



**2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve
BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E KİTABI**



**T.C. GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ**

E-KİTAP

ISBN:978-605-4239-83-2

**SEMPOZYUM E-KİTAPLARIMIZ *SOBİAD TR DİZİN* TARAFINDAN,
ATIF ve İÇERİK OLARAK TARANMAKTADIR.**

**2. HOCALI SOYKIRIMI VE BÖLGESEL
GÜVENLİK SEMPOZYUMU**

EDİTÖR

BETÜL KARAGÖZ YERDELEN

EDİTÖR YARDIMCILARI

SAVAŞ BİÇER

ABBAS KARAAĞAÇLI

HAYRETTİN KARADENİZ

REDAKTÖR

ABDULLAH ATACAN

YAYIM YÖNETMENLERİ

AYTEN MEHMED

DOĞACAN BAŞARAN

CANSU GÜNEŞ

DİVAN
Kitap



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve
BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E KİTABI



T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

GÖRELE UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU İŞBİRLİĞİ İLE

2. ULUSLARARASI
HOCALI
SOYKIRIMI VE
BÖLGESEL
GÜVENLİK
SEMPOZYUMU



**ZEYTİN DALI
HAREKATI / AFRİN**



TARİH: 26 - 27 ŞUBAT 2018

SAAT: 09.00

26 Şubat: GRÜ., Şehit Ömer Halisdemir Konferans Salonu Giresun

27 Şubat: Görele Belediyesi Hasan Ali Yücel Kültür Merkezi

iibf.giresun.edu.tr



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E KİTABI



TC. GİRESUN ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ,
GÖRELE UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU ve GÖRELE BELEDİYESİ işbirliği ile

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU

26-27 ŞUBAT 2018

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜK BİNASI
ŞEHİT ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU ve
GÖRELE BELEDİYESİ HASAN ÂLİ YÜCEL KÜLTÜR MERKEZİ

SEMPOZYUM KOORDİNATÖRLERİ

PROF.DR. BETÜL KARAGÖZ YERDELEN
DR. ÖĞRT. ÜYESİ SAVAŞ BIÇER
DR. ÖĞRT. ÜYESİ HAYRETTİN KARADENİZ

DÜZENLEME KURULU

PROF.DR.BETÜL KARAGÖZ YERDELEN
DR.ÖĞRT.ÜYE. SAVAŞ BIÇER
DR.ÖĞRT.ÜYE. HAYRETTİN KARADENİZ
DR.ÖĞRT.ÜYE.ABBAS KARAAĞAÇLI
DOÇ.DR. GÖKTÜRK TÜYSÜZOĞLU
DR.ÖĞRT.ÜYE. AYHAN BAYRAM
DR.ÖĞRT.ÜYE. SELİM KURT
DR.ÖĞRT.ÜYE. CAN USTA
ARŞ. GÖR. TOLGA ÇIKRIKCI
SİBEL KILIÇASLAN
ERTAN ERDEM
VOLKAN BÜTÜNER
CANSU GÜNEŞ
SİBEL ÇETİNKAY

BİLİM KURULU

PROF.DR.ANIL ÇEÇEN
PROF.DR.R. KUTAY KARACA
PROF. DR. ÖMER TURAN
PROF.DR.ELMAN NASIRV
PROF.DR.ISMAYIL MUSA
PROF. DR. KÂMİL VELİ
PROF. DR. ALÂEDDİN YALÇINKAYA
PROF.DR.SEDAT AYBAR
PROF. DR.COŞKUN TOPAL
PROF. DR. MOHAMMAD ARAFAT
PROF. DR. SÜLEYMAN ERKAN
PROF.DR.SELÇUK DUMAN
PROF. DR. RAFA MARTINEZ
PROF. DR. FEYZULLAH AHMETOĞLU

PROF.DR.ERDOĞAN ALTINKAYNAK
DOÇ. DR. MERZİYYE NECEFOVA
DOÇ.DR.RÖVŞEN ALİZADE
DOÇ.DR.VADİM KARASTELEV
DOÇ. DR.BEHZAD BARIŞ
DOÇ.DR.MEHMET KÖKSAL
DOÇ. DR.JENİS JOMART
DOÇ. DR.PERVANE MEMMEDLİ
DR.ÖĞRT.ÜYE. R. SAVAŞ BIÇER
DR.ÖĞRT.ÜYE..L. ELENA BOSTCAN
DR.ÖĞRT.ÜYE..BÜLENT ŞENER
ARŞ. GÖR. DR.KEISUKE WAKIZAKA



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E KİTABI

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI VE BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU

26-27 ŞUBAT 2018

BİRİNCİ GÜN / 26 ŞUBAT 2018 PAZARTESİ

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜK BİNASI,
ÖMER HALİSDEMİR KONFERANS SALONU

- 08.30-09.00** KAYIT
- 09.00-09.10** AÇILIŞ-SAYGI DURUŞU, TÜRKİYE ve AZERBAYCAN MİLLİ MARŞLARI
- 09.10-09.20** ŞEHİTLER İÇİN KURAN-I KERİM TİLÂVETİ ve DUASI
- 09.20-09.40** PROTOKOL KONUŞMALARI
- 09.40-09.55** MİNİ DİNLETİ
Öğretim Görevlileri Ceren DEMİROK-Serdar ÖZDOĞAN-Bilal DİZDAR
Prof. Dr. Vasıf HASANOĞLU
Azerbaycan Müziği, Yemen Türküsü ve Mozart'ın Türk Marşı
- 09.55-10.45** AÇILIŞ KONUŞMALARI
21. Dönem İğdır Milletvekili Abbas BOZYEL – Hocalı Soykırımı
E. Prof. Dr. Anıl ÇEÇEN – Türklere Yapılan Soykırımlar ve Güvenlik Sorunu
- 10.45-11.00** Çay-KahveArası
- 11.00-12.45** BİRİNCİ PANEL: HOCALISOYKIRIMI
Başkan: Prof. Dr. Ömer TURAN
Prof. Dr. Kâmil VELİ (Azerbaycan) – Hocalı Soykırımı Üstüne
Dr. Öğrt. Üye.Öğ.Hv.Alb.F. Rezzan ÜNALP-Hocalı Soykırımına
Uzanan Süreçte, Karabağ Olaylarının Tarihi Geçmişi ve Birinci Dünya Savaşında Türk Ordusunun Azerbaycan Harekâtı
Dr. Ufuk CERRAH – Bölgedeki Ermenistan Kaynaklı Sorunların Analizi
Doç.Dr. Muhudin MULALİC (Bosna)-Bosna ve Hocalı Soykırımları
Değerlendirmesi
Doç. Dr. Mehmet KÖKSAL-Uluslararası Hukuk Açısından Hocalı Soykırımı
Doç. Dr. İlhan EGE – Dağlık Karabağ ve Hocalı Soykırımı'nın Sosyo-Ekonomik Etkileri
- 12.45-13.45** ÖĞLEYEMEĞİ



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E KİTABI

13.45-15.10

İKİNCİ PANEL: KAFKASYA'NIN GÜVENLİĞİNDE RUSYA'NIN ROLÜ ve KARABAĞ'IN İŞGALİ MESELESİ

Başkan: Prof. Dr. Kâmil VELİ

Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU – *Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Değişimin, Rusya-Ermenistan İlişkilerine Etkileri*

Prof. Dr. Selçuk DUMAN – *Hocalı ve Çevresinin İşgalinin Türk Dünyası Ulaşım Güvenliğine Etkileri*

Dr. Öğrt. Üye. Cenk ÖZGEN - *Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin Modernizasyon Faaliyetleri*

Dr. Öğrt. Üye. E. Kur.Alb. Levent ÜNAL – *Transkafkasya'nın Geleceğine İlişkin Kısa ve Orta Vadede Yürütülecek Politikalar*

Doç.Dr.Sezai ÖZÇELİK – *Rusya'nın Çifte Çevreleme Politikası: Kırım ve Dağlık Karabağ Çatışmaları*

15.10-15.20

Çay-Kahve Arası

15.20-16.45

ÜÇÜNCÜ PANEL: ORTADOĞU GÜVENLİĞİ

Başkan: Prof. Dr. R. Kutay KARACA

Öğretim Gör. Onur KOŞU - *Enerji Arz Güvenliğinin Temininde Özel Askeri Şirketlerin Rolü*

Dr. Öğrt. Üye. Abbas KARAAĞAÇLI – *Haşdi Şabi Yapılanması ve Bölgesel Faaliyetleri*

Öğr. Gör. Halil İbrahim ALBAYRAK – *Bölgesel İstihbarat Faaliyetleri*

Dr. Öğrt. Üye. Salem KHALAF (Suriye) – *Afrin Harekâtının Suriye ve Ortadoğu Açısından Önemi*

Prof. Dr. Cengiz TOMAR - *Ortadoğu Sorunu ve Aktörleri*

16.45-17.00

Çay-Kahve Arası

17.00-18.45

DÖRDÜNCÜ PANEL: FIRAT KALKANI ve ZEYTİNDALI- AFRİN HAREKÂTLARI

Başkan: Prof. Dr. Cengiz TOMAR

Dr. Öğrt. Üye. E. Kur. Alb. Savaş BİÇER - *Askeri Analiz*

Prof. Dr. R. Kutay KARACA - *Siyasi Analiz*

Dr. Tarık SULOCEVİZCİ – *ÖSO ve Saha Analizi*

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN – *Afrin ve Hocalı Özelinde Uluslararası İmaj Üstüne Bir Değerlendirme*

Prof. Dr. Sedat AYBAR - *İktisadi Analiz*

19.00

AKŞAM YEMEĞİ



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve
BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E KİTABI

İKİNCİ GÜN

27 ŞUBAT 2018 SALI

GÖRELE UYGULAMALI BİLİMLER YÜKSEKOKULU
ve GÖRELE BELEDİYESİ işbirliği ile
GÖRELE BELEDİYESİ HASAN ÂLİ YÜCEL KÜLTÜR MERKEZİ

09.00-09.30

KAYIT

09.30-09.50

AÇILIŞ ve PROTOKOL KONUŞMALARI

09.50-10.45

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Coşkun TOPAL– *Dağlık Karabağ Sorunu ve Hocalı Katliamı*

Prof.Dr. Ömer TURAN–*Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin Ruslara*

10.45-11.00

Çay-Kahve Arası

11.00-12.30

BİRİNCİ PANEL: GENİŞ KARADENİZ GÜVENLİĞİ

Başkan: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

Dr.Öğrn.Zeynep Deniz ALTINSOY-*Uluslararası Hukuk Kurallarına*

Göre Hocalı Katliamının Değerlendirilmesi

Ferid MURADOV- *Hocalı Soykırımı'nın Uluslararası Boyutu*

Dr. Öğrt. Üye. Hayrettin KARADENİZ- *Doğu Karadeniz'deki Rus İşgali*

Sırasında Türk Müslüman Halka Yapılan Mezalim ve Bölge Güvenliği

Öğrt.Haşim ALBAYRAK-*Doğu Karadeniz'deki 1916 Rus İşgaline*

Karşı, Büyük Of Direnişi ve Türk - Müslüman Halkın Uğradığı

Mezalim Sonrasında, Görele'ye Göç Ederek Kafileler Halinde Gazi

Osman Ağa'nın Milis Birliğine Girmesi

Dr. Öğrt. Üye. Selim KURT – *Karadeniz Güvenliği*

12.30-13.30

ÖĞLE YEMEĞİ



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

13.45-15.20

İKİNCİ PANEL: BÖLGESEL GÜVENLİK

Başkan: Dr. Öğrt. Üye.E. Öğ. Alb. F. Rezzan ÜNALP

Arş. Gör. Tolga ÇIKRIKCI – Güvenlik Kavramı ve Bölgesel Güvenlik

Dr.Öğrn. Doğacan BAŞARAN - *İran'ın Güvenlik Algısı ve Bunun Kafkasya Politikalarına Etkisi*

Arş.Gör.Dr.Keisuke WAKIZAKA (Japonya) ve **Dr.Öğrn.Kerim ASGHARI** (İran)- *Türkiye-Ermenistan Sınırlarının Açılması İle İlgili Aktör Devletlerin Bakışı: İran, Gürcistan ve MİNSK Grubu Örnekleri*

Dr. Öğrt. Üye. Gökhan EŞEL- *Transkafkasya Bölgesel Güvenliğinde Şanghay İşbirliği Örgütü*

Doç. Dr. Alper KARAVARDAR – *Bölgesel Güvenliğin Ekonomik Maliyeti*

Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz GENÇ- *Ekonomik İşbirliği Örgütlerinin Bölgesel Güvenlikle İlişkisi*

15.20-15.40 Çay-KahveArası

15.40-16.50

AFRİN/ZEYTİNDALI HAREKÂTI ÖZEL OTURUMU

Başkan: Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Dr. Öğrt. Üye. Metin AKSOY–*Avrupa Birliği Yaklaşımı Analizi*

Dr. Öğrt. Üye.E.Kur.Alb. Savaş BİÇER–*Harekâtın Stratejik Yönü*

Prof.Dr.R. Kutay KARACA–*Harekâtın Toplumsal-Siyasal Yönü*

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN–*Rusya'nın Bölgesel Politikalarının Analizi*

16.50-17.20

KAPANIŞ DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğrt. Üye.Hayrettin KARADENİZ

Dr. Öğrt. Üye.E.Öğt.Hv.Alb.F. Rezzan ÜNALP

21.Dön.İğdır Milletvekili Abbas BOZYEL

Prof.Dr.Cengiz TOMAR

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
ŞEHİTLİK ZİYARETİ

17.20-18.00

18.30-20.30

AKŞAM YEMEĞİ

20.30

GİRESUN'A DÖNÜŞ



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

PROTOKOL KONUŞMALARI

PROF. DR. BETÜL KARAGÖZ YERDELEN

İİBF DEKANI ve SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Sayın Şehit Yakınları ve Sayın Gaziler,

Sayın Rektörüm Prof. Dr. Cevdet Coşkun,

Sayın Rektör Yardımcıları,

Sayın Dekanlar, Enstitü ve Yüksekokul Müdürleri,

Sempozyum Sponsorumuz Görele Belediye Başkanı Sayın Tolga Erener,

Çok Değerli Protokol Mensupları,

Sayın Davetli Konuşmacılarımız,

Sayın Basın Mensupları,

Ülkemize Gelen Aziz Misafirlerimiz,

Yüce Milletimizin Kıymetli Mensupları,

Değerli Hemşehrilerimiz,

Üniversitemizin Akademik ve İdari Personeli,

Sevgili Öğrencilerimiz,

Teşrif Etmiş Olan Bütün Saygıdeğer Konuklarımız,

Hepinizi saygıyla selamlıyor, sempozyumumuza hoş geldiniz diyorum.

Öncelikle Hocalı'daki kardeşlerimiz dâhil, bütün şehitlerimize rahmet, gazilerimize şifa diliyorum ve şu anda cephedeki Kahraman Ordumuza sağlık ve zafer diliyorum.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu sene ikincisini gerçekleştirmekte olduğumuz bu sempozyum, bölgesel terörün simgesi olan 1992 Hocalı Soykırımı teması üzerinden, bölgesel terörün derin analizini yapmak üzere planlanmıştır. Fakülte olarak gelecekteki amacımız, her yıl gerçekleştirilecek olan “Geniş Karadeniz Güvenliği” ana temalı, “Uluslararası Giresun Güvenlik Sempozyumu” yapmaktır. “Giresun Güvenlik Sempozyumu” düzenleyerek, biz de her yıl havzamızın “Akademik Güvenlik Zirvesi” oluşturmaya çalışıyoruz, bu çabamız bundan sonraki yıllarda da sürecektir.

1992 yılı, bölgesel terörün korkunç yüzünü gösterdiği son derece sarsıcı bir tarih olmuştur. Artık herkesçe iyi bilindiği gibi, 26 Şubat 1992’de Hocalı’da, Rusya destekli Ermeni teröristler bir soykırım gerçekleştirmiştir. 2 Nisan 1992’de ise, yine görece Rusya destekli Sırp teröristler, Bosna’da ağır bir soykırımı başlatmıştır. Hocalı katilleri henüz uluslararası mahkemede yargılanmamışlardır, Bosna katilleriyse tam anlamıyla olmasa bile, en azından elebaşlarının yargılanmasına şahit olduk. Bugün buradan, bu bilim kurumundan, 1915’in puslu izi üzerinde karanlık emeller için asılsız soykırım iddialarında bulunanlara ve bunları benimseyenlere sesleniyoruz: 1915 Ermeni Soykırımı iddiası gerçekten asılsızdır, ama 1992 Hocalı Soykırımı apaçık gerçektir.

1992’den başlayarak Geniş Karadeniz Havzası, giderek bir ateş yumağı içinde kalmıştır. Doğunun küresel güçleri ile Batı’nın küresel güçleri, yeni bir dünya düzeni inşa etmek için, içinde bulunduğumuz havzada, yani Geniş Anadolu’da, Geniş Karadeniz Havzası’nda büyük bir küresel savaşa girişmişlerdir.

Bu savaş, aynı zamanda asimetric yönü ağır basan bir kirli savaştı, emperyalist devletlerce vekâlet yoluyla yaptırılan bir terör savaşıydı. Bölgemiz çok kısa sürede yangın yerine dönmüş ve çıkan alevler bizim canlarımızı da almış, gelip bizim ülkemize de yayılmıştır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

“2. Uluslararası Hocalı ve Bölgesel Güvenlik Sempozyumu”nda, bugün ve yarın, 1990’ların başından beri Türkiye’nin tam ortasında yer aldığı, Bölgesel Asimetrik Kirli Savaşlar ve buna karşı milli stratejimiz olarak gelişen Bölgesel Güvenlik Girişimi bağlamındaki, Zeytin Dalı Harekâtı üzerine çok boyutlu değerlendirmeler sunulacaktır

Sempozyumun çok değerli iki Açılış Konuşmasından sonra başlayacak olan Birinci Panelinde, Hocalı Soykırımı ekseninde, 1992 terörü ve Hocalı-Bosna katliamları ele alınacak ve konu Bölgesel Güvenlik açısından tartışılacaktır.

İkinci Panelde, Bölgesel Güvenlik bağlamında, genel olarak Trans Kafkasya’nın Güvenliği ele alınacak olup, Rusya’nın Dağlık Karabağ ve Kırım politikası üzerine sunumlar gerçekleştirilecektir.

Üçüncü Panel, Ortadoğu Güvenliği üzerine ayrılmıştır. Ortadoğu’daki bölgesel aktörlerin küresel niyetleri ve asimetrik savaşları analiz edilecektir. Ortadoğu Sorunu ve Ortadoğu Güvenliği üzerine yine çok yönlü sunumlar gerçekleştirilecektir.

Bugünün dördüncü ve son paneli, Fırat Kalkanı ve Afrin Harekâtları özelinde, Bölgesel Güvenlik Girişimi olarak Türkiye’nin bölgesel sorumlulukları ve oynadığı tarihi rol üzerinde durulacaktır.

Sempozyumumuzun İkinci Gününü onurlandırmanız da bekliyoruz. Sempozyumun ikinci günü Görele’de gerçekleşecektir.

İki değerli Açılış Konuşmasından sonra, birinci panelde Geniş Karadeniz Güvenliği ele alınacaktır. Bu bağlamda Hocalı Soykırımı ve Doğu Karadeniz’de, 1916 Rus işgal yıllarında yaşanan mezalime dair sunumlar yapılacaktır.

İkinci günün ikinci panelinde, Bölgesel Güvenlik kavramı irdelenecek ve çeşitli sunumlarla Bölgesel Güvenlik analizi yapılacaktır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Üçüncü Panel, özel olarak Göreleliler için eklenmiştir: Zeytin Dalı Harekâtı Özel Oturumudur. Bu oturumda yine çok yönlü olarak, şu andaki Türklerin Bölgesel Güvenlik Girişimi olarak, Zeytin Dalı Harekâtı değerlendirilecektir.

Kuşkusuz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı, savaş yapmak değil; kendi havzamızda Bölgesel Güvenliği sağlamaktır. Bu amaçla Türk Ordusu, Türk Milletinin desteği ile bir Bölgesel Güvenlik Girişimi başlatmıştır. Bu sempozyum, Türkiye Cumhuriyeti Bölgesel Güvenlik Girişimi olarak başlayan Zeytin Dalı Harekâtı üzerine gerçekleştirilen, ilk akademik sempozyum olması nedeniyle ayrıca önem taşımaktadır.

Geniş Karadeniz Bölgesi'nde 1992'de başlayıp, halen devam eden kirli vekâlet savaşlarının, Türkiye'nin Bölgesel Güvenlik Girişimi ile denetim altına alınıp etkisiz hale getirileceğine olan güvenimizi ve bu büyük girişime duyulan gereksinimi dile getirerek; Bölgesel Güvenlik Girişimlerinin başarıya ulaşması için, sadece askeri zaferin yetmeyeceğini, sivil zaferin de kazanılması gerektiğini belirtmek istiyorum.

Sivil zaferin kazanılması içinse, Uluslararası Politika ve Kamu Diplomasisi kadar, bu alandaki Akademik Çalışmaların ve aynı zamanda bilim ve sanatın da, son derece etkili olduğu bir gerçektir. Bugün ve yarın, konusu epeyce ağır olsa da, sizlerin bir Sosyal Bilim Şöleni yaşamanızı diliyorum.

Saygılarımla hepinizi selamlıyorum.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

AV. TOLGA ERENER

GİRESUN – GÖRELE BELEDİYESİ BAŞKANI

Sayın Görele Kaymakamı,

Sayın Komutanlar,

Sayın Protokol,

Çok Kıymetli Konuklar,

Saygı Değer Bilim İnsanları,

Değerli Basın Mensupları,

Sevgili Öğrenciler,

Görele Belediyesi ve Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu işbirliği ile Göreleli Hemşehrimiz Giresun Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Betül Karagöz Yerdelen'in Koordinatörlüğünde düzenlenen '2. Uluslararası Hocalı Soykırımı ve Bölgesel Güvenlik Sempozyumu'na hoş geldiniz. Belediyemizin böyle bir uluslararası sempozyuma ev sahipliği yapıyor olmasından dolayı çok heyecanlı ve mutluyuz.

Bugün, bu salonda bize çok yüksek nitelikli bilgiler sunulacak; Başkanlığımı Prof. Dr. Betül Karagöz Yerdelen'in yaptığı 'Afrin / Zeytin Dalı Operasyonu' özel oturumunda, Dr. Öğrt. Üye. Metin Aksoy, bu Harekâta Avrupa Birliği'nin yaklaşımını, Dr. Öğrt. Üye. E. Kur. Alb. Savaş Biçer Harekâtın stratejik yönünü, Prof. Dr. Kutay Karaca Harekâtın toplumsal ve siyasi yönünü ve Prof. Dr. Mesut Hakkı Caşın de, Rusya'nın bölgesel politikaları hakkında bilgi vereceklerdir.

Başkanlığımı Prof. Dr. Coşkun Topal'ın yaptığı 'Geniş Karadeniz Güvenliği' konulu oturumunda ise, Dr. Öğrn. Zeynep Deniz Altınsoy uluslararası hukuk kurallarına göre Hocalı katliamının değerlendirilmesini, Dr. Öğrt. Üye. Hayrettin Karadeniz Doğu Karadeniz'deki Rus İşgali sırasında Türk-Müslüman halka yapılan mezalim ve bölge güvenliğinin değerlendirmesini, Öğrt. Haşim Albayrak Doğu Karadeniz'deki 1916 Rus İşgaline karşı, büyük Of direnişi ve Türk-Müslüman halkın uğradığı mezalim sonrasında Görele'ye göç ederek kabileler halinde Gazi Osman Ağa'nın Milis birliğine girmesinin değerlendirilmesini, Dr. Öğrt. Üye. Selim Kurt ise Karadeniz Güvenliği'nin genel bir değerlendirmesini yapacaklardır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Başkanlığını yine bir hemşehrimiz olan Dr. E. Öğ. Hav. Alb. F. Rezzan Ünalp'ın yapacağı 'Bölgesel Güvenlik' konulu son oturumdaysa, Arş. Gör. Tolga Çıkrıkçı Güvenlik kavramı ve bölgesel güvenlik, Dr. Öğrn. Doğacan Başaran İran'ın güvenlik algısı bunun Kafkasya politikalarına etkisi, Arş. Gör. Keisuke Wakizaka (Japonya) ve Dr. Öğrn. Kerim Asghari (İran) Türkiye ve Ermenistan sınırlarının açılması ile ilgili aktör devletlerin bakışı ve İran Gürcistan, MİNSK grubu örnekleri, Dr. Öğrt. Üye. Gökhan Eşel Transkafkasya bölgesel güvenliğinde Şanghay İşbirliği Örgütü, Doç. Dr. Alper Karavardar bölgesel güvenliğin ekonomik maliyeti ve Doç. Dr. Kurtuluş Yılmaz Genç de Ekonomik İşbirliği Örgütlerinin bölgesel güvenlikle ilişkisi konularında bilgi vereceklerdir.

Soykırım boyutlarına varan insan kaybı ve göç olgusu, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Görele'de de yaşanmıştır. Ruslar tarafından, Doğu Karadeniz'in 1916'daki işgali ile başlayan süreçte, Göreleliler hem açlıkla hem de Ruslarla ve etnik ayrımcı terör çeteleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Rusların bölgeyi işgali, Türk ahalinin muhaceretine yol açmış, bu da halkın kabileler halinde emniyetli kesimlere doğru sevkini gerektirmiştir. Doğu Karadeniz halkı, Görele'ye gelip sığınmıştır. Bu muhacirlerle birlikte, mezalim altındaki Göreleliler de muhacire dönüşmüşlerdir. Yola çıkan göç kafilesinden birçok kadının, Harşit'i geçemediği, geriye dönemediği ve büyük bir çaresizlik içinde önce çocuğunu, sonra kendisini Harşit deresine attığı görülmüştür. Bilhassa Ermeni asıllı Rus askerlerin Çavuşlu'da, Görele'de Mukayyidin Kahvesi'nde, Maksutlu'da, Daylı'da ve Eynesil'de yaptıkları zulümler hâlâ unutulmamıştır. Bu bakımdan geçmişte Görele'de yaşananlar dikkate alındığında, Karabağ'da ve Hocalı'da yaşananlar, Ermeniler tarafından yapılanlar mezalimler, bize yabancı değildir. Şehitliğimiz de, bu acının bir simgesi olarak ziyaret edilecektir.

Böyle bir Uluslararası sempozyuma ev sahipliği yaptığımız için, bu tür olayları kendi tarihinde yaşamış bir ilçe olarak, tarihini unutmayan bir nesil yetiştirilmesine katkı sağlayacağımız için çok memnunuz. Böylesine önemli bir konuya verdiğimiz destek ve ilgi hemşehrilerimiz, şahsım ve belediyemiz olarak önümüzdeki yıllarda da artarak devam edecektir. Bu sempozyuma emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyor, Şehitlerimize rahmet, Gazilerimize sıhhat diliyorum.

Saygılarımla.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

PROF. DR. CEVDET COŞKUN

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ VE SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Çok Değerli Protokol,

Muhterem Hanımefendiler, Beyefendiler,

Çok Kıymetli Konuklar,

Saygı Değer Bilim İnsanları,

Basınıımızın Kıymetli Mensupları,

Sevgili Öğrenciler,

Hepinizi en içten dileklerle selamlıyor, II. Uluslararası Hocalı Soykırımı ve Bölgesel Güvenlik sempozyumuna hoş geldiniz diyorum.

Geçen sene birincisini gerçekleştirdiğimiz Hocalı Soykırımı Sempozyumu'nun ikincisini düzenliyoruz, ayrıca gündemimizde olan çok önemli bir konuyu Zeytin Dalı Harekâtı'nı da bu sempozyumadâhil etmiş bulunmaktayız.

Bundan tam 26 yıl önce yaşanan,yüzlerce insanın katledilmesine, yüzlercesinin esir alınmasına, yaralanmasına ve kaybolmasına yol açan Hocalı katliamı, esasen insanların etnik kimliğine yönelik olarak yapılmış bir soykırımdır. Zira Hocalı'da insanlar sadece Azerbaycan vatandaşı olduğu için değil, Türk ve Müslüman oldukları için katledilmişlerdir, yani bu katliam Türk milletinin mensubuyum diyenlere karşı yapılmıştır.

Aradan geçen 26 yıl içerisinde, dünyanın bu olay karşısında sessiz kalmaya devam etmesi de, üzerinde düşünülmesi gereken çok vahim bir gerçektir. Ne yazık ki, Avrupa Birliği ve Birleşik milletler tutucu bir tavır sergileyerek, aradan geçen bunca zaman içerisinde Hocalı soykırımına karşı kör ve sağır kalmaya devam etmişlerdir. Buna karşılık bu geçen süre içerisinde, Türkiye ve Türk milleti Ermeni soykırımı yapmakla suçlanmıştır. Daha geçtiğimiz hafta Hollanda'nın sözde Ermeni soykırımını kabul etmesi ile Batı'nın ikiyüzlülüğüne bir kez daha tanık olmuş bulunuyoruz.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın, müteaddit defalar tarihi konuları tarihçilere bırakın ve gelin arşivlerimizi tüm araştırmacılara açalım çağrılarına rağmen ve bizim arşivlerimiz açılmışken, ne Ermeniler ne de dünyanın kalan kısmı, bu çağrıya olumlu bir cevap vermemişlerdir. Oysa I. Dünya Savaşı sırasında Ermeniler, Anadolu'da, tarihi Azerbaycan topraklarında ve Karabağ'da, büyük katliamlar gerçekleştirmişlerdir. 26 Şubat 1992'de, Ermenistan'ın şimdiki yöneticilerinin bizzat komutanlığı altında Hocalı'da soykırım yapılmıştır.

20. yüzyılın son büyük vahşetlerinden biri olan Hocalı soykırımını unutmadığımızı, unutturmayacağımızı bir kez daha tüm dünyaya haykırıyoruz.

Bu sempozyumun bir diğer konu başlığı, bölgesel güvenlik ve Zeytin Dalı, yani Afrin Harekâtı'dır. Bu harekât, Türkiye'nin ulusal güvenliğini koruma amacıyla Birleşmiş Milletler sözleşmesinin 51. maddesi çerçevesinde, Türk silahlı kuvvetleri tarafından Suriye'nin Afrin bölgesindeki terör örgütlerine karşı düzenlenen bir operasyondur. Gerek Türkiye sınırlarına yapılan bölgesel saldırıların önlenmesi, gerekse ülkemizde yaşayan 3 buçuk milyonu aşkın Suriye vatandaşı kardeşlerimizin topraklarına tekrar güvenle yerleştirilmeleri hedefi, bu harekâtın yapılmasını gerekli kılmıştır.

Birazdan başlayacak olan sempozyumda hem Hocalı soykırımını, hem de Türkiye'nin Zeytin Dalı Harekâtı, bilimsel bir zeminde tartışılacaktır.

Ben sempozyumun faydalı geçmesini temenni ederken, Giresun Üniversitesi olarak, Zeytin Dalı Harekâtı'nı tüm varlığımız ve içtenliğimizle desteklediğimizi belirtmek istiyorum.

Bu haklı mücadelemiz için, zor şartlar altında kutlu ve onurlu bir görevi ifa eden kahraman askerlerimize kuvvet, metanet ve muzafferiyet temenni ediyor, şehitlerimize Allahtan rahmet, kederli ailelerine ve milletimize başsağlığı ve sabırlar, gazilerimize de acil şifalar diliyorum

Sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen başta Sayın Dekanımız Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN olmak üzere, tüm katkı sağlayanlara ve özellikle geldiğiniz için de sizlere teşekkürü bir borç biliyorum.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ÖNSÖZ

Doç. Dr. Göktürk TÜYSÜZOĞLU

Uluslararası ilişkilerin merkezinde yer alan kavramlardan biri olan güvenlik, her daim revaçta olan ve birçok ulusal ve uluslararası bilimsel toplantının gündemini oluşturan bir unsurdur. Ulusal kapasite vurgusu ve yine ulusal çıkar hususuna yapılan referansla anlamlandırılan bir kavram olan güvenliğin “geleneksel teoriler” ve özellikle de realizm ile olan yakın ilişkisi, toplum bazlı ve özellikle de yapısalcı güvenlik anlayışlarının yükselişte olmasına karşın, devlet merkezli bir anlayışın hem akademik çerçevede hem de uluslararası politika düzeyinde birincil önemde görülmesinin önüne geçememiştir. Bu bağlamda, alternatif güvenlik yaklaşımları üzerinde yeni açılımlar üretilmesine gerek duyulmakla birlikte, devlet merkezli klasik güvenlik yaklaşımı üzerinde çalışmalar yapılmasına da ihtiyaç vardır.

Bölgesel güvenlik dendiğinde, özellikle son dönemde, Kopenhag Okulu’nun “güvenlik topluluğu” kavramı özelinde soyutlamalara gidilmektedir. Bir bölgede savaş olma ihtimalinin ortadan kalkması anlamına gelen, güvenlik topluluğu, o bölgede bulunan aktörlerin birbirlerine olan güven düzeyinin silaha başvurmayı önleyecek bir seviyeye yükseldiğini ve çıkar uyumu ile geleceğe bakış düzeyinde değer aktarım sürecinin başarıyla yerine getirildiğini de anlatmaya çalışmaktadır. Kuşkusuz, böyle bir seviyeye varılabilmesi için ideolojik bağlamda bir örtüşmenin var olması gerektiği gibi, aktörlerin iktisadi, sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamda ciddi bir yakınlık ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunması gerektiği de ortadadır. Bu minvalde, AB özelinde verilen “güvenlik topluluğu” oluşumu örneğinin dahi, birliğin ortak savunma ve dış politika geliştirme ekseninde pek de başarılı olamadığı da göz önünde bulundurulduğunda, halen tam karşılığını bulamadığı söylenebilir.

Eski Sovyet coğrafyası ve genel olarak Avrasya anakarası ya da Geniş Karadeniz Havzası özelinde güvenlik durumu değerlendirildiğinde ise, “güvenlik topluluğu” oluşumunun çok uzağında olduğu açıkça görülmektedir. Bölgede yaşanan etnik/dinsel gerilimler, sınır anlaşmazlıkları ve iktisadi anlamda az gelişmişliğin beraberinde getirdiği “güvensizlik” iklimi, küresel/bölgesel aktörlerin bölge özelindeki çıkar çatışmaları ve rekabetleri ile konsolide olmaktadır. Bu rekabet, bölge ülkelerinin kendi içlerinde ve birbirleriyle olan ilişkilerinde zaten



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

var olan gerginliği etnik, dinsel, toprak tabanlı ve sosyo-kültürel bağlamlarda tetiklediği gibi, büyük çaplı “güvenlik açıklarının” oluşmasına da yol açmaktadır. Özellikle Rusya ile ABD arasında eski Sovyet coğrafyası genelinde yaşanan çıkar çatışmasının Ukrayna, Gürcistan, Moldova gibi ülkelerde yarattığı içsel gerginlikler bu duruma birer örnek oluşturmaktadır. Kafkasya ekseninde Dağlık Karabağ, Abhazya ile Güney Osetya; Orta Asya özelinde ise Fergana Vadisi özelinde yaşanan sorunların merkezinde, bölge halklarının birbirleriyle olan tarihsel, etno-kültürel ve toprak tabanlı anlaşmazlıkları olduğu kadar, SSCB döneminde çizilen sınırlarla ilgili anlaşmazlıklar ve küresel/bölgesel aktörlerin bu bölgeler özelinde yaptıkları mücadele de önemli bir yer tutmaktadır.

Azerbaycan’a bağlı Dağlık Karabağ ile çevresindeki toprakların, Ermenistan tarafından işgal edilmesi ve ardından Hocalı’da Türklere yönelik olarak gerçekleştirilen “soykırım”, bölgeyle ilgili bahsetmiş olduğumuz güvenlik açığının ne denli dramatik sonuçlar doğurabileceğini göstermesi açısından çok önemlidir. Giresun Üniversitesi, bu meseleyi sürekli olarak gündemde tutmakta ve gerek uluslararası, gerekse de ulusal anlamda farkındalık yaratmayı hedefleyen bilimsel çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede, her yıl gerçekleştirilmekte olan “Hocalı Soykırımı” odaklı çalışmaların kapsamının genişletilmesi ve meselenin kuramsal boyutunun da “bölgesel güvenlik” odaklı çalışmalarla karşılaştırmalı olarak anlaşılabilir kılınması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, farklı ülkelerden, üniversitelerden ve alanlardan birçok uzman bir araya gelerek “güvenlik” kavramı, gerek Hocalı özelinde, gerekse de Avrasya genelinden sunumlarla ifade edilip anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Giresun Üniversitesi, bu yöndeki çabalarına bundan sonraki süreçte de devam etmeyi planlamaktadır. Güvenliğin çeşitli boyutlarıyla irdelenmesine ilişkin akademik çabalar ve bu anlamda, hem bölgesel gelişmeleri hem de güvenlik alanındaki kavramsal tartışmaları değerlendirecek bilimsel toplantılara ev sahipliği yapmanın yanı sıra, alana katkı sunmayı amaçlayan yayınları da akademik camianın ilgisine sunma yönünde bir irade oluşmuş durumdadır. Gerçekleştirmiş olduğumuz sempozyuma katılarak, bu kitapta okuyacağınız kıymetli çalışmalarını bizlerle paylaşan tüm katılımcılara teşekkür ediyor, bölgesel güvenlik ekseninde farkındalık yaratacağını umduğumuz sempozyum bildirileri kitabımızı dikkatinize sunuyoruz. Bundan sonraki süreçte, Giresun Üniversitesi’nde gerçekleştirilecek uluslararası veya ulusal benzer etkinliklerde görüşebilmeyi umuyoruz.

Saygılarımızla.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ULUSLARARASI ARAMA KARARI ÇIKARILAN SOYKIRIMCILARIN LİSTESİ

1. Zarvigorov Yuri Yuriyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın komutanı
2. Çitçyan Valeri İsaakoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. taburunun komutanı
3. Ayriyan Vaçagan Grigoryeviç – BDT`ye ait 366. Alayın istihbarat şefi
4. Akopyan Movses Grantoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. taburunun 2. rotasının komutanı
5. Abramyan Pokos Garnuşeviç – Hankenti`nde 11. Alayın komutanı
6. Kisebekyan Grigoriy Akopoviç – BDT`ye ait 366. Alayın iletişim rotasının komutanı
7. Arutyunyan Slavik Vadimoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 5. bölük komutanı
8. İşhanyan Andrey Artuşeviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. rota donanım takımının komutanı
9. Beglaryan Sergey Yurikoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 2. batalyon, takım komutanı
10. Arutyunyan Kamo Rafaeloviç – BDT`ye ait 366. Alayın tamir rotasının takım komutanı
11. Danielyan Armen Borikoviç – BDT`ye ait 366. Alayın tamir rotasının takım komutanı
12. Garmaş Viktor Anatolyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın subayı
13. Smagin Aleksandr Vladimiroviç – BDT`ye ait 366. Alayın subayı
14. Balyazin Oleg Viktoroviç – BDT`ye ait 366. Alayın subayı 15.Beglaryan Armen Volodiyeviç – BDT`ye ait 366. Alayın 1. rotasının baş teknisyeni
16. Ayrapetyan Aleksandr Aleksandroviç – BDT`ye ait 366. Alayın giziri



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

17. Mirzoyan Vaçik Grantoviç – BDT`ye ait 366.Alayın 2.rotasının baş çavuşu
18. Ayrapetyan Vaçik Gurgenoviç – BDT`ye ait 366. Alayın 3. Rotasının baş çavuşu
19. Abramyan Armo Aramoviç – Hankenti şehir İçişleri Şubesi reisi
20. Kukasyan Mavra Araratoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi reisi
21. Ağacanyan Karlen Levonoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi eski reisi
22. Barsegyan Şagen Semyonoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi reis yardımcısı
23. Petrosyan Karo Vaniyeviç – Askeran İl İçişleri Şubesi Yangın Güvenliği Bölümü
müdürü
24. Koçaryan Serj Sumbatoviç – Hankenti şehir hapisanesinin müdürü
25. Ayriyan Samvel Samurkayeviç – Askeran İl İçişleri Şubesi`nde müfettiş
26. Grigoryan Edik Emirvaroviç – Askeran İl İçişleri Şubesi mensubu
27. Grigoryan Ararat Rantikoviç – Askeran İl İçişleri Şubesi mensubu
28. Akopyan Oleg Nikolayeviç – Hesenabad köy sakini
29. Tumasyan Seyran Aprakoviç – Hask köy sakini, sürücü
30. Babayan Georgi Ginikoroviç – Hesenabad köy sakini, sürücü
31. Grigoryan Valeri Sergeyeviç – Hesenabad köy sakini
32. Balasanyan Vitaliy Mihayloviç – “Dağlık Karabağ Ermeni Halk Cephesi Başkanı
33. Mirzoyan Maksim Mihayloviç – Hankenti şehir, 2718 sayılı ototamir birimi reisi
34. Babayan Bahadır Ginigoroviç – önceleri Hocalı`da yaşamıştır
35. Mangasaryan Artık Gurgenoviç – Askeran ili, Daşçeşme köy sakini
36. Kahramanyan Hamlet Asriyeviç – Askeran ili, Daşçeşme köy sakini
37. Grigoryan Canpolad Hanlaroviç – önceleri Hocalı`da yaşamıştır
38. İşhanyan Yura Georgiyeviç – Askeran ilinde lokanta müdürü olarak çalışmış.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İÇİNDEKİLER

F. Rezzan ÜNALP	22
Hocalı Soykırımına Uzanan Süreçte Karabağ Olaylarının Tarihi Geçmişi ve Birinci Dünya Savaşında Türk Ordusunun Azerbaycan Harekâtı	
Ufuk CERRAH	58
Bölgedeki Ermenistan Kaynaklı Sorunların Analizi	
Mehmet KÖKSAL	100
Hocalı Katliamının Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi	
Göktürk TÜYSÜZOĞLU	115
Rusya-Türkiye İlişkileri'ndeki Değişimin, Rusya-Ermenistan İlişkilerine Olan Yansımaları	
Selçuk DUMAN	146
Hocalı ve Çevresinin İşgalinin, Türk Dünyası Ulaşım Güvenliğine Etkisi	
Levent ÜNAL	161
Transkafkasya'nın Geleceğine İlişkin Kısa ve Orta Vadede Yürütülecek Politikalar	
Cenk ÖZGEN	175
Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin Modernizasyon Faaliyetleri	
Sezai ÖZÇELİK	180
Rusya'nın Çifte Çevreleme Politikası: Kırım ve Dağlık Karabağ Çatışmalarının Analizi	
Halil İbrahim ALBAYRAK	196
İsrail Devleti'nde Ontolojik Güvenlik Kavramı ve Oded Yinon Planı'nın Bölgesel Güvensizlik Açısından İncelenmesi	
Savaş BİÇER	218
Türk Dış Politikasında Aktif Güvenlik Tedbirleri Dönemi; Afrin Zeytin Dalı Harekâtı Özelinde “Denge Döngüsü” Analizi	
Haşim ALBAYRAK	232
Doğu Karadeniz'deki Rus İşgaline Karşı Büyük Of Direnişi ve Türk-Müslüman Halkın Uğradığı Mezalim Sonrasında Görele'ye Göç Ederek, Kafileler Halinde Gazi Osman Ağa'nın Milis Birliği'ne Katılması	



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hayrettin KARADENİZ	277
Doğu Karadeniz'deki Rus İşgali Sırasında, Türk Müslüman Halka Yapılan Mezalim ve Bölge Güvenliği	
Selim KURT	296
Karadeniz Güvenliği: Donmuş Çatışmaların Bölgesel Güvenliğe Etkileri	
Alper KARAVARDAR	343
Bölgesel Güvenliğin Ekonomik Maliyeti	
Kurtuluş Yılmaz GENÇ	380
Ekonomik İşbirliği Örgütlerinin, Bölgesel Güvenlik İle İlişkisi	
Gökhan EŞEL	398
Transkafkasya Bölgesel Güvenliğinde Şanghay İşbirliği Örgütü	
Abbas KARAAĞAÇLI	407
Haşdi Şabi Yapılanması ve Bölgesel Faaliyetleri	
Salem KHALAF	420
Ortadoğu'da Savunma ve Güvenlik Harcamaları: Suriye Örneği	
المذابح والمجازر الصهيونية خلال النكبة الفلسطينية م د. عبد الحميد جمال الفراني	435
Çev: Abdulhamid ALFURANI - Salem KHALAF - Caner ÇALIŞKANOL	455
1948 Yılında Filistin Nekbe'sinde Siyonistler Tarafından Yapılan Katliamlar	
Latif Onur KOŞU	481
Enerji Arz Güvenliğinin Temininde Özel Askeri Şirketlerin Rolü	
Betül KARAGÖZ YERDELEN ve Doğanca BAŞARAN	507
Afrin ve Hocalı Özelinde Uluslararası İmaj Üstüne Bir Değerlendirme	

YAZILARIN SORUMLULUĞU, YAZARLARINI BAĞLAMAKTADIR.

KAYNAK GÖSTERİLEREK ALINTI YAPILABİLİR.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hocalı Soykırımına Uzanan Süreçte Karabağ Olaylarının Tarihi Geçmişi ve Birinci Dünya Savaşında Türk Ordusunun Azerbaycan Harekâtı

*F.Rezzan ÜNALP**

Özet:

Tarihte değişik isimler almış bir coğrafya olarak Karabağ bölgesinin coğrafi sınırlarını Kür ve Aras nehirleri ile Gökçe Gölü teşkil etmektedir. Dağlık Karabağ ise bu alanın içerisinde küçük bir bölümü oluşturmaktadır ve savunmaya elverişli olması sebebiyle stratejik öneme sahip bir bölgedir. Karabağ sorununun temelinde Kafkasya'da yürütülen nüfuz mücadelesi ve savaşlar, Rusların bölgede kendisine sadık devlet kurma girişimleri ve bu doğrultuda bölgeye yönelik olarak gerçekleştirdiği etnik göçler yatmaktadır. Ermenilerle Müslümanlar arasındaki düşmanlığın temelinde Rusların Kafkasya'daki yayılması vardır. Geçmişte bu bölge birçok kanlı olaylara sebep olmuş; 1905-1906, 1918-1920 yılları arasında meydana gelen olaylarda Karabağ halkının 1/5'i ölmüştür.

1917 yılında Rusya'da patlak veren Bolşevik İhtilali Çarlık rejiminin sonunu getirmişti. Bu süreçte Bolşevikler Ermenilerin desteği ile Mart 1918'de Bakü'de idareyi ele geçirmişler, fırsattan yararlanmaya çalışan Ermeniler de, Müslüman halka karşı baskı ve zulümlerini arttırmışlardı. Nitekim 18 Mart ile 1 Nisan tarihleri arasında Bakü'de Ermeniler tarafından Azerilere karşı katliam yapıldı. Bakü ve çevresinde 31 Mart 1918'de yaşanan ve yayılarak devam eden katliamlar gibi bölgedeki Ermeni zulmü altında inleyen Müslüman

*Dr.E.Hv.Öğ.Alb. Milli Savunma Üniversitesi/Ufuk Üniversitesi. rezzanunalp@gmail. com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Türk ahaliyi kurtarmak amacıyla, Osmanlı Devleti bir harekâta girişti. Bu amaçla Harbiye Nazırı Enver Paşa, kardeşi Nuri Bey'i Kafkas İslam Ordusu Komutanı olarak görevlendirdi. Kafkas İslam Ordusu tarafından 15 Eylül 1918'de Bakü kurtarıldı. Bununla birlikte henüz Karabağ'a yardım ulaşmadığından bölgede Ermeni General Antranik ve adamlarının zulümleri devam etmekte idi. Karabağ'da Albay Cemil Cahit (Toydemir) komutasındaki birliklerce başlatılan ileri harekât ile Şuşa'ya sığınan 20 bin civarındaki Türk, Andranik kuvvetlerinin eline düşmekten kurtarıldı ve Karabağ bölgesi Ermeni çetelerinden temizlendi. Kafkaslarda bu gelişmeler yaşanırken savaşı sonlandıran Mondros Mütarekesi imzalandı. Sadrazamlığa getirilen Ahmet İzzet Paşa, Karabağ dâhil Azerbaycan'daki harekâtın derhal durdurulmasını istedi.

Bu bildiride Karabağ olaylarının tarihi geçmişi kısaca ele alınacak, Birinci Dünya Savaşı döneminde Türk Ordusunun yürüttüğü askeri harekâtın nedenleri ve sonuçları arşiv belgeleri ışığında açıklanacak, ortaya çıkan yeni gelişmelerle birlikte Hocalı'da Türklere uygulanan soykırımı nasıl gelindiği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Azerbaycan, Hocalı, Dağlık Karabağ, Kafkas İslam Ordusu.

Historical Background of Karabakh Events in the Process Toward Khojaly Genocide

Azerbaijan Operation of the Turkish Army in the First World War.

Abstract:

The geographical boundaries of the Karabakh region as a geography with different names in the history are the Kür and Aras rivers and Gökçe Lake. Nagorno-Karabakh forms a small section within this area and is a region with strategic designation because it is suitable for defense. At the base of the Karabakh conflict lies the struggle for influence and wars in the Caucasus, the attempts of the Russians to establish a loyal state in the region, and the ethnic migrations they have carried out towards the region in this direction. The root of the hostility between Armenians and Muslims is the spread of Russians in the Caucasus. In the past this region has caused many bloody incidents; In the events that took place between 1905-1906, 1918-1920, 1/5 of Karabakh people died.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

The 1917 Bolshevik Revolution put an end to the tsarist regime in Russia. In this process, the Bolsheviks took over the administration in Baku in March 1918 with the support of the Armenians, and the Armenians, who tried to use the opportunity, also increased their oppression and persecution against the Muslim people. For this purpose, Enver Pasha, Minister of War, was appointed his brother as Caucasian Islamic Army Commander. Baku was rescued by the Caucasus Islamic Army on 15 September 1918. However, since Karabakh had not yet been able to help, the persecution of the Armenians General Antranik and his men in the region continued. Around 20.000 Turks who took refuge in Shusha, were rescued from the fall of the Antranik forces and cleared of the Armenian gangs of the Karabakh region by the forward operation initiated by the forces under the command of Colonel Cemil Cahit (Toydemir) in Karabakh. The Mondros Armistice, which ended the war, was signed while these developments were taking place in the Caucasus. Ahmet Izzet Pasha, who was brought to the Grand Vizier, requested immediate stopping of the operation in Azerbaijan including Karabagh.

In this paper, the historical background of the Karabakh events will be briefly discussed, The reasons and results of the military operation carried out by the Turkish Army during the First World War will be announced in the light of archival documents, along with the emerging new developments, how the holocaust applied to Turks in Khojaly will be evaluated.

Key Words: First World War, Azerbaijan, Khojaly, Nagorno-Karabakh, Caucasian Islamic Army.

Hocalı Soykırımına Uzanan Süreçte Karabağ Olaylarının Tarihi Geçmişi ve Birinci Dünya Savaşında Türk Ordusunun Azerbaycan Harekâtı

Giriş:

Güney Kafkasya ile Doğu Anadolu'nun her yanına dağılmış bulunan Ermeniler, hiçbir bölgede belirgin bir çoğunluk oluşturmuyorlardı. Müslümanlarla aynı bölgelerde yaşıyorlar ve aynı ülkeyi tıpkı Müslümanlar gibi kendi ülkeleri sayıyorlardı. Bu durum onları Ruslarla ittifak kurmaya götürdü, çünkü Rus desteği olmadan bir Ermeni vatani yaratılması amacına ulaşamazdı. 1890'lardan itibaren genellikle Rusya'da kurulan Ermeni milli dernekleri,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

özellikle Ermeni Devrim Federasyonu (Taşnaklar) ve Ermeni Sosyal Demokrat Cemiyeti (Hınçaklar), çoğunlukla Rusların kontrolünde olan Kafkasya İrevan (Erivan)'da, Doğu Anadolu'nun önemli vilayetleri ve Güneydoğu Anadolu'nun Çukurova (Kilikya) vilayetlerinde bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı planlıyorlardı. Rusya 1878 Berlin Kongresini müteakip Doğu Anadolu'da yerleşik konsolos ve dini merkezlerini kullanarak o bölgelerde yaşayan Ermenileri sadece otonomi veya bağımsızlık için teşebbüslerde bulunmaya teşvik etmeye değil, aynı zamanda gayelerine savaşıarak erişmeleri için silah ve cephane yardımı yapmaya başladı. Nitekim Berlin Kongresinden sadece bir yıl sonra -1879 yılında- Erzurum ve etrafında, "Anavatanın Müdafaası" adlı gizli bir Ermeni örgütü, Ermeni ideali uğruna çoğu zaman silahlı olarak çalışmalarına başlamıştı.¹

Azerbaycan'ın Kür ve Araz nehirleri ve Gökçe Gölü arasındaki dağlık alanlar ve bunlara bağlı ovaların meydana getirdiği bölgeyi kapsayan Dağlık Karabağ bölgesinin nüfusu, XIX. ve XX. yüzyılda bölgeye göç ettirilen Ermeniler sayesinde Ermenilerin lehine değişmiş ve bu da milliyetçi Ermeni örgütleri tarafından Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi taleplerine sebep olmuştur. 1988-1989 tarihlerinden itibaren çatışmalar meydana gelmiş ve 1991 yılından itibaren ise Azerbaycan arazileri Ermeni ve Rus ordu birlikleri tarafından işgal edilmiştir.²

İddiaların ilkinin teşkil eden bölgenin tarihi olarak Ermenistan'a ait olduğu iddiasına bir açıklık getirmek gerekirse bu bölgenin esas halkını Kafkasya Albanları teşkil etmekteydi. Ortaçağda ise Karabağ, Azerbaycan'ın feodal devlet yapısı içinde yer aldı.³ Sonraki dönemde Karabağ, sırasıyla Selçuklu, Harezmsah, Moğol, Kara Koyunlu, Ak

¹ J.Stanford J. Shaw,,*Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu- Ermeniler*, çev. Şadi Dinlenç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017, s.1-3.

² Mahir Garibov, *XX. Yüzyılda Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s.273.

³ Nesrin Sarıahmetoğlu, *Karabağ*, IQ Yayınları, İstanbul, 2011, s.66-68



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Koyunlu ve Safevi hâkimiyetine girdi. Bu devirlerde çok sayıda Türk boyu Karabağ'a yerleşti, bölge Türkleşti.⁴

Rusya, Derbend ile Bakü'yü 1722-1723'de ele geçirmiş olan Büyük Petro döneminden itibaren Kafkasya'nın* fethine büyük ilgi göstermişti. Ancak Petro'nun başarıları kısa ömürlü oldu ve Ruslar İran hükümdarı Nadir Şah tarafından bölgeden çıkarıldı. İran, 1735'deki Gence Antlaşması ile Derbend ve Bakü'yü geri aldı.⁵ 1747 yılında Nadir Şah'ın kendi ülkesinde komutanları tarafından bir suikast ile öldürülmesinden sonra Azerbaycan ve İran çeşitli hanlıklara bölündü. Bu dönemde günümüzdeki Ermenistan topraklarında İrevan veya Revan; Karabağ'da ise Karabağ Hanlıkları ortaya çıktı. Karabağ Hanlığı 1747-1826 yılları arasında bölgede hüküm sürdü. Rus işgaline kadar Karabağ, Azerbaycan'da ortaya çıkan siyasal oluşumların egemen olduğu bir coğrafi alan oldu.⁶

Derbent ve Bakü'nün, Gence (Elizavetpol) kenti ve yöresiyle birlikte kesin olarak Ruslarca zapt edilmesi ancak 1812'de gerçekleşti. 1813 Gülistan Antlaşması ile bu topraklar Ruslara bırakıldı. Rusya 1828 yılında İran'ı ve 1829 yılında Osmanlı İmparatorluğunu yendikten sonra Osmanlılarla İran'ı, kendisince Ahılkelek hisarının ve

⁴ Nejdet Karaköse, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sovyet Özerk Yönetimine Kadar Karabağ'da Meydana gelen siyasi ve Askeri Gelişmeler", *Kanayan Yara Karabağ*, Derleyen: Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016, s.38.

*Kafkasya terimi, Rusya'da Çar I.Petro tarafından Petersburg'ta kurulan Rus İlimler Akademisi tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Kafkas terimi ilk defa Türk literatüründe 1853-1856 Kırım Savaşı sonrasında Paris Barış Konferansına görevlendirilen Encümeni Daniş üyesi Ahmet Cevdet Paşa'nın hazırladığı "*Dağıstan, Gürcistan, Çerkezistan, Kabartay Ülkelerine Ait Bir Layiha*" ile olmuştur. Cevdet Paşa burada ilk olarak Kafkasya ve Cebeli Kafkas deyimlerini kullanmıştır. Ondan sonra da Türkçede geniş bir şekilde kullanılmıştır. Bkz. Mustafa Öztürk, "Kafkasya'nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi", Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Gnkur. ATASE Bşk.ığı Yayınları, Ankara, 2003, s.1-2.

⁵⁵Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998, s. 32.

⁶ Aygün Attar, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, ATAM Yayınları, Ankara, 2012, s.15-16.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Erivan ilinin zapt edilmesini kabullenmek zorunda bıraktı.⁷ 1828 Türkmençay* Antlaşmasından sonra Karabağ bölgesine çok sayıda Ermeni göçmen yerleştirilmeye başlandı. Neticede bu oran Ermenilerin lehine Azerilerin aleyhine değişerek % 58'e % 42 oldu. Bu yüzden Azerbaycan Türkleri Çarlık Rusyasının himayesinde Ermeni halkı ile kendi toprağını paylaşmak zorunda kaldı.⁸ Bu göçlerin daha da hızlandırılması için Çar I.Nikola, 1828 yılında Azerbaycan'ın Revan ve Karabağ Hanlıklarının birleştirilmesinden oluşan bir bölgede, Çarlığa bağlı Ermeni vilayeti kurulduğunu ilan etti. 1828-1830 yılları arasında 200 bin kişinin yerleştirildiği bölgeye 1877-78, 1893-94 ve 1897 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra daha da artarak Ermeni göçü devam etti.⁹

II. Katerina devrinde (1762-1796) temelleri hazırlanan ilhak ile Rusya artık Kafkasya'ya yerleşmişti. Türkmençay Antlaşmasından itibaren İran ve Osmanlı İmparatorluğu Kafkas toplumlarında kültürlerini, yaşam tarzlarını ve İslam dinini sürdürmekle beraber, siyasi ve askerî yönden gerileme dönemine girdi. İran için bu dönem, 1828 Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan'ın kuzeyindeki hanlıklar üzerindeki kontrolünü kaybetmekle kesinleşmişti. Osmanlı İmparatorluğu için ise 1878 Berlin Antlaşmasına kadar Kafkaslar üzerinde daha yarım yüzyıl siyasi hâkimiyetin devamından söz etmek mümkün olacaktı.¹⁰

⁷Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 33.

*1828 yılında İran ve Rusya arasında imzalanan Türkmençay Antlaşmasından sonra Azerbaycan, Aras nehri ile ikiye bölünmüş, kuzeyi Rusya'ya, güneyi İran'a bağlanmıştır.

⁸ Nesrin Sarıahmetoğlu, *a.g.e.*, s.68.

⁹ Elşan İzzetgil, Dağlık Karabağ'daki Fiili Durum Karşısında Azerbaycan'ın Ermenistan'a Kuvvet Kullanma Hakkı ve Siyasi Engeller", *Kanayan Yara Karabağ*, s.85.

¹⁰İlber Ortaylı, "XIX. Asırda Kafkasya ve Rusya", *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2003, s.119-120.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI Bolşevik Devrimi ve Kafkas Harekâtı Öncesinde Bölgede Cereyan Eden

Gelişmeler:

Osmanlı Devleti'nin doğu bölgesinin ve Kafkasya'nın insanlarına, 1877 ile 1914 arasındaki yıllar arasında yaşanan olaylar, benzeri görülmemiş felaketler getirdi. Müslümanlar yurtlarından çoğu bölümünün Ruslarca zapt edildiğini gördüler, geri kalanına da ayrılıkçı Ermeniler el koymaya kalktı. Bir yüzyıldan beri devam eden çekişme, Birinci Dünya Harbi sırasında doruk noktasına ulaştı. Bir yandan Osmanlı ve Rus orduları savaşmakta, bir yandan da doğu Anadolu'nun ve güney Kafkasya'nın Ermenileriyle Müslümanları birbirine girmiş bulunuyorlardı.

Doğu Anadolu'da savaş, Rus birliklerinin sınırı geçmesiyle 2 Kasım 1914'te başlamıştı. 1915 Ocak ayının ortasında Türk birlikleri Sarıkamış'ta yenilmiş ve bu büyük kayıpla beraber Ruslara Anadolu yolu açılmıştı. 1916 yılının Ocak ayında ilerlemeye geçen Rus ordusu, 16 Şubat'ta Erzurum ve Muş'u, 3 Mart'ta Bitlis'i, 8 Mart'ta Rize'yi, 16 Nisan'da Trabzon'u ele geçirdi. Müteakiben 17 Temmuz'da Bayburt, 25 Temmuz'da Erzincan kaybedildi. Hiç kuşkusuz Rus Devrimi doğuda Osmanlı Devleti için kurtuluş sağladı.¹¹

Transkafkasya'da¹² halk, Mart 1917 Devrimine rağmen Rusya'daki rejime sadık kaldı. Rusya'nın diğer halklarında olduğu gibi burada da yerel milliyetçilik hâkimiyetini korudu, Ruslar 1917 Mart devriminden sonra bu yerel milliyetçilik anlayışını kabullenmek zorunda kaldılar.¹³ Harp sırasında Kont Vorontsov-Daşkov'un yerine Güney Kafkasya'ya Genel Vali olarak atanmış olan Grandük Nikolay Nikolayeviç, 18 Mart 1917'de görevinden alındı. Müteakiben Güney Kafkasya'nın idaresi için 22 Mart 1917'de, bölgenin milli

¹¹Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 193-198.

¹²Transkafkasya veya Kafkasya terimleri, İngilizler tarafından Kafkasya'nın güneyindeki dağlık alanların bulunduğu coğrafi bölgeyi ifade etmek için birbirinin yerine kullanılmıştır. bkz. Gökhan Bolat, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından İngiliz Hükümetine Sunulan Gizli Bir Rapora Göre I.Dünya Savaşı Sonrasında Transkafkasya ve Kafkas Cumhuriyetlerinin Genel Durumu", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı/Middle East Special Issue, 2010, s.49.

¹³Maurice Larcher, *Kafkas Harekâtı*, çev. Can Kapyalı, Omnia Yayınları, İstanbul, 2010, s.122.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gruplarını temsil eden vekillerden beş kişilik özel bir komite (Özel Maveraya-yı Kafkas Komitesi) teşkil edildi.¹⁴

Bu sırada Moskova'daki Prens Georgiy Y. Lvov idaresindeki geçici hükümet, 20 Temmuz 1917'de yıkıldı, yerine bu hükümette önce Adalet Bakanı ve daha sonra Savunma Bakanı olan Aleksandr Kerensky hükümeti kuruldu. Kerensky'nin harbi devam ettirmek isteyişi Rus halkı tarafından iyi karşılanmamıştı, herkes harbin bir an evvel bitmesini istiyordu. General Brusilov kumandasında Avusturya cephesine karşı yapılan taarruz durdurulmuş ve Rusların yenilgisi ile sona ermişti. Bu durum karşısında harbe isteksizlik büsbütün artmıştı. Bolşevikler, “*derhal barışın akdi ve harbe son verilmesi*” ve “*toprağın derhal köylülere dağıtılması*” gibi sloganlarla propagandalar yapmakta ve halk kitlelerini kazanmakta idiler. Bolşevik tahrikçilerin tesiriyle Rus ordusu artık tam bir çözüme halinde idi. Askerler kitle halinde cepheyi bırakıp, evlerine dönmekteydiler.¹⁵

Lenin'in idare ettiği Komünist-Bolşevik Partisi, 25 Ekim-7 Kasım 1917 tarihlerinde Petrograd'da yaptıkları bir hükümet darbesi ile ‘Geçici Hükümeti’ (Kerensky’yi) devirerek iktidarı ele geçirdi. Birkaç gün içinde başta Moskova olmak üzere, Rusya'nın belli başlı şehirlerinde devlet idaresi Bolşeviklerin eline geçti. Bunu müteakip Rusya'nın her tarafında Sovyetler (Şuralar) sistemine dayanan, “Komünist (Bolşevik) Partisi”nin tahakkümü altında bir rejim kurulmaya başlandı.¹⁶ Bolşevik İhtilali, Rusya'yı Brest-Litovsk Ateşkes

¹⁴Halil Bal, *a.g.e.*, s.59.

¹⁵ Aralık 1917'de Rus Kafkas Ordusundan cephede 40 bin kişi kalmış, 200 bin kişi Kafkasya'ya çekilmişti. 1917 yılı sonunda Türk tarafında ise 3'üncü Ordu, Albay Kazım (Karabekir) komutasında 9, 10 ve 36^ncı Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşan 1'inci Kafkas Kolordusu (Karargâhı Refahiye'de) ile Yakup Şevki (Subaşı) Paşa komutasındaki 5, 11 ve 37'nci Kafkas Piyade Tümenlerinden oluşan 2'nci Kafkas Kolordusu (Karargâhı Alucra'da), 10 Jandarma Taburu ve 7 Müstahfaz Taburu, 3 Topçu Taburundan (7 Batarya) ibarettir. 2'nci Ordudan bölgede kalan Ali İhsan (Sabis) Paşa komutasındaki 4'üncü Kolordu 3'üncü Ordu (Karargâhı Suşehri'nde) emrine verilmiştir. Böylelikle 3'üncü Ordu, 3 Kolordudan oluşuyordu. Bkz. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı*, Cilt:II/II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.428-429.

¹⁶Akdes Nimet Kurat; *Türkiye ve Rusya XVIII.Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.324-326.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Antlaşması'nı yapmaya zorladığı gibi Ukrayna, Letonya, Finlandiya, Sibirya ve Kafkasya'nın merkezden kopmasına, Rusya'nın birçok şehrinde iç savaşın çıkmasına yol açtı ve azınlıklarda bağımsızlık mücadelesine giriştiler.¹⁷ Bolşevikler Petrograd Geçici Hükümetine son vererek iktidarı ele geçirince, "Mavera-yı Kafkas Komitesi"de 15 Kasım 1917'de Rusya'dan ayrılarak, "*Mavera-yı Kafkas Komiserliği*"ni ilan etti. Bir federasyon şeklindeki hükümetin başkenti Tiflis idi.

Yeni hükümet içinde en önemli görevleri Gürcüler üstlenmişti. Bununla beraber, Azeriler ve Ermeniler de kendi iç işlerinde serbest olacaklardı. Askerlik bilgisi ve tecrübesi açısından Azeriler oldukça zayıf durumdaydılar. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nin yardımına ihtiyaçları vardı. Bolşevikler daha ihtilalin başında Gürcü ve Ermenilerden oluşan taburlar meydana getirdikleri için, Kafkasya Müslümanlarının hayatları tehlike altına girmişti. Üstelik aynı taburlar Osmanlı ordusuna karşı silah kullanmaktan da çekinmediği için Osmanlı Devleti bu duruma kayıtsız kalmayacaktı. Rusya 18 Aralık 1917 tarihinde imzalanan Erzincan Mütarekesi hükümlerine geçici nazarla bakarken, diğer taraftan da Ermenileri himaye etmeye çalışıyordu. Öncelikle tahliyeye mecbur oldukları bölgelerde Ermeni milis teşkilatlarının teşkiline başladılar. Bu teşkilatların kurulmasının görünürdeki sebebi Kürt taarruzlarına karşı Ermenileri korumak gibi görünmekle beraber, gerçekte Rus subaylarının denetimi altında bir Ermeni ordusu meydana getirmeye çalışıyorlardı.¹⁸

Ermeni askerlerin sayısına ilişkin olarak Rus General Karganof, Kafkas cephesinden çekilen Rus kuvvetlerinin yerini alan Ermeni kuvvetlerini; bir avcı tümeni, üç süvari alayı ile toplam 36 piyade taburu olarak göstermekte, Ermeni kuvvetlerinin geri teşkilleri ile birlikte 50 bin kadar kişiden oluştuğunu söylemektedir. Rus alayları kuruluşundan teşkil edilen Ermeni taburlarından başka, yardım kampanyası düzenleyerek 1540 bin ruble gelir elde eden Ermeniler gönüllülerden beş alay daha kurmuşlardı. Kazım

¹⁷Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.220.

¹⁸Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askerî Faaliyetleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2002, s.33-35.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karabekir ise Ermeni askerlerin sayısına ilişkin olarak, "*Cihan Harbinde Rus ordusundaki muntazam Ermeni subay ve askerlerin yekûnu 180.000 kişi idi. Ermeni kolordu komutanları da vardı. Filistin de bile 4000 Ermeni gönüllüsü bizimle harp etti. Bunun yarısından fazlası Amerika'dan gelmişti.*" şeklinde bir değerlendirme yapmıştı.¹⁹

Ermenilerin Müslümanlara karşı kıyımlarının ve Müslüman köylerini yakıp yıkmalarının en şiddetli dönemi, şu iki dönemdir: *Birinci Dünya Harbi'nin başlangıcı ve sonu...*

Birinci dönem, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ve Osmanlılara karşı örgütlü Ermeni baş kaldırmasının patlak vermesiyle başladı. Bu dönem, Rusların 1916 yılında Doğu Anadolu'yu zapt etmesiyle sona erdi. İkinci dönem, Rus ordusunun Rusya'daki devrim nedeniyle dağılması ve Doğu Anadolu'dan çekilmesiyle başladı, savaş alanında Rusların yerini alan Ermeni kuvvetlerinin 1918'de yenilgiye uğratılmasıyla bitti.²⁰

Bolşevik Devriminden, Kasım 1917'den sonra artık ortada Rus ordusu denebilecek bir ordu yoktu. Görev başında kalmış olanlar birkaç yüz Rus subaydan ve çoğu Ermeni olan Kafkasya birlikleri askerlerinden ibaretti. Kağıt üzerindeki bu birlikler yeni kurulan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan oluşan Transkafkasya Federasyonu'na bağlı idiler, ama üç cumhuriyet bir süre sonra birbirinden ayrılınca Anadolu'daki askerler Ermeni Cumhuriyetinin ordusunu oluşturur duruma geçtiler.

Ermeni çete birlikleri, 1917 ile 1918 arasında olmayacak bir işi yapmaya çabalamışlardı. Ruslar olmaksızın Ermenilerin Türk ordusuna karşı durabilmesi olanaksızdı. Üstelik Ermeniler, Anadolu illerinden akıp gelmekte olan pek yoğun bir Ermeni sığınmacılar göçünü örgütlemek ve savunmak zorunluluğunda bulunuyorlardı. Güçsüzleşmiş askerî durumları nedeniyle, Ermeniler eski Erivan iline ve onu çevreleyen bölgelere çekilmek

¹⁹ Levent Ünal, *Birinci Dünya Harbinde Kafkas Cephesinde Karadeniz Sahili ve Çoruh Havzası Muharebeleri*", Harşit Vadisi, Harşit Vadisi Sempozyumu (26-28 Ekim 2016), DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, ed. Mehmet Fatsa-Mehmet Özmenli, İstanbul, 2017, s.150-151.

²⁰Justin McCarthy, *a.g.e.* , s.220.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

zorunda kaldılar. En azından bir bölgenin Ermeni bölgesi olmasını sağlamaya azmetmişlerdi ve bunun sağlanması da o bölgenin yerlisi Müslümanları kıyımdan geçirerek ya da göç etmeye zorlayarak gerçekleşecekti.²¹

Kafkas Harekâtının Başlaması:

1918 yılı daha ziyade baskınlar ve karşılıklı keşif faaliyetleri ile geçti Cephe hattında seyrekleşen ve azalan muharebelere karşılık,²² Rus ordu karargâhının Erzincan'dan Erzurum'a taşınmasından sonra Erzincan ve çevresindeki Müslüman ahaliye Ermenilerin baskı ve zulmü artmış, 10 Şubat 1918'de Brest-Litovsk görüşmelerinin kesilmesi üzerine Enver Paşa da Rus işgali altındaki bölgenin ancak askerî kuvvetle kurtarılacağına karar vermişti. 3'üncü Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya gerekli emirleri göndermesini müteakip 12 Şubat 1918'de harekete geçen Türk Ordusu, 13 Şubat 1918'de Erzincan'ı, 24 Şubat'ta Trabzon'u, 12 Mart'ta Erzurum'u geri aldı.²³

Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalandığı 3 Mart 1918 tarihinde, Türk ordusu Doğu Anadolu'nun önemli bir bölümünü kurtarmıştı. Brest-Litovsk Antlaşması'na göre Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından Rusların çekilmeleri gerekiyordu. Rus ordusu dağıldığı için bu sancaklar boşaltılmıştı. Fakat Ermeniler Kars ve Ardahan'ı, Gürcüler ise Batum'u işgalleri altında tutuyorlardı. 3'üncü Ordu Kumandanı Vehip Paşa, merkezi Tiflis olan Ermeni, Gürcü ve Azerilerin teşkil ettiği Maveraya-yı Kafkas Hükümetinden bu sancakların boşaltılmasını istedi. Ancak Maveraya-yı Kafkas Hükümeti, Brest-Litovsk Antlaşmasını da tanımadıklarını açıkladı. Osmanlı Devleti soruna siyasi alanda bir çözüm bulmak için hükümet temsilcilerini görüşmelerde bulunmak üzere Trabzon'a çağırdı. Heyet başkanı olan Gürcü Çenkeli, müzakerelerin başladığı gün olan 14 Mart 1918 tarihinde basına yaptığı açıklamada, "*Maveraya-yı Kafkas Hükümetinin Brest-Litovsk Antlaşmasını tanımadığını ve müzakerelerde 1914 yılındaki sınırın esas alınacağını*" vurgulamıştı. Diğer taraftan Kafkas heyetinde bulunan Müslüman delegelerin Osmanlı Devleti'ne karşı olan temayülleri açıkça

²¹Justin McCarthy, *a.g.e.* , s. 241.

²²Levent Ünal, *a.g.e.* , s.151.

²³Nejdet Karaköse, *Nuri Paşa*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2012, s.128.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

görülmekte idi. Ermeni ve Gürcüler arasında da bir dava birliği bulunmuyordu. Çünkü İngilizler Ermenileri teşkilatlandırıyor, Almanlar ise Gürcülere destek olmaya taraftar görünüyorlardı.²⁴ Böylece Osmanlı Devleti ile Maveraya-yı Kafkas Komiserliği arasında 14 Mart'ta başlayan ve tam bir ay süren Trabzon Konferansı müzakereleri bir anlaşmaya varılmadan sona erdi. Müzakereler sırasında devam eden Türk ileri harekâtı ise görüşmelerin kaderine doğrudan tesir etti, görüşmelerin kesildiği 14 Nisan'da Türk ordusu Batum'a girdi.²⁵

Müteakiben Türk ordusunun Çürüksu-Ozurgeti-Ahıska-Ahılkelek ve Kars istikametlerindeki askerî harekâtı hızlı ve başarılı bir şekilde devam etti. Bu durum karşısında 22 Nisan 1918'de toplanan 'Seym'de*', Maveraya-yı Kafkaskasya'nın Rusya'dan ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet olduğu resmen ilan edildi. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'dan oluşan devletin ismi, "*Maveraya-yı Kafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti*" oldu. Federasyonu oluşturan bu unsurlar, kendi içlerinde bağımsız fakat dışişlerinde Seym'e bağlıydılar.

Yeni hükümeti kurma görevi verilen Gürcü Çhenkeli, 23 Nisan'da Vehip Paşa'ya gönderdiği telgrafta, "*Seym'in bağımsızlığını ilan ettiğini ve Maveraya-yı Kafkasya Federatif Cumhuriyeti'nin kurulduğunu belirterek barış müzakerelerinin yeniden başlaması için delegelerin Batum'a gelmesini ve Türk ileri harekâtının durmasını*" talep etmişti. Maveraya-yı Kafkas Devletinin Brest-Litovsk'u tanınmasını ve barış görüşmelerine devam kararı almasını olumlu karşılayan Osmanlı Devleti, 25 Nisan'da Maveraya-yı Kafkasya Cumhuriyetini tanıdı.²⁶

11 Mayıs 1918 tarihinde görüşmelerin başladığı Batum Konferansında Türk heyeti, Batum'la birlikte 1829 Edirne Antlaşması ile Rusya'ya bırakılmış olan Ahıska ve

²⁴Nasır Yüceer, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 18-20.

²⁵Mustafa Sarı, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 96-97.

* Seym: Maveraya-yı Kafkas Komiserliğinin en yüksek yasama organı olan meclisin adıdır.

²⁶Mustafa Sarı, *a.g.e.*, s. 127-129.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ahılkelek nahiyelerinin Türkiye'ye ilhakını istedi. Ahalisi esas itibarıyla Müslüman (Acarlar) ve Türklerden teşekkül eden Ahıska ve Ahılkelek nahiyeleri halkı, Sovyetlerin ilan ettiği kendi kaderini tayin hakkından (self-determinasyon) istifade ederek, 26 Nisan 1918 tarihinde aldıkları toplu bir kararla Türkiye'ye katılmak istediklerini bildirmişlerdi.

Müzakereler sırasında “*Mavera-yı Kafkas Cumhuriyeti*”nin istikrarlı bir devlet olmadığı, Gürcüler, Ermeniler ve Azerbaycan Türklerinin bir arada yaşamalarının imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Bu durum karşısında Türk heyeti, yapılacak kati bir barışı temin etmek için her üç zümrenin ayrı birer müstakil hükümet haline gelmelerini istedi. Sonunda Seym'in kendini feshettiği gün 26 Mayıs 1918'de Gürcüler istiklâllerini ilan ettiler. Bunun üzerine, Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri de aynı yolu takip ederek 28 Mayıs 1918'de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunlardan Gürcistan'ın başkenti Tiflis, Ermenistan'ın Erivan ve Azerbaycan'ın ise Bakü olacaktır. Fakat Bakü, Bolşeviklerin elinde bulunduğundan Azerbaycan'ın başkenti geçici olarak Gence (Yelizavetpol) oldu. Üç yeni cumhuriyet ile görüşmeler kısa sürede tamamlandı. Azerbaycan bu sırada topraklarının hepsine hâkim olmadığından son derece sıkıntılıydı.²⁷

28 Mayıs'ta Azerbaycan milli istiklalini ilan etse de 1918 yazında Bakü; Osmanlı Devleti, Almanya, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında tartışma konusu olmaya devam etmekteydi. Bakü petrolü dolayısıyla İtilaf Devletlerinin yanı sıra Almanlar da Azerbaycan meselesinde müttefiki olan Türkiye'ye karşı oyun oynuyor, Gürcistan'a yakın durarak bu topraklardan Türk askerlerinin geçişini engellemeyi düşünüyorlardı. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak Azerbaycan Milli Şûrasının Reisi Mehmet Emin Resulzade Türkiye'ye yazdığı mektuplarda, Bakü'nün alınmasının hayat meselesi olduğuna dikkat çekiyordu.²⁸ Kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında, 4 Haziran 1918'de bir Dostluk ve Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma gereğince Azerbaycan herhangi bir saldırıya maruz kaldığı takdirde Osmanlı Devletinden yardım isteyebilecek, Osmanlı Devleti de maddi ve manevi yardımda bulunabilecekti. Nitekim

²⁷Halil Bal; *a.g.e.*, s.159-162.

²⁸Aygün Attar, “Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Kafkas Politikası”, *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2003, s.5-6.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Azerbaycan Hükümeti Bakü'nün kurtarılması hususunda yardım istemekte gecikmedi. Almanlar da Gürcistan ile ittifak yaparak bu devleti desteklemeye başlamışlardı.²⁹

Kafkas İslam Ordusunun Teşkili ve Nuri Paşa'nın Gence'ye Varışı:

Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa için Kafkasya'nın özel bir önemi vardı. Zira Kafkasya hem Orta Asya'ya hem de Hindistan'a uzanan yol üzerinde bulunuyordu. Ayrıca uzun yıllardır sürekli toprak kaybeden Osmanlı Devleti'nin önünde ilk defa toprak kazanma fırsatı doğmuştu. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin güney cephesinde İngilizler karşısında ölüm-kalım savaşı verdiği bir dönemde Enver Paşa, kardeşi Nuri Paşa ve güvendiği subaylara özel bir ordu teşkil ettirerek Kafkas Müslümanlarının bağımsızlığını sağlamaya girişti.³⁰ Nitekim Başkomutanlık Vekâleti Azerbaycan'da üçer piyade alaylı üç piyade tümeninden bir kolordu teşkilini kararlaştırdı. Kafkasya'da teşkil edilecek bu kolorduda görev alan tüm general, üst subay ve subaylar bir üst rütbe taşıyacak ve bu rütbenin yetkisini kullanacaklardı. Bu sıralarda Kafkasya'da teşkilat yapmak vazifesi birkaç kişiye teklif edildi, sonunda Genelkurmayın uygun bulması üzerine bu vazife Nuri Paşa'ya verildi. Nuri Paşa, 1918 Ocak ayının başında Trablusgarp'ın durumunu değerlendirmek için denizaltı ile Pola üzerinden İstanbul'a gelmişti. Burada İslam Ordusu Kurmay Başkanı Kurmay Yarbay Nazım Bey ve 3'üncü Ordu nezdindeki Azerbaycan delegesi Naki Bey ile birlikte çalışarak Kafkasya için çalışacak kadroyu tamamladılar.³¹

Türk ordusunun Kafkasya'daki ileri harekâtından endişelenen Almanya'nın Gürcistan temsilcisi General Lossow, Almanya'nın Kafkasya'da tutunabileceği bir yer elde etmesini ve Osmanlı Devleti'nin Gürcistan'a girmesinin engellenmesi gerektiğini belirtiyordu. Lossow'a göre Türklerin hedefi tüm Kafkasya'yı fethetmekti ve Türkler bu amaçlarına ulaşmak için İran'a asker sevkiyatını bahane olarak kullanıyorlardı. Bu nedenle sorunu diplomatik yoldan çözümlenmek isteyen Alman Dışişleri sözcülerine karşın Alman Orduları

²⁹Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s. 55-58.

³⁰Mustafa Çolak, "Osmanlı-Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi", *History Studies*, Volume 6, Issue 1, January (Ocak) 2014, s. 31.

³¹ Halil Bal, *a.g.e.*, s. 112-113.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Yüksek İdaresi, Transkafkasya'daki Alman çıkarlarının korunması için askerî çözümden yana tavır koydu, Bakü'yü almaya hazırlanan Nuri Paşa'nın engellenmesini savundu. Netice olarak Türk Ordusunun Azerbaycan'da yapacağı operasyonlara onay vermeyen Almanya, kuruluş aşamasında olan Nuri Paşa'nın ordusunun ihtiyaç duyduğu silah, cephane ve teknik malzemenin naklini engellemeye çalıştı ve bu durum Birinci Dünya Harbi sonuna kadar devam etti.³²

Bolşevikler Ermenilerin desteği ile 18 Mart 1918'de Bakü'de idareyi ele geçirmişlerdi. Dolayısıyla Bakü'deki Azerilerin durumu gün geçtikçe kötüleşiyor, fırsattan yararlanmaya çalışan Ermeniler de Müslümanlara karşı baskı ve zulümlerini arttırıyorlardı. Nitekim 18 Mart ile 1 Nisan tarihleri arasında Bakü'de Ermeniler tarafından Azerilere karşı katliam yapıldı.³³

30-31 Mart ve 1 Nisan 1918 tarihleri arasında yapılan katliamda 11 binden fazla insan öldürüldü. Bu katliam sadece Bakü ile sınırlı kalmadı, Bakü'ye yakın olan Şamahı, Kuba, Haçmaz, Lenkeran, Hacıkabul ve Salyan'da da yapıldı. En çok zarar gören yer ise Şamahı oldu.³⁴

Azerbaycan'da durum bu merkezdeyken Nuri Paşa Şubat 1918 sonunda Musul'a ulaştı. Maiyetine verilmiş bulunan 20 kadar subay da 25 Mart 1918'de Musul'a gelmişti. Azerbaycan'a bir an önce yetişmeyi gerekli gören Nuri Paşa ve heyeti, 8 Nisan 1918'de Musul'dan hareket etti.³⁵ Nuri Paşa'nın Azerbaycan'a giderken takip ettiği yol boyunca bizzat şahit olduğu manzaralar ve aldığı istihbarat bilgilerini içeren raporları, bölgedeki Türk ahalinin maruz kaldığı zulüm ve katliamı teyit etmekte idi.

Rayak'tan İstanbul'daki Başkomutanlık Vekaletine gönderdiği raporda, *"Nisan'ın 28'inde Savuçbulak'ta, Mayısın onunda Kafkaslarda bulunabileceğini tahmin*

³²Mustafa Çolak, *a.g.m.*, s. 31-35.

³³Selami Kılıç, "Brest-Litovsk Barışı Sonrası Kafkasya'daki Bazı Askerî ve Siyasi Gelişmeler", *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2003, s.336.

³⁴Elçin Neciyev, *Kafkaslarda Türk Katliamı*, Emre Yayınları, İstanbul, 2006, S.88-89.

³⁵*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı*, s. 553.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ettiğini, İngiliz, Amerikan konsolosları ile İngiliz, Amerikan ve birkaç Rus zabitanın Azerbaycan Ermenilerinin teşkilatlarına kumanda ettiğini, Rusların bıraktıkları erzak ve mühimmatın ekserisinin Ermenilere geçtiğini, İngilizlerin güney İran'da güney polisi namıyla bir teşkilat bulduklarını” belirttikten sonra, “İngilizlerin buraları işgalinden önce kendilerinin işgal ederek teşkilat yapmalarının çok lüzumlu olduğunu, Azerbaycan'ı işgal ile teşkilat yapacak müstakil bir kumanda lazım olduğunu, bunun için de amcasının (Halil Paşa'yı kastediyor) veya Ali İhsan Paşa'nın uygun olduğunu” yazmaktadır.³⁶

Tebriz'den gönderdiği raporunda da, “Yirmi kadar zabitle Tebriz'e geldiğini, buraya gelinceye kadar geçtiği yerdeki Azerbaycan Türklerinin kendisini büyük bir sevinçle karşıladıklarını, Rusların huduttan yüz kilometre kadar dâhildeki bütün köyleri yaktıklarını ve pek çok kimseyi öldürdüklerini, Rumiye civarında toplanan Nasturiler ve Ermenilerin o civarda bulunan altmış bin kadar Müslümanı kamilen öldürdüklerini, Bakü'yü üç günlük muharebeden sonra Ermeni ve Bolşeviklerin aldığını, on bine yakın ahalinin telef olduğunu, Lenkeran'ı zapt ettiklerini ve katliamda bulduklarını, Dağıstanlıların Kazaklarla çarpıştığını” belirttikten sonra “teşkilat için paraya ihtiyaç duyulduğunu, bu nedenle bir milyon rublenin Erzurum, Bayezid ve Hoy yoluyla süratle gönderilmesini” talep etmiştir.³⁷

Nuri Paşa'nın Başkumandanlık Vekaletine bu süreçte gönderdiği telgraflardan Revandiz, Savuçbulak, Tebriz yolu ile Azerbaycan'ın Zengezur mntikasına vardığı, hem teşkilat için subaylara ve hem de cephane, özellikle paraya ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 20 Mayıs 1334'de (20 Mayıs 1918) Zengezur'dan gönderdiği telgrafta, “Bir gün önce Kafkas'a dahil olduğunu, Karabağ'daki yarım milyon ahalinin yüzde kırk beşinin Ermeni olduğunu ve duruma hakim olduklarını, mühim yolları tahkim ve bazı köyler arasında telefon muhaberesini tesis ettiklerini” açıkladıktan sonra “Batum-Gence hattının ordu tarafından işgali mümkün olamaz ise Gürcülerle mutlaka uyuşmak gerektiğini, İngiliz ordusu Türklerden evvel Tebriz'i işgal eder ve Rumiye ve Kafkas Ermenileri ile birleşirse Türkün boş yere mahvolacağını, kendilerine süratle para, cephane ve zabıt yetiştirilmesi gerektiğini”

³⁶ATASE Arşivi, BDH(Birinci Dünya SavaşıKatalogu), K:1857, D:133, F: 1-8.

³⁷ATASE Arşivi, BDH, K:1857, D:133, F: 1-11.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yazmıştır. Telgrafının sonunda ise beş gün sonra karargâhını Nuha'da (Şeki) kuracağını, bu hususun 3'üncü ve 6'ncı Ordulara tebliğ edilmesini rica etmektedir.³⁸ Ancak Azerbaycanlılar tarafından coşku ile karşılanan Nuri Paşa, 25 Mayıs 1918'de karargâhını Gence'de tesis etmek durumunda kalmıştır.

31 Mayıs 1918'de, *“Bolşeviklerin Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'yı tamamıyla ele geçirmek üzere olduklarını, her yerde Ermenilerin tecavüzünün arttığını”*³⁹ bildiren Nuri Paşa, *“Bakü'nün bir an evvel zaptının lüzumlu olduğunu, mevcut kuvvetlerle buradaki durumun muhafaza ve Bakü'nün zaptının mümkün olamayacağını, takviye gerektiğini”* Başkomutanlık Vekâletine duyurmuştu.

Bu takviye isteği, Şark Orduları Grubu Komutanı Vehip Paşa tarafından uygun görüldü ve Kafkas İslam Ordusunu takviyeye 5'inci Kafkas Tümeni tahsis edildi.

Kafkas İslam Ordusunu takviye etmek üzere 5'inci Kafkas Tümeni Gence'ye gönderilirken, 9 Haziran 1918'de Mirliva Yakup Şevki Paşa komutasındaki 1'inci Kafkas Kolordusu ile 4'üncü Kolordudan 9'uncu Ordu oluşturuldu. 3'üncü, 9'uncu Ordulara (Şark Orduları) Vehip Paşa komuta ediyordu.⁴⁰

³⁸ATASE Arşivi, BDH, K:1857, D:133, F: 1-19.

³⁹Ermenilerin yağmış olduğu katliamlar, Kurt Kaşın'deki Bölük Kumandanı Mülazim-i evvel (Teğmen) Sıtkı'nın Kafkas İslam Ordusu Kumandanlığına 31 Mayıs 334 tarihinde bildirdiği telgrafta da yer bulmaktaydı. Bu telgrafta, *“Mülazim-i evvel Sıtkı Kurt Kaşın muntakasını teslim aldığını, Ermenilerin buraya gelmelerinden iki gün evvel Müslüman köylerine Ermenilerin hücum ettiklerini, ele geçmemiş Müslümanları katl ve mallarını yağma ve hanelerini ihrak ettiklerini, eli silah tutan bütün genç Ermenilerin Teberdan istikametinden Kurt Kaşın havalisine doğru yürüyerek Ermeni kuvvetlerine iltihak ettiklerini, Şirvan istikametinden Bolşevik maskesi altında ilerlemiş Ermenilerin şimdiye kadar 24 Müslüman köyünü ihrak ve ele geçirdikleri Müslümanları katletmiş olduklarını, bu nedenle yardıma ihtiyaç duyduklarını, gönderilecek kuvvetten ziyade talim ve terbiye için üç zabite ve on sekiz Türk neferine ihtiyaç duyduğunu”* yazıyordu. Bkz. ATASE Arşivi, K: 3822, D: 18, F: 8.

⁴⁰Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2005, s.240.1'inci Kafkas Kolordusu 9'uncu, 10'uncu, 15'inci Tümenlerin; 4'üncü Kolordu ise 5'inci, 11'inci, 12'nci Tümenlerin birleşmesinden oluşuyordu. 3'üncü Ordu teşkilatında bulunan Esat Paşa komutasındaki 6'ncı Kolorduda 3'üncü, 37'nci Tümenler, 5'inci Kafkas Tümeni, 36'nci Tümen bulunuyordu.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

5'inci Kafkas Tümeni, 9, 10 ve 13'üncü Kafkas Alayları ile bir topçu alayı ve tümen bağlı birliklerinden kurulu idi. Bu tümenin Binbaşı Cemil Cahit (Toydemir) Bey komutasındaki 9'uncu Kafkas Alayı; 7 Haziran 1918'de Kazak'a, 9 Haziran 1918'de Gence'ye vardı. Binbaşı Zihni Bey komutasındaki 2'nci Süvari Alayı, Kazak ile Gence arasındaki demir yoluna Almanların müdahalesini önlemek ve gerekli emniyet tertibatını almak üzere, 9'uncu Kafkas Alayından önce 6 Haziran 1918'de bölgeye varmıştı. 9'uncu Kafkas Alayı ile Mürettep 2'nci Süvari Alayına "Gence Müfrezesi" adı verilmişti. 5'inci Kafkas Tümeni ile Mürettep 2'nci Süvari Alayı, 10 Haziran 1918'de Gence'ye geldi. Bu tümenin Bakü'ye yapacağı harekâtı, Nuri Paşa'nın emir ve komutası altında yapacağı, Nuri Paşa'nın harekât bakımından 3'üncü Ordu Komutanının emir ve komutası altında bulunacağı, Şark Grubu Komutanlığından bildirilmişti.⁴¹

Türk Ordusu Tarafından Bakü'nün Zaptı:

Kafkas İslam Ordusunun Azerbaycan'ı kurtarma harekâtı, Gökçay Muharebesi (17-30 Haziran 1918) ile başladı. Salyan Muharebeleri sırasında, 6 Temmuz 1918'de Aksu, 14 Temmuz'da Şamahı ele geçirildi.⁴² İngilizlerin İran içindeki ileri hareketlerini durdurmak ve Bolşeviklerin İngilizlerden yardım görmesine mani olmak için, Kuzey İran'ın batıdan 4'üncü Kolordu, kuzeyden 1'inci Kafkas Kolordusu ile yapılacak bir harekât ile ele geçirilmesi planlandı.⁴³ 4'üncü Kolordu 18 Haziran'da Dilman'ı, 31 Temmuz 1918'de Rumiye'yi ele geçirdi. Dilman'ın ve Selmas ovasının Türk kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine Kafkas cephesinden gelen General Andranik idaresindeki Ermeni kuvvetleri, Culfa'dan Aras nehrini geçerek Hoy üzerinden güneye doğru ilerlemeye başladı. Ermenilerin

⁴¹Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, s. 553-556.

⁴²Bilal N Şimşir, *Azerbaycan*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, s.32. Nuri Paşa'nın 11/7/34 tarihinde Gence'den gönderdiği *Enver Paşa'ya* başlıklı telgrafında, üç şeye lüzum olduğundan bahsedilmekte, bunlar "zabit ve heyet-i talimiye, cephane ve para" olarak sıralanmaktadır. "Yalnız bunlar temin olunduğu halde fevkalade iyi netice verecek işler için kabildir. Ellerinizden öperim." denilmiştir. bkz. *ATASE Arşivi*, BDH, K:1857, D:133, F: 1-24a.

⁴³Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, s.529.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

amacı Tebriz bölgesine kadar ilerleyen İngiliz kuvvetleriyle birleşerek Osmanlı kuvvetlerini mağlup etmek ve Kafkas cephesine geri dönmektir. Fakat 9'uncu Orduya bağlı birlikler Ermenileri İngilizlerle birleşmelerine izin vermeden mağlup ederek Aras nehrinin kuzeyine doğru çekilmek zorunda bıraktı.⁴⁴

Türk birlikleri karşısına çıkan bütün engelleri aşarak Bakü istikametinde ilerledi. Kafkas İslam ordusuna mensup kıtalar Kürdemir kuzeyine vardıkları zaman Bolşevikler Bakü'den ilerleyerek Müslüman köylerini tahribe başlamışlardı. Azerbaycan kıtalarının kısmen geriye çekilmeleri üzerine bu tahribat ve katliamlar arttı. Müteakiben Kafkas İslam Ordusunun müdahalesiyle Ermeniler Bakü istikametinde püskürtüldüler.⁴⁵

Bu sırada Ermeniler (Taşnak mensupları ve Menşevik zümreler) Stalin'in itirazlarına rağmen İran üzerinden İngilizleri yardıma çağırmıştı. Stephan Şaumyan* ve arkadaşları buna şiddetle karşı koymak istedilerse de muvaffak olamadılar.⁴⁶ O sırada Enzeli'de bulunan İngiliz General Dunsterville komutasındaki 39'uncu İngiliz Tugayı yaklaşık 1500 kişilik askerî kuvvetiyle 4-7 Ağustos 1918 tarihleri arasında vapurla Bakü'ye

⁴⁴Barış Metin, *Birinci Dünya Savaşında İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s.194-195. Ayrıca bkz. *ATASE Arşivi*, K:525, D: 2050, F: 90.

⁴⁵*Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın Nu: 131, İstanbul, 2013, s.253.

*Stephan Georgiveç Şaumyan: 1878'de Tiflis'te doğdu. Avrupa'da öğrenimini sürdürürken Rus sosyalizminin önde gelen kişileriyle karşılaştı.Lenin'in sadık yandaşıydı.Kafkasya'daki ve özellikle Tiflis ve Bakü'deki işçi hareketinde önemli rol oynadı.1917 yılı ortalarında Bakü Sovyeti Başkanlığı yaptı ve Bolşevik Partisi Merkez Komitesine seçildi. Rusya'daki Ekim devriminden sonra Rusya'nın Kafkasya Olağanüstü Komiserliğine atandı. Nisan 1918'de Bakü Komünü Halk Komiserliği Konseyi başkanı oldu.1918 yılında Bakü'de İngilizler tarafından kurşuna dizilen 26 halk komiserinden biridir.bkz. Rüştü Türker, *Birinci Dünya Harbi'nde Bakü Yollarında 5'nci Kafkas Tümeni*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2006, s.4.

⁴⁶Selma Yel, *a.g.e.*, s. 66. İngilizler, Rusların İran'dan çekilmeleri sonrası bir taraftan Rumiye bölgesindeki Ermeni ve Nasturilerle birleşerek Osmanlı Devleti'nin önünü kesmeyi hedeflerken diğer taraftan Tahran-Kazvin yoluyla Reşt vilayetini oradan da Hazar Denizi sahilinde bulunan liman kenti Enzeli'yi ele geçirerek deniz yoluyla Bakü'ye ulaşmayı ve şehri ellerinde bulunduran Ermenilerle birleşerek şehri işgal etmeyi planlamışlardı. bkz. Barış Metin, *a.g.e.*, s.187.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

geldi.⁴⁷ Bunun üzerine Bakü'de iktidar değişikliği oldu, başta Şaumyan olmak üzere birçok Bolşevik komiseri hapse atıldı. Böylece Bakü Sovyetinde, Menşevikler ve Ermeniler (Taşnaklar) hakim duruma geldiler.

2 ve 4 Ağustos 1918 tarihlerinde Bakü'ye yapılan Türk taarruzlarından bir netice alınamadı. Kafkas İslam Ordusu ve Azeri gönüllülerin takviye edilmeden şehri ele geçiremeyecekleri iyice anlaşılmıştı. Eylül 1918'de 'Şark Orduları Grubu Kumandanlığı'na da Vehip Paşa'nın yerine Enver Paşa'nın amcası Halil (Kut) Paşa tayin edildi. İngilizlerin Bakü'ye gelmesi ile şehrin ele geçirilmesi hususu büsbütün önem kazanmıştı. Diğer yandan 27 Ağustos tarihli Alman-Sovyet Anlaşması'nın mahiyeti de İstanbul'da öğrenilmiş ve Almanların Bakü meselesinde Sovyetleri tuttukları anlaşılmıştı. Bu anlaşma maddeleri İstanbul'da Almanlara karşı ağır tenkitlere yol açtığı gibi, Enver Paşa'da Bakü işinin kendi başına halledilmesi gerektiği kanaatini kuvvetlendirmişti.⁴⁸

İkinci Bakü taarruzundan mutlak surette sonuç almayı ve şehri zapt etmeyi amaçlayan Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa, Bakü önündeki birlikleri takviye etmek için Şark Orduları Grubundan yeni bir yardım isteğinde bulundu. Bunun üzerine 15'inci Tümenin teçhizatı iyi olan 56'ncı Alay ve 36'ncı Kafkas Tümeninden 106'ncı Kafkas Alayı, 15'inci Tümen Komutanı Albay Süleyman İzzet Bey'in komutasında Kafkas İslam Ordusunun emrine girmek üzere 3 Eylül 1918'de Gümrü'den yola çıkarıldı ve 9 Eylül'de Bakü cephesine ulaştı.

Taarruz öncesinde Şark Cephesi Komutanlığı ve bu komutanlığa bağlı Kuzey Grubu lağv edilerek cephedeki bütün birlikler harekâtı bizzat yönetecek olan Kafkas İslam Ordusu Komutanlığına bağlandı. Bu durumda 5'inci Kafkas Tümenine Mürsel Paşa, 15'inci Piyade Tümenine Kurmay Yarbay Süleyman İzzet, Güney Grubu birliklerine ise Albay Cemil Cahit Bey komuta edecekti. Yarbay Halim Pertev Bey, Güney Grubu içinde bulunan ve Azerbaycan milislerinden meydana gelen 4'üncü Alaya komuta edecekti. 13 Eylül'de Kafkas

⁴⁷ Barış Metin, *a.g.e.*, s.200.

⁴⁸ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 535-536.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İslam Ordusu Komutanlığı tümenlere gönderdiği emirle; 14 Eylül günü saat 02:00'den önce Bakü'ye karşı taarruzun başlayacağını bildirdi.⁴⁹

15 Eylül günü saat 15:00'e kadar devam eden harekât sonucunda Bakü'yü savunan Ermeni, Rus ve İngilizlerin direnişi tamamen kırıldığı için, şehrin teslim olmasından başka seçenek kalmamıştı. 9 Eylül'den beri ordu gözetleme mevki olan Gözdek'e gelerek harekâtı yakından izleyen Şark Orduları Grubu Komutanı Halil Paşa ve Bakü harekâtını bizzat yöneten Nuri Paşa, 16 Eylül'de birlikte şehre girdiler. Bakü'nün zaptına kadar Gence'de bulunan Kafkas İslam Ordusu karargâhı, şehrin zapt edilmesiyle Bakü'ye nakledildi. Bu sırada Türklerle Ermeniler arasında sokak çatışmaları yaşandı.

Karabağ Harekâtı:

Bakü'nün zapt edildiği tarihte henüz Karabağ'a yardım ulaşmadığından burada Ermeni Antranik ve adamlarının zulümleri devam etmekte idi.⁵⁰ Antranik* kuvvetlerinin yaptığı katliamlar üzerine Şuşa'da bazı ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir heyet kuruldu. Bu

⁴⁹Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s 114-115.

⁵⁰Nasır Yüceer, *a.g.e.*, s. 120-123.

*Antranik Ozanyan: 1865 yılında Şebinkarahisar'da doğdu. 1890'da kaçarak geldiği İstanbul'da Hınçak komitesine katıldı, daha sonra Batum'da Taşnak Komitesine girdi. Nisan 1904'de başlayan Sasun isyanının askeri idarecisi idi. 1906 yılında Bulgaristan'a geçti. Balkan harbi sırasında çetesiyle birlikte Edirne, Keşan, Malkara ve Tekirdağ'da mezalimde Türk-Müslüman ahaliye yönelik bulundu. Birinci Dünya Harbi'nde Ruslarla birlikte Türk ordusuna karşı savaştı, katliamlarda bulundu. 2 Mart 1918'de Rus generali üniformasıyla Erzurum'a geldi. Rusya'daki ihtilalin ardından Doğu Anadolu Bölgesindeki şehirlerin kurtarılması ve 4 Haziran 1918'de Türklerle Ermeniler arasında imzalanan Batum Antlaşmasına itiraz etti. Ona göre Ermenistan toprakları Erzurum, Van, Muş ve Bitlis bölgelerini içerisine almalıydı. Bu amaç doğrultusunda saldırılarına devam eden Antranik, 1918 Ekim sonuna kadar birliklerini Karabağ-Zengezur sınırına yığdı. Şuşa'ya giren Antranik ve adamları, burada bulunan Türkleri katletti. 1'inci Azerbaycan Tümeni Komutanı Albay Cemil Cahit Bey komutasındaki Türk ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kalan Antranik daha sonra 15 Mayıs 1919'da Batum'dan Paris'e geçti. 1919 yılı boyunca Londra, Paris ve Newyork'ta dolaşarak Türk topraklarında Büyük Ermenistan'ın kurulması için destek aradı. 1927 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde öldü, Paris'te gömüldü. 200 yılında mezarı Erivan'a nakledilmiştir. bkz. Haluk Selvi, "Hangi Antranik", *2023 Dergisi*, S.12, Ankara, Nisan 2002, s. 30-35.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

heyet, bölgede sükûnetin sağlanması için Ermenilerin silahları bırakmaları yolunda teşebbüslerde bulundu, fakat bir sonuç alamadı. Karabağ Mıntıkası Kumandanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey, Kafkas İslam Ordusunun bir an önce askerî harekâta başlamasını, aksi takdirde kısa bir süre sonra Karabağ bölgesinde yaşayan Türklerin katledileceğini ve ortadan kaldırılmış olacağını bildirdi. Ermeniler Şuşa-Ağdam arasındaki Askeran Boğazını ele geçirerek bölgede ciddi bir üstünlük sağladı. Bakü'nün ele geçirilmesinden sonra Nuri Paşa, Karabağ bölgesinde topyekûn bir katliam hazırlığına başlayan Ermenileri durdurmak için harekete geçti. Harekât için 1'inci Azerbaycan Tümeni kuruldu. Komutanlığına da Bakü Garnizon Komutanı Albay Cemil Cahit Bey getirildi.⁵¹ Bu Tümenin asıl gücünü 5'inci Kafkas Piyade Tümenininde emrinde bulunan 106'ncı Piyade Alayı ile 9'uncu Kafkas Alayı meydana getiriyordu.⁵² Bu iki alay Şuşa kasabasını kuşatmış olan Ermenilere karşı sevk edildi.⁵³

Karabağ harekâtını icra edecek olan kıtaların Ağdam mıntıkasında toplanmasını müteakip Kuzey Kafkasya için tertip edilen kıtaların sevkine 4 Ekim 1918'de başlandı. Harekâtın dört günde tamamlanması emrediliyordu.⁵⁴ Bu sırada, Enzeli'de bir İngiliz fırkasının toplandığı haberi alındı. Hatta bu nedenle Nuri Paşa tarafından Bakü'nün müdafaası için 5'inci Tümenin bir müddet daha İslam Ordusu emrinde bırakılması Şark Ordular Grubu Komutanlığından talep edildi.⁵⁵ Grup Komutanı Halil Paşa'da 36'ncı Tümenin

⁵¹Mustafa Görürülmez, *Türk Kafkas İslam Ordusu ve Ermeniler*, Korza Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 336.

⁵²İsmail Berkok, *Büyük Harpte Şimali Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15.Fırka'nın Harekât ve Muharebeleri*, s.55.

⁵³Mustafa Budak, "Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu Hakkındaki Raporu", *Kafkas Araştırmaları IV*, İst. 1998, s.79.

⁵⁴ATASE Arşivi, BDH, K:3823, D: 23, F: 11.

⁵⁵ATASE Arşivi, BDH, K:3823, D: 23, F: 49-1.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

her iki alayının 5'inci ve 15'inci Tümenlerin nakliyatının sona ermesine kadar Nuri Paşa'nın emrinde kalacağını Gümrü'den bildirmiştir.⁵⁶

Bakü'nün Türkler tarafından alınmasından ve batı cephesindeki değişen durum karşısında, Sovyetler 25 Eylül 1918'de Türklerle aralarındaki mevcut Brest-Litovsk muahedelerini feshettiklerini beyanla Türk kıtalarının derhal Transkafkasya'dan çekilmelerini talep etmişlerdi.⁵⁷ Osmanlı Devleti'nin mütareke istemeye zorlandığı bu dönemde Talat Paşa hükümetinin istifasından (8 Ekim 1918) iki üç gün önce Enver Paşa'nın Şark Ordular Grubu Komutanı Halil Paşa'ya gönderdiği telgraftan onun Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki emellerinden vazgeçmediği anlaşılmaktadır. Başkomutanlık emrini müteakip Gürcü ve Ermeni hudutlarının muhafazası için üç taburlu bir hudut alayı teşkil olunmuş ve 1'inci Azerbaycan Tümenine bağlanmıştır. Buna göre 1'inci Hudut Taburu Zagatala'da, 2'inci Hudut Taburu Kazak'da, 3'üncü Hudut Taburu Karabağ'da teşekkül edecektir.⁵⁸

Aynı tarihlerde Kafkas İslam Ordusunun Karabağ'daki ileri harekâtı devam etmekte, Ermeniler kısmen teslim olmakta kısmen de dağlara ya da ormanlara firar etmekteydiler.⁵⁹ Karabağ Harekâtı sırasında Şuşa'ya sığınan 20 bin civarındaki Türk'ün Andranik kuvvetlerinin eline geçmesi önlendi, Karabağ bölgesi Ermeni çetelerinden temizlendi.

Kafkaslarda bu gelişmeler yaşanırken, İstanbul'da Talat Paşa hükümeti istifa etti. Sadrazamlığa getirilen Ahmet İzzet Paşa, 9'uncu Ordu ve Kafkas İslam Ordusu Komutanlıklarına gönderdiği emirde, Karabağ harekâtının derhal durdurulmasını istedi. Yeni hükümet, Birinci Dünya Harbi'nin son günlerinde İtilaf Devletleriyle mütareke zemini aradığı için, Karabağ'daki askerî birliklerin çekilmesini gerekli görmüştü. Oysaki Türk birlikleri

⁵⁶ATASE Arşivi, BDH, K:3823, D: 23, F: 49-3.

⁵⁷W.E.D.Allen-Paul Muratoff, *1828-1921Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi*, Gnkur. Basımevi, Ankara,1966, s. 447.

⁵⁸ATASE Arşivi, BDH, K:3823, D: 23, F: 78.

⁵⁹ATASE Arşivi, BDH, K:3823, D: 23, F: 56.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karabağ'a girmemiş olsaydı, bölgede yaşayan Türkler, Andranik kuvvetleri tarafından tamamen imha edileceklerdi.⁶⁰

Dağıstan Harekâtı ve Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması Sonucunda Türk Ordusunun Azerbaycan'ı Tahliye Etmesi:

Birinci Dünya Harbi sırasında Azerbaycan gibi Kuzey Kafkasya'nın halkları da Osmanlı Devletinden yardım beklemiş ve Dağıstan ve Çeçenler adına seçilen temsilcilerden oluşan bir heyet İstanbul'a gelerek Enver Paşa ile görüşmüşlerdi. Müteakiben 11 Mayıs 1918'de 'Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmişti. Ancak bu durum Sovyet Rusya'yı kızdırmış ve Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, 30 Mayıs 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Moskova Büyükelçisi Galip Kemali Bey'e protesto notası vermişti. Bununla birlikte Osmanlı Devleti söz konusu notayı dikkate almadı ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti ile 8 Haziran 1918'de bir Dostluk Antlaşması imzaladı. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'ne askerî yardımda bulunmayı ve dış tehditlerden (Rus Kazakları ve Bolşeviklerden) korumayı üzerine alıyordu. Kuzey Kafkas Cumhuriyeti, kurulmasını müteakip Kazaklar ve Bolşeviklerin taarruzuna uğradı. Viladikafkas şehri Bolşeviklerin eline geçtiğinden merkez Nasran kasabasına taşındı.⁶¹

Nuri Paşa 11 Temmuz 1918 tarihinde Gence'den Enver Paşa'ya gönderdiği 'Ağabey' başlıklı ve 'Kardeşiniz' imzalı telgrafında eksikliklere dikkat çekmekte ve "Kuzey Kafkasya'ya tertip edilen kuvvetin gidemediğini işittiğini, bu kuvvetin şimdilik açık bulunan Karakilise, Delican üzerinden Gence'ye gelebileceğini, eğer askerî kıtalar gönderilmesi imkânı yoksa mürettep olan kadroları sevk etmelerini, kendi elinde bulunan fırkanın kadrosunu büyüttüğünü, ikmal efradının bulunduğu yerde kolaylıkla tedarik edildiğini, gerek Gence'de ve gerekse kuzey Kafkasya'da subaylara ihtiyaç duyulduğunu"⁶² bahsettikten sonra, "subay ve eğitim verecek heyet, cephane, çok miktarda mavzer ve para"nın lazım olduğunu

⁶⁰ Mustafa Görüryılmaz, *a.g.e.*, s. 336-341.

⁶¹ Nejdet Karaköse, *a.g.e.*, s. 259.

⁶² ATASE Arşivi, BDH, K:1857, D: 133, F: 1-24.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

söylemekte ve bunlar temin olunduğu takdirde iyi netice verecek işlerin başarılabileceğini belirtmekteydi.”⁶³.

Kuzey Kafkas kuvvetleri 4 Ağustos'ta başlattıkları karşı taarruz ile on üç gün çarpıştıktan sonra Viladikafkas şehrini tekrar ele geçirdi. Fakat Kazak Albay Biçarekov'un kuvvetleriyle Bakü'den ayrılarak Derbent ve Petrovsk'a (Mahaçkale) gelmesi Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti için güneyden tehdit oluşturdu.⁶⁴Bunun üzerine Başkumandan Vekili Enver Paşa, Kuzey Kafkasya'da bir askerî teşkilat oluşturmak üzere Yusuf İzzet Paşa'yı tayin etti. 16 Ağustos 1918'de İstanbul'dan ayrılan Yusuf İzzet Paşa, Kuzey Kafkasya'ya geçmeden önce Bakü'de Nuri Paşa ile görüştü.⁶⁵

Bakü'nün ele geçirilmesinden sonra Nuri Paşa; 15'inci Piyade Tümenini 38'inci ve 56'ncı Piyade Alayları ile birlikte Kuzey Kafkasya harekâtına memur edeceğini, harekât sonunda 15'inci Piyade Tümeninin 9'uncu Orduya iade olunacağını bildirdi. Yapılan hazırlıklardan sonra 15'inci Piyade Tümeni Kuzey Kafkasya'daki harekâtına başladı.⁶⁶ Harekâta katılan askerler arasından Bakü'nün zaptından sonra Nargin (Narkin) adasındaki esaretten kurtulan 300 kadar askerde bulunuyordu.⁶⁷ İlk olarak 6 Ekim 1918'de Derbent ele geçirildi.⁶⁸ Nuri Paşa'nın emrine göre Derbent'in alınmasını müteakip süvariler Petrovski'ye (Mahaçkale) doğru ilerleyecekler,⁶⁹ 15'inci Fırka ise Batum'a nakledilecektir.⁷⁰

⁶³ATASE Arşivi, K:1857, D: 133, F: 1-24a.

⁶⁴ Nejdet Karaköse, *a.g.e.*, s. 259.

⁶⁵ATASE Arşivi, K:1857, D: 133, F: 1-31.

⁶⁶ Süleyman İzzet, *Büyük Harpte 15.Piyade Fırkasının Şimali Kafkasya'da Harekât ve Muharebeleri*, 103 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, Sayı:44, 1936, s.93.

⁶⁷ATASE Arşivi, K:3823, D: 25, F: 6-1. Nargin'den gelen 1291 esirden sağlam olanların sayısı 387 askerdir. Bunların 300'ü 107'nci Alay 3'üncü Tabura, 250'si Hudut Alayına, 11'i Tayyare Müfrezesine verilmişti. Bkz. ATASE Arşivi, K:3823, D: 25, F: 6-2.

⁶⁸ATASE Arşivi, K:3823, D: 23, F: 66.

⁶⁹ATASE Arşivi, K:3823, D: 23, F: 39.

⁷⁰ATASE Arşivi, K:3823, D: 23, F: 43-2.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Yusuf İzzet Paşa, yanında Kuzey Kafkasya Cumhurbaşkanı Abdülmecid Çermoyef olduğu halde 8 Ekim’de, Nuri Paşa da 12 Ekim 1918 günü Derbend’e geldi. 13 Ekim günü Nuri Paşa’nın da katıldığı bir törenle Derbent hükümet konağına Kuzey Kafkasya Cumhuriyetinin bayrağı çekildi ve hükümetin tesisi resmen ilan edildi.⁷¹ Ancak bu arada Osmanlı Devleti de yenilgiyi kabul ederek mütareke için İtilaf devletlerine başvurmuştu. Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi’nin çok ağır hükümlerinin Kafkasya ile ilgili olanları şöyleydi:

“İran’ın kuzeybatı kısmındaki Osmanlı kuvvetlerinin derhal harpten evvelki hudut gerisine alınması hakkında evvelce verilmiş bulunan emrin yapılması, Maveray-ı Kafkas’ın Osmanlı kuvvetleri tarafından kısmen boşaltılması emredilmiş olduğundan, diğer kısımları müttefikler tetkik ederek istediklerinde boşaltılması ve Maveray-ı Kafkas demiryolları da dâhil tekmil demiryollarının İtilaf subay ve memurlarının idaresine bırakılması, İtilaf devletlerinin Batum ve Bakü’yü işgal edebilmeleri.”⁷²

Öte yandan Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından önce 21 Ekim’de Kuzey Kafkas Ordu Komutanlığı’na gönderdiği şifre telgrafta *“müttefiklerle beraber bugün mağlup bir vaziyette kalarak şeref ve namus-ı millimize mugayir olmayarak gösterilecek şartlar ile sulh temennisinde buldukları”*nı belirttiikten sonra sınırlar dışındaki İslamları koruma amacıyla yapılan faaliyetlerin ve şimdiye kadar Kafkasya’da İslam unsurlarına edilen yardımların devamına maalesef imkân kalmadığını söylemekteydi.⁷³

Bu durumda Kafkasya’daki kuvvetlerin geri çağırılması ihtimali doğduğundan Yusuf İzzet Paşa’nın derhal harekete geçerek Derbent kuzeyindeki düşman kuvvetlerini imha etmesi ve Mahaçkale’nin (Petrovsk) ele geçirilmesi gerekmektedir. Nitekim harekete geçen 15’inci Piyade Tümeni uzun süren muharebelerden sonra 8 Kasım’da Mahaçkale’yi ele

⁷¹Süleyman İzzet, *a.g.e.*, s.93.

⁷²*Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C.I, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1962, s.56.

⁷³*Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s. 221-26.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

geçirdi.⁷⁴ 6 Kasım günü yapılan muharebelerde yaralanan 15'inci Piyade Tümeni Komutanı Süleyman İzzet Bey'i ziyarete gelen Kuzey Kafkas Komutanı Yusuf İzzet Paşa, hükümetin İngilizlerle mütareke yaptığını, kabul edilen mütareke koşullarına göre, Brest-Litovsk Antlaşması dışında işgal edilen Kafkasya'daki kuvvetlerin geri çekileceğini bildirdi. Bu durumda bölgenin savunması yerli kuvvetlere bırakılacak, ancak Osmanlı askerlerinden isteyenler de bölgede kalabileceklerdi. Ancak Osmanlı hükümetince alınan 20 Kasım 1918 tarihli yeni bir kararla Kafkasya'da hiçbir Osmanlı askerinin kalmayacağı, buradaki kıtaların süratle bölgeyi terk etmeleri emredildi.

Bu karara uyularak 15'inci Piyade Tümeni, Derbent ve Mahaçkale istasyonlarından ayrıldı. Az sonra da 5'inci Piyade Tümeni Bakü'yü terk etti. Bu suretle Osmanlı Devleti'nin zor bir dönemde Azerbaycan ve Dağıstan'da gerçekleştirdiği askerî harekât sona erdi. Nitekim Bakü 17 Kasım 1918 sabahı, Azerbaycan hükümetinin protestosuna rağmen İngilizler tarafından işgal edildi. Mondros Mütarekesi'nin 11 ve 15'inci maddeleri gereği Türk birliklerinin Kafkaslardan çekilmeleri gerekiyordu. Sonuçta Türk birliklerinin Dağıstan ve Azerbaycan'ı tahliye etmesi büyük zorluklar altında gerçekleşti ve Azerbaycan'ın tahliyesi 1919 Ocak 1919 sonunda tamamlandı.⁷⁵

Azerbaycan'ın İşgali ve Dağlık Karabağ Olayları (1920-1992)

Kafkasya'da üç cumhuriyetin (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) yeni ortaya çıktığı sırada, Karabağ'da yerleşen Ermeniler silahlanarak küçük askeri birlikler oluşturmuşlardı. Rumeli'de Türklere yaptığı işkencelerle ünlenen, Anadolu'da gerçekleştirdiği katliamlarla Ermeni gençlerin kahramanı haline gelen Antranik, Ermenilerin en hassas duygularını silaha dönüştürmüştü. Bu yüzden Karabağ çevresinde grup oluşturan ve Müslüman köylerine karşı silahlı saldırıda bulunan Ermeni gruplar, Antranik'e müracaatta bulunarak Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesini istemekteydiler. 23 Kasım 1919'da üç cumhuriyet arasında toprak sorununu çözümlmek için Azerbaycan ile Ermenistan arasında müzakereler başladı.

⁷⁴ İsmail Berkok, *a.g.e.*,s. 81.

⁷⁵ Nejdet Karaköse, *a.g.e.* ,s.294.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Görüşmelerde, Ermenistan tarafı kendi adlarına Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıma ve askeri birliklerini Zengezur'dan çıkarma sözü verdi. Ancak Ermeni askeri birliklerinin saldırıları yine durmadı. Özellikle 19-20 Ocak 1920 tarihlerinde sınır boyunca Azerbaycan köy ve kasabaları, Ermenilerin saldırılarına uğradı. Bu dönemde Zengezur'da 48 Türk köyü yakılmış, burada oturanlar öldürülmüş ya da evlerini terk etmek zorunda kalmışlardı.⁷⁶

"Tarihi Ermeni Toprağının Ermenistan'la Birleşmesi", "Milli Mukadderatı Tayin Etme" hakkındaki şiarların ileri sürülmesi, "bir millet, bir cumhuriyet" tezini kuvvetlendirmişti. Böylece görünürde bir Dağlık Karabağ problemi yaratılmış ve Ermenistan halkının bölgeyle birleşme arzuları dile getirilmişti. Aslında hadiselerin itici gücü bu şiarlarda saklıdır.⁷⁷

Ermeni saldırılarının gerisinde gizli hedefler söz konusuydu. Ocak 1920'den itibaren Bolşevik Rusya, eski Rusya Çarlık sınırlarının tamamında hak iddiasında bulunmaya başladı. Bu amaçla da yönlerini Azerbaycan'a çevirdiler. Zengin petrol bölgesi olan Bakü'nün ele geçirilmesi yeni Rus yönetimi için önemliydi. Ancak Bolşevikler Azerbaycan'ı özellikle Bakü'yü hiçbir güçle karşılaşmadan ele geçirmek amacındaydılar. Buna göre Ermenistan cumhuriyetinin varlığını tanımak ve tartışmalı toprak sorunlarında onların yanında yer almak sözü vererek Erivan yönetimiyle gizli işbirliğine giriştiler. Buna göre Ermeniler, Azerbaycan ordusunu Bakü'den uzaklaştırmak için sınır bölgelerinde topyekûn saldırıya geçeceklerdi.⁷⁸

Hiç şüphesiz, 1920 Mart ayının ortalarında Karabağ'da Ermeni kırımının başlaması ve Azerbaycan Ordusunun Karabağ'a çağırılması önceden hazırlanmış planların sonucuydu. Nitekim 21 Nisan'da Sovyet Kafkas Cephesi Komutanlığının 11'inci Ordu ve Volga-Hazar donanmasına gönderdiği direktifte; Azerbaycan'ın asıl gücünün batı cephesinde meşgul olduğu belirtildikten sonra 27 Nisan'da Azerbaycan sınırını geçip beş gün zarfında Bakü planının yerine getirilmesi emrediliyordu. Her ne kadar 26 Nisan'da Ermenistan hükümeti bir barış imzalamaya ricası ile ortaya çıksa da çok geç kalınmış, Azerbaycan'ın geleceği artık

⁷⁶ Aygün Attar, *a.g.e.*, s.77-78.

⁷⁷ Nesrin Sarıahmetoğlu, *a.g.e.*, s.66.

⁷⁸ Aygün Attar, *a.g.e.*, s.78.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Moskova'nın elindeydi. 28 Nisan'da Bakü işgal edilmiş, Rus orduları Kurdemir ve Yevlah'a kadar ilerlemişlerdi.⁷⁹

Azerbaycan'ın 27 Nisan 1920'de işgali ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yıkılarak Sovyet yönetiminin kurulmasıyla birlikte Azerbaycan içerisinde zorla Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi oluşturuldu. Bu yapı oluşturulurken tarihi Karabağ bölgesinin tamamı değil sadece Ermeni nüfusun yoğun yaşadığı yerleşim birimleri esas alındı. Bu nedenle daha sonraki tartışmalarda, Ermenilerin çoğunluk teşkil ettiği bir Dağlık Karabağ'dan bahsedilmesi kolay olmuştur.⁸⁰ Nitekim 7 Temmuz 1923'te Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlanması ile Ermeniler bölgenin Ermenistan'a ait olduğu ve Ermenistan'da kalması gerektiği talepleriyle ortaya çıktılar.⁸¹

10 Aralık 1947 tarihinde Rusların baskısı sonucu Azerbaycan-Ermenistan arasında imzalanan anlaşmaya göre Ermenistan topraklarında yaşayan Türklerin bir kısmınının 1948 yılından başlayarak Azerbaycan'a getirilmesi ve Ermenistan'da boşaltılmış arazilere yurt dışında yaşayan Ermenilerin yerleştirilmesi öngörüldü. 1960'lı yıllarda Ermenistan'ın Türklerden temizlenme politikasının yeni dönemi başladı. Ermeniler 24 Nisan'ın sözde soykırım günü olarak kabul edilmesi için yoğun faaliyet gösterdiler. 1965'te Rusya'da yaşayan Ermeni aydınlarının çabaları sonucunda Sovyet Komünist Partisi tarafından "Ermeni Soykırımının 50.Yıldönümü"nü anma kararı çıkartıldı. Ermenilerin milli kahraman olarak tanıttıkları Türk düşmanı Antranik'in doğum günü de bu tarihe denk geliyordu. Bütün gazete ve dergilerde Antranik'e övgüler yağdıran makaleler yayımlandı. Moskova'nın onayını aldıktan sonra sözde Ermeni soykırımının 50.yıldönümü 24 Nisan 1965'te İrevan'da 400 bin kişinin katıldığı bir mitingle anıldı. Mitingde açılan pankartlarda, "*Batı Ermenistan (Anadolu) Bizim Olmalıdır*", "*Dağlık Karabağ Bizimdir*", "*Nahçıvan Ermenistan Toprağıdır*", "*Ermeniler!1915'in İntikamını Almak Zamanıdır, Birleşin*" pankartları vardı.

⁷⁹Cemil Hasanlı, *Azerbaycan Tarihi 1918-1920*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s.405.

⁸⁰Araz Aslanlı, "Kafkasya İçin Yürütülen Mücadele ve Karabağ Sorunu'nun Doğuşu", *Kanayan Yara Karabağ*, s.32-33.

⁸¹ Nesrin Sarıahmetoğlu, *a.g.e.*, s.78.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

1970-1980 yılları arası Sovyetler Birliğinde Ermeni propagandasının alevlendiği dönem oldu.⁸² Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirilmesi taleplerini 1987 yılında toplu dilekçelerle gösteren Ermeniler, büyük Ermenistan hayallerini gerçekleştirmeyi düşünmekteydiler.⁸³ 18 Kasım 1987'de İrevan sokaklarında yapılan mitinglerde sadece Dağlık Karabağ'ın değil, Nahçıvan'ın da Ermenistan'a katılması sloganları duyulmaya başlandı. Müteakiben Dağlık Karabağ Ermenileri de mitinglere başlamışlardı.⁸⁴

1 Aralık 1989'da Ermenistan Yüksek Sovyeti resmen Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'la birleştirildiğini onayladı. Kendisini daha çok Moskova'ya karşı sorumlu bulan Sovyet Azerbaycan'ın başında duran Vezirov-Muttalibov-Kafarova üçlüsü Azerbaycan Milli Savunma birliklerinin hazırlanmasını geciktirdikleri gibi, Bakü'de yapılan toplumsal protestolar karşısında gizlice Kızıl Ordu birliklerini Bakü'ye davet etti. Nitekim 20 Ocak gecesi birlikler Bakü'ye girdiler. Kısaca 20 Ocak 1990 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilen "Kanlı Ocak" soykırımı Moskova ile onun Bakü'de ki temsilcilerinin oyunuydu. Bakü'de Azeri toplumunu sindirmeyi amaçlayan Ocak faciası Dağlık Karabağ'da Ermenilerin önünü daha da açtı.⁸⁵

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte bölge bir anda savaş rüzgârlarının estiği bir bölge durumuna geldi. Ermeniler 1992 yılının başından itibaren Karabağ'ın başkenti Stepanakert'ten (Hankendi) çıkarak saldırılara başladılar. Şuşa-Hocalı yolunun aşağısında kalan yerleşim yerlerini ele geçirdiler ve artık hedefleri, bölgenin havaalanı üssü olan Hocalı idi. 25 Şubat günü, saat 21 sularında Ermeni birlikleri, Hankendi'de konuşlanmış olan 366. Motorize Piyade Alayı'nın Rus askerleriyle birlikte Askeran ile Hankendi arasındaki Hocalı'ya girdiler.⁸⁶ Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve hastalar bu saldırıdan sağ kurtulamadılar. Hocalı'nın Kaladeresi denilen mevkiinde yaşayan Meshet (Ahıska) Türkleri de evlerinde

⁸² Mahir Garibov, *a.g.e.*, s.161-164.

⁸³ Nesrin Sariahmetoğlu, *a.g.e.*, s.78.

⁸⁴ Mahir Garibov, *a.g.e.*, s.174-175.

⁸⁵ Aygün Attar, *a.g.e.*, s.136-139.

⁸⁶ Fiona MacLachlan-Ian Peart, *Hocalı Bir Savaş Suçuna Tanıklık*, Teas Yayınları, İstanbul, s.177.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yakılmak suretiyle öldürüldüler. Sağ kalanlar Askeran-Ketik arasında ablukaya alınarak kurşuna dizildi.⁸⁷ Buranın seçilmesi tesadüf değildi. Şehir yeri itibariyle önemli bir stratejik noktaydı. Ağdam-Şuşa ve Askeran-Hankendi yollarının geçtiği bir kavşak olmasının dışında o bölgedeki tek havaalanı da buradaydı.⁸⁸ Söz konusu askeri havaalanı, Dağlık Karabağ'a gidecek olan askeri teçhizatın nakledilmesinde büyük kolaylık sağlayacaktı.⁸⁹ Cengiz Mustafayev Hocalı soykırımını şöyle anlatıyor: "...Yüzlerce insan cenazesi...Çoğu yakın mesafeden kafası taranarak öldürülmüş, iki yaşından on beş yaşına kadar olan çocuk, kadın ve ihtiyar cesetleri....cesetlerin durumundan da anlaşılıyor ki karşı koyamamış, kaçmaya yeltenmemişlerdir. Onlar, Ermeniler tarafından son derce soğukkanlılıkla, vahşilikle katledilmişlerdir..." Daha sonra Cengiz Mustafayev, savaş bölgelerinin görüntü çekimlerini yaparken Ermenilerce şehit edilmiştir. Diğer başarıları da dikkate alınarak Cumhurbaşkanlığı tarafından kendisine " Milli Kahraman" unvanı verilmiştir.⁹⁰

1993 yılına gelindiğinde Karabağ'ın yanı sıra diğer Azerbaycan topraklarının da bir bölümü Ermenilerce işgal edilmiş durumdaydı. 1993 yılında iki devlet arasındaki problemleri çözmek için AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı/Teşkilatı) çerçevesinde 11 üyeli bir Minsk Grubu oluşturuldu, ancak bu grubun çabaları sonuç vermedi. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalar, 1994 yılına kadar devam etti. 12 Mayıs 1994 tarihinde taraflar ateşkes ilan etti. Taraflar soruna siyasi bir çözüm bulmak için görüşmeler de olumlu bir sonuç alınamadı. Bugüne kadar nihai bir barış sağlanamadı.⁹¹

⁸⁷ Nesrin Sarıahmetoğlu, *a.g.e.*, s.83.

⁸⁸ Fiona MacLachlan-Ian Peart, *a.g.e.*, s.177-178.

⁸⁹ Nesrin Sarıahmetoğlu, *a.g.e.*, s.83.

⁹⁰ Hanım Halilova, *Ebulfez Elçibey İle Bağımsızlığa Giden Yol*, Töre Devlet Yayınevi, İstanbul, 2017, s.211-212.

⁹¹ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Loizidou-Türkiye Davası ve Dağlık Karabağ Sorunu, *Kanayan Yara Karabağ*, s.168-169.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sonuç

28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti bağımsızlığına gerçek manada Birinci Dünya Savaşının sonuna yaklaşıldığı bir dönemde Türk Ordusu'nun Azerbaycan topraklarını işgalden kurtarmasıyla kavuşmuştur. Ancak zorlu bir mücadelenin ürünü olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti uzun süre yaşayamamış, 23 aylık bir bağımsızlık döneminden sonra 27 Nisan 1920'de yeniden Rus işgaline maruz kalmıştır.⁹²

Azerbaycan ile Ermenistan arasında sürüp giden iki asırlık problemin adı olan Karabağ, 1800 yılı başlarında Ruslar tarafından oluşturulmuş yapay bir sorundur. Rusların Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği döneminden itibaren Kafkasya siyasetinin temelini, Kafkasya'nın Türksüzleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması politikası teşkil eder. Dolayısıyla bu politika Ermenilerin Kafkasya'daki yayılcı siyasetine hizmet etmiştir.⁹³

Her yönüyle pek çok dramı içinde barındıran Karabağ sorununda insan hakları Ermeniler tarafından ihlal edilmiştir. Dağlık Karabağ sorunu sebebiyle Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık beşte biri işgal edilmiş, ülke genelinde yaklaşık her sekiz kişiden biri göçmen veya göçmen durumuna düşmüş, 20.000 kişi ölmüş, 50.000 kişi yaralanmış veya sakat kalmış ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yaklaşık 5000 vatandaşı kaybolmuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı gerçekleşen saldırı, hem işgal altındaki topraklarda ve hem de Ermenistan'da, Azerbaycan'ın kültürel mirasına ciddi hasar vermiştir.⁹⁴

Karabağ Savaşının en kanlı bölümü Hocalı'da yaşananlardır. Azerbaycan yakın tarihi içinde sivil halkı hedef alması dolayısıyla "Hocalı soykırımı" şeklinde ifade edilir. Bugün Ermeniler Dağlık Karabağ'ın bir cumhuriyet olduğunu iddia etmekte ancak

⁹² F.Rezzan Ünalp, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Birliklerinin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesine Kadar Olan Süreçte Kafkas İslam Ordusu'nun Gence ve Bakü Harekatı", *VIII.Uluslararası Atatürk Kongresi*, I.Cilt, ATAM Yayınları, Ankara, 2017, s.287.

⁹³ Ümit Nazmi Hazır, "Karabağ'ın İşgali Sorunu ve Yansımaları", *Kanayan Yara Karabağ*, s.123.

⁹⁴ Güngör Yavuzaslan, "Karabağ Sorunu Çerçevesinde İnsan Hakları İhlalleri (1990-1994) Üzerine Bir Değerlendirme", *Kanayan Yara Karabağ*, s.160-161,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Azerbaycan ise bu bölgenin, ülkenin Ermenistan silahlı güçleri tarafından işgal edilmiş altı bölgesinden biri olduğunu haklı olarak ileri sürmektedir.

KAYNAKLAR

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi.

Aslanlı, Araz, "Kafkasya İçin Yürütülen Mücadele ve Karabağ Sorunu'nun Doğuşu", *Kanayan Yara Karabağ*, der. Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

Attar, Aygün, "Birinci Cihan Savaşı ve Sonrası Türkiye'nin Kafkas Politikası", *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2003.

Attar, Aygün, *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, ATAM Yayınları, Ankara, 2005.

Bal, Halil, *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*, İdil Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Berkok, İsmail, *Büyük Harpte Şimali Kafkasya'daki Faaliyetlerimiz ve 15.Fırka'nın Harekât ve Muharebeleri*, İstanbul Askeri Matbaası, 1934.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, Cilt:II/II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

Bolat, Gökhan, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından İngiliz Hükümetine Sunulan Gizli Bir Rapora Göre I.Dünya Savaşı Sonrasında Transkafkasya ve Kafkas Cumhuriyetlerinin Genel Durumu", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı/Middle East Special Issue, 2010.

Budak, Mustafa, "Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu Hakkındaki Raporu", *Kafkas Araştırmaları IV*, İstanbul, 1998.

Çakmak, Fevzi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2005.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Çolak, Mustafa, “Osmanlı-Alman Rekabeti Çerçevesinde Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlığı ve Bakü Meselesi”, *History Studies*, Volume 6, Issue 1, January (Ocak) 2014.

Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Garibov, Mahir, *XX. Yüzyılda Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ Sorunu*, ATAM Yayınları, Ankara, 2017.

Görüryılmaz, Mustafa, *Türk Kafkas İslam Ordusu ve Ermeniler*, Korza Yayıncılık, Ankara, 2009.

Halilova, Hanım, *Ebulfez Elçibey İle Bağımsızlığa Giden Yol*, Töre Devlet Yayınevi, İstanbul, 2014.

Hazır, Ümit Nazmi, "Karabağ'ın İşgali Sorunu ve Yansımaları", *Kanayan Yara Karabağ*, der. Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

İzzetgil, Elşan, Dağlık Karabağ'daki Fiili Durum Karşısında Azerbaycan'ın Ermenistan'a Kuvvet Kullanma Hakkı ve Siyasi Engeller", *Kanayan Yara Karabağ*, der. Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

Karaköse, Nejdet, *Nuri Paşa*, Ötüken Yayınları, Ankara, 2012.

Karaköse, Nejdet, "Birinci Dünya Savaşı'ndan Sovyet Özerk Yönetimine Kadar Karabağ'da Meydana Gelen Siyasi ve Askeri Gelişmeler", *Kanayan Yara Karabağ*, der. Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

Kılıç, Selami, “Brest-Litovsk Barışı Sonrası Kafkasya'daki Bazı Askerî ve Siyasi Gelişmeler”, *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, s. 2003.

Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Larcher, Maurice, *Kafkas Harekâtı*, çev. Can Kapyalı, Omnia Yayınları, İstanbul, 2010.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

MacLachlan Fiona - Ian Peart, *Hocalı Bir Savaş Suçuna Tanıklık*, Teas Yayınları, İstanbul,2017.

McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1998.

Metin, Barış, *Birinci Dünya Savaşında İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

Neciyev, Elçin, *Kafkaslarda Türk Katliamı*, Emre Yayınları, İstanbul, 2006.

Ortaylı, İlber, “XIX. Asırda Kafkasya ve Rusya”, *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2003.

Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın Nu: 131, İstanbul, 2013.

Öztürk, Mustafa, “Kafkasya’nın Tarihi Coğrafyası ve Stratejik Önemi”, *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2003.

Sarı, Mustafa, *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014.

Sariahmetoğlu, Nesrin, *Karabağ*, IQ Yayınları, İstanbul, 2011.

Selvi, Haluk, *Hangi Antranik*, 2023 Dergisi, S.12, Ankara, Nisan 2002.

Shaw, J.Stanford, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu- Ermeniler*, çev. Şadi Dinlenç, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

Süleyman İzzet, *Büyük Harpte 15.Piyade Fırkasının Şimali Kafkasya’da Harekât ve Muharebeleri*, 103 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, Sayı:44, İstanbul Askeri Matbaa, 1936.

Şimşir, N. Bilal, *Azerbaycan*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı, "Loizidou-Türkiye Davası ve Dağlık Karabağ Sorunu", *Kanayan Yara Karabağ*, der. Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C.I, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 1962.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Türker, Rüştü, *Birinci Dünya Harbi'nde Bakü Yollarında 5'nci Kafkas Tümeni, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2006.*

Ünal, Levent, *Birinci Dünya Harbinde Kafkas Cephesinde Karadeniz Sahili ve Çoruh Havzası Muharebeleri", Harşit Vadisi, Harşit Vadisi Sempozyumu (26-28 Ekim 2016), DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yayınları, ed. Mehmet Fatsa-Mehmet Özmenli, İstanbul, 2017*

Ünalp, F.Rezzan, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Birliklerinin Azerbaycan'ı Tahliye Etmesine Kadar Olan Süreçte Kafkas İslam Ordusu'nun Gence ve Bakü Harekatı", VIII. Uluslararası Atatürk Kongresi, I.Cilt, ATAM Yayınları, Ankara, 2017.*

W.E.D. Allen-Paul Muratoff, *1828-1921 Türk-Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.*

Yavuzaslan, Güngör, "Karabağ Sorunu Çerçevesinde İnsan Hakları İhlalleri (1990-1994) Üzerine Bir Değerlendirme", *Kanayan Yara Karabağ*, der. Bahadır Bumin Özarslan, Astana Yayınları, Ankara, 2016.

Yel, Selma, *Yakup Şevki Paşa ve Askerî Faaliyetleri*, ATAM Yayınları, Ankara, 2002.

Yüceer, Nasır, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekâtı*, Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara, 2002.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bölgedeki Ermenistan Kaynaklı Sorunların Analizi

*Ufuk Cerrah**

Sayın Başkan, değerli katılımcılar hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum. 2. Hocalı Soykırımı ve Bölgesel Güvenlik Sempozyumuna davetlerinden ve misafirperverliklerinden ötürü Giresun Üniversitesi Rektörü Prof.Dr. Sayın Cevdet Coşkun Beyefendiye şükranlarımı sunuyorum. Bundan 26 yıl önce Dağlık Karabağ Savaşı esnasında Rusya Federasyonu askeri kuvvetleri tarafından desteklenen Ermenistan askeri kuvvetleri 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gecede Dağlık Karabağ bölgesindeki Hocalı kasabasında 83 çocuk, 106 kadın ve 70'den fazla yaşlı dâhil olmak üzere toplam 613 kişiyi topluca katletti. Yaşanan sadece insanların katledilmesi değildi. Cesetler üzerinde yapılan incelemelerde birçoğunun yakılmış olduğu, gözlerinin oyulduğu tespit edildi. Hamile kadınlar ve çocukların da bu vahşete maruz kaldığı belirlendi. Uluslararası hukuk normları açısından bakıldığında Hocalı'da yapılan tam anlamıyla bir soykırımdı ve bu vahim olay insanlık tarihinde kara bir leke olarak yerini aldı. Hocalı'da soykırımı uğrayan Azerbaycan Türklerini büyük bir saygı ile anıyorum. Bu soykırımı neden olan Ermenistan günümüzde de bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanmasının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Sunumumda Kafkasya'da Ermenistan kaynaklı sorunları analiz edeceğim.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Kafkasya Avrasya coğrafyasında jeopolitik bir alt bölge olarak ortaya çıkmıştır. SSCB'nin dağılması ve Rusya'nın bölgeden kısmen çekilmesi ile bölgede jeopolitik bir boşluk oluşmuştur. Bu durum bir taraftan bölgede varolan dondurulmuş sorunların gün yüzüne çıkmasına sebep olurken, diğer taraftan da bölge üzerinde bölge içi ve bölge dışı aktörlerin jeopolitik rekabetine yol açmıştır. 5 özerk

*Dr., Kafkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Araştırmacı-Uzman. ufukcerrah@hotmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

cumhuriyet ve 2 özerk bölgeden oluşan Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu'nun sınırları içerisinde kalırken, Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan olmak üzere üç bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Azerbaycan'a bağlı Naçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, Gürcistan'a bağlı Abhazya ve Acaristan Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Naçıvan Özerk Cumhuriyeti hariç diğer özerk bölge ve cumhuriyetlerde ortaya çıkan ayrılıkçı hareketler Kafkasya'nın Soğuk Savaş sonrası jeopolitik durumunun şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda Güney Kafkasya'daki jeopolitik problemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Dağlık Karabağ Sorunu,

Abhazya Sorunu,

Güney Osetya Sorunu,

Acaristan'ın Statüsü Sorunu,

Cevahetya Sorunu,

Enerji Kaynak Alanlarının ve Enerji Kaynakları Aktarım Hatlarının Güvenliği Sorunu,

Hazar Havzası'nın Statüsü Sorunu,

Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya'daki Askerî Varlığı (Abhazya, Güney Osetya ve Ermenistan'da bulunan Rus askerî üsleri)

Sözde Ermeni Soykırım İddiaları,

Bölgede Ermenistan'ın Tecrit Edilmiş Durumu,

Kafkasya'da Ermenistan Dışında Yaşayan Ermeniler (Cevahetya, Abhazya, Gürcistan, Krasnodar Ermenileri)

Borçalı Türkleri Sorunu,

Ahıska Türkleri Sorunu,

Tat, Taliş ve Lezgin Sorunları,

Abhazya Dışında Gürcistan'da Yaşayan Abhazlar,

Güney Osetya Dışında Gürcistan'da Yaşayan Osetler,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gürcistan'da Yaşayan Çeçenler Güney Kafkasya'daki önemli jeopolitik problemleri oluşturmaktadır.

Bu jeopolitik problemlere bölge üzerinde bölgesel/küresel aktörlerin rekabeti de eklenebilir. Bölge üzerinde Rusya Federasyonu, Türkiye, İran, ABD, AB, Çin ve İsrail etkili aktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Bölgede stratejik dengeler bir tarafta ABD-AB tarafından desteklenen Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan jeostratejik eksenini diğer tarafta Rusya Federasyonu-Ermenistan-İran jeostratejik eksenini olacak şekilde sağlamış görünmektedir. Fakat bu stratejik dengelerin Avrasya jeopolitiğinde yaşanan değişimlere ve enerji jeopolitiğinde ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak farklılaştığını söyleyebiliriz. Bizim Kafkasya üzerine geliştirdiğimiz güvenlik ve istikrar projesi yaşanan bu jeopolitik durum değişikliğine dayanmaktadır. Sunumumuzun son kısmında bunu ifade edeceğiz.

Kafkasya'daki jeopolitik problemlere baktığımız zaman bu problemlerden; Dağlık Karabağ Sorunu, Cevahetya Sorunu, Sözde Ermeni Soykırım İddiaları Sorunu, Kafkasya'da Ermenistan Dışında Yaşayan Ermeniler (Cevahetya, Abhazya, Gürcistan, Krasnodar Ermenileri) Sorunu ve Rusya Federasyonu'nun Ermenistan'daki askerî varlığı (102. Rus Askerî Üssü) doğrudan Ermenistan bağlantılı jeopolitik problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya Federasyonu-Ermenistan-İran jeostratejik ekseninin en önemli halkasını hiç şüphesiz Ermenistan oluşturmaktadır ve Ermenistan Kafkasya'daki stratejik dengelerin inşası noktasında da önemli bir yere sahiptir.

Ermenistan'a İlişkin Genel Değerlendirme

Ermenistan Güney Kafkasya'daki üç bağımsız devletten en küçük olanıdır. Yüzölçümü 29.743 kilometrekare, nüfusu ise resmî Ermenistan verilerine göre 3.293.000'dir. İleride ayrıntıları ile anlatacağımız ekonomik nedenlerden dolayı Ermenistan'dan, başta Rusya Federasyonu olmak üzere çeşitli ülkelere göç yaşanmaktadır. Bu nedenle çeşitli kaynaklar Ermenistan'ın ortalama nüfusunun 1.5-2 milyon civarında olduğunu belirtmektedir. Gerçekte Ermeni nüfusunun 2.925.000 olduğu bilinmektedir. Bu nüfusun yaklaşık %90'ını Ermeniler, %5'ini Azerîler (Dağlık Karabağ Savaşından sonra Ermenistan'ı terketmişlerdir.),



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

%2'sini Ruslar ve %3'ünü diğerleri oluşturmaktadır.⁹⁵ Bugünkü Ermenistan topraklarının dışında başta Fransa ve ABD olmak üzere, Rusya Federasyonu, Avustralya, Kanada, Lübnan ve Avrupa ülkeleri gibi yerlerde önemli sayıda ve etkin lobi faaliyetleri yürüten Ermeni diasporası bulunmaktadır.⁹⁶ Ermeniler Hıristiyanlıkla 4. yüzyılda tanışmışlar hem Katolik hem de Ortodoks Hıristiyan inancı dünyadaki Ermeni cemaatler tarafından kabul edilmiştir. Bununla birlikte Ermenilerin kendilerine ait kiliseleri bulunmaktadır.⁹⁷ Coğrafi açıdan baktığımızda Ermenistan Güney Kafkasya'nın merkezinde yer almaktadır. Doğusunda Azerbaycan, güneyinde İran, batısında Türkiye ve kuzeyinde ise Gürcistan yer almaktadır. Başkenti Erivan'dır.

Jeopolitik durum açısından genel bir değerlendirme yaparsak; Ermenistan önemli sayılabilecek kaynaklara ve insan gücüne sahip bulunmamaktadır. Bu nedenle dışarıya bağımlı bir ekonomik yapıya sahiptir. Türkiye ve Azerbaycan ile olan çeşitli sorunları nedeniyle dış dünya ile olan bağlantısını ancak İran ve Gürcistan üzerinden sağlayabilmektedir. Gürcistan'ın, özellikle stratejik nitelikli enerji aktarım hatları projelerinin gündeme gelmesi ile birlikte Türkiye ve Azerbaycan'a yaklaşması ve bu yakınlaşmanın da başta ABD olmak üzere Batı tarafından desteklenmesi Ermenistan'ı bölgede yalnız bırakmıştır. Ermenistan da Rusya ve İran ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Ayrıca Ermenistan Türk Dünyası ile çevrilmiş olmanın verdiği endişe ile Türkiye'nin komşuları ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Ermenistan'ın dört komşusundan üçü Müslüman'dır ve Ermenistan tarihte bu devletlerle mücadele içinde bulunmuştur. Gürcistan her ne kadar çoğunlukla Hıristiyan bir yapıyı içinde barındırsa da din ilişkilerin geliştirilmesinde yeterli olmamaktadır ve ulusal çıkarlar ön plâna çıkmaktadır. Ermenistan Güney Kafkasya ülkeleri

⁹⁵ Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107.

⁹⁶ Bilal N. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası, Şenol Kantarcı, ABD ve Kanada'da Ermeni Diasporası: Kuruluşlar ve Faaliyetleri", Erdal İlter, "Lübnan'da Ermeni Diasporası", Hatem Cabbarlı, "Rusya'da Ermeni Diasporası: Oluşumu ve Faaliyetleri", **Ermeni Araştırmaları**, Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, Sayı:1, Sonbahar 2001, ss. 34-52.

⁹⁷ Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Ankara, Ocak Yayınları, 1997, ss. 35-46.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

içinde Batı ile ilişkileri en iyi olan devlettir. Bu ilişkilerin tarihsel temelleri bulunmaktadır ve bugün de devam etmektedir. Ermenistan sahip olduğu etkin diaspora ile uluslararası arenada kendini savunmaktadır. Ermenistan için yaptığımız bu kısa jeopolitik değerlendirmeye daha sonra devam etmek üzere burada bırakıyoruz ve şimdi tarihsel süreç içinde Ermenistan'ın durumuna değinmek istiyoruz.

Güney Kafkasya ilk çağlardan bu yana doğu ile batı, kuzey ile güney arasında bir köprü oluşturmuştur. Bu nedenle Kafkasya “Kavimler Kapısı” olarak isimlendirilmiştir. Bu kapıdan birçok millet geçmiş, bazıları da bölgeye yerleşmiştir. Sonradan gelen kavimlerle, önceden bölgeye yerleşen kavimler arasında kaynaşma olmuş ve çeşitli etnik gruplar bölgede kendileri için yaşam alanı bulmuşlardır. Günümüz Kafkasyasının jeokültürel dokusunun kendine has özelliği bu tarihsel geçmişten kaynaklanmaktadır.

Ermenistan kelimesi Süryanice kökenli bir kelime olup “dağlık yer” anlamını taşımaktadır ve Kafkasya'nın dağlık coğrafyasını adlandırmak için kullanılmıştır. Hıristiyanlığın doğmasından sonra, M.S. 300 yıllarında, Partlı Gregoir bölgede yaşayan ve etnik açıdan karmaşık bir yapı arz eden, farklı kültür ve milliyetlere mensup halkları Hıristiyanlaştırmış ve onları bir cemaat altında toplamıştır.⁹⁸ Daha sonra bu cemaat Gregoryen Kilisesi'nin liderliğinde varlığını sürdürmüştür. Farklı bir Hıristiyan kilisesine mensup olan bu cemaat buldukları yerin Ermenistan olarak isimlendirilmesi nedeniyle “Ermeni Cemaati” olarak adlandırılmıştır.⁹⁹ Ermeni Cemaati özellikle 1000'li yıllara kadar Latin ve Bizans Hıristiyanlığı içinde erime gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Ermenilerden bazıları Ortodoks ve Katolik mezhebine geçmişlerdir.¹⁰⁰ Daha sonra bölgede etkin olan Türk-Müslüman güçlerin hoşgörüsüne sığınan bu cemaat yıllarca huzur içinde varlığını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde de Müslüman ve Ermeni cemaatler barış içinde uzun süre birlikte yaşamışlardır. Fakat sonra Osmanlı'nın güçsüzleşmesi ve bunun sonucu

⁹⁸ Levon Abrahamian, **Armenian Identity: In A Changing World**, Mazda Publishers, California, 2006, s. 143.

⁹⁹ Vicken Cheterian, **Kafkasya'da Savaş ve Barış: Rusya'nın Sorunlu Hududu**, Belge Yayınları, İstanbul, 2008, s.24.

¹⁰⁰ Recep Şahin, **Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları**, İstanbul, 1988, ss. 29-33.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olarak zamanın büyük güçlerinin (Büyük Britanya, Fransa, Çarlık Rusya) Osmanlı coğrafyasındaki jeopolitik rekabeti Osmanlı içindeki Hristiyan cemaatlerde huzursuzluk yaratmıştır. Ermeniler, 19. yüzyıla damgasını vuran ve Rusya ile Büyük Britanya arasında “Büyük Oyun” olarak adlandırılan rekabette bir araç olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu rekabete Fransa da katılmıştır.¹⁰¹ Çarlık Rusyası Osmanlı içindeki Ortodoks Ermenilerin, Fransa ise Katolik Ermenilerin hamiliğini üstlenmiştir.¹⁰² Bu güçler Ermeni Cemaatini hem bölgede hem de bölge dışında örgütlemişlerdir. Bu çabaların sonucunda 1890 yılında sosyalist ve bağımsızlık yanlısı “Ermeni Devrimci Federasyonu” veya “Daşnak Partisi”, 1887 yılında “Marksist ve Nasyonalist Sosyal Demokrat Hınçakyan Partisi”, 1920’li yıllarda daha da etkili olan ve diasporadaki liberal burjuvazinin temsilcisi “Ramgavar Partisi” kurulmuştur. Ermeniler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı aleyhine faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁰³

Amerikalı tarihçi Prof. Dr. Justin MacCarty, 1. Dünya Savaşı esnasında Ruslarla ittifak yaparak Osmanlı’ya karşı isyan eden Ermenilerin Anadolu’nun doğusunda birçok Müslümanın ölümüne neden olduğunu belirtmektedir. Yine Prof. Dr. Justin MacCarty, Ruslarla savaş halinde olan ve halkı öldürülen Osmanlı Hükümeti’nin zor bir karar alarak Ermenilerin Suriye’ye götürülmesini öngören “Tehcir Kanunu”nu kabul ettiğini belirtmektedir. Dönemin şartları da dikkate alındığı zaman bu zorunlu göçün haklı olduğunu belirten tarihçi, bu esnada bir kısım Ermeninin yol şartlarına dayanamayarak çeşitli hastalıklardan öldüğünü söylemektedir. Bununla birlikte Ermeni isyanları nedeniyle Anadolu’da ölen Müslümanların sayısının ise ölen Ermenilerden çok olduğunu

¹⁰¹ Anahide Ter Minassian, **La Question Armenienne**, Parentheses, Roquevaire, 1983, s.37.

¹⁰² Oral Sander, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, 6. bs., Ankara, İmge Kitabevi, Haziran 1998, ss. 272-291.

¹⁰³ Anahide Ter Minassian, “L’Armenie et le conflict du Haut-Karabagh” **Le Caucase post-sovietique: La transition dans le conflict**, Ed. Mohammad-Reza Djalili, Paris, Bruylant, 1995, s.68, aktaran: Ali Faik Demir, **a.g.e.**, s. 109.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

vurgulamaktadır. Sonuç olarak MacCarty 1915 yılındaki hadiselerin soykırım olamayacağı sonucuna varmaktadır.¹⁰⁴

1. Dünya Savaşı'ndan Rusların yenik ayrılması, 1917 yılındaki “Ekim Devrimi” gibi nedenlerle 1918-1920 yılları arasında Güney Kafkasya’da bir güç boşluğu oluşmuştu. Bu sırada Anadolu’da Atatürk önderliğinde Kurtuluş Mücadelesi verilmekteydi. Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki Türk birliklerinin yaptığı Doğu Harekâtı ile Güney Kafkasya’da dengeler sağlanmıştı.¹⁰⁵ Önce Gümrü (1920) daha sonra onun yerine geçecek olan Kars (1921) ve SSCB’nin bölgeye gelmesiyle birlikte de Moskova Antlaşmaları (1921) yapılmıştı. Ermenistan 1918-1920 yılları arasında diğer Kafkas devletleri gibi bağımsız Ermenistan Cumhuriyetini kurmuşsa da 1921 yılından 1991 yılına kadar SSCB’ye bağlı bir “Sovyet Cumhuriyeti” olarak yaşamıştır.¹⁰⁶

1985 yılında Gorbaçov ile Doğu Blokunda başlayan açıklık ve yeniden yapılanma politikalarının bir sonucu olarak SSCB’ye bağlı devletlerde demokratikleşme hareketleri görülmeye başlanmıştır. SSCB’ye bağlı devletlerdeki komünist partilerin tek eli kırılmış yerlerine komünist olmayan partiler kurulmuştur. Bu demokratikleşme hareketi SSCB’nin dağılmasına yol açmış ve uluslararası sistemde yeni bir dönem başlamıştı. Ermenistan’ın bağımsızlığa kavuşmasında bu tür demokratikleşme hareketleri etkili olduysa da bağımsızlığa giden yolda esas belirleyici olan 1988 yılında patlak veren Dağlık Karabağ sorunu olmuştur.¹⁰⁷ Dağlık Karabağ nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Ermeniler oluşturmakta ise de SSCB döneminde bu bölge özerk bölge statüsü verilerek Azerbaycan’a bağlanmıştır. Aslında bu Sovyet politika yapıcılarının bağlı cumhuriyetleri bir arada tutabilmek için yaratmış olduğu bir sınır problemiydi. 20 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ şehir meclisinin Azerî-Ermeni sınırını değiştirerek Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanma isteğini Sovyetlere götürmesi ile

¹⁰⁴ Justin MacCarthy, “Bırakın Tarihçiler Karar Versin”, Çev. Doğan Coşkun, **Ermeni Araştırmaları**, Sayı:2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, ss. 113-130.

¹⁰⁵ Enis Şahin, **Türk-Ermeni İlişkileri Diplomasi ve Sınır**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 21.

¹⁰⁶ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1990, ss. 152-162.

¹⁰⁷ Lerna Ekmekçioğlu, **Recovering Armenia**, Stanford University Press, California, 2016, s.81.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Dağlık Karabağ sorunu patlak vermiştir. Hem Azerî hem de Ermeni taraflarında büyük halk hareketleri olmuş ve bu halk hareketleri daha sonra bağımsızlığa giden yolu açmıştır. Ermenistan'daki halk hareketi Karabağ Komitesi tarafından yönlendirilmekteydi. Daha sonra bu halk hareketi SSCB tarafından etkisiz hale getirildikten sonra tekrar başlayan halk hareketleri Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) adını almış ve teşkilatlanmıştır. Ermenistan'da 1990 yılının Mayıs ve Temmuz aylarında yapılan seçimlerde EUH büyük başarılar kazanmış ve Karabağ Komitesi üyesi Levon Ter Petrosyan Yüksek Sovyet Prezidyumu seçilmiş ve hükümeti ise EUH kurmuştur. Ermeni Parlamentosu 21 Eylül 1991'de bağımsızlık için referanduma gitmiş ve 23 Eylül 1991 yılında da bağımsızlık ilân edilmiştir. 16 Ekim 1991'deki başkanlık seçimlerini EUH'nin adayı Levon Ter Petrosyan kazanmıştır. Petrosyan Şubat 1998'e kadar iktidarda kalmıştır. Petrosyan 22 Eylül 1996'da yapılan başkanlık seçimlerini de kazanmıştır fakat muhalefetin baskısıyla istifa etmiştir.¹⁰⁸

Petrosyan'ın yerine 30 Mart 1998'de yapılan ikinci tur başkanlık seçimleriyle %60 oy alan Başbakan Robert Koçaryan geçmiştir. Koçaryan daha sonra 19 Şubat 2003 tarihinde birinci turu, 5 Mart 2003 tarihinde ikinci turu yapılan başkanlık seçimlerini de kazanmıştır. Fakat bu seçimler uluslararası alanda anti-demokratik bulunmuş ve Ermenistan kınanmıştır. Ülke içinde de büyük çaplı gösteriler düzenlemiş ve Koçaryan tartışmalı bir seçim maratonundan sonra tekrar devlet başkanı seçilmiştir.¹⁰⁹

SSCB döneminde Ermenistan, SSCB'nin silikon vadisi olarak bilinmekteydi ve metal, makine ve elektronik sanayileri üzerine uzmanlaşmış bir ekonomiye sahipti.¹¹⁰ Ekonominin bu özelliği nedeniyle Ermenistan ihtiyacı olan enerjinin %50'sini Azerbaycan'dan temin etmekteydi. SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ve Dağlık Karabağ sorununun patlak vermesi nedeniyle bozulan Azerî-Ermeni ilişkileri sonucu Ermenistan ekonomisi ağır bir darbe almış

¹⁰⁸ Ali Faik Demir, **a.g.e.**, ss. 109-117.

¹⁰⁹ Mahmut Niyazi Sezgin, "Seçim Maratonu Sonrasında Ermenistan İç Politikası", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.4, No:40, Ağustos 2003, ss. 57-60.

¹¹⁰ Hatem Cabbarlı, "Bağımsızlık Sonrası Ermenistan'ın Enerji Politikası", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, C.3, No:26, ss. 44-51.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

oluyordu.¹¹¹ GSYİH'nın %50'sini sanayi üretiminden elde eden Ermenistan'da sanayi işletmelerinin %85'i işleyemez bir duruma gelmişti. Ermenistan'da büyük bir enerji sıkıntısı bulunmaktaydı. Bu enerji sıkıntısı da ekonomik krize neden olmuş ve enflasyon dört haneli rakamlara ulaşmıştır. 1988 yılında Ermenistan'da yaşanan büyük deprem, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve 1988-1994 yıllarındaki Dağlık Karabağ savaşı içinde bulunulan durumu daha da ağırlaştırmıştı.¹¹²

Levon Ter Petrosyan böylesine zor bir dönemde Ermenistan'da devlet başkanlığı görevinde bulunmuştu. Petrosyan döneminde Ermenistan'ın Türkiye'ye bakışının olumlu olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 1991 yılı boyunca Türk-Ermeni ilişkilerinde önemli ilerlemeler sağlanmış ve ekonomik, siyasî ve kültürel ilişkiler geliştirilmiştir.¹¹³ Bu yakınlaşmanın temelinde yatan esas nedenin ise Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Uluslararası sistemde yeni bir dönem başlarken Ermenistan yenedünya düzeninde yerini almak istemiş ve Batı ile entegre olma yollarını aramıştır. Böylelikle içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan da kurtulabilecektir. Ermenistan'ı Batı'ya ulaştıracak olan en kısa yol ise Türkiye'den geçmektedir. Türkiye ile ilişkileri iyi olan bir Ermenistan bu durumdan en kârlı çıkacak olan taraftır. İçinde bulunduğumuz dönemde bu ilişkilerin iyi olmaması nedeniyle Ermeni ekonomisi önemli sayılabilecek taşıma maliyetlerini karşılamak durumundadır. Dağılmanın ardından yaşanan ekonomik kriz nedeniyle Petrosyan Türkiye'ye yaklaşmış, fakat bu yakınlaşma Azerî-Ermeni savaşı ve Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal etmesi nedeniyle fazla uzun sürmemiştir.

Dağlık Karabağ savaşında Türkiye Azerbaycan'a siyasî destek vermiş ve Ermenistan'ın işgal ettiği Azerî topraklarından çekilene kadar sınırlarını kapalı tutacağını ilân etmiştir. Ermenistan'ın hem doğudan hem de batıdan bu şekilde tecrit edilmesi O'nun İran, Gürcistan ve Rusya ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Gürcistan'ın Türkiye-Azerbaycan

¹¹¹ Talin Suciyan, *The Armanians in Modern Turkey*, Tauris, New York, 2016, s. 95.

¹¹² Mahmut Niyazi Sezgin, "Geçiş Sürecinde Ermenistan Ekonomisinin Değerlendirilmesi", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, C.3, No:28, ss. 45-52.

¹¹³ Sibel Yeşilmen, "Gizli Flörtte Yeni Başlangıç", **Diplomasi Yazıları**, No:1, Haziran 1998, s. 28.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

eksenine yanaşması ile birlikte Ermeni-Gürcü ilişkileri de belli bir seviyede kalmıştır. Bir tarafta Rusya-İran-Ermenistan, diğer tarafta Batı'nın desteklediği Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan eksenini olmak üzere Güney Kafkasya'da stratejik dengeler sağlanmış oluyordu. Ermenistan Rusya ve İran'ın siyasî ve askerî desteği ile Güney Kafkasya'da bazı avantajlar sağlamış bulunmaktadır. Bağımsızlığın ardından BDT'ye üye olmuş ve Rusya ile "Kolektif Güvenlik Antlaşması" imzalamıştır. Şu anda Ermenistan sınırları Rus birlikleri tarafından korunmakta ve 102. Rus Askerî Birliği Ermenistan'da bulunmaktadır.¹¹⁴ Ermeni diasporasının etkin mücadelesi ve tarihe dayanan yakın ilişkileri nedeni ile Ermenistan başta ABD olmak üzere Almanya, Fransa ve İngiltere'den büyük malî yardımlar almaktadır. Özellikle Güney Kafkasyadaki ABD-Rusya Federasyonu arasındaki rekabetin gelecek dönemde Ermenistan üzerinden şekilleneceğini, Türkiye'ye Ermenistan'a karşı tutumunu yumuşatması için ABD ve AB tarafından baskı yapılacağını öngörmekteyiz.¹¹⁵

Türkiye-Ermenistan, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin belirlenmesinde ve dolayısıyla Ermenistan'ın dış politika oluşumunda iki unsur karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; diaspora Ermenileri ve Dağlık Karabağ Ermenileridir. Ermeni düşünce sistematğinde 1915 olayları ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin Azerbaycan içinde yaşaması ve bunların kendi anavatanlarına katılma isteği önemli bir yer tutar.¹¹⁶ Ermeniler tarih boyunca bir ülke kuramamışlardı ve isimlerini de yaşadıkları coğrafyadan almışlardı. Kendilerine bir vatan inşa etme isteği ve bunun da zamanın dominant güçleri tarafından kendi ulusal çıkarları gereği desteklenmesi uzun yıllar sürecek olan Türk-Ermeni mücadelesine yol açmıştı. Bundan sonra Ermenilerin Doğu Anadolu'dan toprak talepleri başlamıştır. Özellikle soykırım iddiaları ve Doğu Anadolu'nun Ermeni yurdu olduğu iddiaları diaspora Ermenileri tarafından kullanılmıştır. Dağlık Karabağ sorunu ise Karabağ Ermenileri tarafından kullanılmıştır. Bütün bunların sonucunda Ermenistan bulunduğu coğrafyada siyasî, ekonomik ve askerî baskı altında kalmıştır. Bu durum ülke içinden dışarıya önemli sayılabilecek bir göç dalgası

¹¹⁴ Hatem Cabbarlı, "Ermeni Silahlı Kuvvetleri", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.5, No:53, Eylül 2004, ss. 70-76.

¹¹⁵ Simon Payaslian, **The History of Armenia**, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s.35.

¹¹⁶ Hüseyin Adıgüzel, **Kafkasya'da Türk Soykırımı**, İleri Yayınları, İstanbul, 2012, s.35.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yaratmış ve Ermenistan en önemli kaynağı olan “insan”ı kaybetmiştir. (1991 yılından buyana yaklaşık 1 milyon Ermeni’nin göç ettiği tahmin edilmektedir.)¹¹⁷

İçinde bulunulan bu durumdan kurtulmak isteyen Petrosyan yönetimi Dağlık Karabağ savaşını durdurmaya ve bir anlaşmaya varmaya karar vermiştir. Savaş durdurulabilmiş fakat anlaşma yapılamamıştır. Petrosyan barış için girişimde bulunduğu nedeniyle son seçimleri kazanmasına rağmen başta Başbakan Koçaryan olmak üzere muhalefet tarafından istifaya zorlanmıştır.

Koçaryan Dağlık Karabağ kökenli bir siyasetçidir ve Dağlık Karabağ konusunu halkın önünde etkin bir şekilde kullanmıştır. Milliyetçi duygularla hareket eden halk ekonomik sıkıntıları unutarak Koçaryanı başkan seçmiştir. Koçaryan 1998-2008 yılları arasında iktidarda bulunduğu süre içinde ülkesini Batı’dan koparmamış ama Rusya ve İran ile olan ilişkilerini daha da sıkılaştırmıştır. 1999 yılında ülkesini Avrupa Konseyine üye yapmış ve NATO’nun BİO projesinde yerini alarak ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. AB ve ABD’nin yardımlarıyla Ermenistan makro ekonomik alanlarda önemli gelişmeler sağladıysa da bu gelişmeler mikro ekonomik alanlara yansıyamamıştır. İşsizlik en önemli problemi oluşturmakta ve bu durum siyasî ve sosyo-kültürel problemlere yol açmaktadır. Makro ekonomik alanda sağlanan bu gelişmelere rağmen, bu ekonomik sıkıntının temel nedeni ise doğrudan dış yatırımların güvenlik gerekçesi ile ülkeye gelmemesidir. Dağlık Karabağ savaşında ateşkes sağlanmış fakat nihaî bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu durum bölgede büyük bir güven bunalımı yaratmaktadır.

Ermenistan geçiş dönemi ekonomisinin özelliği olan bazı önemli problemleri de içinde barındırmaktadır. Önemli özelleştirme projeleri yapılmaktadır. Bu projeler ile birlikte bazı stratejik nitelikli kurumlar tekelleşmektedir. Örneğin Ermenistan’ın Rusya’ya olan borçlarını ödeyememesi nedeniyle Ermenistan’daki enerji sektörü özelleştirme esnasında Rus şirketlere verilmiştir. Ülkede yolsuzluk, rüşvet, siyasî istikrarsızlık ve bunların bir sonucu olarak piyasa şartlarının uygunsuzluğu nedeniyle özel sektör eksiliği ülke ekonomisinin durumunu

¹¹⁷ Bekir Günay, “Güvenlik Boyutunda Ermenistan’ın Geleceği”, Güvenlik Boyutunda Kafkasya’nın Geleceği ve Türkiye Konulu Sempozyum Bildirisi, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi, Ankara, 14 Nisan 2004.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ağırlaştırmaktadır. Ermenistan'daki makro ekonomik dengeler gelen dış yardımlarla sağlanmakta, gelen bu yardımlar ise yatırıma dönüşmemektedir. Örneğin bugüne kadar ABD tarafından Ermenistan'a yaklaşık 30 milyar dolar, Dünya Bankasından yaklaşık 5 milyar dolar ve IMF'den 4 milyar dolar aktarılmıştır. 2000 yılında Ermeni asıllı ABD'li iş adamı Kirk Kirkoryan Ermenistan'a 160 milyon dolar vermiştir ve bu rakam Ermenistan GSYİH'nın %9'u kadardır. Bu örnekte de görüldüğü üzere Ermenistan diaspora Ermenilerinden ciddi yardımlar almaktadır. Bu yardımlar bugün de yapılmaya devam etmektedir. Ermeni ekonomisi bu yardımlarla ayakta durmaktadır. Bütün bunlara rağmen Ermenistan'ın devlet harcamaları gelirlerinden fazladır ve 1 milyar doların üzerinde bütçe açığı bulunmaktadır. Bütçede savunma harcamaları gerçekte %10'luk bir yer işgal etmektedir.¹¹⁸ Dağlık Karabağ sorununu hem iç hem de dış siyasetine alet eden Koçaryan yönetimi bu dış yardımlarla ayakta durabilmiştir. Koçaryan Dağlık Karabağ sorununa halkı odaklayarak ekonomik sıkıntılar üzerindeki ilgiyi azaltmaya çalışmıştır. Robert Koçaryan 1998 yılında devraldığı başkanlık koltuğunu 2008 yılında Serj Sarkisyan'a devretmiştir. Sarkisyan 2013 yılındaki devlet başkanlığı seçimlerini de kazanmış ve 2018 yılına kadar Ermenistan'ı yönetecektir. Serj Sarkisyan da Robert Koçaryan gibi Dağlık Karabağ kökenli bir politikacıdır. Dağlık Karabağ konusu ülkenin en önemli sorunudur. Sarkisyan'ın iç ve dış politikası da Koçaryan ile aynıdır. Kısacası Ermenistan'da değişen bir şey yoktur. Dağlık Karabağ sorunu devam etmekte, ülke dışına göç yaşanmakta, gençler ülkeyi ekonomik gerekçelerle terk etmekte, gelen dış yardımlar silahlanmaya ayrılmakta ve yatırıma dönüştürülememekte, komşularla kötü ilişkiler devam etmektedir. Fakat bu durumun uzun sürmesi beklenmemektedir.

Ermenistan'ın iç siyasi yapısı dış politikasını doğrudan etkilemekte ve bölgesel jeopolitiğin şekillenmesinde bir parametre olarak ele alınmayı hak etmektedir. Bu kapsamda şu gözlemlerimizi aktarmanın faydalı olacağını değerlendiriyoruz. Ermenistan'da on bir bölgeden (marz) oluşan bir idari yönetim yapısı mevcuttur. Buna ek olarak Dağlık Karabağ ile

¹¹⁸ Emil Danielyan, "2001 Economy Sees High Growth But Little Impact", <http://www.rferl.org/nca/features/2001/12/31122001072129.asp>, 31 Temmuz 2017, <http://www.armaniadiaspora.com/commerce/progress/sep0522000html>, 5 Eylül 2017, <http://www.rbnews.com/>, 26 Haziran 2017.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

birlikte 7 Azerbaycan rayonu da Ermenistan'ın işgali altındadır. Dağlık Karabağ her ne kadar bağımsızlığını ilân etse de Ermenistan dışında hiçbir ülke tarafından tanınmamıştır. Ermenistan Başkanlık sistemine yakın bir cumhuriyet yönetimiyle idare edilmektedir. 5 Temmuz 1995 tarihinde kabul edilen Anayasa'da güçler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. 27 Kasım 2005 tarihinde yapılan Anayasa değişiklikleri ile güçler ayrılığı ilkesinin pekiştirilmesi hedeflenmiştir. Cumhurbaşkanı, Ulusal Meclis üyeleri, yerel yönetimler seçimle işbaşına gelmekte, Başbakan ve Bakanlar (Başbakan'ın tavsiyesi doğrultusunda) Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Ermenistan'da Cumhurbaşkanı eşit ve gizli oyla yapılan genel seçimle 5 yıllık bir süre için halk tarafından seçilmektedir. Anayasa uyarınca bir kişi birbirini izleyen iki dönemden daha fazla Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunamamaktadır. Son olarak 18 Şubat 2013 tarihinde yapılan seçimlerde geçerli oyların yaklaşık %59'unu alan Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi lideri Serj Sarkisyan ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 6 Aralık 2015'te yapılan anayasa değişikliği referandumu sonucu, %63 evet oyu ile, mevcut sistemden parlamenter sisteme geçilmesi ve Parlamento ile Başbakanın yetkilerinin artırılması kabul edilmiştir. Referandum çerçevesinde öngörülen değişiklikler 2018 yılında yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra uygulamaya konulacaktır. Bu noktada şunu vurgulamalıyız ki yapılan anayasa değişiklikleri ile bölgede Gürcistan ve Ermenistan başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçiş yaparken, Azerbaycan'da ise Cumhurbaşkanının yetkileri artırılmış ve tam bir başkanlık sistemine geçiş sağlanmıştır.

Ermenistan'da yasama organı Ulusal Meclis'tir. Ulusal Meclis 5 yıl için, 90'ı nisbi, 41'i çoğunluk sistemi ile seçilen 131 milletvekilinden oluşmaktadır. Son genel seçimler 2 Nisan 2017 tarihinde 9 parti ve siyasi blokun katılımıyla gerçekleştirilmiş olup, Merkezi Seçim Komisyonu'nca açıklanan resmî sonuçlara göre yeni Parlamento'daki milletvekili dağılımı şu şekilde olmuştur: Cumhuriyetçi Parti-58, Tsarukian İttifakı-31, Çıkış Yolu İttifakı-9, Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnak)-7. Mayıs 2017'de oluşturulan yeni Hükümette, Cumhuriyetçi Parti ve Ermeni Devrimci Federasyonu koalisyonu devam etmektedir. Ermenistan'daki önemli siyasi partiler; Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi, Müreffeh Ermenistan Partisi, Ermeni Devrimci Federasyonu, Hukukun Üstünlüğü Partisi, Miras Partisi, Ermeni Ulusal Kongresi'dir. Seçim dönemlerinde ülke içerisinde seçimlerin



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

adil ve şeffaf yapılmadığı yönünde ciddi tartışmaların yaşandığı Ermenistan'da Erivan yönetimine hâlihazırda Dağlık Karabağ kökenli siyasetçiler hâkimdir.

Dış siyasetinde Batı ile olan ilişkilerini diaspora üzerinden, RF ve İran ile olan ilişkilerini Erivan yönetimi üzerinden sağlayan Ermenistan çeşitli bölgesel ve küresel örgütlere üye olarak dış politika araçlarını ve manevra alanını da genişletmek istemektedir. Örneğin Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütüne dâhil olan Ermenistan; kolordu büyüklüğünde içinde kara ve hava kuvvetlerini barındıran Erivan ve Gümrü'de konuşlu iki Rus üssüne ev sahipliği yapmaktadır. Hâlihazırda Ermenistan'ın sınırları Rus askerleri tarafından muhafaza edilmekte ve Ermeni hava sahası Ruslar tarafından savunulmaktadır. Ermenistan 1994 yılından buyana NATO'nun Barış İçin Ortaklık projesine dâhildir. Bununla birlikte Ermenistan AB'nin 2009 yılında geliştirdiği Doğu Ortaklığı projesinde yer alırken, aynı zamanda RF liderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliğine de 2013 yılından buyana üye konumundadır. Kısacası Ermenistan Batı ile RF arasında stratejik dengeleri sağlarken, ağırlığı her zaman RF tarafında kullanmış görünüyor. Ermenistan bununla birlikte; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT), Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA), Avrupa Konseyi (AK), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Polis Teşkilatı (INTERPOL), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi bölgesel ve küresel organizasyonlara dâhilolarak dış politika araçlarını çeşitlendirme gayreti içerisinde bulunmaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

	Azerbaycan	Gürcistan	Ermenistan
Yüzölçümü (kilometre kare)	86.600	69.700	29.743
Nüfus	9.705.600	3.719.000	2.925.000
Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) (\$)	53	14.33	10.55
Kişi Başına GSMH (\$)	5.460	3.853	3.606
Askerî Harcama (\$)	1.379.000.000	325.000.000	431.000.000
Beklenen Yaşam Süresi	70.85	74.82	74.80
Nüfus Artış Hızı (%)	1.2	0.1	0.3
Başkent	Bakü	Tiflis	Erivan
Devlet Başkanı	İlham Aliyev	Giorgi Margvelahvili	Serj Sarkisyan
Başbakan	Artur Rasizade	Giorgi Kvirikashvili	Karen Karapetyan
Dışişleri Bakanı	Elmar Memmedyarov	Mikheil Janelidze	Edward Nalbandyan
Para Birimi	Manat (1\$=1.76 Manat)	Lari (1\$=2.78 Lari)	Dramı (1\$=481 Dramı)
Büyüme Oranı (%)	1.1	2.8	2.4
Enflasyon (%)	7.8	5.6	3.7
İşsizlik Oranı (%)	5.3	12.4	17
İhracat (\$)	15,9 milyar	3,1 milyar	1,64 milyar



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İthalat (\$)	9 milyar	6,99 milyar	2,92 milyar
Dış Borç (\$)	12,3 milyar	4,3 milyar	5,9 milyar
Doğrudan Dış Yatırım (giren) (\$)	7,12 milyar	4 milyar	3,2 milyar
Doğrudan Dış Yatırım (çıkan) (\$)	2,95 milyar	-	-
Türk Sermayeli Firma Sayısı	2.665	500	-
Başlıca Ticaret Ortakları	RF, İtalya, Tayland, Türkiye, Hindistan, İsrail, Romanya.	Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, RF, Ukrayna.	RF, AB ülkeleri, Gürcistan, İran, Çin, Ukrayna.
Başlıca İhracat Kalemleri	Ham petrol ve türev ürünleri, gıda ürünleri (şeker), metal (işlenmemiş alüminyum), tekstil.	Otomotiv, maden, gıda, demir-çelik.	Şeker, işlenmemiş alüminyum, gıda.
Başlıca İthalat Kalemleri	Makine ve ekipmanları, metal (altın), tütün mamulleri, buğday, makine ve aksamı.	Petrol ve türevleri, otomotiv, ilaç, mineraller, gıda, makine.	Otomotiv, altın, tütün mamulleri, buğday, makine ve aksamı.

Sonuç olarak; ABD'nin Avrasya'daki stratejik çıkarları nedeniyle Rusya'yı Güney Kafkasya'da görmek istememesi, AB'nin Güney Kafkasya'yı çıkar alanı olarak tanımlaması ve bu bölgeye demokrasi, insan hakları, özgürlükleri ve serbest piyasa ekonomisini getirmek istemesi ve bu noktada ABD ile ortak çıkarları bulunması nedeniyle Güney Kafkasya'nın önemli bir rekabet alanı olduğunu görmekteyiz. Bu rekabet özellikle elinde siyasî ve askerî güç bulunduran ABD ile RF arasında geçmektedir. AB bölgede ekonomik olarak ABD'nin



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çabalarını desteklemektedir. 2008 Rus-Gürcü savaşından sonra stratejik dengeler RF lehine dönmüş

bulunmaktadır. Gürcistan ve Azerbaycan'da pragmatist politikalar uygulayan ve Batı ile RF arasında dengeleri korumaya çalışan yönetimler iktidarda bulunmaktadır. Ermenistan ise Dağlık Karabağ sorunu sebebiyle RF ile yakın ilişkileri mevcuttur. Batı ile olan ilişkilerini diaspora aracılığı ile sürdürmektedir. Bölge ülkeleri olan Azerbaycan-Gürcistan-Ermenistan'ın durumlarını birarada görebilmek açısından aşağıdaki tabloyu hazırladık. Tabloya bakıldığı zaman siyasi, askeri ve ekonomik açıdan bölge ülkelerinden Azerbaycan'ın açık ara önde olduğu görülmektedir. Fakat Azerbaycan'ın Ermenistan'la olan ilişkileri Dağlık Karabağ ve işgâl edilen Azeri toprakları nedeni ile donmuş durumdadır. Bakü yönetiminin İran ile hassas ilişkileri mevcuttur. Azerbaycan; başta Türkiye olmak üzere Gürcistan ve RF ile iyi ilişkilere sahiptir. Gürcistan'ın genel görünümü Ermenistan'a yakın olsa da Tiflis yönetiminin özellikle Türkiye ve Azerbaycan'la iyi ilişkilere sahip olması ona önemli avantajlar sağlamaktadır. Gürcistan'ın RF ile ilişkileri Saakashvili sonrası gelişse de Abhazya ve Güney Osetya nedeni ile hassasiyetini korumaktadır. Ermenistan'ın ise Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkileri donmuş vaziyettedir. Erivan yönetimi Gürcistan, İran ve özellikle RF ile çok yönlü ilişkiler geliştirebilmektedir.

Dağlık Karabağ Sorunu

Dağlık Karabağ Azerbaycan içinde özerk bölge statüsüne sahip idari bir birimdir. Tarihî Karabağ bölgesinin dörtte birini kapsayan Dağlık Karabağ Azerbaycan'ın güneybatısında yer almaktadır. 4.388 kilometrekare yüzölçümüne sahip olan bölge nüfusunun çoğunluğunu Ermeniler oluşturmaktadır. Merkezi Hanakendi olan bölgenin diğer önemli yerleşim yerleri Mardakent ve Hardrut'tur.¹¹⁹ Dağlık Karabağ hem Azerîler hem de Ermeniler için tarihî önemi olan bir bölgedir. Her iki halk da Karabağ ile kendi tarihlerini özdeşleştirmekte ve bu topraklarda hak iddia etmektedirler.

¹¹⁹ Ali Faik Demir, **a.g.e.**, ss. 160-162.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karabağ nedeniyle, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilk çatışmalar 1905 yılında başlamıştır. Ruslar'ın müdahalesi ile gerginlik yumuşamıştır. Daha sonra Rusya'da yaşanan devrimi ve 1. Dünya Savaşı'ndan çıkan Osmanlı'nın durumunu değerlendiren Ermeniler bölgede tekrar çatışmaları başlatmıştır. 1920 Paris Barış Konferansında Dağlık Karabağ Azeri toprağı olarak kabul edilmiştir. 1921 yılında bölgenin tekrar SSCB egemenliğine girmesi ile birlikte Dağlık Karabağ'a özerk bölge statüsü verilerek Azerbaycan'a bağlanmıştır. SSCB döneminde Dağlık Karabağ'da muhtemel Azerî-Ermeni çatışması Moskova yönetimi tarafından engellenmiş ve bastırılmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra Kremlin yönetimi tarafından Dağlık Karabağ'a Ermeni göçü teşvik edilmiş ve Dağlık Karabağ'ın demografik yapısı değiştirilmiştir. Bugün Dağlık Karabağ'da Ermeni nüfusunun çokluğu bu demografik müdahaleden kaynaklanmaktadır. II. Dünya Savaşı öncesi dönemde Dağlık Karabağ ve Karabağ olarak bilinen daha geniş alanda Azerî nüfusunun daha yoğun olduğu görülmektedir.

Anadolu'da Türk milli mücadelesini veren Büyük Millet Meclisi Kazım Karabekir Paşa komutasında icra etmiş olduğu Doğu Harekâtı ile Kafkasya'da etkinliğini arttırmıştı. 2 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü Antlaşması'nın 2. maddesi, 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'nın 3. maddesi ile Türkiye Nahçıvan'ın garantörlüğünü üslenmiştir. Büyük Millet Meclisi Ermenilerin bu bölgede yapacakları saldırılara sessiz kalmayacağını da belirtmiştir. 1920 yılında bölgeye gelen Kızıl Ordu çatışmaları kontrol altına almış ve bölgede kontrolü sağlamıştır. SSCB bölgede egemenlik sağladıktan sonra, 1923 yılında Nahçıvan "özerk cumhuriyet" statüsü ile 1924 yılında ise Dağlık Karabağ "özerk bölge" statüsü ile Azerbaycan'a bağlanmıştır. Ermeniler bu duruma tepki göstermişler ve SSCB döneminde çeşitli müracaatlarla Karabağ'ın kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Fakat Karabağ sorunu SSCB denetimi altında 1980'li yılların ortalarına kadar dondurulmuştur.¹²⁰

1980'li yılların ikinci yarısında SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ile askıya alınan sorun tekrar gündeme gelmiş ve savaşa varacak sonuçlara neden olmuştur. Ermeniler 1987 yılından itibaren Nahçıvan ve Dağlık Karabağ'ın kendilerine verilmesi için gösteriler

¹²⁰ Nadir Devlet, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Türk Dünyası**, İstanbul, Çağ Yayınları, 1993, ss. 275-280.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yapmaya başlamışlardır. Bu gergin ortamda taraflar arasında ufak çaplı çatışmalar yaşanmış ve hayatını kaybedenler olmuştur. 20 Şubat 1988’de Dağlık Karabağ Sovyeti Ermenistan’a bağlanma kararı almıştır. Fakat bu karar hem Azerbaycan Sovyeti hem de Yüksek Sovyet tarafından kabul edilmemiştir. 15 Haziran 1988’de Ermenistan Sovyeti Karabağ ile birleşme kararı almış, bu karar Azerîler tarafından şiddetle reddedilmiştir. Bunun üzerine SSCB bölgeye özel temsilci atamış ve sorun 1989 yılının ortalarına kadar tekrar dondurulmuştur.¹²¹ Bu dönem içinde hem Azerbaycan’da hem de Ermenistan’da milliyetçilik hareketleri artmıştır. Azerbaycan’da Azerbaycan Halk Cephesi, Ermenistan’da ise Ermeni Ulusal Hareketi ortaya çıkmıştır.¹²²

1 Aralık 1989’da Ermenistan Dağlık Karabağ’ı kendisine bağladığı yönündeki kararını ilân etmiştir. 1989 yılının ikinci yarısında artmaya başlayan gerginlik bu kararla daha da tırmanmıştır. Ermeni militanlar Dağlık Karabağ’ı kontrol etmeye başlamış ve 2 Eylül 1991’de Dağlık Karabağ bağımsızlığını ilân etmiştir.¹²³

Bağımsızlığın ardından Türkiye ile karşı karşıya gelmek istemeyen Levon Ter Petrosyan Türkiye ile ilişkilere önem vermiştir. Bu nedenle sorunun çözümünde Türkiye’yi arabulucu olarak görmek istediğini belirtmiştir. Türkiye de taraflar arasında tarafsız kalarak arabulucu olma çalışmaları yapmıştır. Sorunu barış yoluyla çözmek isteyen Azerbaycan Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov’a rağmen Azerbaycan Parlamentosu 27 Kasım 1991’de Dağlık Karabağ’ın özerklik statüsünü kaldıran kararı almıştır. Bu karar Ermeniler tarafından kınanmış ve savaş ilânı olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen Ermeni entellektüeller arasında Türkiye ile diplomatik ilişkilere devam edilmesi yönünde görüş beyan edenler de bulunmuştur. Fakat Ermenistan’daki muhalefet diasporanın ve Karabağ Ermenilerinin de

¹²¹ Yüksel Gamsız, **Türk Tarihi İçinde Azerîler**, İstanbul, Harp Akademisi Yayınları, Şubat 1994, ss. 35-51.

¹²² Nazim Cafersoy, “Azerbaycan’da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.1, No: 5, Eylül 2000, ss. 5-23.

¹²³ Ali Faik Demir, **a.g.e.**, ss. 162-164.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

etkisi ile savaştan yana olmuş ve Ter Petrosyan'a baskı yapmıştır.¹²⁴ RF'nin ve İran'ın yardımları ile Ermeniler Dağlık Karabağ'ı işgal etmişlerdir. Türkiye'nin askerî alanda yaptığı "eğitim yardımı" ile Azerîler bazı mevzi başarılar kazansalar da Dağlık Karabağ dışında Laçın, Kelbecer, Agdam, Fizulî, Kubatlı, Zengilân gibi Azerî nüfusun yoğun yaşadığı Azerî topraklarını da kaybetmişlerdir. Böylelikle Azerî topraklarının %20'si işgal edilmiş bir durumda kalmış ve 1 milyonu aşkın Azerî de yurtlarından edilmiş yani "kaçkın" durumuna düşmüştür.¹²⁵

Azerî topraklarının Ermeniler tarafından işgal edilmesi, Kelbecer'de ve Hocalı'da yapılan katliamlar Türkiye tarafından kınanmıştır. Gelişen bu durum karşısında Türkiye Ermenistan'a kara ve hava ambargosu uygulama kararı almıştır. Ambargo konusunda Türkiye'nin resmî devlet politikası şu olmuştur: Ermenistan işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilene kadar ambargo devam edecektir. Bu doğrultuda Türkiye hava koridorunu ve Ali Can Sınır Kapısını Ermenistan'a karşı kapamıştır. Türkiye 1920 Gümrü, 1921 Kars ve Moskova Antlaşmalarından doğan haklarını gözeteceği konusunda kararlı olacağını açıklamıştır.¹²⁶

SSCB'nin dağılması ile bölgeden çekilen Rusya bölgede etkinliğini korusa da kendi içinde dağılmanın şokunu atlarmaya çalışıyordu. Buna rağmen Dağlık Karabağ konusu Moskova'nın en çok ilgilendiği konular arasında yer alıyordu. Başta ABD olmak üzere Batı da Dağlık Karabağ konusuna önem vermiş ve sorunun çözümünde inisiyatif elde etmeye çalışmıştır. Fakat RF'nin kendisini toparlaması ile (özellikle 1993'ten sonra) Moskova Dağlık Karabağ sorununda belirleyici bir konuma sahip olmuştur. Dağlık Karabağ sorununa bütün dünyanın ilgi göstermesinin bazı önemli nedenleri bulunmaktadır:

¹²⁴ Kamer Kasım, "Ermenistan'ın Dış Politikası: Ter Petrosyan ve Koçaryan Dönemlerinin Temel Parametreleri", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.3, No:27, Temmuz 2002, ss. 42-49.

¹²⁵ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", **Avrasya Dosyası**, ASAM Yayınları, Ankara, C.7, No:7, İlkbahar 2001, ss. 399-415.

¹²⁶ **Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği Balkanlar'dan Batı Çin'e**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1995, ss. 64-65.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bölge önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervine sahiptir.

Hazar havzası enerji kaynaklarını Batı'ya ulaştıracak yollar bu bölgeden geçmektedir.

Dağlık Karabağ bağımsızlığını yeni kazanan devletleri Batı'ya bağlayan coğrafi bir konuma sahip bulunmaktadır.

Bölge başta ABD ve AB olmak üzere RF, Türkiye ve İran gibi güçlerin jeopolitik rekabet alanıdır.

ABD ve Fransa başta olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde etkin lobi faaliyeti yürüten Ermeni diasporası sorunu dünya gündemine taşımaktadır.

Türkiye Dağlık Karabağ konusunda aktif bir politika takip etmiştir. Bu yöndeki politikalarını ABD ve RF ile koordine etmiştir. Bu iki devletle birlikte Türkiye 1992 yılında AGİT'i devreye sokmuştur. Mart 1992 yılında BM ve AGİT'in çabaları ile Minsk'de bir konferansın toplanması kararı alınmıştır. Bu konferansta Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Rusya, Çekoslovakya, Fransa, Almanya, İtalya, İsveç, Türkiye ve ABD'den oluşan Minsk Grubu oluşturulmuştur. Bu grubun eş başkanlık görevini ise Fransa, RF ve ABD üstlenmiştir. Dağlık Karabağ sorunu AGİT ve BM gözetiminde Minsk Grubu çerçevesinde birçok defa ele alınmış ve alınmaya da devam etmektedir. AGİT Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması gerektiğini savunmuştur. BM ise çatışmaların durdurulması ve askerî güçlerin bölgeden çekilmesi yönünde 822(1993), 853(1993) ve 874(1993) sayılı kararları almıştır.¹²⁷

İran da Dağlık Karabağ sorununda aktif bir tutum sergilemiştir. 9 Mayıs 1992'de İran'ın arabuluculuğunda Tahran'da Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Şuşa'nın işgal edilmesi ile ateşkes bozulmuştur. Hem Şuşa'nın işgal edilip Laçın koridorunun açılması, hem de İran'ın Kafkasya'daki etkinliği Türkiye'de büyük rahatsızlık yaratmıştır. Türkiye Elçibey'e bundan sonra daha fazla yardım etmiş ve

¹²⁷ Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2002, s. 180.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Azerbaycan da Ermeniler karşısında durumu dengelemeye çalışmıştır. Ayrıca Türkiye, Güvenlik Konseyine gideceği konusunda tarafları bilgilendirmiştir. ¹²⁸

1993 yılında RF'nin kendisini toparlaması ile Boris Yeltsin Dağlık Karabağ sorunun çözümü için tek başına hareket etmeye başlamıştır. Bu gelişme aslında RF'nin 1993 yılında yayımladığı “Yakın Çevre Doktrini”nin bir sonucu idi. Moskova'nın bu tek yanlı tutumu başta Türkiye ve ABD olmak üzere Batı'da rahatsızlık yaratmıştır. 8 Nisan 1993'de Moskova'nın aracılığı ile Soçi'de ateşkes antlaşması imzalanmıştır. RF'nin başlattığı bu süreçte belli bir yol alınmıştır, fakat Dağlık Karabağ Türkiye'nin arabuluculuk rolünü kabul etmemiştir. Kısacası Türkiye bu sürecin dışında kalmıştır. Azerbaycan'da iktidara gelen Haydar Aliyev'in başlangıçta Türkiye'ye karşı olan mesafeli tutumu böyle bir gelişmenin yaşanmasında etkili olmuştur. Aliyev'in Dağlık Karabağ sorununun çözümü için takip ettiği stratejinin iki önemli ve ayırt edici özelliği bulunmaktadır.

Birincisi; Kremlin'in arabuluculuk rolünü kabul etmesi, ikincisi ise; Dağlık Karabağ'ı müzakerelerde bir taraf olarak kabul etmesidir. ¹²⁹

1994 yılında Budapeşte'de yapılan AGİT Zirvesinde Dağlık Karabağ sorunu için RF ve AGİT'in çalışmalarının koordine edilmesi ve birlikte yürütülmesi kararı alınmıştır. Bu zirvede alınan kararla AGİT'in Dağlık Karabağ'ı sorunun üçüncü tarafı olarak kabul etmesi Türk tarafı için büyük bir kayıp olmuştur.

Bütün bu gelişmelere rağmen Ankara'dan hem hükümet başkanları hem de Cumhurbaşkanı seviyesinde Azerbaycan'a çeşitli ziyaretlerde bulunulmuş ve Azerbaycan desteklenmiştir. Türkiye sorunun çözümü için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Türkiye Azerbaycan'dan Dağlık Karabağ'ın statüsünü belirlemesini isterken, Ermenistan'dan da askerlerini çekmesini ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermesini talep etmiştir. Türkiye taraflarla AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde doğrudan ya da Karadeniz Ekonomik

¹²⁸ Nazmi Gül, Gökçen Ekici, “Ortak Tehdit Algılamaları ve Stratejik İttifaklığa Doğru İlerleyen İran-Ermenistan İlişkileri”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.2, Sayı:22, Şubat 2002, ss. 40-43.

¹²⁹ Ali Faik Demir, **a.g.e.**, s. 169.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İşbirliği platformu gibi dolaylı yollardan görüşüp Dağlık Karabağ sorununun çözümü için çaba harcamıştır.

1996 yılında yapılan AGİT'in Lizbon Zirvesi'nde Dağlık Karabağ için önemli bir karar alınmıştır. Bu kararlar Minsk Grubu üyeleri, AB üyeleri ve AGİT üyeleri Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ilk defa vurgu yapmışlardır. Bu kararlar Batı, Ermenistan'ın işgal edilen topraklardan çekilmesi ve anlaşmazlığın uluslararası barış ve istikrarı bozmayacak şekilde diyalog yoluyla çözülmesi gereği üzerinde durmuştur.

Ateşkes antlaşmasına (1994 Bişkek Ateşkes Antlaşması) rağmen Azerî ve Ermeni kuvvetler arasında zaman zaman çatışmalar olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Türkiye bu süreç içinde Azerbaycan'ın yanında olduğunu takip ettiği politikalarla göstermiş ve Azerbaycan'ın haklı davasını uluslararası platformlarda savunmuştur. Türkiye sorunu BM'nin konu ile ilgili mevcut kararları ve 1996 AGİT Lizbon Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde barış yoluyla çözülmesini talep etmektedir. Fakat içinde Türkiye'nin de bulunduğu Minsk Grubu sorunun çözümünde bir ilerleme sağlayamamaktadır. Alınan kararlara rağmen Ermenistan işgal ettiği topraklardan geri çekilmemektedir. Objektif olarak değerlendirildiğinde; soruna taraf olan ve Kafkasya'da çıkarı bulunan devletlerin Minsk Grubu içinde samimi davranmadığı, âdeta söylemleri ile eylemlerinin birbiri ile çeliştiği söylenebilir. Taraflar sorunun çözümünden çok kendi çıkarlarını ön plana almaktadır, bu nedenle nihaî çözüme ulaşamamaktadır. Geline nokta itibarı ile Azerbaycan; Dağlık Karabağ Ermenileri ile yapacağı müzakereleri uluslararası platformlara taşımamalıdır. Nitekim Lezgi, Taliş, Tat ve Avar gibi çeşitli etnik grupları içinde barındıran Azerbaycan'ın tutumu bu etnik grupları etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bununla birlikte Azerbaycan 1996 AGİT Lizbon Zirvesi'nde de vurgulanan toprak bütünlüğü konusunda taviz vermemelidir. 1996 AGİT Lizbon Zirvesi ve BM'nin konu ile ilgili kararlarını desteklemeli ve bu kararları bir kazanç olarak görmelidir.

1998 yılında Ermenistan'da devlet başkanlığı görevine Karabağ asıllı ve sert politik söylemleri olan Robert Koçaryan seçilmiştir. Koçaryan seçim kampanyasını tamamen Dağlık Karabağ konusuna ayırmıştır. Ermenistan'daki bu gelişme Dağlık Karabağ sorununun barış yolu ile çözülmesi konusundaki beklentileri olumsuz yönde etkilemiştir. Ermenistan'ın içinde bulunduğu ekonomik bunalım, bu bunalımın nedeninin de Türkiye tarafından uygulanan



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ambargo olması ve ambargonun da ancak işgal edilen topraklardan çekilme ile kalkacağını bilen Erivan yönetimi¹³⁰ Dağlık Karabağ sorununun çözümü için müzakerelere devam etmek durumunda kalmıştır.

1999 yılı boyunca taraflar dört kez bir araya gelmişler ve sorun hakkında müzakerelerde bulunmuşlardır. İlk olarak 26 Nisan 1999'da Beyaz Saray'ın arabuluculuğu ile taraflar ABD'de bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmelere daha sonra 16 Temmuz 1999'da Cenevre'de devam edilmiştir. Fakat bu görüşmeler iki taraf arasında başlayan sınır çatışmaları nedeniyle kesilmiştir. Bu gerginlik giderildikten sonra Aliyev ile Koçaryan 10 Eylül 1999 yılında Yalta'da bir araya gelmişler ve 1999 yılında son olarak iki lider 11 Ekim'de müzakerelerde bulunmuşlardır. Bu müzakere süreci boyunca önemli adımlar atılamasa da taraflar arasında diyalogun tesis edilmiş olması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. 10-15 Aralık tarihleri arasında da Minsk Grubu eş başkanları bölgeye bir ziyarette bulunmuşlardır.¹³¹

Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın girişimleri ile 4-5 Mart 2001'de Aliyev ile Koçaryan Paris'te bir araya gelmişlerdir. Görüşmelerde AGİT Minsk Grubu'nun çözüm önerileri çerçevesinde soruna çözüm aranmıştır. Nisan 2001'den sonra görüşmeler tekrar ABD'ye taşınmıştır. 3-6 Nisan 2001'de ABD'nin Florida eyaletinde görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmeler esnasında öne çıkan çözüm önerisi şu olmuştur. Ermenistan işgal ettiği Azeri topraklarından çekilecek, Azerbaycan Dağlık Karabağ'ın öz yönetim hakkını tanıyacak ve geniş bir özerklik verecek, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Laçın koridoru Ermenistan'a verilirken, Naçıvan'ı Azerbaycan'a bağlayan Ermenistan'ın Megri bölgesinin de Azerbaycan'a verilmesi öngörülmüştür. Taraflar bu öneriye sıcak bakmışlar, fakat çeşitli nedenlerle bu konuda nihaî sonuca ulaşamamıştır. Özellikle İran Ermenistan'la doğrudan kara bağlantısını kesecek böyle bir yaklaşımı kabul etmemiştir. Türkiye ve Azerbaycan tarafından tecrit edilen ve RF-Gürcü ilişkilerinin hassasiyetini de gözönünde bulunduran Erivan yönetimi dünyaya sadece İran üzerinden istikrarlı bir şekilde açılabilir. İran ile

¹³⁰ Mahmut Niyazi Sezgin, "Geçiş Sürecinde Ermenistan Ekonomisinin Değerlendirilmesi", **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.3, Sayı:28, Ağustos 2002, ss. 45-51.

¹³¹ Ali Faik Demir, **a.g.e.**, s. 174.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sınırını ortadan kaldıracak önerilerin Ermenistan tarafından kabul edilmesi de zor görünmektedir. Daha sonra 11 Eylül saldırıları, Afganistan ve Irak Harekâtı, 2003 yılında Ermenistan’da başlayan seçim süreci ve Aliyev’in ölmesi görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur.¹³²

Dağlık Karabağ sorununun çözümü için yapılan müzakere süreci Minsk Grubu tarafından yürütülmektedir. Bu süreçte Minsk Grubu eşbaşkanları olan ABD, RF ve Fransa etkili aktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Müzekere sürecinde Dağlık Karabağ sorununun çözümü noktasında üç farklı önerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar; aşamalı çözüm, toptan çözüm ve ortak devlet modelleridir. Aşamalı çözüm; ilk önce Dağlık Karabağ ve çevresinde devam eden Ermeni işgalinin sona erdirilmesi, daha sonra mültecilerin geri dönüşünün sağlanması ve müteakiben de Dağlık Karabağ’ın statüsünün belirlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Azerbaycan aşamalı çözüm modelini benimsemiştir. Dağlık Karabağ ile Laçın ve Şuşa gibi önemli bölgelerin statüsünün ve barış antlaşmalarının birlikte kabul edileceği toptan çözüm modeli ise Ermenistan tarafından desteklenmektedir. Ortak devlet modelinde ise Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti’nin kurulması ve bu cumhuriyet ile Azerbaycan Cumhuriyeti’nin konfederasyon şeklinde bir yapıya gitmesi ön görülmektedir. Bu çözüm önerisinin Azerbaycan tarafından kabul edilmesi mümkün görünmemektedir.

Tarafların farklı görüşlere sahip olması, müzakere sürecini yürüten Minsk Grubu eşbaşkanlarının çözüm yönünde ısrarcı olmamaları ve statükonun devamından yana tavır almaları ve diğer BM, AGİT ve Avrupa Konseyi üyelerinin Ermenistan üzerinde etkin baskı oluşturmamaları müzakere sürecinin olumlu sonuçlanması önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Ermenistan’ın sahip olduğu tarihi Türk düşmanlığı, Ermeni diasporasının Güney Amerika, ABD, Kanada, AB ve RF’de yürüttüğü etkin lobi faaliyetleri ile Ermenistan’ın Türkiye ve Azerbaycan’ın tecrit politikalarına rağmen RF ve İran’dan aldığı siyasi, stratejik ve ekonomik destek sorununun çözülmesi önündeki engeller olarak değerlendirilebilir.

¹³² Sinan Doğan, Kamil Ağacan, “Güney Kafkasya’da Yeniden Başlayan ve Bitmeyen Soğuk Savaş”, **Stratejik Analiz**, ASAM Yayınları, Ankara, C.2, Sayı:35, Mayıs 2001, ss. 25-31.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İlham Aliyev'in iktidara gelmesi ile birlikte Dağlık Karabağ sorununun çözümü için bazı önemli gelişmelerin yaşandığı da görülmüştür. 2004 yılından günümüze kadar yoğun bir şekilde Prag, Madrid, Cenevre ve Soçi'de Minsk Grubu eşbaşkanları ile taraflar biraraya gelmiş ve soruna çözüm bulmak için mücadele edilmiştir. Görüşmelerde özellikle 2007'den sonra Madrid ilkeleri olarak bilinen ilkeler üzerinden müzakereler sürdürülmüştür. Madrid ilkeleri; Dağlık Karabağ çevresindeki işgal edilmiş bölgenin boşaltılması, Ermenistan-Karabağ ulaşımının sağlanması için Laçın koridorunun açılması, mülteci ve göçmenlerin topraklarına geri dönmesi, bölgeye uluslararası barış gücünün yerleştirilmesi, bölgedeki Ermenilere kendilerini yönetme hakkı tanınması ve son aşamada da Dağlık Karabağ'ın hukukî statüsünün belirlenmesini kapsamaktadır. Daha sonra özellikle 2009 yılından sonra gözden geçirilmiş Madrid ilkeleri çerçevesinde müzakereler sürdürülmüştür. Bu ilkeler ise;

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ çevresinde bulunan 7 bölgeden çekilmesi, ilk etapta 5 bölgenin Azerbaycan'a iadesi ve 5 sene sonra ise kalan diğer 2 bölgedeki -Laçın ve Kelbecer-Ermeni işgalinin sona erdirilmesi,

Savaş sonrasında yerlerinden göç etmek zorunda kalan tüm müttecilerin Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelere dönüşünün sağlanması,

Dağlık Karabağ'a uluslararası barış güçlerinin yerleştirilmesi,

Dağlık Karabağ-Ermenistan sınırında bir bağlantı hattının oluşturulması,

Dağlık Karabağ'a geçici bir statü verilmesi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ihlâl etmeyecek bir nihai statü için Dağlık Karabağ'da referandum gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

2008 yılında yaşanan RF-Gürcistan savaşından sonra Güney Kafkasya coğrafyasının en etkili aktörü şüphesiz Moskova olmuştur. Kremlin sahip olduğu bu konumunu da kullanarak Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi için Minsk Grubu çerçevesinde yürütülen müzakerelerde arabulucu olarak ön plana çıkmış bulunmaktadır. RF'nin Kafkasya'da ve özellikle de Ermenistan'da sahip olduğu etki gözönünde bulundurulduğunda Dağlık Karabağ sorununun çözümü noktasındaki konumu tartışmasızdır. RF'ye rağmen ne Dağlık Karabağ sorunu ne de Kafkasya'nın diğer sorunlarına çözüm bulmak mümkündür. Bu noktada bizim çözüm önerimiz bölge ülkelerinin bir araya geleceği bir platformda bölge sorunlarına etkin ve



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kalıcı çözümlerin bulunmasıdır. RF, Türkiye, İran, Azerbaycan ve Ermenistan bir platformda biraraya gelmelidirler. Özellikle 2018 yılına geldiğimiz şu noktada uluslararası konjonktür de buna uygun görünmektedir. RF-Türkiye-İran arasında Batı Asya’da gelişen ilişkiler, Ermenistan’ın bölgede tecrit edilmiş olan durumu, Azerbaycan’ın çözüm arayışları, Gürcistan’da Saakashvili sonrası RF ile diyalog kurabilecek liderlerin yönetime gelmesi Kafkasya’da yeni bir işbirliği ve diyalog platformunun önünü açabilecektir. Özellikle “Bir Kuşak Bir Yol Projesi” kapsamındaki çıkarlarından dolayı Çin’in de bu işbirliği ve diyalog sürecine destek vereceği düşünülmektedir. Çin, RF ve İran’da yaşayan Ermeni diasporalarının desteğinin sağlanması da önemli olacaktır. Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ’ın da bu masada talî aktörler olarak yer alması sağlanmalıdır. Bu küçük aktörlerin yer almadığı çözüm süreçleri başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm olacaktır. Kafkasya’da bu işbirliği, diyalog ve çözüm sürecinin önündeki en büyük engel ise Batı’da yaşayan Ermeni diasporası ve Batı (ABD-AB) olacaktır. Özellikle Güney Akım projesinin AB’nin engeli nedeni ile başarısızlığa uğraması ve yerine Türk Akımı projesinin geliştirilmesi, Nabucco projesi nedeniyle RF’nin yaşadığı rahatsızlığın Nabucco yerine TANAP-TAP projelerinin geliştirilmesi ile giderilmesi Kafkasya ve enerji özelinde RF ve Türkiye’nin işbirliği yapabileceğini göstermektedir. Kısacası daha önce vurgulanan ve RF-Ermenistan-İran jeostratejik eksenine karşı bölgede Batı destekli Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan jeostratejik eksenini anlayışının değişebileceğini değerlendiriyoruz. Bu değişim Kafkasya ve özellikle de Batı Asya’daki sorunların çözümü için de elverişli bir zemin sağlayacaktır. Bu iki jeostratejik eksen arasında rekabete değil işbirliğine dayanan politikaların sıfır toplamlı (zero-sum game) değil kazan-kazan (win-win) ilkesi üzerine inşa edilmesinin bölgesel barış ve güvenliğe değerli katkılar sunacağını düşünmekteyiz. Kısacası artık uluslararası sistem radikal bir değişime uğramaktadır, taşlar yeniden dizilmekte ve aktörler ulusal çıkarları çerçevesinde pozisyonlarını tekrar almaktadır. 11 Eylül 2001 terör saldırıları, 2008 başlayan ve günümüzde de etkileri devam eden küresel finansal ve ekonomik kriz, 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci ve Suriye savaşı, 2016 Brexit süreci uluslararası sistemdeki kırılmanın göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Uluslararası sistem tarihinde hiç olmadığı kadar dinamik bir süreçten ve değişimden geçmektedir. Bu değişimin doğru bir şekilde okunması ve değerlendirilmesi, buna göre de doğru politika ve stratejiler üretilmesi önem taşımaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Dağlık Karabağ sorununun çözümsüz kalması en çok Ermenistan'ı etkilemektedir. Ermenistan Azerbaycan ve Türkiye tarafından tecrit edilmiş durumdadır. Alicant sınır kapısının kapalı olması Ermenistan ekonomisi için ağır bir darbe olmuştur. Batı ile irtibat kurmak isteyen Ermenistan bu açmazdan kurtulmanın yollarını aramaktadır. Ermenistan halkı da bu konuda Erivan yönetimine baskı yapmaktadır. Bu baskı özellikle aydın kesimden ve Gümrü gibi merkezden uzak yerlerden gelmektedir. Buna karşın Dağlık Karabağ sorununu seçim malzemesi yaparak iktidara gelen Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan Dağlık Karabağ kökenli Ermenilerdir. Kısacası Erivan yönetiminde Dağlık Karabağ Ermenileri etkili olmaktadır. Güney Kafkasya'da bu sorunun çözülmesi hem enerji kaynakları ve aktarım hatlarının güvenliği açısından hem de Ermenistan'ın Batı ile entegrasyonunun hızlanması açısından önemlidir. Bu sorun nihaî bir çözüme ulaşırsa RF bölgede önemli bir mevzi kaybına uğrayacaktır. RF hem Dağlık Karabağ sorunu gibi bir güvenlik problemini Azerbaycan ve Ermenistan karşısında kullanma olanağından mahrum olacak, hem de Ermenistan gibi Güney Kafkasya'daki tek stratejik müttefikini kaybedecektir.

Sonuç olarak; başta ABD olmak üzere Batı'nın, "Merkezî Avrasya"daki çıkarlarını gözeterek Dağlık Karabağ sorununun çözümü için gelecek dönemde daha istekli davranacağını değerlendirmekteyiz. Bu noktada önemli olan konu Azerbaycan'ın kayıplarının telâfi edilebilmesidir. Bununla birlikte sorunun çözümü için Ermeni diasporasının tutumu da önem kazanmaktadır. Dağlık Karabağ sorununun çözümü bölgeye barış, güven ve istikrarın gelmesi açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Sözde Ermeni Soykırım İddiaları

Birinci Dünya Harbi esnasında Osmanlı İmparatorluğu doğu cephesinde (Kafkas Cephesi) Rus İmparatorluğu ile savaş halinde bulunuyordu. Ruslar Doğu Anadolu ve Kafkasya'da yaşayan Ermeni halkının bir kısmını bağımsızlık vaadi ile kandırılmış ve Ermeniler savaş esnasında Osmanlı'ya karşı ayaklanmışlar ve Osmanlı'ya karşı Rusya ile birlikte hareket etmişlerdir. Bir savaş durumunda bulunan Osmanlı yönetimi ise bir tedbir olarak bölgede yaşayan Ermeni halkını Tehcir Kanunu çıkararak zorunlu göçe tabi tutmuştur. Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeni halkı dönemin şartları gereği savaş alanından uzak bölgelere yerleştirilmiştir. Osmanlı döneminde yaşanan ve 1915 olayları olarak adlandırılan bu zorunlu göç esnasında Osmanlı yönetimi tarafından alınan bütün tedbirlere rağmen bir kısım Ermeninin çeşitli sebeplerle hayatlarını kaybettiği bilinmektedir. Bununla birlikte Ermeni çetelerinin tedhiş hareketleri sonucu Doğu Anadolu bölgesinde en az Ermeni kayıpları kadar Türk-Müslüman ahalinin de hayatını kaybettiği bilinmektedir. Dönemin şartları gereği alınan bütün tedbirlere rağmen bu kayıplar yaşanmış ve Osmanlı yönetimi bu kayıplarda sorumluluğunu tespit ettiği devlet görevlilerini de cezalandırmıştır. 1915 yılında yaşanan bu hadiseler hiç şüphesiz tarihin bir konusudur ve sözde Ermeni soykırım iddialarına ilişkin sağlıklı bir karar verilmesi ancak tarihi belgelerin ve gerçeklerin ortaya çıkarılıp değerlendirilmesi ile mümkündür. Nitekim 2005 yılında Türkiye bu kapsamda bir tarih



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

komisyonunun kurulması, üçüncü ülkelerin arşivlerinden istifade edilmesi ve karşılıklı ulusal arşivlerin bilim insanlarına açılması önerisini Ermenistan'a sunmuştur. Fakat Ermenilerin bu konuda istekli davranmadığı görülmüştür. Bu noktada bizim konuya ilişkin bakış açımız; olayların ancak ve ancak tarihi belgelere dayalı gerçekler vasıtasıyla aydınlatılacağı yönündedir. Sözde Ermeni soykırım iddialarına ilişkin Türkiye'de ve dünyada tarihçiler tarafından önemli araştırmalar yapılmıştır. Ermeni soykırım iddialarını incelemek bizim çalışmamızın kapsamı dışında yer almaktadır. Bu noktada biz Ermeni soykırım iddialarının bölgesel barış ve güvenliğe etkisi ile bölgesel jeopolitiğin şekillenmesi üzerindeki etkilerini analiz edeceğiz.

Herşeyden önce 1915 olayları ile ilgili olarak Ermenistan'ın Türkiye'den önce tazminat ve sonra da toprak talep etme stratejisi Türkiye-Erenistan ilişkilerinin normalleşmesini engellemekte ve bölgesel barış ve güvenliğin sağlanmasını olumsuz etki etmektedir. Ermenistan 1915 olaylarını soykırım olarak nitelemekte ve bunun uluslararası toplum tarafından kabul edilmesi için çaba harcamaktadır. Özellikle bu çabalarını 1915 olaylarının 100. yıl dönümü olan 2015 yılında yoğunlaştırmış fakat istediği sonucu tam anlamıyla alamamıştır. 2015 yılında Ermeni soykırım iddialarının başta ABD olmak üzere diğer ülkeler tarafından tanınması için sistemli çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda bir komite teşkil edilmiş ve bu komite diaspora Ermenilerinin kurduğu benzer bir komite ile ortak çalışmıştır. Bu iki komite özellikle beyaz perdede, yazılı ve görsel medyada bir yılı aşkın süre etkili propoganda çalışmaları yürütmüştür. Hem Ermenistan'ın hem de diaspora Ermenilerinin çalışmaları sonucu dünyada 20 ülkede ve ABD'de 36 eyalette 1915 olayları soykırım olarak tanınmıştır. Hatta İsviçre ve Slovakya'da Ermeni soykırım iddialarını kabul etmemek bir suç olarak kabul edilmiş ve yasal düzenleme altına alınmıştır. Benzer bir girişimin Fransa'da da yapıldığını görmekteyiz. Fakat Türkiye'nin tepkisi nedeniyle Fransa'daki bu yasa taslağı Fransız senatosunun onayından geçmemiştir. Türkiye Ermeni soykırım iddialarını suç sayan bu girişimlere karşı çıkarken bu tür düzenlemelerin insan haklarına ve genel hukuk ilkelerine aykırı olduğu görüşünü savunmuştur. Türkiye'nin bu çabası başarı ile sonuçlanmıştır. 2018 yılında Hollanda parlamentosu da sözde Ermeni soykırım iddialarını kabul etmiştir. Yine Fransa Cumhurbaşkanı Macron 2018 yılında yaptığı bir konuşmada sözde Ermeni soykırım iddialarını tekrar gündeme alacaklarını belirtmiştir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ermenistan ve Ermeni diasporası açısından 1915 olaylarının yıl dönümü olarak kabul edilen 24 Nisan tarihinde ABD başkanlarının yaptığı açıklamalar büyük önem taşımaktadır. Bugüne kadar ABD başkanları yaptıkları açıklamalarda soykırım ifadesini kullanmamışlar onun yerine “büyük felaket” deyimini tercih etmişlerdir. Bu tercih Ermenistan ve diaspora Ermenileri için büyük önem taşımaktadır. ABD başkanlarının soykırım ifadesi kullanması başta İngiltere olmak üzere diğer ülkeleri de etkileyecek ve soykırım iddialarının kabulü dünya genelinde yaygınlaşacaktır. Fakat başta ABD olmak üzere birçok ülke Türkiye ile olan ilişkilerinin bozulmasını istemediği için soykırım ifadesini kullanmamaktadırlar. Burada şunu belirtmek isteriz ki ABD başkanı Trump’ın 2017 yılının aralık ayında Kudüs’ü İsrail’in başkenti kabul eden yasa tasarısını onaylaması, sözde Ermeni soykırım iddiaları konusunda da benzer bir girişimde bulunabilir mi sorularını da aklımıza getirmektedir. ABD-Türkiye ilişkilerinin tarihinin en kötü döneminde olduğu böyle bir dönemde Washington yönetiminin bu girişimi yapması rasyonel görünmemektedir. Kudüs kararı gibi rasyonel olmayan tercihler yapan Trump’ın muhtemel girişimlerine karşı Dışişleri Bakanlığının şimdiden etkin tedbirler almasını önemsiyoruz.

Ermenistan devleti açısından Dağlık Karabağ sorunu varlık gerekçesi olarak kabul edildiği için birinci öncelikli sorun kabul edilmekte, 1915 olayları ise ikinci sırada yer almaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Ermenistan’ın Levon Ter Petrosyan’dan sonraki iki lideri Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan Dağlık Karabağ kökenli Ermenilerdir ve bugünkü Erivan yönetimi meşruiyetini Dağlık Karabağ üzerinden tesis etmektedir. Diaspora Ermenileri için ise 1915 olayları önem açısından ilk sırada yer alırken Dağlık Karabağ meselesi ikinci sırada yer almaktadır. Diasporanın varlık gerekçesi ve meşruiyeti ise 1915 olayları yani sözde Ermeni soykırım iddialarına dayanmaktadır. Türkiye’nin bu ince ayrımı gözönüne alarak politikalar ve stratejiler belirlemesi gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla Dağlık Karabağ Ermenileri (bugünkü Erivan yönetimi) ve diaspora Ermenileri ayrımı mutlaka yapılmalıdır. Bunun yanında Türk dış politika yapımında dikkat edilmesi gereken üçüncü bir grup ise daha önce de ifade ettiğimiz üzere “Gümrü Ermenileri”dir. Gümrü Ermenileri aslında bugünkü Ermenistan’ın asıl sahipleridir. Gümrü Ermenileri Türkiye ve Azerbaycan tarafından uygulanan ambargo nedeniyle ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan çok zor durumdadırlar.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bununla birlikte Ermenistan'a gelen yardımlar Erivan yönetimini elinde bulunduran Dağlık Karabağ Ermenileri tarafından daha çok Dağlık Karabağ kökenli Ermenilere verilmektedir. Ermenistan'da yaygın olan rüşvet ve yolsuzluk konuları da dikkate alındığında Gümrü Ermenileri olarak tanımladığımız Ermenilerin iş bulmak, ticaret yapmak, iş yeri açmak gibi konularda büyük sıkıntılar yaşadığı değerlendirilmektedir. Türkiye tarafından özellikle Türkiye sınırına yakın Gümrü ve çevresinde çok zor şartlarda yaşayan bu Ermenilere gerekli desteğin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu konjonktüre göre başta ABD ve AB olmak üzere çeşitli kesimlerden soykırım iddialarının tanınması yönünde baskılara maruz kalacağını da değerlendirmekteyiz. Özellikle AB ile müzakere süreci devam eden Türkiye'nin önüne bu konu bir ön şart olarak konulabilir. Müzakere süreci ve AB üyeliği ile yakından uzaktan alakası olmayan bu durum Türkiye tarafından hukuksal gerekçelerle reddedilmelidir. Son zamanlardaki İsrail-Türkiye ilişkileri değerlendirildiğinde bu sorunun yine İsrail parlamentosu Knesette sık sık gündeme geldiği de görülmektedir. İsrail Azerbaycan'la olan ilişkilerini bozmamak ve herşeyin soykırım olarak değerlendirilip Yahudi soykırımının önemsizleştirileceği düşüncesi ile Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyeceği, fakat Knesette gündeme getirerek baskı unsuru oluşturacağını değerlendirmekteyiz. 2018 yılında sözde Ermeni soykırım iddiaları İsrail parlamentosu Knesette tekrar gündeme getirildi ve yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı reddedildi.

Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde İsviçre'nin arabuluculuğunda başlatılan müzakere süreci neticesinde, 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ile "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü" imzalanmıştır. Söz konusu protokoller, ikili ilişkilerin normalizasyonu için bir çerçeve sunmaktadır. Protokoller, onaylanmalarının uygun bulunması için TBMM'ye sevk edilmiştir. Ermenistan'da ise protokoller, anayasaya uygunluğu açısından incelenmek üzere Anayasa Mahkemesi'ne iletilmiş; Anayasa Mahkemesi 12 Ocak 2010 günü, protokollerin Ermenistan Anayasası'na uygun bulunduğunu açıklamakla birlikte, 18 Ocak 2010 tarihli gerekçeli kararında protokollerin lafzına ve ruhuna aykırı önkoşullara ve kısıtlayıcı hükümlere yer vermiştir. Karar bu haliyle protokollerin müzakere gerekçesini ve protokollerle hedeflenen temel amacı zedelemiştir. Ermenistan, protokollerin onay sürecini askıya aldığını 23 Nisan



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

2010 tarihli bir nota ile Tiflis Büyükelçiliğimize bildirmiştir. Bilahare, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan tarafından Şubat 2015'te sözkonusu protokoller Ermenistan Parlamentosu'ndan geri çekilmiştir. Türkiye, Ermenistan'la normalleşme sürecinin daha da ileriye taşınması yönündeki iradesini korumaktadır. Protokoller hâlen TBMM'nin gündeminde yer almaktadır.¹³³

Sonuç olarak Ermenistan'ın 1915 olaylarını sözde soykırım olarak kabul eden politikası Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi önündeki en önemli problemdir. Bununla birlikte Dağlık Karabağ üzerindeki işgalin devamı da sınırların kapalı olmasına neden olmaktadır. Türkiye tarih komisyonu kurulması ve ulusal arşivlerin karşılıklı olarak açılması ve 1915 olaylarına ilişkin kararın siyasetler değil tarihçiler tarafından verilmesi gerektiği yönündeki bütün girişimlerine rağmen sonuç alamamaktadır. 2009 yılında ilişkilerin normalleştirilmesi için atılan adımların da bu çerçevede Türkiye tarafından bir iyi niyet göstergesi olduğu görülmektedir. Fakat Erivan yönetimi hem sözde soykırım iddialarından hem de Dağlık Karabağ işgalinden vazgeçmeyerek bölgesel güvenliği ve barışı ciddi düzeyde engellemektedir. Bu durum jeopolitik bir problem olarak değerlendirilmekte ve bölgesel jeopolitik durumun şekillenmesinde önemli etkilere sahip olmaktadır.

Cevahetya Sorunu

Gürcistan içindeki diğer önemli bir sorun ise Cevahetya bölgesidir. Bu bölge Samtskhe-Javakheti olarak bilinmektedir. Bu bölgede de 1991 sonrası dönemde ayrılıkçı hareketlerin filizlendiği görülmektedir. Fakat bu ayrılıkçı hareket Tiflis yönetimini fazla uğraştırmamıştır. Cevahetya bölgesindeki bu ayrılıkçı hareketin neden zayıf kaldığını müteakip satırlarda açıklayacağız. Öncelikle Cevahetya bölgesinin neden önemli olduğunu açıklamak istiyoruz. Cevahetya bölgesi 1829 Osmanlı-Rus harbine kadar Osmanlı egemenliğinde olan bir bölgeydi ve bu bölgede Ahıska Türkleri yaşamaktaydı. Bu tarihten sonra Rus egemenliğine giren bölgeye planlı bir şekilde Ermeni göçü teşvik edilmiştir.

¹³³Zürich Protokol metinlerine <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/protokol.pdf>, adresine bakınız.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bununla birlikte Stalin yönetimi tarafından II. Dünya Savaşı sırasında bölgenin asıl sahibi olan Ahıska Türkleri Orta Asya'ya sürgüne gönderilmiştir. Kısacası Cevahetya bölgesinin demografik yapısı değiştirilmiştir. Ahıska Türklerine ait evler, araziler ve köyler Ermenilere verilmiştir. SSCB tarafından Türkiye sınırının hemen ötesine demografik yapıyı değiştirecek şekilde müdahale yapılmasının nedeni Türkiye'nin Türk dünyası ile olan bağının koparılmasıdır.

Özerk bir yapıya sahip olmayan Cevahetya bölgesi SSCB'nin dağılması sürecinden, Gürcistan içindeki özerk bölgelerin bağımsızlık mücadelesinden ve Dağlık Karabağ Ermenilerinin bağımsızlık teşebbüsünden etkilenerek Tiflis yönetiminden özerklik talep etmişlerdir. Bu dönemde Cevahetya'da yaşayan Ermeniler 1991 yılında Cevah Ermeni Hareketini kurarak örgütlenmişlerdir. Cevahetya Ermenilerinin özerklik talepleri Tiflis yönetimi tarafından kabul edilmiştir. Tiflis yönetimi Ermenilerin yaşadığı bölgelere Samtskhe-Javakheti adı vererek yeni bir idari birim kurmuş ve bu bölgeye özerk bölge statüsü vermiştir.





2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Cevahetya bölgesi zaman içerisinde Ermeni silahlı örgütü Parventin'in kontrolüne girmiştir. Tiflis yönetimi bölgeye vali atamış fakat bu vali bölgedeki Ermeniler tarafından kabul görmemiş ve Cevahetya'ya sokulmamıştır. Ermeniler kendi valilerini kendileri seçmişlerdir. Yine Gürcü güvenlik kuvvetlerinin ve askerlerinin bölgeye girişine Cevahetya Ermenileri izin vermemektedir. Bununla birlikte ASALA terör örgütü artığı olan teröristlerin de Cevahetya bölgesine geçtiği ve Parventin örgütüne katıldığı öğrenilmiştir. Kısacası hâlihazırda Türkiye'nin Gürcistan sınırının bir kısmı Ermeni terör örgütlerinin yuvalandığı bir bölgeye dönüşmüştür. Hiç şüphesiz bu durum şimdilik bir tehlike arz etmese de zaman içerisinde Türkiye'nin güvenliği açısından risk oluşturabilir. Cevahetya başta RF olmak üzere uluslararası aktörler tarafından hem Gürcistan'ın içişlerine karışma noktasında hem de bölgenin istikrarsızlaştırılması noktasında bir araç olarak kullanılabilir. Bu nedenle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün muhafazası Türkiye ve bölgenin güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte 1995 yılında RF ile Gürcistan arasında yapılan antlaşma ile Ahılkelek'te bir Rus askerî üssü açılmıştır. Bu üs daha sonra kapatılmış ve bu üs kapatılırken RF üssün silahlarını bölgede yaşayan Parventin örgütü üyelerine dağıtmıştır. RF'nin bölgede dikkate değer gayrî nizami harp unsurları oluşturduğu ve örtülü operasyonlar yaptığı ve yapma potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Bununla birlikte Cevah Ermeni Hareketi Gürcistan siyasetinde de etkin bir rol almaya başlamıştır. Bunun en somut göstergesi ise 1915 olaylarının Gürcistan parlamentosuna taşınabilmesidir. Cevahetya'da bugün yaklaşık 200 bin Ermeni yaşamaktadır. Gürcistan içindeki Ermeniler Gürcistan içerisinde %8 gibi bir çoğunluğa sahiptir. Ermeniler Cevahetya başta olmak üzere Tiflis, Batum ve Poti'de yaşamaktadır. Yukarıda verdiğimiz harita dikkatle incelendiğinde Ermenistan'ın Gürcistan üzerinden Karadeniz'e ve oradan da RF ve AB'ye ulaşabilmesinin en kısa yolu Cevahetya-Acaristan hattıdır. Ermenistan, RF ve İran bu noktada bu iki bölgeye büyük önem vermektedir. RF-Ermenistan-İran kuzey-güney jeostratejik eksenini açısından Acaristan ve Cevahetya bölgeleri stratejik önemdedir. Bu iki bölge aynı zamanda Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan batı-doğu stratejik ekseninin önünü de kesmektedir. Bu iki bölge hem Türkiye'nin doğuya hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın batıya eklemlenmesinde stratejik öneme sahip bir bölgedir. Türkiye'nin Türk Dünyası ve Avrasya ile eklemlenmesi açısından da önem kazan bölge doğu-batı enerji nakil hatlarının geçtiği bir eksendir. Bakü-Tiflis-



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, TANAP Cevahetya bölgesinden geçen stratejik nitelikli petrol ve doğalgaz boru hatlarıdır. Yine Kars-Tiflis-Bakü demiryolu da Cevahetya'dan geçmektedir.

Cevahetya bölgesi görüldüğü üzere stratejik öneme sahip bir bölgedir. Bu bölgedeki ayrılıkçı hareketin şimdilik taleplerini geri planda tutmasının nedeni bölgede yaşanacak bir gerilimin sonuçlarının bu stratejik önemden dolayı ağır olacak olmasıdır. Hiçbir bölge ülkesi şimdilik Cevahetya üzerinden bir çatışmanın yaşanmasını istememektedir.

Cevahetya'da yaşayan Ermeniler Gürcistan pasaportuna ve kimliğine sahip oldukları için Türkiye'ye girip çıkabilmekte ve ticaret yapabilmektedirler. Türkiye-Ermenistan sınırı Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle kapalı olduğu için Türk mallarının Ermenistan piyasasına Cevahetya üzerinden aktarıldığını görmekteyiz. Bu ticaret özellikle Cevahetya'daki Ermeniler için önemli bir kazanç kapısı olarak görülmektedir. Türkiye bu noktada bölge üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yine Türkiye'de tahminlere göre 70.000 civarında Ermeninin kaçak yollardan girerek çalıştığı bilinmektedir. Bu insan akışında kullanılan coğrafya yine Cevahetya bölgesi olarak ön plana çıkmaktadır.

Gürcistan 1999 yılında Avrupa Konseyine üye olurken 10 yıl içerisinde yani 2009 yılına kadar Cevahetya bölgesinden sürgün edilmiş Ahıska Türklerinin yurtlarına dönmesini sağlayacağını taahhüt etmiştir. Fakat aradan neredeyse 20 yıl geçmiş olmasına rağmen Tiflis yönetimi bu taahhüdünü yerine getirmekte isteksiz davranmaktadır. Gürcistan yönetimi Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönmelerini kabul ederken Cevahetya'ya yerleşmelerine onay vermemektedir. Bunun esas sebebi ise yurtlarına geri dönen ve yurtlarının Ermeniler tarafından doldurulduğunu gören Ahıska Türkleri ile Cevahetya Ermenileri arasında yaşanacak çatışmanın birçok ayrılıkçı hareketle uğraşan Gürcistan'ın istikrarını daha da bozacağı düşüncesidir. Bu bölgede yaşanacak gerilimin kısa sürede yayılacağı ve bölgeyi istikrarsızlaştıracağı açıktır.

Gürcistan içerisinde hâlihazırda Acaristan ve Cevahetya sorunları çözülmüş gibi görünse de yukarıda açıkladığımız nedenlerden ötürü konu hassasiyetini korumaktadır. Bu nedenle bu bölgedeki gelişmelerin takip edilmesi ve proaktif politikalar üretilmesi büyük önem taşımaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI Türkiye'nin Dağlık Karabağ Sorununa Yönelik Politikası

Güney Kafkasya'daki en önemli sorun belki de Dağlık Karabağ sorunudur. Bu sorunun çözümü bölgedeki diğer sorunların çözümüne yardımcı olacağı ve bu sorunların çözümüne de ışık tutacağı için önem taşımaktadır. Sorun sadece Azerbaycan ile Ermenistan'ı ilgilendirmemekte, daha önce vurguladığımız nedenlerden dolayı Türkiye, Rusya Federasyonu, İran, ABD, Fransa ve İngiltere'yi de yakından ilgilendirmekte ve dünyanın dikkatini küçük ama bir o kadar da büyük önem taşıyan bu coğrafyaya çekmektedir. Türkiye Azerbaycan'la olan ilişkilerine ve kendi kamuoyuna rağmen sorunun başlangıcında iki taraf arasında tarafsız kalmayı uygun görmüştür. Ermenistan'a işgali durdurması ve Azerbaycan'a da Dağlık Karabağ'ın özerkliğini kaldırmaması gerektiğini söylemiştir. Fakat Şubat 1992'deki Kelbecer katliamından sonra, Türkiye iç kamuoyununun da yoğun baskısıyla Ermenistan'a karşı tavır geliştirmeye başlamıştır. Dağlık Karabağ dışındaki Azerî topraklarının işgal edilmesi ile Türkiye Ermenistan'la olan ilişkilerini askıya almıştır.¹³⁴ Türkiye, Erivan'ın işgal ettiği topraklardan çekilene kadar Ermenistan'la olan sınırlarının kapalı olduğunu ilân etmiştir. O zamandan buyana Türkiye-Ermenistan ilişkileri Dağlık Karabağ'ın ipoteği altında bulunmaktadır. Türkiye buna rağmen BM ve AGİT platformlarında barış girişimleri için çaba harcamış ve Minsk Grubu'nun oluşturulması için katkı yapmıştır. İki taraf arasındaki görüşmeler Minsk Grubu'nun eş başkanları olan ABD, Fransa ve Rusya Federasyonu'nun arabuluculuğunda devam etmektedir. Türkiye bu sürece önemli katkılar yapmış ve yapmaya da devam etmektedir.¹³⁵ Fakat şunu da belirtmek gerekir ki; en yetkili ağızlardan Türkiye, Dağlık Karabağ sorununu ancak Azerbaycan halkının ve askerinin kararlılığının çözebileceğini söylemiştir. Dağlık Karabağ sorununun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve barış yolu ile çözümü Türkiye açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki ve Avrasya'daki jeopolitik çıkarları ile enerji konusundaki menfaatleri Dağlık Karabağ sorununun çözümsüzlüğünü değil çözümünü gerektirmektedir. Dağlık Karabağ

¹³⁴ Elisabeth Fuller, "Nogorno Karabakh: Can Turkey Remain Neutral?" **RFE/RL Research Report**, Vol:1, No:14, 3 April 1992, s. 37.

¹³⁵ **Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği Balkanlardan Batı Çin'e**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 64-65.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sorunun çözümü bölge içi diyalogu artıracak, Moskova'nın bölgedeki etkisini zayıflatacak, Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın güvenliğini artıracak ve bütün bunlar da Türkiye'nin ulusal güvenliğine önemli katkılar sağlayacaktır. Sorunun çözümü için uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın mağduriyetinin sıkça dile getirilmesi ve çözüm için BM ve AGİT ilkelerinin vurgulanmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarında, enerji kaynaklarının ve aktarım hatlarının güvenliği sorunu önemli bir yer işgal etmektedir. Türkiye enerji üretim merkezleri ile talep yoğun Batı ülkeleri arasında bir köprü konumundadır. 1991 sonrası dönemde, uluslararası ekonomik sistem için büyük önem taşımaya başlayan Hazar Havzası enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara aktarılmasında, Türkiye "önemli bir geçiş ülkesi" olarak tanımlanmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı bunun en önemli göstergesidir. Bakü-Tiflis-Ceyhan ana hat olacak şekilde bu hatta paralel enerji hatları da Türkiye için önem taşımaktadır. Özellikle İran petrol ve doğal gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında, Kazak petrolünün ve Türkmen gazının Doğu Akdeniz'e taşınmasında Türkiye inisiyatif sahibi olabilecek bir coğrafi konuma sahiptir. Türkiye enerji devi olan bir ülke olarak değil ama bir geçiş ülkesi ve vanayı elinde tutan bir ülke olarak jeostratejik değerini arttıracak potansiyele sahip bulunmaktadır. Bu kapsamda geliştirilen TANAP-TAP projesinin önemli olduğunu değerlendiriyoruz. Türkiye bu konuda RF ile de işbirliği yaparak son yıllarda önemli adımlar atmıştır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının jeopolitik getirilerinin dışında somut ekonomik getirileri de bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesinden sağlanacak dolaylı kazançlar bir yana bırakılırsa, Türkiye'nin bu projeden "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında, 1-16. yıllar arasında yılda ortalama 200 milyon \$ ve 17-40. yıllar arasında ise yılda ortalama 300 milyon \$ civarında bir gelir elde etmesi beklenmektedir.¹³⁶

¹³⁶www.caspiandevlopmentandexport.com/Downloads/Press%20Release/EBRD%20Press%20Release_Tu.pdf, 11 Kasım 2017.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Uluslararası ekonomik sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için, gerekli olan enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara istikrarlı, kesintisiz ve serbest piyasa koşullarında aktarılması önem taşımaktadır. Bu gereklilik hem enerji kaynaklarının hem de enerji kaynakları aktarım hatlarının güvenliğini ön plana çıkarmaktadır. Uluslararası ekonomik sistemin istikrarı, bu sistemin bir parçası olan Türkiye'nin de istikrarı ve ulusal güvenliği açısından önem taşımaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve TANAP-TAP gibi küresel nitelikli projelere ev sahipliği yapan Türkiye için bu önem daha da artmaktadır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının güvenliği açısından baktığımızda çeşitli konulara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere bu projeye Rusya Federasyonu, Ermenistan ve İran karşı çıkmaktadır. Bu aktörlerin tavırları dikkatle takip edilmelidir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının geçiş güzergâhı üzerinde bulunan Azerbaycan'daki Lezgi sorunu Moskova tarafından ve yine Azerbaycan'daki Taliş sorunu da Tahran tarafından kullanılma özelliğine sahiptir. Bu hat Gürcistan'ın Samtskhe-Javakheti bölgesinden de geçmekte ve bu bölgede Ermeniler yoğun olarak yaşamaktadırlar. Bu bölgedeki Ermeniler bağımsızlık talebinde bulunmakta ve Tiflis bu bölgede tam egemenlik sağlayamamaktadır. Bu bölgede yaşayan Ermenilere, Moskova ve Erivan destek vermektedir. Hattın güvenliği açısından bu bölgedeki Ermenilerin hareketleri sıkı bir şekilde takip edilmelidir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının güvenliği Azerbaycan ve Gürcistan'ın ne kadar güvenli olduğuna ve Moskova'nın Güney Kafkasya'da ne kadar etkili olduğuna bağlıdır. Bilindiği üzere hattın yapımı gündeme geldiği günden buyana, hattın geçtiği Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde çeşitli güvenlik sorunları çıkarılmıştır. PKK terör örgütü, su sorunu, 1998 Türkiye-Suriye gerginliği ve hattın çıkış noktası olan Doğu Akdeniz'de S-300 füze krizi vb. Türkiye dış güçlerin desteği ile çıkarılan bu tür güvenlik sorunlarına da hazırlıklı olmalıdır. Bu düşünce ile yeni bir güvenlik konsepti ve yapısı oluşturmalıdır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının güvenliği kim tarafından ve nasıl sağlanacağı sorunu önem taşımaktadır. Bu hatta sabotaj ve terör saldırıları olma ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu hassasiyete rağmen Türk enerji diplomasinin son yıllarda önemli bir başarı kazandığı da görülmektedir. Bu başarı enerji konusunda RF ve Türkiye arasında başlangıçta rekabete dayalı ilişkilerin işbirliğine evrilmesidir. Hazar Havzası doğal gazının batı



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

pazarlarına taşınmasında AB'nin de desteği ile geliştirilen ve RF'nin Kuzey Akım projesine alternatif oluşturan NABOCCO projesinin iptal edilmesi ve yerine Kuzey Akım projesine alternatif oluşturmayan TANAP-TAP projesinin geliştirilmesi enerji konusunda RF-Türkiye ilişkilerinin kazan-kazan ilkesi çerçevesinde gelişmesine yol açmıştır. Buna paralel olarak RF'nin NABUCCO'ya karşı geliştirdiği Güney Akım projesi ise AB'nin Kırım'ın RF tarafından işgali nedeniyle RF'ye uyguladığı yaptırımlar çerçevesinde iptal edilmişti. Bu konuda RF-Türkiye işbirliği yapmış ve Güney Akım projesi Türk Akım projesine dönüştürülmüştür. Bu konuda da RF ve Türkiye'nin işbirliği yaptığı görülmektedir. Yukarıdaki paragrafta ifade ettiğimiz hassasiyete rağmen RF-Türkiye ilişkilerinin enerji konusunda işbirliğine evrilmesinin önemli olduğunu değerlendiriyoruz.

Son Dönem Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Türkiye, Ermenistan'ın bağımsızlığını 16 Aralık 1991 tarihinde tanımış ve bağımsızlığını müteakip ciddi ekonomik problemler yaşayan bu ülkeye insani yardımda bulunmuş, Ermenistan'ın bölgesel kuruluşlar, uluslararası toplum ve Batılı kurumlarla bütünleşmesi yönünde çaba harcamıştır. Bu çerçevede Ermenistan, Türkiye tarafından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (KEİÖ) kurucu üye olarak davet edilmiştir. Ancak, bugüne kadar Ermenistan'la diplomatik ilişki tesis edilmesi ve ikili ilişkilerin gelişmesi için uygun koşullar oluşmamıştır.

Ermenistan'ın, 1993 yılında Azerbaycan'ın Kelbecer bölgesini işgal etmesi üzerine, ülkemizden Ermenistan'a doğrudan ticaret sona erdirilmiş; iki ülke arasındaki sınır kapatılarak kara/demiryolu ve havayolu bağlantıları kesilmiştir.

Ermenistan'la ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki irademiz çerçevesinde, İsviçre'nin arabuluculuğunda başlatılan süreç neticesinde, 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ile "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü" imzalanmıştır. Söz konusu Protokoller, ikili ilişkilerin normalizasyonu için bir çerçeve sunmaktadır.

Protokoller, onaylanmalarının uygun bulunması için TBMM'ye sevk edilmiştir. Ermenistan'da ise protokoller, anayasaya uygunluğu açısından incelenmek üzere Anayasa



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Mahkemesi'ne iletilmiş; Anayasa Mahkemesi 12 Ocak 2010 günü, protokollerin Ermenistan Anayasası'na uygun bulunduğunu açıklamakla birlikte, 18 Ocak 2010 tarihli gerekçeli kararında protokollerin lafzına ve ruhuna aykırı önkoşullara ve kısıtlayıcı hükümlere yer vermiştir. Karar bu haliyle protokollerin müzakere gerekçesini ve protokollerle hedeflenen temel amacı zedelemiştir. Ermenistan, protokollerin onay sürecini askıya aldığını 23 Nisan 2010 tarihli bir Nota ile Tiflis Büyükelçiliğimize bildirmiştir. Bilahare, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan tarafından Şubat 2015'te sözkonusu protokoller Ermenistan Parlamentosu'ndan geri çekilmiştir.

Türkiye, Ermenistan'la normalleşme sürecinin daha da ileriye taşınması yönündeki iradesini korumaktadır. Protokoller hâlen TBMM'nin gündeminde yer almaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye şimdiye kadar Ermenistan'la ilişkileri normalleştirmeye yönelik, iyi niyet ve kararlılığının göstergesi olarak kendi inisiyatifi ile tek taraflı birçok güven artırıcı önlemi hayata geçirmiştir. Ancak, Ermenistan'dan aynı yapıcı yaklaşım görülememektedir. Dahası, Ermeni makamları, 2015 yılında ülkemiz aleyhine yürüttükleri karalama kampanyasına hız vermiştir.

Öte yandan, Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde ilerleme kaydedilmediği sürece, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde kaydedilecek bir ilerleme tek başına yeterli ve kalıcı olmayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Ermenistan Güney Kafkasya'nın siyasi, askerî ve ekonomik açıdan en zayıf devleti durumundadır. Türkiye ve Azerbaycan tarafından tecrit edilmiş durumda bulunan Ermenistan dış dünya ile bağlantısını İran ve Gürcistan üzerinden sağlamaktadır. RF Ermenistan'ın stratejik ortağı durumundadır. Ermenistan'ın bölgedeki tecrit edilmiş durumu önemli bir jeopolitik problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dağlık Karabağ sorunu ve sözde Ermeni soykırımı iddiaları Ermenistan'ın komşuları ile ilişki kurmasını engellemektedir. Dağlık Karabağ savaşını bitiren ateşkes antlaşması imzalanmış olmasına rağmen, sorunun çözümü için nihai bir anlaşma sağlanabilmiş değildir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

AGİT Misnk grubu çerçevesinde RF, ABD ve Fransa eşbaşkanlığında devam eden müzakereler sürmekle birlikte bir sonuca ulaşması beklenmemektedir. Buna karşılık Dağlık Karabağ potansiyel bir çatışma alanıdır ve bu bölgede ortaya çıkacak sıcak bir çatışmanın yayılma ihtimali bulunmaktadır.

Ermenistan tarihi haklar iddia ederek Kafkasya bölgesinde yayılma politikaları takip eden bir ülkedir. Sözde soykırım iddialarına dayanarak Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinden toprak talepleri bulunmaktadır. Gürcistan'ın Cevahetya bölgesinde yaşayan Ermeniler Ermenistan'ın muhtemel yayılma alanı içinde bulunmaktadır. Bununla birlikte Ermenistan stratejik kültürü içinde denizden denize uzanan büyük bir Ermenistan kurma hayali vardır. Hazar denizi ile Karadeniz arasında Ermeni nüfusun yaşadığı bölgeleri kapsayan bu gerçek dışı hayal ürünü olan Ermenistan devleti içerisine Erivan yönetimi Doğu Anadolu'yu da katmaktadır. Erivan yönetiminin bölgedeki bu yayılmacı politikası bölgesel güvenliği tehdit etmektedir. Bu nedenle Güney Kafkasya'daki jeopolitik sorunların ve güvenlik problemlerin temel kaynağı Ermenistan devletidir.

Ermenistan devletinin RF, ABD, İran ve AB ülkelerinden destek alması Erivan yönetimini bölgesel güvenliği tehdit edecek bu tür davranışlara sevk etmektedir. Ermenistan devletinin en büyük destekçisi hiç şüphesiz Ermeni diasporasıdır. Fransa, ABD, RF gibi önemli ülkelerde ciddi sayıda ve etkin Ermeni diasporası bulunmaktadır. Bu durum hem Ermenistan'ın bölgedeki politikalarını iddialı bir şekilde uygulaması için cesaret vermekte hem de bölgesel jeopolitiğin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla Kafkasya'da çıkarı bulunan bölgesel ve küresel aktörler bölgesel güvenliğin ve istikrarın sağlanmasını istiyorlarsa Erivan yönetimine verdikleri bu desteği çekmeleri gerekmektedir. Eğer söz konusu aktörlerin bu destekleri devam ederse Ermenistan Hocalı gibi daha birçok katliamı yapmak için kendinde güç ve cesaret bulacaktır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hocalı Katliamının Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi

*Mehmet KÖKSAL**

Bu iki gün boyunca Hocalı katliamının ayrıntılarını, sosyolojik, askeri ve insani sonuçlarını dinleyeceksiniz. Benim size anlatmak istediğim katliamın uluslararası hukuk çerçevesinde yarattığı sonuçlar olacaktır.

Hocalı katliamını uluslararası hukuk gözlüğü ile çeşitli açılardan değerlendirmek mümkündür. Bu anlamda cevap arayacağımız sorular şunlardır.

1. Hocalı bölgesi uluslararası hukuk bakımından kime, hangi devlete aittir? Ermenistan'a mı? Yoksa Azerbaycan'a mı?
2. 09.12.1948 tarihli ve 12.01.1951'de yürürlüğe giren "Jenosit'in Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme" çerçevesinde, Hocalı'da olan olayları soykırım olarak nitelendirmek mümkün müdür? (Sözleşme Türkiye'de 29.03.1950 tarihli ve 7469 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.)
3. Ermenistan, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 8 anlamında savaş suçu işlemiş midir?
4. Ermenistan, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü m. 7 çerçevesinde insanlık suçu işlemiş midir?
5. Hocalı'da yaşananlar insanlığa karşı suçlar kapsamına girer mi?

*Doç. Dr., Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, mkoksal@koksal.av.tr.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

1. Hocalı Coğrafi Yeri ve Hukuki Statüsü

Yukarı (Dağlık) Karabağ sorunu çok eskilere dayanmaktadır. Bu sorun ondokuzuncu yüzyılda belirginleşmeye başlamıştır. Sorunun temelinde Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a mı yoksa Azerbaycan'a mı ait olduğu yatmaktadır. Sorun 1905 yılında başlamıştır.¹³⁷ Yukarı Karabağ'ın 1920 yılında o zamanki adıyla Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti tarafından işgal edilmesiyle tarafları değişmiştir. 5 Temmuz 1921 tarihinde de Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi bir karar alarak Yukarı Karabağ'ı Azerbaycan sınırları içerisinde özerk bir bölge olarak ilan etmiştir. Daha sonraki adıyla SSCB'nin dağılmaya başlamasıyla ermenilerin talepleri yeniden gündeme gelmiştir. Bölgede yaşayan Türklere saldırılar da böylece yeniden gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, soruna Türkiye de dahil olmuştur. MİNSK grubunun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde kurulmasından sonra sorun daha geniş bir uluslararası etki altında kalmıştır. BM Güvenlik Konseyinde 1992'den bu yana alınan birden çok kararda Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu sürekli olarak teyit edilmesine rağmen, Ermenistan bu bölgede varlığını ve Azerbaycan vatandaşlarına baskının şiddetini artırarak devam etmiştir.¹³⁸

Uluslararası toplum açısından Yukarı Karabağ topraklarının Azerbaycan'a ait olduğu ve bu toprakların Ermeniler tarafından işgal edilmiş olduğu hususunda herhangi bir tereddüt yoktur.

Dağlık Karabağ bölgesinin stratejik bakımdan önemli konumunda olan Hocalı kasabası da Ermeni güçleri için her zaman bir askerî hedef olarak görülmüştür. Hocalı Kasabası Hankendi'yle Ağdam'ı bağlayan yolun üzerinde ve bölgenin tek havalimanı için üs konumuna sahip bulunmaktaydı.

Bölgedeki tek havaalanının bulunduğu Hocalı, aynı zamanda Karabağ'ın merkezi olan Hankendi'nin elektrik hattının ve Bakü-Hankendi Demiryolu ile Bakü-Şuşa karayolunun

¹³⁷ Ermeni Tatar savaşı diye de adlandırılan savaşta 10 bin kişi ölmüştür. Emil Souleimanov, "Der Konflikt um Berg-Karabach", OSZE-Jahrbuch, C. 10, 2004, s. 217.

¹³⁸ En az 161 kişi ölmüştür. Kaynak: The Former Soviet Union, Human Rights Watch.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

geçtiği bir yerleşim birimidir. Bu sebeple Ermeniler, Hocalı gibi stratejik öneme sahip bir yerleşim biriminden Türkleri tamamen sürmeyi amaçlamışlardır.

2. Hocalı İle İlgili BM Kararları

Yukarı Karabağ Savaşı devam ederken BM Güvenlik Konseyi'nin 1993'te almış olduğu **822 (30 Nisan 1993)**¹³⁹, **853 (29 Temmuz 1993)**¹⁴⁰, **874 (14 Ekim 1993)**¹⁴¹ ve **884 (12 Kasım 1993)**¹⁴² sayılı kararlar ile Azerbaycan topraklarının işgal altında olduğu ve Ermenilerin acilen işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini sürekli olarak vurgulamıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kararlarda “Azerbaycan topraklarının işgal edildiği” ifade edilirken ülke ismi belirtilmeksizin işgalin “Ermenilerce” sona erdirilmesinin istenmesidir. İşgal ettiği topraklardan çıkmaması durumunda herhangi bir yaptırımın öngörülmemesi sorunun çözümsüz kalmasında etkili olmuştur. BM Güvenlik Konseyi anılan bütün bu kararlarında uluslararası sınırların değiştirilemez olduğunu ve arazi elde etmek amacıyla güç kullanımının kabuledilemez olduğunu kabul etmekte ve tüm askeri operasyonların hemen durdurulmasını, çatışmada yer alan işgalci güçlerin Ağdam ilinden ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer zamanlarda işgal edilmiş bölgelerinden hemen, tam ve koşulsuz çıkarılmasını istemektedir.

Vahşice katledilen bine yakın Azeri Türkü ile ilgili Birleşmiş Milletler halen ciddi herhangi bir adım atmış değildir. Aynı durum işgal altındaki Azerbaycan toprakları için de geçerlidir.

2005 yılı AGİT Minsk Konferansının Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde çatışmayla ilgili 1416 (2005) No'lu Kararında da

¹³⁹ BM Karar No: 822. Kaynak: http://azerbaijan.az/portal/Karabakh/Documents/documents_a.html

¹⁴⁰ BM Karar No: 853. Kaynak: http://azerbaijan.az/portal/Karabakh/Documents/documents_a.html

¹⁴¹ BM Karar No: 874. Kaynak: http://azerbaijan.az/portal/Karabakh/Documents/documents_a.html

¹⁴² BM Karar No: 884. Kaynak: http://azerbaijan.az/portal/Karabakh/Documents/documents_a.html



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

“Meclis Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) ve 884 (1993) No’lu kararlarını hatırlatır ve ilgili tarafların, özellikle silahlı operasyonlardan çekinmekle ve tüm işgal olunmuş topraklardan silahlı güçlerini çıkarmakla, onlara uyulmasında ısrar eder. Meclis Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 853 (1993) No’lu kararında ifade olunmuş isteği destekler ve böylece, bütün üye devletlerin çatışmanın yoğunlaşmasına veya toprağın işgalinin devam etmesiyle sonuçlanabilen silah ve mühimmat teçhizatından çekinmesi üzerinde ısrar eder.” Denilmektedir.¹⁴³

Yıl 2018 olmuştur ve sorun hala çözülmemiştir.

3. Hocalı Katliamı

Aslında Hocalı’da olayların başlaması 26 Şubat 1992’nin beş ay öncesine dayanmaktadır. Katliamın yapıldığı tarihten beş ay öncesinden Ermeniler tarafından sistemli olarak abluka ve yıldırma hareketleri başlamış, Ekim 1991’den itibaren Ermenistan devleti ordusu ile Yukarı Karabağ’daki ermenilerden oluşan silahlı birliklerin ablukası altında olan şehre, 30 Ekim 1991 tarihinden itibaren karayolu ile ulaşım da kesilmiştir. Son askeri helikopter 13 Şubat’ta Hocalı’ya ulaşarak yiyecek ve yakıt nakli yapmıştır. Şubat ayından itibaren abluka yoğunlaşmış ve şehir her gün toplarla ve ağır silahlarla bombardımana tutulmuştur.

Hocalı katliamı olarak anılan olay ise 25 Şubat 1992 gecesi başlamıştır. Hankendi’nde bulunan SSCB döneminden kalma 366. Motorize alaya bağlı ve çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu birliklerin desteğiyle Ermeni silahlı birlikleri, Hocalı’daki sivil halka saldırmışlardır.

Burada olanları şimdilik bir kenara bırakarak, olayın hukuki irdelemesine geçmekte fayda vardır. Hukuki irdeleme sırasında da olan olaylara, hukuki sonuçları destekleme ve delil olma bakımından tekrar değinilecektir.

¹⁴³ AGİT Minsk Konferansının Dağlık Karabağ Bölgesi Üzerine Çatışmayla İlgili 1416 (2009) No’lu Kararı, Kaynak: http://www.azerbaijan.az/portal/arj_opener.html



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

4. Hocalı'da Olanlar = Soykırım

Soykırımın tanımı biraz yukarıda andığımız 09.12.1948 tarihli ve 12.01.1951'de yürürlüğe giren “Jenosit’in Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme”nin 2. Maddesinde yapılmıştır. Bu maddenin başlığı “Soykırımı Oluşturan Eylemler”dir. Sözleşme, soykırımın genel tanımını vermekten kaçınmış ve somut olarak hangi eylemlerin soykırım sayılacağını düzenlemiştir. O nedenle de bu maddedeki eylemlerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti, soykırımın varlığını da ortaya çıkartacaktır. 2. Maddeye göre; milli, etnik, ırki veya dini bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak işlenen

- a. Grup üyelerinin öldürülmesi,
- b. Grup mensuplarında ciddi bedeni ve zihni zarar sebep olma,
- c. Grubun fiziki varlığını kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak kasten yaşam şartlarını değiştirme,
- d. Grup içinde doğumları önlemek amacıyla tedbirler dayatma ve
- e. Grup mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletme

fiillerinden her biri tek başına soykırım suçunu oluşturmaktadır.¹⁴⁴

Bu tanıma göre soykırım suçu iki unsurdan oluşmaktadır.¹⁴⁵ Suç teşkil eden fiiller maddi unsur ve kasıt¹⁴⁶ da suçun manevi unsurunu ifade eder. Bu iki unsur gerçekleşmişse, uluslararası hukuk anlamında soykırımdan bahsedilir. Örneğin, bedeni veya ruhi zarar dışındaki milli, dini, kültürel, sosyolojik vb. özelliklere karşı gerçekleştirilen fiiller, soykırım

¹⁴⁴ÖZARSLAN, Bahadır Bumin, “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı”, Hacettepe HFD, 4 (1) 2014, s.194.

¹⁴⁵ ÖZARSLAN, s. 197 vd.

¹⁴⁶“Soykırım suçunu oluşturan eylemler, yalnızca kasten gerçekleşebilir.”ÖZARSLAN, s. 199.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

suçunun kapsamına girmemektedir. Maddede belirtilen fiiller sınırlı sayıda sayılmıştır ve kıyas yoluyla da olsa bunlara benzer fiiller yaratmak mümkün değildir.

Soykırım suçunun en belirgin halini gruba mensup olanların öldürülmesi oluşturur. Burada, Ermenistan Cumhurbaşkanlığı da yapmış olan ve Hocalı katliamı sırasında Savunma Bakanı olan ve olayları yöneten Serj Sarkisyan'ın sözlerini hatırlatmak istiyorum: “Hocalı'dan önce, Azerbaycanlılar bizim şaka yaptığımızı sanıyordu, Ermenilerin sivil topluma karşı el kaldırmayacaklarını sanıyorlardı. Biz bunu (stereotipi) kırmayı başardık. Ve olay işte budur.” Bu söze ileride tekrar döneceğiz.

Sözleşmede bahsedilen fiillerden ikincisi grup mensuplarının ciddi bedeni veya zihni zararlarına sebep değildir.

Ermenistan askeri birlikleri, katliamdan kaçan Azerbaycanlıları, ormanlık alanda kurdukları pusuya düşürerek makineli silahlarla taramışlardı. İçinde önemli sayıda çocuk, kadın ve yaşlıların bulunduğu 613 kişi saldırıların yapıldığı alanda hayatını kaybetmiştir (56 kişi işkenceyle öldürüldü), 155 kişiden çeyrek asırdan beri haber alınamamaktadır. Toplam 1275 kişi rehin alınmış, 487 kişi sakat kalmıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren Kafkasya'yı yakından izleyen ve Hocalı faciası sırasında bölgede bulunan ABD'li gazeteci-yazar Thomas Goltz, olayın “Bölgede yaşayan Azerbaycan Türklerine karşı toptan imha amacı taşıdığını, o nedenle apaçık soykırım olduğunu” ilk günden yazmıştır. Goltz'u, Fransa'nın, Hollanda'nın, Türkiye'nin bölgeden sıcak haber yazan muhabirleri de aynı gerekçeyle doğrulamışlardır.

Soykırım suçunun 3. Fiili grubun fiziki varlığını kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak kasten yaşam şartlarını değiştirmektir.

Hocalı'da işlenen fiiller Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin bu ilk üç tipine uymaktadır. Özellikle bir grubun fiziki varlığını kısmen veya tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak işlenmiş fiillerin doğruluğunu kanıtlamak için görgü



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

tanıklarının ve olayları yaşayanların da ifadeleri önem kazanmaktadır. Buna ilişkin olarak “Hocalı, Bir Savaş Suçuna Tanıklık” adlı kitaptan bazı alıntılar eklemekte fayda vardır¹⁴⁷:

“Hocalı’dan önce Azerbaycanlılar bizi hafife alıyorlardı; Ermenilerin sivil halka el kaldırmayacak insanlar olduklarını düşünüyorlardı. Bu yargıyı kırmayı başardık. İşte olanlar bundan ibarettir (Serj Sarkisyan, Aralık 2000).”¹⁴⁸ Ermenistan’da Başbakanlık da yapmış olan, Hocalı katliamı sırasında Ermeni askerlerinin de komutanı bir kişiden bu duyduğumuz bu sözler başlı başına ikrar ve itirafıdır.

“Ermeniler yavaş yavaş herhangi bir yere gitmemizi imkansız hale getiriyorlardı. Askeran Kalesini kuşatma altına aldılar. Şuşa’dan Askeran’a trafik bu kale (altında bir kemer vardı) vasıtasıyla sağlanıyordu... Hocalı yavaş yavaş izole ediliyordu (Şamil Alekberli).”¹⁴⁹

“Gargarçay nehri Hocalı’dan çıkışın önünde bir engeldi. Ağdam’a doğru gitmek için nehre doğru yöneldik. Hocalı’dan başka türlü tek çıkış havayolu ile mümkündü.; bütün yollar tutulmuştu... Nehrin öte yakasına geçtiğimizde pek çok kişinin donmuş olduğunu farkettilik. Hastalar, yaşlılar, çocuklar... Gücü yerinde olan adamlar mevkimizi savunmaya çalışıyordu. Bu çok aptalcaydı. Kimse tanklara karşı savaşamazdı... Trajedinin yaşandığı gece kayınpederim ve ailemden yirmiye yakın akrabam öldü (Ceyran Azizova).”¹⁵⁰

“Oğullarımdan biri öldürüldü. Bir diğeri esir alındı. Bir kez televizyonda görüldü ama o zamandan beri bir daha haber alınamadı. ... Dayaklar atıldı. Erkeklerin üstüne idrar attılar. Onlara işkence yaptılar, yüzlerine tükürdüler ve hayvanları öldürür gibi öldürdüler (Humay Abbasova).”¹⁵¹

¹⁴⁷ Ian Pert – Fiona Maclachlan, Hocalı: Bir Savaş Suçuna Tanıklık. Ermenistan Sanık Sandalyesinde, (Özgün Adı: Khojaly Witness of a War Crime. Armenia in the Dock, Ithaca Press, 2014), Çeviren: Rüstem Baksoy – Uğur Büke, Nisan 2017. (HOCALI)

¹⁴⁸HOCALI, s. 7.

¹⁴⁹HOCALI, s. 28.

¹⁵⁰ HOCALI, s. 33-35.

¹⁵¹HOCALI, s. 37. Görüşmeci Ian Peart’ın notu: “Çok acılıydı, kendisinin ve ailesinin maruz kaldığı muamelenin onur kırıcı ve acımasızlığını hala çok keskin biçimde hissediyordu.”



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

“Rus askerlerin bizi koruyacağını ummuştuk ama korumadılar: Hocalı’da konuşlanmış Ruslar vardı ama ateşe asla karşılık vermediler ve bizim de ateş etmemize müsaade etmediler (Nezaket Huseynova).”¹⁵²

“Hocalı için hiç merhamet yoktu. Tek görebildiğimiz her tarafa saçılmış cesetlerdi. ... Kayınvalidem, annemin bütün akrabaları, erkek kardeşi, hepsi esir düştü. Annemi üç gün sonra değiş tokuş ettiler. Anneme kötü muamele edilmişti, dövülmüştü ve aç susuz bırakılmıştı. ... Üç yaşında bir kız vardı, onu öldürüp, vücudunun her yerini kesmişlerdi (Nazile Selimova).”¹⁵³

“Cesedini (kocasının) 30 Mart’ta aldık, naylon bir torbada, buzlar içinde. Ona nasıl işkence ettiklerini tüm detaylarıyla anlatamam. Dişlerini çekmişlerdi, kollarının ikisi de kırılmıştı ve yüzünde yaralar vardı (Şahibe Mustafayeva).”¹⁵⁴

Bir çok yabancı gazeteci de olayların ne kadar vahşeti yansıttığını bizzat görerek tanıklık etmiştir. Bunlara bir kaç örnek verelim:

“Tam anlamıyla net olansa bu süreçte çok sayıda kadının ve çocuğun öldürüldüğü ve benim gördüğüm cesetlerden hatırı sayılır bir kısmının yakın mesafeden vurulmuş olduğuydu (Anatol Lieven, London Times).”¹⁵⁵

“Hepimiz katliamdan bir kaç gün sonra oraya varmıştık. Neyle karşılaşacağımızı bilmiyorduk. ... Ölülerin fotoğraflarını çekmek başka bir şey. Ama yaralı, acı içindeki insanların fotoğraflarını çekmek neredeyse katlanılmaz bir şeydi (Frédérique Lengaigne, Reuters Moskava).”¹⁵⁶

¹⁵²HOCALI, s. 46.

¹⁵³ HOCALI, s. 49,50.

¹⁵⁴HOCALI, s. 53.

¹⁵⁵HOCALI, s. 65.

¹⁵⁶HOCALI, s. 67.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

“Gel, gel! Diye bağırdı.”Oğlumu gördüm, erimi buldum – gözleri yok!”. (Reza Deghati, Fransız Uluslararası fotoğrafçısı. Anlatmaya devam ediyor: “Serginin açılışından bir iki gün sonra, Ermenistan’ın Fransa Büyükelçisi aradı ve benimle konuşmak istediğini söyleyerek öğle yemeğine davet etti. ... Burada Fransa’da Azerbaycan hakkında konuşan yalnızca bir kişinin, dedi, pek de örtülü olmayan bir tehditle, Bizse 500 bin kişiyiz.”)¹⁵⁷

Uluslararası insan hakları örgütleri de Hocalı’da olanları katliam olarak değerlendirmektedirler:

“Memorial İnsan Hakları Merkezi, Dağlık Karabağ’ın Ermeni güçlerinin, Hocalı saldırısı sırasında sivillere yaptıklarının Cenevre Sözleşmesi’nin ve (BM Genel Meclisi tarafından 10 Aralık 1984’te kabul edilen) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin m. 2, 3, 5, 9 ve 17 hükümlerinin büyük bir ihlali olduğunu bildirir.”¹⁵⁸

“...Eldeki kanıtlar saldırganların kaçan insanlara ayırım yapmadan ateş ettiklerini gösteriyor...”¹⁵⁹

Krua l'Eveneman Dergisi (Paris), 25 Şubat 1992 tarihi: Ermeniler Hocalı’ya saldırmıştır. Bütün dünya vahşice öldürülmüş cesetlere şahit oldu. Azeriler binlerin öldüğünden bahsediyor.

Sunday Times Gazetesi (Londra) 1 Mart 1992 tarihi: Ermeni askerleri binlerce aileyi yok etmiştir.

Financial Times Gazetesi (Londra) 9 Mart 1992 tarihi: Ermeniler Ağdam’a doğru giden orduyu kurşun yağmuruna tutmuştur. Azeriler 1200 kadar ceset saymış. Lübnanlı kameraman, ülkesinin zengin Ermeni Taşnak lobisinin Karabağ’a silah ve asker gönderdiğini onaylamıştır.

¹⁵⁷HOCALI, s. 72.

¹⁵⁸ Memorial İnsan Hakları Örgütü, 25-26 Şubat Gecesi, Hocalı İşgali Sırasında İşlenen Büyük İnsan Hakları İhlali Raporu, HOCALI, s. 77 vd.).

¹⁵⁹ İnsan Hakları İzleme Örgütü/Helsinki Raporu, HOCALI, s. 90 vd.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Times Gazetesi (Londra) 4 Mart 1992 tarihi: Birçok insan çirkin hale getirilmiş, masum kızın sadece kafası kalmış.

Le Monde gazetesi (Paris) 14 Mart 1992 tarihi: Ağdam'da bulunan basın mensupları, Hocalı'da öldürülmüş kadın ve çocuklar arasında kafa derisi soyulmuş, tırnakları çıkarılmış üç kişi görmüşler. Bu, Azerilerin propagandası değil bir gerçektir.

Uluslararası medyada da yukarıdaki sonuçları teyid eden bir çok habere rastlamak mümkündür.¹⁶⁰

Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinde düzenlenmiş olan soykırım suçunun gerçekleşmesinde kilit rolü, suçun manevi unsuru oluşturmaktadır. Soykırım suçunun kabul edilebilmesi için sözleşmede belirtilen fiillerin milli, etnik, dini veya ırki bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesi niyetiyle gerçekleştirilmesi gerekir. Ayrıca, imha etme kastının grubun varlığını/kimliğini ortadan kaldırmaya yönelik olması da zorunludur. Bunun adı hukukta özel kast halidir. Hocalı'da yaşanan olayların bu özel kast hali içerisinde kalıp kalmadıklarını değerlendirirsek;¹⁶¹

1. Mağdurların hepsi Hocalı sınırları içerisinde yaşayan kişilerdir.
2. Hocalı'nın uzun süre abluka altında tutulduğu, yaşam şartlarının ağırlaştırıldığı ve hayatta kalmanın kademe kademe imkansızlaştırıldığı göz önüne alındığında, eylemlerin "tamamen imhaya" yönelik gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁶²
3. Hocalı'da gerçekleştirilen fiillerin mağdurlarının sayısı, Hocalı nüfusunun ezici bir çoğunluğuna denk gelmektedir ki, bu da kısmen veya tamamen imhaya yönelik eylemler olduğuna delalettir. Zira Hocalı'nın nüfusu 11.356'dır. Yaşanan baskılar

¹⁶⁰ HOCALI; s. 99 vd.

¹⁶¹ ÖZARSLAN, s. 206-207.

¹⁶² "1918 yılından bu yana tamamen Türk toprağı olan ve hatta kurulduğu dönemde nüfusunun yarısı Türk olan Ermenistan Cumhuriyeti topraklarında bugün bir tane bile Türk yaşamamaktadır." Cavit Veliev, "Bütün Yönleriyle Hocalı Soykırımı, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, s. 1. "...Bu kovulma sıradan bir kovulma olmadığı gibi daha sonralar Ermenilerin bu eylemleri Ermenistan toprakları dışına taşmış ve bu sürgünler işgal, korkutma, yıldırma, intikam alma, etnik temizlik ve soykırım eylemlerine dönüşmüştür." Veliev, s. 2.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sonucu bir çok Türk Hocalı'yı terketmiştir. Olay gecesi Hocalı'da yaşayan Türklerin sayısı sadece 3.000'dir.

4. Son iz de kısmen veya tamamen imha etme niyetinin varlığı olacaktır. Bunu da sistemli olarak baskıların yapılması ve eylemlerin planlı şekilde gerçekleştirilmiş olması durumları kanıtlamaktadır. Ayrıca önemli mevkilerde bulunan Sarkisyan gibi kişilerin yukarıda da belirttiğimiz şekilde ikrarları da üstüne gelmektedir.

“Ermeni birlikler, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan katliama girişmişlerdir. 63'ü çocuk, 106'sı kadın, 70'i yaşlı toplam 613 kişi öldürülmüştür. Sekiz aile tamamen yok edilmiştir. Saldırıları sonucunda 487 kişi sakat kalmış, 1275 kişi ise alıkonulmuştur.”¹⁶³

O halde; Hocalı katliamının soykırım olarak nitelendirilmesi için gerekli olan manevi unsur/ özel kast hali de mevcuttur. Ermenilerin Hocalı'da yaptıklarının soykırım olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.¹⁶⁴

5. Rusya'nın etkisi ve katliama yardımı

Vahşetin gerisindeki Rusya'yı görmeden Hocalı Katliamı değerlendirilemez. Ermenistan, Hocalı katliamında Rusya'nın Kafkas politikasından kuvvet almıştır. Ortak amaçları Kafkasya'dan ve Doğu Anadolu'dan müslüman ve Türkleri bölgeden kaçırarak Büyük Ermenistan'a alan açmaktır. Bu şekilde Kafkaslar Rusya'nın etkisi ve himayesi altına girecek. Kendi güvenliği için set oluşturmuş olacaktır.

Sürgünler ve savaş sürecinde hile, baskı ve Rus desteğinden yararlanarak Karabağ'da yaşayan Türk halkını soykırıma tabi tutan Ermeniler, planlarını gerçekleştirme, emellerine varma adına bölgede birçok katliam yapmıştır.

¹⁶³ ÖZARSLAN, Hacettepe HFD, 4 (1) 2014, s. 193. Ayrıca aynı eserdeki 20 nolu dipnotta anılan eserlere bakınız.

¹⁶⁴ ÖZARSLAN, s. 209.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sovyet Rus ordusunun o zaman Hankendi'nde bulunan 366. motorize alayının Hocalı Katliamı'nda Ermeni güçlere yardımcı olduğu bilinen bir gerçektir. Ermeniler, 366. alayın bütün araçlarını kullanarak kenti top ve tank ateşine tutmuş, Hocalı'ya saldırıda Rus askerleri de yer almıştır. Azerbaycan Askeri Savcılığının verilerine göre, 366. motorize alayın 18 subay ve askeri katliamda bizzat yer almıştır.

6. Hocalı Soykırımı İnsanlığa Karşı İşlenmiş Bir Suçtur.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 7. Md. “insanlığa karşı suçlar”

Bu Statünün amaçları bakımından “insanlığa karşı suçlar”, herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen aşağıdaki fiilleri kapsamaktadır: (a) Öldürme; (b) Toplu yok etme; (c) Köleleştirme; (d) Nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli; (e) Uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme; (f) İşkence;(g) Irza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaştırma veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri;(h).....(i) Kişilerin zorla kaybedilmesi; (j) Apartheid (Irk ayrımcılığı) suçu; (k) Kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler.

Bu anlamda biraz evvel verdiğimiz örneklerde gördüğümüz gibi Hocalı eylemleri, öldürme, toplu yok etme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, kasıtlı olarak ciddi ıstıraplara ya da bedensel veya zihinsel veya fiziksel, sağlıkta ciddi hasara neden olan benzer nitelikteki diğer insanlık dışı eylemler, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek, hapsedme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme ve işkence olaylarının gerçekleşmiş olması bakımından da insanlık suçunun işlendiği bir olaydır.

7. Hocalı soykırımı aynı zamanda savaş suçudur

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 8. Md. “savaş suçları”

Bu Statünün amacına uygun olarak, “savaş suçları” şu anlamlara gelir: (a) 12 Ağustos 1949 *tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin* çok ciddi şekilde ihlali, başka bir deyişle, Cenevre



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sözleşmesi hükümlerine göre korunan şahıs ve mallardan herhangi birine karşı aşağıdaki fiiller:

- i) Kasten öldürme;
- ii) Biyolojik deneyler dahil işkence veya insanlık dışı muamele;
- iii) Vücuda veya sağlığına kasten büyük ıstırap verme veya ciddi yaralamaya sebep olma;

(b) Uluslararası hukukun mevcut sistemi içerisinde, uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanabilir yasa ve geleneklerin diğer ciddi ihlalleri, yani, aşağıdaki fiillerden herhangi birisi:

i) Çarpışmalarda doğrudan yer almayan sivil bireylere ya da sivil nüfusa karşı kasten saldırı yöneltilmesi;

ii) Askeri olmayan, yani askeri maksatlı olmayan sivil hedeflere karşı kasten saldırı düzenlenmesi;

v) Savunmasız veya askeri hedef oluşturmayan kent, köy, yerleşim yeri veya binaların bombalanması veya bu yerlere herhangi bir araçla saldırılması;.....

Hocalı'da yaşayan kişilerin kaçması için önce kaçış koridoru açmak/açtığını duyurmak ve arkasından da kaçan sivil halkı yayılım ateşine tutarak katletmek savaş suçudur.

SONUÇ

Uluslararası toplumdun çok şey beklemek mümkün değildir. Her olayda olduğu gibi, suçu tespit etmekle kalıp, gereken önlemleri almakta pek de etkili olmayan bir BM söz konusudur.

Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Azerbaycan'a yeterince imkan vermektedir.

Bir kere Ermenistan Devletinin Hocalı'da bahsi geçen eylemleri gerçekleştirenler üzerinde etkin denetime sahip olduğu açıktır. Ermenistan, eylemlerin faillerini engellemeye yönelik bir tedbir almadığından, faillerle ilgili kovuşturma yapmadığından, Sözleşme



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çerçevesinde soykırımı önleme ve cezalandırma yükümlülüğünü ihlal etmiştir. Bu anlamda Azerbaycan'ın Ermenistan'ı Uluslararası Adalet Divanına şikayet etme hakkı vardır.

Uluslararası Adalet Divanı gerçek kişileri yargılayamamaktadır. Ancak sözleşmenin 6. Maddesi soykırım suçunu işlediği iddia edilen kimselerin, suçun işlendiği yer mahkemesinde yargılanabileceklerini düzenlemektedir. Soykırım yaptığı iddia edilen kişiler, Azerbaycan tarafından, Azerbaycan'daki yetkili ve görevli mahkeme karşısına çıkartılabilirler.

Öte yandan, Azerbaycan, yine Sözleşmenin 6. Maddesi çerçevesinde uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması yönünde de girişimlerde bulunabilir. Ermenistan'ın kabulüne bağlı olan bu seçeneğin gerçekleşme ihtimali düşük bile olsa, soykırımın uluslararası toplumda tekrar dile getirilecek olması bakımından bu yönde bir çaba gösterilmesinde fayda vardır. İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar (Crimes Against Humanity), suçun işlendiği ülke hukukunun ihlal edilmesi veya edilmemesine bakılmaksızın; savaştan önce ya da savaş sırasında öldürme, yok etme, köleleştirme, tehcir ve diğer sivil halka yönelen insanlık dışı fiiller veya mahkemenin yargılama yetkisine dahil herhangi bir suçun işlenmesinde veya bu suçla bağlantılı olarak siyasi, ırksal ya da dinsel temele dayalı zulüm olarak özetlenebilir. **BM Darfur Olaylarını Tahkik Komisyonunun** 25 Ocak 2005 tarihli raporunun tanımlamasına dayanarak kısaca ifade edilirse, kişi veya kişilerin onurunu alçaltmaya (cinayet, yok etme, zorla yer değiştirme, işkence, cinsel suçlar v.s.) yönelik suçlar insanlık suçudur. Hocalı olaylarının, **Nürnberg Mahkemesi Kuruluş Senedinde ve Mahkeme Kararında** Tanınan Uluslararası Hukuk İlkeleri Metninin 6. ilkesinin II. bendinin c. fıkrasında tanımlanmış insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında da ele alınması gerekir. Katliam sırasında başvurulan yöntemler ve muameleler bakımından Hocalı olayları insanlığa karşı suç kriterlerinin tamamına yakınına içermektedir.

Hocalı katliamının, uluslararası hukuk normlarına uygun bir şekilde soykırım olarak kabul edilmesi ve sorumlularının cezalandırılması için **BM Soykırım Sözleşmesine dayanılarak resmi şekilde İnsan Hakları Mahkemesine başvurulmalıdır**. Azerbaycan 1996'da, Ermenistan da 1993'te sözleşmeye taraf olduklarından bu yolun takibi için herhangi bir hukuki engel söz konusu değildir. Başvuruda, gerekli deliller sunularak Ermenistan'da Cumhurbaşkanlığı dâhil önemli görevlerde bulunmuş olan Robert Koçaryan ve Serj Sarkisyan dahil Hocalı katliamının



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gerçekleştirilmesinde rolü olan bütün siyasi ve askeri yetkililerin cezalandırılması talep edilmelidir. Eski Yugoslavya coğrafyasındaki soykırım eylemlerinden sorumlu tutulan Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç, Pale'deki Bosna-Sırp Yönetimi Lideri Radovan Karadziç ve Bosna-Sırp Yönetimi Silahlı Kuvvetler Komutanı Radko Miladziçin Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesinde savaş suçlusu olarak yargılanmaları bu durum için yerinde bir örnektir.

Tüm bu konularda Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında yer alması ve Azerbaycan'ı desteklemesinin büyük önemi vardır.¹⁶⁵ Sunumumu, 30 Ağustos 1991 yılında SSCB'nin çöküşü ile bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Devletinin 1992-1993 yılları Devlet Başkanı Ebulfez ELÇİBEY'in "Biz bir millet, iki devletiz" sözlerini tekrarlayarak bitirmek istiyorum.

Beni sabırla dinlediğiniz için Teşekkür ederim.

¹⁶⁵ ÖZARSLAN, s. 210.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Rusya-Türkiye İlişkileri'ndeki Değişimin, Rusya-Ermenistan İlişkilerine Olan Yansımaları

*Göktürk TÜYSÜZOĞLU**

Özet

Azerbaycan gibi enerji zengini, ekonomik potansiyeli çok daha yüksek ve coğrafi konumu da daha önemli olan bir ülke dururken, Moskova neden Erivan'a yakın durmaktadır sorusu, Güney Kafkasya'daki siyasal dengelerin şekillenmesi bağlamında en fazla üzerinde durulan hususlardan birini oluşturmaktadır. Hatta bu ilişkinin geleceğinin nasıl şekilleneceği, özellikle de Rusya ile Türkiye arasındaki siyasal/stratejik yakınlaşmanın Rusya-Ermenistan-Azerbaycan ilişkilerine nasıl yansıtacağı merak uyandıran bir bağlama sahiptir. Ermenistan'ın, Rusya'nın verdiği askeri, ekonomik ve diplomatik/siyasal destek olmadan Dağlık Karabağ'daki işgalini sürdürme imkanı bulamayacağı bir sır değildir. Ne var ki, aynı Rusya'nın son dönemde Azerbaycan ile de yakınlaşma girişimlerinde bulunduğu bilinmektedir. Bakü'nün Batılı aktörler ile gerilen ilişkileri, tıpkı stratejik ortağı Türkiye gibi, Azerbaycan'ı da Rusya ile yakın temas kurmaya yönlendirebilir.

Anahtar Sözcükler: Dağlık Karabağ, Avrasyacılık, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü, Erebuni Hava Üssü, Stratejik İşbirliği.

* Dr. Öğrt. Üye., Giresun Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

REFLECTIONS OF THE CHANGING RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND TURKEY ON RUSSO-ARMENIAN RELATIONS

Abstract

Why Moscow stands close to Yerevan, while Azerbaijan is a country with a rich energy resources, a much higher economic potential and a more important geographical position is one of the most emphasized points in the context of shaping the political balance at the South Caucasus. How the political rapprochement between Russia and Turkey will reflect to the relations between Russia and Azerbaijan is an intriguing question. It is no secret that Armenia will not able to maintain the occupation of Nagorno-Karabakh without the military, economic and diplomatic/political support provided by Russia. However, it is known that the same Russia is in recent attempts to get closer to Azerbaijan. Baku's strained relations with Western actors, like her strategic partner, Turkey, can direct Azerbaijan to establish close relations with Russia.

Keywords: Nagorno-Karabakh, Eurasianism, Eurasian Economic Cooperation, Erebuni Air Base, Strategic Cooperation.

Giriş

Avrasya özelinde yaşanan sistemsel mücadele günümüz uluslararası ilişkilerine yön veren en önemli hususlardan biridir. Nitekim SSCB'nin boşalttığı alana siyasal, ekonomik, kültürel ve askeri anlamda yön vermek isteyen küresel ve bölgesel aktörlerin bu mücadele çerçevesinde çeşitli konumlanmalara giriştiklerini görüyoruz. Bu mücadele, aynı zamanda, uluslararası sistemin, ABD liderliğine yaslanan hegemonya anlayışından uzaklaşarak, çok kutupluluğa entegre olduğu bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir. Avrasya'ya egemen olma ya da bu coğrafya özelinde “hegemonya” oluşturabilme çabası, uzun vadede “küresel bir hegemonya” arayışı çerçevesinde önemli bir adım olarak görülebilecektir. Zira Avrasya anakarası, doğal kaynaklar açısından zengin ve gerek ekonomik, gerek ticari, gerekse



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

de sosyo-kültürel bağlamda ciddi bir potansiyele sahiptir. Bu coğrafya özelinde süregiden mücadele, günümüzde daha çok Rusya, ABD ve Çin üzerinden okunuyor olsa da, Avrasya'yı oluşturan çeşitli alt bölgeler ekseninde farklı bölgesel aktörler de siyasal görünüme eklenmektedir.

İşte, bu farklı alt bölgesel birimlerden biri de Güney Kafkasya'dır. Bu bölge özelinde karşımıza 3 bağımsız cumhuriyet çıkıyor olsa da, SSCB'nin dağılmasına paralel olarak “devlet” vasfı kazanan bu cumhuriyetlerin, gerek kendi aralarında, gerekse de kendi içlerinde ciddi siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel sorunları olduğu bilinmektedir. Ülke sınırları içerisinde yaşanan etno-kültürel ayrımların ve siyasal ayrılıkçılık girişimlerine yaslanan iç savaşların sonucunda oluşmuş olan donmuş çatışma bölgelerinin varlığı ve fazlalığı bölgeye dair en önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır. Ne var ki, gerek bu ülkelerin SSCB döneminde karşı karşıya kaldıkları “toplum mühendisliği” girişimleri, gerek tarihsel bir bağlama sahip olan siyasal ve sosyal rekabet ilişkileri, gerekse de bu ülkelerin çoğulcu demokrasi ve ekonomik gelişim anlamında yeterli bir ilerleme gösterememiş olmaları, sorunların içinden çıkılmaz bir hal almasında etkili olmaktadır.

Donmuş çatışma bölgeleri, eski Sovyet coğrafyasını çok iyi tanıyan ve Güney Kafkasya özelinde de coğrafi, ekonomik, toplumsal ve siyasal avantajlara sahip Rusya tarafından, kendi dış politikasına entegre edilmiş bir “koz” olarak kullanılmaktadır. Nitekim bu kozunu daha önce Gürcistan'a karşı kullanmış ve kendisine sırt dönen Tiflis'i, Abhazya ile Güney Osetya'yı bağımsız birer devlet olarak tanıyarak cezalandırmıştır. Bu yönden, Rusya'nın, Güney Kafkasya'da karşısına çıkan diğer küresel ve bölgesel aktörler karşısında ciddi bir üstünlüğe haiz olduğu ifade edilebilir. Rusya, tarihsel, siyasal ve askeri nedenlerden dolayı bölge ülkelerinden Ermenistan'ı kendisine ait bir üs gibi kullanma şansına sahip olmaktadır. İşte, bu yönüyle Dağlık Karabağ ve çevresindeki Azerbaycan topraklarında devam eden işgal çerçevesinde de Rusya'nın sürecin başından bu yana büyük bir etkisi bulunmakta ve Erivan, Moskova'nın göz yumması ve yardımlarıyla bu işgali sürdürebilmektedir. Ne var ki, son dönemde Rusya'nın tavrında belli bir değişimin yaşanabileceğine dair bazı emareler göze çarpmaktadır. Gerek Güney Kafkasya özeli, gerekse de Avrasya genelinde önemli bir bölgesel aktör olan Türkiye ile Rusya arasında gelişen stratejik bağlamli işbirliği, Rusya'nın Azerbaycan'a ve Dağlık Karabağ Sorunu'na olan



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bakışımı belli oranda değiştirebilecek gibi görünmektedir. Zira Türkiye ile stratejik işbirliğinin derinleşmesi halinde, Moskova'nın, Ermenistan odaklı stratejisinin mantıksal arka planında ciddi bir başkalaşım yaşanması doğal olacaktır.

Çalışma çerçevesinde öncelikle Rusya'nın Ermenistan'a olan bakış açısı ele alınacaktır. Sonrasında ise Rusya-Türkiye İlişkileri'ndeki değişim irdelenecek ve bu değişimin Avrasya genelinde ne gibi değişimlere yol açabileceği değerlendirilecektir. Son olarak ise, Rusya-Türkiye İlişkileri'ndeki gelişimin, Azerbaycan'a ve Dağlık Karabağ Meselesi'ne olabilecek muhtemel yansımaları üzerinde durulacaktır.

Ermenistan, Rusya için Neden Önemli?

Denizlere çıkışı olmayan, önemli bir mineral zenginliği ya da doğal kaynağı bulunmayan ve ekonomik açıdan da kayda değer bir önemli özelliği bulunmayan Ermenistan, Rusya açısından Güney Kafkasya'da elde tutulması gereken en önemli aktördür. Buna sebep olan çok önemli tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasal nedenler bulunmaktadır. Her şeyden önce, gerek Güney Kafkasya'da yaşayan, gerekse de Osmanlı ve İran topraklarından bölgeye yerleşen Ermenilerin en önemli destekçisi ya da koruyucusu Rusya olmuştur (Tanrıverdi, 2014). Nitekim bölgedeki Ermeni varlığının bir siyasal anlam kazanması noktasında, 19. yüzyıl başlarından itibaren, önce Rus Çarlığı'nın, sonra da SSCB ve Rusya Federasyonu'nun, İran'a ve önce Osmanlı, sonrasında da Türkiye ve Azerbaycan'a karşı Ermenilere verdiği askeri, diplomatik ve siyasal destek çok önemli bir rol oynamıştır. Ermeniler ise, bu durumu, kendilerinin Rusya'ya yaklaşmaları ve Rus Ordusu'na verdikleri desteğin “doğal” bir sonucu olarak görmektedir (Minasyan, 2013). Yani Rusya'nın, Ermenistan'a verdiği desteğin, tarihsel süreç içerisinde Ermeni toplumunun Rusya yönünde yaptığı tercihin, Moskova açısından katlanılması gereken bir unsur olduğu düşüncesi Erivan'da hakimdir. Sosyo-kültürel açıdan ise, üzerinde durulması gereken en önemli husus, Ermenilerin de tıpkı Ruslar gibi “Doğu Hıristiyanlığı” olarak da adlandırılan Ortodoksluk (Ermenilerde Gregoryen) mezhebine eğilim göstermesidir. Rusya, Kafkasya'ya genişleme sürecinde “din” unsurunu da etkin bir şekilde kullanmış ve din adamları arasındaki münasebet ve Doğu Hıristiyanlığı vurgusu üzerinden Ermenilerin, kendisine eklemlenmesini sağlamıştır. Hatta Ermenilerin, özellikle Osmanlı'ya



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

karşı kullanılması sürecinde “din” faktörünün çok önemli bir rolü olduğu ifade edilebilir. Ermeni Kilisesi'ne bağlı katogikosların ve papazların, gerek Osmanlı topraklarında, gerekse de Kafkasya'daki girişimleri göz önünde bulundurulduğunda bu durum açıkça görülebilir (Sarıнай, 2008). Yani Rusya, Kafkasya, İran ve Osmanlı Ermenileri'ni, farklı kimlikleri ve dinleri/mezhepleri üzerinden manipüle ederek kullanmıştır. Bunun siyasal nedeni ise, Güney Kafkasya'da istenildiği şekilde kullanılacak bir partner elde edebilmek, Osmanlı (sonrasında Türkiye) ile İran gibi bölgesel aktörlerin, Kafkasya bağlamındaki etkinliğini azaltmak ve bölgenin ekonomik ve stratejik potansiyelini, Rusya'nın çıkarlarına entegre edebilmektir. Bu süreç, Rus Çarlığı'nca başlatılmış, onun tarihsel devamı olan SSCB döneminde de varolan toplumsal/siyasal yakınlığın etkisinin yanı sıra, ideolojik bağlam ve askeri güç de Ermenistan'ın sorunsuz bir şekilde SSCB'ye dahil edilmesinde etkili olmuştur.

SSCB'nin dağılması sürecinde Gürcistan ve Azerbaycan ile birlikte bağımsızlığını ilan eden Ermenistan, daha bağımsızlık ilan etmeden önceki dönemde, Rusya'ya olan siyasal bağımlılığını devam ettireceğini kanıtlamıştır. Nitekim Ermenilerin, Dağlık Karabağ ve çevresine yönelik işgal süreci ekseninde bölgedeki Sovyet askerlerine ve sonrasında da Rusya'nın vereceği siyasal ve askeri desteğe bağlı kalacağı ortadaydı (Gürbüz, 2003). Aslında Ermenistan, Rusya'nın kendisini “koruması” gerektiğini, bunun Moskova tarafından üstlenilmesi gereken tarihsel ve sosyo-kültürel bir sorumluluk olduğunu ve Erivan hangi girişimde bulunursa bulunsun, bu desteğin devam edeceğini ya da etmesi gerektiğini düşünmektedir (McGinnity, 2010). Dağlık Karabağ ile çevresindeki Azerbaycan topraklarına yönelik işgal ve Rusya'nın, Ermenistan'ın bu işgaline destek vererek, hem Azerbaycan hem de Türkiye'ye yönelik “tarafgir” bir tutum sergilemesi gereği, özellikle Ermeni milliyetçilerinde baskın bir anlayışı yansıtmaktadır.

Rusya'nın Ermenistan stratejisinin, Ermenistan'ın yukarıda anlatmaya çalıştığımız “tarihsel sorumluluk/paydaşlık bilinci” ile olan ilişkisi ise oldukça zayıftır. Moskova, Erivan'ı korumakta ve destek vermektedir. Ancak bunu yapmasının temel nedeni, Ermenilere ya da Ermenistan'a, tarihteki işbirlikleri için borçlu ya da sorumlu olması değildir. Rusya, bugüne değin Ermenistan'a gerek Dağlık Karabağ ve çevresindeki işgal, gerekse de askeri, ekonomik ve siyasal hususlar bağlamında destek vermiştir, zira, Rusya'nın da bu ülkeye içkin ciddi bölgesel çıkarları söz konusudur (Minassian, 2008). Bu çıkarların en önemlisi, SSCB'nin



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dağılması sonrası genel olarak Avrasya, özelde ise Güney Kafkasya'da oluşan siyasi boşluğun, ABD başta olmak üzere Batılı aktörler ve Türkiye ile İran gibi bölgesel aktörlerce doldurulmasının engellenmesidir. Bu çerçevede, Moskova, Batı ile yakın işbirliği içerisinde olan ve 2008 yılında kısa bir savaş yaşadığı Gürcistan ile Türkiye'ye çok yakın bir görünüm sergileyen Azerbaycan'a güvenemeyeceğini görmektedir. Ermenistan, bu hususta, hem tarihsel ve sosyo-kültürel hem de reel politik faktörler gereği Rusya için tek adres haline gelmektedir.

Rusya, Güney Kafkasya özelinde Türkiye ile Azerbaycan'ın birlikte yaratabilecekleri etkinliği sınırlandırmak istemektedir. Ayrıca özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren Moskova'nın en önemli kaygılarından biri, Batı'nın, Ankara-Bakü ortaklığı aracılığıyla bölgenin enerji tabanlı, ticari, ekonomik ve siyasi potansiyelini kontrol etmesi ve Moskova'nın bölgedeki nüfuzunu sınırlandırarak, Rusya'nın “büyük güç” olma anlayışı çerçevesinde çok önemli görülen Avrasya'daki etkinliğine ket vurulması düşüncesi olmuştur (Boonstra, 2015). Zaten bu nedenle, daha 1990'lı yılların başından itibaren, Türkiye ile Azerbaycan'ın “doğrudan” temas kurmasını engelleyecek Dağlık Karabağ işgaline dolaylı yoldan destek verildiği gibi, Ermenistan'ın, her iki ülkeyle olan sorunlarının devamlılığına yatırım yapılmış ve sorunların çözüm yoluna girmesi hususunda Erivan'a Moskova eliyle ciddi bir baskıda bulunulmamıştır. Rusya, milenyum sonrası süreçte Gürcistan'ın kendi etkinliğinden uzaklaşarak Batı güdümüne girdiğini gördüğü için (Coffey, 2018), Ermenistan'ın, Azerbaycan ve Türkiye ile olan sorunlarının çözülmesi halinde, ekonomik ve siyasi anlamda önemli bir baskılanmışlık içerisinde olan bu ülkenin de kendisinden uzaklaşmasından endişe etmektedir. Bu yönüyle, Rusya'nın, Ermenistan'da, iktidarı kontrolünde tutan, diasporanın da ciddi desteğini alan ve gerek ordu, gerekse de bürokrasi ile mecliste temsil edilen siyasi partilere egemen olan ve dış politika bağlamında da çatışmacı olduğu ifade edilebilecek “Karabağ Klanı” ile yakın temasta olduğu görülmektedir (De Waal, 2013). Buna karşılık, Ermenistan'daki liberal çevrelerin, hatta eski devlet başkanı Levon Ter Petrosyan'ın dahi, bağımsızlık sonrası izlenen “çatışmacı” dış politikanın terk edilmesi yönünde bir anlayışa sahip olduğu bilinmektedir. Zaman zaman da olsa Ermenistan'daki mevcut çatışmacı statükocu düzene yönelik bazı gösteriler ve meydan toplantıları yapılmaktadır. Bunlardan en bilinenleri, 2008 yılında düzenlenen başkanlık seçimleri sonrası



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yapılan geniş çaplı protesto eylemleri (ölümler ve geniş çaplı tutuklamalara yol açmıştır) (Lane, 2009) ve 2015'te gerçekleşen elektrik zamları sonrasında düzenlenen ve geniş çaplı sokak eylemlerine dönüşen “Electric Yerevan” gösterileridir (Mikhelidze, 2015). Her iki girişim de, gerek Ermenistan'daki geleneksel iktidar mahfilleri, gerekse de Rusya tarafından, tıpkı Gürcistan ve Ukrayna'da olduğu gibi, Batı yanlısı “renkli devrim” girişimleri olarak görülerek tedirginlik yaratmıştır (Korybko, 2015). Bu yönüyle, Ermenistan'da gerçekleşebilecek herhangi bir muhalif eylemin büyümesi ve siyasal değişim talebini dayatması olasılığı, Rusya tarafından, kendi Güney Kafkasya stratejisine yönelik bir saldırı girişimi olarak da addedilmektedir.

Rusya, aynı zamanda, yakın siyasal ve askeri ilişkiler içerisinde olmasına karşın, İran'ın da Güney Kafkasya'daki etkinliğini yakından izlemekte ve bu ülkenin adımlarının da kendi çıkarlarına uygun bir bağlamda şekillenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye-Azerbaycan ortaklığından, tıpkı Rusya gibi, endişe eden ve bu yönden Ermenistan'ı dengeleyici olarak gören İran, bu yönden Moskova ile benzer bir anlayışı yansıtmaktadır. Rusya, İran'ın Ermenistan ile yakın ekonomik, ticari ve enerji odaklı ilişkiler kurmasına izin vermesine karşın, gerektiği takdirde, bu yakınlığın özellikle kendi enerji tabanlı çıkarlarına zarar vermesini engelleyecek adımlar da atmaktadır. Tahran'ın, Ermenistan üzerinden Gürcistan'a doğalgaz sağlama girişiminin, Rusya tarafından kendi çıkarlarına yönelik bir çaba olarak görülmesi ve Ermenistan enerji piyasasının %80'ini kontrol eden Rus şirketleri eliyle bunu yakından izlemeye çalışmasının yanı sıra (Oil Price, 2016), Ermenistan'a yaptığı baskıyla, aynı zamanda GAZPROM tarafından işletilen İran-Ermenistan boru hattının kapasitesini de düşük düzeylerde tuttuğu (an itibarıyla 1.1 bcm iken 2019 sonrası ancak 2.3 bcm olacaktır) görülmektedir (Financial Tribune, 2015). Üstelik İran'dan gelen doğalgazın Gürcistan'a ve Karadeniz'e çıkabilmesi için, İran-Ermenistan boru hattının Ermenistan-Rusya hattına bağlanması şarttır ve bunun için de ciddi bir finansman ve teknik yatırım gerekmektedir. Ancak Gürcistan'ın ekonomik şartları ve yetersiz pazar olanakları ve gaz fiyatının artacak olması, Ermenistan'ın enerji sevkiyatındaki rolünü arttıracak olan İran-Gürcistan hattını ekonomik açıdan anlamsızlaştırmaktadır. Rusya-Ermenistan hattında ise yıllık 12 bcm doğalgaz kapasitesi bulunmakta ve Ermenistan bu kapasitenin ancak 2.2 bcm'lik



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kısmını kullanmaktadır (Gurbanov, 2016). Yani Rusya, İran'ın ve Ermenistan'ın enerji ortaklığını ve bunun Gürcistan'a olan muhtemel yansımaları da kontrolü altında tutmaktadır .

Rusya, Ermenistan'ın güvenliğini sağlayabilmesi ve askeri açıdan ayakta kalabilmesi için bu ülkeye ciddi bir askeri yardımda bulunmaktadır. Buna karşılık olarak da, aynı ülkenin, Rusya açısından Güney Kafkasya'da sorunsuz bir şekilde askeri varlık konuşlandığı tek ülke olduğu ifade edilebilir. Zira SSCB'nin dağılması sonrası geçen süreçte Gürcistan ve Azerbaycan'daki askeri üslerini kapatmak zorunda kalmış olan Rusya, 2008 yılında bağımsız devlet olarak tanıdığı ancak BM nezdinde Gürcistan toprağı olan Abhazya ile Güney Osetya'da askeri varlık bulundurmaktadır (Kucera, 2011). Rusya, Ermenistan'da, Türkiye sınırındaki Gümrü'de bir askeri üs ile Erivan yakınlarındaki Erebuni'de bir hava üssü bulundurmaktadır. 3 bin kadar Rus askeri Gümrü'deki Rus üssünde konuşlandırılmış durumdadır ve Türkiye-Ermenistan sınırında da görev yapmaktadır (RFE/RL, 2016). Yani Ermenistan'ın Türkiye ile olan sınır hattında Rus askerleri güvenliği sağlamaktadır. Rusya ile Ermenistan, 2017 yılı içerisinde “ortak bir askeri güç” oluşturmuş ve Güney Kafkasya'da her iki ülkenin “ortak” çıkarlarına hizmet edecek faaliyetlerde, Ermenistan'ın güvenliğinin sağlanmasında ve terörist faaliyetlere yönelik “resmi” bir askeri ortaklık ilişkisi kurmuşlardır (Tert.am, 2017). Bu güç, henüz “ortak” bir ordu kurulduğu imajını yaratmıyor olsa da, iki ülke arasında ortak bir ordu oluşturulması yönünde belli bir isteklilik de bulunmaktadır. Bu husus, özellikle de iki ülkenin kurumsal bir düzlemde de askeri ortaklık ve işbirliği içerisinde olduğu “Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü” düzleminde tartışılmaktadır. Nitekim Ermenistan, Rusya merkezli ve Moskova'nın Avrasya geneli ve eski Sovyet coğrafyası özelindeki bölgesel hegemonya beklentisine hizmet edecek bu kurumsal girişimin, Güney Kafkasya'daki tek katılımcısıdır (Shirinyan, 2017). Rusya, doğal olarak, Ermenistan Ordusu'nun en önemli silah ve mühimmat tedarikçisidir. İskender füzeleri, MİG-29 savaş uçakları, Mİ-24 savaş helikopterleri, Navodchik-2 ve Takiun model insansız hava araçları, çok başlıklı roket sistemleri, anti-tank füzeleri, omuzdan atılan MANPAD türü füzeler, radar ve jammer sistemleri, zırhlı personel taşıyıcıları, sniper tüfekleri son teknoloji ürünü tanklar bunlardan en bilinenleridir (Sahakyan, 2016). Rusya'nın verdiği bu desteğin Ermenistan'ı Moskova'ya ciddi anlamda borçlandırdığı ve uzun erimli bir içeriğe haiz olan bu borcun Ermenistan'ı Rusya'ya ekonomik anlamda daha bağımlı kıldığı da ortadadır. Yani Ermenistan,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Dağlık Karabağ'daki işgal nedeniyle, resmen savaş içerisinde olduğu Azerbaycan'a ve tehdit algıladığı Türkiye'ye karşı olan savunmasını Rusya'ya ihale etmiş ve buna karşılık olarak da kendisini askeri ve ekonomik anlamda bu ülkeye bağımlı kılmıştır. Rusya, böylece maliyetsiz ve itirazsız bir şekilde Güney Kafkasya'da ciddi bir askeri varlık konuşlandığı gibi, Ermenistan'ı da askeri hegemonya inşasına entegre etmiştir.

Rusya, yalnızca askeri anlamda değil, ekonomik ve enerji tabanlı olarak da Ermenistan'ı kendisine bağımlı kılmıştır. Nitekim Ermenistan'ın enerji piyasasının %80'ini kontrol eden Moskova, gerek bu ülkenin petrol ve doğalgaz ihtiyacını karşılayarak, gerek varolan boru hatlarının işletmesini üstlenerek (GAZPROM), gerekse de Erivan'ın özellikle İran ile geliştirmek istediği enerji işbirliğini kendi istediği yönde manipüle edip kontrol altında tutarak, Erivan'ın kararlarını ve hamlelerini sınırlandırmaktadır. Ayrıca enerji alanındaki bağımlılık yalnızca petrol ve doğalgaz anlamında sınırlı kalmamakta, dünyanın en eski ve bu yönüyle tehlikeli nükleer santrallerinden biri olan, ekonomik ömrünü tüketmesine karşın halen çalıştırılan Türkiye sınırındaki Metsamor Nükleer Enerji Santrali de Rusya tarafından işletilmektedir (Özdaşlı, 2016). Kapatılması yönünde gelen baskılara karşın, Ermenistan'ın elektrik ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan bu santrali kapatmak gibi bir düşünce bulunmamaktadır. Rusya, aynı zamanda Ermenistan'ın en önemli ekonomik partneridir. Ülkede çok sayıda Rus şirketinin yatırım yapıyor olmasının yanı sıra, 2016 itibarıyla ülke ihracatının %21'i, ithalatının da %30,7'si Rusya ile gerçekleştirilmektedir. Ülkenin 9.1 milyar dolarlık borcunun önemli bir bölümünün de silah ve enerji alımı dolayısıyla Rusya'ya olduğu değerlendirilmektedir (CIA, 2018). Ayrıca Rusya'da çalışan Ermenistan vatandaşlarının gönderdikleri para ile Ermenistan ekonomisine yaptıkları katkı 2013 yılı itibarıyla yıllık 1.6 milyar dolar iken (ülke GDP'sinin %14'ü), 2015 yılında Ukrayna Krizi dolayısıyla Rusya'ya uygulanmaya başlanan ekonomik kısıtlamalardan dolayı yaşanan kriz ile bu rakam 700 milyon dolara gerilemiştir (ülke GDP'sinin %6'sı) (CIA, 2018). Ermenistan'ın, aynı zamanda AB ile ortaklık antlaşması imzalamaktan vazgeçerek, Rusya'yı merkeze alan ve Moskova'nın Avrasya özelinde AB benzeri bir kurumsal yapı yaratarak kendi bölgesel hegemonyasını araçsallaştırmayı planladığı Avrasya Ekonomik İşbirliği'ne katıldığı da ortadadır. Bu yönden, Ermenistan'ın ihracat-ithalat, gümrük tarifeleri/vergileri ve para politikaları ile mal, hizmet ve sermaye işleyişi, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün ve



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dolaylı olarak Rusya'nın kontrolündedir. Yani mevcut bağımlılık ilişkisi, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü eliyle kurumsal bir bağlamla da konsolide edilmiştir.

Rusya-Türkiye İlişkilerinin Değişen Görünümü ve Bu Değişimin Muhtemel Yansımaları

Tarihsel süreç çerçevesinde çatışma ve rekabet ile anımlanmış olan Rusya-Türkiye İlişkileri, yavaş da olsa Soğuk Savaş mantığından uzaklaşarak, tercihli işbirliği hususunun ön plana çıktığı farklı bir bağlama entegre olmaya başlamıştır (Erşen, 2018). Osmanlı döneminde, Türklerin egemenliğindeki topraklara doğru genişleyen ve son olarak Anadolu'yu da işgale girişen, Bolşevik Devrimi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrası bir süre soğusa da, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan sistemsizleşme esnasında, tarihsel ve siyasal faktörlere eklemlenen ideolojik çıpa ile yeniden ön plana çıkan “çatışma” unsuru, Soğuk Savaş'ın bitişinin üzerinden önemli bir süre geçtikten sonra, bugün itibarıyla geri plana itilmiş gibi görünmektedir. Ne Türkiye Soğuk Savaş döneminde üzerine yüklenen NATO'nun sınır karakolu ya da garnizonu niteliğine haizdir ne de Rusya, SSCB dönemindeki potansiyelini yansıtan bir güç temerküzüne gidebilmiş durumdadır. Türkiye, yaşanan gelişmeler çerçevesinde “çok boyutlu” bir dış politika anlayışına yaslanması (Öniş, 2011) ve Batı güdümlü edilgen anlayışı terk etmesi gerektiğini fark etmiş durumdadır. Hiç şüphesiz, bu anlayışın gelişmesinde, Türkiye'nin çevresindeki coğrafyalarda yaşanan krizler/savaşlar ve bu krizler ekseninde müttefik olarak gördüğü Batılı aktörlerin Türkiye'nin çıkarlarına ve taleplerine yönelik tutumu önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca 60 yıla yakın bir süredir kapısından içeri giremediği AB'nin kendisine karşı gösterdiği tavır, birliğin, eski Doğu Bloku ülkelerine ilişkin tavrına referansla okunduğunda, Ankara'nın olumsuz Batı algısı konsolide olurken, ülkenin iç siyasal işleyişini şekillendirmeye yönelik girişimler olarak görülen bazı gelişmeler (Ataman ve Shkurti, 2017) de Türkiye'nin, müttefik kavramı üzerinde yeniden düşünmesine, bu hususun tartışılmaya başlanmasına ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk Dış Politikası'nı etkileyen esas unsur olan NATO üyeliğinin dahi olumsuzlandığı ya da sorgulandığı açıklamaların görülmesine yol açmıştır (Sloat, 2018).

ABD liderliğindeki Batı hegemonyasının sistemsizleşmesinin etkinliğinin zayıflaması ve çok kutupluluğa doğru yönelişin hızlanması, Türkiye'yi de dış politika alternatifleri, söylemleri ve tercihleri anlamında yeni boyutlara yönlendirmektedir. Aslında Türkiye'nin, çok boyutluluğu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kavrayabilmesi, bulunduğu coğrafyaya kendisini “merkeze” alarak bakabilmesi ve Batı güdümlü “edilgen” stratejik yönelimi aşabilmesi için belli bir zamanın geçmesi gerekmiştir. Bu yöndeki çabalar, genel olarak, Soğuk Savaş'ın hemen ardından başlatılmış gibi okunuyor olsa da, o dönemdeki girişimlerin de yine “ABD ve Batı'nın çıkarları ve talepleri” ile örtüşen bir minvalde kurgulandığını ve Türkiye'nin “coğrafi” olduğu kadar, kültürel, siyasal ve ekonomik anlamda bir “köprü” olarak kullanılarak, Batı'nın değer aktarımı sürecinde, küreselleşmeye içkin bir “ara medeniyet” olarak yapılandırılmak istendiğini görüyoruz. Hiç şüphesiz, bu süreç ciddi bir başarıya ulaşabilmiş değildir. Bunda 1990'ların ikinci yarısından itibaren Rusya'nın yaptığı tercihler kadar, Türkiye'nin, Soğuk Savaş döneminde ciddi anlamda baskılanan çevresine ilişkin bilgi düzeyinin, kültürel yabancılaşmasının, yaşanan siyasal istikrarsızlığın ve pek tabii ki, ülkenin ekonomik kapasitesinin yetersiz kalmasının da büyük bir rolü olmuştur.

Milenyum sonrası süreçte ise, Türkiye'nin dış politika paradigmasını önemli oranda değiştirdiğini ve kendisini bölgesel bir dengeleyici olarak kurgulayacak bir bağlama geçiş yapmaya çalıştığını görüyoruz. Yakın coğrafyayı hedef alan, kültür, tarih, ticaret, ulaştırma ve iletişim gibi hususları merkeze yerleştiren bu değişim, yaşanan ekonomik yetersizliklere ve gerek eski Sovyet coğrafyasında, gerekse de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan istikrarsızlıklara ve siyasal krizlere karşın, belli bir zihinsel farklılaşmayı beraberinde getirmiştir (Kalın, 2011). Arap ayaklanmaları, Rusya ile ABD ve dolayısıyla AB arasında yaşanan sistemsiz gerginlik ve bu gerginliğin bölgesel yansımalarıyla, İran-İsrail ve İran-Suudi Arabistan odaklı gerginlikler Türkiye'nin dış politika anlayışındaki değişimi sınırlandırmış ve belli oranda da baskılayarak, ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. Hatta bu sürecin, Batılı siyasal çevrelerde “eksen kayması” olarak anlamlandırıldığını da biliyoruz (Başer, 2015). Ankara'nın temel hedefi ise, Avrasya geneli ve Ortadoğu'da (Afro-Avrasya da denilmektedir), kendisini merkeze alacak bir sistemsiz/bölgesel denge oluşturabilmek ve bu “denge”nin de vazgeçilmez taşıyıcısı olabilmektir (Davutoğlu, 2009). Tabii bunun için ciddi bir ekonomik güce, bilgi seviyesine ve diplomatik kapsama sahip olması gerektiği de ortadadır.

İşte, bu noktada, Rusya ile ilişkilerin de ciddi bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Nitekim Rusya, SSCB'nin dağılmasının hemen ardından izlemeye başladığı Atlantikçi dış



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

politika anlayışı çerçevesinde, başta ABD olmak üzere Batılı aktörlerden yeterli desteği ve güveni göremediği ve büyük güç pozisyonunu Atlantikçi dış politika paradigması çerçevesinde koruyamayacağını algıladığı için, 1990'ların ikinci yarısından itibaren benimsenen “yakın çevre politikası” ekseninde Avrasyacı dış politika anlayışına entegre olmuştur (Shekhovtsov, 2009). Özellikle NATO'nun eski Sovyet coğrafyasına doğru yayılma girişimi, Rusya'nın yakın çevresi olarak bilinen eski Sovyet coğrafyasındaki “özel” saydığı nüfuzuna müdahale edilmeye çalışılması, AB genişlemeleri ve pek tabii ki, ülkenin karşı karşıya kaldığı dramatik olarak addedilebilecek ekonomik ve sosyal çöküntü sürecinde, ABD'nin ve diğer Batılı aktörlerin ilgisiz tavrı, Moskova'yı “kriz ideolojisi” olarak bilinen Avrasyacılığa yönlendirmiştir (Laruellé, 2008). Avrasyacılık, Rusya'nın dağılmasını engelleyebileceği gibi, Rus kimliğini Avrasya üst kimliği arkasına ustaca gizleyerek “ulusçu” hasletleri Rus olmayan halklara ve yakın çevreye kabul ettirme girişimine işaret ettiği kadar, aynı ülkenin eski Sovyet coğrafyası özelindeki bölgesel hegemonya beklentisini karşılayarak, onun küresel aktör olma anlayışını da konsolide etme özelliği taşımaktadır. Yevgeny Primakov'un başbakanlığı döneminde uygulanmaya başlandığı söylenebilecek bu strateji, Vladimir Putin döneminde ciddi bir görünürlüğe, etkinliğe ve Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü ile Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü bağlamında kurumsal bir düzleme de kavuşmuştur (Dragneva ve Wolczuk, 2017). Üstelik bu süreç, Rusya ile ABD başta olmak üzere Batılı aktörlerin, eski Sovyet coğrafyası ve Doğu Avrupa başta olmak üzere, siyasi bir gerginliğe ve rekabete entegre olmalarını da beraberinde getirmiştir. NATO'nun Balkanlar ve özellikle de Ukrayna ile Güney Kafkasya özelindeki genişleme istekliliği ve AB'nin de bu çerçevede ekonomik ve siyasi bir dönüştürücü ya da yumuşak güç unsuru olarak kullanılmaya çalışılması, gerginliği arttıran ve Rusya'nın, özellikle “donmuş çatışma bölgelerini” kullanarak ve eski Sovyet coğrafyasındaki askeri, enerji tabanlı, ticari ve siyasi faktörler üzerinden çeşitli baskı yöntemlerini devreye sokmasıyla sonuçlanmıştır (Chivvis, 2017)). Gürcistan'daki Batı yanlısı Gül Devrimi'ne, 2008 yılında yapılan kısa süreli savaş ve Güney Osetya ile Abhazya'nın “bağımsızlaştırılması” ile cevap verilmesi, Ukrayna'da önce 2005'te Turuncu Devrim, ardından da 2014 Şubat itibarıyla yaşanan Batı yanlısı siyasi değişim girişimlerine de Kırım'ın ilhakıyla ve Donbass Havzası (Donetsk ile Luhansk) özelinde ayrılıkçı bir hareket geliştirilmesini tetikleyerek karşılık verilmesi, Rusya'nın ne



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

denli etkin bir stratejiye yaslandığını kanıtlamaktadır (Iasiello, 2017). Dağlık Karabağ Meselesi'nin özünde yatan faktörlerden birinin de sorunun tarafı olan her iki ülkenin birbirleriyle geliştirebileceği etkin iletişim ve işbirliği imkanlarını ortadan kaldırarak, bu iki ülkenin Türkiye'ye ve onun üzerinden de Batı'ya entegre olabilecek bir bölgesel temas alanının yaratılmasını engellemek olduğu da bilinmektedir. Zira böyle bir girişim, Rusya'nın Güney Kafkasya özeli ve Avrasya genelindeki “hegemonya” kurgusuna ciddi bir darbe vuracaktır (Kirkham, 2016).

Dış politika anlayışları bakımından böyle bir arka plana sahip olan bu iki ülkenin son dönemde birbirlerine yaklaşıyor olmaları çarpıcı bir değişime işaret etmektedir. Zira her iki ülkenin tarihleri, birbileriyle yaptıkları mücadele ve aynı topraklara yönelik etkinlik ve kontrol mücadelesi çerçevesinde yazılmıştır. Kimliklenme süreçlerinde dahi bu durumun etkisi görülebilir. Örneğin, Türkiye'de, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, 1915'te yaşanan Sarıkamış Operasyonu ve Soğuk Savaş döneminde de “komünizm” üzerine entegre edilmiş olan Rusya karşıtlığı, bu ülke toplumunun sosyo-kültürel ve siyasal kodlarından kolaylıkla silinebilecek bir husus değildir. Benzer bir durum ise, Rusya'da, özellikle Altın Ordu Devleti ve Tatar Türkleri'ne ilişkin algı ile özellikle Bizans'ın mirasçısı olma iddiasındaki Rusya'nın, İstanbul'a yönelik iddiaları ve beklentileriyle karşılık bulmaktadır. Üstelik Rusya ve Türkiye'nin ikili ilişkileri, 1945'ten 1991'e kadar ideolojik kamplaşma, 1991'den bu yana da bölgesel rekabet ve Türkiye'nin NATO üyeliğine içkin dış politika tercihleri ile şekillenmiştir. Bu nedenle, bugün yaşanmakta olan değişim, önemli oranda konjonktürel gelişmelerin gerektirdiği bir süreç olarak okunabilecekse de “güven” anlamında tarihsel bir tedirginliği olan bu iki ülkenin işbirliği ve örtüşen çıkarlarını yansıtmaması anlamında çok önemlidir.

Her iki aktörün bölgesel çıkarları “rekabet” üzerinden değerlendirilebileceği gibi, “işbirliği” üzerinden de okunabilir (Özertem, 2017). Nitekim asırlardır “rekabet” üzerine oturtulmuş olan ikili ilişkilerin bu iki ülkeyi birbirlerinden uzak tutmayı kendi çıkarlarına uygun gören, Rusya ve Türkiye'nin bir arada hareket etmelerinin yaratabileceği bölgesel potansiyelin kendi dış politika beklentilerini baskılayabileceğini ve özellikle de Avrasya genelindeki etkinliklerini önemli oranda silebileceğini bilen dışsal aktörler, yıllardır bu iki ülke arasındaki çatışmanın devamlılığına yatırım yapmaktadır. Rus ve Türk toplumları Avrasya genelini kontrol etme potansiyeli olan en önemli sosyal gruplardır ve bugün



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

konjonktürel nedenlerle de olsa işbirliğini ön plana alan devletlerinin bu tercihlerine destek vermeleri, bu işbirliği ve hatta uzun vadede oluşabilecek bir ortaklığın devamında etkili olabilecek en önemli husustur. Tarihsel hafıza ve medeniyet tahayyülü itibarıyla çatışmayı çağrıştıran ciddi bir potansiyel olsa da esasen iki medeniyetin kültürel kodlarına egemen olan ataerkil yapı, dayanışmacı ve Batı'ya nazaran bireyi ikinci plana koyan toplumcu anlayış ile Batı tarafından “yabancı” olarak addedilen “dini” tercihler (Ortodoks Hıristiyanlık ve İslam, Doğu'ya ait kabul edilmektedir) (Mesbahi, 2013), Rusya ve Türkiye arasındaki siyasal işbirliği imkanının, sosyo-kültürel bir temeli de olabileceğini göstermektedir. İkili ilişkilerin, “alan hakimiyeti” ve coğrafi/bölgesel rekabet ekseninde değil de kültürel bazda ele alınması ve “yabancı” aktörlere karşı mücadele mottosu ön planda tutulabilirse, uzun vadede belli bir ortaklığa varılabilmesi mümkün olabilecektir (Pierini, 2016). Gerek Türkiye'nin Avrasya özelindeki bölgesel dengeleyicilik iddiası, gerekse de Rusya'nın “küresel” mücadelede etkin bir aktör olabilmek için Avrasya genelinde “hegemon” aktör olabilmek beklentisi, bu iki ülkenin karşılıklı çıkarları bağlamında yeniden ele alınıp dengelenebilirse, önemli bir gelişim sağlanabilecek ve ortaklık temelinde projeler ve hatta kurumsal ortaklık üzerinden sağlanabilecek bir işbirliği konsolide edilebilecektir. Üstelik bu iki aktörün uzlaşması halinde yaratılabilecek ekonomik ve ticari potansiyelin bölge ülkelerine yönelik yatırımlara dönüşmesi ve hatta karşılıklı uzlaşma çerçevesinde bölgede varlığını sürdüren (donmuş çatışma bölgeleri dahil) belli siyasal meselelerin çözüm yoluna girmesi, işbirliğinin uzun vadeli ve görünür olmasını beraberinde getirecektir. Ne var ki, şimdilik kaydıyla iki ülkenin yolun başında olduğu söylenebilir. Hatta konjonktürel beklenti ve gereklilikler ön plandadır.

Bu konjonktürel beklenti ve gerekliliklerin altını çizen dramatik gelişme ise Suriye'de yaşanan kriz çerçevesinde ortaya çıkmıştır (Wintour, 2016). Krizin başından bu yana Suriye yönetimine destek veren ve 2015 yılı itibarıyla askeri anlamda “resmen” müdahil olarak, bu ülkedeki gelişmeleri yönlendiren en önemli aktör haline gelen Rusya, sürecin başından itibaren muhalefetin yanında olan, ancak, gerek muhalefetin dağılık ve sahada başarılı olamayan tutumu, gerekse de kendisiyle birlikte hareket ettiğini düşündüğü ABD ve diğer Batılı aktörlerin sürece dair “ikircikli” tavrı sonrası, ulusal güvenliğine tehdit haline gelen bu meseleyi kendi lehine çevirmek isteyen Türkiye'nin belli çekince ve çıkarlarını da göz önünde bulundurarak hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu noktada, gerek Türkiye'nin “meşru”



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

muhalefet nezdindeki nüfuzundan yararlanmak, gerek Suriye'de siyasal çözüm yolundaki engellerden birini ortadan kaldırmak, gerekse de Türkiye ile ABD'nin arasındaki gerginlikten yararlanarak, bu ülkeyi kendisi ile birlikte hareket etmeye yönlendirebilmek Rusya'nın hedefi olmuştur. Türkiye ise, hem ÖSO çerçevesinde ifadesini bulan kendisine yakın muhalif grupları koruyup, muhtemel bir siyasal çözüm ekseninde bu grupların temsil edilmesini sağlamak hem de PYD/YPG-SDG üzerinden sınırlarına yönelen ve PKK çizgisini kuvvetlendiren ve ABD'nin de sahada destek olduğu “ulusal güvenlik” riskini azaltmak istemiştir (Alaaldin, 2018). Bu çerçevede, her iki ülke de, aralarında daha önce yaşanan “uçak düşürme olayı” ve “büyükelçi *Karlov* suikastı” gibi kriz yaratabilme potansiyeline haiz hususları, olabildiğince düşük düzeyde bir sorun bağlamında değerlendirerek, uzun vadeli bir işbirliğinin temellerini atmaya çalışmaktadır (Ulutaş, 2016). İki ülkenin, “Türk Akımı” ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali inşası gibi büyük çaplı projelerin yanı sıra, Moskova lehine işleyen çok ciddi bir ticaret hacmine sahip olduğu ele alındığında, Türkiye'yi doğalgaz konusunda kendisine önemli oranda bağımlı kılmış Rusya'nın krizi çok ileri bir düzeye taşımaması anlaşılabilir (RUSEN, 2018). Tabi bu noktada Türkiye'ye yaklaşım, Ankara'nın ulusal güvenlik kaygılarını ve bölgesel beklentilerini belli bir anlayış çerçevesinde karşılamak, Türkiye'de, NATO üyeliğinin geleceği ve ABD ile ilişkiler çerçevesinde ciddi bir sorgulamayı beraberinde getirdiği için Rusya'nın Türkiye ile yaşanabilecek krizleri tırmandırmayıp işbirliğini ön plana aldığı da belirtebiliriz (Hürriyet Daily News, 2018). Zira Suriye'de başlayacak bir işbirliği, zamanla farklı coğrafyalara yansıma olanağı bulabilir. Bu manada, Türkiye ile Rusya arasında gelişebilecek işbirliğinin, Ankara'nın bölgede belli oranda sosyo-kültürel ve siyasal bir etkisi olduğu hususu ile birlikte düşünüldüğünde, Rusya'nın Avrasya'daki çıkarlarına ve bölgesel hegemonya beklentisine olumlu yönde katkıları olabileceği, Kremlin tarafından değerlendirilmektedir.

İki ülke arasındaki işbirliği, Türk-Amerikan İlişkileri'nin ikinci plana itilmesine katkı sağlayıp, Ankara'daki NATO sorgusunu ileri düzeylere taşıyabileceği gibi, bölgesel anlamda farklı gelişmelere de kapıyı aralayabilir. Bu daha çok sorunlar bazında gelişebilecektir. Rusya'nın, 2014 Mart'ında Kırım'ı ilhak etmesi, Kırım Tatar Milli Meclisi'nin bu ilhaka karşı çıkıyor olması nedeniyle, Kiev-Moskova ilişkilerine ek olarak, Moskova-Ankara ilişkilerindeki gerginliğin de ciddi anlamda tırmanabileceğine ilişkin beklentiler doğurmuştur



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

(Fox News, 2017). Nitekim Ukrayna'da anayasal bir kurum olan ve Kırım Tatarları'nın en önemli siyasi temsil organı olarak görülebilecek Kırım Tatar Milli Meclisi'nin Rusya tarafından tanınmaması ve aynı zamanda Ukrayna Parlamentosu'nda milletvekili olan bu meclisin başkanı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu'nun ilhak sonrası Kırım'a sokulmaması gerginliğin artmasına neden olabilecek en önemli faktörlerden biridir. Ayrıca Türkiye'nin bu ilhaki tanımadığını birçok kez belirtmesi ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu, Kiev'deki hükümet ile resmi temaslarda ve söylem bazında birçok kez tekrarlaması da Moskova ile önemli bir ayrıma işaret etmektedir. Ne var ki, bu gerginliğin, ciddi bir anlaşmazlığa yol açmadığını söyleyebiliriz. Türkiye, bu konudaki tutumunda net bir şekilde Ukrayna tarafında durmakta ve Kırım Tatarları'nın siyasi ve hukuki statüsüne ilişkin beklentilerini dile getirmektedir. Fakat iki ülke ilişkilerine son dönemde hakim olan “büyük resme odaklanma” ve “sorunları tırmandırmama” anlayışı çerçevesinde, Türkiye ile Rusya'nın, bu hususu birbirlerine yönelik bir ön şart haline getirmediğini görüyoruz (Sputniknews, 2017). Bu durum, Ukrayna Krizi nasıl çözümlerse çözülsün, genel anlamda gelişme gösteren işbirliği ortamının, Türkiye eliyle Kırım Tatarları'nın siyasi ve kurumsal düzlemdeki hakları ve statülerine ilişkin, orta vadede, iki ülke arasında belli bir iletişimin kurulabileceğini ve belli adımlar atılabileceğini göstermektedir. Benzer bir durum, Türkiye'nin Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelere bakışında da görülebilmektedir. Nitekim Rusya'nın “bağımsız” olarak gördüğü Güney Osetya ve Abhazya, Türkiye açısından Gürcistan toprağıdır. Ayrıca Tiflis, Bakü ile Ankara arasındaki bölgesel ortaklığın en önemli bileşeni konumundadır ve Gürcistan, gerek enerji ve ulaştırma projeleri, gerekse de ekonomik ve siyasi işbirliği anlamında Türkiye'nin en önemli müttefiklerinden biridir (Shepard, 2017). Bu minvalde, Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini geliştirmesi, Gürcistan ile Rusya arasındaki sorunların çözümlenebilmesi çerçevesinde önemli bir dayanak noktası ve güven unsuru oluşturabilir.

Türkiye'nin Batılı aktörlerce desteklenen Azerbaycan çıkışlı enerji projelerinin yanı sıra, Rusya'nın bu anlayışa alternatif olarak geliştirdiği ve “Türk Akımı” olarak anılan Karadeniz geçişli doğalgaz boru hattı projesine destek veriyor olması da Moskova'nın önemli gördüğü bir husus olarak değerlendirilmelidir. Zira Rusya'nın enerji stratejisi, AB üyesi ülkelerin (özellikle de eski Doğu Bloğu'nda yer alan ülkeler) ve Türkiye'nin kendisine olan



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

enerji bağımlılığının devamlılığının sağlanmasına odaklanmıştır. Bu stratejiye hizmet edecek olan Türk Akımı'nın, Ankara tarafından destekleniyor olması, son dönem Türkiye-Rusya İlişkileri'ne olumlu yönde etki eden en önemli faktörlerdendir. Ankara'nın nükleer enerji santrali inşası gibi, kendisi adına oldukça stratejik bir önemde olan bir hususu dahi Moskova'ya ihale etmiş olması, güven unsuru bağlamında kritik eşğin aşıldığını kanıtlamaktadır.

Türkiye-Rusya İlişkileri'ndeki gelişimin, Türkiye-Sırbistan İlişkileri'ndeki işbirliği iklimine paralel olarak yaşanıyor olması, Rusya ile Sırbistan arasındaki, tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasal yakınlık ile ilişkilendirildiğinde, Moskova ile Ankara arasındaki güven bunalımının belli oranda aşılmasının, benzer bir iklimin egemen olduğu Belgrad-Ankara İlişkileri'ne de olumlu yansımada bulunduğunu göstermektedir (B92, 2017). Türkiye'nin, Balkanlar'da güçlü bir bölgesel görünüm/etkinlik kurgulamak istediği dikkate alınır, Ankara'ya en uzak ülkelerden biriyle ilişkilerin gelişiyor olmasının, gerek Türkiye'nin etkinliğine, gerekse de Bosna-Hersek ve Kosova merkezli siyasal problemlerin aşılması anlamında kayda değer bir ilerleme sağlanabilmesine yardımcı olabilir.

Rusya-Türkiye İlişkileri'ndeki Değişimin Rusya-Ermenistan İlişkilerine Muhtemel Etkileri

Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerinde yaşanan değişimin, belli oranda da olsa, bu ülkenin Ermenistan ile olan ilişkilerine yansımalarında bulunduğu görülmektedir. Bu durum da son derece doğal olarak görülebilir. Zira Moskova'nın Erivan ile olan askeri, siyasal ve ekonomik ortaklığının gerisinde yatan en önemli faktör, NATO üyesi ve gerek Batı'nın sistemsel çıkarlarını, gerekse de kendi bölgesel beklentilerini bölgeye yansıtabilecek Türkiye'nin “doğal ortağı” Azerbaycan ile birlikte Güney Kafkasya özelinde yaratacağı ittifakın, Rusya'nın bölgesel çıkarlarını sınırlandırması ihtimalidir. Moskova'nın, Avrasya genelinde Batı'nın sistemsel/bölgesel etkinliğini kontrol altında tutma stratejisi ele alındığında, Güney Kafkasya özelinde yaşanabilecek böyle bir gelişmeden endişe edilmesi anlaşılabilir bir durumdur. Rusya, bu ihtimali ortadan kaldırmak için, öncelikli olarak, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün ortadan kaldırılmasına ve ardından da Dağlık Karabağ ve çevresinin “dondurulmuş” bir çatışma bölgesi haline getirilerek hem Azerbaycan hem de Ermenistan'ın “güvenlik” kaygıları ve siyasal beklentileri nedeniyle ciddi oranda kendisine



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bağımlı kılınmasına neden olacak hamlelerde bulunmuştur (Pena Ramos, 2017). Moskova, bu süreçte hem AGİT Minsk Grubu üzerinden hem de Ermenistan ve Azerbaycan'ın kendi kontrolünde olduğu söylenebilecek bir “dengede” kalmasını sağlayarak sorunun devamlılığını sağlamış ve böylece kendi aleyhine olabilecek bir bölgesel değişimin önüne geçtiği gibi “Dağlık Karabağ ile çevresindeki işgal” sayesinde Türkiye ile Azerbaycan'ın Nahcivan dışında doğrudan iletişim kurmasını engellemiştir.

Kremlin'i yönlendiren, Putin'in önderliğindeki pragmatist olduğu söylenebilecek “neo-Avrasyacı” grubun, Ermenistan'ı kontrol eden Karabağ Klanı ve diaspora ortaklığındaki çatışmacı siyasal anlayış ile olan ortaklığının, hem Ermenistan'daki grubun iktidarının sürekliliği hem de Rusya'nın bölgesel etkisinin devamlılığı ekseninde belli bir başarı elde ettiği ortadadır (Whitmore, 2008). Rusya'nın Ermenistan'daki askeri üslerini güçlendirmesi, bu ülkeye gelişmiş silah sistemleri sağlaması, iki ülke arasında “ortak bir hava savunma sistemi” oluşturulması ve ardından da 2017 yazında “ortak bir komuta” kurgulanması çerçevesinde atılan adımlar, her iki ülkenin de, özellikle “askeri” anlamda yürütülen ortaklığı çok değerli gördüğünü ortaya koymaktadır. Zira bu ortak komuta ekseninde oluşacak olan “ordu gücünün” temelde Ermenistan'ı çevreleyen Türkiye ile Azerbaycan'ı hedeflediği çok açıktır. Zira İran'ın Ermenistan ve Rusya ile ilişkileri oldukça iyi bir seviyededir. Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın aksine, Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü içerisinde yer alıyor olması ve aynı zamanda bu örgütün askeri cenahtaki karşılığı olarak addedilebilecek Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'ne de üye olması, Erivan-Moskova İlişkileri'nin vazgeçilmez bir bağlama sahip olduğunu açıkça kanıtlamaktadır. Nitekim Azerbaycan her iki kurumsal yapının da bir parçası değildir.

Ne var ki, son dönemde, özellikle de Türkiye-Rusya İlişkileri'nin “işbirliği” eksenindeki gelişimine paralel olarak, Rusya-Ermenistan İlişkileri'nde sembolik bazı gerilimlerin ve girişimlerin yaşandığını görmekteyiz. Ermenistan, Rusya'nın, Azerbaycan'a toplam değeri 4 milyar doları bulan silah ve mühimmat sattığını ve bu durumun Erivan ile Moskova arasındaki ittifakın doğasına aykırı olduğunu belirterek, Kremlin'in bu hamlesine ilişkin büyük çaplı itirazlarda bulunmaktadır (Boyajian, 2015). Rusya ise, bu itirazlara yönelik olarak, benzer silah sistemlerinin Ermenistan'a da gönderildiğini, Moskova'nın Güney Kafkasya'daki dengeyi gözetmek zorunda olduğunu ve kendisi satmasa dahi, Bakü'nün, bu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

silahları başka ülkelerden alabileceğini belirterek cevap vermektedir. Moskova, aynı zamanda, Bakü'nün “stratejik bir müttefik” olduğunu da açıklamalarına eklemektedir (The Armenian Weekly, 2016). Bu cümle, Kremlin tarafından özellikle son dönemde sıklıkla dillendirilen bir içerik haline gelmiştir. Ermenistan ise, bu değişimin ayırındadır ve bu durum Erivan'ı rahatsız etmekte ve sembolik bazı girişimlerle Rusya'ya cevap vermeye itmektedir. Bu sembolik girişimlerden en önemlisi, Erivan'ın Kasım 2017'de AB ile imzaladığı “Kapsamlı ve Genişletilmiş İşbirliği Antlaşması” olmuştur (AGOS, 2017). Ermenistan'da demokratik kurumların güçlendirilmesi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne ilişkin reformların AB gözetiminde gerçekleştirilmesi ve Ermenistan vatandaşlarına kısa bir süre içerisinde AB ülkelerine yönelik vize muafiyeti sağlanmasını amaçlayan antlaşma, AB'nin, kendisi ile “ortaklık antlaşması” imzalamak yerine Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye olarak, bu örgütün öngördüğü “gümrük birliğine” giren bir ülkeyle yaptığı siyasal içerikli bir antlaşma olarak önemli görülmelidir. Nitekim NATO ile “proje bazlı” ve barış için ortaklık çerçevesinde düzenlenen tatbikatlara da katılan Ermenistan'ın, yakın bir zamanda imzaladığı bu antlaşma (Mediamax, 2017), Azerbaycan-Rusya ve Rusya-Türkiye İlişkileri'nde ilerleme kaydedilen bir dönemde imzalanması açısından da kayda değer görülmelidir. Rusya, AB ile yapılan antlaşmaya ilişkin, kendisinin Erivan ile olan ilişkilerini zedelediği gerekçesiyle bir itiraz getirmemesine karşın, Kremlin'in bu gelişmeyi not edeceği ve kendisinin Türkiye-Azerbaycan ikilisine yakınlaşması üzerinden okuyacağı da açıktır.

Nisan 2016'da Dağlık Karabağ merkezli olarak yaşanan silahlı çatışmalar sırasında, Rusya'nın, Azerbaycan'a bir süreliğine müdahale etmemesi ve bu çatışmalarda çok sayıda Ermeni askerinin ölmesi de Ermenistan kamuoyunda büyük çaplı bir infiale yol açmıştır. Her ne kadar, çatışma, Rusya'nın, Azerbaycan'a diplomatik ve siyasal yöntemlerle baskı yapması sonrasında durdurulmuş olsa da, Moskova'nın, Ermeni kuvvetlerinin ciddi anlamda yıpranmasına izin vermesi ve hatta sembolik de olsa belli bir toprak parçasının Azerbaycan tarafından işgalden kurtarılması da Ermenistan'da yankı yaratmıştır. Rusya ile askeri ve siyasal bir ortaklığı olduğunu gören ve bu ülkenin Güney Kafkasya stratejisinin en önemli destekçisi pozisyonundaki Ermenistan, Moskova'nın, tıpkı Dağlık Karabağ ve çevresine yönelik işgal hareketinde olduğu gibi kendisini koruyacağını düşünmektedir. Hatta bunun



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

tarihsel ve sosyo-kültürel ortaklığın bir gereği olduğu düşüncesi Erivan'da yankı bulan bir bakış açısıdır. Ne var ki, Nisan 2016 çatışmalarında, Rusya'nın, Azerbaycan'a bir süre müdahale etmemesi, hem hükümet çevrelerinde hem de muhalefette, Rusya'nın güvenilirliğine ilişkin büyük bir sorgulamanın başlamasına yol açmıştır (Reuters, 2016). AB ile imzalanan antlaşmanın gerisinde, Azerbaycan'a sağlanan silah sistemlerinin yanı sıra, bu çatışma esnasında Rusya'nın izlediği tutumun da önemli bir etkisi olmuştur. Dağlık Karabağ'ın işgali sürecinde önemli görevler üstlenmiş ve aşırı milliyetçi bir siyasal örgütlenme olan *Nor Hayastan (Yeni Ermenistan)*'ın lideri *Jirayr Sefilyan*'ın, Ermenistan hükümetinin Nisan 2016 çatışmalarındaki başarısızlığını ve Rusya'nın da bu çatışmalar sırasında izlediği tutumu eleştirmesi sonrası, Haziran 2016'da, “yasadışı silah ve mühimmat saklanması organize etmek” gibi bir iddiayla suçlanarak tutuklanması da Ermenistan'da önemli bir gelişmeyi tetiklemiştir. Bu tutuklamanın “kurmaca” olduğunu ve Ermenistan'ın, Rusya'nın çıkarlarından önce kendi çıkarlarını düşünmesi gerektiğini ifade eden *Sasna Dzerer (Sasun Delileri)* adlı milliyetçi bir grup, Temmuz 2016'da, Erivan'daki Ereuni Polis Karakolu'nu basarak, uzun süren bir rehine eylemi gerçekleştirmiştir. (Ozinian, 2016) Bu eylem, Ermenistan hükümetinin, Rusya'ya bağımlılık eksenindeki politikalarının, liberal kesimin ardından, milliyetçi çevreler tarafından da ciddi şekilde eleştirilmeye başlandığını kanıtlamaktadır. Milliyetçi grupların yaptığı bu eleştirilerin ve eylemin, Rusya-Türkiye İlişkileri'nin işbirliği yönüne evrilmesinin ardından gelmesi önemlidir.

Aslında Ermenistan'da Rusya ile ilişkilerin bağımlılığa dönüşmesinden memnun olmayan, ülkenin mevcut otoriter siyasal yapısından ve ekonomik koşullarından hareketle AB ve ABD ile yakın ilişkiler kurulmasını isteyen “liberal” bir muhalefet bulunmaktadır. Bu kesim, uzun süredir, özellikle de *Serj Sarkisyan*'ın ilk kez cumhurbaşkanı seçildiği 2008 yılından bu yana çeşitli şekillerde huzursuzluğunu göstermeye çalışmaktadır. Hatta 2008 seçimlerinin “hileli” olduğu gerekçesiyle *Levon Ter Petrosyan*'ın tutumu çerçevesinde meydanlara dökülen ve güvenlik güçlerince kanlı bir şekilde bastırılan gösterilerin arkasında da bu liberal muhalefetin destekçileri bulunmaktaydı (Ishkanian, 2008). Milliyetçilerin aksine, bu kesim, Rusya'dan uzaklaşılmasını, ülkenin Karabağ Klanı'nın gücünden sıyrılmasını ve komşularla iyi ilişkiler kurulmasının yolunun araştırılmasını istemektedir. Hatta bu kesimin Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü üyeliğine de soğuk yaklaştığını söylemek gerekir. İşte, bu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

liberal muhalefet, 2015 yazında, elektrik fiyatlarına büyük bir zam yapılmasının ardından artan toplumsal huzursuzluğun meydanlara yansması esnasında önemli bir rol oynamış ve bu gösterileri desteklemiştir. Bu gösteriler, her ne kadar çok uzun sürmese de, mevcut hükümet ve özellikle Rusya tarafından, Ermenistan'da, tıpkı Gürcistan ve Ukrayna'da olduğu gibi, Batı taraftarı bir “renkli devrim” yaratma girişimi olarak da okunmuştur (Heritage ve Mkrtychyan, 2015). Ermenistan Hükümeti, bu nedenle, protestolara çok dikkatli yaklaşırken, olayların büyümemesi için de ciddi bir çaba göstermiştir. Bu gösterilerin, Erivan'ın AB ile ortaklık antlaşması imzalamak yerine Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne katılma tercihinde bulunmasının ardından gelmesi ilginçtir. Ayrıca bu gelişmenin, Rusya'nın, Ukrayna'daki Batı taraftarı yönetimi, önce Kırım'ı ilhak ederek, ardından da Doğu Ukrayna (*DonbassHavzası*)'daki ayrılıkçılara destek verdiği bir dönemde yaşanması da kayda değerdir. Böylece Rusya'ya yakın çevresinde yer alan ve Güney Kafkasya stratejisi çerçevesinde büyük önem atfettiği bir ülkede dahi siyasal değişimin tetiklenebileceği mesajı verilmiştir. Rusya, bu gelişmenin ve Temmuz 2016'daki karakol baskınının ardından Ermenistan'daki durumu daha net bir şekilde görmüş ve Türkiye ile gelişen ilişkilerine de paralel olarak, Azerbaycan ve özellikle Dağlık Karabağ meselesine ilişkin tavrında sembolik de olsa bazı değişimlere gitmiştir.

Rusya'nın Nisan 2016 çatışmalarına da yansıyan ve Azerbaycan'ın “sembolik” bazı kazanımlar sağlamasına ve Ermeni Ordusu'nu yıpratmasına yol açan tavrı Ermenistan'da büyük bir infiale neden olmuştur. Gerek hükümet çevrelerinden, gerekse de milliyetçi muhalefetten, Moskova'nın, tarihsel, sosyo-kültürel ve siyasal gerekçelerle Ermenistan'ı koruma “sorumluluğu” olmasına karşın bu yönde hareket etmediği eleştirileri gelmiştir. Ne var ki, Moskova'nın son dönemde, Avrasya stratejisinde çok önemli bir yer tutabilecek Türkiye ve Azerbaycan ile yakınlaştığı ve zaten bağımlılık ilişkisi ile kendisine yakın tuttuğu Ermenistan'ın taleplerine daha ihtiyatla yaklaştığı görülmektedir. Moskova, gelinen süreçte, Erivan'ın tüm zaaflarının ve eylemlerinin sorumluluğunu taşımak istemediğini ve Ermenistan'ın belli bir zaman zarfında Azerbaycan ile olan sorunlarını “kendisi aracılığıyla” gidererek, Türkiye ve Azerbaycan ile olan yakınlaşmaya zarar veremeyecek bir hale gelmesini istediği anlaşılmaktadır. Bu minvalde, Rusya'nın, Dağlık Karabağ ve çevresinde süren işgali bitirmek için, Azerbaycan ile Ermenistan'ı “etno-federal” temelde ulaşılabilecek bir



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

barış antlaşmasına itmek ve böylece meseleyi yapılacak anayasal değişiklikler ve verilecek güvenlik garantileri çerçevesinde, kendisinin “garantörlüğünde” çözmek istediğine ilişkin bazı analizler de yapılmaktadır (Korybko, 2017). Böylece Dağlık Karabağ çevresindeki Azerbaycan topraklarında süren işgal sona erecek, bu bölge (*Laçin Koridoru* ve *Kelbecer* de dahil olmak üzere) ise “etno-federal” bir temelde ve yasal güvenlik garantileri ve geniş çaplı bir yönetsel özerklik temelinde Azerbaycan'a bağlı tutulacaktır. Bu çözüm önerisi, esasen Rusya'nın işine gelmektedir. Nitekim Rusya, antlaşmanın garantörü olacak ve böylece gerektiği takdirde “müdahale etme” hakkını saklı tutabileceği gibi, bu iki ülkeyi bölge üzerinden birbirleriyle iyi ilişkiler kurmaya iterek ve işbirliğini sağlayan ülke olarak bölgesel etkinliğini arttırabilecektir. Etno-federalizmin, son dönemde, özellikle Kosova özelinde AB tarafından da gündeme getirilen bir seçenek olduğu değerlendirildiğinde, Rusya'nın, Dağlık Karabağ için benimseyebileceği bu öneri de ilginç olmayacaktır.

Rusya'nın Azerbaycan ile son dönemde yakınlaşmasının bir diğer nedeni de, Hindistan'ın artan ticari etkinliğini gösteren ve Rusya ile Hindistan arasında irtibatı sağlayarak, Rusya üzerinden Kuzey Avrupa'ya ulaşacak bir ticaret rotasının oluşturulması sürecinin başlamış olmasıdır. Hindistan-İran-Azerbaycan-Rusya ekseninde inşa edilecek olan bu rota, denizyolu, demiryolu ve karayolu ekseninde kurgulanacak, İran'ın, Hint yatırımıyla yeniden yapılandırılan *Çabahar* Limanı'ndan başlayacak ve Azerbaycan üzerinden Rusya topraklarına girecektir. Güney-Kuzey Koridoru olarak adlandırılan bu proje kapsamında, Hindistan'dan Rusya'ya 40 günde ulaşabilen ticari ulaşım 25 güne düşecek ve ilk yıllarında 5 milyon ton, zamanla da 10 milyon tonluk bir kargo ulaşımı bu hat üzerinden sağlanabilecektir (Sputniknews, 2016). Hem İran hem Hindistan'ın büyük önem atfettiği bu projeye Rusya da kendi önemini arttıracığı gerekçesiyle sıcak yaklaşmaktadır. Bu manada da İran ile Rusya arasındaki kara ve demiryolu iletişiminin Azerbaycan üzerinden sağlanabilecek olması, Moskova ve Tahran'ın, son dönemde Bakü'ye yakın durmak istemesini anlamlandıran bir başka gelişme olarak okunmalıdır.

Sonuç

Türkiye-Rusya İlişkileri, milenyum sonrası dönemde “işbirliği” ekseninde bir değişim rotasına girmiştir. Ekonomik, enerji odaklı ve ticari yönü ağır basıyor olsa da, bu işbirliğinin, son dönemde siyasal ve askeri bir bağlam kazanmaya başladığını da görmekteyiz. Türkiye'nin



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kendisi için çok önemli olan nükleer santral inşası işini Rus şirketlerine vermesi, ABD'nin itirazları ve NATO'nun çekincelerine karşın bu ülkeden S-400 Hava Savunma Sistemi alıyor olması ve Suriye'deki kriz ekseninde Astana ve Soçi inisiyatifleri eliyle iki ülkenin ortak bir çalışma gerçekleştirmeye çalışıyor olması kayda değer gelişmelerdir. Rusya'nın, uluslararası sistemi çok kutupluluk yönünde değiştirmeye çalışması ve bunun için de eski Sovyet coğrafyasını da içeren Avrasya genelinde bir hegemonya kurgulamaya çalışması ciddi bir hedef olarak görülmektedir. Moskova, bu hedefine ulaşabilmesi için, Çin ile ortak çıkarlar çerçevesinde yaklaşırken, zaten iyi ilişkiler içerisinde olduğu İran'ın yanına, Türkiye'yi de belli oranda entegre etmek istemektedir. Türkiye ise, Soğuk Savaş sonrası en temel dış politika hedefi haline gelen “bölgesel dengeleyici” rolünü içselleştirirken, komşu ülkeler ve coğrafyalar ile ortak çıkar alanlarının kapsamını genişletmek ve çatışmanın altını çizen rekabetin yerine, işbirliğini koymayı hedeflemektedir. Bu çerçevede de, aynı coğrafyalar ekseninde etkinlik arayışı içerisinde olduğu Rusya ile yaklaşmayı amaçlamaktadır. İki ülke arasında, tarihsel süreç içerisinde rekabet ve anlaşmazlık çerçevesinde şekillenmiş olan ilişkileri karşılıklı güven ve işbirliği üzerinden dönüştürmek ise oldukça uzun süreli bir zaman zarfında gerçekleşebilecektir. Ne var ki, Türkiye'nin, Batılı müttefikleri ve özellikle ABD ile yaşadığı sorunların, özellikle Suriye Krizi ve AB ile durma noktasına gelmiş müzakere süreci bağlamında ele alınırsa, Rusya'nın da aynı aktörlerle büyük çaplı bir anlaşmazlık içerisinde olduğu da düşünülürse, iki ülkenin yaklaşması hiç de sürpriz sayılmayacaktır. Zaman zaman iki ülke ilişkilerinde büyük çaplı sınamaların ve anlaşmazlıkların yaşandığı da ortadadır. Ancak bu anlaşmazlıklar, çok uzun süreli devam ettirilmemekte ve “orta yol” bulunarak, işbirliği konsolide edilmeye çalışılmaktadır. Rus savaş uçağının, Suriye sınırında, Türkiye hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürülmesi ve Büyükelçi Karlov Suiasti bu tarz olaylara birer örnektir.

Türkiye-Rusya İlişkileri'ndeki değişim, doğal olarak, bölgesel gelişmelere ve aktörlere de belli oranda yansımaktadır. Bu noktada en çok üzerinde durulması gereken bölge Güney Kafkasya geneli ve Azerbaycan-Ermenistan gerginliğidir. Rusya'nın, Soğuk Savaş sonrasında, Güney Kafkasya özelindeki tartışmasız üstünlüğünü yitirmesinin ardından, özellikle Türkiye aracılığıyla, Batı'nın etkinliğinin bölgeye yansımından endişe ettiği bilinmektedir. Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan işbirliği ekseninde gerçekleştirilen projelere karşı, Ermenistan'ın



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Azerbaycan ve Türkiye ile olan sorunları üzerinden, bu ülkeyle çok yakın bir müttefiklik ilişkisi kuran Moskova, İran ile de bölge özelinde belli bir yakınlık kurup, Türkiye'nin ve dolayısıyla Batı'nın bölgesel eylemlerini sınırlandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, tarihsel ve sosyo-kültürel yakınlığın yanı sıra, askeri ve siyasal gereklilikler özelinde de Ermenistan'ı kendisine her anlamda bağımlı kılan Rusya, Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözülmesi yönünde de herhangi bir hamlede bulunmayarak hem Ermenistan hem de Azerbaycan'ı kontrol etmeye yönelmiştir. Ancak son dönemde Türkiye ile olan yakınlaşma süreci, Avrasya eksenindeki bölgesel hegemonya beklentisine katkı sağlaması beklenen bu ülkeyle olan işbirliğinin Azerbaycan'a olan doğal uzantısı ve Bakü'nün Batı ile olan ilişkilerinde de görülen siyasal gerginlik, Moskova'yı daha dengeli bir strateji izlemeye itmektedir. Dağlık Karabağ meselesine etno-federalizm ekseninde ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü içerisinde geniş bir özerklik ekseninde çözüm bulma yönünde tartışmaların yapıyor olduğuna dair analizler, Ermenistan'ın özellikle Nisan 2016'daki silahlı çatışmalar özelinde Azerbaycan tarafından ciddi anlamda yıpratılması ve Rusya'nın buna belli oranda izin vermesi, dengeli olmaya yönelik bu değişimin görünümleri olarak okunabilir. Yine Ermenistan'ın Avrasya Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi olmasına karşın, Rusya'ya olan tepkisi nedeniyle AB ile kapsamlı ve genişletilmiş işbirliği antlaşması yapması, Ermenistan'da her daim Rusya yanlısı olan milliyetçi blok içerisinde belli bir çatlağın oluşması ve bu çatlağın Temmuz 2016'daki karakol baskını ile hem hükümete hem de Rusya'ya yönelik bir tepkiye dönüşmesi önemli değişim unsurlarıdır. Ermenistan'daki liberal çevreler, “Electric Yerevan” eylemleriyle 2015 yazında zaten değişim isteğinde olduklarını ortaya koymuşlardır. Ne var ki, Rusya'nın Türkiye'ye yaklaşması sürecinde, Azerbaycan'a silah sağlamaya devam etmesi ve bu ülkeyi, kendisi için önemli gördüğü Kuzey-Güney Ticaret Koridoru'nun en önemli bileşenlerinden biri olarak addetmesi, Rusya'nın her daim kendisini savunması ve üstün tutması gerektiğini düşünen Erivan'da hayal kırıklığı ve tepkiye yol açmaktadır. Rusya yanlısı milliyetçi grupların ve liberallerin muhalefeti, her ne kadar birbirlerinden uzak olsalar da, Karabağ Klanı'nın kontrolündeki iktidarın işini zorlaştırmakta ve özellikle Dağlık Karabağ odaklı çözüm tartışmaları ekseninde Erivan'ın ciddi bir endişe duymasına neden olmaktadır.

Bölgesel değişim vurgusunun devam etmesi ve Güney Kafkasya'daki statükonun bozulabilmesi için, Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliği vurgusunun kapsamının



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

genişletilerek sürdürülmesi ve güven artırıcı adımların devamlılığının sağlanması gerekliliği ortadadır. İki ülke arasındaki ilişkilerdeki gelişimin, “konjonktürel” ve “kısa vadeli” olduğuna ilişkin yaklaşımlar da olduğu dikkate alındığında, son dönemde askeri ve siyasi arenaya da yansıyan bu işbirliğinin ne yöne evrileceği, Avrasya'daki bölgesel gelişmeler ve özellikle de Dağlık Karabağ Meselesi'nin çözümü hususunda ne yönde bir gelişim kaydedileceğini de gösterecektir. Tarihsel rekabet üzerine temellendirilmiş olan Türkiye-Rusya ilişkilerinin kısa vadeli ve konjonktürel gelişmelerden ve tarafların, özellikle de Türkiye'nin, kendi geleneksel müttefikleri ile olan ilişkilerinin bozulduğu bir dönemde analiz ediliyor olması da, uzun vadeli çıkarımlarda bulunmayı güçleştirmektedir.

Kaynakça

Tanrıverdi, Mustafa (2014), “Rusya İmparatorluğu'nun Kafkasya'da Ermenileri İskan Politikası ve Türklerin Göçü”, *Yeni Türkiye*, Sayı 60, s. 1-7.

Minasyan, Sergey (2013), “Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism?”, *PONARS Eurasia*, Policy Memo No. 269.

Sarıнай, Yusuf (2008), “Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 1, No. 2, s. 69-105.

Gürbüz, M. Vedat (2003), “Dağlık Karabağ Sorunu ve Azerbaycan Politikaları: 1988-1994”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 10.

Minassian, Gaidz (2008), “Armenia, A Russian Outpost in the Caucasus?”, *Russie Nei Visions*, Russia/NIS Center Report, No. 27.

McGinnity, Ian J. (2010), “Selling Its Future Short: Armenia's Economic and Security Relations with Russia”, *CMC Senior Theses*, Paper 58.

Boonstra, Jos (2015), “The South Caucasus and Its Wider Neighbourhood”, *FRIDE*, Cascade Working Paper.

Coffey, Luke (2018), “NATO Membership For Georgia: In US and European Interest”, *The Heritage Foundation Special Report*, No. 199.

De Waal, Thomas (2013), “Nagorny Karabakh: Closer to War than Peace”, *Chatham House*, Russia and Eurasia Summary.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Lane, David (2009), “Coloured Revolution As a Political Phenomenon”, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Cilt 25, No. 3, s. 113-135.

Mikhelidze, Nona (2015), “Electric Yerevan: Why Armenia's Future is in Europe?”, *Istituto Affari Internazionali*, Working Papers No. 15.

Korybko, Andrew (2015), “Electric Yerevan is Sliding Out of Control”, *Sputniknews*, <https://sputniknews.com/columnists/201506241023795539>, (Erişim tarihi 25.02.2018).

Oilprice (2016), “Armenia-Iran Deal May Threaten Russia's Natural Gas Market”, <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/Armenia-Iran-Deal-May-Threaten-Russias-Natural-Gas-Market.html>, (Erişim tarihi 25.02.2018).

Financial Tribune (2015), “High Potential For Gas Export to Armenia”, <https://financialtribune.com/articles/energy/27341/high-potential-for-gas-export-to-armenia>, (Erişim tarihi 24.02.2018).

Gurbanov, Ilgar (2016), “Armenia Seeks to Boost Its Role in the Iran-Georgia Gas Talks”, *The Central Asia-Caucasus Analyst*, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13404-armenia-seeks-to-boost-its-role-in-the-iran-georgia-gas-talks.html>, (Erişim tarihi 22.02.2018).

Kucera, Joshua (2011), “Russian Military to Stay in Abkhazia, South Ossetia, 49 More Years”, *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/s/russian-military-to-stay-in-abkhazia-south-ossetia-49-more-years>, (Erişim tarihi 24.02.2018).

Tert.am (2017), “Russian State Duma Ratifies Joint Armed Forces Deal with Armenia”, <http://www.tert.am/en/news/2017/07/14/armenia-russia/2431435>, (Erişim tarihi 25.02.2018).

Shirinyan, Anahit (2017), “For Armenia, An Alliance That May Be More Trouble Than Its Worth”, *Chatham House*, Expert Comment, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/armenia-alliance-may-be-more-trouble-it-s-worth>, (Erişim tarihi 23.02.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sahakyan, Armine (2016), “Russia's Staging Bases in Armenia”, *Huffington Post*, https://www.huffingtonpost.com/armine-sahakyan/russias-staging-bases-in_b_9339046.html, (Erişim tarihi 25.02.2018).

Özdaşlı, Esmem (2016), “Kafkasya'nın Çernobil'i Metsamor Nükleer Santrali”, *Karadeniz Araştırmaları*, No. 50, s. 45-64.

CIA (2018), “World Factbook: Armenia”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>, (Erişim tarihi 03.03.2018).

Öniş, Ziya (2011), “Multiple Faces of the New Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”, *Insight Turkey*, Cilt 13, No. 1, s. 47-65.

Erşen, Emre (2018), “2018'de Türkiye-Rusya İlişkilerinde İşbirliği ve Sorun Alanları”, *Anadolu Ajansı*, <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/2018-de-turkiye-rusya-iliskilerinde-isbirligi-ve-sorun-alanlari/1021383>, (Erişim tarihi 03.03.2018).

Ataman, Muhittin ve Shkurti, Gloria (2017), “Coup D'état Record of the West and the Western Reaction to the July 15 Coup Attempt”, *July 15 Coup Attempt in Turkey: Context, Causes and Consequences*, Muhittin Ataman (der.), SETA Yayınları, İstanbul, s. 219-250.

Sloat, Amanda (2018), “The West's Turkey Conundrum”, *The New Geopolitics Europe*, Brookings Report.

Kalın, İbrahim (2011), “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions*, Cilt 16, Sayı 3, s. 5-24.

Başer, Ekrem T. (2015), “Shift of Axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Role”, *Turkish Studies*, Cilt 16, No. 3, s. 291-309.

Davutoğlu, Ahmet (2009), *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayıncılık, İstanbul.

Shekhovtsov, Anton (2009), “Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right A la Russe?”, *Religion Compass*, Cilt 3, No. 4, s. 697-716.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Laruellé, Marlene (2008), *Russian Eurasianism: An Ideology of Empire*, Johns Hopkins University Press, Washington.

Dragneva, Rilka ve Wolczuk, Kataryna (2017), “The Eurasian Economic Union: Deals, Rules and the Exercise of Power”, *Chatham House Russia and Eurasia Programme*, Report.

Chivvis, Christopher S. (2017), “Understanding Russian Hybrid Warfare”, *Rand Corporation*, Testimony CT-468.

Iasiello, Emilio J. (2017), “Russia's Improved Information Operations: From Georgia to Crimea”, *Parameters*, Cilt 47, No. 2, s. 51-63.

Özertem, Hasan Selim (2017), “Turkey and Russia: A Fragile Friendship”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 15, No. 4, s. 121-134.

Kirkham, Ksenia (2016), “The Formation of the Eurasian Economic Union: How Successful is the Russian Regional Hegemony?”, *Journal of Eurasian Studies*, Cilt 7, No. 2, s. 111-128.

Mesbahi, Mohiaddin (2013), “Islam and Security Narratives in Eurasia”, *Caucasus Survey*, Cilt 1, No. 1, s. 5-26.

Pierini, Marc (2016), “Could Russia Play Turkey Off Against the West?” *Carnegie Europe*.

Wintour, Patrick (2016), “Common Ground on Syria Unites Russia and Turkey Against the West”, *The Guardian*, 21 Aralık 2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/dec/21/common-ground-on-syria-unites-russia-and-turkey-against-the-west>, (Erişim tarihi 03.03.2018).

Alaaldin, Ranj (2018), “What's Next For Turkey, the US and the YPG After the Afrin Operation?”, *Brookings*, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/01/26/whats-next-for-turkey-the-us-and-the-ypg-after-the-afrin-operation>, (Erişim tarihi 02.03.2018).

Ulutaş, Ufuk (2016), “5 Soru: Rus Büyükelçi Karlov'a Düzenlenen Suikast”, *SETA*, <https://www.setav.org/5-soru-rus-buyukelci-karlova-duzenlenen-suikast>, (Erişim tarihi 03.03.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

RUSEN (2018), “Türk-Rus İlişkilerinde Enerji Faktörü”, <http://www.rusen.org/turk-rus-iliskilerinde-enerji-faktoru>, (Erişim tarihi 01.03.2018).

Hürriyet Daily News (2018), “Russia, Iran Try to Fracture US-Turkey Relations: US General”, <http://www.hurriyetdailynews.com/russia-iran-try-to-fracture-us-turkey-relations-us-general-128010>, (Erişim tarihi 28.02.2018).

Fox News (2017), “Turkey's Erdogan Supports Ukraine Over Crimea”, <http://www.foxnews.com/world/2017/10/09/turkeys-erdogan-supports-ukraine-over-crimea.html>, (Erişim tarihi 22 Şubat 2018).

Sputniknews (2017), “Komplolara Rağmen Rusya ve Türkiye Kırım'da Karşı Karşıya Gelmez”, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201709131030131203-kirim-tatar-meclis-hapis-ahtem-ciygoz-erdogan-putin-turkiye-rusya-ukrayna-dis-politika-gorus>, (Erişim tarihi 28.02.2018).

Shepard, Wade (2017), “How Azerbaijan, Georgia and Turkey Subverted Russia and Isolated Armenia with New Railway”, *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/10/30/new-silk-road-azerbaijan-georgia-and-turkey-unite-over-new-rail-line-armenia-further-isolated/#6b3d08a33aff>, (Erişim tarihi 03.03.2018).

B92 (2017), “It's not 1389-Serbia and Turkey are now Friends”, https://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2017&mm=10&dd=10&nav_id=102514, (Erişim tarihi 02.03.2018).

Pena-Ramos, José A. (2017), “The Impact of Russian Intervention in Post-Soviet Secessionist Conflict in the South Caucasus on Russian Geo-Energy Interests”, *International Journal of Conflict and Violence*, Cilt 11, No. 3, s. 1-13.

Whitmore, Brian (2008), “Armenia: Crisis Spotlights Karabakh Clan”, *RFE/RL*, <https://www.rferl.org/a/1079586.html>, (Erişim tarihi 04.03.2018).

Boyajian, David (2015), “Sleeping with our Enemy: Russia Sells Weapons to Azerbaijan”, *Hetq*, <http://hetq.am/eng/news/58661/sleeping-with-our-enemy-russia-sells-weapons-to-azerbaijan.html>, (Erişim tarihi 04.03.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

The Armenian Weekly (2016), “Russia will Continue to Supply Arms to Azerbaijan”,
<https://armenianweekly.com/2016/04/08/russia-azerbaijan>, (Erişim tarihi 04.03.2018).

AGOS (2017), “Ermenistan ve AB Arasında İmzalar Atıldı”,
<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/19762/ermenistan-ve-ab-arasinda-imzalar-atildi>, (Erişim tarihi 05.04.2018).

Mediamax (2017), “Rose Gottemoeller: NATO-Armenia Cooperation is Successful”,
<http://www.mediamax.am/en/news/foreignpolicy/26612>, (Erişim tarihi 05.03.2018).

Reuters (2016), “Russia Says Won't Halt Arms Sales to Arch Foes Armenia and Azerbaijan”,
<https://www.reuters.com/article/us-nagorno-karabakh-russia-arms/russia-says-wont-halt-arms-sales-to-arch-foes-armenia-and-azerbaijan-idUSKCN0X60DS>, (Erişim tarihi 04.03.2018).

Ozinian, Alin (2016), “Ermenistan'ı Sarsan Karakol Baskını”, AGOS,
<http://www.agos.com.tr/tr/yazi/15978/ermenistani-sarsan-karakol-baskini>, (Erişim tarihi 04.03.2018).

Ishkanian, Armine (2008), “Democracy Contested: Armenia's Fifth Presidential Elections”,
Open Democracy,
https://www.opendemocracy.net/article/democracy_power/caucasus/armenia_elections,
(Erişim tarihi 04.03.2018).

Heritage, Timothy ve Mkrtchyan, Hasmik (2015), “Russia Warns Against Colour Revolution in Armenia”,
Reuters,
<https://uk.reuters.com/article/uk-armenia-protest-russia/russia-warns-against-colour-revolution-in-armenia-idUKKCN0PC1AU20150702>,
(Erişim tarihi 04.03.2018).

Korybko, Andrew (2017), “Russia's New Thinking Towards Armenia and Azerbaijan: An Obstructionist vs an Integrationalist”,
Oriental View,
<https://orientalreview.org/2017/09/15/russias-new-thinking-towards-armenia-azerbaijan>,
(Erişim tarihi 04.03.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sputniknews (2016), “Russia, Iran, Azerbaijan Plan to Boost Trade Via Major Transport Project”, <https://sputniknews.com/politics/201608081044045651-russia-iran-transport-trade>, (Erişim tarihi 05.03.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hocalı ve Çevresinin İşgalinin, Türk Dünyası Ulaşım Güvenliğine Etkisi

*Selçuk DUMAN**

Özet

Hocalı ve çevresi Karabağ'ın tamamı ile Laçın, Şuşa, Kelbecer, Ağdam, Zengilan, Cebrayıl ve Gubadlı'yı içine alan bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Hocalı; Türk Soykırımının yapıldığı bölge olarak merkezde yer alırken, diğer bölgelerde gerçekleştirilen katliam ve sürgünlerle birlikte bölgede bir Türk etnik temizliğinin yapıldığı görülmektedir. Bu etnik temizliğin yapılma nedenini sadece Ermenistan'ın toprak kazanma hevesi olarak açıklamak mümkün değildir. Bölgenin jeostratejik önemi dolayısı ile jeopolitik girişimlerin çok yönlü olarak uygulandığını söyleyebiliriz. Hatta Ermenistan'ın kurulmasından itibaren bu jeopolitik girişimler başlamış ve Ermeniler üzerinden Güney Kafkasya'daki Türk hakimiyetinin etkisiz hale getirilmesi ve baskı altında tutulması amaçlanmıştır. Bu nedenle süreci 19. yüzyılın başlarından itibaren ele almak aslından doğru değerlendirmeyi ortaya çıkaracaktır.

Bizde bu çalışmamızda; Kafkasya ve özelde Güney Kafkasya'nın jeostratejik ve jeopolitik önemini ortaya koyduktan sonra 19. yüzyılın başlarından itibaren Güney Kafkasya'daki Azerbaycan Türklerine ait toprakların işgali ile bu işgallerle birlikte gerçekleştirilen; sürgün, katliam ve soykırım girişimlerini aktardık ve Ermeniler tarafından

*Prof. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Öğretim Üyesi, selcuk.duman58@gmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

işgal edilen bu bölgenin Türk Dünyası ulaşım güvenliğine ne gibi etkisi olabileceğini değerlendirdik.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Türkleri, Ermenistan, Rusya, Katliam, Soykırım.

THE INFLUENCE OF THE OCCUPATION OF HOCALI AND ITS SURROUNDINGS ON THE SECURITY OF THE TURKISH WORLD

Abstract

Hocali and its environs are used to describe the entire Karabakh region, including Lachin, Shusha, Kelbecer, Agdam, Zengilan, Cebrayil and Gubadli. Hocali; While it was located in the center of the Turkish genocide, it was seen that there was a Turkish ethnic cleansing in the region along with the massacres and exiles in other regions. It is not possible to explain the cause of this ethnic cleansing only as Armenia's desire to gain land. We can say that geopolitical initiatives are applied in a multifaceted way because of the geostrategic importance of the region. In fact, these geopolitical initiatives have started since the establishment of Armenia and it has been aimed to neutralize and suppress the Turkish domination of the South Caucasus through the Armenians. For this reason, the process will reveal from the beginning of the nineteenth century the proper assessment of the original.

In this study we explained; After demonstrating the geostrategic and geopolitical significance of the Caucasus and especially of the South Caucasus, the occupation of the lands belonging to the Azerbaijani Turks in the South Caucasus and carried out together with these occupations; we explained the attempts of exile, massacre and genocide on this region since the beginning of the 19th century and we assessed what effects on this region occupied by the Armenians might have on the security of the Turkish World transport.

Key words: Azerbaijan Turks, Armenia, Russia, Massacre, Genocide.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Giriş

Hazar Denizi ve Karadeniz arasında yer alan Kafkasya; Avrupa ve Asya kıtaları arasında bulunan ve Afrika kıtasına da ulaşımı oldukça kolay olan bir bölge olup, Türk Boğazları yolu ile Akdeniz üzerinden okyanuslara ulaşma şansı varken, Tuna yolu ile Avrupa içlerine kadar ulaşabilmekte, Azak Denizi yolu ile Doğu Avrupa'nın kontrolünü kolaylaştırabilmekte ve Hazar yolu ile Türkistan Bölgesi'nin ulaşımına hakim olabilmektedir. Bu jeostratejik önemi dolayısı ile de özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren jeopolitik tartışmaların merkezinde yer almıştır. Bu jeopolitik tartışmalar da Rusya, bütün stratejik planlarında bölgeyi kontrol etmeye amaçlarken, İngiltere ise Rusya'nın bir dünya devleti olmasını engellemek için İran üzerinden Rusya'ya set çekmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti döneminde yeteri derecede önemi fark edilemeyen Kafkasya; Kuzeyi ve Güneyi ile aslında Türklerin etkin olarak yaşadığı ve Türklerin ilk yerleşim yeri olarak bilinen bir coğrafyadır. Bu nedenle gerek Rusya ve İngiltere, gerekse bölgede etkin olmak isteyen diğer uluslararası güçler, bu coğrafyada Türklerin etkinliğini kırmak için yaklaşık 200 yıldır her türlü girişimde bulunmaktadırlar.

Bugün Rusya'nın hâkimiyetin de bulunan Kuzey Kafkasya tartışmaların dışında kalabilmiştir. Bizim konu başlığımız ilgilendiren bölgeler ise Güney Kafkasya'da bulunmaktadır. Güney Kafkasya'nın aslında en etkili toplumu Türkler iken, 1813 Gülistan Anlaşması ile Rusya; Derbend, Kuba Bakü, Lenkeran, Şirvan, Şeki, Gence, Karabağ Hanlıkları ve İlüsü Sultanlığı'nı kontrol altına almış ve 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile de Revan ve Nahçıvan Hanlıklarının kontrolünü ele geçirmiştir. Bu şekilde Güney Kafkasya'da üstünlük sağlamış ve kalıcı olabilmek için milletleşmemiş bir geçiş bölgesi toplumu olan Ermenileri kullanmaya başlamıştır. Ermenilere bu tarihten itibaren Revan Hanlığını merkez yaparak, Kafkasya'da etkin bir unsur haline getirmek ve Türkleri bu şekilde baskı altına almak için gerekli stratejik yardımlarda bulunmaya başlamıştır.

1920 den itibaren Güney Kafkasya'nın Sovyetleştirilmesi bu stratejinin ötelenmesini getirmişse de soğuk savaş sonrası tekrar plan devreye konulmuştur. Bizde yukarıdaki nedenlerden dolayı bu çalışmamızda Ermeni işgal, katliam ve soykırım girişimlerini bir



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bütünün parçası olarak gördüğümüz için Hocalı ve çevresi başlığını uygun gördük. Bu anlamda Revan Hanlığından başlayıp, Batum, Karabağ,Laçın, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Zengilan, Cebrayıl ve Gubadlı'nın işgalinin de birlikte değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Hocalı ve Çevresinde İşgal Edilen Bölgeler

Kafkasya bölgesi yukarıda da ifade ettiğim gibi gerek kuzey kısmı gerekse güney kısmı Türklerin ilk yerleşim yeri olup bugünde etkin bir şekilde varlıklarını sürdürmektedirler. Kuzey Kafkasya'da; Avarlar, Kumuklar, Nogaylar, Balkarlar, Kundur ve Kafkas Türkmenleri ve Azerbaycan Türkleri halen varlıklarını etkin olarak sürdürürken,¹⁶⁶ Güney Kafkasya'da; Azerbaycan Türkleri, 40 milyonun üzerindeki nüfusları ile bölgenin jeostratejik ve jeopolitik anlamda en önemli unsurudur. Güney Kafkasya bugün; bir taraftan Orta Asya'nın giriş kapısı iken, diğer taraftan Orta Asya'nın batıya açılan kapısı ve zengin doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip aynı zamanda enerji geçiş hattıdır. Bu nedenle dünyada etkin olmak isteyen ülkeler bu bölge ile ilgili bir takım girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Gürcistan Devrimi ve Güney Osetya sorunu bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Diğer yandan Azerbaycan Türklerinin bölgedeki etkinliğinin sona erdirilmesi ve Azerbaycan'ın yönetilebilir bir ülke haline dönüştürülmesi sürecinde bu eksen de görülmelidir. Rusya tarafından 1805 yılında işgal edilen Revan Hanlığı; Ermenilerin devletleştirilmesi için atılan ilk adım olmuştur. 1829 yılında işgal edilen ve Ermeni yerleşimine açılan Ahıska Bölgesi de ikinci adım olmuştur. Ruslar Çar I. Nikola döneminde Revan ve Nahçıvan hanlıklarını içine alan Ermeni Bölgesini oluşturmuşlardır. Böylece Ermenilerin bir siyasal organizasyona dönüşmeleri için ilk adım atılmıştır. Ruslar bir taraftan da Anadolu ve İran'daki Ermenileri bu bölgelere naklederek nüfus olarak ta etkinlik sağlamaları için çalışmıştır. Bu arada örnek teşkil etmesi için 1820 ler de Karabağ'da %90'ın üzerinde Türk %

¹⁶⁶ Nadir Devlet, *Çağdaş Türkiler*, İstanbul 1993, s.271-295.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

9 civarında Ermeni yaşarken, Erivan'da %76 Türk, %13,5 Ermeni yaşamaktadır. Bu nüfus oranı 19. yüzyılın sonlarına kadarda Türklerin etkinliğinde devam etmiştir.¹⁶⁷

Ermenilerin etkinleştirilmesinde ikinci adım ise Karabağ'dır. Karabağ, Azerbaycan'da Kür ve Aras Irmakları ile Gökçe göl arasındaki toprakları içinde alan bölge olup, 1917 Rus ihtilali sonrası Ermeniler Karabağ'ın kendilerine ait olduğunu iddia etmeye başlamışlar ancak 1918 sonrası bölgeye hakim olan İngilizler nüfusunun çoğunluğu Türklerden oluşması dolayısı ile bölgeyi Azerbaycan'a bağlamışlardır. Ruslar ise 1920 de Karabağ ve Nahçıvan'ı Ermenilere vermiştir. Ancak 1921 Moskova Antlaşması çerçevesinde; Zengezur Ermenistan'a bırakılırken Karabağ ve Nahçıvan Azerbaycan'a bırakılmıştır. Ayrıca 1921 Moskova Antlaşmasına göre Nahçıvan'da Türkiye'nin garantörlüğü oluşmuş ve Batum'da Gürcistan'a bırakılmıştır. 1923 yılında ise merkezi Hankendi olan Muhtar bir Ermeni Vilayeti oluşturulmuştur.¹⁶⁸ 1945 yılında Ermenistan bir mektupla Stalin'e başvurarak Karabağ'ın kendilerine bağlanmasını istemiş ancak Sovyet yönetimi konuyu görüşerek ret etmiştir.¹⁶⁹ 1988 yılında ise Ermenistan'ın girişimleri neticesinde Dağlık Karabağ Özerk Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrıldığını ve Ermenistan ile birleştiğini kabul etmiştir.¹⁷⁰ Buna karşılık Azerbaycan'ın girişimleri sonucunda 28 Kasım 1989 tarihinde Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan idaresine verilmesine karar vermiş ancak Ermenistan bu kararı tanımadığı gibi 1 Aralık 1989 tarihinde Karabağ'ı Ermenistan'a ilhak ettiğini açıklamıştır.¹⁷¹ Bu tarihten sonrada iki ülke arasındaki çatışmalar ve anlaşmazlık devam etmekte olup, bugün Karabağ Ermeni işgalinde belirsizliğini devam

¹⁶⁷ Erol Kürkçüoğlu, "Revan'dan Erivan'a Bir Şehrin Kimliği", <https://atauni.edu.tr/revandan-erivana-bir-sehrin-kimligi>

¹⁶⁸B.O.A, **Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Arşiv Belgeleri**, Ankara 1992. s.42-43.

¹⁶⁹ Musa Qasımlı, "Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Yerleştirilmesi ve İlk Soykırımlar", **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.20.

¹⁷⁰ Aygün Attar, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**, Ankara 2005, s.122.

¹⁷¹ Kemal Çiçek, "Azerbaycan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve Hocalı Katliamı" **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.210.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ettirmektedir. Diğer taraftan “Hocalı Soykırımı” ile başlatılan süreç Karabağ’a koridorlar açmak amacıyla devam etmiş, AGİK sürecinde Minsk Grubunun çalışmalar yaptığı esnada Laçın bölgesi işgal etmiş, 7 Aralık 1992 Minsk Grubunun çalışmalarını takiben 3 gün sonra da Kubatlı ve Zengilan bölgeleri işgal edilmiş, bunu takiben de Kelbecer ve Fuzuli’yi¹⁷² işgal eden Ermenistan, büyük bir etnik temizlik ve göç ettirme şeklindeki uygulamalarına devam etmiştir. Bu işgal ile Azerbaycan’a ait toprakların %20’si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir ve halende bu işgal devam etmektedir.

İşgal Edilen Bölgelerde Ermeniler Tarafından Gerçekleştirilen sürgün, Katliam ve Soykırım Girişimleri

Ermeniler Kafkasya, Anadolu ve Orta Doğu’da yaşayan bir toplum olarak tarihin her döneminde azınlığı teşkil etmişler, bu nedenle de milletleşmemiş ve hakim unsur haline gelememiştir. Geçiş bölgesi toplumu olan Ermeniler, bu özellikleri ile bölgedeki emperyal devletlerin her zaman gönüllü kullanılanları olmuşlardır. Çünkü yeteri oranda nüfusları olmadığı için bir etkin gücün yardımı ile bölgede yaşayan unsurları; sürgün, katliam ya da soykırım yaparak uzaklaştırıp kendilerine bir vatan yaratmak hevesinde olmuşlardır. Bu özelliklerini gayet iyi bilen emperyal ülkelerde kendi menfaatleri için Ermenileri kullanmaktan geri durmamıştır.

Bu çerçevede Rusya’nın Ermenilerin iddiaları ekseninde önce Kafkaslarda etkin olma ve devamında da Anadolu üzerinden Akdeniz’e ulaşma siyasetini 19. yüzyılın başlarından itibaren aktif olarak desteklediğini görmekteyiz. Öncelikle Güney Kafkasya’da işgal edilen Türk Bölgelerinden Türklerin sürgün edilmesi ve yerlerine değişik bölgelerden getirilen Ermenilerin yerleştirilmesi süreci başlatılmıştır. Ruslar 1828 Türkmençay Antlaşması sonrası İran’dan 70 bin Ermeni’yi getirerek çoğunluğunu Karabağ’a, diğerlerini ise Nahçıvan ve Erivan’a yerleştirmişlerdir.¹⁷³ Türkiye’den ise bu dönemde 84 bin Ermeni’nin Güney Kafkasya’ya göç ettirilerek yerleştirildiğini görmekteyiz.¹⁷⁴ 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı

¹⁷² TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, C.34, Ankara 1993, s.78-79.

¹⁷³ Dursun Yıldırım, **Karabağ Dosyası**, Ankara 1991, s.5.

¹⁷⁴ QASIMLI, “Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Yerleştirilmesi ve İlk Soykırımlar”, s.9.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sırasında Rusların Anadolu'dan yaklaşık 60 bin kişiye ulaşan bir Ermeni'yi Kuzey Azerbaycan topraklarına yerleştirdiği görülmektedir. Ermeni göçlerini ortaya çıkarması bakımından 1873 yılında Yelizavetpol'da yaşayan Ermeni sayısı 99 bin iken, 1886 yılında 258 bine ulaşmıştır. Ermeniler daha çok Erivan, Karabağ ve Nahçıvan'a yerleştirilmiştir.¹⁷⁵ Rus Yazar N. Şavrov'a göre; 1896 yılında Güney Kafkasya'da 900 bin Ermeni yaşarken, 1908 yılında bu sayı 1.301 bine ulaşmıştır.¹⁷⁶ Bu şekilde nüfus olarak güçlendirilen Ermeniler bu tarihten sonra katliamlar sürecini başlatmışlardır. 20-21 Şubat 1905 Erivan katliamları, 5-8 Mayıs 1905 Nahçıvan katliamı, 18-23 Mayıs 1905 Erivan katliamı, Haziran 1905 Karabağ katliamları, Mayıs-Haziran 1906 Erivan katliamı gerçekleşmiştir. Bu katliamlar ile sadece 1905-1906 yıllarında Erivan'da 10 bin Türk katledilmiştir. Güney Kafkasya'da bu dönemde 100 bin kişinin de göçe zorlandığı kaydedilmiştir.¹⁷⁷ 1918 yılında Ermenistan'ın nüfusu 1.510 bin kişi iken bunun 795 bini Ermeni, 575 bini Azerbaycan Türküdür.¹⁷⁸ Ermeniler bu nüfusu ve coğrafyayı değiştirmek için 1918 yılında da katliamlara devam etmişlerdir. Bu yıl da Ermenilerin işgal ettiği Erivan'dan göç eden Türklerin sayısı 80 bin olmuştur. 1917 yılında Zengezur kazasında % 55 oluşturan ve 154 köye sahip olan Azerbaycan Türklerinin 109 köyü dağıtılmış,¹⁷⁹ 10 bin kişi katledilirken, 50 bin kişi sürgün edilmiştir.¹⁸⁰ Bakü'de ise 30 Mart-1 Nisan 1918 tarihinde katledilen Azerbaycan Türkü sayısı 12-19 bin civarındadır.¹⁸¹ Şamahı

¹⁷⁵QASIMLI,“Tarihi Kökleri, Gelişim Seyri ve Barış İnsiyatifleri Bağlamında Ermenistan'ın Azerbaycan'a Yönelik İşgal Politikaları(1987-2010), **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.27.

¹⁷⁶ Nazim Mustafa, “Ermenilerin 1905-1906 Yıllarında Güney Kafkasya'da Yaptıkları Katliamlar”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.77.

¹⁷⁷ MUSTAFA, “Ermenilerin 1905-1906 Yıllarında Güney Kafkasya'da Yaptıkları Katliamlar”,s.78-81.

¹⁷⁸ ATTAR, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**, s.63.

¹⁷⁹ Kamran İsmailov, “1918-1920 Yıllarında Zengezur Kazasında Müslümanlara Karşı Ermeni Cinayetleri”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.179.

¹⁸⁰ Sani Tofigoğlu Hacıyev, “Ermenilerin Azeri Türklerine Karşı Terör ve Katliamları(XX. Yüzyıl Başları)”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.91, 95.

¹⁸¹ İsmail Mehmetov, **Türk Kafkasın da Siyasi ve Etnik Yapı**, İstanbul 2009, s.578.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kentinde 53 köy yok edilmiş ve 8 binden fazla insan katledilmiştir.¹⁸² Yine Kuba, Gence, Lenkeran¹⁸³, Haçmaz, Salyan, Vedibaser, Sürmeli,¹⁸⁴ Yeni Bayazat ve Eçmiyazın de Ermenilerin katliam ve yağmaları gerçekleşmiştir. Eçmiyazın'de 83 köy boşaltılmış ve 35.784 kişi göç etmek zorunda kalmış, Bayazıt'ta, 9 köy boşaltılmış ve 4619 kişi sürgün edilmiş, Sürmeli'de, 637 kişi sürgün edilmiş ve Erivan'dan 387 kişi sürgün edilmiştir.¹⁸⁵ Azerbaycan genelinde 1918 yılında katledilen Azerbaycan Türklerinin sayısı ise 60 bini bulmuştur.¹⁸⁶

1919 ve 1920 yıllarında Ermeniler Büyük Ermenistan'ı kurmak hayaliyle tekrar saldırılarını başlatmışlar ve Azerbaycan'ın köy ve kasabalarına saldırılarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle Azerbaycan Türkleri 1919 yılında Gence'de 21098, Şamahı'da 26877, Nuha'da 5100, Karabağ'da 20000, Lenkeran'da 3205 Türk evlerini terk ederek göçmen durumuna düşmüştür.¹⁸⁷ Nahçıvan ve Şah Tahtı dolaylarında 45 köye de Ermenilerin saldırıları gerçekleşmiştir.¹⁸⁸ Ayrıca Revan Kuberniyası'nda 131.970 kişinin öldürüldüğü belirtilmektedir.¹⁸⁹ Örnek olması için Hamilik Bakanlığı Yetkilisi A. Makinski ve Doktor Genizade'nin verdiği bilgilere göre 1919 yılının sonbaharına kadar Erivan Kazasında 25 bin

¹⁸² Yagub Mahmudov, "1917-1920 Yıllarında Azerbaycan Halkı Soykırımı", **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.141.

¹⁸³ Musa Güliyev, "Ermeni Meselesi ve Azerbaycanlıların Faciası", Hocalı Soykırımı Konferansı" Lahey 2007, s.21.

¹⁸⁴ Mehmetov, **Türk Kafkasın da Siyasi ve Etnik Yapı**,s.578.

¹⁸⁵ Nebihat Arslan, "A.F. Novatski'nin Raporlarına Göre Ermenilerin Şamahı ve Çevresinde Türklere Yaptığı Mezalim", **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.170-171.

¹⁸⁶ Elçin Naciye, "Bakü Katliamı gerçeği(31 Mart-1 Nisan 1918)", **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.163.

¹⁸⁷ ATTAR, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**, s.76.

¹⁸⁸ S. Kemal Ermetin, **Belgelerle Bitmeyen Soykırım**, İstanbul 2003, s.158.

¹⁸⁹ Akif Şarlı, **Hocalıda Türk Soykırımı**, İstanbul 2005, s.26.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

mülteci toplanmıştır. Yine Ecmiyazin’de de aynı sayıda mültecinin toplandığı görülmüştür.¹⁹⁰ 1926 nüfus sayımına göre Ermenistan Cumhuriyetinde 743.573 Ermeni, 84.717 Türk yaşamaktadır. 1939 nüfus sayımına göre 1.062.000 Ermeni, 130.800 Türk yaşamaktadır. 23 Aralık 1947 tarihli kararname ile Ermenistan’da yaşayan 100 bin Türk’ün 1948 yılında 10 bin, 1949 yılında 40 bin ve 1950 yılında 50 bini Azerbaycan’a göç ettirilmesine karar verilmiştir. Bu göç ettirilen sayısı daha da fazla olmuştur. 1979 nüfus sayımına göre de Ermenistan’da 3.037.259 kişi yaşamakta olup, bunun 2725.000 Ermeni, 50.822 Kürt, 160.841 Türk tür.¹⁹¹ Ermeniler bu tarihten sonrada Azerbaycan Türklerine yönelik baskı ve katliamlarını sürdürmüşlerdir. Bu nedenle 1989 nüfus sayımına göre 1979 nüfus sayımını bazaldığımız için nüfusun artması gerekirken Ermenistan’daki Azerbaycan Türklerinin sayısı 1989 nüfus sayımına göre 84.860’a düşmüştür.¹⁹² Ermenistan kendi sınırları içerisindeki Azerbaycan Türklerini bu şekilde katliam ve sürgünler ile yok ettikten sonra 1988 yılından itibaren Azerbaycan topraklarına saldırmaya ve yeni katliam ve sürgünler yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede ilk olarak Azerbaycan’a bağlı olan Karabağ’ın Ermenistan’a ilhak edildiğini açıklamış ve Karabağ Türkleri vatanlarından göç etmeye başlamışlardır. Bu göç hareketlerinde 250 bin kişinin Karabağ’dan sürgün edildiğini görmekteyiz.¹⁹³ Ayrıca sürgün esnasında Azerbaycan Cumhuriyet Savcılığının vermiş olduğu bilgilere göre; 216 Azerbaycan Türkünün öldürüldüğü belirtilmiştir.¹⁹⁴

Diğer yandan bu işgal sonrası Azerbaycan topraklarının işgali ve sürgün ve katliamlara devam edilmiştir. Bu çerçevede; Laçın’dan 60 bin, Şuşa’dan 30 bin, Kelbecer’den 51 bin, Ağdam’dan 158 bin, Fuzuli’den 100 bin, Zengilan’dan 34 bin, Cebrayıl’den 52 bin ve

¹⁹⁰ Esed Kurbanlı, “Ermenilerin Erivan, Göyçe, Zengezur Bölgelerinde Azerbaycan Türklerine Karşı Yürüttükleri Etnik Temizlik ve Soykırım Politikası(1918-1920)”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.174.

¹⁹¹ ATTAR, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**, s.92,101,115.

¹⁹² DEVLET, **Çağdaş Türkiler**, s.274.

¹⁹³ Hüseyin Adıgüzel, **Kafkasya’da Türk Soykırımı**, İstanbul 2012, s.130-132.

¹⁹⁴ Reha Yılmaz, “Ermeni-Azeri Çatışmasının İnsani Yüzü”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015, s.245.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gubadlı'dan 31 bin kişi evlerinden ve topraklarından sürülmüştür. Yaklaşık olarak verdiğimiz bu rakamlarla diğer Azerbaycan Türklerinin birleşmesi ile birlikte bugün Azerbaycan'da göçgün olarak bulunan insan sayısı 1 milyon kişidir. Ölen Azerbaycan Türklerinin sayısı ise 30 bini geçmiştir. Özellikle 25-26 Şubat 1992 tarihinde ise bütün dünyanın gözleri önünde Hocalı Soykırımı gerçekleştirilmiştir. Bu soykırımda; 63'ü çocuk, 160'ı kadın, 70'i yaşlı olmak üzere toplam 613 kişi acımasızca öldürülmüş, 76'sı çocuk, 487 kişi ağır yaralanmıştır. 1275 kadın, yaşlı ve çocuk esir olarak götürülmüş ve ağır hakaret ve işkenceye maruz kalmıştır.¹⁹⁵Ermenistan tarafından Karabağ'ın işgal edilmesi sürecinde yapılan "Hocalı Katliamı'nı"; bir taraftan 1948 tarihli Birleşmiş Milletler kararı gereğince "Türk Soykırımı" olarak tespit etmek doğru iken, bu soykırımın 30 Ocak 1992 tarihinde Prag'da yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Bakanlar toplantısında Türkiye'nin girişimiyle bir komitenin gönderilmesi kararının alınması, 3 Şubat 1992 tarihinde Ermenistan Dışişleri Vekili ile Azerbaycan Dışişleri Bakanı'nın bir araya getirilmesi ve bu toplantıya Rus Dışişleri Bakanın da katılması ile orada alınan karar gereğince sorunun barışçıl yollarla çözülmesine karar verilmesi, 20 Şubat 1992 tarihli ateşkes mutabakatından¹⁹⁶ sonra bu soykırımın yapılması ayrı bir değerlendirme gerektirmektedir. Çünkü Ermenistan bununla uluslararası hukuka uymadığını ortaya koymuş ve uluslararası toplumun gözleri önünde bu soykırımı gerçekleştirmiştir.

Ermeniler Tarafından İşgal Edilen Bölgelerin Türk Dünyası Ulaşım Güvenliğine Etkisi

Güney Kafkasya'da Revan Hanlığı ile başlayan ve Ahıska, Batum, Karabağ, Laçın, Şuşa, Kelbecer, Ağdam, Fuzuli, Zengilan, Cebrayil ve Gubadlı ile devam eden işgaller ile jeostratejik anlamda Türk Milleti'nin dünya dengeler sistemi içerisinde 5. güç olarak ortaya çıkmasının engellenmesi için önemli bir adım atılmıştır.

¹⁹⁵ Boran Aziz, **Hocalı Soykırımı**,(Türkiye Türkçesine Uyarlıyan;Sebahattin Şimşir), İstanbul 2014, s.87.

¹⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, C.7, Ankara 1992, s.397-398.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin ve Rusya Federasyonu dünyanın belirleyici güç odakları olarak uluslararası politikanın ve küresel ekonomik ilişkilerin adeta merkezi haline dönüşen bu bölgenin kontrolünün dünya dengelerini değiştirebilecek yeni bir gücün eline geçmesini engellemek için her türlü çatışma alanlarını öteleyerek işbirliği içerisinde hareket ettikleri görülmektedir.

Çünkü Hazar Denizi'ni merkez olarak alırsak Hazar'ın batısı ve doğusunun bir araya geldiği coğrafya da Macaristan'dan Sibiryaya kadar uzanan bir hat ortaya çıkar ki bu hat üzerinde yaşayan toplumların %80'ninin Türk olduğu görülebilir. Diğer yandan bu Türk toplumlarının yaşadıkları coğrafyanın yer altı ve yerüstü zenginlikleri değerlendirildiği zaman Türk Milleti gibi 10 bin yıllık bir siyasi organizasyon tecrübesi olan ve dünya hakimiyetini dahi gerçekleştiren bir milletin eline geçmesinin dünyayı yöneten devletler için ne kadar büyük bir risk ortaya çıkarabileceğini tespit etmek zor olmayacaktır. Bu bölgenin önemini ortaya çıkarmak için bazı yer altı ve yer üstü kaynaklarını rakamlarla da ifade etmek yerinde olacaktır.

Bugün Sibiryada yaşayan; Yakut, Tuva, Hakas, Altay, Şor, Dolgan ve Sibiryalı Tatarların coğrafi bölgelerinde; Altın, Elmas, 2500 milyon tonluk Kömür, petrol ve doğalgaz rezervleri bulunmaktadır. İdil-Ural Bölgesinde yer alan; Barkurtistan, Tataristan ve Çuvaşistan coğrafyasında; 150 milyon ton petrol ve 7.5 milyar metreküp doğalgaz rezervinin olduğu bilinmektedir. Kuzey Kafkasyada; Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti ve Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde yaşayan Nogay, Kumuk, Avar, Azerbaycan Türkü, Kundur ve Kafkas Türkmeni ve Balkar Türklerinin yaşadığı coğrafya petrol ve doğalgaz yönünden oldukça zengin bir coğrafyadır. Doğu Türkistan Bölgesi; muhtemelen 45 milyar metreküp doğalgaz ve sadece son araştırmalarda 1 milyar ton petrol rezervine sahip olduğu açıklanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti; 31.1 milyar tonluk kömür rezervi ile dünya kömür rezervinin %3'üne, dünya doğalgaz rezervinin %2'sine ve dünya petrol rezervinin %5'ine sahiptir. Kırgızistan sahip olduğu jeostratejik önemi, Özbekistan'ın 5 milyar 300 bin ton petrol rezervi, 5 trilyon 95 milyar metreküp doğalgaz, altın ve uranyum rezervlerine sahiptir. Türkmenistan'ın Galkınış yatağında 26 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunmakta olup dünyanın 4. büyük doğalgaz rezervine sahiptir. Ayrıca zengin petrol rezervleri de bulunmaktadır. Azerbaycan'ın muhtemel 7 trilyon metreküp doğalgaz ve 4 milyar ton petrol rezervi ile Hazarın doğusunu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

teşkil eden bu Türk Cumhuriyetlerinin bir araya gelmesinin ne anlama geldiği anlaşılacaktır. Yine Orta Doğu'da Güney Azerbaycan, Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Kuzey Afganistan Türklerinin stratejik önemi ve yer altı ve yer üstü kaynakları, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Türk Bölgeleri ve Türkiye'nin birlikte düşünülmesi durumunda ortaya çıkabilecek gücün ne anlama geldiği anlaşılmaktadır. Tüm bu birikimlerin geçiş güzergahı ise Hocalı ve çevresidir.

Hazar havzası içerisinde yer alan bu bölge dünya için halen belirleyici enerji kaynakları olan petrol ve doğal gaz geçiş güzergâhını da oluşturduğu için kontrol eden ülkelere hangi avantajları sağladığı anlaşılabilir.

Bu nedenle işgal edilen Azerbaycan toprakları ile sadece Nahçıvan ve Azerbaycan'ın bağlarının koparılmadığı, aynı zamanda Türkiye ile Türk Dünyasının bağlarının koparıldığı ve Orta Doğu ile Kafkasya'daki Türklerin bir araya gelip siyasal bir organizasyon meydana getirilmesinin engellendiği anlaşılmalıdır.

Ermenistan geçiş toplumu olarak burada kullanılan bir araçtır. Tıpkı günümüzde, Orta Doğu'da Kürt unsurların kullanılarak Irak, Suriye, İran ve Türkiye'nin tehdit edildiği gibi.

Birleşmiş Milletlerin; "Tüm üyeler uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar." İlkesinin varlığına rağmen Ermenistan Azerbaycan topraklarının %20'sini dünyanın gözü önünde işgal etmiştir.

Azerbaycan'ın işgal edilen topraklarının çözümü ile ilgili Ocak 1992 tarihinden itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) arabulucu olmuş ve 24 Mart 1992 tarihinde bölgeye bir heyet göndermeyi ve Minsk Grubu'nun kurulmasını önermiştir. BM Güvenlik Konseyi de 822 sayılı kararı 30 Nisan 1993 tarihinde yayımladı. Buna göre; derhal ateşkes yapılmalı ve Ermeni birlikleri İşgal ettikleri Azerbaycan topraklarını boşaltmalı denilmiştir. 1994 yılında ise Minsk Grubu resmîyet kazanmış ve eşbaşkanlığını; Fransa, ABD ve Rusya yapmaktadır. Grubun diğer üyeleri; Türkiye, Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, Finlandiya, İsveç ve Belarus'tur.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Minsk Grubu'nun yıllardır yapmış olduğu müzakerelerde, somut olarak 29 Kasım 2007 tarihinde Madrid'te tarafların sunduğu öneriler 2009 yılında Madrid Prensipleri olarak kabul edilmiştir. Bu plana göre; Dağlık Karabağ ve çevresinin kontrolünün Azerbaycan'a bırakılması, göçmenlerin ülkelerine dönmesi ve uluslararası güvence sağlanması gibi konularda anlaşılmıştır. Diğer yandan 2005 yılında Avrupa Konseyi Parlamenter Asemblası 1416 sayılı kararı ile Ermenistan'ı işgalci ilan etmiş, İslam İşbirliği Teşkilatı 2008 ve 2010 tarihli kararlarında Ermenistan'ın işgalini kınamış ve BM'nin 14 Mart 2008 tarihli kararı ile Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün desteklenmesi, Ermenilerin işgal ettikleri Azerbaycan topraklarından şartsız olarak çıkarılması ve mülteci durumuna düşen Azerbaycan Türklerinin evlerine dönmesinin sağlanmasına yer verilmiştir.

Ancak tüm bu mutabakata rağmen günümüze kadar Ermenistan hiçbir adım atmamıştır. BM'in ise bu fiili işgalin sona erdirilmesi için Güvenlik Konseyi'nde fiili müdahale için karar almaması ise kendi kuruluş ilkelerini yok saymaktır.

Bundan da anlaşılmaktadır ki başta Rusya olmak üzere diğer küresel güçler Azerbaycan topraklarının işgalinin Ermenistan aracılığı ile devam etmesini istemekteler. Böylece Türkiye Türk Dünyası bağlantısı kurulamayacağı gibi Azerbaycan'ın Güney Kafkasya'da 40 milyonluk büyük bir ülke haline dönüşmesinin de önüne geçilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya ve Gürcistan'da sıkışık duruma düşmesi çözüm umutlarını artırsa da özellikle 2011 sonrası ortaya çıkan Suriye sorunu ile birlikte, Avrupa Birliği, Türkiye ve ABD'nin hataları nedeniyle Rusya bu sıkışıklıktan kurtulduğu gibi küresel anlamda merkezi bir devlet rolü oynamaya da başlamıştır. Yani Güney Kafkasya'daki durumun Türkler lehine çözülmesi zora girmiştir.

Sonuç

Kafkasya, da Türk Hâkimiyeti'nin zayıflaması ile Osmanlı Devleti ve İran Kaçar Türk Devleti'nin siyasi, ekonomik ve askeri yönden gerilemesinin aynı döneme denk gelmesi nedeniyle Rusya'nın bu bölgeyi kontrol etmesi kolaylaşmıştır.

Rusya; 18. yüzyılın sonlarında Karadeniz'e kalıcı olarak yerleştikten sonra yönünü Kafkasya'ya çevirmiş ve 19. yüzyılın başlarından itibaren işgal girişimlerine başlamış ve kalıcı olabilmesi için de Ermenileri bölgede bir araç olarak kullanmak için yapılandırmıştır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Tüm bu işgal ve Ermenilerin bölgeye yerleştirilmesi sürecinde Türkler kendi topraklarından ya sürgün edilmiş ya da katliama uğratılmıştır. Amaç Türklerin tekrar Kafkasya'da etkin hale gelmesini engellemektir. Çünkü Rusya için Karadeniz ve Kafkasya ulusal güvenlik sorunudur. Elbette günümüzde özellikle Güney Kafkasya'nın Türk Dünyası ulaşım hatlarında bulunması ve enerji nakil hatlarının geçiş bölgesi olması bölgeye ayrıca bir değer katmaktadır.

Türk Milleti için ise tüm bu gerçeklerin ötesinde var oluş sorunudur. Çünkü Kafkasya'daki Türk Hâkimiyeti'nin zayıflaması ile birlikte Orta Doğu'da; Kuzey Afganistan, Güney Azerbaycan, Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Kuzey Kafkasya'da bulunan Dağıstan'da yaşayan Türklerin esaret altında yaşamalarına zemin hazırlanmış ve Türk Dünyasının organize olması engellenmiştir.

Kaynakça

ADIGÜZEL, Hüseyin, **Kafkasya'da Türk Soykırımı**, İstanbul 2012.

ARSLAN, Nebihat, "A.F. Novatski'nin Raporlarına Göre Ermenilerin Şamahı ve Çevresinde Türklere Yaptığı Mezalim", **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

ATTAR, Aygün, **Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti**, Ankara 2005.

AZİZ, Boran, **Hocalı Soykırımı**,(Türkiye Türkçesine Uyarlıyan;Sebahattin Şimşir), İstanbul 2014.

B.O.A, **Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Arşiv Belgeleri**, Ankara 1992.

ÇİÇEK, Kemal, "Azerbaycan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi ve Hocalı Katliamı" **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

DEVLET, Nadir, **Çağdaş Türkiler**, İstanbul 1993.

ERMETİN, S. Kemal, **Belgelerle Bitmeyen Soykırım**, İstanbul 2003.

GÜLİYEV, Musa, "Ermeni Meselesi ve Azerbaycanlıların Faciası", Hocalı Soykırımı Konferansı" Lahey 2007.

HACIYEV, Sani Tofigoğlu, "Ermenilerin Azeri Türklerine Karşı Terör ve Katliamları(XX. Yüzyıl Başları)", **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İSMAİLOV, Kamran, “1918-1920 Yıllarında Zengezur Kazasında Müslümanlara Karşı Ermeni Cinayetleri”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

KURBANLI, Esed, “Ermenilerin Erivan, Göyçe, Zengezur Bölgelerinde Azerbaycan Türklerine Karşı Yürüttükleri Etnik Temizlik ve Soykırım Politikası(1918-1920)”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

KÜRKCÜOĞLU, Erol, “Revan’dan Erivan’a Bir Şehrin Kimliği”, <https://atauni.edu.tr/revandan-erivana-bir-sehrin-kimligi>

MAHMUDOĞLU, Yagub “1917-1920 Yıllarında Azerbaycan Halkı Soykırımı”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

MEHMETOV, İsmail, **Türk Kafkasın da Siyasi ve Etnik Yapı**, İstanbul 2009.

MUSTAFA, Nazim, “Ermenilerin 1905-1906 Yıllarında Güney Kafkasya’da Yaptıkları Katliamlar”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

NACİYEV, Elçin, “Bakü Katliamı gerçeği(31 Mart-1 Nisan 1918)”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

QASIMLI, Musa, “Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Yerleştirilmesi ve İlk Soykırımlar”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

QASIMLI, Musa, “Tarihi Kökleri, Gelişim Seyri ve Barış İnsiyatifleri Bağlamında Ermenistan’ın Azerbaycan’a Yönelik İşgal Politikaları(1987-2010)”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.

ŞARLI, Akif **Hocalıda Türk Soykırımı**, İstanbul 2005.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, C.34, Ankara 1993.

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, C.7, Ankara 1992.

YILDIRIM, Dursun, **Karabağ Dosyası**, Ankara 1991.

YILMAZ, Reha, “Ermeni-Azeri Çatışmasının İnsani Yüzü”, **Yeni Türkiye**, S. 77, Temmuz-Aralık 2015.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Transkafkasya'nın Geleceğine İlişkin Kısa ve Orta Vadede Yürütülecek Politikalar

*Levent ÜNAL**

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona erme sürecinde dünyada savaş ve çatışmaların öne çıktığı iki bölge Balkanlar ve Kafkasya olmuştur. Her iki bölgede de iç içe geçmiş etnik yapılar ve tarafların canlı tuttuğu tarihsel hedeflerine ulaşma arzusu savaş ve çatışmaları körüklemiştir. Eş zamanlı yaşanan buhran döneminde Batı dünyası Balkanlar'ı istedikleri gibi şekillendirirken, Kafkasya'da etkileri sınırlı kalmıştır. Bocalama sonrası kendini toparlamaya başlayan Rusya, zorlu bir mücadele sonrası Kuzey Kafkasya'yı hâkimiyetinde tutmayı başarmış, Güney Kafkasya'da nispi de olsa üstünlük sağlayabilmiştir. Günümüzde belirli oranda barış tesis edilmiş olsa da özellikle Transkafkasya'da çok hassas bir denge söz konusudur. Bu nedenle gerek bölge ülkelerinin, gerek bölgeyi çevreleyen ülkeler ile ABD ve AB gibi stratejik güçlerin bölgeye yönelik politikalarında mevcut dengeleri sarsmayacak dikkatli bir strateji uygulaması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Transkafkasya (Güney Kafkasya), Türkiye-Rusya, Bölgesel Politikalar, Bölgesel İşbirliği, Enerji Koridorları.

*Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Ankara unallevnt11@gmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

THE SHORT AND MIDDLE TERM POLICIES TO BE IMPLEMENTED RELATED TO FUTURE OF TRANSCAUCASIA

ABSTRACT

During the end of the Cold War, the two regions in the world which came into prominence on war and conflict were the Balkans and the Caucasus. In both regions, the intertwined ethnic structures and the desire to reach historical goals kept alive by the parties has fueled war and conflict. During this simultaneously lived period of depression, while the Western world is shaping the Balkans as they wanted it, their effects in the Caucasus were limited. Russia which started to recover itself after confusion, after a tough struggle, managed to keep the Northern Caucasus under control and had superiority in the South Caucasus even if it was relative. Although peace has been established at present in particular, especially in Transcaucasia, there is a very delicate balance. Therefore it is important to implement a careful strategy in the region-oriented policies which won't shake the existing balances between both the countries of the region and the countries surrounding the region as well as the strategic forces such as the US and the EU.

Key Words: Transcaucasia (South Caucasus), Turkey-Russia, Regional Policies, Regional Cooperation, Energy Corridors.

Bölgesel Gerçekler

Kafkasya genel olarak [Karadeniz](#) ile [Hazar Denizi](#) arasındaki bölgedir. Kafkas Sıradağları bölgeyi [Kuzey Kafkasya](#) ve [Güney Kafkasya](#) (Transkafkasya) olarak ikiye



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bölmektedir.¹⁹⁷ Kuzey Kafkasya tümüyle Rusya Federasyonu (RF)'nin hâkimiyetinde iken güneyinde Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan yer almaktadır. Transkafkasya coğrafi konum olarak aslında Anadolu'nun bir uzantısıdır. Dolayısıyla Türkiye gibi üç kıtayı birbirine bağlayan bir köprü konumundadır.

Günümüzde kamuoyunda fazla öne çıkmasa da Kafkasya aslında uluslararası alanda dünyanın en kritik coğrafyalarından biridir. Tarih boyunca istikrara kavuşamayan bölge bugün zengin doğal kaynakları ile dikkat çekmektedir. Dolayısıyla etnik sorunları nedeniyle istikrarsız olan bölge coğrafi konumu ve Hazar çevresindeki doğal kaynaklara yakınlığı sebebiyle de cazibe alanı niteliğindedir.

Yumak oluşturan ve kolayca çözülmesi mümkün olmayan etnik tabanlı sorunlar bölge için yeterince tehdit oluştururken, bir de bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye yönelik politikaları çatışma ortamını körükleyen diğer bir unsur oluşturmaktadır.

Kafkasya'da mevcut üç ülkenin her biri değişik özellikleri ile öne çıkmaktadır. Gürcistan coğrafi konumu, Azerbaycan ekonomik potansiyeli, doğal zenginlikleri ve nüfusunun büyüklüğü sebebiyle, Ermenistan ise Rusya ile sağladığı askeri işbirliği ve bölgede oynadığı çözülme rolü sebebiyle stratejik önem arz etmektedirler.¹⁹⁸ Dolayısıyla bölgeye yönelik tüm yaklaşımlarda ve strateji belirlerken devletlerin bu özelliklerinin dikkate alınmasında fayda vardır.

Kafkaslar, Türkiye için pek çok yönden önemlidir. Öncelikle Rusya Federasyonu ile arasında bir tampon bölge oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye-Türk Cumhuriyetleri ilişkilerinin geliştirilebilmesi için Kafkasya Orta Asya'ya açılan kapı konumundadır. Yine diğer yönden, Hazar havzası petrol ve doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı pazarlarına ve açık denizlere ulaştırılması Kafkasların jeopolitik ve jeostratejik önemini artırmaktadır. Bu nedenle

¹⁹⁷Habip Yıldırım, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", *SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya 2007, s. 19.

¹⁹⁸Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sakarya 2010, s.1.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kafkasların güvenliği ile Transkafkasya'daki devletlerin bağımsızlıkları ve toprak bütünlükleri Türkiye için önemlidir.¹⁹⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde bölgede önce Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlık mücadelesi vermiş, sonrasında bir yandan kendi bünyelerinde iç karışıklıklar ve çatışmalar yaşarken diğer yandan da savaşa sürüklenmişlerdir.

Bu süreçte Azerbaycan ve Ermenistan karşılıklı savaşırken, Gürcistan kendi içinde önce Rusya destekli Abhazya güçleri ile çatışmış, sonra Güney Osetya'da doğrudan Rus ordusunun müdahalesine maruz kalmıştır.

Netice olarak Transkafkasya bölgesi güvenlik açısından problemlidir. Bölgede çeşitli çatışma riski taşıyan bölgeler bulunmaktadır. Bu bölgelerde zaman zaman alevlenen, zaman zaman da sönen ama hep problem yaratmaya devam eden etnik, dini ya da sınırsal problemler baş göstermektedir.²⁰⁰ Çatışma riski taşıyan bölgeler; Nahçıvan, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Gürcistan'da Acarya, Cavahetiya ve Azerbaycan'daki Talış ile Lezgi bölgeleridir.²⁰¹ Son yıllarda Ermenistan ve Azerbaycan'ın askeri güçlerini arttırmaları ve Rusya'nın Gürcistan'daki (Abhazya ve Güney Osetya'da) askeri varlığı bölgedeki sorunları arttıran temel sebeplerdir.²⁰²

Barış ve istikrarı tehlikeye soğan tüm tehditlere rağmen bölge sahip olduğu konum dolayısıyla dünyanın cazibe merkezidir. Bölge özellikle enerji yatırımları için büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Bunun sonucu olarak Transkafkasya bölgesel ve küresel güçlerin dışarıdan çeşitli yollarla girişim ve müdahalelerine açık durumdadır. Ancak bölgeye yönelik

¹⁹⁹Atilla Sandıklı, "Kafkas Jeopolitiği ve Türkiye'nin Kafkasya Politikası", *II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 231.

²⁰⁰Serap Gürsel, "Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları", *II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 693.

²⁰¹Nadir Devlet, "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye Etkileri", *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, İstanbul 2005, s.16.

²⁰²Jos Boonstra-Neil Melvin, *Challenging the South Caucasus Security Deficit*, Madrid 2011, s.3.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dışarıdan her girişim veya müdahale Rusya kaynaklı karşı tepkileri doğurmaktadır. Bu da zaten kırılğan bir yapıya sahip bölgesel güvenliği daha da duyarlı hale getirmektedir.

Rusya'nın Transkafkasya'da; SSCB döneminde kurduğu Moskova merkezli yapının sağladığı avantajlarla bölge ülkelerinin kendisine olan ekonomik bağımlılığı, politik nüfuzunu ve askeri gücünü kullanarak bölgedeki baskın konumunu ve nüfuzunu korumayı hedeflemektedir.²⁰³ Bunun için de gerek bölgesel, gerek küresel güçlerin bölgede, kendi konumunu tehlikeye sokacak şekilde pozisyon almasını her koşulda önlemeye yönelik politikalar uygulamaktadır.

1992'nin sonlarından itibaren yakın çevre stratejisini benimseyen Rusya, eski SSCB sahasını hayati çıkar alanı olarak ilan etmiş, Transkafkasya'da yeniden etkin olmaya başlamış, bu kapsamda bölgede askeri üsler elde etmiştir. Kabul edilen askeri doktrin ile ülke savunmasının Rusya sınırlarından değil, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) sınırlarından başladığını ortaya koymuştur. Bölgeden çekilmesi ile oluşacak boşluğun diğer güçler tarafından doldurulacağından endişe duyan Rusya, BDT sınırlarının korunmasının, kendi sınırlarını daha güvenli kılacağını düşünmektedir. Bu açıdan Transkafkasya, Rusya'nın savunma alanı içerisinde kalmakta, adeta bir ileri üs/karakol görevi yapmakta, güneyinde tampon bir bölge oluşturmaktadır.²⁰⁴

Rusya Transkafkasya'daki konumunu korumak için etnik sorunları ustalıkla kullanmakta, gerektiğinde bu sorunları kaşıyarak müdahale ortamı ve askeri varlığı için gerekçe yaratmaktadır. Bir başka deyişle Rusya uyguladığı politikalarla bölgede istikrarsızlık yaratan en önemli unsur konumundadır. Geçmişte Azerbaycan'ı dengelemek için Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan'ı desteklemiştir. Halen de Dağlık Karabağ işgalini Erivan

²⁰³Richard Giragosian, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", *Contrast And Solutions In The Caucasus*, Ed: Ole Hoiris-Sefa Martin Yürikel, Aarhus 1998, s.59.

²⁰⁴İdil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", *En Uzun On Yıl*, G.Özcan, Ş.Kut (Ed.), İstanbul 2000, s.388.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

üzerinde baskı aracı oluşturmak için kullanmaktadır.²⁰⁵ Gürcistan'ın Batı'ya daha fazla yakınlaşmasını, bağımsızlıklarını tanıdığı Abhazya ve Güney Osetya üzerinden sınırlamaktadır.

Vladimir Putin'in iktidara geldiği zamana kadar olan süreçte Rusya'nın dış politikası güvenlik üzerine şekillenmiştir. 10 Ocak 2000 tarihinde Ulusal Güvenlik Doktrini ve 10 Temmuz 2000'de onaylanan Dış Politika Doktrini ile Rus dış politikası sadece güvenlik temelleri üzerine kurulu politikasından uzaklaşarak, ekonomik unsurların da yer aldığı bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu bağlamda dünyadaki en önemli enerji kaynaklarını topraklarında barındıran Rusya, dış politikasında enerjiye ağırlık vermeye başlamıştır.²⁰⁶ Bunun sonucunda günümüzde Petrol ve Gaz Diplomasisi yolu ile Avrupa ve Transkafkasya jeopolitiğinde yeni dengeler oluşturma gayreti içerisinde.²⁰⁷ Rusya sadece petrolün ve doğal gazın üretimi ve denetimi değil, pazarlamasını da tekeline almaya çalışmaktadır.²⁰⁸ Bu stratejinin uygulanması ancak Transkafkasya'nın kontrolü ile mümkün olabileceğinden bölgeye yönelik ilgisinin artarak süreceği aşikardır.

Bununla birlikte Rusya'nın işi o kadar kolay değildir. Bölge ülkelerinin yöneticileri (özellikle Gürcistan ve Azerbaycan) ve halkın geneli geleceklerini Batı ile işbirliğinde görmektedir. Batı da, gerek Rusya'yı sınırlamak, gerekse Hazar enerji kaynaklarından

²⁰⁵Mustafa Aydın, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament" *Center for Strategic Research (SAM)*, Ankara 2000, s. 13. (Çevrimiçi)

https://www.researchgate.net/publication/320623468_New_Geopolitics_of_Central_Asia_and_the_Caucasus_Causes_of_Instability_and_Predicament (27 Şubat 2018)

²⁰⁶Sinem Kara, "Rusya Enerji Politikasını Sağlamlaştırıyor", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı: 111, 14 Ağustos 2006, s.5.

²⁰⁷Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, İstanbul 2006, s.739.

²⁰⁸Havva Kök, "Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkileri ve Hazar Petrolleri Konusu", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık süreç*, s.605. (Çevrimiçi)

http://saltresearch.org/primo_library/libweb/action/didisplay.do?vid=salt&docId=aleph_salt000002942 (27 Şubat 2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yaralanmak için bölgeyle yakından ilgilenmektedir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinin ardından Amerikalı ve diğer Batılı petrol şirketleri Hazar havzasında petrol ve doğalgazın çıkarılması konusunda dev yatırımlar yaparak bir oranda bölgeye yerleşmiştir. Rusya, bu gelişmeleri kendisi için bir tehdit olarak değerlendirmektedir. Zaten mevcut çift yönlü bu tehdide son dönemde bir de Türkiye'nin bölge ülkeleri ile geliştirdiği işbirliği projeleri eklenmiştir. Bu kapsamda Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı projeleri hayata geçirilmiş, Trans Anadolu Boru Hattı projesi tamamlanma aşamasına gelmiştir.

Hazar havzasındaki tekeli belirli oranda kaybeden Rusya için yegâne hedef artık, enerji kaynaklarının sadece Rusya üzerinden Batı'ya nakledilmesi meselesidir. Bu konuda da anahtar ülke Türkiye'dir. Rusya, Türkiye'nin hamleleriyle bu konudaki tekeline de yara almıştır. Ancak her şeye rağmen kontrol yine de büyük oranda halen kendindedir. Bu nedendir ki durum üstünlüğünü muhafaza etmek için Türkiye ile çatışmak yerine karşılıklı işbirliği yapma eğilimindedir. Sonuçta, hâlihazırda Türkiye'nin adımlarını doğrudan tehdit olarak algılamasa da Rusya'nın, Ankara'nın bölge ülkeleriyle geliştirdiği işbirliğinin boyutunu dikkatle takip ettiği bir gerçektir.

Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Genelde rekabet, gerginlik ve savaş üzerine kurulu olan Türk-Rus ilişkileri günümüzde siyasi ve ekonomik işbirliği bakımından tarihteki en üst seviyeye ulaşmıştır. Bunda Batı dünyasının son dönemde Türkiye'ye karşı takındığı tavır, ABD yönetiminin Türkiye ve İslam karşıtı uygulamaları ile ABD'nin Suriye'de PKK/YPG/PYD terör örgütlerine verdiği destek ve Suriye'de güvenliğin sağlanmasına yönelik Türkiye ve Rusya'nın ortak hareket etmesinin etkisi büyüktür. Siyasi yakınlaşmanın sonucunda 2003 yılında işletmeye açılan Mavi Akım Gaz Boru Hattı'na ilave olarak Rusya ile ortaklaşa 2019 yılı sonlarında devreye girmesi planlanan Türk Akım Gaz Boru Hattı projesi yürütülmektedir. Yine Rus nükleer enerji şirketi Rosatom'a verilen Akkuyu Nükleer Santrali Projesi ile 2017 yılı sonunda imzalanan S-400 Füze Savunma Sistemi tedarik anlaşması Rusya ile varılan ilişkilerin seviyesini göstermesi bakımından önemlidir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Tüm bu olumlu seyrine rağmen, Türkiye ve RUSYA arasında günümüzde görülen yakınlaşma, özellikle Türkiye açısından Batı'ya alternatif oluşturabilecek düzeyde değildir. Konjonktürel gelişmelerin iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdığı bu dönemde iki ülke arasındaki yakınlaşma çoğunlukla liderler seviyesinde kalmış, bürokrasi ve önemli kurumlara yayılamamıştır.²⁰⁹ Türkiye NATO üyesi olarak Batı bloğunda yer aldığı sürece de ilişkilerin stratejik seviyeye ulaşması mümkün değildir.

İki ülke, tüm yakınlaşma eğilimine rağmen bölgesel ortaktan ziyade doğal rakiptirler. Moskova, Türkiye'nin, ABD ile yaşadığı sorunlar nedeniyle ortaya çıkan konjonktürden kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak istemektedir. Türkiye; ABD ve Batı ile ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde genel olarak Doğu kartını oynamakta ve Avrasya kimliğini öne çıkarma eğilimi göstermektedir. Ancak Batı ve Rusya ile paralel yürütülmesi gereken ilişkilerin birbirlerine karşı alternatif olarak düşünülmesi doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Jeopolitik konumu itibarıyla Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemelidir.²¹⁰ Türkiye-Rusya ilişkileri Türkiye-ABD ilişkilerinin alternatifi değildir.²¹¹

İki ülkenin ekonomik ilişkilerinin gelişmiş olması ve karşılıklı büyük yatırımlar içine girilmesi Türk-Rus ilişkilerinin seyri açısından önemlidir. Çünkü ekonomik ortaklık ülkeleri siyasi alanda da işbirliğine zorlamaktadır. Burada Türkiye'nin dikkat etmesi gereken, ticaret hacminin hep Türkiye aleyhine işlememesidir. Nispi denge sağlanması, ilişkilerin daha olumlu seyri açısından önemlidir.²¹²

²⁰⁹Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul 2008, s. 274.

²¹⁰Esra Hatipoğlu, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye - Rusya ilişkilerinin Geleceği", *Stratejik Öngörü*, No:4, İstanbul 2005, s.137-138.

²¹¹Özcan Yeniçeri, "Türkiye-Rusya İlişkileri ve ABD." (Çevrimiçi) <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-rusya-iliskileri-ve-abd-40058yy.htm> (10 Ocak 2018)

²¹²Esmâ Torun Çelik, "Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler", *II. Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul 2012, s. 282.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Türkiye petrol alımının sadece % 20'sini Rusya'dan gerçekleştirirken, doğal gaz ithalatının yaklaşık % 55-60'ını Rusya'dan tedarik etmektedir.²¹³ Türkiye'nin bu düzeyde Rus doğal gazına bağımlı olması, Rusya'nın zaman zaman bunu silah olarak kullanmasına neden olabilecektir. Türkiye, karşılıklı ilişkileri etkileme potansiyeline sahip olan doğal gaz bağımlılığını azaltacak önlemleri almak zorundadır.²¹⁴

Türk-Rus ilişkileri açısından dikkate alınması gereken diğer bir konu da Hazar havzası enerji kaynaklarının Batı'ya taşınması konusudur. Yakın geçmişte BTC boru hattı projesini engellemeye çalışan Rusya, bundan sonra aynı kapsamda yapılacak diğer projelere de sıcak yaklaşmayacaktır. Dolayısıyla enerji kaynaklarının taşınma yolları gelecekte de iki ülkenin ilişkilerini etkilemeye devam edecektir.²¹⁵

Transkafkasya'ya Yönelik Türkiye'nin Yürüteceği Kısa ve Orta Vade Politikaları

Transkafkasya, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Doğu ile Batıyı birleştiren en önemli koridor haline gelmiştir. Bunun yanında hem zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir, hem de Hazar havzasında bulunan zengin kaynakların batı pazarlarına ulaştırılmasında kilit rol oynamaktadır. Bu sebeplerle uluslararası rekabetin en yoğun yaşandığı yerlerin başında bu bölge gelmektedir.²¹⁶ Transkafkasya bugün çatışmalar,

²¹³Arzu Yorkan, "Rusya-Ukrayna Çıkmazı ve Enerji Güvenliği: AB ve Türkiye Olası Bir Gaz Krizine Karşı Ne Kadar Hazır?", BİLGESAM, 4 Eylül 2014. (Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/1771/-rusya-ukrayna-cikmazi-ve-enerjiguvenligi-ab-ve-turkiye-olasi-bir-gaz-krizine-karsi-ne-kadar-hazir-#.VSAImPmsUzk>(12 Temmuz 2018)

²¹⁴Mitat Çelikpala, "İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa:1990'dan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Ankara 2008, s.325-327.

²¹⁵Esmâ Torun Çelik; *a.g.m.*, s. 282.

²¹⁶Haluk Selvi, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sakarya 2010, s.1.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

engellemeler ve ticaret kısıtlamaları ile bölünmüş durumdadır.²¹⁷ Dolayısıyla Transkafkasya'da görünürdeki istikrarlı yapısı ve barış ortamı kırılğan bir yapıya sahiptir.

Henüz bölgedeki temel sorunlar beklemeye alınmış ve bölge ülkeleri bunları çözmeye hazır değildir. Zaten Rusya da bunların çözümü taraftarı değildir. Rusya taraftar olmadıkça hiçbir sorunu çözmek mümkün değildir. Bölgede Rusya'ya rağmen çözüm geliştirmeye çalışmak gerçekçi değildir. Çünkü tüm sorunlarda Rusya ya taraftardır veya kendisinin hakemliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Rusya, mevcut sorunların çözüldüğü oranda bölge ülkelerinin kontrolünden çıkarak Batı'ya kayacağını bilmektedir. Dolayısıyla bölgede siyasi girişimlerle mevcut statükoyu değiştirmeye çalışmak kısa ve orta vadede mümkün olmayacağı gibi her girişim gerginliğin tırmanmasına veya karşı tutum ve politikalarla yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu gerçeğin bilincinde olarak siyasi çözüm yolları aramak yerine ekonomik ilişkileri geliştirerek ülkeleri karşılıklı birbirlerine bağımlı hale getirmeye çalışmak daha akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Rusya, ekonomik olarak Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının kendisinin by-pass edilerek ağırlıklı olarak Türkiye üzerinden Batı'ya nakledilmesine de rıza göstermeyecektir. Bununla birlikte kaynakların çoğunun kendi kontrolünde olması kaydıyla doğalgazın Türkiye üzerinden Batı'ya sınırlı oranda nakledilmesine yönelik alternatif geçiş güzergâhları için ciddi mücadele içerisine de girmeyecektir.

Gürcistan Hazar enerji kaynaklarının Rusya'yı "by-pass" eden güzergâhlardan ulaştırılması açısından kilit önemdedir.²¹⁸ Bu nedenle Transkafkasya'da en zengin enerji kaynakları Azerbaycan'da olmasına rağmen Rusya için en kritik ülke Gürcistan'dır. Rusya'nın Gürcistan üzerinde etkisi olduğu veya en azından Batı bloğuna dâhil olmadığı sürece kendisi açısından Transkafkasya'da güvenlik sağlanmış demektir. Ancak Gürcistan'ın

²¹⁷Dov Lynch, "A Regional Insecurity Dynamic, The South Caucasus: A Challenge for the EU", *Chaillot Papers*, No:65, Paris 2003, s.9.

²¹⁸Hasan Kanpolat, "Türkiye Kafkasya'ya Demir Ağlarla Bağlanacak mı? ", *Stratejik Analiz*, No:65, Eylül, Ankara 2005, s.55.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kaybı pandoranın kutusunun açılmasına, hemen ardından Azerbaycan'ın ve sonraki aşamada Ermenistan'ın da Batı bloğuna kaymasına yol açacaktır. Bu nedenle azınlık çatışmalarına ve siyasi çalkantılara uzun dönemde en açık ülke Gürcistan olacaktır. Gürcistan Rusya karşıtı politika izlemediği sürece huzursuzluklar su üstüne çıkmayacak, ancak Gürcistan'ın Batı'ya yönelik her ciddi yaklaşımda bunlar canlanacak ve sadece Gürcistan'ı değil tüm bölgenin istikrarını ciddi manada tehdit edecektir.

Uzun vadede bölgenin istikrar ve güvenliğinin en etkin şekilde, bölge ülkelerinin AB üyeliğine ve NATO'nun koruma şemsiyesinin altına alınması ile sağlanacağı kuşkusuzdur. Ancak bu hedef için Rusya'ya rağmen bugünden girişimde bulunmanın bölgeyi tümüyle karmaşa ve istikrarsızlığa iteceği de açıktır. O halde odaklanılması gereken, uzun vadedeki hedeflerden ziyade mevcut durumda istikrarı koruyarak bölgenin refahını arttırmaya yönelik kısa ve orta vade politikalar olmalıdır. Kısa ve orta politikalarının başarılı olması halinde sonuçlarının uzun vadedeki hedeflere ulaşılmasına etki edeceği de unutulmamalıdır.

Yine ABD'nin bölgede Rusya'yı dışlamak ve Türkiye'yi tümüyle kendi politikaları paralelinde kullanma girişimleri Türk-Rus ilişkilerinin sürekli çatışma potansiyeli barındırmasına, Transkafkasya'da karışık olan durumun daha da istikrarsızlaşması gibi sorunlara yol açabilecektir.²¹⁹

Bu bakımdan Ukrayna'dakine benzer Batı politikaları Rusya'yı bölgeye yönelik daha müdahaleci politikalara yöneltmek bölge güvenliğini tehlikeye atacaktır. Yine bu dönemde ABD ve AB'nin bölgeyle doğrudan siyasi ilişkileri geliştirmesi yerine Batılı şirketler aracılığıyla bölgede faaliyet göstermesi uygun olacaktır. Dolayısıyla kısa ve orta vadede bölgeye yönelik en aktif hareket edebilecek ülke Türkiye olacaktır. Türkiye'nin optimal politikaları mevcut koşullar dahilinde kısa ve orta vadede bölgede istikrarının korunmasını ve uzun vadede barış ve güvenliği sağlayacaktır. Bu durumdan bölge ülkeleri kadar Türkiye de gelecekte büyük kazançla çıkacaktır. Türkiye'nin optimal politikalar uygulamasının ön koşulları; öncelikle günümüzde Rusya ile liderler seviyesinde oluşturulan işbirliği yaklaşımını

²¹⁹ V.G. Yegerov, *Rusya Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu, Düünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, G.Kazgan, N.Ulçenko (Ed.), İstanbul 2003, s.165.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

zamanla kurumsallaştırarak geliştirmektir. Bunun için Türkiye mutlaka Batı bloğunda varlığını sürdürmeli, ancak her koşulda Batı'nın menfaatlerini gözeten tek yönlü politikalarından uzak durmalıdır.

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerini alternatif politika arayışı kapsamında çıkararak sürekli gelişen tarzda ve karşılıklı güven sağlayarak yürütmeye özen göstermesi gerekmektedir.

Bu iki temel yaklaşım Türkiye'nin bölge ve bölge ülkeleri ile daha kapsamlı etkileşimine imkân sağlayacak, Rusya'nın bölgede sadece kuşkularına dayalı önleyici tutum sergilemesinin önüne geçilecektir. Rusya ile karşılıklı güven ortamı oluşturulduğu oranda kısa ve orta vadede Türkiye'nin bölgeye yönelik olarak sabırlı ve ihtiyatlı davranarak bölge ülkelerinde demokrasi bilincini artırmaya çalışması ve sosyal refah seviyesini yükseltmeyi sağlayacak enerji ve yatırım projelerini yönlendirmesi en akılcı adım olacaktır.

Bu gelişmeler sonunda uzun vadede Transkafkasya'da barış ve güvenlik kendiliğinden tesis edilmiş olacaktır. Üstelik bu durumdan Rusya da ekonomik olarak büyük yarar sağlayacağından ve bölgedeki istikrarın kendi güvenliği için doğrudan tehdit oluşturmadığını gördüğünden siyasi manipülasyonlarla bölgeye müdahale etme zorunluluğunu hissetmeyecektir. Bu yönde girişimleri olsa dahi etkisi geçmişte olduğu gibi yıkıcı ve geniş çaplı olmayacaktır. Tüm bu gelişmeler sonunda bölge ülkelerinin NATO'nun koruma kalkanına alınması ve AB ile ilişkilerini geliştirmeleri daha kolay gerçekleşecektir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

KAYNAKÇA

AYDIN, Mustafa, "New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus Causes of Instability and Predicament" Center for Strategic Research (SAM) (Çevrimiçi)

https://www.researchgate.net/publication/320623468_New_Geopolitics_of_Central_Asia_and_the_Caucasus_Causes_of_Instability_and_Predicament (Erişim: 27 Şubat 2018).

BOONSTRA, Jos-MELVİN, Neil, "Challenging the South Caucasus Security Deficit", Fride, Madrid 2011.

CAŞIN, Mesut Hakkı, Novgorod Knezliğinden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006.

ÇELİK, Esmâ Torun, "Türk-Rus İlişkilerine Yön Veren Etkenler", II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

ÇELİKPALA, Mitat, "İkili İşbirliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa:1990'dan Günümüze Türk-Rus İlişkileri", Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan, TTK, Ankara 2008.

DEVLET, Nadir, "Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Siyaseti ve Türkiye'ye Etkileri", Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

GIRAGOSIAN, Richard, "Oil and Geopolitics in the Transcaucasus", Contrast And Solutions In The Caucasus, Ed: Ole Hoiris-Sefa Martin Yürikel, Aarhus University Press, Aarhus 1998.

GÜRSEL, Serap, "Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları", II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

HATİPOĞLU, Esra, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye - Rusya ilişkilerinin Geleceği", Stratejik Öngörü, No:4, TASAM Yayınları, İstanbul 2005.

KANPOLAT, Hasan, "Türkiye Kafkasya'ya Demir Ağlarla Bağlanacak mı? ", Stratejik Analiz, No:65, Eylül, ASAM Yayınları, Ankara 2005.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

KARA, Sinem, "Rusya Enerji Politikasını Sağlamlaştırıyor", Cumhuriyet Strateji, Sayı: 111,14 Ağustos 2006.

KÖK, Havva, "Günümüzde Türkiye-Rusya İlişkileri ve Hazar Petrolleri Konusu", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, TTK Yayınları, Ankara 1999. (Çevrimiçi)

http://saltresearch.org/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=salt&docId=aleph_salt000002942 (Erişim: 27 Şubat 2018)

LYNCH, Dov, "A Regional Insecurity Dynamic, The South Caucasus: A Challenge for the EU", Chaillot Papers, No:65, Aralık, Paris 2003.

SANDIKLI, Atilla, "Kafkas Jeopolitiği ve Türkiye'nin Kafkasya Politikası", II.Uluslararası Kafkas Kongresi Bildiriler Kitabı, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2012.

SAPMAZ, Ahmet, Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.

SELVİ, Haluk, "Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan İlişkilerinde Ermenistan Faktörü", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010.

TUNCER, İdil, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye", En Uzun On Yıl, G.Özcan-Ş.Kut (Ed.), Büke Yayıncılık, İstanbul 2000.

YEGEROV, V.G., Rusya Türkiye İlişkilerinde Hazar Sorunu, Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler, G.Kazgan-N.Ulçenko (Ed.) İÜ Bilgi Yayınları, İstanbul, 2003.

YENİÇERİ, Özcan, Türkiye-Rusya İlişkileri ve ABD (Çevrimiçi) (Erişim: 10 Ocak 2018) <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkiye-rusya-iliskileri-ve-abd-40058yy.htm>

YILDIRIM, Habip, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar ve Türkiye Açısından Bölgenin Önemi", SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.

YORKAN, Arzu, "Rusya-Ukrayna Çıkmazı ve Enerji Güvenliği: AB ve Türkiye Olası Bir Gaz Krizine Karşı Ne Kadar Hazır?", BİLGESAM, 4 Eylül 2014. <http://www.bilgesam.org/incele/1771/-rusya-ukrayna-cikmazi-ve-enerjiguvenligi-ab-ve-turkiye-olasi-bir-gaz-krizine-karsi-ne-kadar-hazir-#.VSAImPmsUzk> (12 Temmuz 2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyon Faaliyetleri

*Cenk ÖZGEN**

Giriş

1990'lı yılların başından beri Azerbaycan topraklarının önemli bir bölümü Ermenistan'ın işgali altındadır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde oluşturulan Minsk Grubu tarafından sorunun diplomatik yollarla çözülmesine çalışılmaktadır. Ancak bugüne kadar iki tarafı da tatmin edecek bir çözüme ulaşılabilmemiş değildir. Ateşkes antlaşmasına karşın cephe hattında zaman zaman silahlı çatışmalar yaşanmaktadır. Nitekim durumun hassasiyeti düşünüldüğünde, söz konusu çatışmaların kısa sürede genişleyerek topyekûn bir savaşa dönüşmesi mümkündür.

Ermenistan ile sorunların yeni bir savaşa yol açabileceğinin bilincinde olan Azerbaycan, özellikle 2000'li yıllarda artan petrol gelirlerinin de katkısıyla silahlı kuvvetlerinin modernizasyonuna ciddi kaynak ayırmaya başlamıştır. Bu çerçevede ilk etapta komuta, teşkilat ve eğitim alanlarına ağırlık veren Azerbaycan, ilerleyen süreçte muhtelif kaynaklardan yeni askeri malzemelerin tedarikine de yönelmiştir. Modernizasyon faaliyetleri sonucu hava kuvvetlerinin muharip unsurlarının yeteneklerinde önemli artış sağlanmıştır. Aynı durum kara kuvvetlerinin manevra ve ateş destek unsurları için de geçerlidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-mail: cenk.ozgen@giresun.edu.tr.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu sunumda, öncelikle Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonuna yönelik faaliyetler muhtelif boyutlarıyla ele alınacak, ardından da Yukarı Karabağ Sorunu'nun kuvvet kullanma yoluyla çözümüne ilişkin bir değerlendirmede bulunulacaktır.

Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri

Günümüzde Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri kara, hava ve deniz kuvvetlerinden oluşmaktadır. Aktif personel sayısı 67.000'dir. 15.000 kişilik yarı askeri kuvvetler de eklendiğinde personel mevcudu 82.000'i bulmaktadır. Ayrıca seferberlik durumunda silah altına alınabilecek 300.000 yedek personel de vardır. Azerbaycan'da zorunlu askerlik sistemi uygulanmakta olup, hizmet süresi 12 ila 18 ay arasında değişmektedir.

Azerbaycan'ın Savunma Harcamaları

2016 yılı rakamlarıyla Azerbaycan'ın savunma harcamaları yaklaşık 1.5 milyar ABD dolarıdır. Rakam, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nin %3'üne tekabül etmektedir. Karşılaştırma yapılacak olursa, aynı dönemde Ermenistan'ın yıllık savunma harcaması 400 milyon ABD doları mertebesindedir.

Modernizasyon Çalışmaları

Yakın dönemde envantere giren silah sistemlerinden bazıları şunlardır: T-72 ve T-90 ana muharebe tankları, BMP-3 zırhlı muharebe araçları, Mİ-24 taarruz ve Mİ-17 genel maksat helikopterleri, S-300 PMU2, BUK M1 ve BARAK-8 hava savunma füze sistemleri, MİG-29 av/bombardıman ve SU-25 yakın destek uçakları, GABRIEL-5 gemisavar füzeleri. Bunun yanı sıra Azerbaycan, silahlı kuvvetlerinin envanterinde yer alan ancak modern muharebe ortamının ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan silah, araç ve gereçleri de modernize etmektedir. Modernizasyon çalışmalarında hem milli hem de yabancı firmalardan destek alınmaktadır.

Savunma İşbirliği Faaliyetleri

Azerbaycan'ın 1991-2016 yılları arasında silah tedarik ettiği ülkeler; ABD, Belarus, Bulgaristan, Güney Afrika, Gürcistan, İsrail, Kazakistan, Slovakya, Rusya, Türkiye ve



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ukrayna'dır. Oransal açıdan bakıldığında, sıralanan ülkeler içerisinde ağırlığın Rusya'da olduğu görülmektedir. Öte yandan bu noktada bir parantez açarak, savunma işbirliği faaliyetleri kapsamında özellikle 2008 sonrasında İsrail ile yaşanan yakınlaşmaya değinmek gerekir. Azerbaycan'ın İsrail'den tedarik ettiği savunma sanayii ürünleri arasında hava savunma füzeleri, çok namlulu roketatarlar, İnsansız Hava Aracı (İHA) sistemleri ile radar ve sensör donanımları bulunmaktadır. Ayrıca İsrail firmaları, uçak ve helikopterler modernizasyon projelerinde de görev almaktadır. Aynı dönemde Ankara-Tel Aviv hattındaki gerilim düşünüldüğünde, Azerbaycan ile İsrail arasındaki yakınlaşma dikkat çekicidir.

Azerbaycan, 1994 yılından beri Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı kapsamında NATO ile işbirliği yapmaktadır. Bunun yanı sıra sembolik düzeyde de olsa Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri, NATO ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından icra edilen barış gücü operasyonlarına katkı sunmaktadır. Kosova, Irak ve Afganistan Azerbaycan'ın asker gönderdiği ülkelerdir.

Azerbaycan-Türkiye Savunma İşbirliği

Diğer alanlarda olduğu gibi savunma işbirliği alanında da Azerbaycan ile Türkiye'nin yakın ilişkiler tesis ettiği görülmektedir. Savunma işbirliği faaliyetlerinin ilk ayağını silah satışları oluşturmaktadır. Türk Savunma Sanayii firmalarının Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin envanterinde giren çözümleri arasında ilk akla gelenleri; T-122 Sakarya ve T-300 Kasırga çok namlulu roketatar sistemleri ile Cobra 4x4 taktik tekerlekli zırhlı araçlarıdır. Halen taraflar arasında muhtelif ürünlerin tedariki hususunda görüşmeler yapıldığı bilinmektedir. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olanı T129 ATAK taarruz ve taktik keşif helikopterinin tedarikine yönelik devam eden görüşmelerdir.

Savunma işbirliğinin bir diğer ayağında ise eğitim faaliyetlerinden bahsedilebilir. Kuruluşundan bugüne kadar Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ne eğitim desteği vermektedir. Bunun yanı sıra iki ülke silahlı kuvvetleri arasında birleşik tatbikatlar da icra etmektedir. Örneğin hava kuvvetleri unsurlarının katılımıyla Azerbaycan'da TurAz Kartalı, Türkiye'de ise TurAz Şahini tatbikatları düzenlenmektedir. Söz konusu tatbikatların maksadı, uçuş eğitimleri yoluyla iki ülke hava kuvvetlerinin birbirini tanıması ve birlikte çalışabilirliğin geliştirilmesidir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Azerbaycan Savunma Sanayiinin Durumu

Azerbaycan, silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçlarını büyük ölçüde ithalat yoluyla karşılamaktadır. Ancak milli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Bu amaçla 2005 yılında Savunma Sanayii Bakanlığı kurulmuştur. Halen Azerbaycan savunma sanayii firmaları tarafından geliştirilen ya da üretilen çözümler arasında; piyade silahları, muhtelif mühimmatlar, taktik tekerli zırhlı araçlar ve İHA sistemleri öne çıkmaktadır. Ayrıca savunma sanayii firmaları modernizasyon projelerinde de görev almaktadır.

2009'dan beri Azerbaycan savunma sanayii firmaları Türkiye'nin ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı (*International Defence Industry Fair/IDEF*)'na katılmaktadır. Dahası bu alanda Azerbaycan, ilki 2014 yılında olmak üzere Azerbaycan Uluslararası Savunma Fuarı (*Azerbaijan International Defence Exhibition/ADEX*) ismiyle kendi de organizasyonlara imza atmaktadır. Mevcut takvime göre ADEX serisi fuarların üçüncüsü 25-27 Eylül 2018 tarihlerinde Bakü'de gerçekleştirilecektir.

Yukarı Karabağ Sorunu'nda Kuvvet Kullanma Seçeneği ve Rusya Faktörü

Son yıllarda ivme kazanan modernizasyon faaliyetlerinin sonucu olarak bugün Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin 1990'ların başındaki görünümünden çok uzak olduğu söylenebilir. Kuvvet mukayesesi yapılacak olursa, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin Ermeni Ordusu karşısında açık üstünlüğü bulunmaktadır. Bu koşullarda Bakü yönetiminin Yukarı Karabağ Sorunu'nu neden kuvvet kullanma yoluyla çözmediği sorusu akıllara gelebilir. Kuşkusuz Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin işgal altındaki toprakları geri alması mümkündür. Nisan 2016'daki çarpışmalar da bunu göstermiştir. Ancak bu tespit, üçüncü ülkelerin müdahil olmadığı bir savaş senaryosu için geçerlidir. Muhtemel bir savaşta özellikle Rusya faktörünün kritik önemi haizdir.

Ermenistan, Rusya ile siyasi ve askeri alanlarda yakın ilişkiler içerisindedir. Her şeyden önce Ermenistan, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ)'nün üyesidir. KGAÖ, üye ülkelerin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunmasını esas alan ve tehditler karşısında işbirliği yapılmasını öngören bir örgüttür.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bunun dışında Rusya'nın Ermenistan'da iki askeri üssü vardır. Ermenistan topraklarındaki Rus askeri üsleri, Gümrü yakınlarındaki 102. Askeri Üs ile Erivan yakınlarındaki Erebuni Havalimanı'nda yer alan 3624. Hava Üssü'dür. 102. Askeri Üs'te 73. Motorlu Piyade Tugayı ile 76. Motorlu Piyade Tugayı konuşludur. Söz konusu tugayların envanterinde 74 ana muharebe tankı, 17 zırhlı muharebe aracı, 148 zırhlı personel taşıyıcı ve 84 top bulunmaktadır. Aynı Üs'te konuşlu bir diğer askeri birlik ise 988. Hava Savunma Alayı'dır. Alayın envanterinde BUK-M1-2 ve S-300 hava savunma füze sistemleri yer almaktadır. Rusya'nın Ermenistan'daki ikinci askeri üssü olan 3624. Hava Üssü'nde ise 18 MİG-29 av/bombardıman uçağı ile 18 Mİ-24 taarruz helikopterleri konuşludur. Rusya'nın Ermenistan'daki toplam asker sayısının 5.000 civarında olduğu belirtilmektedir.

Değerlendirme

Salt kuvvet yapısı üzerinden yapılacak bir değerlendirmede, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin Ermenistan Silahlı Kuvvetleri karşısında açık bir üstünlüğü olduğu söylenebilir. Ne var ki mevcut konjonktürde Rusya'nın Ermenistan topraklarındaki askeri varlığı ve taraflar arasındaki savaşa müdahil olma ihtimali, Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ Sorunu özelinde kuvvet kullanma seçeneğine yönelmesi önünde engel oluşturmaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Rusya'nın Çifte Çevreleme Politikası: Kırım ve Dağlık Karabağ Çatışmalarının Analizi

*Sezai Özçelik**

ÖZET

Kırım yarımadası, tarihi boyunca önemli jeo-stratejik, jeo-politik ve jeo-ekonomik konumu sebebi ile çatışmalara maruz kalmıştır. Kırım'ın tarihine baktığımızda Altınordu Devleti ile başlayan ve Kırım Hanlığı ile devam eden dönemde Kırım Tatarlarının hakimiyeti altına girdiği görülmektedir. 18nci yüzyılda Rusya İmparatorluğu tarafından Kırım, işgal edilmiştir. Daha sonra yüzyıl önce başlayan Sovyet Ekim Devrimi sürecinin sonunda Kırım Cumhuriyeti kurulması ile Kırım Tatarları kısa süreli olarak bağımsızlıklarını kazanmıştır. Fakat Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması ile Kırım Tatarları bu kez Sovyetler Birliği altında uzun süreli baskı rejimi altında yaşamışlardır. Bu baskı rejiminin en üst seviyeye ulaşması 18 Mayıs 1944 yılında olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Kırım Tatarları Stalin'in emri ile bir gece içerisinde anavatanları olan Kırım'dan zorla göç ettirilmiş ve Kırım'da bir tek Kırım Tatarı kalmamıştır. Kırım Tatar Sürgünü olarak adlandırılan bu olay Kırım Tatar Soykırımı yada Sovyet Soykırımı olarak da anılmaktadır.²²⁰ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Kırım'a

* Doç.Dr.,Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, sezaiozcelik@gmail.com

²²⁰ Brian Williams'ın kitabının başlığında kullanılan "Sovyet Soykırımı" kavramı Kırım Tatarları'nın yaşadığı 18 Mayıs 1944 tarihinde "Sürgün" olayını soykırım olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Ayrıca Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından işgal edildiğinin de altını çizmektedir. Bkz. Brian Williams, The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin's Conquest, Oxford: Oxford University Press, 2016.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dönen Kırım Tatarları *İkinci Sürgün* olayı ve dördüncü “seçilmiş travma”²²¹ ile 2014 yılında Kırım’ın Rusya Federasyonu işgali sonucunda karşı karşıya kalmıştır.²²²

Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle 2014 Kırım Krizi ve Kırım’ın işgali sonrası Kırım Tatarları’nın durumu ile Türkiye’nin Kırım politikası mercek altına alınmıştır. Öncelikle Kırım yarımadasının Karadeniz bölgesi açısından uluslararası ilişkiler açısından önemi kısaca anlatılacaktır.. Daha sonra 18 Mayıs 1944 ‘te yaşanan Sürgün Soykırımı’ndan sonra Soğuk Savaş sonrası döneminde Kırım Tatarları’nın özellikle 2014 Kırım’ın işgali sonrası durumu analiz edilecektir. Üçüncü bölümde, son yaşanan Kırım Krizi’nin özellikle Rusya-Ermenistan ilişkileri bağlamında bölgesel politikalara etkisi mercek altına alınacaktır. Rusya’nın “çifte çevreleme” (double containment) politikası uygulayarak Türkiye’yi bir yandan Kırım üzerinden diğer yandan Suriye üzerinden çevrelediği tezi incelenecektir. Bu çifte çevrelemenin bir önemli ayağı Rusya-Ermenistan ittifakı ve bunun başta İran olmak üzere Irak gibi ülkeleri de bu çevreleme politikasının bir parçası yaptığı bu çalışmanın temel tezidir. Son olarak, Rusya’nın çifte çevreleme politikasının en önemli ayağı olan Ermenistan’ın Kırım’ın işgaline verdiği tepki ile Dağlık Karabağ çatışmasının Kırım çatışmasıyla olan benzerlikleri ve farklılıkları analiz edilecektir.

ANAHTAR KELİMELEER: Kırım Krizi, Kırım Tatarları, Rusya, Ukrayna, Ermenistan

²²¹ Sezai Özçelik, “Border Creation in Cyprus: Contested History and The Psychodynamic Perspective of Vamık Volkan”, **Peace and Conflict Studies Review**, vol. 7, no. 2, ss. 1-11. <http://www.review.upeace.org/images/pcr7.2.pdf> (Erişim 21.07.2017).

²²²Sezai Özçelik, “2014 Kırım’ın İşgali Kırım Tatarları için İkinci Sürgün ve Dördüncü Travmadır”, **QHA**, 22 Aralık 2015, <http://qha.com.ua/tr/fikir-yazilari/2014-kirim-in-ısgali-kirim-tatarlari-icin-ikinci-surgun-ve-dorduncu-travmadir/141516/> (Erişim 03.07.2017); Taras Kuzio, “The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine”, **E-IR**, April 1, 2015, <http://www.e-ir.info/2015/04/01/the-origins-of-peace-non-violence-and-conflict-in-ukraine/> (Erişim 03.07.2017).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Giriş

Kırım'da tarih boyunca birçok değişik yerli kavimler ve tarihin değişik dönemlerinde yaşamıştır. Kırım Tatarları'nın etnik kökeni Kıpçak Türkleri'ne dayanmaktadır. Ayrıca yüzyıllardır süren Asya'dan Avrupa'ya göç hareketlerinin Kırım'dan geçmesi de Kırım Tatarları'nın etnik kökeninin oluşmasında etkili bir yere sahiptir.²²³

Kırım Tatarları'nın kimliklerini korumasında iki önemli etken vardır. Birincisi, 1944'de yaşanan Sürgün Faciası Kırım Tatarları'nın "seçilmiş travma" olarak etnik grup olarak kimliklerine sahip çıkmalarına neden olmuştur. İkinci önemli etken ise Kırım Tatarcasıdır. Belitzer'in verdiği Tablo 2'de Kırım Tatarları'nın ezici bir çoğunluğunun Kırım Tatarcasını ana dili olarak belirttiği görülmektedir.²²⁴

Tablo 2- Ukrayna Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Ana Dil ve Kırım Tatarları (2001)

Etnik Köken	Genel Nüfus	Ana Dil				
		Rusça	Ukraynaca	Kırım Tatarca	Karaimce	Kırımçakça
Kırım Tatarları	248.193	15.208	184	228.373	0	0
Karaimler	1.196	931	160	23	72	0
Kırımçaklar	406	263	41	68?	0	68

Kırım Tatarları, milenyumun başından beri Kırım'da yaşayan etnik bir gruptur. Sovyetler Birliği lideri Stalin, 18 Mayıs 1944'te etnik Kırımlıları anayurtlarından Sibirya ve

²²³ Brian Glyn Williams. *The Crimean Tatars: The Diaspora Experience and the Forging of a Nation*, Leiden: E.J. Brill Academic Pub, 2001.

²²⁴Nataliya Belitser, "Endangered Languages in Crimea/Ukraine: The Cases of Crimean Tatar, Karait, and Krymchak", *Endangered Languages and Linguistic Rights Foundation for Endangered Languages Conference*, Barcelona (Catalonia), Spain, 1-3 October 2004, s. 176.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Orta Asya'ya sürmüştür. Bu olayın kılıfı olarak da Kırım Tatarlarının Alman Ordusu Lufthwaffe ile işbirliği yaptığı ileri sürülmüştür. Fakat birçok Kırım Tatarı, Kızıl Ordu'da Alman işgaline karşı savaşmıştır. Kırımlı Tatarların etnik kimliklerinin oluşmasında ve ulusal mücadelelerinin şekillenmesine önemli bir yere sahip olan bu göç, Kırım Tatarlarınca “sürgün” olarak adlandırılır. Kırım Tatar Sürgünü olarak adlandırılan bu olay Kırım Tatar Soykırımı yada Sovyet Soykırımı olarak da anılmaktadır.²²⁵ Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Kırım'a dönen Kırım Tatarları *İkinci Sürgün* olayı ve dördüncü “seçilmiş travma”²²⁶ ile 2014 yılında Kırım'ın Rusya Federasyonu işgali sonucunda karşı karşıya kalmıştır.²²⁷ Kırım Tatarları Stalin'den sonraki dönemde 1956'da Sovyetler Birliğine karşı şiddet içermeyen mücadelelerine başladı. Kırım, 1954'de kendisi de bir Ukraynalı olan Sovyetler Birliği lideri Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna ve Rusya arasındaki ölümsüz dostluğun bir işareti olarak Ukrayna'ya verilmiştir. 1954 yılı Ukrayna ile Rusya arasında Çar Aleksey zamanında yapılan 08 Ocak tarihli Pereyaslav Anlaşması'nın 300 ncü yıl dönümü idi. Pereyaslav Anlaşması Kazak Ortodoks olan Hetman Bohdan Khmelnytsky'nin Polonya Kralı'na karşı askeri destek almak için Moskova'ya bağlılık yemini etmesidir. Bu anlaşma o dönemde çok büyük törenlerle kutlanmış ve hatta Ukraynalılar ve Ruslar arasındaki Slav kardeşliği ve “sonsuz

²²⁵ Brian Williams'ın kitabının başlığında kullanılan “Sovyet Soykırımı” kavramı Kırım Tatarları'nın yaşadığı 18 Mayıs 1944 tarihinde “Sürgün” olayını soykırım olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Ayrıca Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından işgal edildiğinin de altını çizmektedir. Bkz. Brian Williams, *The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin's Conquest*, Oxford: Oxford University Press, 2016.

²²⁶ Sezai Özçelik, “Border Creation in Cyprus: Contested History and The Psychodynamic Perspective of Vamık Volkan”, **Peace and Conflict Studies Review**, vol. 7, no. 2, ss. 1-11. <http://www.review.upeace.org/images/pcr7.2.pdf> (Erişim 21.07.2017).

²²⁷ Sezai Özçelik, “2014 Kırım'ın İşgali Kırım Tatarları için İkinci Sürgün ve Dördüncü Travmadır”, **QHA**, 22 Aralık 2015, <http://qha.com.ua/tr/fikir-yazilari/2014-kirim-in-igali-kirim-tatarlari-icin-ikinci-surgun-ve-dorduncu-travmadir/141516/> (Erişim 03.07.2017); Taras Kuzio, “The Origins of Peace, Non-Violence, and Conflict in Ukraine”, **E-IR**, April 1, 2015, <http://www.e-ir.info/2015/04/01/the-origins-of-peace-non-violence-and-conflict-in-ukraine/> (Erişim 03.07.2017).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kadar sürecek birliktelik” üzerine Komünist Partisi tarafından konuşmalar yapılmıştır. “Rus halkının bir dostluk simgesi” olarak Kırım Ukrayna’ya “hediye” edilmiştir.²²⁸

Kırım, günümüzde yeniden Rusya ile Batı arasında yaşanan rekabetin yoğunlaştığı bir bölge haline gelmiştir. Bu kez Osmanlı Devleti’nin yerine Ukrayna, Rusya’nın Batı ile arasındaki direnç noktası oldu. Ukrayna’nın Batı’yla yakınlaşma girişimleri, ülkesindeki Rusya yanlıları ile Batı yanlılarını karşı karşıya getirdi. Rusya’nın duruma müdahil olmasıyla artan çatışmada Batılı devletler savaştan çok diplomasi ve yaptırımlar üzerinden Rusya’yı sınırlandırabilmenin yollarını aramayı tercih ettiler.

Türkiye, Ukrayna’da yaşanan krizde, uluslararası barış ve istikrarın korunması, Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne saygı ve Kırım’da yaşayan Tatarların durumu gibi çeşitli açılardan ilgilendirmektedir. Kırım Tatarları ile Türklerin tarihsel ve dini yakın bağlar nedeniyle Türkiye, Kırım Tatarlarının meşru hak ve talepleri karşısında duyarlı olmak durumundadır. Kırım’ın Rusya tarafından ilhakı daha fazla tırmanan Ukrayna krizine ilişkin Türkiye’nin dış politika davranış ve stratejilerinin dayanaklarına değinmek gerekmektedir.

Kırım’ın Ruslar tarafından işgal ve ilhak edilmesi aslında yeni bir olay değildir. Bundan önce Kırım Tatarları Ruslar’ın iki kere işgaline ve ilhakına maruz kalmıştır. Ayrıca Kırım Tatarları Sovyetler Birliği Genel Sekreteri olan Josef Stalin’in emri ile bir gecede trenlere doldurarak 18 Mayıs 1944 yılında toplu göç ettirerek “Sürgün” olayını ve Kırım Tatar Soykırımı yada Sovyet Soykırımı’nı yaşamıştır. Kırım’ın Ruslar tarafından ilk işgalinin zemini, 1768-1774 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile atılmıştır. Kırım’ı işgal eden Rus general Alexandrowitsch Rumanyetsev’in karargahında imzalanan bu anlaşma ile Kırım Hanlığı’na bağımsızlık verilmesi sağlanmıştır. Kırım hanlarını kağıt üzerinde bağımsızlık sağlayan bu madde aslında Ruslar için Kırım’ın işgaline giden yolda bir kilometre taşıdır. Sadece dini işlerinde Kırım hanları Osmanlı halifesinin yetkisine bağlandılar. Bu anlaşmadan 9 yıl sonra Kırım 1783 yılında Kırım Çariçesi II. Katerina’nın emri ile ilhak edildi. Ünlü Rus general Potemkin Kırım Prensi olarak atandı. Yıllar sonra general Potemkin’in adı verilen gemide tayfaların çıkardığı

²²⁸Orest Subtelny, *Ukraine: A History*, University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division; 4 edition 2009, s. section 24: Reconstruction and Retrenchment.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ayaklanma, 1917 Ekim Devrimi'nin kıvılcımını attı. Bu olay bile, Kırım'ın Ruslar tarafından psikolojik olarak neden önemli gösteren örneklerden biridir.

Putin Rusyası ve Kırım Tatarları

Kırım Tatarları, milenyumun başından beri Kırım'da yaşayan etnik bir gruptur. Sovyetler Birliği lideri Stalin, 18 Mayıs 1944'te etnik Kırimlıları anayurtlarından Sibiryaya ve Orta Asya'ya sürmüştür. Bu olayın kılıfı olarak da Kırım Tatarlarının Alman Ordusu Lufthwaffe ile işbirliği yaptığı ileri sürülmüştür. Fakat birçok Kırım Tatarı, Kızıl Ordu'da Alman işgaline karşı savaşmıştır. Kırimlı Tatarların etnik kimliklerinin oluşmasında ve ulusal mücadelelerinin şekillenmesine önemli bir yere sahip olan bu göç, Kırım Tatarlarınca “sürgün” olarak adlandırılır. Kırım Tatarları Stalin'den sonraki dönemde 1956'da Sovyetler Birliğine karşı şiddet içermeyen mücadelelerine başladı. Kırım, 1954'de kendisi de bir Ukraynalı olan Sovyetler Birliği lideri Nikita Kruşçev tarafından Ukrayna ve Rusya arasındaki ölümsüz dostluğun bir işareti olarak Ukrayna'ya verilmiştir. 1954 yılı Ukrayna ile Rusya arasında Çar Aleksey zamanında yapılan 08 Ocak tarihli Pereyaslav Anlaşması'nın 300 ncü yıl dönümü idi. Pereyaslav Anlaşması Kazak Ortodoks olan Hetman Bohdan Khmelnytsky'nin Polonya Kralı'na karşı askeri destek almak için Moskova'ya bağlılık yemini etmesidir. Bu anlaşma o dönemde çok büyük törenlerle kutlanmış ve hatta Ukraynalılar ve Ruslar arasındaki Slav kardeşliği ve “sonsuzca kadar sürecek birliktelik” üzerine Komünist Partisi tarafından konuşmalar yapılmıştır. “Rus halkının bir dostluk simgesi” olarak Kırım Ukrayna'ya “hediye” edilmiştir.²²⁹

Vladimir Putin Mart 2000'de yapılan seçimler sonucunda Rusya Federasyonu Başkanlığı'na seçilmiştir. Putin'in daha önce hiçbir politik geçmişi olmaması ve kamu görevlisi olarak yıllarca Sovyetler zamanında çalışmış olması sebepleri ile birçok kişi için bu seçim zaferi sürpriz olmuştur. Putin'i başkanlığa taşıyan genç ve güçlü görüntüsüdür. Bunun yanında Rus ulusunun 10 yıl boyunca kendini daha fazla fakir, zayıf, etkisiz görmesi, güvensizlik duygusunun artması ve ulusal itibarın azalması Putin'in kurtarıcı olarak

²²⁹ y.a.g.e.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

görülmeye yol açmıştır. Şüphesiz Putin'in politik kariyeri açısından en önemli olay, İkinci Çeçen Savaşı ve Putin'in buna karşı demir yumruğunu masaya vurarak verdiği çok sert askeri karşılığın Rus halkının çoğunluğu tarafından onaylanmasıdır.

Mart 2000'de yapılan Başkanlık seçimlerinde Putin oyların yüzde 53'ünü alarak en yakın rakibi olan Gennady Züganov (yüzde 29)'un neredeyse iki katı oy alarak Rusya'nın ikinci başkanı olmuştur. Putin'in seçim sloganı “Kanunların Diktatörlüğü”²³⁰ ile suçla mücadele ve ayrılıkçı akımları yok etmek için güç politikası kullanarak düzeni sağlamak olmuştur. Putin, ekonomi işlerini sorumluluğunu Başbakan'a bırakmış fakat güvenlik konularında bütün yetkileri kendinde toplamıştır. Putin'in izlediği politikanın üç temel ayağı bulunmaktadır: (1) federal ve bölgesel yönetimlerde düzenin ve otoritenin sağlanması, (2) sosyal ve ekonomik geri kalmışlık ile mücadele ve (3) ulusal kimlik ve benliğin yeniden canlandırılmasıdır. Putin döneminde bölgesel reformların yapılması, oligarşinin gücünün azaltılması ve ekonomik yeniden yapılanma gibi etmenler Kremlin'in ve merkezi otoritenin gücünü arttırmış ve Putin'in iktidarını pekiştirmiştir.

Putin'in ilk başkanlık dönemindeki performansı ekonomi ve güvenlik alanında olumlu olmuştur. Bu dönemde Rusya'nın ekonomisi dünya piyasalarında hızla yükselen petrol fiyatlarından dolayı hızlı bir büyüme dönemine girmiştir. Petrolden elde edilen gelir kamu harcamaları ve yatırımlarına yöneltilmiş ve ilk kez devlet ücretleri ve emekli maaşlarını zamanında öder duruma gelmiştir. Fakat bankacılık reformunun yapılmaması ve Gazprom gibi doğal kaynak monopollerinin ekonomideki ağırlığının artması ekonomik gelişimi sekteye uğratabilecek risk faktörleri olmuştur.

Putin zamanında Rus dış politikasının temel ilkeleri şu noktalara vurgu yapmaktadır: “Birincisi, Avrupa liderleri ile görüşmelerinde Putin'in Rusya'nın Pan-Avrupacılık faaliyetlerine daha aktif katılımını savunduğu görülmektedir. İkinci olarak, Çin ve Hindistan gibi ülkeler ile ilişkiler çok-kutupluluk, Avrasyacılık ve “stratejik ortaklık” temellerinde yapılandırılmaktadır. Üçüncüsü, eski Sovyetler Birliği cumhuriyetleri ile ilişkiler uluslararası

²³⁰ Gel'man, Vladimir. *The Dictatorship of Law in Russia: Neither Dictatorship nor Rule of Law*, PONARS Policy Memo: European University of St Petersburg, October 2000, Erişim Tarihi: 01 Ocak 2013, http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pm_0146.pdf,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

terörizm ve “İslami aşırılık” çerçevesinde Rusya’nın bu bölgelerde daha aktif ve proaktif rol oynamasını öngörmektedir. Dördüncüsü, ABD ile ilişkiler “stratejik istikrar” ve uluslararası çatışmalar çözümü konularında yakın işbirliği olarak tanımlanabilir.²³¹ Kısaca, Putin dış politikası Avrupa-merkezci, daha fazla Doğuya dönük (daha çok küreselci ve daha az Batıcı), daha fazla çatışmaya yatkın, iç politikaya daha öncelikli, ve daha çok ekonomi odaklı olarak tanımlanabilir.²³²

Putin bir yandan realist ve neo-realist teorilerine inanan birisidir. Güçlü devletin savunucusu (gosudarstvennik) ve süper güç statüsüne ulaşılmasının savunucusu (derzhavnik)²³³ olan Putin aynı zamanda küresel terör ile mücadelede ABD ile birlikte hareket etmekte ve Rusya’nın ekonomik gelişmesi adına Batı ve özellikle Avrupa Birliği ile ortak hareket edilmesini savunmaktadır.

Kırım’ın Rusya’ya ilhakının altında yatan en önemli düşünsel altyapı 1992 yılında Yeltsin’in dış politika danışmanı olan Sergei Karaganov’un ortaya attığı doktrindir. Karaganov Doktrini’ne göre, Rusya’nın “Yakın Çevre” olarak adlandırdığı bölgede yaşayan etnik Ruslar Rus dış politikası için kullanılmalıdır. Moskova bu bölgede ulusal çıkarlarını maksimize etmek ve gücünü arttırmak için eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde insan hakları ve azınlık haklarının savunucu olmalıdır.²³⁴ Karaganov Doktrini Putin tarafından tozlu raflardan indirilmiştir. Günümüzde bu doktrin “seçici müdahale” (selective engagement) olarak tanımlanmıştır.

Son Kırım Krizi’ne Batı’nın yeterli ve etkili bir şekilde bütüncül bir politika uygulamadığı ortadadır. Rusya’nın Batı ile ilişkileri İkinci Çeçen Savaşı’nda kısa dönemli

²³¹ Bobo Lo, *The Securitization of Russian Foreign Policy under Putin*, editör: Gabriel Gorodetsky, *Russia Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*, Routledge Publishing: New York, 2003, ss. 12 – 27.

²³²y.a.g.e., s. 14.

²³³Lena Jonson, *Vladimir Putin and Central Asia: The Shaping of Russian Foreign Policy*, I.B: Tauris: New York, 2004, s. 135.

²³⁴David J. Smith, Artis Pabriks, Aldis Purs, ve Thomas Lane, *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, Routledge: USA, 2002, s. 161.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kriz yaşamıştır. 2000 yılındaki Çeçen çatışması sırasında Rusya'nın Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesine delege göndermesi askıya alınmış fakat 2001'de bu tekrar yürürlüğe konmuştur. Her ne kadar özellikle Amerika Birleşik Devletleri önderliğine Rusya Federasyonuna karşı başta ekonomik olmak üzere yaptırımlar uygulanmış olsa bile bunlar etkili olmamıştır. 2001'de yukarıda verilen örnekteki gibi Rusya'nın Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi üyeliği askıya alınması yanında daha fazla sert yaptırımlar uygulanmalıdır.

Dağlık Karabağ ve Ermenistan Bağlamında Kırım'ın İşgali

Güney Kafkasya, Asya ile Avrupa arasında denize çıkışı olmayan bir alanda yer alan bölgeye verilen isimdir. Sovyet-sonrası bağımsızlıklarını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ı içeren üç ülkeden oluşmaktadır. Bazı bilim insanlarına göre, Rusya'nın güneyini yani Kuzey Kafkasya'yı da içine alan bölgeyi tek bir coğrafi alan olarak ele almaktadır (Blank, 1995). Ayrıca, de facto olarak Rusya'nın "Yakın Çevre Politikası"nın içinde yer aldığı belirtilmektedir (MacFarlane, 1997). Rusya Federasyonu Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra bölgedeki etkisini sürdürmek için Bağımsız Devletler Topluluğunu (BDT) kurmuştur. Ermenistan'ın Rusya ile ilişkisini göstermesi açısından BDT'ye kuruluş aşamasında üye olduğunu belirtmek gerekir. Diğer Güney Kafkasya ülkeleri, Gürcistan ve Azerbaycan, daha sonra BDT katılmıştır. Kremlin'in liderliğinde 1992 kurulması için çalışması başlatılan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO) 1999'da kurumsallaşmıştır. Ermenistan yine ilk başta üye olan ülkedir ve hala üyeliği devam etmektedir. Azerbaycan ve Gürcistan üye olmamıştır. Rusya ile 2008 yılında yaşanan Altı Gün Savaşı sonrası Gürcistan, Ağustos 2008'den itibaren BDT ayrılacağını ilan etmiş ve süreç Ağustos 2009'da tamamlandıktan sonra BDT üyeliğinden ayrılmıştır (Jafalian, 2013, s. 1).

Ermenistan-Rus ilişkileri, bölgesel güvenlik çerçevesinin olmaması ve Türkiye ile olan ilişkilerinin durumundan dolayı "özel" olarak tanımlanmaktadır. Rusya, Ermenistan'ın Türkiye sınırı yakınlarındaki Gyumri'de askeri üsse sahiptir. Ermenistan Rusya'ya doğal gaz ve nükleer santraller sebebiyle enerji alanında bağımlıdır. Buna ek olarak, birçok Ermeni vatandaşı Rusya'da ailelerinin geçimlerini sağlamak için çalışmaktadır. Rus Başkanı Yeltsin



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ile Ermenistan Başkanı Ter Petrosyan, yakın kişisel ilişki de kurmuşlardır. Rusya hem Ermenistan'a hem Azerbaycan'a silah sağlamakta ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Minsk Grubunun bir üyesi olarak Dağlık Karabağ çatışmasında arabulucu olarak aktif rol oynamaktadır. Ermenistan ile Rusya 1997 yılında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Ermenistan Rusya'nın kurduğu BDT'yi desteklemektedir. (Libaridarian, 2007, 244).

Ermenistan'ın dış politikasında, Ter Petrosyan/ANM yönetimi döneminde üç önemli özellik göze çarpmaktadır: Birincisi, Ermenistan'ın Kafkas bölgesinde Rusya'nın dış politikasının platzdarm (uygulayıcısı) olarak görülmesi abartılı bir yorumdur. Ermenistan bu dönemde ulusal çıkarları neyi gerektiriyorsa o şekilde davranmıştır. İkincisi, Ermenistan "benim dostlarımın dostları benim dostumdur", "benim düşmanımın düşmanı benim dostumdur" yada "benim düşmanım için kötü olan benim için iyidir" gibi sloganlar çerçevesinde dış politikasını yürütmemiştir. Ter Petrosyan döneminde Ermenistan dış politikası "düşman" yada "dost" tanımları üzerinden değil çıkarlar üzerinden yürütülmüştür. Örneğin, Ermenistan iç politikasında çok eleştirilmesine rağmen Ter Petrosyan, Türkiye'nin AB üyeliği desteklemiş ve Azerbaycan'a ABD uyguladığı ambargonun kaldırılmasını birden fazla durumda dile getirmiştir. Türkiye'nin Avrupa'ya entegre olması Ermenistan açısından uzun dönemli güvenliği ve ekonomik gelişimi için desteklenmesi gerekir. Üçüncü olarak, Ermenistan kaynakların sınırlı olduğu bilerek bağımsızlığını ve vatandaşlarının refahını bozmayacak şekilde dış ve savunma politikasını şekillendirmesi gerektiğinin farkındadır. Ter Petrosyan'ın 1998 yılında istifa etmesinin ardından Ermenistan dış politikası, daha yayılgıncı, saldırgan ve komşularının çoğunluğu ile sorunlu hale gelmiştir (y.a.g.e., 248-249).

Rusya Kırım'ı işgal ettikten sonra BM Güvenlik Konseyinde 15 Mart 2014 tarihinde Kırım ile ilgili GK kararı oylanmıştır. Bu karar, Kırım'da Rusya'nın halk oylaması yapacağını duyurmasının ardından yapıldı. Bu karara göre, güç kullanma tehdidine dayalı toprak kazanımı sonucunu doğuracak halk oylamasının yasalılığı ve geçerliliğinin olmadığı belirtilmiştir. Kırım'ın statüsünü değiştirecek hiçbir girişim kabul edilemez. BM Güvenlik Konseyi, üye devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının Kırım'ın statü değişikliği anlamına gelecek halk oylaması sonuçlarının tanınmaması ve bu yönde hiçbir harekette bulunulmamasının altı çizilmiştir. Kırım konusundaki bu BM Güvenlik



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Konseyi kararı için 15 üyeden 13'ü tarafından olumlu oy kullanılmıştır. Çin oylamada çekimser kalmış ve sadece Rusya veto hakkını kullanarak olumsuz yönde oy kullanmıştır.

Soğuk Savaş döneminde BM Güvenlik Konseyi birçok uluslar arası kriz ve çatışma durumunda veto hakkının kullanılması sebebi ile kilitlenmiştir. Bunun üzerine BM Genel Kurulu “Barış için Birleşme” adlı 03 Kasım 1950 tarihli (377A) kararını almıştır. Bu karar kısaca, BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto hakkını kullanması sebebi ile, BM asli görevi ve sorumluluğu olan uluslararası barış ve güvenliğinin sürdürülmesini tehlikeye girmesi halinde Genel Kurul’un gerekli tedbirleri alması için karar alması gerektiğini belirtmektedir. Genel Kurul bu durumda iki durumda acil olarak toplanabilir. Birincisi, BM Güvenlik Konseyi’nin yedi üyesinin olumlu oy kullanmasıdır. İkinci durum, 193 üyesi bulunan BM Genel Kurul’unun çoğunluğu tarafından acil toplantı çağırılmasıdır. Genel Kurul, Kırım’ın işgalinin ardından bu “Barış için Birleşme” kararı gereği yetkisini kullanarak olağanüstü toplanmıştır. 27 Mart 2014 tarihli toplantıda alınan karar, Ukrayna’nın Toprak Bütünlüğü” başlıklı ve Kırım’ın yasadışı ilhakı ile ilgilidir. Genel Kurul’daki oylamada 100 üye olumlu, 59 üye çekimser ve 11 üye olumsuz yönde oy kullanmıştır. Olumsuz oy kullanan üyeler arasında Ermenistan’da bulunmaktadır (Kaminski, 2014, s. 394).²³⁵

Ermenistan’ın Kırım ile bir diğer bağlantısı orada yaşayan küçük nüfusa sahip Ermeni azınlığın bulunmasıdır. Kırım’da ilk Ermeni kolonileri 10 ve 11 yüzyılda Ermenistan’ın Araplar ve Türkler tarafından işgal edilmesinden sonra görülmeye başlanmıştır. 11 ve 12 yüzyıl boyunca Ermeni kolonileri Batı Ukrayna, Kırım ve Doğu Yakasında görülmüştür. O dönemde en büyük Ermeni nüfusuna sahip Ukrayna şehirleri; Lviv, Kamianets-Podilskyi, Volodymr, Lutsk, Stanyslaviv ve Brody’dir. Bu şehirlerde yaşayan Ermenilerin kendi mahkemeleri, eğitim kurumları, kiliseleri ve belli ölçüde kendi kendileri yönetmelerini sağlayan yönetim sistemleri mevcuttu. 19 yüzyıl boyunca birçok Ermeni kolonisi yok oldu. Günümüzde 100 bin Ermeni Ukrayna topraklarında özellikle Donetsk, Kharkiv, Dnipropetrovsk ve Odesa’da yaşamaktadır (Katchanovski vd., 2013, s. 374).

²³⁵ Olumsuz oy kullanan 11 üye ülke şunlardır: Ermenistan, Belarus, Bolivya, Küba, Kuzey Kore, Nikaragua, Sudan, Suriye, Venezuela, Zimbabve, ve tabii ki Rusya Federasyonu.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kilikya'daki Ermeni Krallığı'nın 1375'te Memluk hanedanlığının saldırılarına yıkılmasının ardından Kırım kıyılarına Ermeni göçü başlamıştır. 16 ve 17 yüzyılda Anadolu'da yaşanan Celali Ayaklanmalarının ardından 17. yüzyılda Kırım'da Tatarlardan sonra en büyük nüfusa sahip etnik grup Ermeniler olmuştur. Bazı tarih kaynaklarına göre, 14 yüzyıldan 17 yüzyıla kadar Kırım yarımadası, "Ermeni Denizi" (Ermeni Magnası) olarak tanımlanmaktaydı (Williams, 2001, s. 20). Kırım'daki Ermeniler, 18 Mayıs 1944'te sürgün edilen Kırım Tatarları yanında Yunanlılar ve Bulgarlar'dan oluşan dört bin kişi ile birlikte Kırım'dan çıkarılmışlardır (Martin, 2001, s. 326). Bu durumda Kırım'daki Ermeniler ile Kırım Tatarları aynı kaderi paylaşmışlardır. Fakat bu kader birliği, Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi sürecinde bu iki grubun tek bir vücut halinde hareket etmesini sağlayamamıştır.

Sovyetler yıkıldıktan ortaya çıkan yeni devletlerde renkli devrimler yaşanmıştır: Gürcistan 2003 Gül Devrimi, Ukrayna 2004 Turuncu Devrimi, Kırgızistan 2005 Lale Devrimi, Moldova 2009 Üzüm yada Twitter Devrimi ve Ukrayna 2013-14 Maidan Devrimi. Putin Rusya'sında bile 2011-13 yılları arası Moskova'da renkli devrimlere benzer geniş halk kitlelerinin gösterileri yapılmıştır (Grigas, 2016, s. 19). Ermenistan'da buna benzer gösteriler, Şubat 2008 yılında yapılan seçim sonuçlarına eski Başkan Levon Ter-Petrosyan'ın itiraz etmesi sonucu yaşanmıştır. Seçim sonuçlarına göre, Ermenistan başkanlığına görevi Robert Koçharyan'dan olan Serge Sargysan gelmiştir. Muhalefetin yaptığı ve gece de süren gösteriler polis tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve sekiz kişi ölmüş ve onlarca gösterici yaralanmıştır. Ermenistan'da renkli devrim yaşanmamasının belki en önemli nedeni, toplumun ortak düşman olan "Türkler" ve "Azeriler" karşı tek vücut olarak durmasıdır. Rüşvet, yolsuzluk, insan hakları ihlalleri, demokratik değerlerden yoksunluk, ekonomik gerilik, işsizlik gibi birçok veri açısından geri durumda olmasına rağmen Ermeniler'in mevcut siyasi ve ekonomik sistemde değişikliğe gitmemesi bu şekilde açıklanabilir (Cheterian, 2010, s. 34).

Ermenistan'ın Rusya ile Batı ile ilişkisi ilginç özellikler göstermektedir. Bir yandan Güney Kafkasya'da Rusya'nın en önemli müttefiki ve stratejik ortağı olan Ermenistan öte yandan özellikle Avrupa Birliği (AB) üzerinden Batı ile iyi ilişkiler geliştirmenin yollarını aramaktadır. Ermenistan, Rusya'nın Belarus ile birlikte en sadık müttefiklerinden biridir. Ermenistan, Avrasya Ekonomik Birliği'nin diğer Rusya'nın yakın müttefikleri olan Belarus,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kazakistan, ve Kırgızistan ile üye olmuştur. Ermenistan'da hala Rusça önemli bir dildir. Ukrayna ile Kırım'da Rusya'nın en önemli sürtüşme konusu olan Akyar (Sevastapol) gibi üsler Ermenistan'da bulunmaktadır. Kısaca, Rusya'nın Kırım'da olduğu gibi başka bir devletin topraklarını işgal etmesine gerek yoktur; çünkü Rusya Ermenistan ve Belarus'un dış politikasında çok büyük etkiye sahiptir.

Ermenistan ile Rusya arasında 1997'de imzalanan anlaşmaya göre, Rusya Federasyonu yirmi beş yıllık süreliğine Ermenistan'da askeri üslere bulundurma hakkı elde etmiştir. Buna karşılık, Rusya Ermenistan'ın uluslararası güvenliğini garantörü olacaktır. 2001 yılında iki ülke on yıllığına ekonomik işbirliği anlaşması imzalamıştır. Eylül 2003'te imzalanan anlaşmaya göre ise Ermenistan'ın tek nükleer santrali olan denetimi Rusya'ya verilmiştir 2011 yılının Nisan ayında Ermenistan Parlamentosu tarafından onaylanan anlaşmaya göre, Rusya sayıları dört bin ve beş bin arasında değişen askerlerinin bulunduğu Ermenistan'daki Rus üslerinde 2044 yılına kadar kalabilecektir. Bunun yanında Rusya Ermenistan'ın güvenliği garanti almanın dışında önemli nokta, bu üsleri gerekirse Rusya Ermenistan dışında yapılacak operasyonlarda kullanabilecektir (Lansford, 2014, s. 71).

Ermenistan'ın Batı ile ilişkilerinde en önemli unsur, AB bu bölgede uyguladığı “Doğu Ortaklığı” politikasıdır. Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan 2008 Altı Gün Savaşı sonrası AB bölgede daha proaktif dış politika izlemeye karar vermiştir. Haziran 2010'da üç Güney Kafkasya devleti ile AB arasında “Doğu Ortaklığı” ve “ayrıcalıklı ortaklık” görüşmelerini başlatmıştır. Polonya ve İsveç tarafından önerilen “Doğu Ortaklığı” üç Güney Kafkasya devleti (Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan) yanında Ukrayna, Belarus ve Moldova'yı içermektedir. Burada amaç, bu altı ülkeye AB *Acquis* özellikle ticaret, adalet ve içişleri konusunda benimsemeye yönelik adımlar atmalarını sağlamaktır. (Delcour, 2013, s. 188). Ermenistan özellikle 2013 yılında AB ile “ayrıcalıklı ortaklık” anlaşması imzalamaya yaklaştığında Moskova Erivan üzerinde büyük diplomatik baskı kurmuş ve medya aracılığıyla psikolojik savaş başlatmıştır. Rus medyası bir yandan Ermenistan'ın iç politikasında çok önemli yere sahip olan Dağlık Karabağ'ı kullanarak AB ile yapılacak bir anlaşmanın “Dağlık Karabağ'ı satmak” anlamına geldiğine vurgu yapmaktaydı. Temmuz 2013'te emekli Rus büyükelçi Kovalenko'nun açıklamaları Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığını göstermektedir:



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

“Ermenistan Rusya ile birlikte yaşayabilir yada hiç yaşayamaz yok olur.” (Grigas, 2016, s. 235)

Ermenistan’ın Rusya ile yakınlaşmasını doruğa ulaşması, Eylül 2013’te Başkan Sarkasyan’ın Moskova’yı ziyaretinde yaşanmıştır. Rus Devlet Başkanı Putin ile yaptığı görüşmenin ardından Sarkasyan, Ermenistan’ın AB ile “ayrıcalıklı ortaklık” görüşmelerinden çekildiğini bildirmiştir. Aralık 2014 Ermenistan Parlamentosu’ndaki milletvekilleri, 103 Evet, 8 Hayır ve 1 tane çekimser oy kullanarak anlaşmayı onaylamıştır.(RFE/RL, 2014). Ermenistan 2 Ocak 2015’te Avrasya Ekonomik Birliği (AEB)’ne Belarus, Kazakistan, Rusya ile birlikte üye olmuştur. Kırgızistan, 12 Ağustos 2015’te beşinci üye olarak katılmıştır.

AB “Doğu Ortaklığı”, Kırım’ın Rusya tarafından işgal edilmesine verdiği yanıt, Mayıs 2015’te Riga’da yaptığı toplantıda belirlenmiştir. Beklendiği üzere bu toplantıda Kırım’ın Rusya tarafından işgal ve ilhakını kınayan karar tasarısını Ermenistan ve Belarus imzalamayı ret etmiştir. (Grigas, 2016, s. 236). Aslında bu toplantı bu iki ülkenin Rusya ile ilişkilerini riske etmek istemediğini ve AB ile yakınlaşmayı bir süreliğine buzdolabına kaldırmayı istediklerini göstermiştir. Ermenistan, Güney Kafkasya’da Rusya’nın en önemli müttefiki iken Belarus Rusya açısından Avrupa’daki son kalesi ve Slav kardeşliğinin simgesidir.

Son Söz

Kırım Tatarları bir diasporadır. Diaspora, göçmen bir toplumu tarif eder. Bu toplum kendi anavatanı dışında belli bir süre yaşamış ve etnik kimliğini hala devam ettirmiştir. Diaspora kendi ana vatanındaki soydaşları ve vatan toprakları ile hala etnik bağlılığını sürdürür. Yahudiler en eski ve en bilinen diaspora topluluğudur. Diaspora olmanın özelliği ve kolektif kimliğin belirleyici bir unsuru, bir etnik grubun bir toprak parçasından travmatik bir olay sonrası koparılmasıdır. Kırım Tatarları Kırım’a 1990’lı yıllarda dönene kadar diaspora olarak tanımlanabilir. Bunun dışında Kırım dışında özellikle Türkiye, ABD, Romanya, Avrupa ülkelerinde yaşayan Kırım Tatar diasporaları bulunmaktadır. Diaspora milliyetçiliği kavramı uluslararası ilişkilerde kullanılan bir kavramdır. Her ne kadar başta Türkiye olmak



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

üzere Kırım Tatarlarında diaspora milliyetçiliği uzun yıllar gizli kalmıştır.²³⁶ Kırım'dan Türkiye'ye göç etmiş insan sayısı 5 milyon olarak verilmektedir. Fakat bunların büyük bir kısmı Türkleşmiştir ve pasif bir şekilde Kırım Tatar kimliğine sahip çıkmaktadır.²³⁷

Batılı devletler Kırım'ın işgalinden bu yana Rusya'ya uygulanan yaptırımların devam etmesinden yana gözükmemektedir. AB, ABD, Kanada gibi ülkeler Kırım'ın Rusya tarafından işgalinin devam ettiği sürece ekonomik yaptırımların kaldırılmayacağını belirtmişlerdir. Batılı devletlerin Kırım konusunda Rusya'ya baskıyı arttırarak şu üç yeni açılımı yapabilir.

Birincisi, Batı devletleri Rusya'ya karşı yaptırımlarını devam ettirirken Ukrayna tarafından Kırım ile yapılan ticari bağların devam etmesini desteklemelidir. Kırım'ın ekonomik durumunu düzeltilmesinde ve Kırım halkının yaşam seviyesini arttıracak her türlü adım Kırım'ın Ukrayna tarafından geri alınmasının destekleyecektir. Ukrayna Kırım ile ticaretini devam ettirirken Kırım'daki rüşvet ve yolsuzluğu beslemek yerine orada yaşayan halka yönelik adımlar atarak yumuşak gücünü arttırmalıdır.

İkinci olarak, Rusya'daki muhalefetin Kırım'ın işgali konusunda daha net tavır alması konusunda Batılı diplomat ve politikacılar Rus muhalefetine daha fazla baskı yapmalıdır. Rus muhalefetinin Kırım'ın işgaline karşı tavır almaması onların demokratik ilkeleri konusunda şüphelere yol açtığı daha açık şekilde belirtilmelidir. Ukraynalılar ve Kırım Tatarlarının ayrı halk olduklarını Rus muhalefeti de kabul etmelidir. Kırım'ın işgaline karşı olan tek muhalif lider Boris Nemstov'un Şubat 2015'te suikaste kurban gitmesine karşın Rus muhalefeti içinde de Rus milliyetçiliğinin Rus demokratiğine baskın gelmesi bu konuda ümitli olunmasını engellemektedir. Rus liderliği yanında Rus muhalefesinde de kan değişikliği gereklidir. 26 Mart'ta Rusya'da yapılan gösterilerin arkasındaki kişi olan Rus muhalif lider Alexei Navalny, Kırım ve Ukrayna konusunda Putin'den farklı düşünmemektedir. Putin gibi Navalny de Ukraynalıların ayrı bir millet olduğunu kabul etmemekte, Rusya ile Ukrayna'nın birleşmesini

²³⁶ Chong Jin Oh, "Diaspora Nationalism: The Case of Ethnic Korean Minority in Kazakhstan and its Lessons from the Crimean Tatars in Turkey", *Nationalities Papers*, Vol. 34, No. 2, May 2006, s. 112. (ss. 111 – 129).

²³⁷ Williams, y.a.g.e., s. 227.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

savunmakta ve Ukrayna'nın Batı tarafından silahlandırılmasına karşı çıkmaktadır. Hem Rus iktidarı hem Rus muhalefetine yaşanacak değişim Kırım'ın geleceği açısından önemlidir.

Üçüncü olarak, Batılı ülkeler özellikle ABD ve AB bir yandan Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygularken diğer yandan kendi ülkelerindeki Rusya kaynaklı kara para aklama faaliyetlerine sessiz kalmaktadır. Rusya'nın kirli para trafiğini ortaya koyan bir rapora göre,²³⁸ Rusya Ocak 2011-Şubat 2014 yılları arasında 20 milyar ila 80 milyar Amerikan doları kara parayı aklamıştır. 1991 yılından beri Rusya'nın 700 milyar doları ve Ukrayna'nın ise 100 milyar doları kara parayı Batı ülkelerinde akladığı iddia edilmektedir.²³⁹ Putin'in Batı'ya yaptığı en büyük ihraç, doğal gaz ve petrol değil rüşvet ve yolsuzluktur. Batılı politikacılar, lobiciler, vergi danışmanları, avukatlar, gazeteciler hatta siyasi partiler Rusya'dan para kabul ederek Batı'nın inandırıcılığı ve ilkelerini ayaklar altına almaktadır. Batı ve AB bu konuda adımlar atmadan Kırım'ın geri alınması mümkün gözükmemektedir.

Kısacası, Kırım'ın geri alınabilmesi için birçok alanda yaşanacak köklü değişiklikler gereklidir. Ukrayna ve Kırım Tatarlarının açık ve net vizyonu ile stratejisi olmalıdır. Ukrayna ve Kırım Tatarları sadece Kırım'ın toprak olarak geri alınmasını değil orada yaşayan halkın daha iyi yaşam koşullarına sahip olacağı, insan hakları ve demokrasinin kök saldığı, hukukun üstünlüğü çerçevesinde tüm Kırım halklarının özgür ve insanca yaşam hakkına sahip olacakları, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele edilen ve Batı değerlerinin benimsendiği bir Kırım vizyonu ortaya koymalıdır.²⁴⁰

²³⁸OCRP, "The Russian Laundromat Exposed", 20 Mart 2017, <https://www.occrp.org/en/laundromat/the-russian-laundromat-exposed/> (Erişim 22.07.2017).

²³⁹ Taras Kuzio, "How Ukraine and the West Could Push Putin Out of Crimea", **Newsweek**, 04.07.2017, <http://www.newsweek.com/how-ukraine-and-west-could-push-putin-out-crimea-579048> (Erişim 22.07.2017).

²⁴⁰Sezai Özçelik, "Ukrayna ve Kırım Tatarları, Kırım'ı Nasıl Geri Alabilir", **QHA**, 14 Haziran 2017, <http://qha.com.ua/tr/fikir-yazilari/ukrayna-ve-kirim-tatarlari-kirim-i-nasil-geri-alabilir/156660/> (Erişim 09.07.2017).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İsrail Devleti'nde Ontolojik Güvenlik Kavramı ve Oded Yinon Planı'nın Bölgesel Güvensizlik Açısından İncelenmesi

*Halil İbrahim ALBAYRAK**

Özet

İsrail-Filistin meselesi, kapladıkları territoryal alan olarak küçük kabul edilebilecek kara parçasında sadece karşılıklı taraf ülkeleri ilgilendirmemektedir. Teolojik perspektifte²⁴¹ tüm dünyayı kapsamaktadır. Filistin ve Kudüs özelinde geliştirilen her politika Ortadoğu güvenliğinde adeta bir domino etkisi yaratmakta askeri, siyasi ve akademik olarak bitaraf kalınmasını imkânsızlaştırmaktadır. Son dönemden bu konuya verilebilecek en net örnek, ABD başkanı Trump' ın Kudüs' ü İsrail Devleti' nin başkenti olarak tanıdığını açıklaması tüm dünyada tepkilere yol açmış, bunun nezdinde İslam İşbirliği Teşkilatı ve Birleşmiş Milletler tarafından söz konusu karar yok sayılarak sadece İsrail-ABD tarafından kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır.²⁴²

*,Giresun Üniversitesi Espiye MYO Öğretim Görevlisi, ibrahim.albayrak@giresun.edu.tr

²⁴¹İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik inançlarının, kutsal mekânlarının bir arada bulunduğu tek şehir Kudüs' tür. Jonathan Romain et al, "Why is Jarusalem Important? You asked Google-here's the answer" The Guardian, 20.05.2015, www.theguardian.com/commentisfree/2015/may/20/why-jerusalem-important-google-autocomplete (Erişim Tarihi:01.02.2018)

²⁴²David Hughes, Is Jerusalem the capital of Israel, which countries voted against the UN resolution and why does Trump want to move the embassy there?,03.01.2018, <https://www.thesun.co.uk/news/5082438/capital-israel-jerusalem-donald-trump-un-vote/> (Erişim Tarihi 01.02.2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bölge özelinde tüm insanlığı ilgilendiren bu sorunun arka planı incelendiğinde, Filistin sınırları içerisinde kurulan İsrail Devleti' nin, vaat edilmiş topraklar²⁴³, seçilmiş halk²⁴⁴ ve beraberinde güvenlik sorununu taşıdığı görülmektedir.²⁴⁵ Bu kapsamda karşımıza çıkan *ontolojik güvenlik* kavramının irdelenmesi hâsıl olmaktadır. Kendisini merkeze alarak, özünde sert bir içe kapanmayı barındıran bu kavram, etnik ve dini olarak merkezi gurubu koruma altına almayı ideolojik açıdan varoluşsal sorunların etrafında politika üretmeyi²⁴⁶ hedeflemektedir. Görüldüğü üzere vaat edilmiş topraklar ve seçilmiş halk söylemi, İsrail güvenlik politikasının merkezini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bahse konu söylemlerin ayrıca incelenmesi İsrail' in bölgesel güvensizlik yaratan politikalarının anlaşılması açısından son derece önemlidir.

İzole edilmiş bir çevrede yaşamadığının farkında olan ve geliştirdiği güvenlik politikalarıyla bölgesel bir tehdit konumunu koruyan İsrail Devleti, sınırları içinde ve dışında milli menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla başta Filistin halkı olmak üzere tüm bölgeyi ve bölgeye has değerleri yok saymaktadır. İsrail Devleti, ABD ve AB' yi ulusal güvenliğinin tehdit altında olduğuna ikna etmiş, Filistin' de inşa ettiği güvenlik duvarıyla dahi kendi yaşam alanını koruma amacına ulaşamamıştır.²⁴⁷

Bu çalışmada İsrail Devleti' nin *Ontolojik Güvenlik Kavramı* çerçevesinde, Oded Yinon Planında belirtilen varoluşsal kaygılarını incelemek amaçlanmış, coğrafi olarak

²⁴³ Rabbi Shimon Apisdorf, "Part1: Abraham, Mezopotamia and a Promised Land", torah.org, Tarih Yok, <https://torah.org/learning/israel-in-a-nutshell-chapter1/> (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

²⁴⁴ "Judaism: The "Chosen People", Jewish Virtual Library, Tarih yok, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-quot-chosen-people-quot> (Erişim tarihi: 03.02.2018)

²⁴⁵ Zafer Balpınar, İsrail Filistin Çatışması:İsrail 'in Filistinlilere Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim,Yayımlanmış Doktora Tezi, İstanbul,Marmara Üniversitesi,Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 3

²⁴⁶ Jennifer Mitzen, Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma, *European Journal of International Relations*, Vol.12, No.3, 2006, s.341-370

²⁴⁷ Abdüllatif Yadak, İsrail Güvenlik Politikası Ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, Vol.3, No.9, 2014, s. 163-175



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bölgeye olan etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Literatür taraması, makale, internet haberleri ve konuyla ilgili kitaplar incelenmiş, betimsel nitel bir çalışma yapılmıştır.

Bu kapsamda, ortaya çıkan bulgular günümüz İsrail Devleti güvenlik politikalarıyla karşılaştırılarak bölgesel güvenliğe negatif yönde olan etkileri açıkça belirtilecektir. Sonuç olarak, *Ontolojik Güvenlik Kavramı* ve *Bölgesel Güvensizlik* İsrail özelinde tespit edilmiş olup, öneri olarak diplomatik çözüm yolları ve barışçıl müzakerelere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ontolojik Güvenlik, Oded Yinon Planı, Bölgesel Güvenlik, Ortadoğu

IN THE STATE OF ISRAEL, THE CONCEPT OF ONTOLOGICAL SECURITY AND INVESTIGATION FROM THE REGIONAL INSECURITY OF THE ODED YINON PLAN

Abstract

The Israeli-Palestinian issue does not concern only the reciprocal countries in the small piece of land that can be regarded as a territorial area. Theological perspective covers the whole world. Every policy developed in Palestine and Jerusalem creates a domino effect in the Middle East's security and makes it impossible to leave military, political and academic. The clearest example that can be given to this issue in the recent period is that the US President Trump's recognition of Jerusalem as the capital of the State of Israel has led to reactions all over the world and this has been ignored by the Organization of Islamic Cooperation and the United Nations.

When the background of this problem which concerns the entire humanity in the region is examined, it is seen that the State of Israel established within the Palestinian borders carries the promised land, the elected people and the security problem with it. In this context, the concept of ontological security emerges which is confronted. This concept, centered on itself, has a tough inner closure, aims to protect the central group ethnically and religiously and to produce politics around ideological existential problems. Promised lands and elected public discourse are central to Israeli security policy. In this context, further examination of



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

the discourse of the subject matter is crucial for understanding Israel's regional insecurity policies.

The State of Israel, which is aware of the fact that it does not live in an isolated environment and develops its security policies and protects its position as a regional threat, ignores the values of the entire region especially the Palestinian people, in order to realize its national interests both inside and outside the borders. The State of Israel has convinced the United States and the EU that national security is under threat and has not reached the goal of protecting its own habitat even with the security wall it has built in Palestine.

In this study, it was tried to reveal the geographically local effects of the Israeli State on the concept of Ontological Security, aimed to examine the existential concerns expressed in the Oded Yinon Plan. Literature review, articles, internet news and related books were examined and a descriptive qualitative study was conducted.

In this context, the findings will be clearly compared with those of today's Israeli State security policies, and the effects on the negative side of regional security will be clarified. As a result, the concept of Ontological Security and Regional Insecurity have been identified in Israel, and the proposals will refer to diplomatic solutions and peaceful negotiations.

Key words: Ontological Security, Oded Yinon Plan, Regional Security, Middle East

1.Sorunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Roma'nın MÖ 63 yılında Filistin topraklarını ele geçirmesiyle başlayıp fanatik Yahudilerin oluşturduğu Zealotların Roma'yı yenebileceklerine dair irrasyonel tutumları tarihler MS 70 yılını gösterirken ilk Yahudi isyanıyla birlikte Roma'nın Kudüs'ü alması ve 135 yılında ikinci isyanı başlatmalarıyla Filistin topraklarından çıkarılmalarıyla sonuçlanan bu süreç Yahudilerin diaspora hayatlarının başlangıcı olmuştur (Eroğlu, 2003:31). İsraililer, Kudüs'ten çıkarılışlarını Tanrı'nın kendilerine verdiği bir ceza olarak görmüş ve kendilerini kurtarıp Filistin'e geri getirecek olan da Tanrı'dan başkası olmadığı (Prior, 2002:44) inanışına sahip olmuşlardı. Diğer bir deyişle, bunu ulusal bir kader olarak benimsemişlerdir. Ancak 19. yüzyılda Rusya'da başlayıp Fransa'da yaşanan Alfred Dreyfus olayıyla devam



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

eden antisemitizm hareketleri Siyonizm'in doğuşuna yol açmıştır. Bu antisemitizmden kurtuluşun ancak çıkarıldıkları Filistin'e dönerek kurtulacaklarına olan inanış zamanla politize edilerek bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu düşüncüyü benimseyen Yahudilerden Nathan Birnbaum *kendi kendine kurtuluş* kavramını ileri sürmüş ve Judah Alkali ve Zvi Kalisher gibi Siyonistler Tanrı'nın Yahudilere verdiği cezanın çekildiğini ve Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri gerektiğini ve Mesih'in mucizelerinin sonradan geleceğini ileri sürmüştür. Siyonizm bu noktada Tanrıya rağmen Tanrı rolü oynayarak Mesih inancını politik bir tasarıya çevirmiş ürettiği milliyetçilikle yapay bir ulus inşa sürecini başlatmıştır (Prior, 2002: 44). Ancak Yahudi sorunu hususundaki çözüm örneklerini kuramsal tabandan pratik uygulamaya geçiren kişi olan Theodor Herzl'in (Boyer, 1995:80) başlattığı çarpık siyasi siyonizm'in İsrail için çizdiği sınırlar (Türkiye dahil Vaad edilmiş Topraklar) günümüzde İsrail'inde bu sınırları benimsemiş olması Ortadoğu'daki güvenlik sorununun günümüzdeki izdüşümünü oluşturmaktadır.

1917'de Balfour Bildirisi ile Filistin' de Yahudiler için yurt kurulmasını sağlayan İngilizler olmasına rağmen, Siyonistler için öncelikli hedef İngilizlerin bölgeden çıkarılması gerektiğine dair bir inanış hakim olmuştur. Çünkü 1922'da Churchill'in Beyaz Belge'sinin açıklanması büyük bir güven bunalımına yol açmış ve bu doğrultuda İrgun, Hagana ve Lehi gibi yeraltı direniş hareketleriyle öncelikli olarak İngilizlere ve Filistinlilere karşı terör eylemlerinde bulunmuştur (Çağlayan, 2010:69). Bu terör dönemi, 1947'de BM'nin Filistin'i Arap ve Yahudiler arasında ikiye bölme kararını takiben İngiltere'nin bölgeyi boşaltması ve 14 Mayıs 1948'de İsrail'in bağımsızlık ilanı ile yeni bir boyuta evrilmiştir. 1948'de İsrail Devleti'nin ilan edilmesiyle çatışma; Irak, Suriye, Mısır ve Ürdün Arap güçlerinin uluslararası sınırı geçerek İsrail'e saldırılarına sonucu, Filistin-İsrail düzeyinden Arap-İsrail boyutuna genişlemiştir. Arapların yenilgisiyle sonuçlanan bu savaş sonunda İsrail, Filistin topraklarının yüzde 80'ini ele geçirmiş ve binlerce Filistinlinin mülteci konumuna düşmesine yol açmıştır.

1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanal'ını millileştirme girişimiyle İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket eden İsrail, Mısır'a bırakılmış bulunan Gazze'yi işgal etmiş ve Sina'yı tamamen kontrol altına almıştır. Bu savaşla birlikte Eisenhower Doktrini ile Amerika Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'nın üstünlüğüne son vermiştir. 1967 yılında Altı Gün Savaşı olarak bilinen Arap-İsrail savaşı, İsrail'in kesin galibiyetiyle sona ermiş ve savaş sonrasında

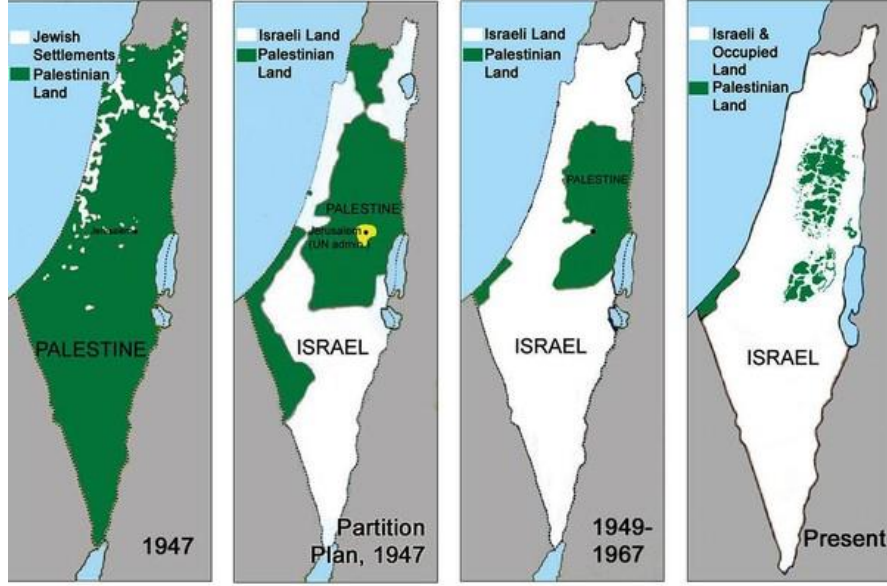


2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İsrail, Sina Yarımadası, Batı Şeria, Gazze Şeridi, Golan Tepeleri ve Kudüs'ün tamamını ele geçirmiştir. Bu tarih aynı zamanda İsrail'in Filistin topraklarında yasadışı yerleşimler açısından da bir dönüm noktası olmuştur. İsrail, Filistin topraklarının elde edilmesini kendi güvenliği bakımından hayati görmüştür. Sınırlar ve güvenlik politikaları dikkate aldığımızda, yasadışı yerleşim siyasetinin İsrail'in dışardan gelecek göçler için yaşam alanı meydana getirdiği, dolayısıyla İsrail'in güvenliğiyle doğrudan ilişkili olduğu anlaşılabilir. Bu bağlamda, 1917 yılından beri, İsrail adım adım Filistin topraklarını ele işgal ettiği aşağıdaki haritadan çok net olarak görülebilir.

1973 tarihinde Mısır'ın Sina cephesine yaptığı sürpriz saldırıyla başlayan Yom Kippur Savaşı'nda da İsrail Süveyş Kanalı batı yakasında ve Suriye'nin Golan Tepeleri'nde yeni topraklar ele geçirmiş, ancak İsrail'in yenilmezlik miti son bulmuştur. Ayrıca bu savaş İsrail'in 'Pearl Harbor'ı olarak görülmüş ve istihbarat yapılanmasında ciddi değişikliklere gitmiştir. Mısır ve İsrail arasında ABD'nin arabuluculuğunda yapılan Camp David Anlaşmasıyla 1978'de İsrail ilk kez bir Arap devleti tarafından tanınmış ve çok geçmeden İsrail, Lübnan'ı işgal ederek dengeleri değiştirmiştir. İntifada eylemleri ve sırasıyla 1991 Madrid, 1993 Oslo, 1998 Wye Nehri Memorandumu, 1999 Şarm El-Şeyh Memorandumu, 2000 Camp David Zirvesi, 2002 Arap Barış Girişimi, 2002 Yol Haritası, Cenevre Planı, 2007 Annapolis Konferansı ve son olarak 2 Eylül 2010 tarihinde başlayan doğrudan görüşmelerle oluşan barış süreçleri günümüze kadar devam eden sonu gelmeyen bir senfoni (Şahin, 2010:9) halini almıştır.

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI Palestinian Loss of Land 1947 to Present



(<https://www.newsonia.com/report/jerusalem/> Erişim Tarihi: 18.08.2018)

2. İsrail Güvenlik Anlayışının Düşünsel Arka Planı

İsrail, devletleşme sürecine girdiği andan itibaren, Ortadoğu'da uyguladığı her politikayı güvenlik olgusu çerçevesinde ele almıştır. İsrail, hem dış politikada hem de iç politikada inanç ve ideoloji ile şekillenmiş bir güvenlik algısına sahip olmuştur. Dini inanın bir ideolojiye dönüşmesiyle ortaya çıkan yahudi milliyetçiliği ve siyonizm çerçevesinde kurgulanan düşünce, ötekileştirmeyi savunan, kendini ötekilerden farklı ve üstün gören ve ötekiler üstünde egemenlik kurma hakkına sahip bir anlayışa evrilmiştir.

Bu anlayışın altyapımı da Yahudilerin dünyanın heryerinde güç temelli politikalara maruz kalmaları, aşağılanmaları, asimilasyona uğramaları ve son olarak soykırım yaşamış olmaları oluşturmaktadır. Kurtuluş reçetesi olarak, Tevrat'ta vaad edilmiş topraklarda yani Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin kurulması esas alınmıştır. Dolayısıyla, İsrail halkı, Yahudi karakterinde bir yaşam sahası olarak gördükleri Filistin topraklarında şiddet araçları kullanımıyla Filistin halkını tehdit ve düşman kategorisinde ele alarak ötekileştirmekte bir sakınca görmemiştir. Çünkü, Yahudiler, tarihsel olarak yaşadıkları şiddeti bir daha yaşamamak için ötekiler diye nitelendirdikleri Filistinlilere bu şiddetli güç kullanımını doğal kabul eden bir psikolojik ruh haline bürünmüşlerdir. Bu bağlamda, israil'in güvenlik



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

anlayışının düşünsel kodlarını oluşturan birkaç parametreyi incelemek konuyu anlamlandırmak açısından önem arz etmektedir.

2.1.Güvenlik Yoksunluğu; Yahudilerin yaşadıkları ülkelerde kendilerini sürgün olarak kabul etmelerine neden olan temel nedenlerden biri **Güvenlik Yoksunluğu** olmuştur. Maruz kaldıkları şiddet de, bu kabulün ön plana çıkmasını ve kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Böylece, güvenli bir Yahudi yurduna duyulan gereksinimin ve özlemin, zorunluluğa dönüşmesini sağlayan bir tablonun ortaya çıkışı hız kazanmıştır (Balpınar, 2011: 1)

2.2.Holokost; İsrail, kendine yönelik yapılan en ufak bir eleştiriyi bile **Holokost** ile ilişkilendirerek bir varoluşsal bir tehdit olarak kabul etmektedir. Bir daha böyle bir soykırıma maruz kalmamak için sürekli savunmacı ve saldırgan bir tutum benimsemiştir. Bu da güvenliğin bütün politik süreçlerde ilk unsur olarak kalmasını sağlamıştır.

2.3.Herkes Bize Karşı; anlayışının getirdiği kendini bir ötekinin (Filistin) düşmanlığı üzerinden tanımlayarak politikalarını bu karşıtlık üzerinden kurgulama sanatı. Bu ötekialgısı, güvenlik tehditleri karşısında İsrail toplumunu kenetleme görevi görmektedir. Yahudi'nin Yahudi'den başka dostu yoktur algısı, özelde Filistinlilere genelde ise bütün ülkelere karşı bir güvensizliği doğurmuştur. Yahudilerden başkasından yardım gelmeyeceği ve holokost deneyimine dayanarak anarşik olan uluslararası ortamın kendilerini koruyacak bir yapıdan yoksun olduğu varsayımları, bu anlayışı doğurduğu söylenebilir. Bu güvensizlik anlayışı, İsrail güvenlik politikasının ana unsurunu oluşturmuştur. Yahudilerden başkasının tehdit olarak kabul edilmesi, İsrail güvenlik teşkilatlarının yapılanmasını da şekillendirmiştir. Dolayısıyla, İsrail güvenlik kurumları, kendilerine karşı yapılan en ufak bir saldırı ihlalini en sert şekilde cezalandırma üzerine kurgulanmıştır. Proaktif bir anlayışla, tehditlere karşı caydırıcılık, cezalandırma ve misillemeyi önceleyen bir konsept benimsenmiştir. Bir bakıma, silahlı mücadelenin gerekliliğini sadece güvenlik kurumları değil, aynı zamanda Yahudi halkının benimsemiş olması, İsrail'i bir bütün olarak militarist yapıya dönüştürmüştür. Bu bağlamda, İsrail, hayat sahası olarak gördüğü Filistin topraklarında şiddete başvurmayı hayatta kalmak için elzem görmesi ve bu şiddete dayalı güvenlik anlayışının gerekliliği konusunda Yahudi toplumunu ikna etmeyi başarmıştır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Yukarıda sıralanan esaslara bakıldığında, İsrail için güvenlik; çatışmanın sürekliliğini ve gerekliliğini esas alan, çatışmayı varoluşsal bir tutuma indirgeyen, sözde vaad edilmiş işgal toprakların korunmasını İsrail'in güvenliğine endekslemiş bir anlama sahip olduğu anlaşılabilir. Bu paralelde İsrail devlet politikasının güvenlik politikası ile eş anlamlı olduğu, bekanın değişmez amaç olarak kaldığı, hem iç politikada hem de dış politikada izlenen her türlü çabanın güvenlik politikasını önceleyen bir duruma işaret ettiğini görmek mümkündür. Bu bağlamda, İsrail ve Filistin arasındaki bu çatışmanın karakteri siyasi bir mücadele yerine silahlı düşük yoğunluklu bir mücadeleyle şekillendiği, sınırlar, toprak, yerleşim yerleri, mülteciler ve Kudüs'ün bu güvenlik politikasının hem sebebi hem de sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

3. İsrail Güvenlik Stratejisinin Parametreleri ve Ortadoğu Yansımaları

İsrail kuruluşundan beri kendisini düşmanlarla çevrelenmiş algısıyla yaşamış ve politikalarını bu algı doğrultusunda şekillendirmiştir. Dolayısıyla, Güvenlik stratejisini olmazsa olmaz üç temel parametre üzerine inşa etmiştir.

3.1. Büyük Güçlerle İttifak Stratejisi

Araplarla çevrili bir devlet olması İsrail'e yalnızlık ve tecrit edilmişlik duygusunu yaşatmıştır. Bu yalnızlık ve yok edilme korkusunu aşmak için güvenlik politikasını Büyük güçlerle ittifaklar yaparak aşacağını düşünen İsrail, sırasıyla İngiltere, Fransa ve ABD ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bir yandan, sırtını büyük güçlere yaslayarak İsrail devletinin ayakta kalmasını sağlamak, diğer taraftan büyük güçler sayesinde dünya kamuoyu nezdinde uluslararası meşruiyetini sağlamayı hedeflemiştir. İsrail siyasi tarihinin dönüm noktası, Eisenhower Doktrini ile ABD'nin Orta Doğu'da İngiltere ve Fransa'nın yerini alması olmuştur. ABD'nin Ortadoğu'daki bazı ülkelerinin SSCB yanlısı tutumunu sınırlandırmak için müttefik arayışında olduğunu bilen İsrail bu fırsatı, 1967 yılında yaşanan Altı Gün Savaşı'nda Mısır, Suriye ve Ürdün'e karşı net bir zafer kazanarak elde etmiş ve ABD nezdinde kendisini ispatlamış ve bölgede "stratejik bir değer" olduğunu ortaya koymuştur (Şahin, 2010:40). Bu noktadan sonra, ABD-İsrail arasında sarsılmaz türde bir ilişki gelişmiştir. Kurulan bu özel ilişki sayesinde İsrail, dünyanın süper gücü olan ABD'nin her



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

türlü desteğini almış olması Ortadoğu bölgesini İsrail lehinde derinden etkilemiştir. ABD'nin desteğiyle İsrail, ABD'nin askeri ve teknolojik sistemlerine erişmiş ayrıca ABD sayesinde Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi Batı menşeli örgütlere üye olmayı başarmış, NATO ile Barış İçin Ortaklık Programı çerçevesinde diyalog içinde olma ayrıcalığını elde etmiş olmasıyla da ihtiyacı olan siyasi, askeri ve ekonomik kaynaklara ulaşmakta sıkıntı çekmemiştir. (Özdaşlı, 2017:177). Bu bağlamda İsrail, uluslararası destek elde ederek ve askeri yapısını güçlendirerek, Arap ülkelerine karşı caydırıcılığını güvence altına almayı da sağlamıştır. (Efegil 2013: 56).

3.2.Çevre İttifak Stratejisi (The Alliance of Periphery)

ABD ve diğer batılı güçlerin desteğini kazanan İsrail, Ortadoğu'nun jeostratejik yapısını kendi lehine değiştirmek ve Ortadoğu'da çevresindeki Arap devletleri dengelemek için İsrail Başbakanı David Ben-Gurion'un doktrine ettiği **Çevre İttifak Stratejisi (The Alliance of Periphery)** yürürlüğe girmiştir. Bu strateji üç temel sac ayağından meydana gelen adeta bir üçgen mekanizmasını andıran bir sistem öngörmüştür.

3.2.1. Dış Çevre Stratejisi:

Ortadoğu'da yer alıp Arap olmayan müslüman ülkeler Türkiye ve İran; Kenya, Uganda, Etiyopya, Tanzanya, Nijerya ve Güney Sudan gibi Sahra Altı Afrika ülkeleri; Akdeniz havzasındaki ülkeler Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Romanya ve Bulgaristan; Güney Kafkasya ülkeleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ve son olarak Orta Asya'da yer alan Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan İsrail'in **dış çevre stratejisi** kapsamına giren ülkeler olarak olarak nitelendirilebilir. İsrail, dış çevre stratejisi kapsamında dönem dönem bütün bu ülkelerle iki ilişkilerini geliştirmiş ve böylece Ortadoğu'daki yalnızlığına son vermeyi ve diplomatik olarak tanınmayı güden bir politika izlemiştir. Bu sayede, bir taraftan İsrail'i kuşatan düşman Arap devletlere dışardan baskı yaparak İsrail'in içerde rahatlaması amaçlanmış diğer taraftan Arap olmayan ülkelerle ilişki kurarak Arap ülkelerini arkadan dolaşıp vurmak hedeflenmiştir.

3.2.2. İç Çevre Stratejisi

Mısır, Suriye, Irak ve Suudi Arabistan olarak sıralayabileceğimiz iç çemberi oluşturan bu ülkeler, İsrail'in öncelikli hedefleri olarak kabul edilmektedir. İç çevre stratejisiyle İsrail,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Arap devletlerin zayıflatarak küçük devletler haline getirilmesi, mikro devletler haline gelen bu devletleri kontrol altında tutulması ve emperyal bölgesel bir güç haline gelerek sınırlarını genişletilmesi hedeflenmiştir. Bu stratejiyle Arap devletlerinin bir blok haline gelmesi önleneyecek ve söz konusu ülkeler arasındaki görüş farklılıkları kullanılarak Filistinlilerin yalnızlaştırılması sağlanmış olunacaktır. Ortadoğu’da varlığını sürdürebilmek ve uluslararası alanda kabul görme hedeflerine ulaşabilmek için İsrail nizami veya gayrinizami savaş usullerini kullanmaktan çekinmemiş; asimetrik ve psikolojik harp gibi dolaylı savaş stratejileri dâhil her yöntemi kullanmıştır (Boz, 14 Mart 2012).

4. Beka Stratejisi

İsrail’in varlığına yönelik siyasi ve askeri tehditleri bertaraf edebilmek için geliştirilen son strateji ise **Beka Stratejisi** dir. Uluslararası konjonktürdeki değişikliklere uygun olarak sürekli gözden geçirilen bu strateji çerçevesinde, komşu Arap ülkelerinin toprakları işgal edilerek tehlikenin yerinde imha edilmesi sağlanacak ve Ortadoğu ülkelerinin radikalleşmesi önlenerek bölge İsrail açısından güvenli hale getirilmesi amaçlanan **Beka Stratejisi**’nin nüvesini **İsrail’in ‘Güvenlik Ve Hayat Sahası’ Doktrini** oluşturmuştur.

İsrail’in Ortadoğu’da bir sorun haline gelmesi benimsediği ‘beka stratejisi’ ne uygun olarak tasarladığı muğlak ‘güvenlik’ anlayışının bir gerekliliği olan Hayat Sahası doktrinin getirdiği tanımsız ‘sınırlar’dır. İsrail’in ilk başbakanı Ben Gurion’un tanımsız ‘sınırlar’ stratejisiyle haklılığını ABD’nin Bağımsızlık Beyannamesi’ne atıfta bulunarak *Bu Beyannamede hiçbir sınır söz konusu edilmiyor. Bizde devletin sınırlarını tespit etmek zorunda değiliz ve genişlemeye yönelik dinamik bir devlet yaratmak zorundayız*” (Zohar, 1966:133) sözleri yukarıda ifade edilen barış süreçlerinin sonuçlanmamasının en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Zira İsrail hiçbir zaman Ortadoğu’da gerçek anlamda bir barış istemediğini kendi yaşam sahalarını edinmek üzere giriştiği çatışmalar sürecinde, Araplarla anlaşmaya çalışmanın zaman kazanmak dışında önemsiz bir çaba haline geldiği ifade etmiş ve Maoistlerin benimsediği *barış zamanında savaşa hazırlanma* doktrinine uygun davranmıştır. Yine David Ben-Gurion’un 1937’da oğluna yazdığı bir mektupta *“Arapların kovulması lazım ama bunun için bir fırsatın elde edilmesi gerekir, ki bu fırsat da savaştır”* (Pappe, 2006:239 düşüncelerine ek olarak günümüz İsrail devletinin hala Ortadoğu’da Vladimir Jabotinsky’nin “Büyük İsrail” hedefine ulaşmak için geliştirdiği "demir duvar"



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

doktrinini (*siyasal ve askeri güç; Büyük Güçlü devletler ile ittifak; Yahudi göçü ve yerleşimciliği; Yahudilerin çoğunluğu; Araplar ile uzlaşmamak*) (Muminov, 2013:100) dış politikanın vazgeçilmez unsuru olarak uygulamaya devam etmesi tüm barış süreçlerinin başarısızlıkla bitmesinin altında yatan nedenlerin anlaşılması açısından hayatidir.

İsrail'in Ortadoğu'yu kapsayan beka stratejisi için güvenlik ve hayat sahası doktrinini uygulamak amacıyla siyasetin en temel argümanlarından olan '*Böl ve Yönet - Düşmanımın Düşmanı dostumdur*' prensibine uygun olarak bir çevreleme politikası geliştirmiştir. Bu politika çerçevesinde hareket etmek için Arap olmayan Türkiye, İran ve Etiyopya gibi ülkelerle işbirliği yaparak Arapları dıştan çevrelemek ve güçlü olan Mısır ve Suudi Arabistan rejimlerini arka kapı diplomasisiyle destekleyerek Arap ülkelerinin birleşik bir cephe kurmasını engellemek ve son olarak da Ürdün, Lübnan, Filistin, Suriye ve Irak gibi demografik olarak bir ulus devlet olmayan bu ülkeleri bölerek genişleme stratejisine uygun olarak kendisine bir hayat sahası meydana getirmeyi hedeflemektedir. İsrail bölge politikasını bu temeller üzerine inşa ettiği için Ortadoğu bölgesinde günümüzde de devam eden çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. İsrail'in bölgesel yayılmacılığının bir parçası olan bu süreci İsrail'in ilk Dışişleri Bakanı ve 1954-1955 yılları arasında Başbakanlık yapan Moshe Sharett'i 1979 yılında Tel-Aviv'de ibranice yayımlanan, sonrada ABD'de çevirisi yapılan ve büyük ilgi uyandıran 1953-1957 yılları arasında tuttuğu günlüğü, İsrail'in genişleme politikası ve hedeflerini tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır.

1. İsrail'in askeri, siyasi kurumları, kendi varlığına yönelik bir Arap tehlikesine hiçbir zaman ciddi olarak inanmadı. Arap tehlikesi efsanesi İsrail tarafından yaratıldı.

2. İsrail, Arap devletlerini giderek daha da emin olduğu Arap-israil savaşların çıkması için askeri çatışmaya zorlanmaktadır.

3. İsrail, bu stratejik amaca ulaşmak için şu taktikleri kullanmaktadır;

a) Ürdün ve Mısır'ın kontrolü altında bulunan, Batı Yakası ve Gazze'deki Filistin bölgeleri başta olmak üzere ateşkes hattının ötesinde yaşayan sivil halka yönelik büyük ve küçük çaplı askeri operasyonlar düzenleyerek bölge halkını sindirmek ve Araplar arasında kargaşa ve güvensizlik yaratmak.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

b) Arap askeri merkezlerine operasyonlar düzenleyerek Arap ordularını demoralize etmek ve böylece askeri mekanizma yoluyla rejimin güç dengesini bozmaya çalışmak.

c) İstihbarat toplamak, korku gerilim ve dengesizlik yaratmak amacıyla, Arap toprakları içinde gizli terörist eylemler düzenlemek.

d) Savaş yoluyla yeni bölgelerin ilhakı.

e) Filistin'e yeniden kavuşmayı amaçlayan bütün Arap ve Filistin iddiaları etkisiz hale getirmek için tüm politik ve askeri yöntemlerin uygulanması.

f) *İsrail'in bölgesel gücüne boyun eğerek kukla rejimlerin başa geçmesini sağlamak. Arap ulusal hareketlerini bölmek ve Arap dünyasını parçalamak amacıyla, hükümetleri devirmeye yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesi* (Balatekin, 1999:41).

Ben-Gurion, Ekim 1956'da Fransa ve İsrail liderleri arasında yapılan Sevr Konferansı'nda ortaya attığı Ortadoğu "yerleşim" planında şöyle bir öneri getirmişti: *Ürdün'ün var olma hakkı yoktur ve bölünmelidir. Ürdün ırmağın doğu yakası Irak'a katılacaktır ve Arap mültecileri buraya yerleşecektir.*

Batı Şeria, özerk bir bölge olarak İsrail'e verilecektir. Lübnan, Hristiyan bölümünün dengesini bozan Müslüman bölgelerden kurtarılacaktır. Irak, Doğu Şeria ve güney Arap yarımadası İngilizler'in olacaktır. Süveyş Kanalı milletlerarası olacak ve Kızıldeniz boğazları İsrail kontrolü altına alınacaktır (Beit-Hallahmi,1987:5).

İsrail'in genişleme stratejisine başka bir örnek olarak 1967'de ele geçirdiği Batı Şeria ve Gazze'yi elde etmeyi daha 1950'li yıllann başında planlandığı açıklayan Moshe Dayan 1968'de, 67 savaşının gerekliliğini şöyle ifade ediyordu: "... *Yayılmayı her gün daha çok Yahudi'yi buraya getirmeyi, sınırları genişletmek için daima daha fazla yerleşim bölgeleri meydana getirmeyi amaç edindik. Hiçbir Yahudi bu işin sona erdiğini söyleyemez...söylemesine izin vermeyiz*" (Balatekin, 1999:12). Oded Yinon'un 1982 yılında "İsrail İçin Strateji"²⁴⁸ başlığı ile yayımladığı raporun günümüz İsrail politikasının Ortadoğu'daki ülkeleri kendi beka stratejisi uyarınca düzenlemeyi, tüm bir bölgeyi "hayat sahası" haline getirmesi

²⁴⁸<http://www.voltairenet.org/article186019.html> Erişim Tarihi: 02.04.2018



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gerektiğini göstermesi açısından çok çarpıcı tespitler içermektedir. Oded Yinon'un kendi ifadesine göre İsrail'in bekası için en yüce ve en temel amaç, bölgeyi demografik, stratejik ve ekonomik bakımdan yeni bir dengeye oturtmaktır. Bu plana göre Arap olmayan ve Müslüman olmayan azınlıkları kullanarak İsrail'le işbirliği için teşvik edilmesi öngörüyor.

Bu planın ilk kurbanı olan Lübnan için raporda ifade edilen tespitler oldukça dikkat çekicidir. Rapora göre, *'Lübnan zaten fiilen var olan beş bölgeye bölünecektir. Bu bölgeler, bir Maruni-Hıristiyan bölgeyi, bir Müslüman bölgesini, bir Dürzi bölgesini ve bir Şii bölgesiyle Haddad'ın milisleri aracılığıyla İsrail'in denetimi altındaki bölgeyi içerecektir'* (Shahak,1982:8) İsrail'in Lübnan ilgisi daha 1954'te David Ben-Gurion'un, Lübnan'da bir Maruni devleti kurulmasının gerektiğini belirtmesiyle başladı ve Lübnan'ın Litani nehrine kadar olan güney kısmının ele geçirilmesi İsrail'in bekası için gerekli olduğu teziyle devam etti. 1975 te başlayan Lübnan iç savaşı sırasında Saad Haddad tarafından yönetilen Güney Lübnan Ordusu'nun Falanjist askerini kendi topraklarında eğitim veren İsrail, 1970 den beri Lübnan'a yerleşen Filistin Kurtuluş Örgütü'nün saldırılarını ileri sürerek 1982 Falanjistlerin desteğiyle Beyrut'a kadar ulaşarak Lübnan'ı işgal etmiş ve bu işgalle birlikte hedefine uygun olarak Lübnan'ın güney kısmını hala kontrolü altında tutmayı sürdürmektedir.

Yinon'un, Suriye planı ise şöyledir: *Suriye etnik yapısına uygun olarak, bugünkü Lübnan'da olduğu gibi çeşitli devletlere ayrılacaktır. Böylece kıyıda bir Şii Alevi devleti, Halepbölgesinde bir Sünni devleti, Şam'da buna düşman bir başka Sünni devleti, ve Havran, kuzey Ürdün ve belki bizim Golan'da bir Dürzi devleti. Böyle bir devletleşme uzun vadede bölgede barış ve güvenliğin garantisi olacaktır ve bu hedef bugün artık erişebileceğimiz kadar yakındır.* (Yinon, 1982:5)

Günümüz Suriye'nin yaşadığı sorunlara bir cevap niteliği taşıyan bu planın 2005 yılında CIA-MOSSAD işbirliğiyle dünyadaki bütün terörü "eşek arısı yuvası" (Hornet's Nest) adlı bir strateji ile bir araya getirme hedefiyle kurulan IŞİD vasıtasıyla gerçekleşmesi üzerinde düşünülmesi gereken konuların başında gelmektedir. 2015'te dönemin İsrail Savunma Bakanı Moşe Ya'alon, Tel Aviv'de Suriye'de savaşanları (!) *"İki koşulla destekliyoruz: Sınıra fazla yaklaşmayın ve Dürzilere dokunmayın."*



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Moşe Ya'alon 19 Ocak 2016'da Tel Aviv'de düzenlenen Ulusal Güvenlik Etüdlere Konferansı'nda da "*İran karşısında IŞİD'i tercih ederim*" ve yine Ya'alon, 22 Nisan 2017'de Kanal 10 televizyonuna verdiği demeçte bu kez "*Çoğu zaman ateş rejimin kontrolü altındaki bölgelerden geliyor. Ancak IŞİD'in bulunduğu noktalardan saldırı yapıldığında IŞİD hemen İsrail'den özür diledi.*" (Taştekin, 2017) gibi ifadeleri kullanmaktan çekinmemiştir. IŞİD ve İsrail arasındaki kirli bağlantının gerekliliğini İsrail Askeri İstihbarat Şefi Tümgeneral Herzi Halevi 19 Haziran 2016'da Herzliya Konferansı'nda şöyle açıklamaktadır: "*İsrail, Suriye'deki durumun IŞİD'in yenilgisiyle sona ermesini istemiyor. Süper güçlerin bölgeden çekilerek İsrail'i Hizbullah ve İran'ın karşısında yalnız bırakması İsrail'i güç bir duruma sokar. Kendimizi böyle bir pozisyonun içinde bulmamak için elimizden geleni yapmak zorundayız.*" (Taştekin, 2017) Düşmanımın Düşmanı dostumdur prensibine uygun olarak reel politik açısından İsrail çıkarları için neler yapabileceğinin adeta bir özetidir bu ifadeler.

Yinon'a göre Irak için senaryo ise şöyle tasarlanmıştır: *Irak bir yandan petrol bakımından zengin, öte yandan da içte bölük pörçük bir ülke olarak, İsrail İçin sağlam bir hedef olmaya adaydır. Irak'ın bölünmesi bizim için Suriye'nin bölünmesinden çok daha önemlidir... Irak, çoğunluğun Şii, yönetici azınlığın ise Sünni olmasına karşın özde komşularından farklı olmayan bir ülkedir. Nüfusun % 65'nin iktidara hiçbir siyasi katılımı yoktur. İktidar, % 20'lik bir seçkin tabakanın elindedir. Ayrıca, kuzeyde büyük bir Kürt azınlık vardır. İktidardaki rejimin elinden petrol gelirleri ve ordu alındığında Irak'ın gelecekteki durumu, Lübnan'ın geçmişteki durumundan farklı olmayacaktır... Irak etnik ve mezhebitemeller üzerine bölünecektir; kuzeyde bir Kürt Devleti; ortada bir Sünni ve güneyde Şii devleti (Yinon:1982:7)*

Oded Yinon'un 1982 yılında "İsrail İçin Strateji" başlığı altında yazdığı tüm bu senaryoya incelendiğinde, İsrail'in derin ve uzun vadeli bir Ortadoğu ajandasına sahip olduğu gözden kaçmamaktadır. Oded Yinon'un Planın ABD'nin sözde bölgeye demokrasinin getirilmesi, terörün ortadan kaldırılması, ekonomik ilişkilerin artırılması ve bölgede istikrarın sağlanması olarak ilan edilen ancak gerçekte Türkiye dâhil 22 ülkede sınırların değişmesini öngören Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ile devam ettiği aşıkardır. İsrail, bir siyaset yöntemi olarak dinci, etnik ve mezhepçi terörizmi hedef ülkelerdeki azınlıkları (örneğin Lübnan'daki



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Marunîler, Suriye'deki Dürziler, Irak'taki Kürtler ve Sudan'da yaşayan Hristiyanlar) kullanarak müttefiklerini çoğaltmaya çalışmaktadır.

Bu bağlamda, İsrail'in, Irak üzerinden Türkiye'nin Güneydoğu'suna kadar da uzanan PKK terör örgütü üzerinden "Vadedilmiş Topraklar" safkasıyla Türkiye'yi bölme hedefinin olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu nedenle, 1930 yıllardan itibaren İsrail ajanı Reuven Şiloah'ın Irak Kürtleriyle başlayan ilişkileri, 1964 yılında Savunma Bakan Yardımcısı olan Şimon Peres'in, Kürtlerin Avrupa temsilcisi sıfatını taşıyan Dr.Kumran Ali Bedir-Han ile gizlice bir araya gelmesiyle devam etti. Peres ile Bedir-Han arasındaki bu görüşmede Kürt gerilla (Peşmerge) subaylarından bir grubun İsraililer'den askeri eğitim almasına karar verildi. "Merved" (Halı) adı verilen bu gizli operasyon Ağustos 1965'te başladı ve üç ay kadar sürdü. 1970 lerde MOSSAD yetkilileri Molla Mustafa Barzani ile görüşerek Kuzey Irak'ı bağımsız bir Kürt Devleti'ni desteklediklerini söylemişlerdir (Yavuz, 2003:47). Bu desteğin somut bir örneği olarak Morris Amitay'ın Amerikan Yahudi basınının önemli dergilerinden biri olan Washington Jewish Weekly'de yayınlanan "Self-Determinasyon: Kürtler Hala Bekliyor" başlıklı yazısındaki şu satırların amacı oldukça açıktı: *"... Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Rusya'ya dağılmış olarak yaşayan 20 milyon kadar Kürt, bağımsız devletlerini kurma imkanını bulamamıştır... Kürtler'e kendi siyasi kaderlerini tayin edebilme hakkı tanınmadıkça, Orta Doğu'da huzursuzluğun ve isyanların devamı kaçınılmazdır."* (Friedman, 1993:85)

Günümüzde Irak, İran, Suriye ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne büyük bir tehdit oluşturan PKK, PJAK ve PYD örgütlerini kullanan İsrail, Oded Yinon'un Planını adım adım takip etmektedir. Zira İsrail Genelkurmay Başkan Yardımcısı Yair Golan, 2017 yılında PKK'yı terör örgütü olarak görmediklerini söyleyerek "İsrail'in dış politikasına hizmet ediyorlar" ifadeleri bunun en açık göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında Irak savaşları, 2006 yılı Lübnan savaşı, 2011 yılı Libya savaşı, Suriye ve Irak'ta halen süren savaşlar, Yemen savaşı ve Mısır'daki rejim değişikliğinin nedenleri, Suudi Arabistan'ın ılımlı islam söylemi, Suudi Arabistan Müftüsü ve Ulema Heyeti Başkanı Abdülaziz Al-i Şeyh verdiği fetvada İsrail'le savaşmanın caiz olmadığını belirtmesi ve son olarak Birleşik Arap Emirlikleri'nde general pilot Abdullah el Hashmi'nin "BAE ve İsrail iki kardeş ülkedir. ABD ise iki ülke arasındaki farkı denetleyen abidir" ifadesi İsrail'in Küçük Orta Doğu stratejisiyle



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ilişkilendirilerek okunmalı ve anlaşılmalıdır. Gelineen noktada, İsrail'in Arap devletlerin zayıflatarak küçük devletler haline getirilmesi ve kendisine yakın hükümetlerin iktidara getirilmesi stratejisi başarıya ulaşmış gibi gözüküyor. Diğer bir deyişle, İsrail açısından önemli olan bölgedeki İsrail yanlısı yönetimlerin yerlerini koruması ve bu yollarda bölgesel etkisini artma hedefine ulaşmayı kolaylaştırmasıdır. Ortadoğu'da son aylarda yaşanmakta olan halk hareketlerinin bölgede yer alan önemli bir güç olan İsrail'in ekmeğine yağ sürdüğü görülmektedir. Genel olarak söylemek gerekirse, İsrail, Ortadoğu'daki siyasi çalkantıların durulmadığı bir ortamda Mısır, Suudi Arabistan ve BAE ile kurduğu ortaklıklarla ve anlaşmalarla Ortadoğu'daki yerini gün geçtikçe sağlamlaştırmaktadır.

Sonuç

İsrail bağımsızlığını ilan ettiği 1948'den beri, Araplarla çevrelenmiş algısıyla politikasını güvenlik ve güç kullanımı üzerine şekillendirmiştir. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun "Böyle bir bölgede, hayatta kalmayı, güvenliği ve barışı garanti eden tek şeyin güç olduğunu" ifade etmesi bu politikanın devamı olarak görülebilmektedir. Zira, İsrail için güvenliğin tanımı, 'var olma ve varlığını devam ettirme' biçimini korurken, Yahudiliğin ve siyonizmin değerleri güvenliğin anlamlandırılmasında kullanılması bu kısır döngünün devamına işaret emektedir. Bu çerçevede İsrail için güvenlik; çatışmanın sürekliliğini ve kaçınılmazlığını esas alan, daha çok silah daha çok güvenlik kabulüne dayanan, çatışmayı var olmak ile yok olmak arasında bir seçim olarak kabul eden, sıfır toplamlı ve asimetrik karakterde bir kurgu olarak kabul edilmeye devam etmektedir. Bu güvenlik temelli kurgu, herkesin İsrail'i yok edeceği saplantısı ve kuşatılmışlık duygusuyla İsrail'i gün geçtikçe bir paranoyak devlete dönüştürmektedir. Arap denizi ile çevrelenmişlik duygusundan kurtulmak ve kendi varlığına yönelik siyasi ve askeri tehditleri yok etmek için geliştirdiği Beka Stratejisi kapsamında komşu Arap devletlerini parçalamaktan çekinmemiş ve etki alanındaki bütün devletlerin içinde yer alan azınlıklar ve farklı mezheplerle yakın ilişkiler kurmaktan geri durmamıştır. İsrail kendisine yönelik en ufak tehditi bir beka sorunu olarak ele aldığı için Ortadoğu'da İsrail yanlısı ve Arap karşıtı bir ittifak oluşturmayı amaçlayan Çevre Stratejisi'ni (Periphery Strategy) uygulamayaktan da geri durmamıştır. Güvenliğin beka sorunu olarak görüldüğü bir ülke olan israil, doğal olarak bütün politikasını tehdit-savunma-güç kullanımı üzerine inşa etmiştir. Bu açıdan israil, güvenliği ötekiler diye adlandırdığı Filistinlilerin yok



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

edilmesiyle sağlanacağına inanmıştır. Bu bağlamda, İsrail tarihi boyunca, ırkçılığa dayalı bir iç siyaset, İsrail'e Yahudi göçünün sağlanması maksadıyla hayat sahası açmak için saldırgan ve yayılcı bir dış politika ve devlet terörü şeklinde kendini gösteren bir güvenlik anlayışını takip etmiştir (Garaudy,2017:36) Dolayısıyla,yıllardır bitmek bilmeyen İsrail ve Filistin arasındaki barış süreçlerinin olumlu sonuçlanmaması ve İsrail'in sürekli güvenlik konusunu gündeme getirerek bu süreci baltalaması Ortadoğu'da bir İsrail sorunsalının varlığını göstermektedir. Acaba İsrail'in güvenliği büyük güçler tarafından garanti altına alınsa bile, İsrail, Filistinle barış yapar mı? Bu sorunun cevabını vermek zor çünkü İsrail'in ajandasında Vadedilmiş Topraklar rüyası hiç eksik olmamıştır. Diğer bir deyişle, İsrail'in güvenlik politikası aslında, Arap tehdidine karşı İsrail'in güvenliğini sağlama çabalarından değil yaşam alanını genişletme politikasından kaynaklandığı giderek açıklık kazanmaktadır. Mevcut bağlamda, Ortadoğu'daki savaşlar, İsrail'in bölgesel yayılcılığının bir parçasıdır çünkü Büyük İsrail hayali için, Arap devletlerinin parçalanarak daha küçük devletlere dönüşmesi gerekmektedir. İsrail, Ortadoğu'daki varlığını daimi bir tehdit altında görme paranoyasından kurtulup ve bu coğrafyadaki devletlerin içindeki azınlık isyanlarını desteklemeyi bırakmadığı sürece bölgede İsrail sorunu devam edecektir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kaynakça

- Abilov, S., & İsayev, İ. (2016). The Consequences of the Nagorno-Karabakh War for Azerbaijan and the Undeniable Reality of Khojaly Massacre:A View from Azerbaijan. *Polish Political Science Yearbook, 45*, 291-303.
- APISDORF, S. (tarih yok). *Part 1: Abraham, Mesopotamia, and a Promised Land*. 02 01, 2018 tarihinde torah.org: <https://torah.org/learning/israel-in-a-nutshell-chapter1/> adresinden alındı
- Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu. *Avrasya Dosyası, 7(1)*, 393-430.
- Aslanlı, A. (2016). Kafkasya için Yürütülen Mücadele ve Karabağ Sorununun Doğuşu. B. Özarlan içinde, *Kanayan Yara Karabağ* (s. 13-36). Ankara: Astana Yayınları.
- Baguirov, A. (2008). Nagorno-Karabakh: Basis and Reality of Soviet-era Legal and Economic Claims Used to Justify the Armenia-Azerbaijan War. *Caucasian Review of International Affairs, 2(1)*, 11-24.
- BALATEKİN, S. (1999). İsrail' in Güvenliği ve Hayat Sahası. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- BALPINAR, Z. (2011). İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMASI: İSRAİL'İN FİLİSTİNLİLERE YÖNELİK GÜVENLİK POLİTİKASINDA DEVAMLILIK VE DEĞİŞİM. İstanbul: Doktora Tezi.
- CHERNOBROV, D. (2016). Ontological Security and Public (Mis) Recognition of International Crises: Uncertainty, Political Imagining and the Self. *Political Psychology, 581-596*.
- Cornell, S. (2001). *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*. Surrey: Routledge Curzon Press.
- Council of Foreign Relations. (2017, 12 15). *Global Conflict Tracker*. 12 15, 2017 tarihinde cfr.org: https://www.cfr.org/interactives/global-conflict-tracker?cid=ppc-Google-grant-conflict_tracker-031116&gclid=Cj0KCQjAgs7RBRDoARIsANOO-HhbNs0iwtfgJebOAYE5RqHF6yWZ7l_2Sido24_RcbBMerhffdLbHDEaAq3IEALw_wcB#!/conflict/nagorno-karabakh-conflict adresinden alındı
- Directorate-General For External Policies, Policy Department. (2016). *Russian Military Presence in the Eastern Partnership Countries*. European Parliament.
- DOSBOLOV, A. (2014). Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü. *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 1-8*.
- EMİNOĞLU, A. (2016). TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKİYE İSRAİL İLİŞKİLERİNİN DEĞİŞEN YAPISI. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 88-106*.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- ERDEMİR, H. (2011). İsrail Devleti'nin İlanından Önce David Ben-Gurion'un Filistin i Yahudileştirme Politikası. *Gazi Akademik Bakış*, 175-194.
- ERTOSUN, E. (2011). Türkiye'nin Filistin Politikasında ABD ya da AB Çizgisi: Güvenlik Etkeninin Belirleyiciliği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 57-88.
- FIRAT, E. (2017, 12 06). *Anadolu Ajansı*. 02 01, 2018 tarihinde <http://aa.com.tr/tr/dunya/1917-den-2017ye-bir-asirdir-bitmeyen-mesele-kudus/991875> adresinden alındı
- Goltz, T. (2012). The Successes of the Spin Doctors: Western Media Reporting on the Nagorno Karabakh Conflict. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32(2), 186-195.
- Gürbüz, M. (2008). Dağlık Karabağ Sorunu Karşısında Taraf Ülkeler, Bölgesel ve Küresel Güçler. A. Aydın , S. Taş, & S. Adıgüzel içinde, *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye* (s. 117-129). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları: 131.
- Halbach, U. (1997). The Caucasus as a Region of Conflict. *Aussenpolitik*, 48(4), 358-367.
- HUGHES, D. (2018, 01 03). *The Sun*. 02 01, 2018 tarihinde <https://www.thesun.co.uk/news/5082438/capital-israel-jerusalem-donald-trump-un-vote/> adresinden alındı
- International Crisis Group. (2012). *Tackling Azerbaijan's IDP Burden*. İstanbul: Crisis Group Europe Briefing.
- İsmayilov, E. (2014). The Khans of Karabakh: The Roots, Subordination to the Russian Empire, and Liquidation of the Khanate. *The Caucasus & Globalization, Journal of Social, Political and Economic Studies*, 8(1-2), 127-154.
- İşyar, Ö. (2004). *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İzzetgil, E. (2016). Dağlık Karabağ'daki Fıili Durum Karşısında Azerbaycan'ın Ermenistan'a Kuvvet Kullanma Hakkı ve Siyasi Engeller. B. Özarslan içinde, *Kanayan Yara Karabağ* (s. 83-120). Ankara: Astana Yayınları.
- Jewish Virtual Library. (Veri yok). *Judaism: The 'Chosen People'*. <http://www.jewishvirtuallibrary.org/the-quot-chosen-people-quot> adresinden alınmıştır
- Kanpolat, H. (2001). Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı. *Avrasya Dosyası*, 6(4), 165-179.
- Karaköse, N. (2016). Birinci Dünya Savaşı'ndan Sovyet Özerk Yönetimine Kadar Karabağ'da Meydana Gelen Siyasi ve Askeri Gelişmeler (1914 -1923). B. Özarslan içinde, *Kanayan Yara Karabağ* (s. 37-81). Ankara: Astana Yayınları.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- MITZEN, J. (2006). Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, 341-370.
- ÖCAL, M. (2015). 21. YÜZYIL DIŞ POLİTİKASININ VAZGEÇİLMEZ AKTÖRÜ GİZLİ SERVİSLER: ORTADOĞU ÖLÇEĞİNDE ABD, TÜRKİYE VE İSRAİL GİZLİ SERVİSLERİ ÖRNEĞİ. Adana: Yüksek Lisans Tezi.
- Özarslan, B. (2014). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 187-214.
- Özyılmaz, E. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 191-208.
- ROMAIN, J., PEPINSTER, C., & HASAN, U. (2015, 05 20). *Theguardian*. 02 05, 2018 tarihinde <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/may/20/why-jerusalem-important-google-autocomplete> adresinden alındı
- SERBESTOĞLU, İ. (2012). 19. Yüzyılda Filistin’de Yahudiler Üzerinde İngiliz ve Amerikan Himayesi. *History Studies*, 489-502.
- TEZEL, M. (tarih yok). *KIRMIZILAR*. 02 04, 2018 tarihinde <http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/guncel-yazilar3/895-israil-abd-nin-stratejik-ortagi-mi-mustakbel-dusmani-mi> adresinden alındı
- The New York Times. (1992, 03 03). *Massacre by Armenians Being Reported*. 09 12, 2017 tarihinde [nytimes.com: http://www.nytimes.com/1992/03/03/world/massacre-by-armenians-being-reported.html](http://www.nytimes.com/1992/03/03/world/massacre-by-armenians-being-reported.html) adresinden alındı
- TOKGÖZ, H. (2017). İSRAİL DEVLETİ’NİN KURULUŞUNDA THEODOR HERZL VE SİYONİZM. *ANASAY*, 183-195.
- Tunçer Kılavuz, İ. (2017). Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği. *Avrasya Etüdüleri*, 52(2), 51-78.
- TÜR, Ö. (2013). Resumption of the Peace Process and Negotiations on the Palestinian Issue – Is There Any Hope for Peace? *Ortadoğu Analiz*, 51-57.
- Tüysüzoğlu, G. (2011, Temmuz). Rusya Arka Bahçesini Temizliyor. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 55-71.
- United Nations. (1948, Aralık 09). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948*. 02 12, 20147 tarihinde [treaties.un.org: https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf](https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf) adresinden alındı



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

United Nations Security Council. (1993, 07 29). *Resolution 853*. 09 25, 2017 tarihinde documents-dds-ny.un.org: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement> adresinden alındı

USAN. (2012, 11 9). *USAN Fact Sheet on the Nagorno-Karabakh region of Azerbaijan*. 08 12, 2017 tarihinde <http://karabakh.usazeris.org/> adresinden alındı

UZER, U. (2011). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Bunalım. *Ortadoğu Etüdlere*, 137-168.

Vaserman, A., & Ginat, R. (1994). National, Territorial Or Religious Conflict? The Case of Nagorno-Karabakh. *Studies in Conflict and Terrorism*, 4(3), 345-362.

YADAK, A. (2014). İsrail Güvenlik Politikası Ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 163-175.

Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler*. Ankara: Lalezar Kitabevi.

Yazıcı, N. (2011). *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.

Yıldırım, D., & Özönder, M. (1991). *Karabağ Dosyası*. Ankara: Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yılmaz, R. (2010). "Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*(2), 69-93.

YİNÖN, O., & Çev: Ercan Caner. (1982). "Büyük İsrail": Orta Doğu için Siyonist Plan Kanlı "Oded Yinon Planı" Tam Metni. Massachusetts: Khalil Nakhleh.

ZAHRAA, M. (2001). The Problematic Concept of Sovereignty and the Questin of Jarusalem. *Journal of İslamic Jarusalem Studies*, 1-36.

ZOHAR Michael Bar, Silahlı Peygamber Ben Gurion: a biography, Paris, 1966



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Türk Dış Politikasında Aktif Güvenlik Tedbirleri Dönemi; Afrin Zeytin Dalı Harekâtı Özelinde “Denge Döngüsü” Analizi

SAVAŞ BIÇER*

Giriş

Hegemonik Savaş Teorisi, devletlerarası eşit olmayan güç gelişiminin uluslararası ilişkileri yönlendirmesi olarak tanımlanmış ve ilk defa Spartalılar ile Atinalılar arasındaki büyük savaşın tarihini yazan Tusidides tarafından ortaya atılmıştır.²⁴⁹ Teorinin önerdiği şekilde o günden bu güne değişmeyen bir paradoks olarak, uluslararası sistemdeki temel değişimlerin ve özellikle de devletler arasındaki istikrarlı ya da istikrarsız güç dağılımının, sistemdeki baskın devletlerin hayati çıkarlarını tehdit edip bir savaşa yol açmaksızın çözüme kavuşması sistemi dengede tutmaktadır. Savaş, onu durduracak bir şeyin olmaması sebebiyle oluşur.²⁵⁰ Devletlerin dış politikalarının karşılıklı etkileşimleri sonucunda bir tırmanma sürecinin yaşanması, aslında kritik eşiğin öncesinde, sorunların güvensizlik ve belirsizlik temelinden kurtarılarak gerçek ama gözardı edilen çatışma sebeplerinin ortaya çıkmasını sağlayabilecektir. Hegemonik bir savaşın çıkışını, gücün ve sosyal düzenin temelinin önemli bir değişimden geçmesi ile oluşan gerilimin yarattığı değerlendirilerek, günümüzde bu gerilimin görüldüğü coğrafyalarda tehdit algılamaları nedeniyle güvenlik kaygıları olan aktörleri ve bu aktörlerin davranış biçimlerini öncelikle belirlemek uygun olacaktır. Güvenlik

*Doç.Dr.Savaş Biçer, Nişantaşı Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, savasbicer@nisantasi.edu.tr

²⁴⁹ Gilpin Robert, çev. Barış Terzioğlu, “Hegemonik Savaş Teorisi”, Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul 2013, s.423-441

²⁵⁰ Waltz Kenneth N., Man, the State and War: A Theoretical Analysis, (New York, 1959)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

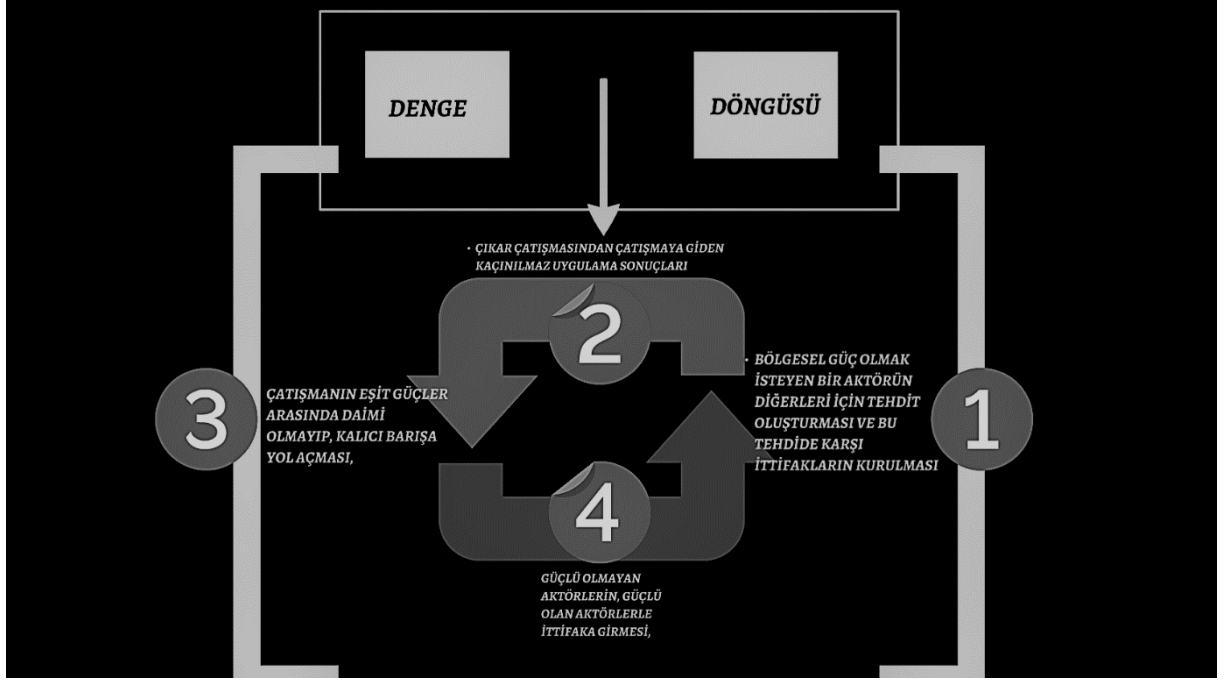
kaygıları aynı olan ve tehditleri aynı biçimde algılayan aktörlerin aralarında gerçekleştirdikleri iş birliği en sık rastlanan davranış türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan iş birliği yöntemleri arasında, en güçlü aktörün denetimi altına girmek de sayılabilir. Bu durumda bir güvenlik endişesi taşıyan devletler için, tehdidi birlikte bertaraf edebileceği ortaklar aramak öncelikli hareket tarzı olmaktadır. Aynı tehdidin benimsendiği yeni ittifak, bazı hassas nedenlerle daha önce tehdit olan ancak artık birlikte tedbir alınmasının mümkün ya da gerekli olmadığı eski tehditler nedeniyle kurulmuş eski ittifakların da gözardı edilmesi anlamına gelebilecektir. Burada yeni bir dengenin kurulduğunu, hatta bu dengenin eski dengenin aktörlerini de kapsadığını görebiliriz.

Tarihsel örnekleri inceleyerek analize başlayabiliriz. Böylesi bir denge döngüsünün kurulduğu ilk genel kapsamlı ve kayıtlı tarihi örnek, Peloponnes Savaşlarıdır. MÖ. 431 yılında başlayan Peloponnes Savaşları, realist kuramın öncüleri arasında sayılan Tukidides' in hikâyesi ile yakın tarihimizde yaşanan uluslararası çatışmalar arasında kurulabilecek bağlantılar nedeniyle günümüz dünyasında akademik açıdan ilgi çeken bir konu olmaya devam etmektedir. Peloponnes savaşlarının yaşandığı coğrafya, çağının koşulları dikkate alındığında siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel açılardan bir bütünlüğü temsil etmektedir. Bu bakımdan savaş 20. Yüzyıl küresel savaşlarına benzemektedir. Ayrıca bu alanda Atina imparatorluğu hegemonyasının karşılaştığı son, günümüzdeki yapısalcı realistlerin varsayımlarını doğrulamaktadır.²⁵¹ Hegemonyaya doğru gidiş “*karşı dengelemeye*” yol açarak Atina'nın gücü karşısında tehdit algılayan Sparta, Makedonya'daki devletler ve Persler arasında bir ittifakın doğmasına neden olmuştur. Yine realist kuramla uyumlu olarak, savaş öncesinde güç dengesinin Atina lehine bozulması onu revizyonist politika izlemeye itmiştir. Güç dengesinin bozulması sonuçta bir savaşa yol açmış ve savaş sonunda yeni bir denge doğmuştur.²⁵² Bu dengeyi şekil-1'de görüldüğü şekilde bir nevi denge döngüsü halinde düşünebiliriz.

²⁵¹ Samet YILMAZ, “Neo-klasik Realizm: İlerletici Mi? Yozlaştırıcı Mı? Lakatosyan Bir Değerlendirme”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 46, Ekim 2015, s.7

²⁵² Erdem ÖZLÜK, “Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek”, Akademik Bakış Cilt 10 Sayı 20 Yaz 2017, s.223 online erişim:

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Şekil-1 Denge Döngüsü

Bu döngüdeki sıralamayı Peloponnes savaşı özelinde şöyle düzenlemek mümkündür;

1. Perslerin güçlenerek Yunan sitelerine tehdit oluşturması ve Yunan sitelerinin birlikte "ATTİK DELOS" deniz birliğini kurmaları (M.Ö.478)
2. Atina'nın güçlenerek birlikteki liderliğini hegemonyaya dönüştürmesi,
3. Diğer site devletlerinin egemenlik kaygısı duyması ve Atina'nın konfederasyondan ayrılması için Sparta baskısı sonucunda Peloponnes savaşının çıkması,
4. Uzun süren savaş sonunda barışın tesisi ve yeni ittifakların kurulması.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu konudaki bir diğer tarihi örnek ise Kadeş Savaşıdır. Bu savaşın nedenlerinin başında da Hitit, Asur ve Mısır devletlerinin bölgesel güç mücadelesi gelmektedir. Hititlerin Suriye şehir devletleri ile antlaşmalar yaparak koalisyon kurmak suretiyle Suriye'ye girişi Mısır'ın bölgedeki güç mücadelesinde bu durumu bir tehdit olarak görmesine ve daha da güçlenmek için gayret göstermesine sebep olmuş, Hititler ise Suriye'deki müttefikleri üzerinde daha fazla baskı kurarak devletlerin iç işlerine müdahale etmiş, bunun sonunda da ittifak antlaşmaları feshedilmiştir. Hititlerle ittifaktan ayrılan devletler Mısır'ın yanında yer almaya başlayınca da MÖ 1283 yılında Kadeş Savaşı başlamıştır. Savaşın sonunda imzalanan Kadeş Antlaşmasının amacı “Büyük Kral Ramses Hattuşî ile, Hitit Kralı kardeşi ile aralarında barışı ve kardeşliği sonsuza kadar oluşturmak amacıyla antlaşma imzalamışlardır.” şeklinde antlaşma metninde ifade edilerek taraflar doğal sınırlarını yani mücadeleye başlamadan önceki sınırlarını kabul etmişler ve böylece tarafların savaş öncesi statükonun korunması için bir çaba içinde olmuşlardır. Ayrıca antlaşma; aralarındaki barışın kurulmasını sağlarken geleceğe yönelik oluşabilecek bir düşmanlığı yasaklamakta olduğu dikkate alındığında, hem bir barış antlaşması hem de bir ittifak antlaşması niteliğindedir.²⁵³

Güvenlik kaygıları ile tehditleri farklı biçimde algılayan aktörlerin davranış biçimleri ise, çatışma, ayrışma ve uzlaşma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çatışma ve ayrışma bir anlamda yeni güvenlik endişelerine ve ekonomik ve siyasi boyutlarıyla uzun süreli krizlere yol açabileceğinden, öncelikle tercih edilebilecek uzlaşma arayışları önem kazanmaktadır. Bu tercih diplomasiğin ön plana çıkarılması suretiyle, tehdidi farklı algılayan diğer aktörlerle farklı tehditler üzerinde yeni iş birliği imkanlarının belirlenmesi şeklinde hayata geçirilebilir. Ancak bu noktada uzlaşmadan asıl kimin kârlı çıktığı önemlidir. Zira böyle bir uzlaşma süreci içerisinde farklı tehdidi aynı biçimde algılayan aktörlerin kuvvetli olanı, algıları yönlendirmek suretiyle güçsüz ya da daha az güçlü olan aktörü denetimi altına almaya mutlaka çabalayacaktır.

²⁵³ Ulaş Töre SİVRİOĞLU, Muzaffer Ercan YILMAZ, “İlk Çağ Uygarlıklarında Diplomasi”, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 10, Sayı 2, 2017, s179-227.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu bildiriye, Türk dış politikasında Suriye ve Irak'da yaşanan çatışmalar ve DÂİŞ sonrası bölgede yeniden şekillendirilmeye başlanan siyasi ortamın yarattığı güvenlik kaygılarının nasıl karşılık bulduğu ve Türkiye'nin mevcut güvenlik konseptinin değişen şartlar ve dinamikler karşısında yeniden yorumlanmasının gerekli olup olmadığı, uluslararası güç dengesi şartları ve bu şartların oluşumunun nedenleri temelinde analiz edilecektir.

Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Konsepti

Uluslararası ilişkiler disiplininin Batı kaynaklı olması yanında, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hız kazanan güvenlik çalışmalarının da Batı merkezli olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş yıllarında, NATO ülkelerinin komünizm tehdidine karşı ideolojik olarak yapılandırılması ile gelişen ulusal güvenlik çalışmaları değerlendirildiğinde²⁵⁴, sadece Batı değerlerini korumayı hedefleyen bir ulusal güvenlik, aslında doğru tanımlaması yapılmadığı takdirde çok fazla belirsizlik içeren bir konsepttir.²⁵⁵ Bu nedenle de özellikle mevcut değerlere yönelik tehdidin bulunmaması durumunda, kimin için güvenlik ve hangi değerlerin ya da neyin güvenliği kapsamında güvenliğin gerekliliği değerlendirilerek, gerçekçi bir tanımlama yapılabilecektir.²⁵⁶ Güvenliğin devlet ya da birey için olmasından ziyade, öncelikle hangi birey ve hangi devlet için olduğu önemlidir.²⁵⁷ Her birey, devlet ya da sosyal aktörün kendisine göre dikkate alınarak güvenlik önceliği verilmesi gereken farklı ve özel değerleri vardır.²⁵⁸ Güvenlik bir derecelendirme meselesi de olmadığı için, güvenliğin az veya çok olması ya da bir ulusun daha fazla ya da daha az güvenlik istemesinden ziyade, özellikle

²⁵⁴ Martin Oppenheimer, *Dünya Ekonomisi Bunalım ve Siyasal Yapılar*, (çev. Seçkin Cılızoğlu), 1984 İstanbul Belge yayınları, s.281

²⁵⁵ David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies* (1997), 23, s.12

²⁵⁶ Arnold Wolfers, "National Security as an Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, 67 (1952), s.485

²⁵⁷ Barry Buzan, *People, State and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 2nd edition (Boulder, CO 1991), s. 26

²⁵⁸ Baldwin, 13



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ulusal güvenliğin olup olmadığı önemlidir ve yarım sağlanmış bir güvenlik sözkonusu olduğunda güvendediz demek doğru değildir.²⁵⁹ Ne kadar güvenlik yeterlidir sorusunun günümüz uluslararası ortamında tam olarak cevabının verilemeyeceği de düşünüldüğünde, tam bir güvenliğe erişilmesi mümkün görülmemektedir.²⁶⁰

Güvenlik denildiğinde akla öncelikle çeşitli tehditler gelmektedir. Nasıl ki bir ev güvenlik sisteminin özelliklerini genellikle potansiyel hırsızların nitelikleri yönlendirirse, bir devletin ulusal güvenlik sistemini de diğer ülkelerin durumu belirleyecektir.²⁶¹ Tehdit; salgın hastalık, doğal afet ve kıtlık olarak karşılaşıldığında, kazanılmış değerlere, ulusal refah ve milli servete zarar verebileceği gibi, bazı akademisyenlerin kabul ettiği şekilde, bir talebin karşılanmaması halinde başa gelebilecek bir durumu da ifade etmektedir.²⁶² Tehdit tanımının giderek çeşitlenmesinden ve güvenliğin esnek bir yapıya bürünen kuramsal temelinden hareketle, gerek sürekli gerekse dönemsel olarak dış politikadaki siyasi tercihlerin uluslararası sistemden bağımsız düşünülmesinin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, Türkiye'nin 2000'li yıllarda uygulamaya başladığı, "Komşularla Sıfır Sorun" ilkesinin de sadece bir dış politika uygulama rehberi ya da barışçı bir temenni olmadığını, ulusal ve bölgesel anlamda güvenlik algılamasının temel hareket noktası haline geldiğini görmekteyiz. Bu nedenle de, söylem olarak sorunların barışçı yollardan çözümlenmesini çağrıştırmasına rağmen, bu ilkenin benimsenmesi, Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" dış politika ilkesinin uygulamasında olduğu gibi, ulusal güvenlik söz konusu olduğunda sert gücün kullanılması bakımından bir duraksama yaratmamaktadır. Komşularla sıfır sorun, ancak sorunun ne olduğu ya da ilerde ne olabileceği konusunda komşular arasında ortak bir anlayışın, aynı açıdan tehdit algılamasının ve farklı ulusal çıkarların bulunduğu ortak bir paydanın bulunması ile mümkün olabilecektir. Bölgesel olarak Türkiye'nin tehdit algılamasının farklılık göstermesine neden olacak şekilde güney komşusu ülkelerde meydana

²⁵⁹ Bernard Brodie, *National Security Policy and Economic Stability*, Yale Institute for International Studies Memorandum No:33 (New Haven, CT, 1950) s. 5

²⁶⁰ Buzan, *People, States*, s. 330

²⁶¹ Baldwin, 15

²⁶² David A. Baldwin, "*Paradoxes of Power*", *Concept of Threats*, (Oxford 1989), s. 45-81.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gelen siyasi çalkantılar, iç savaş ve çatışmaların büyüyen boyutları yanında, bu coğrafyanın uzağından bölge dışı devletlerin de aktör olarak müdahil olması nedeniyle ikiden fazla birbiri ile çatışan tarafın bulunması, ulusal güvenlik risk ve reflekslerinde yeni değerlendirmeler yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Denge döngüsünün şekilleneceği yeni oluşumları beklemek yerine, bu döngüyü oluşturacak şekilde inisiyatif alınması, bölge ülkeleri içerisinde en fazla Türkiye için bu kapsamda önemli siyasi kararlar anlamına gelmektedir. Sadece DÂİŞ ile mücadele için oluşturulan koalisyona NATO ve Avrupa Birliği dahil yetmişbeş ülkenin dahil olduğunu²⁶³ ve NATO’da Türkiye’nin müttefiki olan ülkelerden terör örgütleri ile ortaklık kurup kendi ulusal çıkarları doğrultusunda vekalet savaşı sürdürenler bulunduğunun değerlendirilmesi uzun vadede kendi ulusal güvenliğini sağlamaya yönelik bir ulusal güvenlik stratejisi oluşturmasını, bunun öncesinde ise, uluslararası ortamın genel durumuna uygun olarak beliren tehditleri bertaraf edecek şekilde ve temel anlamda ulusal güvenlik konseptini belirleyip uygulaması da devlet için en güvenli şartların kurgulanmasını sağlayacaktır. Her siyasi yönetim dönemi için bir Ulusal Güvenlik Stratejisi uygulamasının belirlenmesinde esas olacak Ulusal Güvenlik Konsepti, devletin varlığını sürdürebilme yani bekâ temelindeki değişmeyen sınırlarını da belirleyecektir. Devletin bekâsı için ne yapılması ve nasıl yapılması gerektiğini strateji, bekâdan ne anladığımızı ise konsept açıklayacaktır. “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” ya da “Komşularla Sıfır Sorun” bu bağlamda konsept, gerçekleştirecek bu konseptleri hangi uygulamaların nasıl sürdüreceği ise strateji olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti için belirlenip, yazılıp açıklanmış bir Ulusal Güvenlik Konseptinin olmadığını, ancak dönemsel olarak uygulanan Ulusal Güvenlik Stratejilerinde böyle bir konsept için gerekli verilerin bulunduğu farz ve kabul edildiğinde, konseptten strateji ve uygulamalara değil de mevcut uygulamalardan ulusal güvenlik konseptine ulaşılabileceği değerlendirilebilecektir.

Ulusal güvenlik konsepti belirlenmesinde temel hususlar

Bir ulusal güvenlik konseptinin belirlenmesi ve içeriğinin açık ve net bir şekilde ifade edilmesi, siyaset uygulayıcıların gerek ulusal güvenlik kavramına getirdikleri farklı yorumlar

²⁶³ DÂİŞ’e karşı küresel koalisyonun web sayfası için; <http://theglobalcoalition.org/en/home/>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olup olmadığının gerekse de ulusal güvenliği gerekçe göstererek neleri yapıp yapamayacaklarının anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu anlamda, konseptin kapsadığı hususlar üzerinde bir ulusal mutabakatın sağlanması çok önemlidir. Ulusal güvenlik söz konusu olduğunda göz ardı edilebilecek ulusal ve uluslararası normlar ve değerler olacak mı, ya da kaybedilecek müttefikler, dostlar ile zarar verilecek ittifaklar, bozulacak antlaşmalar söz konusu olabilir mi gibi hususlar, bir dönem işbaşında kalacak temsilci siyasi iradelerin siyasi kararlarına bırakılmayacak kadar ulusal birlik ve devlet bekası bakımından önemli konulardır. Böyle bir seçenek ancak ulusal güvenlik stratejisi ya da ulusal güvenlik siyaseti tespiti ve uygulanmasında, ulusal güvenlik konseptine uygun olmak şartıyla ulusun kendisi tarafından kendisini temsil edecekler verilebilecek sınırlı yetkililerdir. Böyle bir Ulusal Güvenlik Konseptinin bir takım kriterleri vardır.²⁶⁴ Bunlar şöyle sıralanabilir; Birincisi, genel olması ihtiyaca yönelik olarak her defasında yeniden yorumlanması anlamına gelmemekle birlikte, konsept öncelikle genel anlamda operasyonel yani uygulanmaya hazır, kullanılabilir olmalıdır. İkincisi, konseptin diğer tanımsal terimlerle ilişkilendirilme sağlanması, özellikle diğer güvenlik terimlerinin tanımlanmasında netlik sağlayacak şekilde tespiti tercih edilir. Üçüncüsü, konseptin, gözden kolaylıkla kaçması muhtemel olan konunun kuramsal olarak önemli yönlerine dikkat çekiyor olması arzu edilir. Dördüncüsü, konsept konunun deneysel yada gözlemsel olarak tanımlanmasını doğrulamak amacıyla sorgulanmasını engellememelidir. Özellikle ulusal güvenlik söz konusu olduğunda, böyle bir çifte kontrol sağlayacak güvenilir gözlem ya da deney yoluyla konuyu doğrulamaya ihtiyaç vardır. Güvenilir olması karar vericilerin algılamasına yönelik aldatma ve yanıltmaların en az seviyeye inmesini sağlayacaktır. Beşinci kriter olarak istenen, konseptin çok teknik ve karmaşık bir dil yerine sıradan, açık ve net bir dili olmasıdır. Ancak söz konusu olan sıradan dil, çoğu insanın konsepti tanımlamasını sağlamak için değil, bazı durumlara özgü kurallar konulduğunda bu kurallara kesinlikle uymalarını sağlamak için gereklidir.

²⁶⁴ Felix E. Oppenheim, "The Language of Political Inquiry: Problems of Clarification", in Fred I. Greenstein and Nelson W. Polsby (ed.) *Handbook of Political Science, vol. I: Political Science: Scope and Theory* (reading, MA, 1975), s. 284



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Konuya açıklık getirmesi bakımından, konseptte esas olacak şekilde güvenliğe yönelik tehdidin kaynağı ve bu tehdide maruz kalanlar ilişkisini inceleyebiliriz. Peter Hough tarafından 2004 yılındaki uluslararası güvenlik paradigması göz önünde bulundurularak düzenlenmiş aşağıdaki tablo, her seviyede, yani bireyden uluslararası düzene kadar değişen tehdit algılamasına göre tehditler ve bu tehditlerin kaynağı ile ilgili bir çerçeve oluşturmakla birlikte, yöneltilen tehditlerin günümüzde değişen boyutunda değerlendirme yapmak için eksik kalmaktadır. Örneğin, tehdit uluslararası terör olduğunda bu tabloyu yeniden yorumlamak gerekecek midir?²⁶⁵

Tehdidin Kaynakları	Tehdide maruz kalanlar			
	Bireyler	Toplumsal Gruplar	Devletler	Dünya
Bireyler	Adi suçlar, Nefret suçları			
Toplumsal Gruplar	Nefret suçları	Soykırım	İç savaş	
Devletler	İnsan hakları ihlalleri	Soykırım, Sindirme	Savaş, ekonomik yaptırımlar	Nükleer savaş
Dünya	Açlık, çevre kirliliği, sanayi kazaları	Küresel ısınma	Küresel ısınma	
İnsandan Kaynaklanmayan	Salgın hastalıklar, Doğal afetler			Meteor/kuyruklu yıldız çarpması

Tablo-1 Farklı düzeylerde ve farklı birimler bakımından tehdit

²⁶⁵Peter Hough, *Understanding Global Security*, 2nd Ed. New York: Routledge, 2008, s.18



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Uluslararası terör ve yöntemleri söz konusu olduğunda; tablodaki şekliyle

birey kaynaklı tehditlerin sadece diğer bireyler düzeyinde oluşturduğu tehdit, bireysel terörist bir eylem durumunda toplumsal grupları, devletleri hatta dünyayı etkileyecektir. Tablonun en küçük birimi olan birey kaynaklı terör tehdidi bile tehdiye maruz kalanlar dilimini hiç kıyaslanmayacak bir oranda genişletmiştir. Tablonun analizini eski haliyle yapanlar, “Diğer tehdit kaynakları kendi düzeylerinin yanı sıra bir ya da iki düzeyde tehditler oluşturabilirken, devlet kaynaklı tehditlerin bütün düzeylerde tehdit oluşturma kapasitesine sahip olduğu” sonucuna ulaşmışlardır.²⁶⁶ Bugün ise devletlerin ulusal çıkarlarını koruma çabalarının üç temel unsuru olan güç güvenlik ve refah dikkate alındığında²⁶⁷, güvenliği sağlamak ve refah düzeyini arttırmak için güç kullanımının değişen siyasi tercihler kapsamında kazandığı yeni boyut, karma ve vekalet savaşı yöntemleri ile dolaylı bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu yeni anlayış, “ya güvendesinizdir ya da güvende değilsinizdir”²⁶⁸ söylemi ile birlikte ulusal güvenlik konseptine esas olacak “ne kadar güvenlik” sorusunun cevabının bulunmasını sağlayacaktır.

Bugün dünyada üç bölgede yoğunlaşan güvenlik sorunları, düşey ve yatay eksenlerde incelendiğinde,

1. Doğu Avrupa-Avrasya çatışma bölgesi; Kuzey Güney düşey ekseninde Baltık ülkeleri, Ukrayna, Kırım, Karadeniz, Kafkasya, Ortadoğu ve Körfez hattını, Batı-Doğu yatay ekseninde Balkanlar, Türkiye, Kafkasya, İran, Afganistan hattının üzerinde bulunduğu hat,
2. Orta Afrika-Sahel çatışma bölgesi; Düşey eksen Libya, Sahraaltı ve orta Afrika’dan Güney Afrika Cumhuriyeti’ne, yatay eksen ise Atlas Okyanusundan başlayıp,

²⁶⁶ Ferhat Pirinççi, “Silahlanma ve Savaş”, Dora Yayınları, Bursa 2010, s.13

²⁶⁷ Onur Öymen, “Ulusal Çıkarlar; Küreselleşme Çağında Ulus Devleti Korumak”, Remzi Kitabevi, ikinci baskı, Mart 2011, s.182

²⁶⁸ Bernard Brodie, National Security Policy and Economic Stability, Yale Institute for International Studies Memorandum No.33 (New Haven, CT, 1950), s.5



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Afrika'nın Sahel diye adlandırılan ortasından geçen ve Sudan güneyi, Somali'den Afrika Boynuzuna ulaşan hat,

3. Güney-Doğu Asya-Pasifik çatışma bölgesi; Kamçatka Yarımadası, Kuzey Kore Çin Denizi ile Avustralya'ya ulaşan düşey eksen ve Pakistan, Hindistan, Bangladeş'ten geçip Pasifik Okyanusuna ulaşan yatay eksen olduğu görülmektedir.

Bu üç çatışma bölgesinde kesişen eksenler oluşturdukları artı şekli nedeniyle küresel güvenlik kapsamında “Üç Artı” teorisi olarak muhtemel bölgesel tehditleri açıklamaktadır. Bu artılardan Türkiye için önemli olan hem yatay hem de düşey eksenleri Türkiye üzerinden geçen birinci artıdır. Böyle önemli bir coğrafyada bulunması sonucunda Türkiye'nin ilgi ve etki alanı içerisinde önemli ekonomik ve siyasi çıkar hatları, kuşakları geçmektedir. Doğu Batı enerji nakil hatlarına köprü durumu, Basra Körfezindeki ve Doğu Akdeniz'deki Avrupa için çok önemli olan doğalgazın geçiş güzergahına hâkim konum, yine Basra Körfezinde Katar, İran, Irak ve Suriye'den geçerek Türkiye'nin güneyinden Akdeniz'e uzanan Şii Hilali, İran'dan başlayarak Irak'ın kuzeyi ve Suriye'nin kuzeyinden geçip Hatay'ın güneyinden Akdeniz'e ulaşan batılı emperyalist güçlerin desteklediği Terör Kuşağı ve son olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin çevreleme siyasetini büyük ölçüde sarsacak olan Çin'in “Tek Yol Tek Kuşak” inisiyatifinin Türkiye üzerinden geçmesi planlanan önemli bölümü, bu projelerden gündemde olanlardır. Bu projelerde çıkarı olan ve çıkarları Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmeyen ülkelerin oluşturduğu tehdit, güncel olarak karşımıza çeşitli yollardan çıkmakla birlikte, aslında Haçlı Seferlerinden beri coğrafyanın değişmeyen özellikleri ile, Sevr'den beri devam eden emperyalizmin bölgedeki tarihi emelleri Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası için her dönemdekinden fazla risk teşkil etmektedir.

Türkiye için bir ulusal güvenlik konsepti oluşturma ihtiyacı bu noktada artık kaçınılmaz bir şekilde belirginleşmeye başlamaktadır. Üstelik bu güvenlik konsepti, ülkenin üzerinde bulunduğu fay hattından ya da iklim koşullarından kaynaklanan doğal afetlerin, topraklarından geçen doğalgaz ve petrol hatlarının yarattığı tehlikenin, İstanbul Boğazının maruz kaldığı çevresel tehdidin çok ötesindeki bir güvenlik sorununun, toprak bütünlüğü ve hatta bekasını tehdit eden terörün ve terörü bir araç olarak kullanan devletlerin politikalarının nasıl etkisiz hale getirileceğini kapsayacak aktır. Yani ne kadar güvenlik sorusunun başlangıcında, neye karşı güvenlik konusu konsept çalışmasında devletin resmi görüşü olarak



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

açık şekilde belirlenmelidir. Bu resmi görüş bir anlamda “Kırmızı Çizgiler” olarak siyasi literatürde karşılığını bulmaktadır. Ulusal güvenlik konseptindeki bu hususlar, üzerinde pazarlık yapılması, iç ya da dış politika uygulamalarında tartışılması hiç bir şekilde mümkün olmayacak şekilde belirgin ve seçilmiş siyasi otorite için de rehber niteliğinde olacaktır. Bu rehber doğrultusunda, ulusal güvenlik konseptinin esasını değiştirmeyecek iç ve dış siyasetin yöntem farklılıkları, iktidara talip olanlar arasında halkın tercih nedenlerini oluşturacaktır. Bir Ulusal Güvenlik Konsepti yazmak kolay değildir.²⁶⁹ Özellikle tehdit ya da tehditler dönemsel mi yoksa geçmişten gelen gelecekte de karşılaşılabilecek muhtemel olan ve ülkenin jeopolitik, jeostratejik durumu ile ilgili uzun bir sürecimi kapsamaktadır sorusunun cevabını, günlük siyasetten bağımsız olarak gerektiğinde siyasi riskler de alarak cevaplandırmak, devlet bekası için önemli ve gereklidir. Kim tarafından ne maksatla ne yapılacağı ulusal güvenlik konseptinin, bu eylemlerin nerede nasıl ve ne zaman yapılacağı ise dönemsel olarak yapılacak değerlendirme bağlamında belirlenecek ulusal güvenlik stratejisinin konusudur.

Sonuç

Türkiye gibi tarihin her döneminde uluslararası güvenlik için önemli bir konumda olan ülkelerin Ulusal Güvenlik Konseptlerinin hazırlanmasında temel dokümanlardan yararlanmak mümkündür. Anayasalar, bir nevi toplum sözleşmesi niteliğine sahip olmaları nedeniyle ve hazırlandıkları dönemin özel koşullarından kaynaklanan içerikleri itibariyle bir ulusal güvenlik konsepti özelliği de taşıyabilirler. Yine de anayasada yazılı olan ulusal güvenlikle ilgili hususların, genel metin içerisinde kaybolmasını önleyerek daha net, açık olması ve yukarıda belirtilen bir ulusal güvenlik konseptinde bulunması gereken kriterleri karşılaması amacıyla yeniden kaleme alınmaları gerekebilir. Anayasalarda güvenlik konusunun yer alması ise, egemenliğin dokunulmazlığı ile ilgili doktrinin 1555'te Augsburg Barışında kabulü üzerine ulusal güvenlik kavramının önemli ölçüde modernleştirilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu konu ayrıca 1635 tarihli Prag Barışı ve 1648'deki Vestfalya Antlaşmasında da onaylanmış ve

²⁶⁹ S. Neil MacFarlane, *Georgia: National Security Concept versus National Security*, Center for Social Sciences, Tbilisi and University of Oxford Russia and Eurasia Programme Paper REP PP 2012/01, Ağustos 2012, s.4



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

revize edilmiştir.²⁷⁰ Bu kapsamdaki anayasalarda belirtilen, devletin halka sağlamayı taahhüt ettiği güvenlidir ve genel ifadeler içerir. Yine bu noktada, bir Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile Ulusal Güvenlik Konsepti'nin farklı ve tamamlayıcı özelliklerinden söz etmek gerekecektir. Ulusal Güvenlik Stratejisinin hedefi, ülke hedefinin gerçekleştirilebilmesi için ihtiyaç duyulan güvenli ortamın sağlanmasına yönelik bir “güvenlik hedefi” olmalıdır ve ortamın güvenli kılınmasını esas almalıdır. Anayasa’da ya da hazırlanacak Ulusal Güvenlik Konsept belgesinde belirtilen ülkenin uzun vadeli hedefine istinaden, bir kısa vadeli hedef belirlemeli ve bilahare bu hedefe güven içinde ulaşmayı sağlayacak bir güvenlik strateji belgesi hazırlanmalıdır. Dolayısıyla birisi güvenlik konseptinin hedefi diğeri güvenlik strateji belgesinin hedefi olmak üzere iki adet hedeften söz edilebilir. Güvenlik strateji belgesinin hedefi, ülke hedefinin gerçekleştirilebilmesi için ortamın güvenliğini esas alması bakımından gereklidir. Ülke için belirlenmiş olan güvenlik konseptindeki hedef veya hedefler olmadığı takdirde güvenlik strateji belgesi için, bütün birimleri koordineli bir şekilde bir amaç doğrultusunda yönlendirmeye yarayan bir hedef ortaya konulamaz. Bu bağlamda, “ülkenin ve güvenlik strateji belgesinin hedefleri arasında sıkı bir ilişkinin olduğu, dolayısıyla aralarında bir zamanlama ve vadeleme öngörülmesi gerektiği” söylenebilir.²⁷¹

Burada sözkonusu olan ülkenin hedeflerinin ulusal güvenlikle ilişkilendirilmesinin ötesindedir. Bölgesel bir güç olarak istikrarlı Türkiye'nin bölgede çıkar hesapları olan ülkeler ile girişeceği mücadele uzun soluklu ve çok boyutlu olacaktır. Bu bağlamda ülke hedefleri ile bu hedeflerin gerçekleşmesi için ortaya konulacak kavramlar ve bu kavramların ulusal güvenlikle olan dönemsel ilişkilerinin siyasi yöntemlerle uygulanması için belirlenecek stratejiler, birbirini takip eden adımlar olmalıdır. Atılacak her adımın planlı, hesaplı ve ulusal

²⁷⁰ Saša Mijalković, Dušan Blagojević, *The Basis of National Security in International Law*, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, UDK: 351.862/.863; 341.22, s.50-51, online erişim; <http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-8872/2014/0354-88721401049M.pdf>, erişim tarihi; 15.06.201

²⁷¹ Ahmet Küçükşahin, E. Önder Uyar, Erçin TAHMİNCİLER, Duygu DİNÇER, “Türkiye'nin Güvenlik Strateji Belgesi Nasıl Hazırlanmalıdır?”, s. 17. online erişim; <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/84545>. erişim tarihi:02.07.2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çıkarlar için gerekli olması, ancak üzerinde ulusal mutabakatın sağlandığı bir Ulusal Güvenlik Konsept çalışması ile mümkün olacaktır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Doğu Karadeniz'deki Rus İşgaline Karşı Büyük Of Direnişi ve Türk-Müslüman Halkın Uğradığı Mezalim Sonrasında Görele'ye Göç Ederek, Kafileler Halinde Gazi Osman Ağa'nın Milis Birliği'ne Katılması

*HAŞİM ALBAYRAK**

BİRİNCİ BÖLÜM

A- 1916: OF'TA RUS DİRENİŞİ

1-) Birinci Dünya Savaşı Sırasında Doğu Karadeniz'de Türk-Rus Savaşları ve bu savaşların bölge tarihinde önemi:

1. Dünya Savaşı Sırasında Doğu Karadeniz'de yapılan Türk-Rus Savaşları, Birinci Dünya savaşı genelinde çok önemli bir yere sahip olmamasına rağmen özelden Doğu Karadeniz halkı genelde ise Türk milletinin vatan algısının yeniden şekillenmesinde çok etkili olmuştur. Bu savaşlar içinde 1916 Martında Of'ta, çok az sayıdaki Türk askerinin yanı sıra Oflular ve civar kazalardan gelenlerin oluşturduğu milis kuvvetleri ile düzenli Rus ordularına karşı yapılan amansız bir savunma savaşı vardır. Bu savaşta Ruslar 21 gün oyalanmış, bu arada Doğu Karadeniz halkı bölgeyi terk etme (muhacirlik) imkânı bularak Ruslara esir düşmekten kurtulmuştur.

Rusların, Of'a gelene kadar yaptıkları muharebelerden ve Of'tan sonra ilerlemeye devam ettikleri muharebelerde verilen kayıplara bakıldığında Of'taki kadar hiçbir

* Haşim Albayrak, Uzman Öğretmen, hasimalbayrak61@gmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

savaşta kayıp vermemişlerdir. Ruslar Of'u ancak 21 gün savaş yaptıktan sonra ele geçirince Rusya'da büyük bayramlar yapmışlardır.

Of-Rus Savaşının detayına girmeden önce Rusların Of önlerine nasıl geldikleri hakkında kısa bilgiler verilmesi gerekir²⁷²:

I. Dünya Savaşı sırasında diğer müttefikleri ile birlikte savaşa katılan Osmanlı Ordusu, bütün cephelerde kahramanlıklar gösteriyordu. Ancak Trablusgarp ve Balkan Savaşları yenilgisi ile maddeten ve manen yıpranan Osmanlı ordusunda düzen bozulmuştu. Savaş alanlarındaki kahraman ordumuz sürekli ve sayısız cephelerde savaşların uzun sürmesinden dolayısı ile birlikte savaştığı devletlere göre daha eski ve yıpranmış durumdaydı. Buna karşılık düşman orduları her türlü modern teknolojiye, güçlü maddi olanaklara ve kendilerine bağlı sömürge devletlerinden getirdikleri sayısız insan gücüne sahipti. Bunun için geniş cephelerde savaşmak zorunda kalan Türkler canlı veya cansız her şeyi ile yani bütün varlığı ile topyekûn savaş yapmak zorunda kalmışlardır. Rusların Doğu Karadeniz kıyılarından ilerlemeye başlamaları üzerine buraya yeterli kuvvetler gönderilemeyecektir. Artık genel kapsamlı seferberlik yapma organizasyonu ve ortamı olamayacaktır. Doğu Karadeniz'deki Türk topraklarını korumak üzere burada bulunan orduya bağlı kuvvetler çok yetersiz olduğundan, Ruslara karşı zayıf düşen cepheleri takviye etmek veya bölgesel olarak kendi başına savunma yapmak için yeniden yerel komutan ve yöneticiler seferberlik ilan edecek ve toplanan bu kuvvetler, milis kuvvetleri olarak yurt savunmasına koşacaklardı. Bu cephelere ilk koşan milis güçleri arasında Giresunlu Topal Osman ile Oflu Topal Behram vardır. İlk bölüm savaşlarda Topal Osman ağır hastalığa yakalanması nedeniyle geri dönmek zorunda kalmıştır. 1915 ve 1916 yılında yapılan bu savaşlar, devletin

²⁷²Bu bölüm ile ilgili ayrıntılı bilgiler Haşim Albayrak, Of ve Çaykara -I- , Ankara, 1986 adlı kaynağın 227 ila 237. Sayfaları arasındaki konularda vardır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yaptığı o kadar çok savaş arasında ufak mahalli savaşlar olarak kalmıştır. Fakat bu savaşlar, mahalli savaş da olsa yöre halkı için çok büyük önem taşıyacak ve bu savaşın mahalli güçlerle büyük bir devletin savaşı olduğundan mahalli güçler kaybedecek; bunun sonucunda Of'ta 21 gün durdurulabilen koca Rus orduları oyalanırken Of ve batısındaki topluluklardan Türk ve Müslüman olanları yurtlarını terk edip muhacir olacaklar; bunlar gittikleri yerlerde çok olumsuz koşullarda yerli halkın yiyecek ve giyeceğine ortak olacak; bu ve benzeri sosyal ve iktisadi nedenlerden dolayı ülke bazında büyük kaos yaşanacak tüm ülke geneli sıkıntıya düşecektir.

2-) Rusların Osmanlılar üzerindeki emelleri:

1. Dünya Savaşı başlangıcında Rusların, İran'ı işgal etmeleri ve topraklarına katmalarına Avrupa devletleri onay verdiği için, İran'ı işgal öncesi Doğu Anadolu üzerinden ulaşım yapabilmek, Doğu Anadolu ve İran'ın deniz ayağı durumunda olan Trabzon'un işgal edilmesiyle mümkündü.

Doğu Anadolu'nun büyük bölümünü ele geçiren Ruslar, Kafkaslardan güneye inmek suretiyle buraya takviye gönderebiliyordu ama doğal şartlar elverişli olmadığı için, Ruslar, ne olursa olsun Trabzon'u almak istiyorlardı; çünkü Trabzon, Doğu Anadolu-İran- Rusya- İstanbul, hatta Avrupa arasında doğal geçiş yollarının kara ile deniz arasındaki merkezi idi.²⁷³

3- Of'a gelene kadar Doğu Karadeniz'de mücadeleler

Ruslar, 1. Dünya Savaşı'nda Osmanlıların savaşa girişi ile birlikte 1 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı topraklarına girdi. İlk başlarda Osmanlıların Midilli ve Hamidiye savaş gemilerinin korumasıyla bu bölgedeki III. Ordu'ya İstanbul'dan yüklü miktarda savaş malzemeleri ve mühimmatlar gönderildi. İlk başlarda III. Ordu kuvvetleri Artvin'i, Borçka'yı alıp Çoruh Nehri'nin doğusuna kadar geldiler. Batum'u kuşatarak elektrik santralini imha ettiler. Rusların arka arkaya başarısızlıkları üzerine komutanları değiştirildi. General Liyahov

²⁷³ Haşim Albayrak, 1. Dünya Savaşında Of Direnişi, 3. Baskı, İstanbul 2010, sf. 21



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Rusların Doğu Kafkas kuvvetlerinin komutanı oldu. Büyük savaşlar hazırlıkları sürerken Türk ordusundan 80.000 kadar asker, Doğu Anadolu'nun kış şartlarında daha savaşmadan kaybedildi. Ruslar Doğu Anadolu'daki kuvvetlerine askeri ve lojistik destek için deniz kıyısındaki Trabzon'u almak durumunda idiler. Bunun için savaş başlamasıyla harekete geçtiler. Batum'a kadar gelen Türk kuvvetleri gerilemek zorunda kaldılar. Türk kuvvetlerinden sadece Hopa Hudut Bölüğü var idi. Bunlara Müstakil Trabzon Jandarma Alayı ve Trabzonlu gönüllüler eklenmişti. Kafkas birliklerinden bu tarafa ek ordu birlikleri gelememiş idi.

Rusların Doğu Anadolu'ya inmesiyle Teşkilat-ı Mahsusa'nın çete (milis) örgütlenmeleri başlar. İlk olarak Yusufeli kazası ve sonrasında Artvin gönüllü birlikleri kurulur. Bunlara karşı Rus ordusu da Gürcü ve Türkiye'den kaçan Ermeni askerlerinden oluşturduğu taburlar kurar.

İlk olarak savaşlar 18 Kasım'da Rus gemilerinin Hopa ve civarını topa tutmasıyla başlar. Ancak Türkler Ruslara baskın taarruz ile ilerlerler. Öte yandan 22 Kasım'da Melo Hudut taburu askerleri ve Sahil Müfrezesi Borçka'yı Rus işgalinden kurtarır. Ancak buraları elde tutabilmek için III. Ordudan yardım istenir ise de gelemeyeceği haberi gelir. 15 Aralık 2014 tarihinde Ruslar Gönnye'ye çıkarma yaparlar. 17 Aralık'ta Ruslar, Hopa'yı denizden bombalar. 20 Aralık'ta Türk kuvvetleri umulmayan başarı sağlar ve Pehlivan Tepelerini ele geçirerek Batum önlerine gelirler. İstanbul'dan bu kuvvetlere takviye gönderilir ise de 10 Aralık'ta bu takviyeler Rize'ye gelir. Bu kuvvetler yaya olarak 21 Aralık'ta Artvin'e ulaşır. 24-25 Aralık gecesi Hamidiye ve Yavuz gemileri Batum'u bombaladılar. Ancak dönüşte Yavuz zırhlısı mayına çarpıp ağır hasar alınca deniz hâkimiyeti Ruslara geçti. Deniz hâkimiyeti kaybedildiği için Batum kuşatması yapılamadı. Bunun üzerine bu kuvvetler Ardaneç ve Ardahan'a giderek buraları aldılar. 29 Aralık'ta Ardahan fethedildi. Ancak ardından gelen Rus saldırıları karşısında Türk kuvvetleri tutunamadı ve geri çekildiler. Türk kuvvetleri Artvin tarafına geçerek buradaki halkın geriye göç etmesine fırsat tanıdılar. Denizden Hopa'ya saldıran Ruslar burayı alınca Artvin savunması bırakıldı. İstanbul'dan gönderilen yeni kuvvetler ile Hopa önlerinde burayı elde tutmaya çalıştılar. Bu arada Sarıkamış felaketi geldi. Çanakkale'de çok kanlı ölüm kalım savaşları oluyordu. Kanal Harekâtı ve Suriye'de kanlı çarpışmalar oluyordu. Rusların olası ilerlemeleri karşısında Doğu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

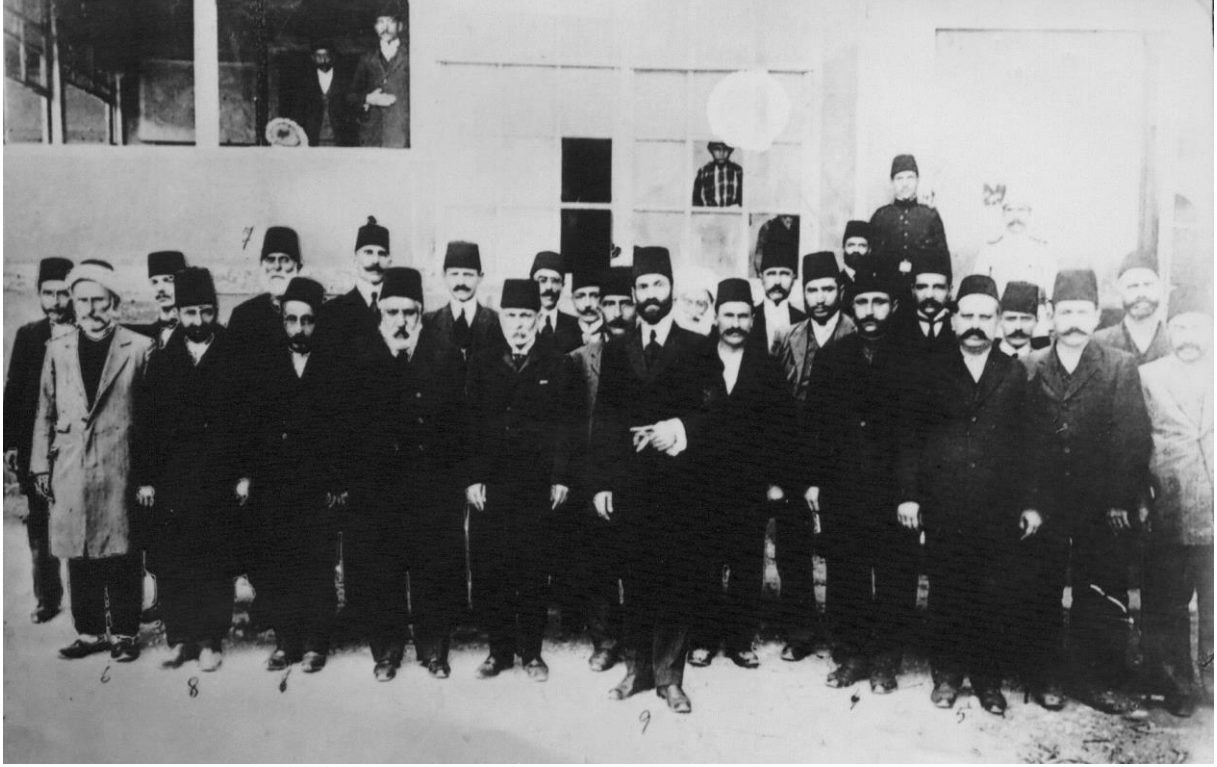
Karadeniz kıyılarındaki erzak ve cephaneler III. Ordu'nun bulunduğu Erzincan ve Gümüşhane'ye gönderilmeye başlandı. 1915 yılı sonuna kadar Ruslar, ellerindeki toprakları korumakla yetindiler. Kasım 1915 ayı sonuna kadar Doğu Karadeniz'in sahil kasabalarındaki tüm yiyecek ve mühimmatlar iç kesimlere gönderildi.

Ruslar, genel olarak Doğu Karadeniz kıyılarında ilerlemek için ilk olarak 15 Ekim 1915'te Borçka taraflarında hücumla geçtiler. Burada az sayıdaki kuvvetlerin arasında Oflu Behram Ağa ile Giresunlu Topal Osman kuvvetleri de var idi. Ancak Ruslar ilerlediler. Murgul, Balıklı ve Çifteköprü'yü aldılar. Buralarda Rizeli milisler, Oflu milisler, Rize hapishanesinden savaşmak üzere serbest bırakılanlar ne kadar gayret gösterdiler ise de geri çekilmek zorunda kaldılar.

Geri çekilen Türk kuvvetleri Arhavi Deresi önlerine çekildiler. Bu arada Rusların ilerlemesi ile Trabzon'da Lazistan Havalisi Komutanlığı kuruldu.

Ruslar 6 günlük direnişten sonra Arhavi'yi 2 Aralık 1915 tarihinde işgal ettiler. Buradaki savaşlarda milis ve askeri kuvvetlerden çok sayıda kayıp verildi. Türkler bunun sonucunda geri çekilerek Viçe'nin Abu Deresi'ne kadar çekildiler. Buraya Trabzon'dan başka alay ve taburla da katıldı. Oflu ve Trabzonlu milis çeteleri de buralarda idiler. Ancak burada da ağır bir yenilgi oldu. Türklerin askeri kaybı üçte iki oldu. Rus ilerlemesi devam etti. Türkler bu kez Eski Trabzon Deresi önünde mevzi kurdular. Düşman geriden getirdiği yeni, taze ve ağır kuvvetler ile Mapavri'ye çıkarma yaptılar. Buradan da saldırarak bu cephenin bozulmasına neden oldular. Buranın düşmesi ile Rize şehri de tehlikeye düştü. Rize'nin düşmemesi için tüm Türk asker ve milisleri Rize'nin önüne gelmeye çalışmışlar ise de Ruslar Rize'nin doğu ve batısına çıkarma yaparak Trabzon Deresi'nde gelecek Türk kuvvetlerini engellediler. Denizden de donanmaları ile Rize üç taraftan kuşatıldı. Türk kuvvetleri üç yönden Rize tarafına gidemeyince bu kez güneye giderek dağ yolundan Rize'nin güneyinde Ayana Dağı eteklerine kadar gelmelerine rağmen buralara da Rusların gelmesi üzerine Türk kuvvetleri daha batıya gidip oradan kuzeye dönerek Rize'nin batı tarafında Rusların olmadığı Kalapotamos Deresi önlerine gelerek burada mevzilendiler. Dört taraftan kuşatılan Rizeliler, hiçbir çıkış bulamadılar. Rize şehri Rusların eline geçtiğinde tarihler 8 Mart 1916 tarihi gösteriyordu.

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Doğu Karadeniz Savaşlarını yaşayan Ofllu ve Rizeli büyükler, kahramanlar. Rize önlerinde Ofllu ve Rizeli yöneticiler. Resim, Rize’de düşmana karşı teşkilatlanmaya çalışan grup içinde bulunan Çakıroğlu Miktat Ağa (resimde 6 numarada işaretlenmiş) ve Saraloğlu Hasan Efendi (resimde 7 numarada işaretlenmiş), Hacı Kemal Zırh (resimde 1 numarada işaretlenmiş) Topal Behram Ağa, Hacıfazlıoğlu Alay Bey (Fatih Sultan Kar koleksiyonundan)

1916 yılı başlarında ise Ruslar, İngilizler ile anlaşarak İran’ı da aralarında paylaşım işgale karar verdiler. Bunun için ve Doğu Karadeniz’deki ordularına mühimmat için Trabzon’u işgale karar verdiler.

Ruslar gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra daha önce yaptıkları Batum savaşları ve Borçka savaşlarından sonra 2016 senesinin başında genel hücumla geçtiler.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

4- Türk kuvvetleri ve Of'ular:

Denebilir ki, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra başlayan Kuvvayı Milliye (Milli Kuvvetler) Hareketinin ilk örnekleri, üç yıl önce 1916'da Of'ta yaşanmıştır.

Baltacı Deresi Savaşları'na başlandığı zaman kuvvetlerimizin durumunu incelersek: Arhavi Deresi'nde toplam 11 tabur vardı. Bu taburların mevcudu 1.000 kişiden biraz fazla olduğuna göre kuvvet, 12.000 kişi kadardı. Ne var ki Batum, Gümüşlü, Arhavi Deresi, Abu Deresi ve Fırtına Deresi'nde yapılan savaşlarda bu önemli kuvvetin yarısı şehit düşmüş ve yaralanmıştı. Sonuçta Baltacı Deresi Savunulmasına geçildiğinde toplam kuvvet şöyle idi:²⁷⁴

- 1) Nizamiye askerleri 500 kişi,
- 2) Savaşın 10. gününde Çanakkale'den gelen 28. Piyade alayı yaklaşık 3.000 kişi,
- 3) Of'lu Milis Kuvvetleri en fazla 3.000 kişi olmak üzere Toplam 6.500 kişi idi.

Düşman kuvvetlerinin 37.000 askeri ve bol silah, araç, gereç, cephanesi ile Türklerden kat kat üstün durumdaydı. Bunlara bir de geriden gelen takviye birlikleri ve deniz desteği de eklenirse aradaki farkın ne kadar aşılmaz olduğu rahatça görülebilir.

Türk Kuvvetleri'nin genel karargâhı Sugeldi Köyü, Komutanı ise Trabzon Valisi ve Lazistan Havalisi Komutanı Mirliva Ahmet Avni Paşa idi. Müfreze Komutanlığı da Of'ta bulunuyordu ve komutanlığını Binbaşı Ethem Necdet üstlenmişti. Ayrıca 8. Piyade Alayı müstakil olarak bulunuyordu. Ve başında Ziya Bey vardı.

Of'ta Ruslara karşı direnişi gerçekleştiren yerel güçler arasında

Sürmene'den gelen milis kuvvetleri arasında:

İsmail Cebioğulları

Seymenoğulları

Bazıoğulları

²⁷⁴ Altay Yiğit, Doğu Karadeniz Muharebeleri, s. 96



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hasan Çelebioğulları

Küçük Alioğulları diye anılan sülalelerden eli silah tutanlar katılmışlardır.

5-) Oflu ve Çaykarahılar arasında²⁷⁵:

Cuduloğlu Mehmet Onbaşı

Kulaçoğlu Mustafa Çavuş

Şemsioğlu Sabit ve İshak, Behram

Cordanoğlu Dursun

Kabudoğlu Ömer ve Dursun'da vardır.

Bu isimlerini tespit edilebilenler dışında Taşlıgedik, Köknar, Çambaşı, Taşkiran, Uzuntarla köylülerinden de bir kabile oluşmuştu. Kafileden 12 kişi 8. Piyade Alayındaki Çerkes İsmail Çavuş emrine, 11 kişi Geredeli Feyzullah Onbaşı emrine, 27 kişi de Koleçoğlu Mustafa Çavuş emrine verildi.²⁷⁶ Bunların dışında, bu cephedeki komutanlardan tespit edilebilen bir kişi Göynüklü Hasan Çavuş idi. Savaşın 10. gününde, Çanakkale'den gelen 28. Piyade Alayı'nın cepheye katılmasıyla epey bir güç fazlalığı oluştu.

Teşkilatı Mahsusa Alayı'ndan kumandan Şatıroğlu Ali Rıza Bey (Arsenli)'e milis güçleri olarak katılan;

Cansızoğlu İzzet Ağa

Hacı Haşim Ağa

Osman Çelebioğlu İzzet Ağa

Saraloğlu Tufan Ağa ve Ahmet Ağa'ya bağlı kuvvetler büyük yekûn tutuyordu.

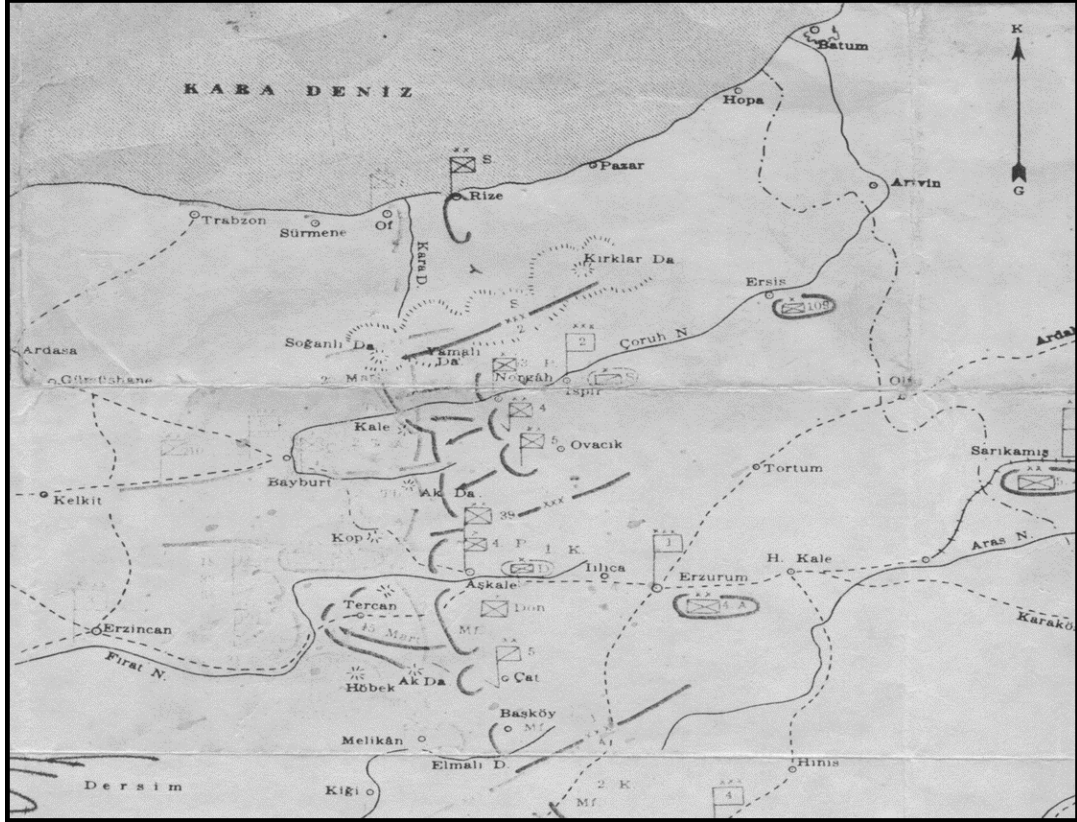
Dereyurt, Pınarca, Geçitli Köylerinde ise kuvvetlerimiz yok denecek kadar az, hatta yoktu.

²⁷⁵ Haşim Albayrak, 1. Dünya Savaşında Of Direnişi, 3. Baskı, İstanbul 2010, sf. 69

²⁷⁶ Altay Yiğit, Doğu Karadeniz Muharebeleri, s. 115

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

B-) OF DİRENİŞİ SAFHALARI



Doğu Cephesinde (15-20 Mart 1916) durumu,

(Orgeneral Fahri Belen, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi, Kroki 6-B)

1-) Kelali Tepeleri Savaşları

Stratejik önemi büyük olduğu için savaşlar özellikle Kelali tepelerinde geçiyordu ve en çok tüfek kullanılıyordu. Çünkü devrede olan düşman öncü birlikleriydi ve bunlar ağır silah taşıyamazlardı. Bizde ise ağır silah zaten yoktu.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Of halkının kahramanca çarpıştığı ve kendisinden hiç beklenmeyen başarılar gösterdiği bu savaşta 26 askerimiz şehit düştü.²⁷⁷

1916 senesinin Mart ayı ortalarında Ruslar, ikinci kez daha büyük bir kuvvetle yeni bir keşif saldırısına girişti. Gönüllü Oflular özellikle Solaklı Deresi olmak üzere her bir yandan akın akın geliyor ve hemen şiddetli çarpışmaların olduğu Kelali tepelerine gönderiliyorlardı. Buradaki savaş gittikçe şiddetini arttırıyordu. Öyle ki, düşmanla mücadele etmek, ona yenik düşmemek için Trabzon hapishanesindeki mahkûmlara bile Milli bir müfreze halinde savaşma izni verilmişti. Bütün Of halkı bir araya gelmiş, eşsiz bir yurtseverlik heyecanı içinde düşmanla vuruşuyordu.

Bu savaşlar 21 Mart'a kadar İyidere ve Kelali, 21 Mart 22 Mart arası da sadece Kelali Tepelerinde olmuştur. Çünkü daha önceden İyidere'ye atılan düşman 21 Martta toparlanıp tekrar karşı taarruza geçtiğinde Kelali tepelerine gelmişti.

Türk birliklerinin Kelali tepelerinde bir fırkası, iki top bataryası, iki makineli tüfek bölüğü vardı. Ve ayrıca geriden sürekli destek sağlıyordu.

Şehit olanlar: Hundez köyünden Hacıosmanoğlu Ahmet, Sofuoğullarından Mehmet'in oğlu Mahmut ile bölükten beş kişiydi.²⁷⁸ Bunların haricinde, belirtildiğine göre, Komutan Binbaşı Ahmet Bey dolaştığı yerlerde 10 şehit saymıştır.

23 Mart 1916: Savaşın seyrinde bir değişme yok. Deniz, her zamankinin aksine durgundu. Bu hali onu öyle görmeye alışkın olmayan Karadenizlilere sıkıntı veriyor. Ve çok geçmeden heybetli bir Rus donanması dayanıyor Of sırtlarına. Mariya adlı savaş gemisi ve üç torpido ile üç zırhlı gemiden oluşan bu donanma, kıyıda itibaren cephemizi ateşe başlıyor. En çok kaybı veren ise kıyıdaki müfrezeye katılan Giresun Seyyar Jandarma Taburu idi. Tam 380 asker ve 2 subay.

Cephemiz bozulmaya yüz tuttuğu bir sırada Cansızoğlu İbrahim Ağa, sayısı pek fazla olmayan kuvvetleri ile beraber geldi. Askerlerimizin gerilemesine rağmen savaş bütün gücü ile devam ediyordu.

²⁷⁷ Altay Yiğit, Doğu Karadeniz Muharebeleri, s. 118

²⁷⁸ Hasan Umur, Of ve Of Muharebeleri s. 50



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gece olup etraf sakinleştiğinde, Çerkes İsmail Çavuş, yanına birkaç asker toplayarak onlara posta verdi.

24 Mart 1916: Artık düşman üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu arada 28. Piyade Alayı askerlerinin bir kısmı bu tepeye gelirler.²⁷⁹ Ruslar bunu anladığı için saldırılarını şiddetlendirir. Deniz kuvvetlerini de devreye sokar.

Bu arada bölgenin komutanı Ahmet Tevfik Bey, düşman donanmasının Of'a çıkarma yapması durumunda askerlerine, geri çekilebileceklerini aksi halde burayı sonuna kadar savunmaları gerektiğini bildirdi. Askerleri geri çekmekteki amaç şuydu: Rusların doğudan Kara kuvvetlerini, batıdan donanmasını göndermesi halinde sayıları zaten az olan askerlerimizin iki ateş arasında kalmasını önlemek. Askere büyük ihtiyaç vardı ve onları boş yere kırdırmak doğru olmazdı.

Bu tarihte Baltacı Dersi sırtlarında 20 km. kadar cepheyi 3000 kadar muharip piyade savunmaktadır. Mevzi zayıftır.²⁸⁰

25 Mart 1916: Of'taki kuvvetlerin genel karargâhı Sugeldi Köyü'nden kaldırılıp Sürmene'ye nakledildi. Trabzon Valisi ve Lazistan Havalisi Kumandanı sıfatıyla kuvvetlerin başında bulunan Avni Paşa, görevi bıraktı. Onun yerine Trabzon Kurmay Heyeti'nden Hacı Hamdi Bey, seçilerek görev başına getirildi. O da karargâhı Sürmene'ye taşımakla mağlubiyeti peşin olarak kabul ediyordu.

“Ruslar, 26 Mart 1916 tarihinde saat 09.00'da deniz kuvvetlerinin ateş desteği ile Of'a girdiğinde, Baltacı Dersi batı sırtlarındaki Lazistan Müfrezesi savunma mevziini her iki kanattan kuşatıcı karşı taarruza geçti. Saat 15.00 sıralarında kıyıda ilerlemeye muvaffak olan Ruslar, saat 17.00'de Of'a girerek Solaklı deresine kadar ilerlediler. Bu tarihten sonra Kelali Tepeleri ile ilgili savaşa veya bilgiye rastlanılmadığı için bu tepelerinde düşman eline geçmesini 26 Mart olarak kabul edilebilir.

²⁷⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı “Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, Cilt I/II İkinci Kitap, Ankara 1993, s.194

²⁸⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı “Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, Cilt I/II İkinci Kitap, Ankara 1993, s.194



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Mahmut Goloğlu, Trabzon Tarihi'nde (s. 257'de) Ruslar önünde geri çekilen askerlerden 2.000-2.500'ünü topladığını iddia ettiği Lazistan Havalisi Kumandanı Avni Paşa'nın Of'lu vatandaşlardan çok büyük yardım ve destek gördüğünü yazıyor.

“1916 Martında Rusları ikinci defa ve daha büyük kuvvetlerle keşif saldırılarına giriştiler. Gönüllü Oflular Solaklı deresinden akıp geliyorlar, Kelali Tepelerine gönderiliyorlardı. Burada korkunç bir savaş başlamıştı. Of-Trabzon arasındaki yerlerden de yardımlar gelmeye başlamıştı. Hatta Trabzon Hapishanesi'ndeki mahkûmlar da düşmanla çarpışma izni almış ve bir milli müfreze halinde savaşa katılmışlardı. Özellikle Kelali Tepelerindeki savaşlarda Oflular eşsiz bir yurtseverlik heyecanı içinde kahramanca dövüşüyorlardı. Coşup şahlanan bir halkın şahlanması idi bu. Kadını, erkeği, çocuğu, ihtiyarı, bulabildiği silahı ya da silaha benzer aleti ile tıpkı 1810'da Akçaabat'ın Sargana mevkiine çıkarma yapan Ruslar karşısındaki yiğitler gibi savaşıyorlar, Anadolu için seve seve can verenlerin torunu olduklarını ispatlıyorlardı.”²⁸¹

2-) KELALİ TEPESİNDEKİ SAVAŞA KATILAN OF ve ÇAYKARALILAR

Sayı çok olduğundan burada sadece üst düzey ve en önemli isimler verilecektir:

Cansızoğlu İbrahim Ağa'nın kuvvetlerinden;

Cansızoğlu Mustafa, İsmail Ağa, Hasan Ağa

Ahmet Fevzi Gürkan (Ruslara esir düşecek olan subay)

Kurumahmutoğlu Hamdi

Bakkaloğlu Müderris İsmail Hakkı Efendi ve Mehmet

Sakaloğlu Mustafa, Kabak Ahmet, Muhammet

Karamahmutoğlu Hamdi, Muhammed

²⁸¹ Mahmut Goloğlu, Trabzon Tarihi, Ankara 1975, s. 257



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hacıkuberoğlu Mehmet²⁸²

Karamustafaoğlu Fehmi

Kadioğlu Celal ve Cemal kardeşler²⁸³

Borazancıoğlu Paşa

Gemicioğlu Dursun ve İbrahim

Gıratıoğlu Mehmet Ali

Celal ve Cemal Kadioğlu, Of savaşlarında subaylık yaparken Kelali tepelerinde şehit düşmüş sayısız kahramanlarımızdan sadece iki tanesidir.²⁸⁴

Yukarıdaki isimlerden bir kısmının Kelali Tepeleri Savaşlarına katıldığını Altay Yiğit, “Doğu Karadeniz Muharebeleri” adlı kitabında yazar. Hundefz Köyü’nden Kelali savaşlarına katılanlar 60 kişi kadar olup bunların başındakilerin bazılarının isimleri şunlardır:

Nuhoğlu Genççağa, Esat Ağa’nın oğlu Ali Ağa

Nuhoğlu Genççağa (Milis kuvvetleri kumandanı)

Nuhoğlu Halim Ağa

Nuhoğlu Ahmet Ağa²⁸⁵

Hacıosmanoğlu Ahmet (burada şehit olmuştur)

Veysel (Faik) Mollahasanoğlu²⁸⁶

²⁸²Sülalenin bilinen ilk kişisi Hacı Kubar Ağa olduğundan o lakabı almışlardır. Asılları Yarakar Köyü’nden çıkmadığıdır. Bugün Şenyüz soyadı ile Taşana, Of, Amasya ve İstanbul’a dağılmışlardır. Bilgiler 1987 yılında Ahmet, Eyüp ve Hayrettin Şenyüz’den alınmıştır. Ayrıca Of Görgülü Köyünde (Rafidoz Köyü) de Kuberoğlu vardır. Bunlar sonradan Kaba soyadlarını almıştır.

²⁸³Of’un eski belediye başkanı rahmetli Sefer Saral’ın dayıları olup büyük din alimi Mehmet Bahaeddin Efendi’nin oğulları idiler. Bunlardan savaş sırasında ikisi de subaylık yaparken; biri Kelali’de şehit düşmüş olup diğeri daha batıda şehit düşmüştür. Babaları Mehmet Bahaeddin Efendi hakkında bilgi için bakınız: Haşim Albayrak, Of ve Çaykara, 2. Baskı, İstanbul-1991, s.99-102

²⁸⁴Mehmet Bahaeddin Efendi hakkında geniş bilgi için bakınız. Haşim Albayrak, Of-Çaykara, Ankara 1986, Cilt I, s. 99-102

²⁸⁵ Nuhoğlu Genç Ağa, Ali Ağa, Halim Ağa ve Ahmet Ağa isimleri bu sülale tarihini araştıran araştırmacı Mehmet Bilgin’in tarafıma gönderdiği notlardan alınan isimlerdir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Şimdi size çok orijinal bir örnek veriyorum: Çalık lakaplı Ahmet oğlu Abdullah Dursun (Hasanefendioğlu), kendi çetesiyle Kelali tepelerinde Ruslara karşı büyük mücadele vermiş kahramanlarımızdan yalnızca bir tanesi. 11 adamıyla bu cephede diğer milislerle birlikte Ruslara karşı savaşmış, ancak Rus donanmasının büyük savaş gemisi Kraliçe Maria gemisinin Kelali tepelerine bomba yağdırması sonucu geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ruslar, bir taraftan da Sürmene yakınlarında çıkartma yapıp Of'a batıdan da saldırmaya başlayınca Oflular, Of'u terk etmek zorunda kalacaklardır. Bu karışıklıklarda savaş kaybedilince milisler kendi ailelerin derdine düşmüşler ve bir an önce ailelerini alıp Ruslara esir düşmektense muhacir çıkmışlardır. Çalık Dursun Hasanefendioğlu muhacirlik zamanı yaşlılığından dolayı muhacir çıkmamış ama ailesini muhacir göndermiştir. Muhacirlik bitimi ailesi geri dönünce yaşadığı Balaban Hamzali mahallesinde (o zaman Hamzali köyü idi) yaşayarak orada ölmüş bir gazimizdir. 1. Dünya Savaşı sırasında tam 18 oğlunu Osmanlı cephelerine asker olarak göndermiş; Yemen'de, Galiçya'da ve Çanakkale'de savaşan oğullarından hiç biri geri dönmemiştir²⁸⁷. 18 oğlunu asker gönderen ve hiç yılmadan yaşına hürmeten etrafına toplanan milis kuvvetlerle Ruslarla Kelali tepelerinde amansız mücadele eden Dursun Hasanefendioğlu'ndan ve geri dönmeyen tam 18 oğlundan ve diğer isimli isimsiz kahramanlardan Allah gani gani rahmet eylesin.

3-) OF'TAKİ DİĞER SAVAŞLAR

Stratejik önemi bakımından Of'taki en önemli savaşlar Kelali tepelerinde olmuştur. Bu tepeye hakim olan gücün tüm Of'a hakim olduğu görülür. Nitekim, 20-21 günlük savaşlarda Of, düşman eline geçtikten sonra halk burada sadece birkaç gün barınabilmiştir. Bu tepeler elimizde olduğu sürece diğer savaş hatlarında da başarılı olmuş, elimizden çıktığında ise diğer cephelerde de kontrolü kaybetmiş, her yerde aynı anda bozguna uğramışızdır. Bu konu ile ilgili tespit edilebilen bilgiler aşağıdadır:

²⁸⁶Bu bilgi Of-Hayrat Dağönü Derneği Yönetim Kurulu üyesi olan Ömer Mollahasanoğlu'nun 03.02.2004 tarihli imzalı belgesinden alınmıştır.

²⁸⁷ Bu bilgiler, Ahmet Dursun Hasanefendioğlu'nun damadı olan Hüseyin Taşkiran'a anlattıklarından onun oğlu Erdoğan Taşkiran tarafından düzenlenerek tarafıma aktarılanlardan derlenmiştir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

3-A) Bayırca Köyü Savaşları

Buradaki askerlere Teğmen Ahmet Bey adında bir “Takım Subayı” komuta ediyordu. Türk askerleri Bayırca’yı tutmuşken, savaşın ilk günlerinde belli başlı çarpışma olmadı. Avni Paşa, her zaman “mümkün olduğu kadar esir yakalama” konusunda askerlerine bazı bilgiler ve talimatlar verirdi. İşte şimdi, sürekli avlanma faaliyetlerine çıkılarak uygulana bilinirdi bu.²⁸⁸

Bayırca Köyü’ndeki savaşın ilk günlerinde, buranın komutanı olan Teğmen Ahmet Bey, yanına 25 askerini alarak hangi görevle nereye gittiğini bildirmeden ortadan kayboldu. O günün zor şartlarında büyük bir kayıptı bu. Lazistan Havalisi Kumandanı Avni Paşa da bölgenin idaresini tamamen elinden çıkarınca, Oflu kendi kaderiyle baş başa kaldı.

Komutanlık görevi kol komutanı olan Sürmeneli Beşincioglu Hüseyin Çavuş’a verildi.

Balekoğlu Rıza, Saraloğlu Fethi Bey, Şirinoğlu Asım ve Hacı Sabitoğlu Mustafa ve kendisi zaman zaman düşman siperlerine ve karargahlarına baskında bulunuyordu.

Ama denizden ve karadan sürekli destek gören Rus Birliği’nin şiddetli saldırıları bitip tükenmek bilmiyordu. Bayırca Köyü’ndeki Türk gücü bir türlü teslim olmuyordu, belgeler bize şunu gösteriyor ki az önce adından Türk gücü diye söz ettiğimiz Oflu askerler sadece 29 kişi idi. (Daha önce düşmanın 3. hücumunda şehit düşen Ordulu Celal Çavuş’u da sayarsak 30 kişi) ve bu 29 kişi tam 16 gün boyunca diremişti. Aç, susuz hatta silahsız, donanımlı düşmana karşı.

25 Mart 1916 tarihinde düşman Kelali tepelerine karşı genel hücumla geçerken, Bayırca Köyü’ne de 500 kişilik bir kuvvetle saldırdı. Bu hücum sonunda askerlerimiz kendilerini kırdırmak yerine Bayırca sırtlarına çekilmeyi uygun gördüler.²⁸⁹ Düşman köye girince kaçtı süsü verilen Oflu direnişçi milis askerler uzun saatler düşmanın iyice köye yerleşmesini bekledikten sonra buldukları yerden yaylım ateşi yaparak 60 kişilik Rus

²⁸⁸Günümüzde buna “Gerilla Savaşı” denir.

²⁸⁹ Bu iki ev de Demircioğulları’na aitti. Aralarında 100 m. kadar mesafe vardı.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

grubunu yok etmişti. Bu baskında da iki şehit vermişlerdi. Gani Ömeroğlu Deli Hüseyin²⁹⁰ ve Fethi bey şehit olmuşlardı.

Bayırca köyünde savaşan Oflulardan tespit edilebilenlerin isimleri şunlardır:

Saraloğlu Fethi Bey (şehit)

Ganiömeroğlu Deli Hüseyin (şehit)

Ordulu Celal Çavuş (şehit)

Zırhoğlu Numan Çavuş

Kukuloğlu Ahmet (Bölümlü'den)

Mollasalihoğlu Hasan Bey (Uğurlu'dan olup Sarıkamış Savaşlarında başçavuşluk yapmıştı.)

Beşincioğlu Hüseyin Çavuş (Bayırca'daki askerlere komuta etmiştir)

Balekoğlu Rıza

Şirinoğlu Asım

Hacısabitoğlu Mustafa

Dursun Kılıçoğlu (sonradan Erzurum Hasankale'de savaşırken yaralanmış)

Süleyman Kılıçoğlu

Tahtasızoğlu Asım ve Harun (Bunlar Bayırca Köyü'nden Arif'in²⁹¹ oğulları olup sonradan "Yılmaz" soyadını alacaklardır.)

²⁹⁰ Ganiömeroğlu Deli Hüseyin ile Avni Paşa arasında geçen bir anı, Altay Yiğit'in "Doğu Karadeniz Muharebeleri" adlı kitabının 104-105 sayfalarında geçmektedir.

Cephane bittiği ve düşman çok büyük kuvvetlerle köye dolduğu için 27 askerimiz bir beklenmedik galibiyet daha almış olmanın bilincinde mutlu geri çekiliyor. Bir büyük başarı, bir büyük ecir daha işleniyor. Doğu Karadeniz'in Bayırca sirtlarında. Atatürk, yaklaşık on yıl sonra 2 Ocak 1925'te söylediği bir sözde: "Zafer, zafer benimdir diyebilenindir. Muvaffakiyet, muvaffak olacağım diye başlayanın ve muvaffak oldum diyebilenindir" diyor.

²⁹¹ Tahtasızoğlu Arif Efendi, 1898 doğumlu olup Of-Rus Savaşlarındaki başarılarından dolayı Sadakat Nişanı almıştır. İkiz kardeşi ile birlikte savaşmış, kardeşi sonradan Kurtuluş Savaşı'nda İzmir Arpalitepe'de şehit olmuştur.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

3-B) Sıraağaç Köyü Savaşı

Burayı, Çakıroğlu İsmail'in emrindeki 150 kişilik bir çete savunmuştur. Çetede ki askerler daha önce savaşımlardı ve deneyimliydiler. Üstelik bölgeyi de iyi tanıyorlardı.

Çakıroğlu'nun düşman karşısındaki bu vahim durumundan haberdar bir grup Oflu asker gelerek kendilerine yardım edeceklerini söylediklerinde, çeteden;

Hokkabazoğlu Cevahir: *“Yardımaımıza koştüğunuzdan dolayı size teşekkür ederiz. Fakat beyhude yoruldunuz. Çünkü bu muharebenin hiçbir kıymeti yoktur. Bu durumda 5.000 düşman askeri dahi olsa içimizde zerre kadar aldırış edecek arkadaşı bulunmaz. Hepimiz oynaya oynaya muharebe ediyoruz”* cevabını vermiştir.

Çakıroğulları sülalesinin²⁹² bilinen en eski kişisi İsmail Ağa'dır. İsmail Ağa'nın altı oğlundan biri olan Genç Ağa'nın oğlu İsmail Ağa ve emrindeki 150 kişinin kahramanlıkları yukarıdaki satırlarda mümkün olduğunca anlatıldı.

3-C) Of-Baltacı Deresi Savaşları

Bu savaşlar Eskipazar ile Sivrice Köyü arasında yaklaşık 10 km.lik bir cephede olmuştur. Düşmana karşı mücadele veren, 8. Piyade Alayı ve bağımsız hareket eden Ziya Bey Taburu idi. Sonradan sayıları yetersiz kalınca yanlarına Sürmene'den gelen mahalli takviye kuvvetleri verilmişti. Bu Sürmeneliler arasında:

İsmail Çebioğulları

Seymenoğulları

Bazioğulları

²⁹² Çakıroğulları Of'a Erzurum'un Soğuksu ilçesinden gelmişlerdir. Bilinen ilk kişisi İsmail Ağa, uzun boylu, sarışın ve çakır gözlü olduğundan “çakır” diye anılmış oğullarına da Çakıroğlu denmiştir. Bugün Çakıroğulları Of'ta ve Karadeniz'de kıyı boyu kentlerinde yerleşmişlerdir. Hatta Gaziantep, Kahramanmaraş çevresinde, İstanbul ve Samsun'da da Çakıroğulları'na rastlamak mümkündür. Haşim Albayrak, “Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus” 2. Baskı, İstanbul-2003, s.114'te Çakıroğulları'nın Kıpçak kökenli olduğuna dair kaynak bilgileri vardır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hasan Çebioğulları

Küçük Alioğulları sülalelerinin genç ve kahraman evlatları vardı. Ve düşmanın kıyı boyu ilerlemesini engellemek için savaşıyorlardı. Büyük ölçüde başarılı olmuşlardı ancak, düşmanın arkadan sürekli kendisine katılan takviye birlikleri ile güçlendirilmesi üzerine yorgun ve bitkin olmalarının verdiği çaresizlikle yavaş yavaş döküldüler, bir süre sonra ise tamamen dağıldılar. Bu sıralarda Of cephesine yardıma gelmiş olan Çanakkale'deki 28. Piyade Alayı cephenin bozulması üzerine derhal buraya gönderildi.

Lazistan ve Havalisi Komutanı Avni Paşa, 27 Mart 1916 tarihinde, müfrezeye, Solaklı, Uyuyan ve Hümurgan dereleri batı sırtlarında oyalama muharebeleri yaparak, Rusların ilerlemesinin geciktirilmesi ve savunmaya çok elverişli ve tahkim edilmekte olan Karadere (Araklı, Sürmene) batısına çekilerek savunulmasını emretti.²⁹³ Bu doğrultuda akşama doğru savaşın şiddeti azalınca askerlerimiz topluca geri çekilme emri alıyor. Düşman bu günün sonunda 600 ölü, 800 yaralı veriyor. (Türklerin kaybı konusunda bir bilgiye rastlanmamaktadır.)

28 Martta Türk birlikleri, Rusların dağları geçerek güneyden kuzeye doğru ilerlemeleri nedeniyle Of'u terk etmişlerdir. Düşman donanması Solaklı Deresi yakınlarında asker çıkarması yapar. Bu askerler güneye doğru gidip güneyden gelmekte olan kuvvetlerle birleşir. Böylelikle Of ilçesi ve çevresi dört bir yandan sarılmış olur. Ve asker-sivil halk korkunç bir geri çekilme yarışına girişir. (bu konu ilerde daha ayrıntılı biçimde görülecektir) Demek ki Of kazası ve çevresi 28 Mart 1916 günü Rusların eline geçmişti.

Geri çekilen Türk kuvvetleri dağınık bir durumda oldukları için Yanbolu Deresi'ne kadar hiçbir yerde barınmadı. Bu arada Çanakkale'den gelen 28. Piyade Alayı'nın bir taburu bütün asker ve silahlarıyla düşman eline düştü.

Burada savaşan kahramanlar arasında Mehmet (Memsizoğlu)²⁹⁴ Karamahmutoğlu'nun kahramanlıkları da uzun süre anlatılmıştır.

²⁹³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, Cilt I/II İkinci Kitap, Ankara 1993, s.195

²⁹⁴ Memsizoğlu lakabı Çaykara Ataköy'deki Karamahmutoğlu sülalesi için kullanılmış olup bu sülalenin günümüzdeki önemli bir kolu Yeni soyadını almıştır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hanlut asıllı Hastikoz'lu (A.Kışlacıklı)

Cordanoğulları'ndan Osman'ın oğlu Ali ve Hanlut Asıllı Kelali köyünden

Mollahasanoğulları'ndan Mehmet'in oğlu Faik, bu savaşlarda Ruslara esir düştüler. Yaklaşık 1,5 yıl esir kaldılar. Rusya'da ihtilal olması sonucunda doğan karışıklıklardan yararlanarak kaçarak yürüyerek memleketlerine döndüler.²⁹⁵

3-D) Of Direnişinde Kuruç Köyü

Trabzon iline 66 km, Of ilçesine 14 km uzaklıktadır. Eski adı "Kuruç" olan Sivrice köyü, Trabzon ilinin Of ilçesine bağlı olup, Of'un en yüksek dağı olan Duman Dağı eteklerine kurulmuş bir köydür.²⁹⁶

Of Direnişinde en önemli merkezlerden biri de Kuruç Köyü'dür. Bu köy Kelali tepeleri gibi sırtlara sahiptir. Burada yapılan alan çalışmalarında bir çok şehit mezarlarına rastlandığı gibi savaş kalıntılarına da tesadüf edildi. Şehit mezarlarının genelde künyesi bulunmamaktadır. Çünkü savaşta Türk tarafı yenilmiş, Ruslar, ağır bombardımanlarla her tarafı yakıp yıkmışlar, yerli vatandaşlar ise bu savaş alanında kalmadan muhacirliğe çıkmışlardı.

Savaşın kaybedileceği anlaşılınca yerli milisler ise muhacirliğe çıkan aileleri bulabilmenin peşine düşmüşlerdir. Bu durumda şehit düşenlerle uğraşacak fazla zamanları olmadan elbiseleriyle hatta silahlarıyla birlikte en kolay kazılabilecek ve gömülebilecek yere gömüp gitmişlerdir.

²⁹⁵ Bu bilgiler Gülizar Cordanoğulları'ndan naklen torunu Fikret Vural (Cordanoğlu) tarafından 19.5.2004 tarihinde İstanbul'da Haşim Albayrak'a anlatılanlardan derlenmiştir.

²⁹⁶ Tarihi Of'un kuruluşuna dayanır. İlk yerlileri Rumlardır. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethetmesi ile Osmanlı topraklarına katılmıştır. Köye ilk yerleşen Müslümanlar Tosun sülalesidir. Bunları Meriç, Kalkan, Kalyon ve Korkut sülaleleri izlemiştir. Karadeniz'in en büyük Hristiyan kilisesi bu köyde bulunmaktaydı. Fakat daha sonra köye tamamen Müslümanların yerleşmesiyle birlikte cami yapılması için kilise yıkılıp taşları ile cami inşa edilmiştir. Yıkılan kilisenin yerine köyün ilk ve tek öğretim kurumu olan ve daha sonradan taşınmalı eğitim sistemine geçilmesi ile terkedilmeye karar verilen Cengiz Topel İlkokulu yapılmıştır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

3-E) Sahil Cephesi Bünyesindeki Savaşlar

Bu tarafta uygulanacak plan Of'ta Ruslara karşı yapılan mevzi savaşları içinde olarak Maki Boğazı'nın zayıf bir kuvvetle savunulması şeklinde idi. Savaş hattı, aşağı ve yukarı Kışlacık Köyü, Serince, Yanıktaş, Sugeldi, Tavşanlı ve Balaban köylerinden geçilecek, Kantar Geçidi tutulacak şekilde olacaktı. Ama taktik gereği, Çatalsöğüt, Pınarca, Yarıca, Yarlı, Pazarönü, Çukurkent ve Geçitli köyleri de diğerleri gibi savaş yapılmadan düşmana bırakılacak, buralardaki sayıca az olan Türk kuvvetleri oyalama savaşı yaparak geri çekilecekti.

Geçitli köyünden olan sülalemin (Albayrak)²⁹⁷ 1985 yılına göre en yaşlılarından (1898 doğumlu) Hüseyin Alemdaroğlu tarafıma Pınarca ve Geçitli köylerinin 27 Mart'ta düşman eline geçtiğini söylemiş idi.

Ruslar, köye gelene kadar tüm köy halkı elinde giyecek, yiyecek, içecek cinsinden ne varsa her şeyini cephelere taşıdığından muhacirlik zamanı epey sıkıntı çekti.

Kus Boğazı'ndan Kantar Geçidi'ni bozmak için Balaban'a gelen düşman burayı da ele geçirir. Önünde sağ taraf cephesinde tek hedef kalmıştır: Sugeldi Köyü'nde bulunan Türk Karargahı. Hedeflerini sabırla ve çok üstün gücü ile birer birer aşan düşman için bu pek zor bir iş değildi. Düşman sağ koldan rahat hareketlerle Türk kuvvetlerinin karargâhının bulunduğu Sugeldi Köyü'ne kadar ulaştı. Oradaki komutanlar daha önce bölgeyi terk ettiğinden karargâh kısa zamanda Rusların eline geçti.

28 Mart 1916'da sağ cephede daha güneyden hareket ederek Kondu (Dernekpazarı)'yu ele geçiren düşman buradaki bütün jandarma taburlarını bozmuştu. Diğer bir düşman kuvveti Taşhan Pazarı'ndan geçerek Sürmene'ye doğru ilerliyordu. Burada bulunan düşman kuvvetleri Of'u geçemeyip donanma ile Of'un batısından kıyıya çıkarma yapan kuvvetlerdi. Böylelikle Of ilçesi dört bir yandan sarılmış durumda idi. Of daha önce 26 Mart 1916'da işgal edilmiş olduğundan geriye yapacak bir tek şey kalıyordu: Geri çekilmek. Bu günden sonra

²⁹⁷ Albayrak sülalesi genelde Of, Hayrat, Çaykara, Yomra gibi Trabzon'un çeşitli ilçelerinde yaygındır. Genelde Alemdaroğlu ana sülalesinden gelmedirler. Zamanla bu sülale çeşitli yerlerde genelde Albayrak, Coşkun, Arslantürk, Alemdaroğlu gibi soyadlar almıştır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

canlarını kurtarabilmek için yaşlı, çocuk-kadın, erkek ve askerler görülmemiş bir mücadele vererek muhacirlik yapmaya başlar. (Bu konu ilerde ayrı bir başlık altında incelenecektir.)

26 Mart'ta Of, 28 Mart'ta da Of ve Çaykara'nın hemen hemen tüm köyleri düşman eline geçer.

4) HART CEPHESİNİN OLUŞUMU VE SULTANMURAT SAVAŞLARI

Rus kuvvetleri, Of'u ele geçirdikten sonra Çoruh Vadisinden ilerleyip İspir'in batısına kadar gelen diğer Rus kuvvetleri ile irtibat sağlayabilmek için Of ile Bayburt arasındaki toprakların kontrolünü ele geçirmek zorundaydı. Böylelikle sahilden güneye inebilecek, Doğu Anadolu'daki asıl Rus kuvvetleri ile birleşmiş olacaktı. Bu doğrultuda öncelikle sahildeki birliklerin güneye doğru sarkması gerekiyordu. Of, Hayrat, Dernekpazarı ve Çaykara alınmıştı ama daha yukarılara çıkılması 1916 yılının Şubat ve Mart aylarında mümkün değildi. Çünkü hem askeri sevkiyat yapabilecek hem yol yoktu, hem de doğal kış şartlarında köy köy askeri harekât yapılması mümkün değildi.

Ruslar bir kol Sürmene'ye doğru ilerlerken bir kolda Çaykara istikametine doğru yol alıyordu. İki Rus Plaston taburu kısa zamanda Çaykara ve Şinek'i (Ataköy) ele geçirmişti. Buradan daha da yukarı yani güneye doğru harekâta devam edip Haldizen köyüne ulaşmışlar buradan da Soğanlı geçidine doğru yandan ulaşmaya çalışmaktaydı. Bu bölge Bayburt'taki Türk karargâhının kontrolündeydi.

19 Mart sabahı Ruslar, Bayburt şehrinin 25 km. kadar yakınlarına gelmiştir. Rusların Bayburt üzerinden ilerlemesi Trabzon yolunun kesilmesi, Erzincan doğusunda, 3. Ordu asıl kuvvetlerinin gerisine düşmesi bakımından tehlikeliydi. Bir gün evvel bu kuvvetlerin başına 5. Kolordu kumandanı Mirliva Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) gelmiş idi. Ancak Çoruh cephesinde Rus taarruzları devam ederek Ruslar ilerlemeye devam etmişler ve Türk kuvvetleri de az bir kuvvetle Rus ilerlemesini 25 Mart 1916 tarihinde süngü hücumu ile durdurabilmiştir.

Ancak kuzeyden Ruslar, Of'u işgal ettiklerinden bu kuvvetlerimizin kuzey yanı açık kalmıştır. Bu nedenle Rusları kuzeyden güneye doğru sarkmalarını engellemek amacıyla



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Haldizen ve Soğanlı Dağları üzerinden Bayburt ve gerisine inen istikamet in Cencül Deresi'nde kapatılması 5. Kolordu komutanlığınca emredildi.

Bayburt çevresindeki Türk kuvvetleri 26 Mart tarihinde 3584 asker iken 4 Nisan tarihine kadar 940 zayıat vererek 2640 kişiye kadar düşmüştür.²⁹⁸ Bu tarihlerde Ruslar, Trabzon'u ele geçirdikleri için güneydeki Çoruh cephesine ağırlık vermemeye başladılar. Çoruh cephesinin sol kanadı olan Haldizen dağları üzerindeki askeri güç sadece yerli milis kuvvetleri ile bir miktar jandarma askeridir.²⁹⁹

Düşman Ataköy'de karargah kurduktan sonra yaptığı keşiflerde ancak Kakart Geçidi'nden geçebileceğini tespit etmişti. Havalının uygun olmayışı ve Soğanlı Dağlarının geçit vermeyişi, düşman ilerlemelerini uzun süre durdurmuştur. Olabilecek düşman hücumlarına karşı kuvvetlerimizden bir kısmı Soğanlı- Kemer Dağlarının güney etekleri ve bu civarda olan Bayburt'un Hart, Zargidi ve Habışka köyü etrafında savunma hazırlıkları yapılmıştı. Böylelikle Türk ve Rus kuvvetleri arasında yürüme hızıyla (bölge ve zaman motorlu araçların bölgede hareket etmesine uygun değildi) dört saatlik bir mesafe kalmıştı.

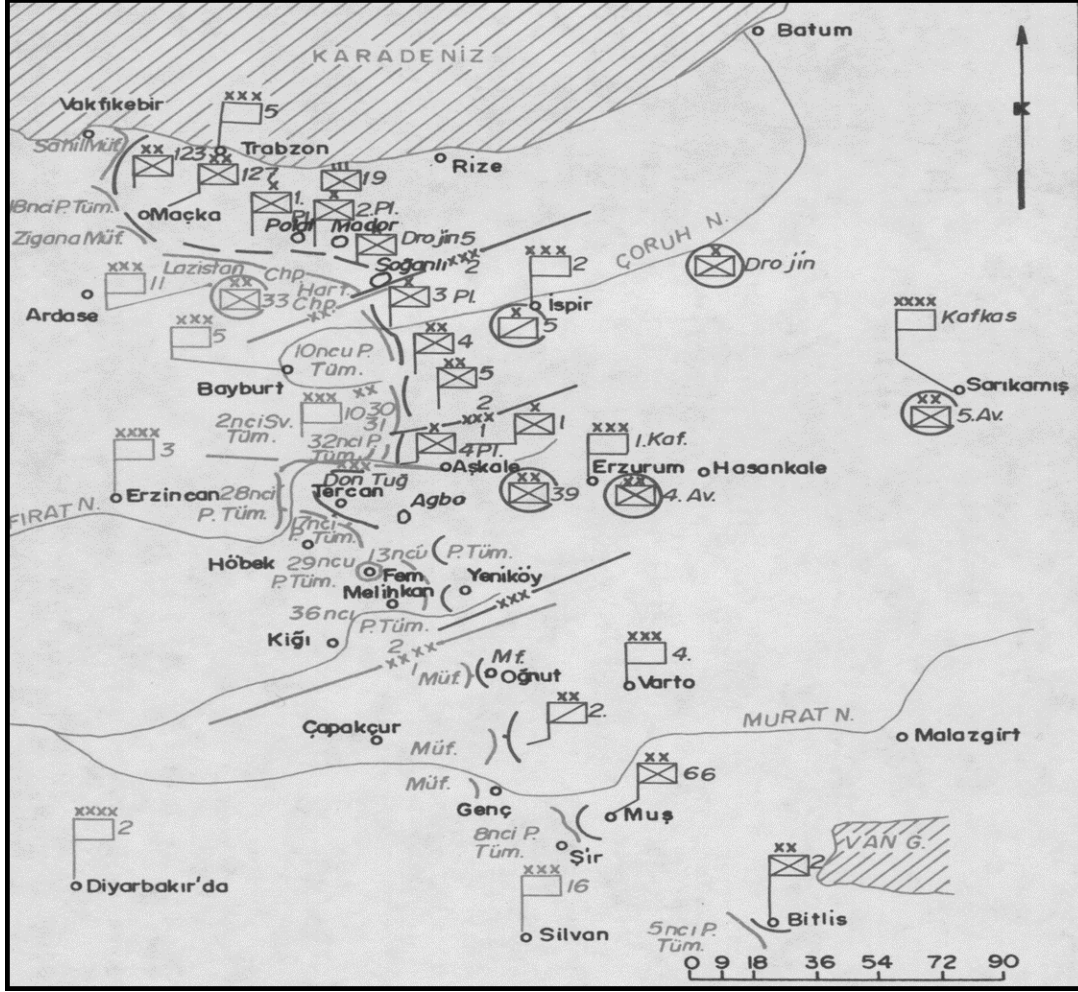
4-A) Sultanmurat Yaylası Savaşları

Türk kuvvetleri Kakart Geçidi'ni ele geçirdikleri için, düşmanın batıdan Sultan Murat yönünden Bayburt'a ulaşmak isteyeceğini düşünmüşlerdi. Bunun için Türkler kuvvetlerinin büyük kısmını batıya kaydırmışlardı.

²⁹⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, Cilt I/II İkinci Kitap, Ankara 1993 adlı kitabın 165-171. sayfaları arasından özet alıntı.

²⁹⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı "Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı, Cilt I/II İkinci Kitap, Ankara 1993, s.184

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Soğanlı Dağları işaretli yerler Sultan Murat savaşlarının yapıldığı yerleri işaretlemektedir. Kaynak: T.C. Genelkurmay Başkanlığı “Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi Kafkas Cephesi, 3. Ordu Harekatı”, Cilt II/II İkinci Kitap, Ankara 1993, (kroki 33)

Lemon suyunun alınmasından sonra Türk kuvvetleri ilk hücumu 21-23 Mayıs 1916 tarihlerinde Türk kuvvetleri tarafından yapılmış ve düşman işgal ettiği tepelerden atılmıştı. Halbuki zorlanan düşmana Türkistan’dan deniz yoluyla gelen “Türkistaniski obçesto”³⁰⁰ kolordusu da yardıma gelmişti. Fakat geldiği gibi geri çekilmek zorunda kalmıştı.

³⁰⁰ Altay Yiğit, A.g.e., s. 126



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

14 Haziran günü geriden takviye kuvveti olarak toparlanan düşman kuvvetleri büyük bir hücum kalktı. Buradaki kuvvetlerimizde bozularak Barma üstünden Kazankıran Dağı'na kadar çekilmişlerdi.

Türk birlikleri 4 saat içinde düşmanı bir kez daha yenerek düşmanı Kazankıran'dan atmıştı

Her taraftan sürekli yenilen düşman kuzeyde kıyıdaki bütün kuvvetlerinin büyük ağırlığını buraya sevk etmişti. Düşman 10 gün boyunca hazırlık yapmıştı. Bundan sonra her türlü güç ve destek ile hücum kalkmıştı. Demirkapı ve Masat deresi cephesinde az sayıdaki birliklerimizin bozulması sonucu Sultan Murat Yaylalarındaki Türk karargahı ve birlikleri üç yönden bir kısıpaca alınmıştı. Böylece cephede çarpışmak zorlaşmıştı.

Özeti aşağıda yazılı 3. Ordu komutanı Vehip Paşa'nın 14 Haziran 1916 tarihli emri şöyledir:

“Taarruzu fiilen idare edecek 3. Mıntıka Komutanı Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) alınacak tedbir ve tertiplerle hareketin idaresinde serbesttir.”³⁰¹Bu doğrultuda emir alan Fevzi Paşa, güneyden Rus işgalindeki kuzeye doğru taarruz hazırlıklarına başlar.

21 Haziran 1916 tarihinde Ruslar, Türk hareketine karşı Of'a büyük bir askeri güç çıkarmışlardır. Bunların harekete geçmesinin 3. Orduyu zor durumda bırakacağını düşünen Vehip Paşa, İstanbul'dan Başkomutanlık Vekaleti'nden emir beklemeden harekete geçmesi gerektiğini başkente duyurdu.³⁰²Bu doğrultuda ilk hedef olarak Yukarı Ögene doğusunda 2122 rakımlı tepe- Limonsuyu hanlarının 6 km. kadar kuzeyinde Yurttepe- Arpalıtepe- Yarımca tepe- Madur dağı³⁰³- Polat dağı- Kolaşe güneyi hattı işgal, tahkim ve savunulacak ve üç gün sonra kuzeye doğru taarruza devam olunacaktır.

21/22 Haziran 1916 saat 24.00 kadar birlikler taarruz çıkış mevzilerini işgal ettiler. 22 Haziran 1916 saat 00.30'da, yaklaşık 60 km'lik cephede mehtaplı bir gecede taarruz başladı. Buradaki savaşlarda Ruslardan birçok malzeme ile 134 esir alınmış ve dördü subay olmak

³⁰¹ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.Ordu Harekatı, Ankara 1993, C.II, s.251

³⁰² Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.Ordu Harekatı, Ankara 1993, C.II, s.253

³⁰³ Madar dağı, yörede Madur Dağı olarak anılmaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

üzere 500'den fazla ölü ve yaralı tespit edilmiştir. Hareketine devam eden 13. Tümen öğleye doğru saat 11.30'da Aşağı Ögene batısındaki sırtları ve Şinek güneyindeki tepeyi işgal ile tahkime başlamıştır. Ruslar ise Şinek istikametinde çekilmektedir.³⁰⁴

Bu savaşlar içinde özellikle Sultan Murat Yaylalarının Şüheda tepesinde düşmanla korkunç savaşlar oldu. Bu savaşlarda 1 subay ve 70 erimiz şehit düştüler ama tepeyi düşmana bırakmadılar. 23 Haziran 1916 yılında olan savaşta şehit olanların anısına 1968 yılından beri bir anma günü yapılmaktadır.

Sonuç olarak 3. Ordu komutanlığının kuzeydeki durumunu düzeltmek amacıyla Of istikametinde yaptığı taarruzda Madur ve Polat dağlarını almakla yetinildiği gibi Lazistan cephesinde de Trabzon- Gümüşhane yolu iki tarafında, güvenli ve devamlı savunmaya olanak sağlayan, hâkim arazi kesimini ele geçirmekle yetinilmesi idi.³⁰⁵

5) OF'UN VE TRABZON'UN İŞGALİ

Mahmut Goloğlu, Trabzon Tarihi adlı kitabında Of'un işgalini şöyle anlatıyor:

“1916 Martında Ruslar, ikinci defa ve daha büyük kuvvetlerle keşif saldırılarına giriştiler. Gönüllü Oflular Solaklı Deresinden akıp geliyorlar, Kelali Tepelerine gönderiliyorlardı. Burada korkunç bir savaş başlamıştı. Of-Trabzon arasındaki yerlerden de yardımlar gelmeye başlamıştı. Hatta Trabzon Hapishanesindeki mahkûmlar da düşmanla çarpışma izni almış ve bir milli müfreze halinde savaşa katılmışlardı. Özellikle Kelali Tepelerindeki savaşlarda gönüllü Oflular eşsiz bir yurtseverlik heyecanı içinde kahramanca dövüşüyorlardı. Coşup şahlanan bir halkın savaşı idi bu. Kadını- erkeği, çocuğu- ihtiyarı, bulabildiği silahı, ya da silaha benzer aleti ile tıpkı 1810 da Akçaabat'ın Sargana Mevkiine çıkarma yapan Rusların karşısındaki yiğitler gibi savaşıyorlar, Anadolu için seve seve can verenlerin torunları olduklarını ispatlıyorlardı.

Fakat bu eğitimsiz ve derme çatma silahlı insanların karşısında koskoca düzenli bir Rus ordusu vardı. Bu nedenle, bütün fedakârca çarpışmalarına rağmen, düşmanı tepelerden

³⁰⁴ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.Ordu Harekatı, Ankara 1993, C.II, s.255

³⁰⁵ Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.Ordu Harekatı, Ankara 1993, C.II, s.261



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sökmek mümkün olamıyordu. Eldeki tek topta sis yüzünden kullanılmadı ve geri çekildi. Saldırıdan vazgeçilip savunma durumuna girildi. Bir iki gün sonra da bir Rus gemisi Baltacı Deresi önüne gelip Of'u topa tuttu. Rus kara birlikleri de saldırıya geçince savaşın en şiddetli noktasına varıldı. Boğuşma çok kanlı oktu. Of dereleri günlerce kan rengi aktılar.

Fakat Rus ordusu, bütün gücü ile sivil halkın üzerine yüklendi ve onların ölüleri üzerinden geçerek 15 Mart 1916 da Of'a girdi. Sonra da hızla kıyıda Trabzon şehrine doğru ilerledi. Of'un dağlık köylerinde ise, halk hala savaşa devam ediyordu. Hatta Ofluların arka arkası kesilmeyen saldırıları karşısında Ruslar Kondu' ya (Dernekpazarı'na) kadar çekilmek zorunda kalmışlardı. Fakat yukarıdan ilerleyen Ruslar İspir'e girince, Of'taki çarpışmaları sürdürmeye imkan kalmadı.

Rus Ordusu, Of'u işgal ederken, Rus donanması da Karadeniz'de yakaladığı yelkenlileri batırarak Trabzon'un deniz yolu ile bağlarını kesiyordu. Ruslar, Karadeniz'i tamamen egemenlik altına almışlar ve yaklaşık olarak 1500 kadar yelkenliyi tahrip etmişlerdi. Midilli savaş gemisi, boşuna bir çaba ile Rus donanmasının kötülüklerine engel olmaya çalışıyordu. Rus ordusu karadan ve denizden Trabzon'u kuşatmıştı...

Ruslar, bütün kuvvetleriyle her yandan kuşattıkları şehir kapılarına dayanmışlardı. Eli silah tutan bütün evlatlarını cepheye yollamış olan Trabzonluların tek istekleri, nesi varsa bırakıp gitmek ve düşman eline esir düşmemektir. Gitmek, neresi olursa olsun, düşmanın gelemeyeceği, uzanamayacağı bir yere gitmek istiyordu. Böylece Trabzonluların dayanılmaz acılarla dolu Muhacirlik Günleri başladı. İhtiyarlar, hastalar, çocuklar ve yavrularını bağrılarına basıp omuzlarına alan Trabzonlular batıya ve güney batıya doğru yollara döküldüler (Bu kitabın yazarı da ana kucağında muhacir olanlardan biridir).³⁰⁶

³⁰⁶ Mahmut Goloğlu, Trabzon Tarihi, Ankara, 1975, s. 257-259



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İKİNCİBÖLÜM

ERMENİLER VE MEZALİMLERİ

1-) Giriş:

Genel nüfus ortalamalarında Trabzon eyaletinde önemli miktarda genel nüfusa oranı yüzde onu geçmeyecek kadar Ermeni nüfus var. Bu nüfus ilk başlarda “Sadık teba” olarak adlandırılacak şekilde Osmanlı devletinin azınlıkları içerisinde Osmanlılar ile en iyi uyum sağlayan azınlık idi. Osmanlıların en önemli dış işlerinin yönetimi Ermenilere verilmiş idi. Ancak 1877/78 Osmanlı-Rus savaşı ile birlikte dış güçlerin Ermeni azınlığı kışkırttıkları görülür. Ermeniler dışarıdan aldıkları destekle örgütlenmeye başlamışlardı. Zaman zaman Osmanlının önemli devlet adamlarına suikast yapacak kuruluşlarını da belirlemişler ve Taşnaksüdyun Cemiyeti’ni oluşturmuşlar idi.

Öte yandan Trabzon’daki Ermeni din adamlarının faaliyetleri, misyonerlerin faaliyetleri, yabancı konsolosların Ermenileri kışkırtmaları, Rusya’dan Trabzon’a Ermeni göçü, Trabzon’da Ermenilerin karışıklık çıkması için kendi adamlarını öldürüp sansasyon yaratmaları ve Ermeni kiliselerinde meydana gelen olaylar, Ermeni vatandaşların da devlete düşman hale gelmesine ve kolaylıkla hainlik yapabilecek düzeye gelmesine neden olmuş idi.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Osmanlılar ile savaşmaya başlayan Ruslar, ilk olarak Osmanlı içerisindeki ve ana ağırlığı Doğu Anadolu’daki azınlıklardan olan Ermenileri kışkırtmaya başlamışlardı. Ruslar ile savaşa girecek olan Osmanlılar da bu gelişmeleri yakından takip ettikleri için önlem olarak Osmanlıların doğusundaki Ermenilere güvenemiyorlardı.

III. Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa, 15 Nisan 1915 tarihinde Başkumandanlık Vekâlet’ine gönderdiği bir telgrafta Sivas Vilayetindeki illegal Taşnaksüdyun Cemiyeti’nin ordumuzun gerilerinde ayaklanma çıkarmak amacıyla Ermenileri silahlandırdığının tespit edilmiş olduğunu bildirerek olaylar hakkında valileri ve kolorduları uyardığını ifade etmektedir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu bilgi ve uyarılara rağmen Haziran 1915'te o tarihlerde bir kazada en çok Ermeni nüfusa sahip yer olan Şebinkarahisar'da bir kısım asker kaçağı Ermeni'nin yakalanarak askerlik şubesine nakilleri sırasındaki eylemleri ile Ermeni ayaklanması başladı. Oradaki muhafızları şehit eden ve kaçakları geri alan Ermeni çetesine karşı bu eylem beklenmediği için askere gitmek için şubeye gelenler ile oradaki çok az sayıdaki asker isyanı bastırmaya çalıştı. İsyancı asiler, Şebinkarahisar Kalesi'ni de ele geçirdiler. 16 Haziranda da şehre ulaşan isyancılar, gece baskınları ile Türkleri kadın, çocuk ayırt etmeden katletmeye başladılar. Mahalleleri yakmaya başladılar. Çevre il ve kazalardan gelen Türk askerlerinin bastırmasıyla Ermeni asiler kaleye sığındılar. Zorda olsa bu isyan bastırıldıktan sonra diğer bölgelerde de Ermeniler, ellerine fırsat geçtiklerinde devletin silahlarını çalmak, çeteler kurmak ve köyleri basarak Türklere işkence yapmak ve öldürmek gibi suçları işlemişlerdir. Bu suçlar o kadar çoktur ki bu suçlardan konumuz ile ilgili olanlardan önemli olan bazılarını şöyle inceleyebiliriz:

2-) Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Anadolu ve Karadeniz'de Ermeni faaliyetleri:

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte Ermeniler Türk hatta Rus ve İran hükümetlerinden kurtularak bağımsız bir Ermenistan kurmak için harekete geçtiler. Bu amaçla daha 1914 Haziranında Erzurum'da yapılan kongrede Taşnaksüdyun; İttihat ve Terakki hükümetinin Hıristiyan unsurlara ve özellikle Ermenilere karşı eskiden beri takip ettiği iktisadi, sosyal ve idari politika ve ıslahatı uygulama konusundaki tutumunu bahane ederek İttihat ve Terakkiye karşı muhalefete, onun siyasi programını tenkit etmeye, kendisine ve teşkilatına karşı şiddetle mücadeleye karar verdi. Bu karar diğer Ermeni komiteleri tarafından da kabul edildi. Osmanlı topraklarındaki diğer Ermeni komitelerine şu talimatı verdi: "Rus ordusu huduttan ilerler ve Osmanlı askerleri çekilirse, her tarafta birden eldeki vasıtalarla ayaklanılacak, Osmanlı ordusu iki ateş arasında bırakılacak, binalar ve resmi daireler bombalarla havaya uçurulacak, yakılacak, hükümetin güçleri içeride işgal olunacak, levazım kabileleri oluşturulacaktır. Bilakis Osmanlı ordusu ilerlerse Ermeni askerleri silahlarıyla Ruslara iltica edecek ve kıt'alarından firarla çeteler teşkil edeceklerdir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Birinci Dünya Savaşı'nın başında Ermeni komiteleri Türkiye'yi yıkmak ve Türk toprakları üzerinde bağımsız bir Ermenistan devleti kurmak için şu kararları aldılar ve büyük bir dikkatle uygulamaya başladılar.

- 1- *Takım takım, silah ve cephanelerle askerden kaçmak.*
- 2- *İsyanlar çıkarmak, propaganda hatta şiddet yaratmak suretiyle aile ve köylerini korumak için Türk askerlerinin köyelerine dönmelerini sağlamak,*
- 3- *Seferberlik, askeri düzenlemeler ve ulaştırma işlerini güçleştirmek, asker, erzak ve mühimmat kabilelerini vurmak,*
- 4- *Ruslar sınırı geçer geçmez silaha sarılarak Türk ordusunu geriden vurmak ve iki ateş arasında bulundurmak,*
- 5- *Türk ordusundan alınan silahlarla kaçarak gönüllü sıfatıyla Rus ordusuna katılmak,*
- 6- *Türk köyelerini yakmak,*
- 7- *İtilaf devletleri hesabına casusluk yapmak,*
- 8- *Türklerin moralini bozmak ve askerden kaçtırmak için propaganda yapmak.”*³⁰⁷

3-) Doğu Karadeniz'de Ermeni faaliyetleri ve zulümleri:

Ruslar Of'u ele geçirdikten sonra Rusların desteğindeki Ermeni çeteleri (Ermeni halkı değil) Of'ta birçok kötülükler yapmışlar, insanın mantığının kabul etmeyeceği derecede katliamlar yapmışlar, savunmasız kadınların namuslarına dil uzatmışlardır. Bu kan içici çeteler birçok din adamlarını çeşitli işkence ve hakaretle şehit etmişler, taşınabilen mallar ile ele geçirdikleri hayvanları alıp Rusya'ya götürmüşlerdir.

Ermeni çetelerinin bu katliamlarını ve yazmak istemediğimiz nice kötülüklerine son bir örnek daha verilmesi istenirse aşağıdaki bilgiler ortaya çıkar:

³⁰⁷ 100 Soruda Ermeni Sorunu, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.41-42



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

III. Türk Ordusu Komutanı Vehip Paşa'nın Suşehri'ndeki Karargâhtan 2 Şubat 1918 tarihinde Rus Kafkas Orduları Başkomutanı Piyade General Przevalsky'e gönderdiği resmi mektuptan bu konu ile ilgili kısım alınmıştır.

“7 Ocak 1918, günü Rus askeri elbisesi giymiş Ermenilerin Karadeniz sahillerinde Fol kasabasından 50 kadar kadın ve erkeği Trabzon tarafına götürdükleri ve bunlardan Şalpazarı'nın dört kilometre güney doğusundaki Şahmelek köylü Çakıroğulları'ndan Hüseyin Çavuş'un cesedinin daha sonra Fol deresinde bulunduğu anlaşılmıştır.”

Bayburt'ta katliam yapmak, Bayburt ve çevresindeki tüm Müslümanları yok etmek için 484 kişilik büyük bir Ermeni çetesi kuran Arşak, Müslüman hakkı önce kendine inandırmıştır. Halka çok iyi davranmıştır, hatta Of ve Sürmene yöresindeki Ermeni çetelerini uzaklaştırmak amacıyla, Laz çetelerinden imdat istemiştir. Rusların terk ettiği silahları Müslüman halka dağıtmak istemişti. Ancak buna Belediye Başkanı olan ve sonradan öldürülen Hafız Süleyman Efendi'nin engel olduğunu iddia etmişti. Böylece halkı inandırdıktan sonra Bayburt ve yöresinde toplu katliama girişecektir.³⁰⁸

4-) Ermeni çetelerinin yaptıkları katliamlardan birkaç örnek;

Trabzon Polis İdaresi'ne resmen başvurarak yeminle bildirdikleri kişilerin ifadelerine göre şu işler yapılmıştır:

³⁰⁸ Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No: 2 “Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi İnci cilt, Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi”

Ermenilerin yapmış olduğu bu zalimliklerin çeşitlerini aşağıdaki kaynaklarda daha ayrıntılı olarak bulabilirsiniz:

a) A. Alper Giray, Osmanlılardan Günümüze Kadar Vesikalarla Ermeni Terörünün Kaynakları, Gözen Kitabevi, İstanbul 1982, sf. 423

b) Veysel Eroğlu, Ermeni Mezalimi, Sebil Yayınları, İstanbul 1978, s. 155

c) Mahmut Hocaoglu, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, s. 706

d) Başbakanlık Arşiv Daireleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi I” Ankara 1995, adlı kitapta; s. 68'de Savan Köyü ile ilgili bilgi ve belgeler, s.79'da Alano, Polit(a), Sıva, Komanit, Zeno, Kelali köylerindeki vatandaşlarımıza yapılan kötülükler anlatılmaktadır. Ayrıca yine Başbakanlık Arşiv Daireleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri (1914-1919) I, Ankara 2001'de s. 16'da Savan köyü hakkında Ermeni ve Rusların yaptığı kötülüklerden örnekler bulunabilir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Of'a 15 km. uzaklıktaki Örtülü köyüne giren Ermeni çeteleri (haydutları) halkın isimlerini ve evlerin sayısını kaydetmişlerdir. Bundan sonra buldukları eşyayı Rusya'ya götürmüşlerdir.

Ermeniler, bizim burada yazmaya bile utandığımız, öğrendiğimiz kötülükleri Dilsizoğlu Ali Osman'a yapacaklar ve onu ağır yaralayacaklardır.

Pervane köyünden Suiçmezoglu Bican Ağa ve eşi türlü kötülüklerden sonra öldürüleceklerdir.

Pırnak, Zimle-i kebir köyü halkından muhacirliğe çıkmayan ve Ermeniler geldiğinde kaçamayanların kadın ve çocukları katliama uğramışlardır.

Bundan başka Alano'dan Kırdan Çakıroğlu ve diğer köylerden Tellioglu Emin, kaza tahsildarlarından Ali, Hacı Mustafaoğlu Mehmet, Molla Mahmutoğlu Asker Mahmut, diğer Mahmut ile aileleri, Kemahizade Hamit, Ali oğlu Mehmet, Tabioğlu Hüseyin Ağa ve ailelerine türlü hakaret ve akla alınmayacak kötülükler yapılmış olup daha sonra Ömeroğlu Osman Efendi katledilmiştir. Kötülüklerin buraya yazılması uygun değildir. Yapılan bu mezalim olayları ile ilgili ayrıntılı bilgi vermeye burada gerek yoktur. Ancak aşağıdaki kaynaklarda bu bilgiler bulunabilir.³⁰⁹

Bu tüyler ürpertici korkunç mezalimin Rusların teşviki ile ve hatta yardımları ile Ermeni çeteleri tarafından işlendiği kayıtlarda mevcuttur.³¹⁰

Rus-Ermeni işbirliği aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir:

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların Kafkas Cephesinin durumu şöyledir:

³⁰⁹ Başbakanlık Arşiv Daireleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi I" Ankara 1995, adlı kitapta; s. 68'de Savan Köyü ile ilgili bilgi ve belgeler, s.79'da Alano, Polit(a), Sıva, Komanit, Zeno, Kelali köylerindeki vatandaşlarımıza yapılan kötülükler anlatılmaktadır. Ayrıca yine Başbakanlık Arşiv Daireleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri (1914-1919) I, Ankara 2001'de s. 16'da Savan köyü hakkında Ermeni ve Rusların yaptığı kötülüklerden örnekler bulunabilir. Bunlardan başka Ali Balkan Metel, Ermeni Mezalimi ve Gerçekler, Yeni Batı Trakya Dergisi Yayınları, İstanbul adlı kaynağın 133. sayfasında Of Pırnak, Zimle-i kebir, Lazandos, Alano, Kelali köylerindeki tecavüz ve katliam bilgileri vardır. Ayrıca bir çok Müslüman din adamının da bu katliamlarda katledildiğini belirtir. Ayrıca H.Erdoğan Cengiz, Ermeni Komitelerinin A'mâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi, Ankara 1983, s. 398'de yukarıdaki ifade metni aynen mevcuttur.

³¹⁰ H.Kemal Türközü, "Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara-1982, s.42 vd.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

“66ncı Piyade Tümeni, 2 ve 3 Kuban Plaston Tugayları, 14 ikmal taburu, iki Gürcü taburu, Kars ve Batum Müstahkem mevkiinde istihkâm birlikleri, bunlardan başka Ermeniler, Gürcüler ve dağlılardan milli teşkilat kurulmuştu.”

Türkiye’den kaçan Ermenilerden de dört tabur kurulmuştu. Bunlar hakkında Maslofki’nin “Kafkas Cephesi” adlı kitabının 32. Sayfasında şöyle yazılmakta idi.

“Bunlar olanca kuvvetleriyle Kürtlerle hesaplarını görmeye ve bu maksatla her vesileden istifadeye çalışmışlardı. Harpte ise sebat gösteremediklerinden keşif ve kılavuz hizmetlerinde kullanılmışlardı”

Hakikatte Ruslar, Birinci Dünya Harbinde;

Rus Ordusu ile beraber ve muharip kuvvet olarak Kafkasya’da bulunan 26-27 bin Ermeni’yi, Rus ve Türk Harbiye’sinden mezun büyük rütbeli (hatta general) subaylar komutasında gönüllü tabur ve alayları halinde teşkilatlandırmışlar ve bunları Rus kuvvetlerine öncülük ve katliam tahrip hizmetlerinde kullanmışlardı. Bu Ermeni kıtaları, Rus Don, Kazak birlikleri ile birlikte ve muharebe yapmışlardır.³¹¹ Sadece Trabzon’da Rusya’nın Doğu Anadolu üzerindeki emelleri için kışkırttığı yardım ettiği silah verdiği Ermenilere İngiltere, Fransa ve Amerika’da her türlü maddi ve siyasi desteği veriyordu. Bütün bu kışkırtmalar sonucu sürekli isyan, yerel ayaklanma, çeteleşme, köy basma, gasp, cinayet, tecavüz gibi suçlar yaygınlaştı. Bununla ilgili olarak sadece Trabzon Belediyesinin çıkardığı bir yayında Osmanlı Arşivlerinden 168 belge çıkarılarak yayınlanmıştır³¹²

5-) Giresun’un İlçeleri ve Trabzon Kimlerden Kurtarılmıştır?

Kafkas savaşları sırasında Ruslar, Sarıkamış Harekatı’nda cepheyi güçlendirmek amacıyla bölgede yaşayan Ermenilerden oluşan dört Ermeni taburu kurmuşlardı. Bunların en başında ise Meclisi Mebusan üyesi Karakin Pastırmacıyan vardı. Rus ordusu ile Doğu

³¹¹ Halil Kemal Türközü, Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1982 Ankara, s. 42

³¹² Süleyman Bilgin, Ali Mesut Birinci, Sezgin Demircioğlu, Dr. Recep Karacakaya, Arşiv Belgelerine Göre Trabzon’da Ermeni Faaliyetleri I ve II, Trabzon, 2007



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karadeniz’de işgale uğrayan sahil kasabalarına gelen askerler arasında çok sayıda Ermeni askerleri vardı. Bunlar, işgal edilen yerlerdeki Rum ve Ermeniler ile işbirliği yapıyor, onların yönlendirmeleri ile zulüm, katliam, tecavüz eylemleri yapıyorlardı. Ancak Rus komutanlar bu durumu öğrendiklerinde bu askere ağır cezalar veriyordu. O nedenle bu askerler ordu içerisinde suç işleyemeyip bu durumu güçlendirilen Ermeni ve Rum çeteler ile yapmaktaydı. Bu durum Rus ihtilaline kadar sürdü. İhtilal sonucu Rusya’da isyan çıktı. Ordular dağıldı. Maaş verilemez oldu. Yeni ordular ve birlikler oluşturulmaya başlandı. Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz’deki Ruslarda çekilmeye başladılar. Ruslar geri çekilirken bölgede bulunan General Atrantik komutasındaki 6000 kişilik Ermeni kuvvetle Türk Ermenilerden 3000 kişilik kuvvet bölgeye hâkim olmaya başlamış idi. Doğu Karadeniz’deki Rusların boşalttığı bölgeye Ermeni Asker İttihadı adındaki komite kuvvetleri el koymuştu. Bu komitenin Trabzon’daki komutanı eski Rus subayı Bedros ile Ermeni Taşnak Komitesi yöneticilerinden Tigranyun 400 atlı ile Trabzon’a gelmişlerdi. Tigranyun Rum çetelerle anlaşarak orada kalan Türklere her türlü kötülük ve katliamları yapmaya başladı. Malları gasp etti. Akla gelen her türlü kötülükler yapılırken dağılan Rus ordularının çoğu silahları Ermeni ve Rumların eline geçmişti. Katliam ve zulmün artması üzerine Türkler, çekilen Rusların yerine geçen Ermenilere karşı Ruslara bırakılan toprakları geri almaya başladı. İlk olarak Giresun’un işgale uğramış kasabaları Ermenilerden temizlendi. Trabzon’a doğru ileri harekâta kısa zamanda yerler kurtarılmaya geri alınmaya başladı. Bu kuvvetler arasında Topal Osman’da milis komutanı olarak milisleri ile yer aldı. 12 Şubat 1916 tarihinde Harşit Çay’ındaki cepheden ileri yürümeye başlayan az sayıdaki kuvvetlere Topal Osman kuvvetleri de katılınca 14 Şubat 1916’da Görele ve Eynesil, 15 Şubat’ta Vakfikebir, 18 Şubat’ta Akçaabat geri alındı. Trabzon önlerine gelindiğinde henüz bölgeyi terk etmemiş az sayıdaki Rus asker, Trabzon’u bizzat kendileri tören ile Türklere teslim etmek isteyince, 24 Şubat’ta Trabzon, sözde onlardan alındı. Ama asıl tehlike olan Ermeni çeteleri Türkleri görünce kayboldular. Kısa zamanda Sürmene ve 28 Şubat’ta Of ile 1 Mart’ta Rize, Ermeni çetelerden savaş yapılmadan kurtarıldı.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OF DİRENİŞİ VE GİRESUN İLE İLGİSİ

1-) Doğu Karadeniz’de Ruslara Karşı Topal Osman ve Oflular:

Türk tarihindeki sayısız savaşlar içerisinde Of Direnişi çok önemli yer kaplamaz. Ancak Of Direnişi, Doğu Karadeniz tarihi için milattır. Çünkü Doğu Karadeniz’de eskilerimiz Osmanlı’nın son zamanlarında bir tarihleme yaparlarken “muhacirlikten şu kadar zaman önce” veya “muhacirlikten şu kadar zaman sonra” derler. Oflular, milisleriyle çevre insanlarıyla hatta Giresun’dan gelen kahraman milisler ile koca Rus ordularını 21 gün oyaladılar. Giresun’un milli kahramanı manga yürekli adam Topal Osman ise, bu savaşların başlangıcı olan ilk Batum muharebelerinde bulunmuş idi. Bu savaşlarda geri çekilirken Borçka ve Artvin civarlarındaki mevzilerde çok az sayıdaki askerlerin yanında yer alan Oflu ağaların kurduğu milis çeteleri ile işbirliği yapmış idi. Bunlarla birlikte mücadele ederken ağır hastalığa yakalandı. Bu yüzden acilen geriye Giresun’a dönmek zorunda kaldı. Dolayısı ile çetesi de onunla beraber dönmek zorunda kalmış idi. Bu savaşlarda kendisi gibi büyük milis kuvvetlere sahip Topal Behram ile Çakıroğlu İsmail çetesi ile işbirliği yaptığı ortaya çıkar. Ancak Topal Osman geri gitmek zorunda kalınca Hacıfazlıoğlu Behram Ağa ve çetesi diğer milisler ile birlikte savaşa savaşa Of’a kadar geri çekilip Of’taki direnişte büyük kahramanlık gösterir. Bu direnişte büyük Rus ordularını 21 gün oyalamışlardır. Bu oyalama süreci içerisinde Rize’den batıya doğru olan kazalar, köyler ve kasabaların insanları Ruslara esir düşmekten ise esarete düşmemiş topraklara göçe başlamışlardır. Bölge tarihte buna “muhacir çıkma” denmektedir. Hacıfazlıoğlu Topal Behram ve kardeşi Alaybey’in yönettiği büyük çete savaşları sonunda haklarında hiçbir iz bırakmadan kaybolmuştu. Bu çetenin Batum ve Artvin savaşlarında tanıştığı ve kuvvetini gördüğü kendi gibi ağa olan kendi gibi zengin olan kendi gibi lider olan ve büyük çetesi olan Topal Osman kuvvetlerine katılması muhtemeldir. Çünkü Giresun’da muhacirlik sırasında o kadar acı, dram, hastalık, açlık, ölüm olmuştur ki bunların içerisinde yapılan alan çalışmalarında Oflulara hiçbir şey olmaması ya da kayda geçmesi buraya gelen Hacıfazlıoğlu Topal Behram ve kendi gibi aynı lakaba sahip olan Topal Osman’ın destekleri



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ve kahramanlıkları ile mümkündür. Rusların Doğu Karadeniz’de en son aldığı topraklar Harşit Çayı’na kadardır. Bu nedenle muhacir çıkan insanları ilk karşılayan esarete düşmemiş yerler Tirebolu’dan sonraki Giresun’dur. O halde Trabzon’un bütün kazaları ve köylerinden gelenleri ilk olarak Giresunlular kucaklamışlardır.

2-) Harşit Çayı’nda Topal Osman ve Milis Gücü: Giresunlular ve Oflular:

Harşit Çayı’ndaki Rusların daha batıya doğru ilerlemelerini engelleyecek Türk cephesinin yetersiz kuvvetlerini Topal Osman’ın yedi yüz kişi olarak başlayan ve Rusları durdurabilmek için sadece Topal Osman çetesinin iki yüz kayıp verdiği bu hattan çok zor şartlarla sürekli olarak muhacirler geçmekteydi. İlk gelen muhacirler, Giresun’a yakın muhacirler olduğundan, en uzak muhacirlik bölgesi olan Of ve çevresinden gelen muhacirlerde en son gelen muhacirler arasında kalmak zorunda kalıyordu. Bu nedenle Ekim 2016’da kesinleşen Harşit Çayı sınırından geçen en son muhacirler olan Oflular ve çevre kaza ve beldelerin muhacirleri, mutlaka Topal Osman’ın kontrolünden geçiyordu. İlk olarak düşman sınırını aşmış Türk sınırına geçtiklerinde karşılarında Topal Osman’ın kuvvetlerini ve muhtemelen Topal Behram’ın milis güçlerini buluyorlardı.

Ancak gelenler o kadar çok ve zor durumdadır ki Giresunlular, bütün imkânlarını seferber etmelerine rağmen çok zor durumda kalmışlardır. Giresun’a ilk gelenler, Artvin ve Rize’den muhacir çıkanlar idi. Ancak Of Direnişi uzayınca muhacir çıkma fırsatı bulan bütün Oflular, Sürmeneliler, Araklı, Arsin ve Yomralılar ile Trabzon merkez ve Akçaabatlılar ve Vakfikebirliler hatta Giresun Eynesilliler bile Harşit Çayı’ndan öteye geçebilmek için insanüstü gayret göstermişlerdir.

3-) Of ve Trabzon’dan Giresun’a gelen Doğu Karadeniz muhacirleri:

Trabzon yöresinden muhacirliğe çıkanları ilk olarak Harşit Çayı’nı geçer geçmez Tirebolu insanı karşılamıştır. Akabinde Giresun’a doğru yığılmalar başladıkça sonradan gelenler Giresun’dan öteye daha batıya göç etmek zorunda kalmışlardır. Giresun’a en yakın kazalar muhacirlik sırasında buraya en erken gelenler olduğu için buranın insanları tarafından



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kabul edilmişlerdir. Ancak daha uzaklardan gelenler arttıkça Giresun ve bütün sahil kasabaları da bu insanlara ensarlık etmeye yetmemiştir. Bunun neticesinde bu insanlar Ordu, Samsun, Amasya, Çorum, Ankara, Zonguldak, Adapazarı ve Kocaeli'ne kadar bin bir türlü zorluklar ile ulaşmışlardır. Bu zorlukların başlangıcı Giresun'dur. Trabzon'dan Şubat 1916 senesinden itibaren Giresun bir ensar şehri olmuştur. İnsanları Trabzon ve doğuya doğru ötesinden gelen insanlara kucak açmıştır.

İnsanlar, Giresun'a geldiklerinde Giresun kahramanı büyük insan Topal Osman'ın yerleştiği devrin yönetimi ve Topal Osman'ı fazla sevmeyen hatta eline fırsat geçtiğinde onu yok edecek olan kaymakamın adamları tarafından karşılanmakta ve yerleşmeleri sağlanmaktaydılar. İlk günlerde iş kolay gitmesine rağmen her gün gelen binlerce insan yerleştirilemeyince daha ileri kasaba ve şehirlere gönderilmekteydi. Ancak Mart ayından sonra yoğun aşırı olarak artmaya gelenler haftalarca yol yürümekten soğuk, çamur, bataklık ve açlıktan dolayı şehre sıkıntı getirmeye başlamışlardı. Bulaşıcı ve salgın hastalıklar artmaya, insanları gömmeye fırsat bulamamaya başlamıştı. Çevrede insan ölümleri salgınları artırıyordu. Giresun Belediyesi sadece bu çevredeki ölümleri çuvala koyup kaldırabilmek için çuval parası bile yetiştiremedikleri o zamanki Hilali Ahmer Raporlarında vardır.

4-) Hilali Ahmer Cemiyeti Raporlarında Trabzonlu Muhacirler ve Giresun:

Hilali Ahmer Cemiyeti Trabzon şubesine yardım etmek için gelen merkez komisyonun; Trabzon Hilali Ahmer Cemiyetine yaptıkları yardım ve faaliyetleri Trabzon işgal altında iken gerçekleşmiş idi. O nedenle daha çok Giresun'un durumu ve Giresun kazalarında yapılan yardım ve faaliyetler ele alınmış idi. Hatta 1916 ve 1917 yıllarına ait Hilali Ahmer Cemiyeti'nin en çok yardım ve faaliyet yaptığı yer Trabzon Hilali Ahmer Şubesi idi. Trabzon işgal altında olduğundan bu faaliyetler en çok Giresun ve kazaları ile Ordu ve kazalarında gerçekleştirilmiştir. Bu nedenden dolayı Hilali Ahmer Cemiyeti'nin raporlarının ilgili bölümlerine bakmak gerekir:



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

4-a) Hilali Ahmer Cemiyeti Trabzon ve Giresun bölümü- Osmanlıca- 1918

— ۳۹ —

دور بعض فقره لری عیناً اقتباس ایلکی - یاپیلن معاونتک قیمت
و اهلینی تزئیده مدار اولور مطالعه سیله - فائدملی عد ایتدک .
سوقاقلرده متحرک اسکلتلر بزه دری و کمیکدن عبارت
اولارنی اوزانیور ؛ و هر طرفی درین ایکتیلرله دولدریورلردی .
بلدیله رئیس صوگ زمانلرده آچلقدن سوقاقلرده اولنلرک جسدلرینی
اهل ایتدیرمهک بلدیله وارداتنک کافی کمدیکنی و هر کون یوزلرجه سی
بلدیله چه قالدیریله ییلن بوجسدلرک مقدار حقیقیسنک آنجق مزار جیلردن
اوکر نیله سیله جکتی سسویلدی . بوقصده ده اغنیانک همت وتشبثیله بر
دارالایتام تأسیس اولنلرک سوقاقلردن ۳۵۰ قدر بیکس چوجوغنی
حابه سنه آلمش ، و اوچ درت آی مذکور دارالایتام محلی اعانه سیله
ادامه ایدبله بیلمش ، ایسه ده معاونت ایدنلرک هر صورته معروض
فالدقاری خسار و ضرردن دولایی چکیللمه لری یوزندن بوجوجقاردن
برچوقلری ینه سوقاقلره دوکولمشدر .

آمریقا معاونت قومیته سنک بوشهرده کی روم وارمنی ایتمخانلرینه
یکرمیشربیک لیرالق معاونتده بولندیفی حالده مسلمان دارالایتامنی
زیارت ایتمک بیله ایسته مدکلرینی اهالی سویلیور . اهالی آره سنده حکم
سورن سفالته برده صحت عمومیه نک دوچار اولدیفی خرابی انضمام ایتمش ،
بر چوق امراض - و بالخاصه فرنکی و او یوز - پک صالحین
بر صورنده اجرای احکام ایتمشدر . اهالینک یوزده یکرمیسنک
فرنکیلی اولدیفی بلدیله طیبینک افاده سنندن آکلاشلدی .

وضعیت آلمه سنی تلخیصاً عرض ایتدیکمز کیره سون اهالیسنه
هیئت امدادیه من ، دارالایتامک بر آیلق اعاشه احتیاجاتی دفعه و بر مک
وبرخیلی اجزای طیبیه اهدا ایتمک ، صورته ایتمک معاونتی ایفا ایدرک
طربزونه عزیمت ایتمشدر .

هیئتمز طربزونده آمریقالیلرک و یونان صلیب احمرینک یاردیملرله



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

— ۴۰ —

خرستیان اهلیدن بر کیشینک بیله یوردسز و سفیل قالدیغنی
کورمه مه سنه مقابل، کموشخانه و بایوردجه تیرندن ولایت مرکزینه
کلن بیکلرجه مهاجرین مسلمه نك آج و سفیل سوقاقلرده یاتوب
قالقدقلىغنی و معیشتلرینک کمر کدن نقل ایدیلن حبوباتدن یرلره دوشن
دانه لره و کوبره لرك ایچندن آیردقلى آره لره و (دوموز لخنه سی)
تسمیه ایتدکلى برنوع نباته منحصر قالدیغنی مشاهده ایتشدیر .
بونک اوزرینه اول امرده هر کون صیجاق یمک واکمک توزیع
ایتمک اوزره بشیوز کشیک بر آشخانه تأسیس و خستکانک تداویسی
و علاجلرینک مجاناً اعطاسی مقصدیلده بر معاینه خانه، برده اجزاخانه
کشاد ایتمش و بو معاینه خانه یه یکریمی بش یتاقلى بر خسته خانه وجوده
کتیله رك علاوه ایدلشدیر .

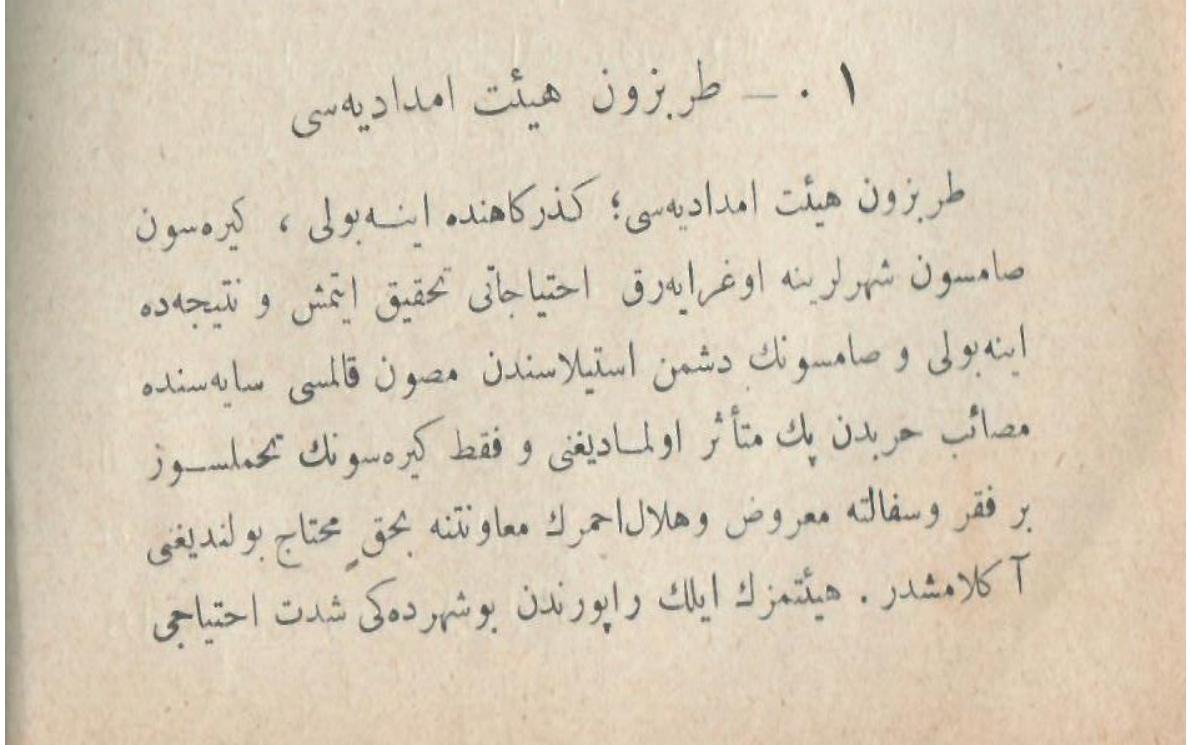
مقدماء، طرزون اشرافندن زهدی افندی طرفندن تأسیس ایدیلوب
آز چوق تأمین فائده ایتمش اولان اسلام دارالایتامنک بیوک بر محرومیت
ایچنده سد ایدلمک تهلیکه سنه معروض بولندیغنی کورولمسی اوزرینه،
بو مؤسسسه نك احتیاجاتنک تأمیننی درعهده ایلشدیر . ✕

مهاجرین اداره سنجه بومی برر پارچه مصر ا کمکیله اطاشه ایدیلن
بشیوزی متجاوز قادین و چوجغک سفیل و عریان درت طرفی آچیق
بر چانی آلتنده بارندقلى کوریلهرک بویوک بر بنا استیجار اولنش
و بونلر ییقاندردن کوره اوزرلرینه یکی چاشیر کیدریله رك اوبنایه
یرلشدیرلمش، و بر آیلق بیه جکلری اعطا اولنهرق امر اداره سی -
هیئت امدادیه مرکز قونترولی آلتنده بولتمق اوزره - مملکتک معتبر اتندن
مرکب تشکل ایدن هیئته تودیع ایدلشدیر .

طرزون شهرینه بر ساعت مسافده بولونان جیخانه ده پوسنک
انفلاقی نتیجه سنده شهرک بر قسمی خراب اولمش و بو خرابه لر آلتندن
یوزلرجه مجروح، هیئتمزک غیرت و وسائطیله تحلیص ایدیلهرک
تداویلری تأمین اولونمشدر .



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Heyeti İmdadiye Raporları -1918 Hilal-i Ahmer Cemiyeti raporlarından “Trabzon Heyeti İmdadiyesi başlığının olduğu 28. Sayfadaki ilgili bölümden 42. Sayfadaki ilgili bölüme kadar olan raporlar



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

— ۴۱ —

بوصورتله عاجل معاونتلى ایفا ایتمش اولان هیئت امدادیه من ،
مرکزینی طرزونده تأسیس ایدمرك؛ اعضاسندن برنی برای تدقیقات
گیرسون، اردو ، تیره بولی ، اونییه طرفلرینه کوندرمشدر .
بوقصبه لردن آلتان معلومات اوزرینه هر برینک برسفالت مرکز
اولدیغی آکلاشیلیمش و طرزون شهرى خارج اولوق اوزره جانیك
سنجانی حدودینه قدر ساحل قسمنده کی اهالی به (۳۰۰۰۰) کیلوارزاق
و اونسبتده اشیا ارسال و توزیع اولونمشدر .

اوصیرمه سیلابدن متأثر اولان وقف کیر ، کوره له ، کره سون
واردو حوالیسنده کی کویله دخی اشیا وارزاق ارسالی صورتیه
معاونت ایدلمشدر .

سوقاقرده دیلنجیلک ایله تعیش ایدنلرک یوزلرجه سی طوپلاندریله رق
مهاجرین ایچون استیجار ایدیلن بنایه سوق ایدلمش بونلرکده اعاشه
وتداویلری درعهده اولونمشدر .

بدایه بشیوز کیشی ایچون آچیلان آشخانه من توسیع ایدیلرک
یدیوز اللی کیشی به یمک ویرمهک باشلامش اولمقله برابر ، آشخانه به
کله میه جت قدر اوزاق مسافه ده بولنان معلول فقرا یه ده ، توزیع ایدیلن
چاشیردن بشقه هر نفوسه شهرى بیش کیلو حسابیه حیوانات ویرلمشدر .
بر چوق نقصانیله برابر پک مفید اولان مملکت خسته خانه سنک ،
پاره سزاق یوزندن سد ایدیله جکی حقتده محلی بحیه مدیرینک واقع
اولان اشعاری اوزرینه ، هیتمز کشاد تصورنده بولندیغی خسته خانه دن
صرف نظرله شهر خسته خانه سنک غذا ، مالزمه و ادویه احتیاجاتی
تأمین ایتمک صورتیه هایه سی آلتنه آله رق ، سد ایدلمک تهله کسنک
اوکنه کچمشدر . +

کشاد ایدیلن فقرا معاینه خانه سنه وسطی اوله رق کوندمه مراجعت ایدن
یوز کیشی اطبا من معرق قیله تداوی اولونمش و بوخسته لر علاج برنی اجزا



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

— ۴۲ —

خانه مزدن مجانا آملشردر . آياقده تداوی ایديله میه جک مرضا هیتمزجه اداره ایدیلن مملکت خسته خانه سنه یاتیرلمشدر .
طوتیلان ایستایسته فلره نظر آمرضادن ۲۷۰۰ سی مالاریا ۹۰ سی فرنیکی ومتیاقیسنک علل سائرۀ عادیه ایله مصاب اولدقلری کورلمشدر . بونلردن بالخاصه اویوزو حرقة البول خسته لقلرینه کثرتله، امراض ساریه دن حمای راجعه یه نادر آ تصادف ایدلمشدر . معاینه خانه مزک فعالیت وموفقیات خلق اوزرنده او قدر انی برتأثیر براقشدرکه ، طربزونه بشم آلتی ساعتک مسافه ده بولونان کویلردن و ساحل قصبه لردن وحتی کموشخانه و ملحقانندن بر جوق خسته لرك برای تداوی کلدیکی وبو صورتله هرکسک سحت مسأئله دهها زیاده علاقه دار اولمغه باشلادینی ممنونیتله کورولمشدر . بوندن ماعدا معاینه خانه مز هفته ده ایکی کوتی فرنیکیلیرک تداویسنه تخصیص و کوندن کونه چوغالان ارباب مراجعتنه نه نوسا - لوارسان وجیوه تداویلرینی تطبیق ایتمشدر .
هیتمز تحت حمایه واداره سنه آلدینی فقرا یوردنده کی مهاجرینی الباس و بالتداوی احوال تحیه لری اصلاح ایتدکدنصکره عطالته ، حاضر یمکه آلیشاملری مقصدیله کندیلرینه مقدار کافی بیه جک وره لرك مملکتلرینه قدر سوقلرینی تأمین ایتمشدر .
رسماً مهاجر عد ایدلمین ومتارکدن صوکره مشکلات معیشت یوزندن کلکیت وشیراندن طربزونه التجا ایدن، ویرانه لرده بارینمغه مجبور و پریشان برحاله قالان محتاجین دخی البسه و بیه جکلری وریله لرك مملکتلرینه سوق اولوتمشدر . پولیس معرفتیه طوپلان دیریلان فقرادن یوز قدری هیتمزک دلالت وغیرتیه فندق دوشیرمک و خدمتکارلق کی ایشلره قونیلهرق محرومیتدن قورتارلمشدر .



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

4-b) Hilali Ahmer Cemiyeti Trabzon ve Giresun Bölümü- Günümüz Türkçesi- 1918

“Trabzon Heyet-i İmdadiyesi Trabzon heyet-i imdadiyesi; güzergâhında İnebolu, Giresun, Samsun şehirlerine uğrayarak ihtiyacı tahkik etmiş ve neticede İnebolu ve Samsun’un düşman istilasından masun kalması sayesinde mesaib-i harpten pek müteessir olmadığını ve fakat Giresun’un tahammülsüz bir fakr u sefalet maruz ve Hilal-i Ahmer’in muavenetine bihakkın muhtaç bulunduğunu anlamıştır. Heyetimiz ilk raporundan bu şehirdeki şiddet-i ihtiyacı musavver[tasvir olunan] bazı fıkraları aynen iktibas eylemeyi –yapılan muavenetin kıymet ve ehemmiyetini tezyide medar [artırmaya dayanak] olur mütalaasıyla– faydalı addettik. Sokaklarda müteharrik [hareketli] iskeletler bize deri ve kemikten ibaret kollarını uzatıyor ve her tarafı derin inletileriyle dolduruyorlardı. Belediye reisi son zamanlarda açlıktan sokaklarda ölenlerin cesetlerini naklettirmeye belediye varidatının kâfi gelmediğini ve her gün yüzlercesi belediyece kaldırılabilen bu cesetlerin miktar-ı hakikisinin ancak mezarcılardan öğrenilebileceğini söyledi. Bu kasabada agniyanın [zenginlerin] himmet ve teşebbüsüyle bir darüleytam tesis olunarak sokaklardan 350 kadar biki çocuğu himayesine almış ve üç dört ay mezkûr darüleytam mahalli ianesiyle idame edilebilmiş ise de muavenet edenlerin her suretle maruz kaldıkları hasar ve zarardan dolayı çekilmeleri yüzünden bu çocuklardan birçokları yine sokaklara dökülmüştür. Amerika Muavenet Komitesi’nin bu şehirdeki Rum ve Ermeni eytamhanelerine yirmişer bin liralık muavenette bulunduğu halde Müslüman darüleytamını ziyaret etmek bile istemediklerini ahali söylüyor. Ahali arasında hüküm süren sefalet bir de sıhhat-i umumiyenin duçar olduğu harabi inzıam etmiş [eklenmiş], birçok emraz –ve bilhassa frengi ve uyuz– pek salgın bir surette icra-yı ahkâm eylemiştir. Ahalinin yüzde yirmisinin frengili olduğu belediye tabibinin ifadesinden anlaşıldı.” Vaziyet-i elimesini telhisen [özetle] arz ettiğimiz Giresun ahalisine heyet-i imdadiyemiz, darüleytamın bir aylık iaşe ihtiyacatını defaten vermek ve bir hayli ecza-yı tıbbiye ihda eylemek suretiyle ilk muaveneti ifa ederek Trabzon’a azimet etmiştir. Heyetimiz Trabzon’da Amerikalıların ve Yunan Salib-i Ahmeri’nin yardımlarıyla Hıristiyan ahaliden bir kişinin bile yurtsuz ve sefil kaldığını görmemesine mukabil, Gümüşhane ve Bayburt cihetlerinden vilayet merkezine gelen binlerce muhacirin Müslümanın aç ve sefil sokaklarda



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yatıp kalktıklarını ve maişetlerinin gümrükten nakledilen hububattan yerlere düşen tanelere ve gübrelerin içinden ayırdıkları arpalara ve (domuz lahanası) tesmiye ettikleri bir nevi nebata münhasır kaldığını müşahede etmiştir. Bunun üzerine evveleminde her gün sıcak yemek ve ekmeğe tevzi üzere beş yüz kişilik bir aşhane tesis ve hastagânın tedavisi ve ilaçlarının meccanen itası maksadıyla da bir muayenehane, bir de eczane güşad etmiş ve bu muayenehaneye yirmi beş yataklı bir hastane vücuda getirilerek ilave edilmiştir. Mukaddema, Trabzon eşrafından Zühtü Efendi tarafından tesis edilip az çok temin-i fayda eylemiş olan İslam darüleytamının büyük bir mahrumiyet içinde sedd edilmek tehlikesine maruz bulunduğu görülmesi üzerine, bu müessesinin ihtiyacatının temini deruhte eylemiştir. Muhacirin idaresince yevmi birer parça mısır ekmeğiyle iaşe edilen beş yüzü mütecaviz kadın ve çocuğun sefil ve üryan dört tarafı açık bir çatı altında barındıkları görülerek büyük bir bina isticar olunmuş [kiralananmış] ve bunlar yıkandırdıktan sonra üzerlerine yeni çamaşır giydirilerek o binaya yerleştirilmiş ve bir aylık yiyecekleri ita olunarak emr-i idaresi – heyet-i imdadiyahemizin kontrolü altında bulunmak üzere– memleketin muteberanından mürekkep teşekkül eden heyete tevzi edilmiştir. 128 Trabzon şehrine bir saat mesafede bulunan cephaneye deposunun infilakı neticesinde şehrin bir kısmı harap olmuş ve bu harabeler altından yüzlerce mecruh, heyetimizin gayret ve vesaitiyle tahlis edilerek tedavileri temin olunmuştur. Bu suretle acil muavenetleri ifa etmiş olan heyet-i imdadiyahemiz, merkezini Trabzon'da tesis ederek; azasından birini beray-ı tetkikat Giresun, Ordu, Tirebolu, Ünye taraflarına göndermiştir. Bu kasabalardan alınan malumat üzerine her birinin birer sefalet merkezi olduğu anlaşılmış ve Trabzon şehri hariç olmak üzere Canik Sancağı hududuna kadar sahil kısmındaki ahaliye (30 000) kilo erzak ve o nispette eşya irsal ve tevzi olunmuştur. O sırada seylabdan müteessir olan Vakfikebir, Görele, Giresun ve Ordu havalisindeki köylere dahi eşya ve erzak irsali suretiyle muavenet edilmiştir. Sokaklarda dilencilik ile taayyüş edenlerin [geçinenlerin] yüzlercesi toplanılarak muhacirler için isticar edilen binaya sevk edilmiş bunların da, iaşe ve tedavileri deruhte olunmuştur. Bidayeten beş yüz kişi için açılan aşhanemiz tevsi edilerek yedi yüz elli kişiye yemek vermeye başlamış olmakla beraber aşhaneye gelemeyecek kadar uzak mesafede bulunan malul fukaraya da, tevzi edilen çamaşırdan başka her nüfusa şehri [aylık] beş kilo hesabıyla hububat vermiştir. Birçok noksanıyla beraber pek müfit olan memleket hastanesinin parasızlık yüzünden sedd edileceği



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

hakkında mahalli sıhhiye müdürünün vaki olan işarı üzerine, heyetimiz güçşad tasavvurunda bulunduğu hastaneden sarf-ı nazarla şehir hastanesinin gıda, malzeme ve edviye ihtiyacatını temin etmek suretiyle himayesi altına alarak, sedd edilmek tehlikesinin önüne geçmiştir. Güşad edilen fukara muayenehanesine vasati olarak günde müracaat eden yüz kişi etibbımız marifetiyle tedavi olunmuş ve bu hastalar ilaçlarını eczanemizden meccanen almışlardır. Ayakta tedavi edilemeyecek marda heyetimizce idare edilen memleket hastanesine yatırılmıştır. Tutulan istatistiklere nazaran mardadan %27'si malarıya dokuzu frengi ve mütebakisinin ilel-i saire-i adıye ile [sıradan diğer hastalıklarla] musab oldukları görülmüştür. Bunlardan bilhassa uyuz ve hurkat-ü'l-bevl hastalıklarına kesretle, emraz-ı sâriyeden hummayı raciaya [dönek hummaya] nadiren tesadüf edilmiştir. Muayenehanemizin faaliyet ve muvaffakiyeti halk üzerinde o kadar iyi bir tesir bırakmıştır ki, Trabzon'a beş altı saatlik mesafede bulunan köylerden ve sahil kasabalarından ve hatta Gümüşhane ve mülhakatından birçok hastaların beray-ı tedavi geldiği ve bu suretle herkesin sıhhat-i mesailiyle daha ziyade alakadar olmaya başladığı memnuniyetle görülmüştür. Bundan maada muayenehanemiz haftada iki gününü, frengililerin tedavisine tahsis ve günden güne çoğalan erbab-ı müracaata neosalvarıan ve cıva tedavilerini tatbik etmiştir. Heyetimiz taht-ı himaye ve idaresine aldığı fukara yurdundaki muhacirini ilbas ve bi'ttedavi ahval-i sıhhiyelerini ıslah ettikten sonra atalete, hazır yemeğe alışmamaları maksadıyla kendilerine miktar-ı kâfi yiyecek vererek memleketlerine kadar sevklerini temin etmiştir. Resmen muhacir addedilmeyen ve mütarekeden sonra müşkülât-ı maişet yüzünden Kelkit ve Şıran'dan Trabzon'a iltica eden, viranelerde barınmaya mecbur ve perişan bir halde kalan muhtacirine dahi elbise ve yiyecekleri verilerek memleketlerine sevk olunmuştur. Polis marifetiyle toplattırılan fukaradan yüz kadarı heyetimizin delalet ve gayretiyle findık düşürmek ve hizmetkârlık gibi işlere konularak mahrumiyetten kurtarılmıştır.”

Sonsöz

Of'ta başlayan Of Direnişı ve sonunda Doğu Karadeniz'de “muhacirlik hareketi başlamıştır. Rize'den, Of ve çevresinden, Sürmene ve çevresinden, Trabzon ve çevresinden Akçaabat ve çevresinden, Vakfıkebir ve çevresinden kısacası Rusların Doğu Karadeniz'de işgal ettiği yerlerden Bayburt'tan bile muhacir çıkmıştır. Bu muhacirler 1916 kış şartlarında



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Şubat ve Mart aylarının yoğun kışı ile Nisan ve Mayıs aylarının yoğun yağmur ve sel taşkınları arasında olmayan köprülerden, olmayan yollardan arkalarında Rus bombaları ve korkusu ile gitmek aylarca yürümek zorunda kaldılar. Açlık, sefalet, hastalık, salgın hastalık, imkânsızlık, ölüm ve yollardaki cesetler, yollarda çıldıran annelerin bıraktığı sahipsiz çocuklar, yürüyemeyip olduğu yerlerde yağmurun, selin altında ölümü bekleyen yaşlılar, çocuğuna süt veremeyen ellerinde ölümünü izleyen anneler aylarca acıların merkezi oldular. Giresun bu muhacirlik hareketinde ana başlangıç noktası oldu. İlk umut oldu. Muhacirleri karşılayan ilk yer oldu. Bütün yiyeceğini, malını, imkânlarını veren, paylaşan ilk merkez oldu. Topal Osman ve milis çetesinin yapmış olduğu bütün kahramanlıkları bir yana bırakıp sadece Ruslara karşı yaptığı bu mücadeleleri bile Doğu Karadeniz'i düşmanlara yedirmede. Engel oldu. Muhacirlerin yolculuklarının sefalete ve katliama dönüşmesini engelledi. Tarih Ofluları, tarih Giresunluları ve tarih Topal Behram'ı hiç unutmayacak kahraman olarak anacaktır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Doğu Karadeniz'deki Rus İşgali Sırasında Türk Müslüman Halka Yapılan Mezalim ve Bölge Güvenliği

*Hayrettin KARADENİZ**

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus Ordusu Doğu Karadeniz'i işgal edince sahile yakın hattan Tirebolu / Harşit Çayına kadar ilerlemiştir. Rus donanması Karadeniz sahilini topa tutup ilerlerken bir yandan barınak ve koylarda gördükleri birçok deniz araçlarını tahrip etmişler ve diğer yandan da rastladıkları Osmanlı donanmasına ait gemileri batırmışlardır. Rus ordusu denizden sahili topa tutup ilerlerken aynı zamanda askerlerini karaya çıkararak işgallerini genişletmeye çalışmışlardır. Rus işgaliyle bölge halkı, hafızalarından asla silemeyecekleri birçok acı ve dramalar yaşamıştır. İşgal nedeniyle bölge halkının bir kısmı yöreyi terk etmek üzere yollara düşerken, eli silah tutan erkeklerin bir kısmı da işgalcilere direnç göstermek amacıyla milis kuvvetlerine katılmıştır. Yöreyi terk etmeyip buralarda kalanlar ise Rusların, işbirlikçi Ermeni ve Pontusçuların³¹³ katliam ve zulmüne maruz kalmışlardır. Savaş yıllarında yaşanan ve nesilden nesle anlatılagelen bu sözlü tarihi kayıt altına alan birçok araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışma ise Eynesil, Görele, Tirebolu, Doğankent, Kürtün, Torul, Gümüşhane, Bayburt ve Trabzon yöresinde işgale maruz kalmış birinci nesil ile ardından gelen ikinci nesil üzerine yapılan araştırmalardan elde edilen bilgi ve

*Dr. Öğrt. Üyesi, Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Böl. Öğretim Üyesi. E-mail: hayrettin.karadeniz@giresun.edu.tr

³¹³ Eski çağda Grekler, Karadeniz'e "deniz" anlamına gelen "Pontus" adını vermişler. Dolayısıyla Pontusçuluk da Karadeniz bölgesine yerleşip bir devlet kurma hayalinde olan Yunan kökenli kimselerin bir hareketidir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

belgelere dayanmaktadır. Elde edilen bu bilgiler analiz edilerek bölge güvenliği açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Doğu Karadeniz'in Rus İşgali ve Yapılan Mezalim

Dönemin gelişen olaylarını kısaca özetlersek, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus donanmaları Karadeniz sahilindeki birçok yerleşim yerlerini, limanları bombaladılar. Hatta seyir halindeki Osmanlı donanmasına ait gemileri batırdıkları gibi aynı zamanda limanlarda ve küçük körfezlerde bulunan kayıkları da tahrip ederek deniz üzerinden yapılacak tüm ikmallerin önünü kesmeye çalıştılar. Rus donanmalarına zaman zaman Rus bombardıman uçakları da destek oldular. Deniz üzerinden yapılan saldırıların hemen ardından Ruslar 8 Mart 1916'da Rize'yi, 18 Nisan 1916'da Trabzon'u işgal ettiler. Rusların denizden ve karadan taarruzları karşısında Türk kuvvetleri, Vakfikebir, Görele ve Çanakçı yöresinde Rus askerlerine karşı savunma hattı oluşturup direnseler de 21 Ekim 1916'da Harşit Çayının doğusuna (Tirebolu) çekilmek zorunda kaldılar.³¹⁴ Rusya'da Bolşevik Devrimi³¹⁵ ile Çarlık yönetimi sona erince, Rus askerleri Anadolu topraklarından peyder pey geri çekildi. Buna göre Görele 13 Şubat 1918'de, Harşit (Doğankent) ise 15 Şubat 1918'de Rus işgalinden kurtuldu.

Anadolu toprakları Rus Ordusu tarafından işgal edildiğinde Hocalı Soykırımının bir benzerini Müslüman Türk toplumu Anadolu'da yaşamıştır. "Seferberlik" denilen bu trajik dönemde binlerce insan buldukları yöreden daha emin yerlere sığınmak üzere göç ederken hastalıktan, açlıktan, kıtlıktan, sefaletten, eşkıya saldırısında telef olmuşlardır. Dolayısıyla işgalciler tarafından ne kadar masum insanın katledildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte sözlü tarih bu hususta bizlere epey bilgi vermektedir. Rus Ordusu, Doğu Karadeniz

³¹⁴Yüksel, A. "*Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun*", Karadeniz İnceleme Dergisi, Yıl 9, Sayı 17, Güz-2014, s. 59.

³¹⁵ Bolşevik Devrimi: Çarlık Rusya'sında Gregoryen takvimine göre 25 Ekim 1917'de, (Milâdi takvime göre 7 Kasım 1917) Petrograd'daki Kışlık Saray'ın Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin eline geçmesiyle başlayan ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açan olaylar dizisidir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bölgesinde işgallerini kolaylaştırmak için birçok Ermeni çetesi ve Rum casusları maşa olarak da kullanmışlardır.³¹⁶

Doğu Karadeniz özelinde yapılan araştırmalar, işgalcilerin yaşlı, çocuk, kadın ayrımı yapmadan masum insanları katlettikleri ve kadınlara tecavüz ettiklerini aşağıda sunacağımız belgeler göstermektedir.

1.1. Giresun Yöresi

Eynesil, Görele, Tirebolu ve Doğankent yöresinde 2016 yılında konuyla ilgili yapılan bir araştırmadan³¹⁷ elde edilen bilgiler analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bunlardan bazılarını özet olarak aşağıda sunacağız.

Ahmet BAŞ'ın büyüklerinden nakille anlattıklarına göre Rus askerleri, işgal ettiği Araköy'de (Kürtün) bazı kadın ve çocuklara kötülükler yapmışlardır.³¹⁸

Ali Osman CÜCEN'in önceki nesilden duyduklarına göre Rus ordusu Görele ve köylerini işgal edince Ermeni kökenli Rus askerleri yaşlı, çocuk, kadın demeden masum halkı kimi zaman odunla, kimi zaman süngü ile kimi zaman da kurşuna dizerek katletmiştir.³¹⁹

Arif TAŞ, kendi köyünden yaşlı kimselerden duyduğuna göre Ermeni asıllı askerlerin halka çok kötülük yapmış, Rus kökenli askerler ise onlar kadar kötülük yapmamışlar.³²⁰

³¹⁶ Saylan, K. “I. Dünya savaşı Sırasında Yukarı Harşit Vadisinde Rusların Yaptığı Tahribat”, Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür), Editörler: Mehmet Fatsa- Mehmet Özmenli, DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2018, s. 161. Geniş bilgi için bkz. Kemal Saylan, Gümüşhane –İdari ve Ekonomik Tarihi (1850-1918), İstanbul, 2014, ss. 151-154.

³¹⁷ Karadeniz, H. “Harşit Savunması ve Cephenin Gerisindeki Halk, (Tirebolu, Görele ve Doğankent Örneği)”, Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür), Editörler: Mehmet Fatsa- Mehmet Özmenli, DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2017.

³¹⁸ Karadeniz, H. Aynı eser, s. 195. (**Ahmet BAŞ**: Düzköy /Tirebolu. D. Tarihi: 1929. (Lakabı: “Çanakö”, ataları Kürtün’ün Söğüteli Köyünden gelip Tirebolu’ya yerleşmiştir.)

³¹⁹ Aynı eser, s.197.(**Ali Osman CÜCEN**,Çalış Köyü /Görele.D. Tarihi: 1934.)

³²⁰ Aynı eser, s.197. (**Arif TAŞ**,Sekü Köyü/ Tirebolu, D. Tarihi: 1927. Lakabı “**İbilo Arif**”, Mustafa oğlu)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hasan ÇAKIR, döneme ait bilgileri Tirebolu / Karaahmetli köyünden Samsun / Tekke Köyüne giden babası Ahmet'ten öğrenmiştir. Ahmet Çakır, Rum çetelerinin buldukları yörede birçok masum insanı katlettiklerine bizzat şahit olmuştur.³²¹

Hasan SAKAL'ın büyüklerinden duyduğuna göre Rus askerlerinin Tirebolu / Kovanpınar (İsrail-İsiil) köyünü işgali yaklaşık 18 ay kadar sürmüştür. Rus askerleri arasında bulunan özellikle Ermeni kökenli askerler, işgal süresince köy halkına birçok mezalim yapmışlar. Ayrıca, bu işgalci askerler çocukları ve askere gidemeyen yaşlıları erzak taşıma ve yol yapım işlerinde çalıştırarak onların beden gücünden faydalanmışlardır.³²²

Mehmet DEMİREL'in birinci kuşaktan duyduklarına göre Ermeni kökenli askerler, Rus kökenli askerlere göre halka daha çok kötülükler yapmış. Ermeni kökenli askerlerden bazıları çocuk, yaşlı, genç demeden masum insanları katletmiş, kadınlara tecavüz etmişler. Ruslar yöre halkına çok zarar vermiş, ağaçlarını yakmış, vergi adı altında haraç almış, köy ahalisi önlem olarak da yiyeceklerini özellikle de mısırlarını “serander” dedikleri depolara saklamışlar.³²³

Mehmet Temel DEMİRCİ'nin Görele'de yaşlı kimselerden işittiğine göre; Eynesil, Çavuşlu ve Görele'den teslim olmak üzere gelen ahaliyi Rus askerleri kuşatıp, eli silah tutabilecek tüm insanları Mançaba Deresi deltasında ağır silahlarla tarayarak büyük bir katliam yapmışlardır.³²⁴

Mustafa ÖZTÜRK olayları bizzat yaşayanlardan duyduklarına göre Rus askerleri içindeki Ermeni asıllı askerler Müslüman halka birçok kötülük yaparken onların içinde bulunan Tatar kökenli askerler ise ahaliyi koruma yoluna gitmişlerdir.³²⁵

³²¹ Aynı eser, s.199. (**Hasan ÇAKIR**, Karaahmetli Köyü/ Tirebolu. D. Tarihi: 1937, Ahmet oğlu.)

³²² Aynı eser, s. 200. (**Hasan SAKAL**,Kovanpınar (İsrail-İsiil) Köyü /Tirebolu. D. Tarihi: 1936, Hüseyin oğlu.)

³²³ Aynı eser, s. 200. (**Mehmet DEMİREL**,Kovanpınar (İsrail-İsiil) Köyü /Tirebolu. D. Tarihi: 1930. Lakabı “Dellalo Mehmet”, Yakup oğlu.)

³²⁴ Aynı eser, s. 200. (**Mehmet Temel DEMİRCİ**,Türkelli Köyü /Görele. D. Tarihi: 1932, Sabri oğlu.)

³²⁵ Aynı eser, s. 200. (**Mustafa ÖZTÜRK**, Hark Köyü /Tirebolu. D. Tarihi: 1924, Salim oğlu.)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Selimoğlu Nihat ÇELİK, Rus işgali esnasında Görele yöresinde yaşanan katliam ve trajik olayları, hazırladığı bir kitapta³²⁶ yayınlamıştır. Nihat ÇELİK'in araştırmalarına göre Rus askerleri çocuk, yaşlı, kadın demeden yöre halkından birçok Müslümanı katletmiş, kadınlara tecavüz etmişlerdir. Bazı köylerde Rus askerleri kendilerini kirletmesin diye genç kızlar kendilerini yamaçlardan aşağıya atarak intihar etmişler. Rus askerlerinin içinde bulunan Kazak Türkleri ise bu katliamı ve kötü muameleyi kimi zaman önlemişlerdir.

Hasan Ağa Cami imamı Fidirarlı** İbrahim Hoca, cami cemaatini düşmana karşı direnmeye ve Görele'yi savunmaya çağırılmış. Halk eline geçirdiği kazma kürek gibi bazı adavetle Rus askerlerine sadırmış ve onlara zayıatlar vermişler. Buna ilaveten Rus kuvvetlerine karşı yöreyi savunmak için bir çete birliği kurulmuş. Bu teşkilatı kuran ve Ruslara karşı savaşımlar arasında; Çakır Çavuş, Çakır Çoban, Dursun Çavuş, Cinoğlu Ali Osman, Kakaliçoğlu Hüseyin, Kakaliçoğlu İsmail, Bayıroğlu Hüseyin, Çürükvelioğlu Ali, Çürükvelioğlu Mustafa, Seyisoğlu Ömer, Hıdıroğlu Tıp Osman, Kodalakoğlu Halil, Palakoğlu Deli Bilal gibi kahramanlarımız olmuştur. Bununla birlikte Topal Osman'ın kurduğu birliğe Görele yöresinden birçok kahraman katılıp Rusların Harşit Çayını geçmesine engel olmuşlardır.

Nihat ÇELİK, Görele'nin savunması esnasında şehit düşen 67 şehidin naaşı Kumyalı mahallesindeki Görele Şehitliğinde olduğunu belirtmektedir. Bu bilgiyi halası Rabia (merhum) ve Kemal ERENER (merhum-Hava Yarbay)'den duyduğunu belirtmektedir.³²⁷ Ancak bu şehitlik, sembolik bir anıt olarak varlığını korumaktadır; zira şehitlik arazisi apartman arasında sıkışarak çok küçüldüğü görülmektedir.

Zekiye SARI işgali yaşayan akrabalarından duyduklarına göre; Rus askerlerinin içinde bulunan bazı askerler, kadın ve çocuklara kötülükler yapmışlar. Ancak bu askerlerin

³²⁶ Çelik, S. N. Doğu Karadeniz'de Kuva-i Milliye ve Mihenk Yeri Görele, Ümit Ofset Matbaacılık, Çarşıbaşı /Trabzon, 2013.

** Gümüşhane'nin Torul ilçesinin bir köyüdür.

³²⁷ Karadeniz, H. Aynı eser, s. 202-203. (Selimoğlu Nihat ÇELİK, Aralıköz Köyü/Görele, D. Tarihi: 1934.)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

başında bulunan Tatar kökenli bir çavuş, askerleri ve halkı köy meydanına toplayarak askerlerini azarlamış ve bir daha masum insanlara kötü davranmamalarını tembihlemiştir.³²⁸

Yukarıda da geçtiği üzere Rus işgali esnasında Rus Ordusu içinde bulunan Ermeni kökenli askerlerin masum halkı katlettiği ve kadınlara kötülükler yaptığı gerçeği, bilgisine başvuru alan kişilerin hemen hemen hepsi tarafından belirtilmiştir. Bununla birlikte Rus askerlerinin de yöre yöre katliam yaptıkları ancak Ermeniler kadar acımasız olmadıkları ifade edilmiştir. Bir başka vaka da Rus ordusunda bulunan Tatar ve Kazak asıllı askerlerin fırsat buldukça Türk halkını koruma gerçeğidir.

1.2. Trabzon ve Gümüşhane Yöresi

Temmuz 1915'te 25 kişilik bir Ermeni çetesi Gümüşhane Torul kazasının Santa Köyünün Derinirmak mevkiinde bir jandarma müfrezesine pusu kurarak askerleri şehit ederler. Ayrıca halktan birisini de katledip canice gözlerini oyarlar ve kulaklarını da keserler. Ağustos 1915'te Trabzon /Yomra nahiyesinin Sifter Köyü muhtarı Artin ve Şana Köyü'nden Varilcioğlu Aram önderliğinde 14 kişilik bir Ermeni çetesi Gümüşhane sınırlarında Erzurum Postasını soyarlar. Çıkan çatışmada 2 asker ve posta görevlisi şehit olur.³²⁹

Ruslar, ülkelerinde çıkan Bolşevik İhtilali nedeniyle 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi'ni yapmak zorunda kalmışlar.³³⁰ Ancak bu durumdan hiç hoşlanmayan Ermeniler antlaşmayı kabul etmemiş ve kurdukları 60 kişilik bir çete ile Trabzon'dan başlayarak Gümüşhane ve Bayburt'a kadar katliam yaparak ilerlemişler. Bu çete Torul çarşısını yakmış, Gümüşhane'de Değirmenbahçesi Köprüsü'nde biri çocuk olmak üzere 4 kişiyi katletmişler. Bu Ermeni kafilesi Bayburt'a ulaşınca oradaki Arşak'ın komutasındaki çeteye

³²⁸ Aynı eser, s. 203-204. (Zekiye SARI, Manastır Bükü (Doğankent). D. Tarihi: 1338 R. /1922 M.), İzzet kızı.)

³²⁹ Aktaş, S. Gümüşhane ve Çevresinde Ermeni Faaliyetleri, (185-1914), KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Trabzon, 2008, s. 54.

³³⁰ Çapa, M. "Trabzon'da Rus İşgali ve Sonuçları", Türk Kültürü, S. 433, Mayıs-1999, s. 272.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

katılmıştır.³³¹ Arşak ise 484 kişilik büyük bir Ermeni Çetesi kurmuş ve Bayburt ve çevresinde toplu katliamlar yapmıştır.³³²

Bir başka örnek de 30 kişilik bir Ermeni çetesi 1918 yılı başlarında Torul/Ardasa Köyünün güney batısındaki Kuska Köyünü basıp ateşe verdikleri gibi kadınlara da tecavüz etmişler.³³³ Benzer şekilde Ermeni çete üyeleri Gümüşhane Tekke Köyü civarında Ocak 1918'de 6 Müslümanı katledip cenazelerini de yol üzerine gömerler. Aynı çete üyeleri Şubat 1918'de Gümüşhane/Tandırılık Köyünde 25 Müslümanı at arabalarının içinde keserler.³³⁴

Ermeni çetesi, Rus askeri kıyafeti giyerek 50 kadar kadın ve erkeği 7 Ocak 1918 tarihinde Fol (Vakfikebir) kasabasından kaçırmıştır. Bu durumu III. Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın 2 Şubat 1918'de Rus Kafkas Orduları Başkomutanı Piyade General Przevalsky'e yazdığı mektup göstermektedir.³³⁵

Rus Ordusu Of'u ele geçirince Ermenilerin burada da yaptıkları diğerlerinden farklı değildir. Durumu fırsat bilen Ermeni çeteleri Of ve çevresinde kadın, erkek, yaşlı, çocuk ayrımı yapmadan masum halka karşı birçok mezalim yapmış, kadınlara akla hayale gelmeyecek kötülükler yapmışlardır. Ermeni çetelerinin Doğu Karadeniz'de yaptıkları katliamları arşivlerdeki belgeler ispat etmektedir. Bunlardan bir tanesi, dönemin olaylarına bizzat şahit olanların Trabzon Polis İdaresi'ne resmen başvuranlardan elde edilen bilgi ve kayıtlardır. Bilhassa Pervane köyü, Purnak köyü, Alana köyü, Zimle-i Kebir ve Sagir

³³¹ San, S. Ö. Rusların Gümüşhane İlini İşgali, İstanbul, 1993, s. 29, 61

³³² Albayrak, H. 1. Dünya Savaşında Doğu Karadeniz Muharebesi ve Of Direnişi, Genişletilmiş 3. Baskısı, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2010, s. 147.

³³³ Tozlu, S. "Gümüşhane ve Çevresindeki Ermeni Hareketleri", Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane (13-15 Haziran 1990), Ankara, 1991, s. 108.

³³⁴Tozlu, aynı eser, ss. 103-104.

³³⁵Albayrak, H.A ss.146-147.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

köylerinde yöreyi terk edip gidemeyen masum halka Ermeni çetelerinin yaptığı, yaralama, katliam ve tecavüz gibi birçok iğrenç davranışları belgelemektedir.³³⁶

Tüm bu katliamlar olurken bölgede yaşayan Pontusçu Rumlar da benzer taşkınlıkta bulunduğunu ve Ruslara casusluk yaptığını belgeler göstermektedir.³³⁷Öldürülen sivillerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte yalnızca Rum-Pontus çetelerinin Karadeniz genelinde resmi rakamlara göre 8000 civarında Müslümanı öldürdüğü belirtilmektedir.³³⁸

Rus işgali neticesinde bölgede meydana gelen mezalim analiz edilince birçok sonuca ulaşılmaktadır. Bunlara göre, Trabzon- Of yöresinde yapılan katliam tecavüz gibi kötülükler ile Giresun yöresinde yapılan katliam tecavüz gibi kötülüklerin faileri aynı azınlık grubuna mensup oldukları anlaşılmaktadır. Tanıklar, Rus Ordusunun içindeki Ermeni kökenli ya da Rum kökenli askerlerin masum halka katliam ve kötülük yaptığını belirtmişlerdir. Buna mukabil Tatar ve Kazak asıllı askerlerin halkı korudukları ve Ermeni kökenli askerlerin halka zarar vermelerine engel olduğunu beyan etmişlerdir.³³⁹

26 Şubat 1992 yılında Dağlık Karabağ Bölgesi'nin Hocalı kasabasında Rus ordusunun desteği ile Ermeni silahlı güçlerinin gerçekleştirdiği katliama³⁴⁰ bakınca “tarih tekerrürden ibarettir” sözünün yanlış olmadığı anlaşılmaktadır. Zira, 1915-1918'in fotoğrafı

³³⁶ Albayrak, H. Adı geçen eser, ss. 149-151; (Trabzon Polis İdaresi'nde ifadeleri kayıt altına alanlar komiser, 'Seyid' ve Polis Memuru 'Şefik' olarak kayıtlarda geçmektedir.) Geniş bilgi için bkz.: H. Erdoğan Cengiz, “Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilâliyesi”, Ankara, 1983, ss. 399-400; H. Kemal Türköz, “Osmanlı ve Sovyet Belgeleriyle Ermeni Mezalimi” Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1982, s. 42 vd.; “Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi, I” , Başbakanlık Arşiv Dairesi Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995, 68., 79

³³⁷ Bkz. San, Sabri Özcan, aynı eser, s. 65.

³³⁸ Fidan, M. <http://www.milligazete.com.tr/haber/1050520/rumlarin-sinsi-plani-pontus-devleti>

³³⁹ Albayrak, H. Adı geçen eser, ss. 280, 281, 283, 300, 301.

³⁴⁰Yerdelen, B. K. – Çikrikci, T. “Kafkasya'nın İşgalinden Hocalı Soykırımı'na Karabağ Meselesi,”25. Yılında Hocalı Soykırımı Uluslararası Sempozyumu, T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi. Editör: B. K. Yerdelen, Editör Yrd. A. Karaağaçlı - K. Y. Genç. 25. Yılında Hocalı Soykırımı E-Kitabı, (ISBN: 978-605-4239-70-2), 2017, s. 331.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ile 1992'nin fotoğrafı aynıdır: Rus askeri birliklerinin yardımı ile Ermeni çetelerinin gerçekleştirdiği katliam birebir aynıdır. Sadece zaman, mekan ve kişilerin farklı ancak zihniyet ve rollerin aynı olduğu anlaşılmaktadır.

2. Günümüzde Karadeniz Bölgesine Yönelik Tehditler

Günümüzde, Karadeniz Bölgesinde emelleri olan bazı ülkeler Batının desteği ile bu hayali emellerini gerçekleştirme peşindedirler. Karadeniz Bölgesi etnik gruplar bakımından en mütecanis Türkleşmiş bölge olmasına rağmen bölgenin Türkleşmeden önceki sakinleri bugün de varmış gibi iç ve dış güçler tarafından kaşınmaktadır. Yunanistan'ın Trabzon ya da Samsun merkezli Pontus Devleti kurma hayali, Ermenistan'ın Büyük Ermenistan, Gürcistan'ın Büyük Gürcistan ve İsrail'in Arz-ı Mev'ud idealleri halen devam etmektedir.³⁴¹ Doğu ve Orta Karadeniz Bölgelerinde Pontus Rum Devleti kurma hayalleri içinde olan çevreler, çeşitli yöntemleri kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bölgeyi tehdit eden bu unsurların kullandıkları yöntemler çok olup bunların bazıları radyo ve sosyal medya vasıtasıyla yalan ve iftiralarını yayma, misyonerlik faaliyetlerinde bulunma, Müslümanları din değiştirmeye yönlendirme, inanç turizmi adı altında köylere kadar ziyaret ve gizli toplantı tertip etme, kilise gibi mekanların restorasyonu, kitap dağıtımları, eski köy isimlerini tekrar eski haline getirme çabaları, üniversite öğrencilerine burs ve yardım adı altında onları kendilerine çekme ya da bu gençleri kendi ülkelerine götürme girişimleri, Türkiye aleyhinde faaliyet yapan veya hak iddiasında bulunan dernekler kurma ve maskeli vakıflar aracılığıyla amaçlarına ulaşma girişimleri şeklinde sıralanabilir.

Yunanistan başta olmak üzere ABD, Kanada, Almanya, İsveç, İsviçre ve Rusya'da kurulan ve Türkiye aleyhinde faaliyet gösteren Pontus derneklerinin sayısı günümüzde 200'ü aştığı bilinmektedir.³⁴² Bu derneklerin sadece 51 tanesi Yunanistan'da kurulmuştur. 2006

³⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Arslantürk, Z. "Doğu Karadeniz'de Etnik Grup İddiaları ve Misyonerlik Faaliyetleri", XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 11-15 Eylül 2006), 6. Cilt (Birinci Dünya Savaşı), Ayırbaşım, Ankara, 2010, ss. 2430-2433.

³⁴² <http://tariharsivi.blogspot.com.tr/2010/09/yunanistann-pontus-faaliyetleri.html>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yılında bunların sayısı 179 iken³⁴³ ilerleyen zaman diliminde bu derneklerin sayısı gittikçe artmıştır. Bu kadar çok Pontus derneklerinin yanı sıra 11 adet kurulu *Pontus Federasyonu*, ülkemizden hem toprak talep etmekte hem de 'sözde Pontus soykırımı' iddiasında bulunmaktadır.³⁴⁴ Yukarıda da anlatıldığı gibi esasında, sadece Samsun, Giresun, Trabzon, Gümüşhane ve Bayburt civarında Ermeni ve Pontus-Rum çetelerinin savaş yıllarında masum halka yönelik yaptıkları katliamlar, onların gerçek yüzünü göstermektedir. Buna rağmen bu yapılar kendi suçlarını örtmek için yalan ve iftiralara başvurdukları anlaşılmaktadır.

Karadeniz Bölgesini tehdit etmeye çaba sarf eden bu unsurların geçmişteki toplumsal hareketine bakılırsa onların maksatları daha iyi kavranabilir. Nitekim Osmanlı Devleti gerileme sürecine girince Rum Ortadoks Kilisesi ve Rum tebaanın gayretleriyle Yunanlılık şuru Karadeniz Bölgesinde *Megali İdea** (Great Idea) haline dönüşmüştür. Nihayet Samsun merkezli bir Pontus devleti kurma hayaliyle 1870 yıllarında Yunanistan'dan önemli miktarda Grek nüfusu Karadeniz Bölgesine göç etmiştir. Bunlar, hayallerini gerçekleştirebilmek için Balkan Savaşında başlattıkları isyanları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde de Müslüman köylere saldırarak devam ettirmişlerdir. Bu isyanlar Ankara Hükümeti tarafından bastırılır ve nihayet 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan sözleşme ile Yunanistan ve Türkiye arasında nüfus mübadelesi resmîyet kazanır. Ancak Karadeniz Bölgesindeki Rumlar Yunanistan'a göç ettikleri ve yöredeki Rum varlığı sona erdiği halde o tarihten günümüze kadar gelen süreçte bu yöre hakkındaki iddia ve taleplerinden asla vazgeçmemişlerdir.³⁴⁵

Belgeler de göstermektedir ki esasında Karadeniz'in ilk sakinleri ve sahipleri Helen-Yunan değil, Hz. Nuh'un oğullarından Yasef'in soyundan gelen *Turan* ırkıdır ve Helenler

³⁴³ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss. 2434-2437. (Bu derneklerin 176 tanesinin ismi ve bazı web adresleri bu makalede verilmektedir).

³⁴⁴ <http://tariharsivi.blogspot.com.tr/2010/09/yunanistann-pontus-faaliyetleri.html>

* Türkçe'de "Büyük Fikir" anlamına gelen **megali idea/ megola idea** Bizans'ın "Konstantinopolis" diye adlandırdığı İstanbul'u kaybetmesiyle ortaya çıkmış yeniden büyük bir imparatorluk kurma fikrinin adıdır.

³⁴⁵ Tellioglu, İ. *Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: XX /Sayı: 60, Kasım 2004, " ss. 792-793



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bölgeye sonradan gelmiş işgalcilerdir.³⁴⁶ Dolayısıyla bu işgalcilerin Karadeniz'in ilk sahibiymiş gibi hak iddialarında bulunmaları anlamsızdır.

Misyonerlik faaliyetleri bu Pontusçular için bir önem arz etmektedir. Misyonerlik faaliyetlerinin tırmandığı 1990'lı yılların ortalarında Yunan ajanı Savvas Kalenerides sık sık Trabzon'a gelir. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan (Apo) 15 Şubat 1999'da Kenya'da yakalandığında yanındaki koruması bu Yunanlı ajandır.³⁴⁷

Pontus konusunda etkin faaliyetler yürüten yazar Yorgo Andreadis Doğu Karadeniz Bölgesinde 'Gizli Hıristiyanlar' olarak adlandırılan bir Rum azınlığın var olduğunu iddia ederek sık sık buraları ziyaret etmiştir. Yorgo Andreadis'in bölgede yaptığı misyonerlik faaliyetleri zararlı bulunduğu için 05 Aralık 1998 tarihinden itibaren yurda girişi yasaklanmıştır. Ancak Yunan vatandaşı Yorgo Andreadis kendi ifadesine göre 1960'tan beri 46 kere Karadeniz Bölgesine gelmiş ve burada köy köy dolaşarak tüm bölgenin analizini yapmış, eski isimlerini tespit etmiştir. Halkla o kadar iyi diyalog kurmuştur ki bölge halkı kendisine '**Delî Yorgo**' lakabını takarak sempati ile bakmıştır. Yorgo Andreadis'in daha önce yayınladığı kitaplardan '**Tamama/ Pontos'un Yitik Kızı**', 1993 yılında Abdi İpekçi Barış Ödülünü ve Kültür Bakanlığı özel ödülünü alması, yine aynı ödülün 1995 yılında Ömer Asan'ın '**Pontos Kültürü**' adlı kitabına da verilmiş olması oldukça düşündürücüdür.

Anadolu'da köylerin birçoğu Türkler tarafından kurulduğu halde kültürel etkileşimin bir sonucu olarak bu köylerin bazılarında Rumca ya da Ermenice bir isim takılmış olabilir. Eski isimlerine bakarak bu köylerin Rum ya da Ermenilere ait olduğunu iddia etmek, kültür sosyolojisini bilmemek ya da nüfus kayıtlarını hiçe saymak demektir. Anadolu'da bazı köy isimlerini önceki haline geri çevirme girişimleri, esasında o bölgede hak iddiasında bulunanların bir projesidir. Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşından bazı kimselerin bu *örtülü projeye* gönüllü olarak katkıda bulunmaları bir gaflet olsa gerek.

³⁴⁶ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, s. 2466. (Nakledilen kaynak: P. Minas Bıjıkyan, *Tarih ve Coğrafyası, (1817-1819)*, İstanbul 1969 s. 1).

³⁴⁷ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, s. 2457; <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/apoyu-kenyaya-goturen-yunan-ajani-turkiyede-casusluktan-yargilanmisti-39063923>.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Pontus düşüncesinin yayılabilmesi için tarih, kültür ve etnik yapı hakkında yazılan kitaplar Türkçe'ye çevrilerek Karadeniz Bölgesi'nde dağıtılmıştır. Söz konusu yayınlar aracılığıyla, yöre halkında etnik ve kültürel kökenler konusunda soru işaretleri oluşturulup ayrılıkçı propagandanın temelleri atılmaya çalışılmak istenmiştir. Bu yayınlardan bazıları şunlardır:

- (1) Yorgo Andreadis, *Neden Kardeşim Hüsnü*, Belge Yay. İstanbul 1992.
- (2) Yorgo Andreadis, *Tamama / Pontus'un Yitik Kızı*, Çev. Gülden Tuygan, 2. Baskı, Türkçesi Ragıp Zarakolu, Belge Yay. İstanbul 1993.
- (3) Yorgo Andreadis, *Gizli Din Taşıyanlar, (Kolostai: Dönenler, Tenasur: Din Değiştirenler)*, Çev. Attila Tuygan, Belge Yay. İstanbul 1997.
- (4) Yorgo Andreadis, *Temel Garip / Todoron, (Anadolu'nun Gizli Tarihinden Sayfalar)*, Çev. Sema Sandalcı, Belge Yay. İstanbul 1998.
- (5) Leon Haçikyan, *Hemşin Gizemi: Hemşen Ermenileri Tarihinden Sayfalar*, Çev. ve Haz. Bağdik Avedisyan, Belge Yay. İstanbul 1996.
- (6) M. Recai Özgün, *Lazlar, Çivi Yazıları*, 3. Baskı, İstanbul, 2000.
- (7) Özhan Öztürk, *Ansiklopedik Sözlük, I-II C.*, Heyamola Yay., İstanbul 2005.
- (8) Ömer Asan (Ed.), *Temel Kimdir*, Heyamola Yay., İstanbul 2006.
- (9) Ömer Asan, *Pontus Kültürü*, Belge Yay. İstanbul 1996.
- (10) Heath W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi (1461-1583)*, Çev. Demet ve Heath Lowry, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1. Baskı İstanbul 1981, (2. Baskı İstanbul 1998).
- (11) İlyas Karagöz, (Ed. Ömer Şen), *Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı*, Derya Kitabevi, Trabzon 1998.
- (12) Gerasimos Augustiones, *Küçük Asya Rumları*, Çev. Devrim Evcı, Ayraç Yay., Ankara 1997.
- (13) Rose Macaulary, *Trabzon Kuleleri*, Çev. Billur Tigrek, Tüm Zamanlar Yay., İstanbul 1995.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

(14) Ertuğrul Aladağ, *Sekene, (Türkleşmiş Rumlar/Dönmeler)*, Belge Yay., İstanbul 1997.³⁴⁸

(15) Konstantinos Fotiatis. *Pontos Rumlarına Yönelik Soykırım (The Genocide of the Black Sea Greeks)*, Çev. Attila Tuygan, 1. Baskı, Belge Yay., 2018.

Konstantinos Fotiatis tarafından kaleme alınan ve 2018 yılında basılan bu son kitap, Türk resmî tarihinin konuyla ilgili argümanlarını inkar etmekte Türkiye'nin yakın tarihini sorgulayıp kaşımaya çalışmaktadır.

Bu yazılı basın bağlamında bir başka unsur da inanç turizmi adı altında Karadeniz Bölgesine yapılan turlar olup bu gezilerde bedava dağıtılan *Gezi Rehberindeki* gerçekdışı bilgilerdir. Buradaki amaç da geziye katılanları maksatlı olarak yönlendirmek ve kışkırtmaktır. Bu bilgilerden bazıları şu şekildedir: “Doğu Karadeniz nüfusunun yaklaşık beşte birini gayrimüslimlerin oluşturduğu, Karadeniz’deki gayrimüslim nüfusun Devlet tarafından 1913’ten beri sistematik olarak tasfiye edilmeye çalışıldığı, I. Dünya Savaşı sırasında Topal Osman ve benzerler çeteler tarafından Giresun, Ordu ve Samsun yöresinde Rum köylerine karşı bir terör kampanyası yürütüldüğü bilgileridir.”³⁴⁹

Yukarıda verilen bilgilerin hiçbirisi gerçeği yansıtmamaktadır. Zira gayrimüslimler, *tehcir ve mübadele yasasıyla* yöreden başka ülkelere gönderildikleri için Doğu Karadeniz Bölgesinde onlara ait unsur pek kalmamıştır. Belgelere göre I. Dünya Savaşı yıllarında isyan edip cephe gerisinde tehdit oluşturunca Osmanlı Hükümeti tarafından 27 Mayıs 1915’te çıkarılan geçici bir kanunla isyan bölgelerindeki Ermeniler tehcire (göçe) tabi tutulmuşlardır. Bu yasayla birlikte Karadeniz, Ege ve Marmara bölgesinde casusluk ve çetecilik faaliyetleri içerisinde bulunan bir kısım *Rumlar* da bu tehcire tabi tutulmuştur.³⁵⁰ 1922 yılında, Büyük

³⁴⁸ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss. 2450-2451.

³⁴⁹ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss. 2451.

³⁵⁰ Özüçetin, Y.-Özcan, M. Milli Mücadele İçerisinde Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Rolü, Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 16, Kış 2008 s. 52. (Nakledilen kaynak: Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar, Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdireyet-i Umumiyesi Neşriyatından, Numara 6, İstanbul 1337/1921, s. 16



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Taarruz sonucu yaklaşık 1.000.000 Rum, kalanlar ise 30 Ocak 1923’de çıkarıla Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi yasasıyla Yunanistan’a göç etmiştir.³⁵¹ Nüfus mübadelesinde kriter olarak “din” yani “müslim-gayrimüslim” alınmıştır. Hristiyan olan azınlık Rumların yanı sıra Hristiyanlaştırılmış proto-Türkler* de bu mübadeleye tabi tutulmuş olmaktadır. Nitekim nüfus mübadelesiyle göç ettirilen nüfusun %20’sine yakını, Helen döneminde Hristiyanlaşan Türklerden oluştuğu söylenmektedir.³⁵² Diğer taraftan sonradan Müslüman olanlar ise Helen kökenli değil, Hristiyan proto-Türklerdir. Bu Türklerin anavatanı Yunanistan değil Türkiye idi. Bu Türklerin Helenler gibi sığınacakları yerleri olmadığı için dil ve din birliği onları gerçek Türk ve Müslüman yaparak gerçek kimliklerine kavuştukları söylenebilir. Sultan Alparslan’ın ordusuna katılan Hristiyan Uz ve Peçenekler misali.³⁵³

Ayrıca İslam dinine göre Müslüman bir erkek gayrimüslim bir kadınla evlenebilir, Müslüman bir kadın ise gayrimüslim bir erkekle evlenemez. İslam dininin bu ölçüsüne göre geçmişte gayrimüslim kadınlarla evlilik yapmış ve bu kadınlar da Müslüman olmuşsa bunları gizli Hristiyan olarak addetmek doğru olmasa gerektir.

Misyonerlik faaliyetlerinde Müslümanları Hristiyanlaştırma projesi Pontusçuların çok önem verdikleri bir yöntemdir. Çünkü kültür ve din bir milleti ayakta tutan en temel unsurlardandır. Tarih, kendi dinlerini ve kültürlerini terk eden kimselerin milli benliklerini de kaybettiklerine şahitlik etmektedir. Nasıl ki *Batı* kavramı Hristiyan dünyasını çağrıştırıyorsa, *Türk* kavramı da İslam’ı çağrıştırmaktadır. Türkler Müslüman olduktan sonra tarihi varlıklarını ve kültürlerini koruyabilmişlerdir. Ayrıca bir milletin yaşaması yarattığı kültürle mümkündür. Bu nedenle misyonerler yöntem olarak maskeli vakıf ve dernekler aracılığı ile maddi desteğe ihtiyacı olan gençlere ulaşmakta bilahare onları kendi din ve kültürlerinden uzaklaştırmayı tercih etmektedirler. Trabzon ve ilçelerinde, bilhassa başarılı öğrencilere burs

³⁵¹ Bozdağhoğlu, Y. Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi /Yıl: 18, Özel Sayı S: 3, Ocak/January 2014, s. 10.

* Proto-Türk: Ön Türk, ilk Türk ataları.

³⁵² Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss 2466-2467.

³⁵³ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss 2468-2469.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

verme ve onları Yunanistan'a götürme faaliyetleri yapılmıştır. 2000 yılında Yunanistan'a götürülüp orada Lisede okutulan öğrenci sayısının 1200 olduğu iddia edilmektedir.³⁵⁴

Türkiye'de misyonerlerin hedef kitlelerinden en başta gelen; sokak çocukları, problemlili aileler, işsizler, hapishaneler, sağlık, eğitim ve ekonomik ihtiyaç sahipleri, dil kursları, internet kafeler, etnik gruplar (Rum, Ermeni, Süryani vb. kökenliler), sözde etnik gruplar (Kürtler, Lazlar ve Gürcüler vb.), Aleviler.³⁵⁵ Misyonerler potansiyel olarak gördükleri bu grup ve kimselere ulaşarak onlar üzerinden ideallerini gerçekleştirmeye özen göstermektedirler.

Pontuscu faaliyetler, yukarıdaki yazılı kaynakların dışında 102.3 FM bandından yayın yapan Akrites Pontus Radyosu aracılığıyla da sürdürülmektedir.³⁵⁶

Rumların kullandığı bir başka yöntem de, ortak kültür vurgusudur. Rumlar bu bağlamında bazı yerel basın-yayın organları vasıtasıyla iddialarına haklılık kazandırmak için sözde ortak kültür olarak *horon* ve *kemençeyi* ön plana çıkarmaktadır. Fakat kemençe ve horon Doğu Karadeniz halkının kendilerine mahsus bir kültürüdür ve Rumlar bunu Türklerden almışlardır. Yapılan araştırmalardan edindiğimiz bilgilere göre kemençe; sadece horon, karşılama kolbastı vb. oyunlarda çalınan bir enstrüman değil aynı zamanda birçok trajik olayları dillendiren ağıtlara da eşlik eden bir çalgı türü olarak da kullanılmıştır. Romanlar, türküler, şiirler, ağıtlar vs. sözlü tarih aktarıcılarıdır ve bunlar olayların içerikleriyle ilgili bilgiler taşırlar. Dolayısıyla Karadeniz yöresinde kemençe eşliğinde söylenen türkü ve ağıtlar, savaş yıllarında yaşanan acıların belgelenmesi bakımından da bir öneme sahiptir.

Nitekim I. Dünya Savaşı yıllarında Rus Ordusunca Karadeniz yöresini işgal edilince yaşanan dramatik olaylar, dönemi yaşayan ve savaşa katılan kemençe ustası "Kahraman" lakaplı Göreleli *Halil Kodalak Ağa* (1878-1964) ve yetiştirdiği "Piçoğlu" lakaplı *Osman*

³⁵⁴ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss 2458.

³⁵⁵ Arslantürk, Z. Adı geçen eser, ss 2449-2450.

³⁵⁶ <http://soruvecevap.blogcu.com/pontus-sorunun-tarihi-yunanistan-in-pontus-faaliyetleri/3626101>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gökçek (1901-1946) tarafından *ağıt* tarzında bazı besteler yapılmıştır.³⁵⁷ Birçok türkü gibi ağıtların da hem güftesi hem de bestesi bu sanatçılara aittir. Kemeçe eşliğinde söylenen bu müzik türünün özgün bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Görele yöresi kemeçeciliği kadim bir geleneğe sahiptir ve bu durum Görele'nin kemeçe bölgesi (kemeçenin başkenti) olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Karadeniz kemeçesi, Doğu Karadeniz Bölgesinden Yunanistan ve diğer ülkelere göç etmiş olan mübadil Rum ve Ermeniler tarafından götürülmüş ve halen de oralarda kullanılmaktadır.³⁵⁸ Özet olarak Türklerin ürettiği ve kendilerine özgü bu kültürün paydaşı ya da ortağı yok, sadece kültürleşme söz konusu olabilir. Pontuscuların “*ortak kültür*” söylemi ile gelecekte kendilerine tepki gösterilmemesine ve kucak açılmasına bir zemin hazırlama girişimi olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Tüm bu bilgi ve belgelere dayanarak Ermeni ve Pontusluların hayali emellerine karşı bölge güvenliği açısından şunlar önerilebilir.

- Rumların sözde ortak kültür olarak (*horon, kemeçe* vs.) belirttikleri bu iddialarının arkasındaki niyetleri araştırılmalıdır.
- Yunanlıların Türkiye'yi maksatlı ziyaretleri, “Türk-Yunan kardeşliği” gibi temaları işlemeleri ve bazı köylerin eskiden Rum köyü olduğu şeklindeki iddiaları ve bu iddialara yönelik maksatları yetkililerce mercek altına alınmalıdır.

³⁵⁷ Korkmaz, M. A. “Doğu Karadeniz'in İşgale Bağlı Göç Tarihinde Sefer ve Seferberlik Türküleri” Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür), Editörler: Mehmet Fatsa- Mehmet Özmenli, DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2017. ss. 349-354.

³⁵⁸ Çelebi, İbrahim, <http://www.kemence.com/tarihce.html> (27.08.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- “*Kardeş Belediye*” gibi isimler adı altında Yunanistan’daki bazı belediyelerin Karadeniz’deki bazı belediyelere maddi yardımda bulunmaları maksatlı bir Pontus projesi olup olmadığı araştırılmalıdır.
- Anadolu’da bazı yerleşim birimlerinin ya da arazilerin eski isimlerini kullanıyor olması, Rum ya da Ermeniler tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmasına müsaade edilmemelidir.
- Rumların Doğu Karadeniz Bölgesi’nden gençleri kandırarak Yunanistan’a götürme, Yunan kültür ve idealini sinsice öğretmek için öğrencilere karşılıksız burslar verme, ücretsiz dil kursları sağlama, yemek, barınma ve giysi temin etme faaliyetleri takip edilmelidir. Gençlerin yasa dışı faaliyetlerden uzak durmaları konusunda ortak bilinç oluşturulmalıdır. Bu kapsamda öğrencilere, özellikle milli değer ve kültürüne sahip çıkma şuuru ve bilinci kazandırılması gerekmektedir.
- Misyonerler; ‘*Osmanlı’nın baskı ve dayatması nedeniyle Müslümanlığa geçmiş ve halen Karadeniz Bölgesinde yaşayan “Gizli Hıristiyanlar” olarak adlandırılan Rum azınlığın yaşadığı*’ iddialarını yaymaya çalışmaktadırlar. Esasında bunların hayal, safsata, iftira ve art niyetli bir proje olduğu halka anlatılmalıdır.
- Bölgede Hıristiyan kültürünün emaresi sayılan eski kilise ve tapınakların onarılması yönündeki çalışmaların amacı araştırılmalıdır.
- Misyonerlik faaliyetleri gelir düzeyi düşük kesimlere, gençlere, çocuklara ve kadınlara odaklanmakta olduğu konusunda bölge halkı bilinçlendirilmelidir.
- Pontus üzerine zararlı yayın yapan TV, Radyo ve sosyal medya, yetkililerce takibe alınmalıdır.
- Pontuşçuluk, sözde Pontus soykırımı, sözde Ermeni soykırımı gibi konu ve iddiaları içeren zararlı yayınlar noktasında devletimiz bir önlem almalıdır. Bilhassa bunların çoğu sonradan Türkçeye çevrilip ve piyasaya sürülmektedir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

KAYNAKÇA

Aktaş, Serap. Gümüşhane ve Çevresinde Ermeni Faaliyetleri (185-1914), KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Trabzon, 2008.

Albayrak, Haşim. 1. Dünya Savaşında Doğu Karadeniz Muharebesi ve Of Direnişi, Genişletilmiş 3. Baskısı, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul, 2010.

Arslantürk, Zeki. “Doğu Karadeniz’de Etnik Grup İddiaları ve Misyonerlik Faaliyetleri”, XV. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 11-15 Eylül 2006), 6. Cilt (Birinci Dünya Savaşı), Ayırbaşım, Ankara, 2010.

Çelik, Selimoğlu Nihat. Doğu Karadeniz’de Kuva-i Milliye ve Mihenk Yeri Görele, Ümit Ofset Matbaacılık, Çarşıbaşı (Trabzon), 2013.

Çapa, Mesut “Trabzon’da Rus İşgali ve Sonuçları”, *Türk Kültürü*, Sayı: 433, Mayıs 1999.

Karadeniz, Hayrettin. “Harşit Savunması ve Cepheinin Gerisindeki Halk, (Tirebolu, Görele ve Doğan kent Örneği)”, Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür), Editörler: Mehmet Fatsa- Mehmet Özmenli, DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2017.

Karagöz Yerdelen, Betül – Çikrikci, Tolga. “Kafkasya’nın İşgalinden Hocalı Soykırımı’na Karabağ Meselesi,” 25. Yılında Hocalı Soykırımı Uluslararası Sempozyumu, T.C. Giresun Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi. Editör: Betül Karagöz Yerdelen, Editör Yrd. Abbas Karaağaçlı-Kurtuluş Yılmaz Genç, 25. Yılında Hocalı Soykırımı E-Kitabı, (ISBN: 978-605-4239-70-2), 2017.

Korkmaz, Mehmet Akif. “Doğu Karadeniz’in İşgale Bağlı Göç Tarihinde Sefer ve Seferberlik Türküleri” Harşit Vadisi (Tarih-Coğrafya-Kültür), Editörler: Mehmet Fatsa- Mehmet Özmenli, DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İstanbul, 2017.

Özüçetin, Yaşar - Özcan, Murat. *Milli Mücadele İçerisinde Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Rolü*, Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 16, Kış 2008 s. 52. (Nakledilen kaynak: Cemiyet-i Akvam ve Türkiye’de Ermeni ve Rumlar, Dahiliye Nezareti Muhacirin Müdireyet-i Umumiyesi Neşriyatından, Numara 6, İstanbul 1337/1921.

San, Sabri Özcan. Rusların Gümüşhane İlini İşgali, İstanbul, 1993.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Tellioğlu, İbrahim. “Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Cilt: XX /Sayı: 60, Kasım-2004.

Tozlu, Selahattin. “Gümüşhane ve Çevresindeki Ermeni Hareketleri”, Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane (13-15 Haziran 1990), Ankara, 1991.

Yüksel, Ayhan. “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun” Karadeniz İnceleme Dergisi, Yıl 9, Sayı 17, Güz-2014, ss. 55-70. (<http://dergipark.gov.tr/kid/issue/10140/124683>)

Yüksel, Ayhan. “Görel: Coğrafyası, Tarihi, Tarihi Şahsiyetleri.” Cumhuriyetin 80. Yılında Görel Kültür-Sanat Sempozyumu (20 Aralık 2003 Bildiriler), ss.1-27, Yayına Hazırlayanlar: Seyfullah Çiçek-Sadi Kaya- Ayhan Yüksel, Melise Matbaa, İstanbul, 2005.

İnternet Kaynaklar

Çelebi, İbrahim. <http://www.kemence.com/tarihce.html> (27.08.2018).

<http://tariharsivi.blogspot.com.tr/2010/09/yunanistann-pontus-faaliyetleri.html>
(20.08.2018).

Fidan, Mustafa. <http://www.milligazete.com.tr/haber/1050520/rumlarin-sinsi-plani-pontus-devleti> (20.08.2018).

<http://dergipark.gov.tr/kid/issue/10140/124683>

<http://soruvecevap.blogcu.com/pontus-sorunun-tarihi-yunanistan-in-pontus-faaliyetleri/3626101> (29.08.2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/apoyu-kenyaya-goturen-yunan-ajani-turkiyede-casusluktan-yargilanmisti-39063923> (29.08.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karadeniz Güvenliği: Donmuş Çatışmaların Bölgesel Güvenliğe Etkileri

*Selim KURT**

Özet

Karadeniz bölgesi, eşsiz coğrafi konumunun sağladığı avantajla, gerek doğu ile batı arasında ulaşımı sağlayan bir köprü vazifesi görmesi gerekse günümüz dünyasındaki gelişimin temel yakıtı olan fosil enerji kaynaklarına sahip olan Ortadoğu ve Hazar Havzası ile bu yakıtların en önemli tüketicilerinden biri olan Avrupa kıtasına komşu olması dolayısıyla önemli bir jeopolitik merkez durumundadır. Bu nedenle bölgesel istikrar, bölge devletlerinin menfaatine olduğu kadar, enerji arz ve talep eden devletler için de hayatidir. Ancak çok sayıda tehdit, bölgesel güvenlik ve istikrarı hedef almaktadır. Karadeniz bölgesinin güvenliğine yönelik en önemli meydan okuma ise, donmuş çatışmalar olarak da adlandırılan anlaşmazlık noktalarından kaynaklanmaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Sorunu, Gürcistan'daki Rus destekli ayrılıkçı bölgeler olan Abhazya ile Güney Osetya Sorunları, Moldova'daki yine Rus destekli ayrılıkçı bir bölge olan Transdinyester Sorunu ile Ukrayna ile Rusya Federasyonu arasındaki Kırım ile Doğu Ukrayna üzerindeki anlaşmazlığa dayanan sorun bölgedeki donmuş çatışma noktaları olarak anılmaktadır.. Esasen yukarıdaki bahsi geçen problemler 90'lı yılların başında sıcak çatışmaya dönüşseler de çok eski bir geçmişe sahiptirler. Bu nedenle sadece 90'lı yılların başında yaşanan çatışmalara bakarak, Karadeniz bölgesinin güvenliğine yönelik temel meydan okumayı teşkil eden bu çatışmaları anlamak mümkün olmadığı gibi, söz konusu çatışmalara çözüm getirmek de imkansızdır. Bu nedenle çalışma kapsamında, donmuş çatışmalar olarak adlandırılan

* Doç.Dr.Selim Kurt, Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, selim_kt@hotmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

anlaşmazlık noktalarının çözümüne temel teşkil etmek üzere, söz konusu çatışmaların gerçek nedenlerinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Geniş Karadeniz Bölgesi, Donmuş Çatışmalar, Dağlık Karabağ Sorunu, Güney Osetya Sorunu.

THE SECURITY OF BLACK SEA: THE EFFECTS OF THE FROZEN CONFLICTS TO THE REGION'S SECURITY

Abstract

The Black Sea Region is an important geopolitical center due to both act as a bridge between east and west because of its unique geographic potions, and it is adjacent position to the Middle East and the Caspian Basin, which have rich fossil energy sources that are the main fuels of the development of today's world, and Europe, one of the most important consumers of these fuels. For that reason the regional stability is not only vital for region's states but also the energy producer and consumer states around the region. But too many threats targets the regional security and stability. The most important challenge to the security of the Black Sea region comes from the points of disagreement, called as frozen conflicts. The Nagorno-Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia, the problem of Abkhazia and South Ossetia, which are Russian-sponsored separatist regions in Georgia, the Transdinyester problem, which is another Russian-supported separatist region in Moldova, and the conflict between Ukraine and the Russian Federation on Crimea and East Ukraine, are referred as the frozen conflict points in the region. Although they are turned into hot clashes at the beginning of 90's, they have a very long history. For that reason, it is not possible to understand these conflicts, which constitute the main challenge to the security of the Black Sea region, by looking at only clashes in the beginning of the 90s, and providing solutions to them. So, it is aimed to reveal the real causes of the conflicts as a basis for the settlement of dispute points called as frozen conflicts, at this paper.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Key Words: Black Sea, Wider Black Sea Region, Frozen Conflicts, Nagorno Karabakh Conflict, South Ossetia Conflict.

Giriş

Tarihte bilinen ilk medeniyetlerin kurulduğu sahada veya yakın çevresinde yer alan Karadeniz Bölgesi sahip olduğu coğrafi konum dolayısıyla modern jeopolitik teorilerin tamamına göre dünyanın merkezinde yer almaktadır. Bu önemi dolayısıyla tarihsel süreçte güç mücadelesinin odağında yer alan bölge, farklı milletlerin hakimiyetleri altına girmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nı takiben uluslararası sistemin Doğu ve Batı bloku şeklinde iki kutuplu bir hal alması sonucunda, 1990'ların başına kadar görece sakin bir dönem yaşamış ve dünya politik gündeminde alt sıralara düşmüştür. Ancak 1991 sonunda SSCB'nin beklenmedik bir şekilde çökmesi nedeniyle Doğu Bloku dağılıncı, Karadeniz Bölgesi yeniden dünya politik gündeminde üst sıralara tırmanmaya başlamıştır.

Başlangıçta Doğu Bloku'nun çökmesinin dünyada bir barış döneminin başlamasına vesile olacağı düşünülse de, takip eden süreçte özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'da meydana gelen krizler ve çatışmalar, bu beklentiyi kısa sürede boşa çıkarmıştır. İki kutuplu dünya düzeni çerçevesinde uygulanan sıkı blok politikaları nedeniyle, Soğuk Savaş döneminde su yüzüne çıkmayan anlaşmazlıklar, SSCB'nin çöküşünü takiben birer birer çatışmaya dönüşmeye başlamıştır. Sovyet bakiyesi ülkelerde patlak veren çatışmalar, söz konusu ülkelerin büyük kısmının aynı zamanda "Geniş Karadeniz Bölgesi" olarak adlandırılan sahanın içerisinde ve çevresinde yer alması nedeniyle Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğinin nasıl sağlanacağı sorusunu da gündeme getirmiştir.

Büyük ölçüde tarihsel süreçte Ruslar tarafından uygulanan iskan politikaları nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerinin tetiklediği Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Sorunu'nun yanı sıra Gürcistan'daki Güney Osetya ve Abhazya sorunları, Moldova'daki Transdinyester sorunu ile Ukrayna ile RF arasındaki Kırım Sorunu'na ilave olarak Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçılık problemi bölgede yer alan temel çatışma noktalarıdır. "Donmuş/dondurulmuş çatışmalar" olarak da adlandırılan söz konusu problemler, son yıllarda yaşanan gelişmeler de göz önünde bulundurulduğunda, her zaman



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

için sıcak çatışmaya dönüşme potansiyeline sahip oldukları ve sıcak çatışmaya dönüşmeleri halinde de anlaşmazlığın tarafları olan devletlerin dışındaki bölgesel aktörlerin yanı sıra küresel aktörlerin de çatışmaya müdahil olma ihtimalini bünyelerinde barındırdıkları için bölgesel güvenlik ve istikrara yönelik temel meydan okumayı teşkil ettikleri söylenebilir.

Bu nedenle Karadeniz bölgesinin güvenlik ortamının daha iyi anlaşılabilmesi için bölgesel güvenliğe yönelik en önemli meydan okumayı teşkil eden Donmuş Çatışmalar'ın ele alınarak analiz edilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu çerçevede öncelikle Karadeniz bölgesinin coğrafi sınırları çizilmiş ve küresel politikadaki yeri ortaya konmuş, takiben de Donmuş Çatışmalar'ın bölge güvenliği üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Karadeniz Bölgesi ve Önemi

40°55'K-47°15'K enlemleri ile 027°28'D-041°46D boylamları arasında yer alan Karadeniz, uzak-güneydoğu Avrupa ve Asya kıtasının uzak-batı köşesi ile Türkiye arasında konumlanmış olan bir iç denizdir. Azak Denizi hariç 436.400 km² genişliğinde olup, maksimum derinliği 2.200 metre'dir.³⁵⁹ Karadeniz altı ülkenin kıyıdaş olduğu, toplam kıyı şeridi 8.350 km olan, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Ege ve Akdeniz'e açılan, Kerç Boğazı'yla ise Azak Denizi'ne bağlanan kendine has özellikleri bulunan bir denizdir.³⁶⁰

Tarihsel olarak Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi sınırları ile hangi ülkeleri kapsadığı hususları tartışmalıdır. Bazı tanımlarda Karadeniz bölgesinin Türkiye, RF, Ukrayna, Romanya, Gürcistan ve Bulgaristan'ı içine alan altı kıyıdaş devletten oluştuğu ifade edilirken, diğerlerinde sadece RF'nin "paydaş komşuları" ile AB'nin "Doğu İşbirliği" politikasında yer alan devletleri kapsadığı belirtilmektedir. Bu hususa ilişkin bir diğer tanımlamaya göre ise,

³⁵⁹ World Atlas, "Black Sea", <http://www.worldatlas.com/aatlas/infopage/blacksea.htm> (17.02.2015).

³⁶⁰ Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, "Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?" (2014), http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=136 (17.02.2015) ve Ramazan Topdemir, "Karadeniz'de Türk ve Kıyıdaş Ülkelerin Deniz Kuvvetleri'nin Deniz Güvenliğine Katkıları", **Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve İşbirliği Paneli**, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.180.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karadeniz bölgesi AB'nin "Karadeniz Sinerjisi" girişiminin tüm katılımcıları ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nin üyelerini de içeren "Geniş Karadeniz Bölgesi" ya da "Geniş Karadeniz Sahası" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaya göre bölge, Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin yanı sıra Ermenistan ve Azerbaycan gibi Güney Kafkasya ülkelerine ve AB'ye dahil olan Yunanistan ile birlikte Moldova'yı da içermektedir.³⁶¹ Son yıllarda bu tanımlamanın bölge için daha yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.³⁶² Esasen Geniş Karadeniz Bölgesi tanımının uluslararası camia tarafından kabullenilmesi yakın bir dönemde gerçekleşmiş olup, bu kabulde Avrupa ve ABD'nin yanı sıra bölge ülkelerinden yetkililerin ve araştırmacıların Geniş Karadeniz Bölgesi'ne ilişkin seminerler dizisinde bir araya getirilmesinde önemli bir rol oynayan Amerikan Marshall Fonu'nun çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir.³⁶³

Günümüzde Geniş Karadeniz Bölgesi üzerindeki güç rekabeti yeniden alevlenmiş olup, bölgeye daha fazla ilgi duyulmasına ve bu çerçevede bölge üzerindeki güç mücadelesinin yeniden alevlenmesine neden olan üç önemli gelişmeden söz edilebilir. Öncelikle Romanya ve Bulgaristan gibi Karadeniz'e kıyıdaş olan AB üyesi ülkelerin çabaları Batı'da Geniş Karadeniz Bölgesi'ne daha fazla ilgi duyulmasına neden olmuştur. Söz konusu ülkeler AB ve NATO'nun genişleme projelerinin kendi ülkelerinde son bulmaması, genişlemenin mümkünse Karadeniz'in batı kıyılarından doğu kıyılarına kadar devam etmesi gereğine işaret ederek, Batı'nın ilgisinin bu bölgeye odaklanmasını sağlamışlardır.

Bölgenin öneminin artmasına neden olan ikinci etken ise Geniş Ortadoğu'dur. Özellikle 11 Eylül 2001'den sonra Batı'nın stratejik dikkatinin yönünde çok büyük bir değişiklik meydana gelmiş olup, bu çerçevede bir yandan Avrupa'da istikrarın pekiştirilmesi düşüncesi ve bir yandan da Geniş Ortadoğu Bölgesi'nden yayılan yeni tehditler Geniş Karadeniz Bölgesi'nin ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu çerçevede bir zamanlar

³⁶¹Carol Weaver, Black Sea Regional Security: Present Multipolarity and Future Possibilities, **European Security**, 20 (1), 2011, s. 2.

³⁶² Kamil Ağacan, "Karadeniz'e Kafkasya'dan Bakmak", **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 2007, s. 193.

³⁶³Svante E. Cornell ve diğerleri, "The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security", **Silk Road Studies**, 2006, s. 16.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Avrupa'nın çevre-kuşağında sayılan Geniş Karadeniz Bölgesi şimdi çok daha yakında, bir bakıma merkezi Avrupa ile Geniş Ortadoğu arasında bir kilit taşı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu nedenle de Avrupa-Atlantik topluluğunun güney kenarını güçlendirecek daha genel bir strateji çerçevesinde bu bölgeyi Batı'ya entegre etmenin ve böylelikle de istikrarlı kılmanın gerekliliği daha net bir biçimde anlaşılmaya başlanmıştır.

Bölgenin dünya politik gündemine girmesini sağlayan üçüncü etmen ise enerji güvenliğidir. Enerji fiyatlarındaki artış, Moskova'nın 2005 kışında Ukrayna'ya enerji sevkiyatını durdurması ve Ortadoğu'daki istikrarsızlığın artması gibi nedenlerle son yıllarda daha çok önem kazanan enerji güvenliği bağlamında Geniş Karadeniz Bölgesi sahip olduğu coğrafi konum dolayısıyla Hazar'dan Avrupa pazarlarına enerji, özellikle de doğalgaz iletiminde kullanılan kilit önemdeki transit bir hat olarak önem kazanmıştır. Orta Doğu bölgesindeki karşılıkların yanı sıra Rusya'nın güvenilir bir tedarikçi olduğu hususları da göz önünde bulundurulduğunda bu hat enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir.³⁶⁴

2. Donmuş Çatışmalar ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri

Karadeniz Bölgesi çok sayıda tehdit ve risk ile mücadele etmekte olup, bu güvenlik problemleri bölgeyi değişken, güvensiz ve istikrarsız bir hale getirmektedir. Bu nedenle güvensizlik nosyonu, halen "Geniş Karadeniz Bölgesi"nde yer alan devletler arasındaki ilişkilerin merkezinde yer almaktadır.

Bölgedeki güvensizlik ortamını ve çatışmaları besleyen temel nedenlerden ilki 1990'lar boyunca tüm bölgede etkili olan ve hem iç hem de dış politikayı domine eden devlet inşası sürecidir. Bu sürecin tetiklediği, ulus inşası ve etnik kimlikle de bağlantılı olan birkaç adet yeni, çoğunlukla zayıf ve başarısız devletin doğuşu, milliyetçiliği ve onun retorliğini Karadeniz Bölgesi'nin politik gündemine ve uygulamalarına sokmuştur. Söz konusu milliyetçi retorüğün körüklediği ve SSCB'nin çökmesini takiben patlak veren ve ayrılıkçılık

³⁶⁴ Ronald Asmus, "Geniş Karadeniz için Avrupa Atlantik Stratejisi Belirlenmesinde Bundan Sonraki Adımlar", *Avrasya Dosyası*, 13 (1), 2007, s. 11-14.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

amacı güden çatışmalar Karadeniz'in hem doğu hem de batı sahillerini etkilemiş ve Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Dağlık Karabağ'a ilave olarak Ukrayna'da Kırım ve Doğu Ukrayna gibi Moskova yanlısı uyduların doğmasına neden olmuştur. Ve bu bölgeler ufukta çözümün görünmediği “donmuş çatışmalar” olarak etiketlenmişlerdir.

Bununla birlikte Ağustos 2008 Savaşı ile RF ile Ukrayna arasındaki 2014 tarihli çatışma söz konusu anlaşmazlıkların yeniden sıcak çatışmaya dönüşme potansiyelini bünyelerinde barındırdıklarına güzel birer örnektir. Ayrıca günümüzde söz konusu ayrılıkçı bölgelerin arkasında sahip olduğu doğal kaynak zenginliklerine dayanarak adeta küllerinden doğan RF de yer almaktadır.

Güvensizlik ve çatışma ortamını besleyen ikinci unsur ise coğrafyanın bölgede eski önemini yitirerek, bir kazanç olmaktan çıkmasıdır. Bu nedenle Karadeniz artık sadece RF'nin doğrudan erişim sahası içinde yer almamaktadır, aynı zamanda ABD gibi diğer büyük aktörlerin de güç politikalarını uyguladığı bir arena haline dönüşmüştür. Bu nedenle etki alanı retoriğinin mantığı Karadeniz Bölgesi ile yeni bağımsızlığını kazanan devletlere yönelik Rus politikasında hakim olmaya devam etmesine rağmen, bu retorik yerel manada direnç ve şüpheyle karşılanmış ve gerçek anlamda devletlerarası işbirliği imkanını ortadan kaldırdığı için, RF hariç, bölgedeki diğer devletler tarafından kabul görmemiştir.³⁶⁵

Bu çerçevede bölgedeki istikrara ve güvenliğe yönelik tehditlerden belki de en önemlisi bölge devletleri arasındaki mevcut ve potansiyel askeri çatışmalar olup, bölgede etkili olan çatışmalı komşuluk nosyonu bir istikrarsızlık ve güvensizlik kaynağı olarak dikkate alınmalıdır.³⁶⁶ “Donmuş/dondurulmuş çatışmalar”³⁶⁷ olarak da adlandırılan söz konusu

³⁶⁵Panagiota Manoli, “An Emerging Two-Tier Regionalism Around the Black Sea? Balancing Cooperation and Conflict Dynamic”, Gheorghe Erizanu (Ed.), **The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road**, 1. Baskı içinde (10-19), Bucharest: Cartier Publishing House, 2009, s. 11-12.

³⁶⁶Mitat Çelikpala, “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, The Commission on the Black Sea (2010), http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Security_in_the_Black_Sea_Region.pdf (26.09.2014).”, s. 13-14.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

problemlerin çözümsüz kalması bölgenin gelişimini önemli ölçüde engellemekte olup, bu çatışmaların çözümsüzlüğü bölgesel işbirliğini engelleyerek, bölge devletlerinin birbirlerine sınırlarını kapatmalarına ve bölge üzerinde önemli sosyo-ekonomik ve siyasi-askeri etkileri olan bir takım izolasyonist politikaların uygulanmasına neden olmaktadır.³⁶⁸

Bu bölümde, Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğine yönelik en önemli meydan okumayı teşkil eden ve donmuş çatışmalar olarak da adlandırılan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunları, Moldova'daki Transdinyester sorunu ile 2014 yılında RF'nin Kırım'ı ilhakıyla sıcak çatışmaya da dönüşen Ukrayna ile RF arasındaki sorunun nedenleri tarihsel süreçte ele alınarak, ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. Dağlık Karabağ Sorunu

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'nün 270 km batısında, Ermenistan sınırına yakın olan Dağlık Karabağ, resmi olarak Azerbaycan Cumhuriyeti'nin parçası olmasına karşın de-

³⁶⁷ Donmuş çatışma ya da dondurulmuş çatışma (Frozen conflict); Bir çözüm bulununcaya kadar buzdolabına kaldırılmış olan çatışmalardır. İki güçlü bağımsız mit bu gerçekçi olmayan yaklaşımı beslemektedir: 1) Çözümlerin taraflarca bilinmesine karşın, 2) Hareketsiz duran taraflar bir mucize beklemektedirler. Donmuş çatışmaların görünüşteki durgun hallerinin sorunu ortadan kaldırmadığının taraflarca anlaşılması sorunun çözümü için hayatiyet arz etmektedir. Zaman, çatışma çözümüne muhakkak olumlu bir şekilde katkı yapmamakta ve sürüncemede kalmış olan çatışmalar sürekli olarak yeni çıktılar ve gerçeklikler üretmektedirler. Donmuş çatışmalar terimi genel olarak Geniş Karadeniz Bölgesi'ndeki ihtilafları (Transdinyester, Güney Osetya, Abhazya ve Dağlık Karabağ) tanımlamak için kullanılmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Filon Morar, "The Myth of 'Frozen Conflicts': Transcending Illusive Dilemmas", **Per Concordiam: Journal of European Security and Defence Issues**, 1 (2), 2010, s. 11.

³⁶⁸Akhmed Gumbatov, "Track Two Diplomacy in the Nagorno-Karabakh Conflict: An Infrastructure for Peace", Kornely Kakachia (Ed.), **Reinvegorating Cross Border Cooperation in Black Sea Region: Visions for Future** içinde (87-93), Tiflis: Universal, 2012, s. 87.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

facto³⁶⁹ olarak bağımsız bir bölgedir ve bu bölge üzerindeki Azeri-Ermeni anlaşmazlığının kökleri çok eski tarihlere kadar gitmektedir.³⁷⁰

SSCB'nin dağılmasını takiben birlik içindeki cumhuriyetlerin resmi olarak bağımsızlığını kazanmasından ve söz konusu cumhuriyetlerin sınırlarının uluslararası sınırlar olarak tanınmasından sonra ortaya çıkan diğer çatışmalardan farklı olarak Karabağ sorunu, iki federal cumhuriyet arasındaki bir iç çatışma olarak daha SSCB döneminde patlak vermiştir.³⁷¹

18. yüzyıldan itibaren genel olarak Kafkasya'ya yönelik paylaşım mücadelesi ve büyük güçlerin bölgeye yönelik stratejik hedefleri nedeniyle, göçler dahil bölgede yaşanan gelişmeler Dağlık Karabağ sorunun temellerini atmıştır. Sorunun doğuşu açısından en önemli olaylardan biri ise Ermenilerin bölgeye toplu olarak yerleştirilmeleri sürecidir. 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması ile günümüzdeki Ermenistan ve Azerbaycan topraklarını ele geçiren Rus İmparatorluğu'nun Dağlık Karabağ bölgesine de hakim olması bölgenin kaderini derinden etkilemiştir. Bölgeyi hakimiyeti altına alan Ruslar Kafkasya'ya Anadolu'dan ve İran topraklarından en az 1 milyon Ermeni'yi göç ettirmişlerdir. Bu esasen Rusların bölgede Ermeni Devleti kurma planlarının da bir parçasıdır. Ruslardan bu şekilde destek gören Ermeniler, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşanan küresel ve bölgesel gelişmelerin de etkisiyle, dışarıdan verilen vaatler ve yükselen milliyetçilik sonucu hızlı bir şekilde örgütlenmeye başlamışlardır.

Kafkasya'daki milli uyanış hareketleri de etnik çatışmalara paralel olarak gelişmiş ve özellikle 1905 yılı Azeri ve Ermeni toplumları arasındaki kanlı çarpışmaların yaşandığı bir yıl olarak tarihe geçmiştir. 20. yüzyılın başlarında çok sayıda Ermeni örgütü, bölgede “Büyük

³⁶⁹Uygulamada, fiilen, fiili anlamlarına gelen Latince bir kelime.

³⁷⁰Nadia Alexandrova-Arbatova, “Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia's Relations with the West”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (293-319), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 304.

³⁷¹Anna Matveeva, “Conflicts in the Wider Black Sea Area”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (177-225), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 179-180.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ermenistan'ın kurulması için çalışsa da bir yandan SSCB'nin diğer yandan da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması bu girişimleri zayıflatmıştır.

28 Mayıs 1918'de kurulan ve 27 Mayıs 1920'de SSCB tarafından işgal edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) adıyla otonom bir bölge oluşturulmuştur. Soğuk Savaş döneminde ilki 1945 yılında ikincisi ise 1964 yılında olmak üzere iki kez Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, DKÖB'nin kendilerine verilmesini talep etmiştir.

Azerbaycan içerisinde yapay olarak oluşturulan DKÖB'de Ermenilerin etnik yoğunlunun sağlanması ve DKÖB'nin Ermenistan'a bağlanması için kapsamlı hazırlıkların gerek SSCB içerisinde gerekse de dışında sürdürülmesi faaliyetleri SSCB'nin dağılması sürecinde bölgede çatışmaların alevlenmesine neden olmuştur. 1980'lerin sonuna doğru iki cumhuriyet arasında başlayan küçük çaplı çatışmalar, 1990'ların başında tam anlamıyla savaşa dönüşmüştür.³⁷²

İki ülke arasında 90'lı yılların başındaki çatışma, Dağlık Karabağ bölgesinin Azerbaycan'dan bağımsızlığını kazanmasına yönelik Ermeni hareketinin 1988'de yeniden alevlenmesini takiben canlanmıştır. Şubat 1988'deki ayrılma beyanı, ayrılık nedenini Dağlık Karabağ Ermeni topluluğunun kültürel ve dinsel özgürlüğüne yönelik Sovyet ve Azeri otoriteleri tarafından girilen ciddi sınırlamalara karşı uzun süreli bir kızgınlığın nihai sonucu olarak açıklamaktadır.³⁷³ Dört senelik bir tırmanmanın ardından 1992'de iki ülke arasında patlak veren savaş, Ermenilerin, Azerbaycan topraklarının toplam olarak yüzde 20'sine tekabül eden Dağlık Karabağ ile çevresindeki bölgelerin işgaliyle sonuçlanmıştır. Ancak savaşın Ermenistan'ın açık bir zaferiyle bitmesine karşın, Ermenistan savaşı kazanmakla

³⁷² Araz Aslanlı, "Kafkasya'da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit", Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (153-193), Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 154-162.

³⁷³ Alexandrova-Arbatova, a.g.e., s. 304.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

barışı elde edememiş ve RF'nin aracılık ettiği ateşkes ancak Mayıs 1994'te imzalanabilmiştir.³⁷⁴

Savaş sırasında bölgede yerleşik toplulukların önemli bir kısmının yer değiştirmeye zorlanmasıyla Dağlık Karabağ çatışmasındaki etnik ayrılık hemen hemen tamamlanmıştır. Özellikle göçe zorlanan toplulukların da alevlendirdiği her iki ülkedeki aşırı milliyetçi söylemin büyük ölçüde anlaşma zeminini ortadan kaldırdığı Ermenistan'daki ve Azerbaycan'daki iç gelişmeler de önemli ölçüde bu çatışmadan etkilenmiştir.

Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan ve Ermenistan seçmenlerinin en hassas olduğu meselelerden biri olduğu için her iki ülkedeki politik durum üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede Azeri ve Ermeni yöneticiler, ülkelerindeki reformları gerçekleştirmek istemediklerinde veya hatalarını ve eksikliklerini gizlemek istediklerinde söz konusu çatışmayı bahane etmektedirler. Çatışmadan kaçan 700.000 mülteciyi barındıran Azerbaycan bir yandan da topraklarında devam eden işgalin zorluklarını omuzlamaya zorlanmıştır. Bununla birlikte Ermenistan da yaklaşık 400.000 mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Hem Ermenistan hem de Azerbaycan AGİT Minsk Grubu'nun himayesindeki müzakerelere devam etmektedir. Ancak, şimdiye kadar görüşmelerde kayda değer bir ilerleme sağlanabilmiş değildir.³⁷⁵

Bu tekliflerin zayıf noktası hepsinin içerisinde bölünmeye neden olma potansiyeli taşımasıdır ki, bu tür tekliflerin en büyük zorluğu Güney Kafkasya'nın gerçeklerinin tam manasıyla anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Topraksal bütünlük ile kendi kaderini tayin hakkı prensiplerini dengeleyen bir konfedere çözüm Azerbaycan tarafından topraksal bütünlüğün terk edilmesi olarak anlaşılırken, Ermenistan için ise askeri gerçekliğin mantıksal

³⁷⁴ Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", **Perceptions**, 4 (2), 1999, s. 101. ve Alexandrova-Arbatova, a.g.e., s. 305.

³⁷⁵ Franz-Lothar Altmann ve diğerleri, "Democracy and Good Governance in the Black Sea region", **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 2010, s. 309-310. ve Rainer Freitag-Wirringhaus, "Prospects for Armenia and Azerbaijan Between Eurasia and the Middle East", Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (53-87), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, 2008, s. 71.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sonucunu temsil etmektedir. Bu nedenle, Azerbaycan'ın AGİT'in arabuculuk çabalarından memnuniyetsizliğini anlamak zor değildir.³⁷⁶

Günümüzde her iki taraf da zamanın kendi lehlerine işlediğine inandıkları için, çatışmaya politik bir çözüm bulma hususunda aceleci davranmamaktadırlar. Bu çerçevede Ermeni tarafı askeri üstünlüğüne güvenerek, Azerbaycan'ın asla Dağlık Karabağ'ı yeniden ele geçirecek askeri yeterliliğe sahip olamayacağına inanmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan'ın eninde sonunda çatışmayı güç kullanarak çözmeye çalışacağına dair Ermeni tarafındaki beklenti, onu RF ile güçlü askeri bağlantılara zorlamaktadır. Diğer taraftan Azerbaycan tarafı ise Ermenistan'ın yutabileceğinden daha büyük bir lokma çiğnediğini, bu nedenle de uzun dönemde bu pozisyonunu devam ettiremeyeceğini düşünmekte ve artan petrol gelirleriyle güçlü bir ordu inşa ederek, süreç içerisinde Ermenistan'a politik ya da askeri bir çözüm empoze edebileceğini tahayyül etmektedir.³⁷⁷

Son yıllarda her iki tarafın da, ancak özellikle Azerbaycan'ın, büyük bir askeri gelişimine şahitlik edilmektedir. 1997'de her iki ülkenin askeri harcamaları yaklaşık olarak aynı seviyedeyken, 1997'den itibaren Azerbaycan tarafından önemli bir kapasite inşası gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan'ın askeri harcamaları 2007'ye kadar Ermenistan'ın yıllık harcamalarından üç kat daha fazladır. 2002'den 2007'ye kadar Ermenistan savunma bütçesini iki kat artırırken, Azerbaycan üç kattan fazla artırmıştır.³⁷⁸ Esasen 2003 yılındaki 130 milyon dolarlık nispeten düşük savunma bütçesi ile karşılaştırıldığında Bakü 2011'de dünyada askeri harcamalar hususunda en büyük oransal artışı gerçekleştiren ülke olmuş ve aynı yıl 3 milyar dolara ulaşan askeri harcamaları Ermenistan'ın tüm bütçesini aşmıştır.³⁷⁹

³⁷⁶ Freitag-Wirminghaus, a.g.e., s. 72.

³⁷⁷ Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", s. 101.

³⁷⁸ Özgür Özdamar, "Security and Military Balance in the Black Sea Region", **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 2010, s. 356.

³⁷⁹ Gumbatov, a.g.e., s. 88.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Çözumsuzlüğün tetiklediği silahlanma yarışının sonuçları sahaya da yansımış olup, bu çerçevede 1994'teki ateşkesten bu yana taraflar arasında yaşanan en sert çatışma 2 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Ermeni güçlerinin Azeri mevzilerine ateş açması ve açılan ateş dolayısıyla Azeri tarafında sivil kayıpların yaşanması nedeniyle karşı saldırıya geçen Azerbaycan Ordusu stratejik öneme sahip bazı tepeleri ve yerleşim birimlerini ele geçirmiştir.³⁸⁰ Takiben Rusya'nın arabuluculuğunda 5 Nisan 2016'da Moskova'da bir araya gelen Azeri ve Ermeni Genelkurmay Başkanları'nın ateşkes hususunda anlaşmalarına karşın, birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlayan taraflar arasındaki çatışmalar halen zaman zaman devam etmektedir.³⁸¹

2.2. Güney Osetya Sorunu

Güney Osetya, Gürcistan'ın kuzey-orta bölgesinde yerleşik küçük ve son derece dağlık bir sahadır. Güney Osetya kuzeyde Büyük Kafkas Dağları ve RF'ye bağlı olan Kuzey Osetya Otonom Cumhuriyeti ile sınırdadır. 3.900 kilometre karelik bir alanı kaplayan Güney Osetya genel olarak kırsal bir yapıya sahiptir.³⁸²

Osetler, sayıları 700.000'in biraz üzerinde olan bir etnik gruptur ve Güney Osetya'da yaşayan Osetler'in sayısı Kafkasya'daki Osetler'in sayısının ancak yüzde 5'i kadardır.³⁸³ Bu çerçevede Güney Osetya'nın yaklaşık olarak 70.000 olan nüfusunun ancak 40.000'ni etnik Oset iken, 20.000-30.000'inin ise etnik Gürcü olduğu tahmin edilmektedir.³⁸⁴

³⁸⁰ NTV, "Azerbaycan: Ermenistan'la çatışmalarda 12 askerimiz şehit oldu" (02.04.2016), http://www.ntv.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistanla-catismalarda-12-askerimiz-sehit-oldu,n4QgZBs0yUCLyE2pWs6xFQ?_ref=infinite (08.04.2016).

³⁸¹ BBC, "Azerbaycan: Ermeniler Dağlık Karabağ'da Ateşkesi 119 Kez İhlal Etti" (07.04.2016), http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160407_azerbaycan (08.04.2016).

³⁸² Greg Jentsch, "What are The Main Causes of Conflict in South Ossetia and How can They Best be Addressed to Promote Lasting Peace", **The BSIS Journal of International Studies**, (6), 2009, s. 1.

³⁸³ Ahmet Öztürk, "Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar", **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 4 (7), 2009, s. 4-5.

³⁸⁴ Jentsch, a.g.e., s. 1-2.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gürcistan'daki Osetler 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol ordularının Kafkasya'yı işgali üzerine Kafkas dağlarını aşarak Gürcistan'a yerleşmişlerdir. Ancak Gürcü tarihçiler, Güney Osetya bölgesinin tarihin her döneminde Gürcistan'ın bir parçası olduğunu, Osetlerin bu topraklara son iki yüzyıl içinde kuzeyden göç ettiklerini ileri sürmektedirler.³⁸⁵

Büyük ölçüde 10. yüzyılda Bizans etkisiyle Hristiyanlaşmaya başlayan Osetler, Kafkas Sıradağları'nı aşan tek geçit olan Daryal Boğazı'nı ellerinde bulundurdıkları için stratejik bir öneme sahip olmuşlardır. Osmanlı egemenliği altında kaldıkları 17. yüzyılda dahi İslam'ın güçlü etkisine rağmen Hristiyanlıklarını muhafaza eden Osetler için Hristiyanlık olgusu Gürcülerle yakınlaşmalarında önemli bir rol oynamıştır. Din faktörünün yanı sıra coğrafi birliktelik de Gürcülerle Osetler'in uzun bir süre yakın bir ilişki kurmalarını sağlamıştır. Esasen Kafkas dağlarının kuzeyinde yaşayan Osetler 18. yüzyıldan itibaren güneye yani Gürcü topraklarına doğru yayılmaya başlamışlardır.³⁸⁶

Oset toprakları Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile kuzeydeki büyük komşu Ruslar tarafından istila edilmiştir. Rusların bu bölgeye duyduğu ilgi büyük ölçüde bölgenin Ruslar'a Gürcü sömürge bölgesine dağlar arasından emin bir koridor sunmasından kaynaklanmaktadır.³⁸⁷ 1774 tarihinde bölgeyi kontrolü altına alan Rus Çarlığı, 1784'de Vladikavkaz şehrini inşa ederek Kafkas yollarını eline geçirmiştir ve bu tarihten sonra Osetler bölgede Rusların en güvenilir müttefiklerinden biri olmuştur.³⁸⁸

³⁸⁵ Merve İrem Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 2 (3), 2007, s. 72-73.

³⁸⁶ Şenol Kantarcı, "Kafkasya'da Etnik Çatışmalar Ekseninde 'Güney Osetya' Sorunu", Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (229-289), Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 240.

³⁸⁷ Christian Neef, **Kafkasya Rusya'nın Kanayan Yarası**, 1. Baskı, İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi, 2004, s. 36.

³⁸⁸ Kantarcı, a.g.e., s. 240.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Güney Osetya bölgesinin Gürcistan ile zoraki birliği ise 19. yüzyıl ortalarında gerçekleşmiş olup, Osetya bu bölgeyi ele geçiren Rus çarlarının, bölgenin güneyini Gürcistan'ın yönetimine sokmalarından beri bölünmüş durumdadır.³⁸⁹ Osetler, Ruslara karşı hiçbir zaman direniş göstermedikleri gibi, hatta daha sonraları Kafkaslar'daki en Sovyetleşmiş halk olarak da kabul edilmeye başlanmışlardır. Diğer taraftan, bu nitelikleri dolayısıyla, Gürcistan'ın hakimiyetinde kalan Güney Osetler, Gürcüler tarafından yabancı emperyal gücün (Rusların) yardımcısı olarak da algılanmışlardır.³⁹⁰

Etnik Osetler ile Gürcistan hükümeti arasındaki ilk çatışmalar 1920'de Osetlerin özgürlük için isyan etmesi üzerine patlak vermiştir.³⁹¹ Rus Devrimi sırasında Güney Osetya, Menşevik Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'nin bir parçası olmuştur. Kuzey Osetya ise Bolşevik güçlerin hakimiyeti altında kalmıştır. Menşevik Gürcülerin yenilmesi üzerine, 1936'ya kadar Güney Osetya'ya Transkafkasya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin içerisinde özerk bir bölge statüsü verilmiştir. 1936'dan 1991'e kadar ise Güney Osetya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde özerk bir bölge olarak varlığını sürdürmüştür.³⁹²

Artırılan özerkliklerine karşın, Güney Osetler kendilerini politik olarak dezavantajlı görmeye devam etmişler ve Özerk Cumhuriyet statüsü elde etmeye çalışmışlardır.³⁹³ 1988'de kendisini Osetya Halk Cephesi olarak adlandıran bir örgüt, Gürcü çoğunluğun kendi kimliğini ve dilini Güney Osetya halkına empoze etme çabalarını protesto etmiştir.³⁹⁴ Ayrıca Güney Osetyalı liderler özerk bir cumhuriyet olma istediklerine ilişkin resmi taleplerini 1989'da

³⁸⁹ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 73.

³⁹⁰ Neef, a.g.e, s. 36.

³⁹¹ Jentsch, a.g.e., s. 2.

³⁹² Christian Axboe Nielsen, "The Kosovo Precedent and the Rhetorical Deployment of Former Yugoslav Analogies in the Cases of Abkhazia and South Ossetia", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (1-2), 2009, s. 175.

³⁹³ Jentsch, a.g.e., s. 2-3.

³⁹⁴ Nielsen, a.g.e., s. 175.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gürcistan Yüksek Sovyeti'ne iletmişlerdir.³⁹⁵ Ancak Gürcüler bu tür çağrılarını Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne doğrudan bir tehdit olarak algılamışlar ve sert bir şekilde karşı çıkmışlardır. Takip eden yıllarda Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki gerilim daha da tırmanmış ve Güney Osetya artan bir şekilde otonomi ve bağımsızlık (veya SSCB'ye bağlanma) yönünde talepte bulunurken,³⁹⁶ 28 Ekim 1990'da yapılan Gürcistan genel seçimlerini kazanan, aşırı milliyetçi Yuvarlak Masa/Hür Gürcistan koalisyonunun başbakanı Zviad Gamsakhurdiya³⁹⁷ zor kullanarak katı merkezîyetçiliği güçlendirmeye çalışmıştır.

Bu çerçevede Ekim 1990'da Gürcistan, Güney Osetya'nın kendisini Bağımsız Sovyet Demokratik Cumhuriyeti olarak ilan etmesini tanımamakla yetinmemiş, aynı zamanda Güney Osetya'nın Otonom Bölge statüsünü de kaldırmıştır. Bu durum Gürcü güvenlik güçleri ile Sovyet Ordusu'nun yardımını arkasına alan Güney Osetyalı militanlar arasında silahlı çatışmalara neden olmuştur.³⁹⁸ 1992 yılının Haziran ayına kadar devam eden çatışmalar RF ile Gürcistan arasında ateşkes anlaşması imzalanmasıyla sona ermiştir.³⁹⁹

Yaklaşık olarak 1.000 kişinin öldüğü savaş nedeniyle 1991 sonuna kadar 12.000 Gürcü ile 45.000 ila 150.000 (farklı kaynaklara göre) arasında Oset'in mülteci konumuna düştüğü tahmin edilmektedir. Oset mültecilere ilişkin olarak verilen rakamda Güney Osetya'dan kaçanların yanı sıra hem hükümetin hem de halkın artan milliyetçi eğilimlerinden korktukları için Gürcistan'ın diğer bölgelerinden kaçan önemli sayıda Oset de vardır.⁴⁰⁰

Ateşkes anlaşması gelecek oniki yıl için askeri bir yüzleşmenin yaşanmasını önlemeye yardımcı olmuşsa da, 2004'te taraflar arasındaki anlaşmazlığın tekrar şiddete dönüşmesine

³⁹⁵ Jentsch, a.g.e., s. 3.

³⁹⁶ Nielsen, a.g.e., s. 175.

³⁹⁷ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 76.

³⁹⁸ Nielsen, a.g.e., s. 175.

³⁹⁹ Jentsch, a.g.e., s. 3.

⁴⁰⁰ S. Neil MacFarlane, "Crisis and opportunity in the republic of Georgia", **Canadian Foreign Policy Journal**, 1 (1), 1992, s. 43.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

mani olamamıştır.⁴⁰¹ 2004 yılında yaşanan çatışmaya giden yolun başlangıcı esasen Mihail Saakaşvili'nin Kasım 2003 tarihli Gül Devrimi ile iktidara gelmesi olarak gösterilebilir. Saakaşvili'nin önceliği Gürcistan'da yeniden demokratik ve güçlü bir yapının kurulmasının yanı sıra ülkenin bağımsızlığının garanti altına alınarak toprak bütünlüğünün sağlanmasıdır.⁴⁰² Bu amaçla ayrılıkçı bölgelerle yeniden birleşmeyi ve toprak bütünlüğünü sağlamayı önüne birinci hedef olarak koyan Saakaşvili, Mayıs 2004'te de Acaristan sorununu çözerek ülkesinin toprak bütünlüğünün sağlanması yolunda ilk adımı atmıştır. Acaristan'da sağlanan başarıdan kuvvet alarak, Güney Osetya ve ardından Abhazya'da da başarı sağlanabileceğini düşünmüş ve bu hususta sorunların doğrudan üzerine gitmeyi tercih etmiştir.⁴⁰³

Saakaşvili'nin atak politikası çerçevesinde takip ettiği politikalar taraflar arasında 2004 yılının Ağustos başında küçük çatışmaların başlamasını tetiklemiş ve 13 Ağustos'ta Gürcülerin Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'yi bombalamasıyla sıcak savaşa dönüşmüştür. Ancak aylarca savaşıcak kaynak ve güçten yoksun olan Gürcistan, askeri yoldan başarı sağlayamayacağını anlayınca geri çekilmiş ve bölgedeki kontrolü Barış Gücü'ne bırakmıştır. 18 Ağustos'ta taraflar arasında ateşkes anlaşması imzalanmış ve çatışma bölgesinin askersizleştirilmesi hususunda fikir birliğine varılmıştır.⁴⁰⁴

Krizin ve çatışmaların seyri içinde 2004 yazındaki savaş RF için aslında bir dönüm noktası olmuş ve RF bu tarihten itibaren bölgede statüko yanlısı bir politikanın daha fazla faydası olmayacağına ve artık bu çatışmada açıkça bir taraf olmanın zamanının geldiğine karar vermiştir. Bu nedenle önce Temmuz 2004'te, daha sonra da Ağustos 2005'te Rus

⁴⁰¹ Jentzsch, a.g.e., s. 3-4.

⁴⁰² Mitat Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", Mustafa Aydın (Der.), **Kafkaslar Değişim Dönüşümü: Avrasya Üçlemesi III**, 1. Baskı içinde (65-145), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 2012, s. 84.

⁴⁰³ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 81.

⁴⁰⁴ Yapıcı, "Kafkasya'nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya", s. 86-87.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Meclisi Duma, Güney Osetya ve Abhazya'daki bağımsızlık yanlısı hareketleri destekleyen kararlara imza atmıştır.⁴⁰⁵

Takip eden süreçte Gürcistan-RF ilişkileri her geçen gün daha da gerilmiş ve 2008 yılının Ağustos ayı başında bölgeye Rus askerlerinin sevk edilmesi üzerine Gürcistan, Güney Osetya'ya karşı harekete geçmiştir. RF, bölgedeki Rus vatandaşlarının can güvenliğinin korunması ve bölgede konuşlandırılmış olan Rus Barış Gücü askerlerinin saldırıya uğraması gibi gerekçelerle Gürcü saldırılarına sert bir şekilde karşılık vermiştir. 7-16 Ağustos 2008 tarihleri arasında yaşanan çatışmalara Güney Osetya ve RF'nin yanı sıra Abhazlar da katılmış, Rusların kara, deniz ve hava güçleriyle Gürcistan'ın önemli şehir ve limanlarını bombalaması üzerine Gürcistan, Abhazya ve Güney Osetya'dan bütün birliklerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Ancak yine de RF, Gürcistan topraklarındaki işgalini, AB dönem başkanı Fransa'nın arabuluculuğunda sunulan Sarkozy Planı'nın 16 Ağustos'ta imzalanmasına kadar devam ettirmiştir. İki taraftan da yüzlerce asker ve sivilin hayatını kaybettiği savaş sonunda RF, Sarkozy Planı çerçevesinde Gürcistan'dan askerlerini çekse de, 26 Ağustos 2008'de bağımsız devletler olarak tanıdığı Güney Osetya ve Abhazya'daki askeri varlığını halen devam ettirmektedir.⁴⁰⁶

Resmi rakamlara göre çatışma sırasında Gürcü askerlerinin yanı sıra 69 sivil Gürcü de yaşamını yitirmiştir. Ancak bazı kaynaklar ölü sayısının bu rakamlardan on kat daha fazla olabileceğini de iddia etmektedir. Buna karşılık Rus yetkililer çatışmalar nedeniyle 2.000'den fazla Oset'in öldüğünü iddia etmektedirler. İnsan Hakları Gözleme Örgütü 24.000'den fazla Güney Oset'in bölgeden kaçtığını ve Kuzey Osetya'da mülteci konumuna düştüğünü tahmin etmektedir. Güney Osetya'da yaşayan pek çok Gürcü de evlerinden çıkmaya zorlanmıştır. Söz konusu Gürcü nüfus kendi toplumlarına yeniden entegre olmaları imkansız bir şekilde şuan Tiflis'te yaşamaktadırlar. Etnik Gürcü mültecilerin sayısı ise 130.000'e kadar çıkmaktadır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Öztürk, a.g.e., s. 8.

⁴⁰⁶ Öztürk, a.g.e., s. 8.

⁴⁰⁷ Nicolas Lemay-Hebert, "The "Frozen Conflict" That Turned Hot: Conflicting State Building Attempts in South Ossetia", **Central Asia and the Caucasus**, 5 (53), 2008, s. 14-15.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Savaş sonrasında oluşan krizin çözümü için Gürcistan ile RF, İsviçre'nin arabuluculuğunda Ekim 2008'de Cenevre'de bir araya gelmişlerdir. RF ve Gürcistan temsilcilerinin yanı sıra Güney Osetya ve Abhazya temsilcilerinin de katıldığı müzakereler çerçevesinde 13-14 Aralık 2016 tarihine kadar 38 tur görüşme gerçekleştirilse de henüz sorunun çözümüne yönelik somut bir sonuca ulaşılamamıştır.⁴⁰⁸

2.3. Abhazya Sorunu

Abhazya, Gürcistan'ın kuzey-batı köşesinde yer alan 8.432 kilometre karelik bir alandır ve Gürcistan'ın tüm arazisinin yaklaşık olarak yüzde 12,1'ine tekabül etmektedir. Osetler gibi Abhazlar da etnik ve dilsel olarak Gürcülerden ayrı bir millettir ve Gürcü dilinden son derece farklı olan Kuzey Abhazya dilini konuşmaktadırlar.⁴⁰⁹

Abhazların halk olarak oluşumuna ve tarihsel olarak durumlarına ilişkin birbirinden son derece farklı iddialar mevcuttur. Bazı bilim adamları onları çok eski dönemlerde Kolhis'e⁴¹⁰ yerleşen ve binlerce yıldan bu yana Gürcülerle sıkı bir ilişki içerisinde yaşamış olan Karadeniz kıyılarının yerli boylarının torunları olarak tanımlamaktadırlar. Bazıları ise, günümüzdeki 90.000 Abhaz'ın ilk kez 17. yüzyılda bölgeye yerleşen bir Kuzey Kafkasyalı boydan geldiğini iddia etmektedirler. Her iki görüşe de karşın Abhazya, Osetya'nın aksine devletleşmeyle ilgili köklü bir geçmişe sahiptir. Daha 8. yüzyılda II. Leo döneminde bağımsız bir Krallık olmuş ve bu Krallık III. Bagrat zamanında tüm Batı Gürcistan'a yayılmıştır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Abhazyam.com, "38. Tur Cenevre Görüşmeleri" (15.12.2016), <http://www.abhazyam.com/haber/5610/38-tur-cenevre-gorusmeleri.html> (30.12.2016).

⁴⁰⁹ Nielsen, a.g.e., s. 175.

⁴¹⁰ Kolkhis kültür alanı kuzeyde günümüz Rusyasının Karadeniz kıyılarından, batıda tarihi Canik Bölgesi'ne denk düşen Ordu ilini içine alarak, doğuda Gürcistan'ın İç Kartli Bölgesi'nden güneyde Çoruh Nehri'nin güney kesimlerine dek uzanan coğrafyayı kapsar. Daha fazla bilgi için bkz. Wikipedia, "Kolhis" (t.y.), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolhis> (11.11.2015).

⁴¹¹ Neef, a.g.e., s. 89.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gürcüler ve Ruslarla ilişkilerinde Abhazlar'ın her iki komşusuyla da olumsuz tarihsel anılara sahip olduğu söylenebilir. 1860'larda Rus İmparatorluğu'nun genişlemesine paralel olarak Rus birlikleri Abhazya'yı da işgal etmiştir.⁴¹² İşgali takiben 1864 yılında Batı Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na sürülen Kafkas halkları arasında 100 bin civarında Abhaz da yer almaktadır. Anılan göç dalgası sonucunda Abhazya'nın Ahçıpsı, Aybga, Abjoka gibi yöreleri tamamen boşaltılmıştır. Buna rağmen 1870'li yıllarda Karadeniz sahilinde yer alan Abhazya'da nüfusun büyük çoğunluğunu Abhazlar oluşturmaktadır. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra bölgenin nüfus yapısı değişmeye başlamış ve söz konusu savaş sonrasında 32 bin Abhaz bölgeyi terk ederek Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Abhazların bölgeden ayrılmaya zorlanmalarını takiben Batı Gürcistan'da yerleşik topraksız Gürcü köylülerin yanı sıra Ruslar ve Ermeniler de Abhazya'ya göç ederek yerleşmişlerdir. Bu göçler sonucunda bölgenin nüfus yapısı değişmiş ve 1897 yılı itibarıyla Abhazya nüfusunun yüzde 55,3'ünü Abhazlar teşkil ederken, yüzde 24,4'ünü ise Gürcüler oluşturmaya başlamıştır.⁴¹³

Söz konusu göçlere tepki mahiyetinde baş gösteren ayrılıkçı Abhaz ayaklanmaları 1918-1921 arasında kurulan Gürcü Cumhuriyeti tarafından bastırılmış ve bu cumhuriyetin Sovyet yönetimine geçmesinden sonra, Aralık 1921'de imzalanan birlik antlaşmasıyla Abhazya'ya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olmaya devam etmesine rağmen, SSCB'ye bağlı cumhuriyet statüsü tanınmıştır. Ancak 1931'de bu statü kaldırılmış ve Abhazlar 1938'de Gürcülerin baskısıyla Kiril alfabesinin yerine Gürcü alfabesini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Takiben 1945-1946'da Abhazca eğitim veren okullar kapatılmış ve Abhazca radyo yayına da son verilmiştir.⁴¹⁴

Ayrıca, 1931-1953 yılları arasında Gürcülerin kitleler halinde Abhazya'ya göç ettirilmesini dayanan bir politika da teşvik edilmiştir.⁴¹⁵ Bu çerçevede 1937-1953 yılları

⁴¹² Moshe Gammer, "Separatism in the Northern Caucasus", *Caucasus Survey*, 1 (2), 2014, s. 41.

⁴¹³ Ufuk Tavkul, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş., 2002, s. 63-64.

⁴¹⁴ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994, s. 429-430.

⁴¹⁵ Gammer, a.g.e., s. 42.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

arasında Batı Gürcistan'dan Abhazya'ya göçler gerçekleştirilmiş ve bu göçler nedeniyle Abhazya'nın Oçaçıra, Gudavta ve Gagra bölgelerinde Gürcüler çoğunluk haline gelmişlerdir.⁴¹⁶ Anılan dönemde sadece bölgeye Gürcü göçü özendirilmekle kalınmamış, çok sayıda Rus da bölgeye yerleştirilmiştir. Ayrıca 1950 ve 1960'lı yıllarda bu kez de Ermeni kilisesi Ermeniler'in bölgeye göç etmesine destek vermiştir.⁴¹⁷ Bu suni göç dalgası sonucunda 1939-1959 yılları arasında Abhazya'daki Gürcü nüfusu 70 bin kişi artarken, Abhaz nüfusu aynı dönemde sadece 5 bin kişi artmıştır. 1979 nüfus sayımına göre Abhazya'daki nüfusun sadece yüzde 17,1'ini Abhazlar oluştururken nüfusun yüzde 43,9'unu Gürcüler meydana getirmeye başlamış ve Abhazlar kendi topraklarında azınlık konumuna düşmüşlerdir.⁴¹⁸

1936'dan 1991'e kadar Abhazya, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde bir Özerk Cumhuriyet statüsünde kalmıştır. Sovyet baskıcı yönetimi ve ulusçuluk politikaları, SSCB'nin diğer parçalarında olduğu gibi, Gürcistan Sovyet'indeki etnik gruplar arasındaki ilişkileri de bozmuştur. İlaveten Sovyet Gürcü yönetimi de genellikle azınlıkların şikayetlerine kulaklarını tıkamıştır. Azınlıkları yatıştırmak için Gürcistan Komünist Partisi tarafından girişilen Gürcü Anayasası'nın değiştirilmesi girişimi ise 1978 yılında patlak veren bir halk ayaklanması nedeniyle başarısız olmuştur. Söz konusu başarısız girişim Abhaz elitlerinin Moskova'nın korumasını talep etmelerine neden olmuş ve yaklaşık 10 yıl sonra, Abhaz milliyetçiler de Abhaz Halk Cephesi'ni kurmuşlardır. Abhazya olayında, SSCB'de Abhazların birlik talep edecekleri bir Kuzey Abhazya bulunmadığı için Abhazlar çıkarlarını Rusların korunmasını talep etmişlerdir. Abhazlar'ın SSCB'ye ilgisi (daha sonra SSCB'nin de Abhazlara) Gürcüleri hem korkutmuş hem de sınırlendirmiştir.⁴¹⁹

Abhazya örneğinde, bölgeyi Gürcistan'dan ayırıp RF'ye bağlama çabalarının uzun bir tarihsel arka planı mevcuttur. Mart 1989'da 30.000 imzalı bir dilekçeyle, Abhazya'nın Gürcistan ayrılması ve 1930'lu yıllarda kaybettiği birlik cumhuriyeti statüsünü yeniden

⁴¹⁶ Tavkul, a.g.e., s. 65.

⁴¹⁷ Gammer, a.g.e., s. 42.

⁴¹⁸ Tavkul, a.g.e., s. 65.

⁴¹⁹ Nielsen, a.g.e., s. 175-176.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kazanması talep edilmiştir. Takiben beş ay sonra Abhaz Üniversitesi'nin Gürcü Dili Bölümü'nü Tiflis Üniversitesi'ne bağlanma çabaları 22 kişinin öldüğü iki haftalık bir isyana neden olmuştur. Bölgesel partilerin Ekim seçimlerine katılmasını engelleyen Ağustos 1990 tarihli Gürcü yasası, Abhazya Yüksek Sovyeti'ndeki Abhaz delegelerin Abhazya'nın Gürcistan'dan ayrılarak, SSCB'ye bağlı bir cumhuriyet olarak ilanını öngören bir yasa teklifinde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır.

Gürcistan'daki Ekim 1990 tarihli parlamento seçimlerinde güçlü bir komünist delegasyonun yönetime hakim olması dolayısıyla Abhazlar, yaşanan gelişmelerden duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir. Başkan Gamsakhurdia, SSCB'nin devamına ilişkin Mart 1991 tarihli referanduma Gürcülerin katılımını yasaklayıp, yerine Gürcistan'ın bağımsızlığına yönelik bir referandum planladığında, Abhaz liderliği Gürcü referandumunu boykot ederek, ülke çapındaki referanduma katılmıştır. Yüzde 52,4 oranında geçerli oyun kullanıldığı Abhazya'daki seçimlerde, seçmenlerin yüzde 98,4'ü birlik içinde kalınması yönünde oy kullanmıştır.⁴²⁰

Temmuz 1992'de RF'nin de desteğiyle Abhazların bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve 200.000 Gürcü'yü Abhazya'yı terk etmeye zorlamaları üzerine ülkenin parçalanması gündeme gelince, dağılan SSCB'nin son Dışişleri Bakanı ve 1972-1985 yılları arasında Gürcistan Komünist Partisi Birinci Sekreterliği yapmış olan Eduard Şevardnadze ülkeye davet edilerek devlet başkanlığı yetkilerine sahip parlamento başkanlığına seçilmiştir.⁴²¹

Her ne kadar bu gelişmeler Tiflis'deki durumu istikrarlı hale getirirse de Gamsakhurdia taraftarları ile hükümet destekçileri arasındaki mücadele Batı Gürcistan'a ve özellikle de Gamsakhurdia'nın doğduğu şehir olan Mingrelia'ya sıçramıştır. Bu durum iç savaşın Abhazya'ya da yayılmasına neden olmuş ve sonuçta Abhazya hükümeti Temmuz 1992'de Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Özellikle Abhaz topraklarının Gamsakhurdia'nın

⁴²⁰ MacFarlane, a.g.e., s. 41-42.

⁴²¹ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (366-440), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 417.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

destekçileri tarafından Mingrelia'daki Gürcü hükümetine karşı mücadelelerinde sığınak olarak kullanılması ve kaçırılmaların devam etmesi nedeniyle,⁴²² Gürcü kuvvetlerinin 14 Ağustos'ta Abhazya'ya girmesi savaşı başlatan kıvılcım olmuştur. Gürcü kuvvetleri başlangıçta başarılı olsa da, takip eden yıl içerisinde işgal ettikleri topraklardan geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Abhazya'da yaşayan Gürcü nüfusun yerinden edilmesine neden olan geri çekilme, Gürcistan'ın Abhazya konusundaki inisiyatifi Ruslara kaptırmasına neden olmuştur.⁴²³

Taraflar arasındaki çatışmalar 1993 yılında yeniden alevlenmiş ve nihayetinde BM'nin himayesinde 1 Aralık 1993'te Cenevre'de Gürcistan ve Abhazya arasında görüşmelerde taraflar arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Takiben Ağustos 1997'de yayınlanan Tiflis Deklerasyonu ile Şevarnadze ve Abhazya lideri Ardzinba sorunun çözümü için silaha başvurmayacaklarını ilan etmişlerdir. Ancak Mayıs 1998'de çatışmalar yeniden patlak vermiş ve söz konusu çatışmaları takiben tekrar imzalanan ateşkesin ardından sorunun çözümüne yönelik girişimlere de devam edilmiştir. Ardzinba'nın 1999 seçimlerinde yeniden başkanlığa seçilmesinin ardından ülkenin bağımsızlığı için yapılan oylamada halkın yüzde 97'sinin bağımsızlık yönünde oy kullanması, barış çabalarını sekteye uğratmıştır.⁴²⁴

2003 yılında gerçekleşen Gül Devrimi'ni takiben Mihail Saakaşvili'nin iktidara gelmesiyle, Güney Osetya'da olduğu gibi, Abhazya sorununda da yeni ve farklı gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. İktidara gelen Saakaşvili'nin temel önceliği Abhazya ve Güney Osetya'da 1993 sonunda Gürcistan'ın yenilgisi ve geri çekilmesi sonucunda imzalanan ateşkes anlaşmalarıyla oluşan fiili durumun Gürcistan lehine çözümlenmesi ve ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasıdır. Saakaşvili'nin Acara probleminin çözümünde takındığı atak tavır ve Güney Osetya konusundaki askeri çözümü önceleyen yaklaşımı, Abhazya'da da çatışmacı bir tavır takınacağıнын işaretleri olarak kabul edilmiştir. İlaveten ülkede yükselen

⁴²² MacFarlane, a.g.e., s. 45-46.

⁴²³ Çelikpala, "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", s. 96-97.

⁴²⁴ Burçin Canar, "Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 67 (1), 2012, s. 67-68.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

milliyetçi söylem, ordunun büyütülmesi ve artan askeri harcamalar da Saakaşvili'nin savaş ihtimalini artıran adımları olarak değerlendirilmiştir.⁴²⁵

Ağustos 2008'e gelindiğinde ise Gürcü birliklerinin “anayasal düzeni sağlamak” gerekçesiyle Güney Osetya'nın başkenti Tshinvali'ye girmesine RF'nin vatandaşlarını korumak için verdiği askeri yanıt savaşın fitilini ateşlemiştir. Bir taraftan Gürcistan toprakları Rus savaş uçakları tarafından bombalanırken, diğer taraftan Güney Osetya'yı desteklemek amacıyla Abhazya'nın da Gürcistan'a savaş ilan etmesiyle çatışmalar daha da yayılmıştır.⁴²⁶

Taraflar arasındaki çatışmalar 12 Ağustos 2008 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin AB dönem başkanı sıfatıyla başlattığı girişim sonucunda önerdiği ateşkes antlaşmasının 15-16 Ağustos 2008'de Rus, Gürcü, Abhaz ve Oset liderler tarafından imzalanmasıyla tam olarak durmasa da azalmıştır. Altı maddelik ateşkes anlaşmasının süreci normalleştirerek bölgenin istikrarlı bir geleceğe taşınmasını sağlayacak asıl anlaşmaya zemin hazırlaması beklenirken, Abhazya ve Güney Osetya parlamentolarının 21 Ağustos 2008'de RF'ye yaptıkları bağımsızlıklarının resmen tanınması çağrısı RF tarafından hızlı bir şekilde sonuçlandırılmış ve Abhaz ve Oset liderlerin de katılımıyla toplanan Rus Parlamentosu'nun Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarının desteklenmesi tavsiye kararına Devlet Başkanı Medvedev'in de uyması üzerine 26 Ağustos 2008'de RF her iki bölgenin de bağımsızlıklarını tanımıştır.⁴²⁷

Ateşkes anlaşmasının imzalanmasını takiben kalıcı bir barış sağlanabilmesi için taraflar 2008 yılından bu yana Cenevre Uluslararası Görüşmeleri çerçevesinde bir araya gelseler de, henüz bir barış anlaşması üzerinde uzlaşabilmiş değillerdir.

⁴²⁵ Çelikpala, “Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 86.

⁴²⁶ Canar, “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz Politikası”, s. 70-71.

⁴²⁷ Çelikpala, “Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, s. 95-96.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

2.4. Transdinyester Sorunu

Moldova Cumhuriyeti, Ukrayna ve Romanya tarafından çevrelenen, Karadeniz'e çıkışı olmayan, büyük ölçüde tarıma dayalı bir ekonomiye sahip, yüzölçümü bakımından Konya ilinden daha küçük bir ülkedir. Moldova'nın yaklaşık olarak 5 milyon olan nüfusunun farklı verilere göre, yüzde 65-75'i Moldovalı/Romen, yüzde 8-14'ü Ukraynalı, yüzde 5-13'ü Rus, yüzde 3.5-4.5'u Gagavuz ve yüzde 2'si ise Bulgar etnik kökenlilerden meydana gelmektedir. Etnik köken olarak Ukraynalı ve Rus olanlar ise büyük ölçüde ülkeyi ikiye bölen Dinyester ırmağının doğusunda (Transdinyester olarak adlandırılan bölgede) yaşamaktadır.⁴²⁸

1991'de bağımsız bir varlık olarak beliren Moldova Cumhuriyeti'nin yapay bir devlet olduğu söylenebilir. Moldova Cumhuriyeti, SSCB'nin Besarabya'yı⁴²⁹ ele geçirmesini takiben 1940'da kurulan Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devamıdır. Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Besarabya ile eski Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (yani günümüzdeki Transdinyester'in) dar bir şeridini içermektedir. Tarihsel olarak eski Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin iki parçası (Besarabya ve Transdinyester) 1940'lara kadar farklı tarihsel gelişim süreçleri takip etmişlerdir.

Söz konusu topraklar 16. yüzyılda Osmanlı egemenliği altına girmiş, ancak Rus İmparatorluğu ile Osmanlı arasında imzalanan 1792 tarihli Yaş Antlaşması çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu, Dinyester ve Bug nehirleri arasındaki toprakların kontrolünü Rus İmparatorluğu'na bırakmak zorunda kalmıştır. 1792 yılına kadar Romence konuşan halk bu topraklarda çoğunluğu teşkil etmesine karşın, bu tarihten sonra uygulanan Slav taraftarı politikalar çerçevesinde teşvik edilen geniş çaplı Rus ve Ukraynalı göçü nedeniyle Romence konuşan kitle önemli ölçüde azalmıştır.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Bükreş Antlaşması ile Rus İmparatorluğu, Dinyester ve Prut nehirleri arasında kalan ve tarihsel olarak Besarabya olarak

⁴²⁸ Utku Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi" (01.01.2007), <http://avrasyapolitika.blogspot.com.tr/2007/02/moldovada-yukselen-rus-etkisi-utku.html> (19.11.2015).

⁴²⁹ Besarabya (Bessarabia) bugünkü Moldova'nın tarihteki adıdır. Prut ve Dinyester nehirleri arasında yer alır. Daha fazla bilgi için bkz. Vikipedi, "Besarabya" (t.y.), <https://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya> (23.11.2015).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bilinen Moldova vilayetinin doğu parçasını da topraklarına katmıştır. Batı bölgesi, Eflak ve Moldova vilayetlerinin birleşmesini takiben 1859'de kurulan Romanya'nın bir parçası haline gelmiştir. Rus Devrimi'nden sonra Besarabya bağımsızlığını ilan etmiş ve 1918'de Besarabyalılar Romanya ile birleşmek için oy kullanmışlardır. İki savaş arası dönemde Besarabya, Romanya Krallığı'nın bir parçası olarak varlığını idame ettirmiştir. Ekim 1924'de, günümüzdeki Transdinyester topraklarının yanı sıra Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bazı topraklarını da içeren ve başkenti Balta (1929'den itibaren ise Tiraspol) olan Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MÖSSC) kurulmuştur. Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olan MÖSSC 8.500 kilometre karelik bir alanı işgal etmektedir.

Hem mevcut Transdinyester'in topraklarının hem de onun doğusunda uzanan toprakların Moldova olarak adlandırılan bölge ile herhangi bir ilişkisi olmadığı için otonom cumhuriyetin Moldova/Moldovalı olarak adlandırılmasının da herhangi bir mantığı bulunmamaktadır. Ayrıca Moldovalılar toplam nüfusun yaklaşık olarak yüzde 30'unu teşkil ettiklerinden, bu adlandırma etnik bakış açısından da mantıksız gözükmektedir. MÖSSC'nun tesisi Sovyet liderliği tarafından, Moldova milliyetçiliğinin gelişimini desteklemekten daha çok, o dönemde Romanya Krallığı'na ait olan Besarabya'yı kendine bağlamak için bir argüman olarak kullanılmıştır.⁴³⁰

1940 yılına gelindiğinde ise Molotov-Ribbentrop Paketi'nin bir sonucu olarak Besarabya, SSCB tarafından işgal edilmiştir.⁴³¹ Ancak SSCB, [Alman](#) saldırısı üzerine Temmuz [1941](#)'de bölgeyi [Romanya](#)'ya vermek zorunda kalsa da, bölgedeki [Sovyet](#) kontrolü Ağustos 1944'te yeniden tesis edilmiştir. SSCB'nin egemenliği altında, bir taraftan Moldova'nın akraba ülke Romanya ile bağlantıları kesilmiş, diğer taraftan da özellikle Transdinyester bölgesinde kurulan endüstri sahalarına büyük çaplı Rus ve Ukraynalı göçü

⁴³⁰ Natalia Cojocaru, "Nationalism and Identity in Transnistria", **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, 19 (3-4), 2006, s. 262-263.

⁴³¹ W. Alejandro Sanchez, "The "Frozen" Southeast: How the Moldova-Transnistria Question has Become a European Geo-Security Issue", **Journal of Slavic Military Studies**, (22), 2009, s. 155.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gerçekleştirilmiştir.⁴³² 1947 yılına gelindiğinde ise bölgenin SSCB'ye bağlı olduğu uluslararası olarak da tanınmış ve bölge, Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak adlandırılmıştır.⁴³³

Ülkenin doğusu ile batısının geçmişlerindeki farklılığın yanı sıra yerel halkın etnik yapısındaki çeşitlilik de, 1985'den sonraki olaylara kadar ülkede birbirine taban tabana zıt iki farklı düşünce yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴³⁴ Endüstriyel gelişmeyle birlikte, Moldova'ya çok sayıda Rus göç etmiş ve bunlar özellikle Dinyester Nehri etrafındaki kentlere yerleşmişlerdir. 1970'lerde Moldovalılar ülkede hala çoğunluğu teşkil etse de, göçlerin yaşandığı kentlerde toplam nüfusun yüzde 47'sini Ukraynalılar ile Ruslar oluştururken, ancak yüzde 35'ini Moldovalılar meydana getirmektedir. Aynı orantısızlık parti ve devlet görevlerinde de görülmektedir. Zamanla daha aşağı ve yerel görevlere getirilen Moldovalılar, ulusal yaşamları üzerindeki kontrollerini kaybettiklerini hissetmeye başlamışlardır. Bunda yetkililerin ısrarla Moldova'nın Romanya'dan farklı olduğunu vurgulamasının da etkisi büyüktür.

Sovyet sistemindeki çöküşten sonra Moldova'da nüfusun yaklaşık yüzde 46'sını oluşturan Moldovalılar, Romanya ile birleşme isteklerini dile getirmeye başlamışlardır. 1988'de kurulan Moldova Ulusal Cephesi'nin seçim başarısını takiben ülkede Romanyalılaştırma süreci başlamıştır.⁴³⁵ SSCB'de uygulanan Glasnost ve Perestroyka politikaları sonucunda 1939 tarihli Molotov-Ribbentrop gizli paktının hükümlerinin ortaya çıkmasıyla, Moldova Sovyet Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'i Ağustos 1989'da Moldova'nın SSCB tarafından işgalinin geçersizliğini ilan etmiştir. İlerleyen dönemde milliyetçi akımların da etkisiyle Yüksek Sovyet, Rusçayı resmi dil olmaktan çıkararak, devletin tek resmi dilinin Moldovaca olduğu ilan etmiş ve alfabenin ise Romanya'da da olduğu gibi Latinceye

⁴³² Yapıcı, "Moldova'da Yükselen Rus Etkisi".

⁴³³ Sanchez, a.g.e., s. 155.

⁴³⁴ Cojocaru, a.g.e., s. 264.

⁴³⁵ Bilgehan Atsız Gökdağ, "Moldova'nın AB Üyeliği Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığa mı Yürüyor?", *Karadeniz Araştırmaları*, (43), 2014, s. 19-20.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dönüştürülmesi yönünde karar almıştır.⁴³⁶ Ancak Moldova-Romanya birleşme çabalarının dillendirilmesi ülkedeki etnik fay hatlarını harekete geçirmiş ve önce Dinyester’de, sonra da Gagauz bölgesinde Kişinev yönetimine bayrak açılmasına neden olmuştur.⁴³⁷

İktidardaki Moldova Ulusal Cephesi’nin faaliyetlerine Transdinyester’in muhalefet etmesinin temel gerekçesi ise bölgenin etnik kompozisyonunun ülkenin geri kalanından farklı olmasıdır. Transdinyester’deki nüfusun aşağı yukarı yüzde 55’i etnik Rus ve Ukraynalılardan meydana gelmektedir. Bender ve birkaç sağ yakası kasabası hariç bölge hiçbir zaman Romanya’nın bir parçası olmamıştır. Bu nedenle Ulusal Cephe’nin Romanya taraftarı duruşu pek çok Transdinyesterli arasında ciddi bir korku ve endişe uyandırmıştır. Bu çerçevede Transdinyesterliler 1989 tarihli dil yasasının geçerliliğini kabullenmeyi reddetmişlerdir. Kril alfabesi ile yazılı olan Transdinyester anayasası Moldovalıların Ruslar ve Ukraynalılar ile eşit bir yasal statüye sahip olduğunu belirtirken, onlar için 1989 tarihli dil kanunuyla Latin alfabesine dönüş kabul edilebilir değildir.

Ocak 1990’da Tiraspol’da yapılan topraksal özerkliğe ilişkin referandum, katılımcıların yüzde 96’sının oyuyla kabul edilmiştir.⁴³⁸ Takiben Moldova’da Romen milliyetçiliğinin yükselmesi 3 Eylül 1990’da Dinyester nehrinin doğusunda Transdinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin ilan edilmesine yol açmıştır. 27 Ağustos 1991’de Moldova’nın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Romanya ile birleşme taraftarlarının ülkedeki etkilerinin artması nedeniyle RF’den uzaklaşılmasına tepki gösteren Transdinyesterliler de 2 Eylül 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁴³⁹

⁴³⁶ Elnur İsmayilov, “Moldova’da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti” (19.09.2014), **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrilikli-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.VknUVWYhdMs> (16.11.2015).

⁴³⁷ Gökdağ, a.g.e., s. 20.

⁴³⁸ Steven D. Roper, “Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia”, **Regional & Federal Studies**, 11 (3), 2001, s. 106.

⁴³⁹ Burçin Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2013, s. 73-74.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu bir nevi bağımsız Moldova'nın Romanya ile birleşmesi ihtimaline karşı atılmış bir adım olarak da değerlendirilebilir. Kişinev'in Transdinyester'in bağımsızlık talebini kabul etmemesi üzerine Ocak 1992'de iç savaş patlak vermiştir.⁴⁴⁰ Mart 1992 sonunda ülkede olağanüstü hal edilmesine karşın RF devlet başkanı Boris Yeltsin'in doğrudan Rus kontrolündeki 14. Orduyu bölgeye yerleştirmesi nedeniyle, ayrılıkçı birimlerin yok edilmesi için Kişinev yönetimince yürütülen askeri operasyonlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁴¹ Çatışmalar sonucunda 300 kişi ölmüş, 1.000'i aşkın kişi yaralanmış, çatışmaların yaşandığı Bender şehri harap olmuş ve binlerce insan bölgeden göç etmiştir.⁴⁴²

Taraflar arasındaki çatışmalar Temmuz 1992'de Moldova, Romanya, Ukrayna ve RF arasında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir.⁴⁴³ 1992 yılındaki silahlı yüzleşme, ayrılıkçı bölge yöneticileri tarafından Transdinyester halkına yönelik bir Moldovalı/Romanyalı milliyetçi-faşist kalkışma olarak nitelendirilmiştir. Üstelik askeri yüzleşmeden önce Transdinyester kitle iletişim araçları Romanya'yı "Şeytan İmparatorluğu" ve "Anarşi Devleti" olarak nitelendirerek, Romanya'ya ilişkin olumsuz bir imaj yaratma çabası içerisine girmişlerdir. Şeytan imajını kasten desteklemek için çok sayıda iletişim hilesi kullanılmıştır (Romanya ile birliğin tehlikeleri, Romanya'nın olumsuz imajı, saldırgan Moldova imajı, vb. gibi). Yerel kitle iletişim araçları Moldova'nın yakında Romanya'nın bir parçası haline geleceği söylentisini yayarak, psikolojik olarak halkın korkuları ile duygularını sömürmüşlerdir.⁴⁴⁴

Savaşın sonra Moldova, Transdinyester toprakları ile bu bölgedeki sanayi noktaları üzerindeki hakimiyetini kaybetmiştir. 21 Temmuz 1992 tarihinde imzalanan ateşkes

⁴⁴⁰ İsmayilov, a.g.e.

⁴⁴¹ Roper, a.g.e., s. 107-108.

⁴⁴² Akın Alkan, **21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Ankara: Nobel Yayın, 2006, s. 144.

⁴⁴³ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 74.

⁴⁴⁴ Cojocaru, a.g.e., s. 264.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

anlaşmasını takiben bölge, Nisan 1995'te Moldova'da Operasyonel Rus Güçleri Grubu olarak reforme edilen 14. Muhafız Ordusu tarafından koruma altına alınmıştır.⁴⁴⁵

1992'den itibaren Moldova yönetimiyle Transdinyester ayrılıkçıları arasında yapılan sorunun çözümüne ilişkin görüşmeler 1993'e gelindiğinde AGİT himayesinde devam ettirilmiştir. Transdinyester bölgesinin siyasi statüsü ve Rus birliklerinin çekilmesi konularının ele alındığı görüşmeler 1995'den itibaren beşli formatta (Moldova, Transdinyester, AGİT, RF ve Ukrayna) yürütülmeye başlanmıştır.⁴⁴⁶ 2005'ten itibaren ABD ve AB'nin gözlemci sıfatıyla katılmaya başladığı görüşmeler 5+2 (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, RF, AGİT + AB ve ABD) olarak adlandırılan yeni bir formatta devam ettirilmiştir.⁴⁴⁷

Eylül 2006'da Transdinyester'de yapılan tartışmalı referandum sonucunda hem Moskova destekli Smirnov'un devlet başkanlığı onaylanmış hem de Transdinyester halkı Moldova'dan ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Transdinyesterli yetkililer, oylamaya katılanların yüzde 97,1 oranında bağımsızlık yönünde oy kullandıklarını beyan etmişlerdir.⁴⁴⁸ Uluslararası toplumun tanımadığı bu referandum, Moskova tarafından halkın iradesinin sonucu şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁴⁹

Moldova'da 13 Kasım 2016 tarihli Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Rus yanlısı İgor Dodon'un kazanması sorunu farklı bir boyuta taşımıştır. İkinci turda Avrupa yanlısı rakibi Maia Sandu'yu yüzde 54 ile geride bırakan Dodon, ilk icraat olarak ülkenin resmi dilinin Romence'den Rusça'ya çevrildiğini açıklamıştır. İktidara gelir gelmez AB aleyhtarı

⁴⁴⁵ Viorica Antonov, "Transdinyester'de Çatışma Hafifletme ve Gelişim Sağlama: Geleceğe Bakış" (2010), http://tasam.org/Files/Icerik/File/transdinyesterde_catisma_hafifletme_ve_gelisim_saglama_gelecege_bakis_0fe3287-f513-436a-8e13-3b8ac8133556.pdf (18.11.2015).

⁴⁴⁶ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 75.

⁴⁴⁷ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 77.

⁴⁴⁸ Sanchez, a.g.e., s. 160-161.

⁴⁴⁹ Canar, **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, s. 78.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

politikalar uygulamaya koyan Dodon, Cumhurbaşkanlığı girişinde asılı bulunan AB bayrağını kaldırmış, AB ile 2014’te imzalanan işbirliği anlaşmasını referanduma götüreceğini belirtmiş ve daha da ileri giderek AB yerine RF öncülüğündeki Avrasya Ekonomik Topluluğu’na girmeyi teklif etmiştir.⁴⁵⁰ Dodon iktidarının uyguladığı politikaların, Ukrayna’daki Rus yanlısı Yanukoviç iktidarının uyguladığı politikalar gibi, AB taraftarı kitleler arasında huzursuzluk yaratarak, ülkenin doğu-batı şeklindeki bölünmüşlüğüne daha da artırması ve aynen Ukrayna’da olduğu gibi ülkeyi bir iç savaşa sürüklemesi muhtemeldir.

2.5.Rusya Federasyonu-Ukrayna Çatışması

Tarih boyunca bir sınır bölgesi olan ülkenin adı da esasen sınır bölgesi, hudut anlamındaki Rusça bir kelime olan “Okraina”ya dayanmaktadır. Bölge önceleri Antlar, Polanlar gibi Slav kavimlerinde mesken tutulmuştur. Diğer taraftan bölgenin Orta Asya, İran ve Bizans ile komşu olması dolayısıyla Ukraynalı dediğimiz etnik grubu oluşturacak kitleler sürekli olarak bir savunma ve çatışma durumunda bulunmak zorunda kalmışlardır. Bu mücadeleyi doğanın bir sonucu olarak ilk Rus-Doğu Slav devleti olan Kiev Knezliği de bu topraklarda 9. yüzyılda kurulmuştur. Sınırları doğuda Batı Asya bozkırlarından batıda Novgorod kentine kadar uzanan ve yaklaşık olarak üç yüz yıl boyunca varlığını sürdüren Kiev Knezliği Avrupa siyaset sahnesinde önemli ve güçlü bir aktör olarak yer almıştır.⁴⁵¹

Ukrayna halkının bölgedeki politik yaşamı, geleneksel Ortodoks Hristiyanlık inancını savunan ve bağımsızlık mücadelesi veren tarihsel olarak Kazaklar olarak bilinen yerleşimcilerle başlamaktadır. Bu halk arasındaki ilk bölünme, onların coğrafi ayrılıklarına

⁴⁵⁰ Euronews, “Moldova’da Rus Yanlısı İgor Dodon Dönemi Resmen Başladı” (23.12.2016), <http://tr.euronews.com/2016/12/23/moldova-da-rusya-yanlisi-igor-dodon-donemi-resmen-basladi> (03.01.2017).

⁴⁵¹ Cem Karadeli, “Ortaçağ’dan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (1-19), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 2.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dayanmakta olup, bu çerçevede bir kısmı Dinyeper nehrinin batısına, diğer kısmı ise doğusuna yerleşmişlerdir.⁴⁵² Bu günümüzdeki manada doğu-batı ayrımının da ilk işaretidir.

Takiben Moğol istilasına uğrayan sahada yer alan tüm Doğu Slav kentleri 1243'e kadar Moğolların eline geçmiş ve bölgede bir işgal yönetimi tesis edilmiştir. Altın Ordu Devleti'nin başkenti Saray merkezli bu işgal yönetimi iki asır kadar devam etmiştir. Bugünkü Ukrayna'nın önemli bir bölümü Altın Ordu Devleti tarafından kontrol edilirken, geri kalanı da Polonya ve Litvanya Büyük Dükalığı'nın etkisi altında kalmıştır. Söz konusu bölgenin dış güçler tarafından kontrol edilmesi Ukrayna'da bir ulus bilincinin oluşumuna katkıda bulunmuştur.⁴⁵³

15. yüzyılda Ukrayna, Lehistan Krallığı'nın topraklarına katılmış ve bu durum 1654 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde gittikçe güçlenmeye başlayan ve Moskova Knezliği etrafında örgütlenen Ruslar ile Lehler arasında Ukrayna üzerindeki mücadele, Rusların kendilerini Tatar boyunduruğundan kurtarmasından sonra sürekli bir hal almıştır. Bu mücadele, Kazak komutan Khmelnistkii'nin Polonya-Litvanya devletine karşı isyan etmesi ve takiben 1654 tarihli Pereyaslav Antlaşması ile Moskova'nın koruması altına girmeyi kabul etmesiyle birlikte Rusların üstünlüğüyle sonuçlanmıştır.⁴⁵⁴

Bu antlaşmayı Polonya ile Moskova Çarlığı arasında 13 yıl süren bir savaş takip etmiş ve savaş sonunda 1667'de Andruşovo Antlaşması ile Ruslar, Batı Ukrayna'yı Lehler'e bırakmak zorunda kalmışlardır. Söz konusu anlaşmaya göre Ruslar, Ukrayna'nın doğusundaki topraklarda egemenlik kurarken, Zaporijya Kazakları'na, Atamanlık, Zaporijya Siçi ve Sloboda Ukrayna bölgelerinde özerklik tanınmıştır. Bu dört bölge arasında en geniş ve siyaseten en önemli toprak parçası olan Atamanlık, Ruslar tarafından Malorossia (Küçük

⁴⁵² Nicolai N. Petro, "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Ed.), **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, 1. Baskı içinde (129-141), Bristol: E-International Relations Publishing, 2015, s. 20.

⁴⁵³ Karadeli, a.g.e., s. 3.

⁴⁵⁴ Michael Rywkin, "Ukraine: Between Russia and the West", **American Foreign Policy Interests**, 36 (2), 2014, s. 121.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Rusya) olarak adlandırılmaktadır. Burada yaşayanların bir kısmı topraklarına sınır boyu anlamına gelen Ukrayna demeye başlamış ve zamanla coğrafyanın tamamı bu adla anılır olmuştur.⁴⁵⁵ Söz konusu ayırımın ülkedeki doğu-batı ayırımını da tetiklediği söylenebilir.

Ukrayna'daki ayırımı etkileyen bir diğer önemli gelişme ise, Ukrayna'nın kontrolüne ilişkin olarak 18. yüzyılın başında Rus ve İsveç imparatorlukları arasındaki mücadeledir. Kazak Şefi Ivan Mazepa, Saint Petersburg'un Ukrayna üzerindeki hakimiyetini sarsmak için İsveçliler ile ittifak kurmuş, ancak bu teşebbüs İsveç Kralı XII Charles'ın, Çar I. Peter tarafından 1709'da Poltava'da yenilgiye uğratılması nedeniyle başarısız olmuştur. Bunun sonucunda Kazaklar kendi aralarında bölünmüşler ve bir kısmı Rus İmparatorluğu'na bağlı kalırken, diğerleri Mazepa'ya katılmıştır. O dönemde Ukrayna milliyetçiliğini temsil eden Kazaklar arasındaki bu bölünme, belirgin özellikleri Ortodoks kilisesine sadakatleri olan Rus İmparatorluğu'na bağlı olanlar ile kadim özgürlüklerinin Rusya'nın otokratik yönetimince bastırılması nedeniyle hayal kırıklığına uğradıkları için Batıya yönelenler olmak üzere Ukrayna toplumunun da ikiye bölünmesine neden olmuştur ki,⁴⁵⁶ bu durum ülkedeki doğu-batı ayırımını daha da belirginleştirmiştir.

Milliyetçilik akımı Ukrayna'da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren baş göstermeye başlamıştır. Anılan dönemde Mykhailo Drahomanov tarafından kaleme alınan "Perednie Slovo" (Giriş) adlı eser politik Ukrayna milliyetçiliğinin temellerini atmıştır. Drahomanov'un katkısıyla şekillenen kentsoylu Ukrayna milliyetçiliği 19. yüzyılın ortalarında Ukrayna içinde Rus İmparatorluğu'nun politik yönelimleri ve geleneklerinden farklı bir politik gelenek oluşmasını sağlamış ve ülkenin aydınları tarafından da benimsenmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rus kimliğiyle bağlantılı bir Ukraynalı kimliğinin varlığından söz edilmeye başlansa da, bu tanımlama orta ve doğu Ukrayna için geçerlidir. Ukrayna'nın batısında ise esasen Rus-Doğu Slav kültüründen son derece kopuk bir Ukrayna milliyetçiliği şekillenmiştir

⁴⁵⁵ Karadeli, a.g.e., s. 3-4.

⁴⁵⁶ Rywkin, a.g.e., s. 121.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ve bu nedenle “Küçük Rusya” şeklindeki bir Ukrayna tanımı batı Ukrayna için kabul edilebilir olmaktan uzaktır.⁴⁵⁷

Ayrıca 19. yüzyılda yaşanan sanayileşme nedeniyle Rusların yoğun bir şekilde Ukrayna’ya göç etmesi de, dönemin milliyetçi atmosferi içerisinde iki kimlik arasında gerilimlerin ortaya çıkmasına ve özellikle Batı Ukrayna’da Ukrayna milliyetçiliğinin gelişmesine neden olmuştur.⁴⁵⁸

Ukrayna, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemi farklı devletlerin kısa süreli hakimiyetleri altında geçirmiştir. 1917 yılındaki Ekim Devrimi’ni takiben Ukrayna’da Rus hakimiyetine karşı bir isyan baş göstermiştir. Yeni kurulan Ukrayna Meclisi 7 Kasım 1917’den Rusların Kiev’e girdiği Ocak 1918’e kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bir diğer kısa ömürlü Ukrayna hükümeti ise 11 Kasım 1918’de Almanya’nın Batılı güçlere teslim olmasını takiben çöken Alman istilası sırasında Kiev’de kurulmuştur. Rusya’da kızıllar ile beyazlar arasında sivil savaş patlak verdiğiğinde Ukrayna tam dokuz kez el değiştirmiş olup, Polonya’nın Mayıs-Aralık 1920 tarihleri arasında Kiev’deki kısa süreli hakimiyeti bu el değiştirmelerin sonucusudur.⁴⁵⁹ Ukrayna’daki Polonya hakimiyeti de uzun sürmemiş ve Bolşevik saldırısı sonucunda Kiev, 11 Haziran 1920’de Rus-Ukraynalı kuvvetlerin eline geçmiştir. Ukrayna üzerindeki SSCB-Polonya çekişmesi Mart 1921’de imzalanan Riga Antlaşması ile son bulmuş ve bu antlaşmaya göre Ukrayna’nın batısındaki topraklar, 1939’daki değişikliğe kadar, Polonya’ya verilmiş ve ülkenin orta ve doğu kesimleri de SSCB’nin eline geçmiştir. Ve böylelikle bir kez daha ülkenin doğu-batı olarak ayrımı tescillenmiştir.

Ukrayna, Aralık 1922 tarihli Birlik Antlaşması ile SSCB’nin dört orijinal kurucusundan biri olmuş ve Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti haline dönüşmüştür.

⁴⁵⁷ Karadeli, a.g.e., s. 4-5.

⁴⁵⁸ G. Pınar Erkem Gülboy, “Ukrayna’da Çatışmanın Yönetilmesi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (263-289), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 269.

⁴⁵⁹ Rywkin, a.g.e., s. 121.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Lenin liderliğinde olumlu karşılanan ülkenin Ukraynalılaştırılması siyaseti, 1929'de Stalin'in SSCB'nin tek lideri haline gelmesiyle birlikte değişmiştir. Bu çerçevede pek çok Ukraynalı aydın, yasadışı Ukraynalı örgütlere katıldıkları gerekçesiyle tutuklanarak, mahkum edilmiştir. Ayrıca Stalin milliyetçiliğin artık şehirlerde değil kırsal kesimde güçlü olduğu gerekçesiyle, çiftçileri topraklarından kopartarak, onları kurulmasını emrettiği kolektif çiftliklere yerleştirmiştir. Böylelikle Stalin hem zengin köylülerin direnişini kırmayı hem de ülkedeki milliyetçi akımları ortadan kaldırarak sanayileşmeye yönelimi artırmayı hedeflemiştir.

Ukrayna için Stalin dönemindeki ikinci dönüm noktası ise İkinci Dünya Savaşı'dır. Savaşın daha ilk günlerinde Nazi Almanyası 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgal etmiş ve bundan 16 gün sonra 17 Eylül 1939'da da Kızıl Ordu Polonya'nın doğusunu ele geçirmiştir. Aslında SSCB'nin gözünde bu topraklar Polonya değil, 1921'de zorla SSCB'ye katılımı engellenmiş olan Batı Ukrayna ile Batı Belarus'tur. Bu işgal hareketi ile Sovyet güçleri hem Beyaz Ruslar ve Ukraynalıları kendi tarihi vatanlarında, kendi soydaşlarıyla birleştirmiş, hem de bu insanları kapitalizmin elinden kurtarmıştır. SSCB'nin attığı bu adım Ukrayna'nın bugünkü etnik yapısını da etkilemiştir.⁴⁶⁰

İkinci Dünya Savaşı'nda Ukrayna iki yıl boyunca Alman işgali altında kalmış ve takiben yine iki yıllık bir süreçte kademeli olarak Sovyet birlikleri tarafından geri alınmıştır. Savaşın sona ermesi ile birlikte, bu sefer Polonya ve Almanya seçeneklerinin olmadığı bir ortamda, Ukrayna daha da sıkı bir şekilde SSCB'ye bağlanmış ve demir perde Avrupa'nın tam ortasına inmiştir.⁴⁶¹

SSCB'nin kuruluşu aşamasında Lenin, çok uluslu, federal bir yapı olarak kurgulanan devlette uluslara karşı zulmü hoş görmeyen bir ulusçuluğu hedeflemiştir. Ancak bu hedef söylem olarak kalmış ve tamamen farklı bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Nitekim Stalin döneminde, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlarla iletişim halinde oldukları iddia edilen Kırım Tatarları, İnguşlar ve Volga Almanlarına karşı uygulanan şiddetle birlikte gelen Sovyetleştirme, Baltık ülkelerinin yanı sıra Moldova ve Ukrayna'da da Ruslaştırma

⁴⁶⁰ Karadeli, a.g.e., s. 7-9.

⁴⁶¹ Rywkin, a.g.e., s. 121.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

politikasına dönüştürülmüştür. Esasen Ruslaştırma ve Rus milliyetçiliği 1930'lerden itibaren gündemde olmuşsa da savaş sonrasında daha açık bir şekilde tezahür etmiştir. Rus şovenizmi özellikle Kafkasya ve Ukrayna coğrafyasındaki topluluklar üzerinde kendini göstermiş olup, söz konusu politikalar bugün gelinen süreçte Ukrayna'da doğu-batı ayrımı oluşturan nedenlerden birini teşkil etmektedir. Stalin döneminde gerçekleşen baskı politikalarına özellikle Batı Ukrayna maruz kalmıştır.⁴⁶² Mart 1953'de Stalin'in ölümü üzerine yönetime hakim olan Nikita Kruşçev 1954 yılından itibaren Stalin döneminde uygulanan milliyet politikalarından vazgeçmeye başlamıştır.⁴⁶³ Bu çerçevede Ukrayna'ya bakış da değişmiş ve Kruşçev Rus unsurun en yakın ortağı olarak gördüğü Ukraynalıları yanına çekmeyi ve onları "Rus Ana"nın koruması altına almayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Ukraynalılara bir iyi niyet göstergesi olarak 1954 yılında, Pereyaslav Antlaşması'nın 300. yılı anısına, Rus etnik kökenlilerin çoğunluğu oluşturduğu Kırım Yarımadası'nı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne özerk bir cumhuriyet statüsüyle bağlamıştır.

SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma sürecinde kalkınan Ukrayna, ekonomik ve politik önemi nedeniyle 1970 ve 1980'lerde sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur. 1980'lerde tüm SSCB'de ekonomik durgunluk önemli bir boyuta ulaşırken, 1985'te Genel Sekreterlik görevine gelen Mihail Gorbaçov ülkedeki sorunları çözme adına reform (glasnost ve perestroyka) hareketleri başlatmıştır. Gorbaçov'un öngördüğü bu uygulamalar ülkenin düzelmesinden daha ziyade parçalanmasına yol açmıştır. Böylece SSCB'de ayrılıkçı istekler hızla artmaya başlamıştır. Neticede 1986-1991 arası dönem Ukrayna'nın da içerisinde yer aldığı Sovyet halkları açısından 200 yıl sonra gerçek özgürlük ümitlerinin doğmasını sağlamıştır.⁴⁶⁴

SSCB'nin 1991 sonunda beklemedik bir şekilde çöküşü başta Polonya olmak üzere Orta Avrupa'daki eski uydu devletlerin hızla Batı'ya (NATO ve AB'ye) yönelmelerine neden

⁴⁶² Merve Suna Özel, "Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri", Hümeyra Dinçer ve Ümit Güneş (Ed.), **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II**, (73-89), Kütahya: Matsis Matbaa Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti., 2015, s. 75.

⁴⁶³ Karadeli, a.g.e., s. 10.

⁴⁶⁴ Özel, a.g.e., s. 75.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olmuştur. Ancak bu ülkelerden en çok Ukrayna'nın kaybı RF'ye sorun yaratmıştır. Öncelikle, SSCB'nin dağılmasını takiben bağımsız bir Ukrayna devletinin ortaya çıkışı tüm Rusları siyasi ve etnik kimliklerini yeniden düşünmeye itmiştir. Ayrıca Ukrayna'nın kaybı, RF'yi gerçekten büyük, kendinden emin, yayılmacı bir devlet yapmaya yetecek, potansiyel olarak zengin bir sanayiye ve tarım ekonomisine sahip ve Ruslara etnik ve dinsel açıdan yakın olan 52 milyon insanın kaybı manasına da gelmektedir. RF sadece Ukrayna üzerindeki kontrolü elinde bulundurarak, Baltık Devletleri ve Polonya olmadan dahi, eski SSCB'nin güney ve güneydoğusundaki Slav olmayan halklara egemen olma ve iddialı Avrasya imparatorluğunun lideri olma çabasını sürdürme imkanına sahiptir. Ancak Ukrayna'nın kaybıyla bu olanağını yitiren RF açısından bu kayıp ülkenin jeopolitik seçeneklerinin sınırlandırılması manasına da gelmektedir. Diğer taraftan 52 milyonluk nüfusuyla Ukrayna olmadan Moskova'nın Avrasya İmparatorluğu'nu yeniden kurma yönündeki girişimleri, ulusal ve dinsel olarak bilinçlenen Slav olmayan halklarla yaşanması muhtemel uzun süreli bir çatışmada RF'nin tek başına mücadelesini zorunlu kılabilir. Üstelik Orta Asya ülkelerindeki doğum patlaması da dikkate alındığında, Ukraynasız, nüfusu artış hızı sürekli olarak azalan RF'nin Avrasya bölgesindeki varlığı kaçınılmaz olarak her geçen yıl daha az Avrupalı, daha fazla Asyalı olacaktır.

Ukrayna'nın kaybı sadece jeopolitik açıdan hayatiyet arz etmemektedir. Ayrıca bağımsızlığını ilan etmesini takiben Ukrayna'nın bağları daha gevşek bir BDT oluşturulması yönündeki ısrarlarının yanı sıra ülkede konuşlandırılmış olan Sovyet askeri birliklerine kumanda etme yönündeki ani ve darbe benzeri yaptırım, SSCB'nin ardılı olan güçlü bir BDT'nin oluşmasını da önlemiştir. İlaveten Ukrayna'nın kendi siyasi kaderini belirlemesi Moskova'yı şaşkına çevirmiş ve diğer Sovyet cumhuriyetlerine de, başlangıçta ürkek olsalar da, örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Ukrayna'nın bağımsızlığı, Rusya'yı Akdeniz ve onun ötesindeki dünya ile ticaretinin kapısı olan Odessa'dan yoksun bırakarak, Karadeniz'deki hakim konumundan da mahrum etmiştir.⁴⁶⁵

24 Ağustos 1991'de Ukrayna'nın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlık kararı çerçevesinde. 8 Aralık 1991'de RF, Ukrayna ve Belarus liderleri yaptıkları bir toplantıda

⁴⁶⁵ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Yelda Türedi), İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2005, s. 133-134.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Minsk Antlaşması ile BDT'yi kurmuşlar ve RF kendisini SSCB'nin halefi ilan etmiştir. Ancak bağımsız Kiev yönetiminin, en başından itibaren amacının AB ve ABD ile sıkı bağlar kurmak olduğunu ilan etmesi ve bu hususta girişimlerde bulunmasının yanı sıra BDT'nin etkili bir ekonomik ve politik yapıya dönüştürülmesi hususunda gönülsüzlüğü RF'yi yakın çevresinin geleceğine ilişkin endişeye sevk etmiştir.⁴⁶⁶

Bağımsızlığını kazanmasını takiben SSCB'nin ikinci büyük ve zengin cumhuriyeti olan Ukrayna enerji nakil hatlarının geçiş güzergahında bulunması, verimli tarım arazileri, sanayi merkezleri ve 52 milyonluk nüfusuyla Doğu Avrupa'da önemli bir devlet haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası süreçte Kırım yarımadası üzerindeki hakimiyetini de devam ettiren Ukrayna, RF ile yapılan paylaşım ile Karadeniz Filosu'nun yaklaşık olarak beşte birini elde etmiş ve Karadeniz'de Türkiye'den sonra en uzun kıyı şeridine ve en geniş deniz yetki alanına sahip ülke olmuştur. Ancak bağımsızlığı takiben devlet inşa sürecine başlayan Ukrayna'da, bölgesel farklılıklardan kaynaklanan milli kimlik sorunu, ortak tarih bilinci eksikliği, doğu ve güneydeki Rus azınlık ve tarihi Rus etkisi gibi sorunlar gerek iç siyasi dinamiklere gerekse de dış politikaya tesir etmiştir. Devlet inşa süreci bağlamında, vatandaşlık esasına dayalı kapsayıcı bir milli kimlik inşa edilmeye çalışılmasına ve Rus azınlığa sağlanan özgürlüklere rağmen ülkedeki tarihsel doğu-batı farklılığı giderilememiş, güneyde ise Kırım'da çoğunluğu oluşturan Rus nüfus 1990'larda bağımsızlık girişimlerinde bulunmuştur.

Ukrayna'da milli kimlik sorununa neden olan ayrışma büyük ölçüde ülkenin doğu, batı ve güney bölgelerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ülkenin batısında yaşayan ve geçmişte ekseriyetle Avusturya'nın hakimiyeti altında kalan Katolik nüfus kendisini Avrupa'nın bir parçası olarak görmekte, Moskova'ya herhangi bir bağlılık hissetmemekte ve bu nedenle de Moskova ile ilişkilerde daha bağımsızlık yanlısı milliyetçi bir tutum sergilemektedir. Ülkedeki Rus azınlığın da yaşadığı Ukrayna'nın doğusunda ise çoğunlukla kendini Avrasyalı gören, yüzyıllarca Rus hakimiyeti altında kalmış ve Rus milli kimliğine yakın Ortodoks Ukraynalı halk yaşamaktadır. Ülkenin güneyinde ise kozmopolit bir nüfus

⁴⁶⁶ Özel, a.g.e., s. 76.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yapısı bulunmakla beraber, başta Rusların çoğunluğu oluşturduğu Kırım yarımadası olmak üzere Rus etkisinin belirgin olduğu bölgeler de mevcuttur. Bu çerçevede genel olarak doğu ve güney bölgeleri Ukrayna'nın RF ile birlikte hareket etmesi gerektiğini düşünmekte ve NATO ve AB gibi Avrupa-Atlantik kurumlarla bütünleşme fikrine sıcak bakmamaktadır.⁴⁶⁷

Moskova ile Kiev arasındaki kırılma dengesi, Kuçma'nın seçtiği varis ve RF'nin favori aday olan Viktor Yanukoviç'in iktidarı Batı Ukraynalı rakibi Viktor Yuşçenko'ya kaptırdığı 2004 tarihli Turuncu Devrim nedeniyle yara almıştır. Renkli Devrimler'in AB ve NATO gibi iki önemli Batılı örgütün doğuya doğru genişleme hareketiyle örtüşmesi, Putin'i RF'nin ABD tarafından kasıtlı bir çevreleme ve kuşatma politikasına maruz bırakıldığı hususunda ikna etmiştir. RF ile ABD'nin ilişkileri, Putin'in sert bir şekilde eleştirdiği, Irak'ın 2003 yılında ABD ve müttefikleri tarafından işgali sonucunda daha da kötüleşmiş ve Putin, Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığının Batı tarafından tanınması nedeniyle daha da sinirlenmiştir.

Gürcistan savaşıyla Batı'nın eski Sovyet bölgesindeki faaliyetlerine güçlü bir şekilde karşılık veren RF'yi bu kez de, 1994'ten beri BİO programı kapsamında NATO ile işbirliği yürüten ve 2009'da ise Doğu Ortaklığı Girişimi çerçevesinde AB ile ekonomik bütünleşme sürecine giren Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla entegrasyon hedefi tedirgin etmeye başlamıştır. Ukrayna'nın söz konusu kurumlara katılma ihtimalinden rahatsızlık duyan ve Sivastopol deniz üssünün kullanımını kaybetmekten korkan RF, 2010 seçimlerinde ülkenin ağırlıklı olarak doğu ve güney bölgelerinden oy alan Viktor Yanukoviç'in iktidara gelmesini desteklemiş ve seçimleri önde bitiren Yanukoviç selefi Yuşçenko'dan açıkça farklı bir şekilde Rus taraftarı bir dış politika takip etmiştir.⁴⁶⁸

Yanukoviç'in 2013 yılında AB ile Doğu Ortaklığı çerçevesinde yapılması planlanan antlaşmayı RF'nin de etkisiyle imzalamaktan vazgeçmesi Ukrayna'da AB taraftarı kitlelerin

⁴⁶⁷ Hasret Çomak ve diğerleri, "Karadeniz'de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 153.

⁴⁶⁸ Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 154-155.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

iktidara karşı protestolarını tetiklemiştir.⁴⁶⁹ Başkent Kiev başta olmak üzere ülkenin batısında yoğunlaşan gösteriler şiddetlenerek devam etmiş ve nihayetinde 17 Şubat 2014 tarihinde Yanukoviç ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. 25 Mayıs 2014'te yapılacak olan seçimlere kadar Kiev'de geçici bir yönetim kurulmuş, ancak söz konusu yönetim Batı tarafından tanınmasına karşın RF tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzerine Ukrayna'nın Rus yanlısı bölgelerinde, yeni Kiev yönetimi ile Batı karşıtı gösteriler başlamış ve bu gösteriler kısa zamanda ülkenin doğusuna ve güneyine yayılmıştır.⁴⁷⁰

Bu çerçevede ilk gösteriler Kırım'da patlak vermiş ve Kırım Parlamentosu 11 Mart 2014 tarihinde Kırım'ın bağımsızlığını ilan etmiş ve ardından da Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanma kararını halk oylamasına sunulması kararı çerçevesinde, 16 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen referandumda Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak RF'ye bağlanmasına onay verilmiştir. Ukrayna hükümeti ile Batılı devletlerin referandumu tanımadıklarını ilan etmelerine karşın Moskova referandumun uluslararası hukuka uygun olduğunu belirterek, Kırımlıların tercihine saygı göstereceğini ifade etmiş ve Devlet Başkanı Putin, Kırım'ın RF ile birleşmesini resmen onaylayan kararnameyi zaman geçirmeksizin imzalamıştır.⁴⁷¹

Bu arada Batı karşıtı gösteriler ülkenin doğusunda yer alan Donbas bölgesine de sıçramış ve RF bu bölgede yaşayan Rusları korumak bahanesiyle çeşitli önlemler alarak Kiev yönetimi üzerinde ağır bir baskı oluşturmuştur. 11 Mayıs 2014'te bu kez de Rusların çoğunlukta olduğu Ukrayna'nın doğu vilayetleri olan Donetsk ve Luhansk'ta referandumlar yapılmış ve referandumlar sonucunda Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri ilan

⁴⁶⁹ Çomak ve diğerleri, a.g.e., s. 154-155.

⁴⁷⁰ Hasret Çomak ve Ufuk Cerrah, "Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım'ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri" (24.09.2014), **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf (14.01.2016).

⁴⁷¹ Işık Kuşçu, "Kırım'ın Rusya'ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri", Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2014, s. 311-314.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

edilmiştir. Takip eden süreçte Batı karşıtı gösteriler Novorossiya denilen bu bölgede devam etmiştir.⁴⁷²

Sonuç

Esasen yukarıdaki bahsi geçen problemler 90'lı yılların başında sıcak çatışmaya dönüşmeler de çok daha eski bir geçmişe ve benzer nedenlere dayandıkları söylenebilir.

Öncelikle bu çatışmaların temeli büyük ölçüde sıcak denizlere inme hedefi çerçevesinde gözünü güneye diken Rusların 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyılda Karadeniz'in kuzeyi ile doğusuna yayılması sonucunda bahsi geçen çatışma noktalarını ele geçirmesini takiben, bu bölgelerde götüğü iskan politikasına dayanmaktadır. Bahsi geçen iskan politikasıyla yukarıda belirtilen çatışma noktalarının nüfus yapısının ev sahipleri aleyhine değiştirilmesi, bu toprakların asıl sahibi olan milletlerle, yeni yerleşimciler arasında kimlik temelli bir takım problemler ortaya çıkmasına neden olarak, günümüzdeki çatışmaların fitilini ateşlemiştir.

Diğer taraftan özellikle SSCB'nin dağılması, iki kutuplu dünyadaki blok içi disiplinin de sona ermesine neden olarak, geçmişi çok eski tarihlere dayanan bu anlaşmazlıkların sıcak çatışmaya dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede SSCB'nin dağılmasını fırsat bilen tarafların, anlaşmazlık konusu bölgelerde avantaj elde etmek için soykırım da (Hocalı'da da olduğu gibi) dahil nüfus homojenleştirici politikalar uygulayarak çoğunluğu elde etme çabaları çatışmaları tetiklemiştir.

Son olarak SSCB'nin dağılmasını takiben bağımsızlığını elde eden tarafların söz konusu bağımsızlığı konsolide etmek için uyguladıkları hakim kimlik temelli entegrasyon projeleri de, çatışmalı sahalarda yer alan politik olarak uyanmış azınlıkların asimile olma korkusuyla söz konusu projeyi kendi varlıklarına yönelik varoluşsal bir tehdit olarak görmelerine neden olarak, onların ana devlete karşı yürüttükleri ayrılıkçı projenin fitilini ateşlemiştir.

⁴⁷²

Çomak ve Cerrah, a.g.e.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kaynakça

Abhazyam.com (2016), “38. Tur Cenevre Görüşmeleri”, <http://www.abhazyam.com/haber/5610/38-tur-cenevre-gorusmeleri.html> (30.12.2016).

Ağacan, Kamil (2007), “Karadeniz’e Kafkasya’dan Bakmak”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 191-225.

Alexandrova-Arbatova, Nadia (2008), “Troubled Strategic Partnership: The Black Sea Dimension of Russia’s Relations with the West”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (293-319), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.

Alkan, Akın (2006), **21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Ankara: Nobel Yayın.

Altmann, Franz-Lothar ve diğerleri (2010), “Democracy and Good Governance in the Black Sea Region”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 10 (3), 303-321.

Antonov, Viorica (2010), “Transdinyester’de Çatışma Hafifletme ve Gelişim Sağlama: Geleceğe Bakış”, http://tasam.org/Files/Icerik/File/transdinyesterde_catisma_hafifletme_ve_gelisim_saglama_gelecege_bakis_0fee3287-f513-436a-8e13-3b8ac8133556.pdf (18.11.2015).

Aslanlı, Araz (2011), “Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (153-193), Ankara: Berikan Yayınevi.

Asmus, Ronald (2007), “Geniş Karadeniz için Avrupa Atlantik Stratejisi Belirlenmesinde Bundan Sonraki Adımlar”, **Avrasya Dosyası**, 13 (1), 9-39.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Aydın, Mustafa (2013), “Kafkasya ve Orta Asya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II: 1980-2001**, 14. Baskı içinde (366-440), İstanbul: İletişim Yayınları.

BBC (2016), “Azerbaycan: Ermeniler Dağlık Karabağ’da Ateşkesi 119 Kez İhlal Etti”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/04/160407_azerbaycan (08.04.2016).

Brzezinski, Zbigniew (2005), **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Yelda Türedi), İstanbul: İnkilap Kitabevi.

Canar, Burçin (2012), “Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nin Karadeniz Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 67 (1), 50-80.

Canar, Burçin (2013), **Soğuk Savaş Sonrasında Karadeniz**, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Cojocar, Natalia (2006), “Nationalism and Identity in Transnistria”, **Innovation: The European Journal of Social Science Research**, 19 (3-4), 261-272.

Cornell, Svante E. (1999), “Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia”, **Perceptions**, 4 (2), 100-125.

Cornell, Svante E. ve diğerleri (2006), “The Wider Black Sea Region: An Emerging Hub in European Security”, **Silk Road Studies**.

Çelikpala, Mitat (2010), “Security in the Black Sea Region: Policy Report II”, **The Commission on the Black Sea**, http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/GP_Security_in_the_Black_Sea_Region.pdf (26.09.2014).

Çelikpala, Mitat (2012), “Bağımsız Gürcistan’ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?”, Mustafa Aydın (Der.), **Kafkaslar Değişim Dönüşümü: Avrasya Üçlemesi III**, 1. Baskı içinde (65-145), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Çomak, Hasret ve Cerrah, Ufuk (2014), “Karadeniz Jeopolitiğinde Ukrayna ve Kırım’ın Güvenliği ve Bu Güvenliğin Avrasya Enerji Güvenliğine Etkileri”, **BİLGESAM**,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-381-201412291guvenlik_kongresi_bildirileri-43.pdf (14.01.2016).

Çomak, Hasret ve diğerleri (2014), “Karadeniz’de Yeni Gelişmeler, Ukrayna Krizi ve Türkiye”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Erkem Gülboy, G. Pınar (2014), “Ukrayna’da Çatışmanın Yönetilmesi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (263-289), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Euronews (2016), “Moldova’da Rus Yanlısı İgor Dodon Dönemi Resmen Başladı”, <http://tr.euronews.com/2016/12/23/moldova-da-rusya-yanlisi-igor-dodon-donemi-resmen-basladi> (03.01.2017).

Freitag-Wirringhaus, Rainer (2008), “Prospects for Armenia and Azerbaijan Between Eurasia and the Middle East”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (53-87), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.

Gammer, Moshe (2014), “Separatism in the Northern Caucasus”, **Caucasus Survey**, 1 (2), 37-47.

Gökdağ, Bilgehan Atsız (2014), “Moldova’nın AB Üyeliği Sürecinde Gagauz Özerk Bölgesi Bağımsızlığa mı Yürüyor?”, **Karadeniz Araştırmaları**, (43), 17-42.

Gumbatov, Akhmed (2012), “Track Two Diplomacy in the Nagorno–Karabakh Conflict: An Infrastructure for Peace”, Kornely Kakachia (Ed.), **Reinvegorating Cross Border Cooperation in Black Sea Region: Visions for Future** içinde (87-93), Tiflis: Universal.

İsmayilov, Elnur (2014), “Moldova’da Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu ve Rusya-Batı Rekabeti”, **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1812/-moldova'da-ayrilikci-bolgeler-sorunu-ve-rusya-bati-rekabeti/#.VknUVWYhdMs> (16.11.2015).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Jentzsch, Greg (2009), “What Are The Main Causes of Conflict in South Ossetia and How Can They Best be Addressed to Promote Lasting Peace”, **The BSIS Journal of International Studies**, (6), s. 1-21.

Kantarıcı, Şenol (2011), “Kafkasya’da Etnik Çatışmalar Ekseninde ‘Güney Osetya’ Sorunu”, Cavid Veliev ve Araz Aslanlı (Ed.), **Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji**, 1. Baskı içinde (229-289), Ankara: Berikan Yayınevi.

Karadeli, Cem (2014), “Ortaçağ’dan Günümüze Ukrayna’nın Kısa Tarihi”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (1-19), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Kuşçu, Işık (2014), “Kırım’ın Rusya’ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri”, Hasret Çomak ve diğerleri (Ed.), **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, 1. Baskı içinde (137-169), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Lemay-Hebert, Nicolas (2008), “The “Frozen Conflict” That Turned Hot: Conflicting State Building Attempts in South Ossetia”, **Central Asia and the Caucasus**, 5 (53), 1-19.

MacFarlane, S. Neil (1992), “Crisis and Opportunity in The Republic of Georgia”, **Canadian Foreign Policy Journal**, 1 (1), 37-59.

Manoli, Panagiota (2009), “An Emerging Two-Tier Regionalism Around the Black Sea? Balancing Cooperation and Conflict Dynamic”, Gheorghe Erizanu (Ed.), **The Black Sea Region Security Minefield or A Partnership Road**, 1. Baskı içinde (10-19), Bucharest: Cartier Publishing House.

Matveeva, Anna (2008), “Conflicts in the Wider Black Sea Area”, Daniel Hamilton ve Gerhard Mangott (Ed.), **The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives**, 1. Baskı içinde (177-225), Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations.

Morar, Filon (2010), “The Myth of ‘Frozen Conflicts’: Transcending Illusive Dilemmas”, **Per Concordiam: Journal of European Security and Defence Issues**, 1 (2), 10-18.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Neef, Christian (2004), **Kafkasya Rusya'nın Kanayan Yarası**, 1. Baskı, İstanbul: Yenihayat Kütüphanesi.

Nielsen, Christian Axboe (2009), "The Kosovo Precedent and the Rhetorical Deployment of Former Yugoslav Analogies in the Cases of Abkhazia and South Ossetia", **Southeast European and Black Sea Studies**, 9 (1-2), 171-189.

NTV (2016), "Azerbaycan: Ermenistan'la çatışmalarda 12 askerimiz şehit oldu", http://www.ntv.com.tr/dunya/azerbaycan-ermenistanla-catismalarda-12-askerimiz-sehit-oldu, n4QgZBs0yUCLy E2pWs6xFQ?_ref=infinite (08.04.2016).

Özel, Merve Suna (2015), "Rus Dış Politikasında Ukrayna Krizi ve Türkiye'ye Etkileri", Hümeyra Dinçer ve Ümit Güneş (Ed.), **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II**, (73-89), Kütahya: Matsis Matbaa Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Öztürk, Ahmet (2009), "Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma, Küresel Yansımalar", **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 4 (7), s. 1-27.

Petro, Nicolai N. (2015), "Understanding the Other Ukraine: Identity and Allegiance in Russophone Ukraine", Agnieszka Pikulicka-Wilczewska ve Richard Sakwa (Ed.), **Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives**, 1. Baskı içinde (129-141), Bristol: E-International Relations Publishing.

Roper, Steven D. (2001), "Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia", **Regional & Federal Studies**, 11 (3), 101-122.

Rywkin, Michael (2014), "Ukraine: Between Russia and the West", **American Foreign Policy Interests**, 36 (2), 119-126.

Sanchez, W. Alejandro (2009), "The "Frozen" Southeast: How the Moldova-Transnistria Question has Become a European Geo-Security Issue", **Journal of Slavic Military Studies**, (22), 154-161.

Tavkul, Ufuk (2002), **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Topdemir, Ramazan (2014), "Karadeniz'de Türk ve Kıyıdaş Ülkelerin Deniz Kuvvetleri'nin Deniz Güvenliğine Katkıları", **Karadeniz ve Kafkasya'da Güvenlik ve**



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İşbirliği Paneli, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.

Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2014), “Türkiye Denizlerini Tanıyor muyuz?”, http://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?icerik_id=136 (17.02.2015).

Vikipedi (t.y.), “Besarabya”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Besarabya> (23.11.2015).

Weaver, Carol (2011), Black Sea Regional Security: Present Multipolarity and Future Possibilities, **European Security**, 20 (1), 1-19.

Wikipedia (t.y.), “Kolhis”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolhis> (11.11.2015)

World Atlas (t.y.), “Black Sea”, <http://www.worldatlas.com/aatlas/infopage/blacksea.htm> (17.02.2015).

Yapıcı, Merve İrem (2007), “Kafkasya’nın Sorunlu Bölgesi: Güney Osetya”, **Orta Asya ve Kafkas Araştırmaları Dergisi**, 2 (3), 71-104.

Yapıcı, Utku (2007), “Moldova’da Yükselen Rus Etkisi”, <http://avrasyapolitika.blogspot.com.tr/2007/02/moldovada-yukselen-rus-etkisi-utku.html> (19.11.2015).

Yerasimos, Stefanos (1994), **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bölgesel Güvenliğin Ekonomik Maliyeti

*Alper KARAVARADAR**

“Savaşabilmek için üç şey gerekir: Para, para ve daha çok para”

İtalyan General Gian Jacopo (1440-1518)

Savaş ekonomisi terimi, ağırlıklı olarak ülkelerin çatışma dönemlerindeki savaşı desteklemeye yönelik iktisadi faaliyetlerini kapsamakla beraber, savaş öncesi ve savaş sonrası dönemleri de içeren geniş bir ifadedir. Philippe Le Billon (2012) savaş ekonomisini "*şiddeti sürdürmek için kaynak üretme, harekete geçirme ve tahsis etme sistemi*" olarak tanımlamıştır. Le Billion'un bu tanımı esasen şiddetin, otorite temin etmek amacıyla bir grubun diğer bir grubun varlığını tehdit unsuru olarak görmesi ve buna bağlı olarak söz konusu grubun sindirilmesine yönelik karşı tarafa uygulanan zarar verici davranışlar olarak görülmesine dayalıdır. Uluslar açısından bakıldığında şiddet sadece fiziksel bir tanımlama olmayıp aynı zamanda iktisadi boyutlu bir hadisedir. Savaş ekonomisi kavramı, askeri-endüstriyel kompleksin meydana getirdiği ekonominin yanı sıra savaşın ortaya çıkardığı tahribatların etkilerinin giderilmeye çalışıldığı ikincil bir ekonomiyi de içermektedir. Bir diğer ifade ile savaş ekonomisinin iki boyutu mevcuttur. Askeri Keynesçilik olarak adlandırılacak birinci boyut ulusların ekonomik büyümeyi sağlamak için askeri üretime büyük miktarda harcama yapılmasıdır. Basit bir anlatımla savaş harcamaları savunma sanayinin üretim artışı nedeniyle

* Doç.Dr.Alper Karavardar, Giresun Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, akaravardar@yahoo.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

silah endüstrisinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payını arttırır ve ekonomik büyümeye neden olur. Örneğin 2.Dünya Savaşı esnasında A.B.D. yıllık % 12 oranında büyümüştür. Buna ilave olarak askeri üretimin Ar-ge harcamalarını arttırdığı, teknolojik ilerlemeler sağladığı bunun da dolaylı yoldan diğer sektörlerde ilerlemeye neden olduğu 2.Dünya savaşı sonrası Almanya'nın hızlı bir biçimde ekonomik olarak toparlanması örnek verilebilir. Noam Chomsky (1993) kamu askeri harcamalar esaslı ekonomik büyümenin temini politikası olan bu Keynesyen ekonomik öğretiyi, "*Pentagon sistemi*" olarak özetlemiştir. Buna göre artan askeri kaynaklı talep doğrudan ve dolaylı yoldan birçok sektördeki harcamalarda artışa, ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Askeri Keynesçilik yarattığı olumsuz yineleme başta olmak üzere birçok yönden eleştirilmiştir. 1980'li yıllarda A.B.D.'de başkan Carter ile başlatılan ve daha sonrasında başkan Reagan ile artan bir şekilde uygulanan bu anlayış beraberinde A.B.D. ekonomisi için sürekli bir savaş ve yüksek askeri harcama kısır döngüsü üretmiştir. Buna göre hükümetler her ne kadar savunma bütçelerini aşağıya çekmek isteseler bile askeri harcamalara önemli oranda ekonomik olarak bağlı sektörler nedeniyle bunu gerçekleştirememektedirler. Bu sisteme yönelik bir diğer eleştiri klasik liberalizmin savunucularından biri olan Frederic Bastiat'ın kırık pencere makalesinde yer alan "*kırık vitrin yanılgısı*" ile ilintilidir. Buna göre kırık bir vitrin tamir edildiğinde bunun yarattığı harcamanın bir iş imkânı yaratmakta ve zincirleme olarak topluma fayda getirmektedir. Kırılan bir camın yaptırılmasının endüstriyel bir teşvik olduğu düşüncesi iktisattaki fırsat maliyetinin görmezlikten görülmesi olup, görünmeyen sonuç ile ilgilidir. (Bilişli, 2011) Buna göre askeri harcamalar he ne kadar ekonomiyi geliştiriyor gibi görünse de savunma harcamalarına aktarılan kaynaklar ile nelerin yapılabileceği dikkate alındığında refaha sınırlı bir katkı yapmaktadır. 11 Eylül saldırıları sonrasında 17 Eylül 2002 yılında ortaya konan önleyici savaş-önceden vurma esaslı "*Bush Doktrini-Ön Alıcı Güç Kullanımı Stratejisi*" şekil itibariyle soğuk savaş dönemindeki caydırıcılık ve çerçeveleme stratejilerinden farklı olmakla birlikte esas itibariyle aynı olan Askeri Keynesçiliğin bir tezahürü olarak görülebilir. Savaş ekonomisinin ikinci boyutu ise çatışmaların gelecek kuşaklara yansıtacak, refah düzeyindeki düşüşlerdir. Tarihsel süreç dikkate alındığında savaşların nedenleri konusundaki ilk iktisadi yaklaşımlardan birinin Merkantalist düşünce okulu olduğu görülmektedir. Merkantalistlere göre jeostratejik üstünlüğün kaynağı değerli



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

madenlerin ülkeye girişine bağlıdır. Bu göre ulusların refah ve zenginliği, hammadde ihtiyaçlarının teminine bağlı olup savaşların birincil nedeni değerli doğal zenginliklerin paylaşımıdır. Bu perspektiften bakıldığında sanayileşme jeopolitik ve ekonomik güvenlik ile ilişkili olup savaşların yapıla bilirliliği ve sürdürüle bilirliliğini belirlemektedir. İkinci dünya savaşının sonunda kitle imha silahlarının ulaştığı boyut savaşların ekonomik analizlerini değiştirerek merkez ülkeler-kutuplar arası çatışma anlayışını iç savaş veya bölgesel sınırlı çatışma şekline dönüştürmüştür. Bu yeni savaş ekonomisi anlayışı günümüzde başta Ortadoğu ve Kafkasya olmak üzere birçok bölgesel çatışmada rahatlıkla görülmekte olan ve az gelişmiş toplum temeline dayalı "*başarısız devlet*" teorisidir. Öztürkler (2015;s.89) bu bağlamda güncel savaşların ekseriyetle düşük gelirli ülkelerde yaşanan, uzun süreli, iç savaş niteliğinde olduklarını, büyük nüfus hareketlerine neden olduklarını, başta komşu ülkeler olmak üzere doğrudan ve/veya dolaylı ekonomik değişimler yarattığına işaret etmektedir. Savaş ekonomisi, çatışma sahasının coğrafi olarak kapladığı alanın niteliği, savaşın niteliği, savaşın finansmanının sürdürülebilirliği, savaşı ortaya çıkaran etnik ve dinsel sebepler gibi birçok nedene bağlıdır. Esasen uluslararası hukuk terminolojisinin bir tanımlaması olan başarısız devlet kavramı ilk defa 1992 yılında G.B. Helman ve R. Ratner tarafından kullanılmıştır. Bu tanımlama devletin temel fonksiyonlarını icra edememesi durumuna bağlı olup, bu temel fonksiyonlar güvenlik, temsil ve refah olarak ifade edilmiştir (Milliken ve Keith, 2002;770)(Clapham, 2002;775)(Öğüt, 2013). Başarısız devlet kavramının bir önceki aşaması olan "*kırılğan devlet*" kavramı ülkelerin çatışma öncesi durumunu belirtmekte olup, esneklik, adalet, kurumlar ve ekonomik temeller olmak üzere dört değişken üzerinden tanımlanmaktadır.⁴⁷³ Her iki devlet tanımlamasının önemli bir saç ayağını ekonomi oluşturmaktadır. Bu nedenle çatışmaların niteliği ve kapsamı ne olursa olsun çatışmaların maliyetlerinin değerlendirilmesinde ekonomik düşüş göstergelerinin kullanımının önemli bir katkısı olduğu açıktır. Gayri safi milli hâsıla, kişi başına düşen milli gelir ve borç, işsizlik ve enflasyon oranları, yoksulluk seviyeleri, ticaret gelirlerinde, doğrudan yabancı yatırımlardaki düşüşler vb. birçok makroekonomik değişken bu bağlamda dikkate alınan göstergelerdir. Fund of Peace örgütünün kamu maliyesi, ekonomik koşullar, ekonomik iklim ve ekonomik

⁴⁷³ <http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/what-fragile-state>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çeşitlilik başlıkları altında topladığı bu göstergeler çatışmaların ülkeler üzerinde yarattığı ekonomik tahribatın boyutlarının belirlenmesi amacıyla kullanılmakta olup savaş ekonomisinin maliyeti hakkında önemli ipuçları vermektedir.⁴⁷⁴ Savaşlar ve çatışmalar her ne kadar başlangıçta ekonomileri pozitif yönde etkiliyor görünse de ilgili ekonomilerin fonksiyonel yapı ve işleyişine zarar vermekte, savaş dönemlerinde savaşın finansmanı hane halklarının refahında düşüşe neden olmakta, servet dağılımını yeniden biçimlendirmekte olduğundan esasen barışa kıyasen her zaman daha pahalıdır.

Goodhand (2004;157) savaş ekonomisini (*war economy*) üç alt kavram ile bağlantılı olarak açıklamıştır. Bunlar muharebe ekonomisi (*combat economy*), gölge ekonomi (*shadow economy*) ve başa çıkma ekonomisi (*coping economy*). Muharebe ekonomisi; belirli grup ya da grupların güçsüzleştirilmesini amaçlayan bir muharebenin iktisadi stratejilerini ve sözkonusu muharebenin sürdürülebilmesi için üretimin harekete geçirilebilmesi için gerekli olan, tahsis edilen ekonomik kaynakları kapsamaktadır. Gölge ekonomi ise; çatışmadan kar sağlayan aktörleri (çatışmaya fiilen giren taraf dışındaki ekonomik taraflar) temsil eden bir kavram olup devletin denetimi veya düzenlemeleri dışında kalan ekonomik aktiviteleri kapsamaktadır. Başa çıkma ekonomisi ise; muharebe nedeniyle etkilenen nüfus, halk gruplarının hayatta kalması ile ilişkili maliyetlerdir. Goodhan'e (2004) göre bu alt tanımlama kategorileri statik değildir ve mutelif harici ve politik rejim değişiklikleriyle bağlantılı olarak zaman içinde değişirler.

Buzan'a (1991) göre bölgesel güvenlik kavramı coğrafi güvenlikten daha kapsamlı bir ifade olup devletler arasındaki şüphe ve korku temelli ulusal algılarla ilintilidir. Ona göre dostluk, husumet ve rekabet gibi bölgesel güvenliğin köklü yerel dinamikleri politik güvenlik, askeri güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik ve çevresel güvenlik olmak üzere beş temel bölüm altında ele alınmalıdır. Bölgesel güvenliğin hangi dinamikler üzerinden tanımlandığı, tehdit algılamalarına bağlı olduğundan ulusal güvenlik stratejilerini belirlemekte dolayısıyla ekonomik sonuçlar yaratmaktadır. İster sıcak çatışma olsun ister soğuk savaş şeklinde bir çatışma olsun bölgesel güvenlik değerlendirmelerinin ulusal ekonomilerin

⁴⁷⁴ <http://fundforpeace.org/fsi/indicators/e1/>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

fonksiyonel yapısı üzerinde önemli sonuçları olduğu açıktır. Makro ekonomik bir perspektiften bakıldığında bölgesel güvenliğin coğrafi bir sınırlama olmadığı görülmektedir. Buzan'ın (1991) da belirttiği gibi güvenlik ilişkisel bir olgu olup ideolojik farklılıklar, ulusal sınırlar, etnik çizgiler, tarihsel temayüller gibi birçok olgu toplumsal duyguları dolayısıyla bölgesel güvenlik değerlendirmelerini biçimlendirmektedir (Marianne, 2009). Bölgesel güvenliği etkileyen faktörler çok çeşitli olmakla birlikte iktisadi olarak ele alındığında iki boyutta özetlenebilir. *Süreç* açısından bakıldığında savaş öncesi, savaş dönemi ve savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik sonuçlar olarak üçlü bir tanımlama yapılabileceği gibi *taraf*lar açısından bakıldığında çatışmaya konu olan ülke, söz konusu ülke ile doğrudan veya dolaylı yoldan çatışma ilişkili diğer ülkeler üzerindeki ekonomik sonuçlar ayrımı yapılabilir. Bahsi geçen her iki boyut birbirlerinden ayrı tanımlamalar olmayıp esasen birbirleriyle sıkı ilişki içindedir.

Savunma harcamaları, ülkelerin savaş öncesi dönemdeki sıcak olmayan çatışmaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Savunma harcamalarına katlanan bir ülke ekonomisi açısından bakıldığında sorulması gereken asıl soru savunma harcamalarının optimal düzeyinin ne olduğudur. Söz konusu harcamalardaki artışın toplam talep, dolayısıyla üretim ve istihdamda artışa neden olduğu bu nedenle büyümeyi motive edici bir fonksiyon üstlendiği söylenebilir. Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkisi konusunda yapılan akademik literatür incelendiğinde elde edilen verilerin çelişkili sonuçlar ürettiği görülmektedir. Benoit (1973) gayrisafi milli hâsıla ile bağlantılı olarak yaptığı çalışmada daha yüksek savunma harcamasının, ekonomik büyümenin bir etkisinden ziyade bir neden olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kennedy (1974) ve Whyne (1979) Benoit'in metodolojisini kullanarak savunma harcamalarının ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişki olduğunu savunmuşlardır. Deger ve Sen (1983), Fredericksen ve Looney (1983) Leontief ve Dutchin (1983), Lim (1983), Faini, Annez ve Taylor (1984) yaptıkları çalışmalarda Afrika ve benzeri gelişmekte olan kaynak kısıtlımalık ülkelerde yapılan savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu söz konusu harcamaların ekonomik büyümeyi teşvik etmediğini destekleyen kanıtlar bulmuşlardır. Biswas ve Ram (1986) ise orta veya düşük gelirli ülkelerin ekonomik büyümeleri ile savunma harcamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulamadıklarını belirtmişlerdir (Chowdhury, 1991; 80-81). Söz konusu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çalışmalar incelendiğinde ülkelerin savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkinin çoğunlukla tek yönlü olarak değerlendirildiği görülmektedir. Joerding (1986) bu düşünce biçimine alternatif olarak ekonomik büyümenin savunma harcamalarına neden olabileceği ifade etmiştir. Chowdhury (1991;83) savunma harcamalarının alternatif maliyetine dikkat çekerek söz konusu harcamaların yatırımlar için potansiyel tasarrufları azaltarak tasarruf yatırım açığını arttırdığını ve bunun da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini belirtmiştir. Buna göre artan savunma harcamaları sağlık, eğitim, altyapı iyileştirme faaliyetleri gibi diğer kamu harcama kalemlerine aktarılan kaynakları baskılayarak enflasyonist bir etki yarata bilmektedir. Akademik yazın incelendiğinde bu varsayımı çeşitli ülke örnekleri için destekleyen ampirik verilere rastlamak mümkündür (Lebovic ve Ishaq, 1987), (Mintz ve Huang, 1990), (Scheetz, 1991), (Ward ve Davis, 1992), (Asseery, 1996), (Dunne ve Vougas, 1999) (Dunne vd., 2002). Dager (1986;183) artan savunma harcamalarının sermaye oluşum miktarını azaltması halinde ülkedeki sermaye stokunun hem niceliğini hem de kalitesini düşürdüğünü vurgulamıştır. Keynes yenler de dâhil olmak üzere neo klasik akımın savunma harcamalarının bilimsel manada teknik yeniliklere neden olduğu bu itibarla ekonomik ilerlemeye pozitif katkı yaptığı ifade edilmektedir (Isard, 1988), (Becker vd.,1990), (Intriligator, 1990), (Barro, 1991) (Arrow,1992) (Hartley ve Sandler, 2007). Barış dönemlerinde ülkelerin yapmış oldukları savunma harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisi iki yönlü birer neden-sonuç ilişkisi olarak değerlendirilebilir. Herrera (2010) akademik yazındaki birbirleriyle çelişen farklı değerlendirmelerin mevcudiyetini, konunun apolitik stratejik boyuta sahip olması, askeri harcamaların farklılaşmış etkilerinin tanımlanmasının güç olması ve askeri harcamalara ilişkin güvenilir nitelikte bilgilerin olmaması nedeniyle ampirik doğrulama yapılamamasına bağlamaktadır (Herrera ve Gentilucci, 2013;18-22). Yıldırım, Sezgin ve Öcal (2005) yapmış oldukları bir dinamik panel veri analizi ile 1989-1999 döneminde Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye'nin askeri harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında askeri harcamaların ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptıklarını belirlemişlerdir.

Optimal savunma harcamalarının ne olması hususunu ilk olarak Smith (1977) askeri harcamalar vasıtasıyla gerçekleşen kamu/özel sektör yatırımlarını bir milli gelir dengesi denklemi ile açıklamaya çalışmıştır;



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

$$i = I - m - c - b_c - z$$

i burada yatırımları, c tüketimi, b_c ödemeler dengesini ve z 'de gerçek ve potansiyel gelir arasındaki farkı temsil etmektedir. Buna göre potansiyel gelirdeki tüketim oranı, reel ücretin büyüme oranı g ve eksik istihdam oranı u ile azalmaktadır.

$$c = \alpha_0 - \alpha_1 u - \alpha_1 g$$

Smith'e (1977) göre eksik istihdam ile iç talep-potansiyel arz arasındaki denge

$$u = \frac{z + bc}{\beta}$$

Buradan toplam yatırım eşitliği ise

$$i = (I - \alpha_0) - (b - \alpha_1) u + \alpha_2 g - m$$

Smith'in gösteriminde (1977) toplam yatırımlar bir denge denklemi içinde potansiyel gelirin bir oranı olarak betimlenmiş olup burada tüketimin bir bölümü eksik istihdam ve reel gelir büyüme oranının azalması ile orantılı bir biçimde gösterilmeye çalışılmıştır. İlerleyen yıllarda Smith'in (1977) bu gösterimi askeri ithalatların yerli silah imalatına asimile etmesi ve başka hususların model varsayımlarına ters düşmesi nedeniyle çeşitli yazarlar tarafından tenkite uğramıştır (Chu, Hemming, 1991) (Anderton, Carter, 2007).

Her ne kadar Smith (1977) ve onu takip eden araştırmacılar savunma harcamalarının değerlendirilmesi maksadıyla, muhtelif makroekonomik esaslı iktisadi denklemler geliştirmiş



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olsalar da, günümüzde ülkelerin savunma bütçelerinin karşılaştırılmasında kullanılan kıstasın, ekseriyetle savunma harcamaları/gayri safi milli hâsıla oranı olduğu görülmektedir.

2016 yılı istatistiklerine göre dünyadaki toplam askeri harcamaların (2015 yılına kıyasen yüzde 0.4'lük bir artış ile) 1686 milyar dolar olduğu tahmin edilmekte olup, bu tutar küresel gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 2,2'sine tekabül etmektedir. Bu verilere göre savunma harcamaları itibariyle kişi başı 227 dolarlık bir yük söz konusudur. 2006-2016 dönemi dikkate alındığında petrol ihraç eden ülkelerin askeri harcamalarının yüksek petrol fiyatları ile bağlantılı olduğu bu nedenle 2014 yılının sonundan başlayarak petrol fiyatlarındaki düşüşün ülke harcamalarını azalttığı görülmektedir. Orta doğudaki askeri harcamalar incelendiğinde küresel ortalama olan % 2,2 lik değer yaklaşık üç katı olduğu (% 6) olduğu ve bölgedeki en yüksek askeri yükün sırasıyla Umman (% 17) ve Suudi Arabistan'da (% 10) olduğu anlaşılmaktadır. Suudi Arabistan her ne kadar 2015 yılına kıyasen 2016 yılında savunma harcamalarını azaltmış gibi görünse de 2002 yılından bu yana düzenli olarak savunmaya harcadığı bütçeyi arttırmaktadır. Bölgenin bir diğer önemli gücü olan İran'ın ise 2007-2016 yılları arasında askeri harcamalarını % 7,3 oranında azalttığı ancak uluslararası yaptırımların kalkması sonrasında İran ekonomisinin iyileşmesine paralel biçimde 2015-2016 döneminde söz konusu harcamaların % 17 oranında arttığı görülmektedir. İsrail'in askeri harcamaları ele alındığında 2007-2016 döneminde % 19'lük bir artış olduğu ancak bu hesaplama A.B.D.'den aldığı 3.5 milyar dolarlık askeri yardımın dâhil edilmediği dikkate alındığından çok daha fazla bir askeri harcama oranına sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ise anılan dönemde savunma harcamalarını % 9,7 oranında arttırdığı ve sıralamaya 18. Olarak girdiği anlaşılmaktadır. 2016 yılında Azerbaycan 1.4, Irak ise 6.3 milyar dolarlık askeri harcama gerçekleştirmişlerdir. (SIPRI, 2016).

Tablo 1: 2016 Yılında En Yüksek Askeri Harcamaya Sahip Olan İlk 15 Ülke

Sıralama	Ülke	2016 (\$ milyar) [] SIRI tahmini	2007- 2016 (%)	2016 oranı (%)	GSYİH'nin bir oranı olarak harcama	
					%	% 2016
2016	2015					



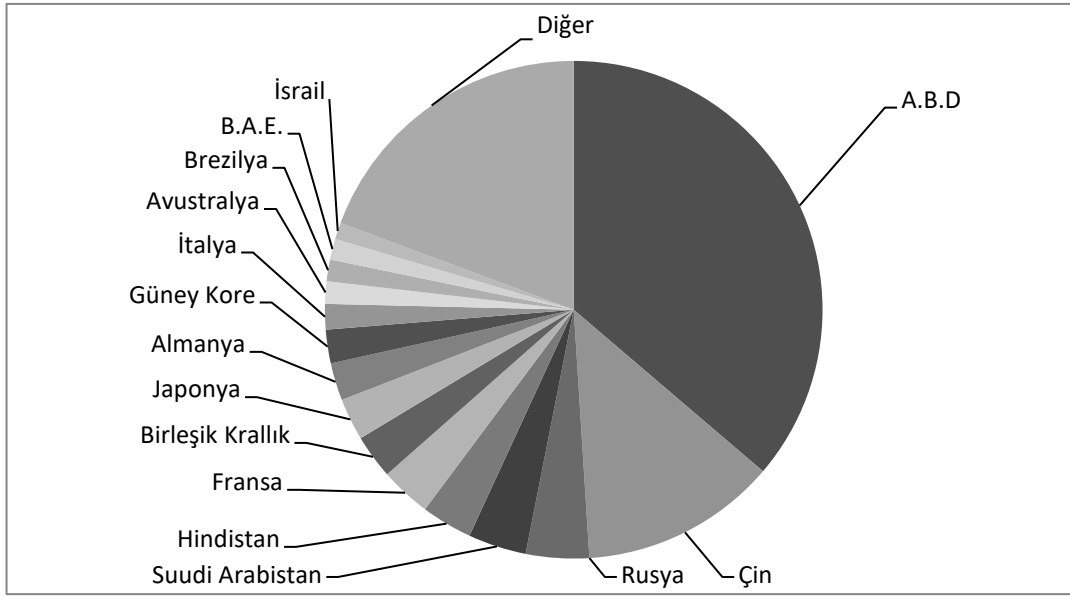
2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

						2007	
1	1	A.B.D.	611	-4.8	36	3.8	3.3
2	2	Çin	[215]	118	[1.3]	[1.9]	[1.9]
3	4	Rusya	69.2	87	4.1	[3.4]	5.3
4	3	Suudi Arabistan	[63.7]	20	[3.8]	8.5	[10]
5	7	Hindistan	55.9	54	3.3	2.3	2.5
6	5	Fransa	55.7	2.8	3.3	2.3	2.3
7	6	Birleşik Krallık	48.3	-12	2.9	2.2	1.9
8	8	Japonya	46.1	2.5	2.7	0.9	1.0
9	9	Almanya	41.1	6.8	2.4	4.2	1.2
10	10	Güney Kore	36.8	35	2.2	2.5	2.7
11	11	İtalya	27.9	-16	1.7	1.6	1.5
12	13	Avustralya	24.6	29	1.5	1.8	2.0
13	12	Brezilya	23.7	18	1.4	1.5	1.3
4	4	B.A.E.	[22.8]	123	[1.3]	[3.3]	[5.7]
5	5	İsrail	18	19	1.1	6.7	5.8
İlk 15 ülke toplamı			1360	81
Dünya toplamı			1686	14	100	2.3	2.3

Kaynak: (SIPRI, 2016; 2)

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Askeri harcamalarla birlikte dikkate alınması gereken bir diğer kavram Joseph Schumpeter'in 1950'li yıllarda kullandığı "*yaratıcı yıkım*" terimidir.⁴⁷⁵ Yaratıcı yıkım kavramı esasen kapitalizmi hareket ettiren bir motor olarak kabul edilen endüstriyel başkalaşımı betimlemektedir. Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir anlayışı olarak da özetlenebilecek bu prensip değişimin beraberinde eskinin yerini yeninin almasıdır. Bu kavram farklı şekillerde kullanılarak bir kapsam genişlemesi yaşamıştır. Acemoğlu ve Robinson (2012) Osmanlı devletinin çöküşünü kapitalist sisteme, serbest pazar anlayışına ve küresel yeni endüstriyel yapıya uyum sağlamak istememe ile açıklarken bu kavramı kullanmışlardır. Askeri harcamalar ile son 20 yılda yaşanan bölgesel çatışmalar bu kavram dâhilinde değerlendirildiğinde asimetrik çatışmalar ile ulusların yaratıcı birer yıkım sürecine uğradıklarını söylemek mümkündür.



Şekil 1: 2016 Yılında En Yüksek Askeri Harcamaya Sahip Olan İlk 15 Ülkenin Payları

Kaynak: (SIPRI, 2016; 3)

⁴⁷⁵ <http://www.dmy.info/yaratıcı-yikim/>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

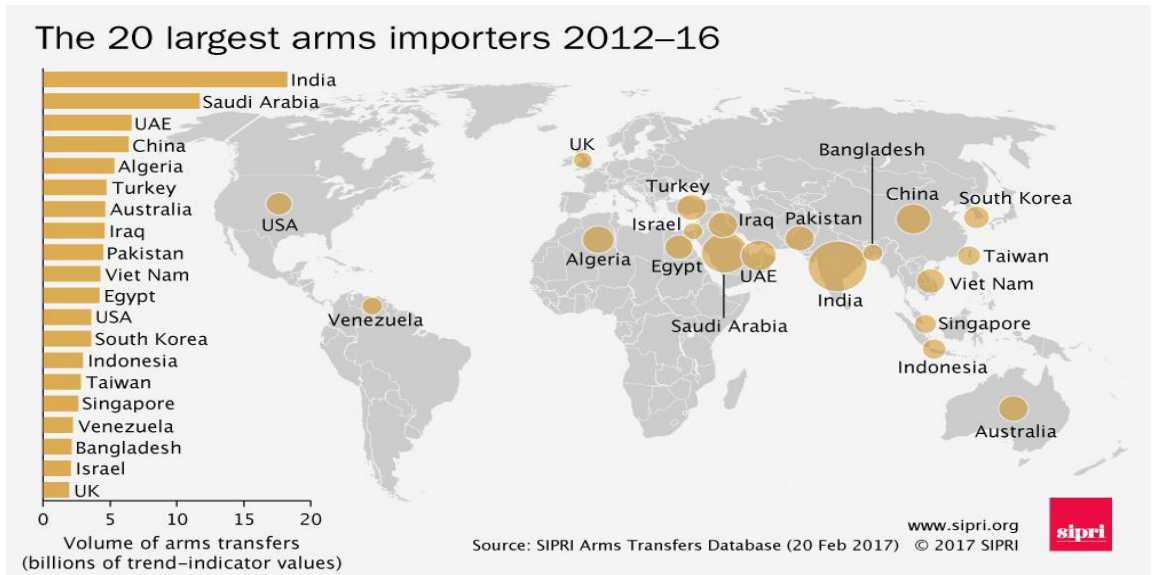
Tablo 2: 2012-2016 Dönemi Türkiye ve Komşu Ülkelere Silah Satan Ülkeler

	Azerbaycan	Ermenistan	Yunanistan	Bulgaristan	Suriye	İran	Irak	Türkiye
Rusya	69,37%	100%			93,97 %	87,66 %	23,31 %	
A.B.D	0,16%		13,88%	37,50%			55,79 %	63,31 %
Almanya			70,78%				0,85%	2,25%
Fransa			10,30%	62,50%				0,49%
Çin					0,67%	12,34 %	0,37%	0,74%
İsrail	21,88%							0,87%
Ukrayna	1,09%						3,48%	
İran					5,36%		0,91%	
Güney Afrika	0,83%						0,17%	
İspanya							0,70%	9,26%
İtalya			0,22%					11,59 %
Danimarka			0,07%					0,19%
Hollanda			1,02%					3,01%
Belarus	3,57%							
Türkiye	3,10%							
İngiltere			3,65%					
Kuzey							9,29%	

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kore								
Çek Cumhuriyeti								3,57%
Bulgaristan								1,22%
Belarus								0,30%
Güney Kore								8,05%
Kanada								0,28%

Kaynak: <https://www.sipri.org/commentary/blog/2017/state-major-arms-transfers-8-graphics'den> derlenmiştir



Şekil 2: 2012-2016 Dünyanın En Büyük Silah İthalatçısı Ülkeler

Kaynak: <https://www.sipri.org/>

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Şekil 3: 2012-2016 Dünyanın En Büyük Silah İhracatçısı Ülkeler

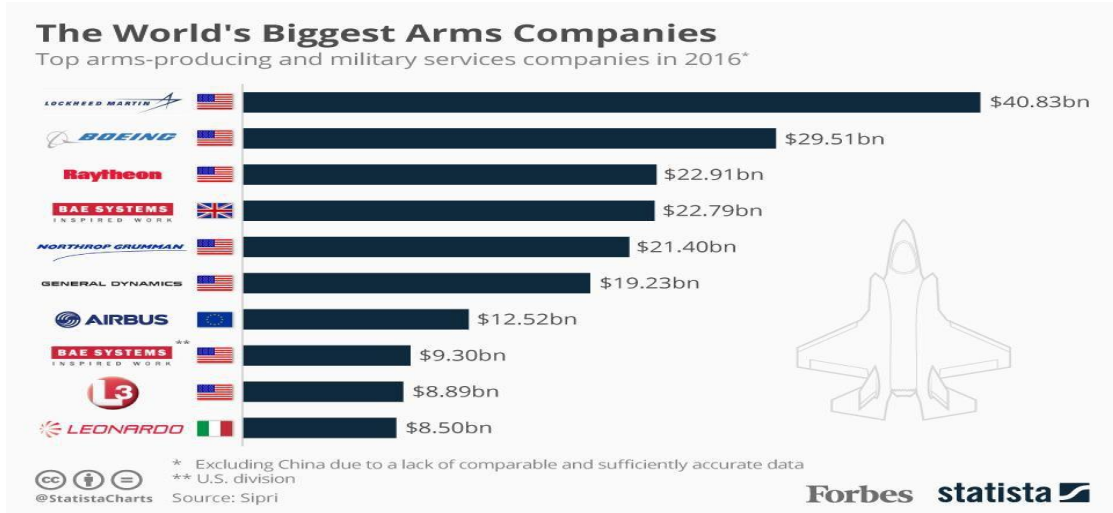
Kaynak: <https://www.sipri.org/>

Savunma harcamalarının yatırımları azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yada Keynesyen anlayış doğrultusunda toplam talebi arttırdığı dolayısıyla ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığı şeklindeki varsayımların ispatı araştırmacıların ele aldıkları ülkeler, ilgili zaman periyodu ve araştırmacının kullandığı tahmin metoduna bağlı olduğundan farklı sonuçlara ulaşılabildiğinden bugüne net bir karara varılmış bir konu değildir. Yıldırım, Sezgin ve Öcal (2005) 1989-1999 döneminde Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin ekonomik büyümeleri ile askeri harcamaları arasındaki ilişkiyi panel tahmin teknikleri kullanmak suretiyle inceledikleri çalışmalarında askeri harcamaların ekonomik büyümeyi arttırdığını tespit etmişlerdir. Feder modeli ile yapılan bu çalışmada Yıldırım vd. (2005) savunma sektörünün sivil sektör sektörlerden daha üretken olması durumunun söz konusu ülkelerdeki savunma sektörünün diğer sektörlerle kıyasen ileri teknoloji kullanılması nedeniyle ortaya çıkabileceğine işaret etmişlerdir. Yıldırım vd. (2005) OECD'nin tanımlamalarına uygun olarak Türkiye, Mısır, İran, Suriye ve Ürdün'ü düşük gelirli ülkeler Suudi Arabistan, Umman ve Lübnan'ı orta gelirli ülkeler ve İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Bahreyn'i yüksek gelirli ülkeler olarak dikkate almışlardır. Zaman, Shah, Khan ve Ahmad (2013) Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'na üye ülkeler olan Bangladeş, Sri Lanka, Hindistan,



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Pakistan ve Nepal'in 1988-2008 dönemi verilerini kapsayan çalışmalarında dış borç, ekonomik büyüme ve askeri harcamalarının eşgüdümlü olarak hareket ettiklerini belirlemişlerdir. Zaman vd. (2013) çalışmalarında ekonomik büyümenin dış borç üzerinde istatistiksel olarak olumsuz bir etkisi olduğunu, askeri harcamaların ise dış borç üzerinde istatistiksel olarak önemli bir pozitif etkiye sahip olduğuna işaret etmişlerdir. Onlar askeri harcamalardaki % 1'lik bir artışın dış borcu % 1,24 oranında arttırdığını bulmuşlardır. Zaman vd. (2013) bu oranının kısa dönemde ise % 0,15 olduğunu belirtirken bulgulardaki kısıtlılığın kullanılan veri panelinin göreceli küçüklüğünden olabileceğini söylemişlerdir. Gökmenoğlu, Taşpınar ve Sadeghieh (2015) 1988-2013 dönemini ele alarak Türkiye örneğinde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen eş bütünleştirme ve Granger nedensellik testleri ile inceleyerek askeri harcamalar ile ekonomik büyümenin entegre olduğunu ancak askeri harcama ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi gözlemleyemediklerini belirtmişlerdir.



Şekil 4: Dünyanın En Büyük 10 Silah Üretici ve 2016 Yılı Gelirleri

Kaynak: <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2017/12/11/the-worlds-biggest-arms-companies-infographic/#6066e97a475a>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gökmenoğlu vd. (2013) bu sonuçların bazı önceki çalışmalarla çeliştiğini belirterek (Kollias ve Makrydakis, 1997; Dunne, vd., 1998; Sezgin, 2001; Karagöl, 2006) Türkiye örneğindeki çelişkili sonuçların farklı dönemleri içeren veri setlerinin kullanımından kaynaklanabileceğine işaret etmişlerdir. Onlara göre son on yılda Türkiye'deki makro-ekonomik temellerin değişmesi ve araştırmaların 1980-1990'lı yılları da kapsayacak şekilde yapılması farklı ampirik bulgulara neden olabilmektedir. Bu bağlamda Topçu ve Aras'ın (2013) Türkiye, Brezilya, Hindistan, Çin'i kapsayan çalışmalarındaki bulguların konuyu açıkladığı görülmektedir. Topçu ve Aras (2013) bu ülkelerde ekonomik büyümenin askeri harcamaları arttırdığı dolayısıyla tek yönlü bir nedenselliğin söz konusu olduğunu ancak G7 ülkelerinde ise askeri harcamaların ekonomik büyümeye neden olduğunu belirtmişlerdir. Gökmenoğlu vd. (2013) bu durumu Türkiye gibi sınırlı kaynakları sahip, düşük gelirli, gelişmekte olan ve net silah ithalatçısı ülke ekonomilerinde askeri harcamaların düşük büyüme ile sınırlandırıldığını, askeri kalemlerin ithalatının döviz rezervlerini olumsuz etkileyerek finansman sıkıntıları yarattığını dolayısıyla ancak GSYİH'nin artırılması suretiyle askeri harcamaların arttırılabileceğini vurgulamışlardır. Askeri harcamaların yarattığı yan ürün etkisi yoluyla ekonomiye katkı yaptığı iddiasının (Dunne ve Nikolaidou, 2001; Yıldırım vd., 2005) sadece sofistike askeri teknolojilere ve ihracat kapasitesine sahip gelişmiş ülkelere yapıldığında doğru olduğunu belirtmişlerdir (Gökmenoğlu vd., 2013:460).

Ancak burada sorulması gereken bir diğer soru savunma harcamalarına konu olan silah, teçhizat ve ekipmanın kimler tarafından üretildiği hususudur. Eğer söz konusu talep ülkenin kendi kaynakları ile karşılanıyor ise ve söz konusu ülkenin her hangi bir kaynak kısıtlaması bulunmuyor ise bu durumda ekonomik artan savunma harcamalarının ekonomik büyümeye olumlu bir etki yaratabileceği söylenebilir. İktisadi açıdan silah sanayinin ürettiği silah, teçhizat ve ekipmanlarının diğer üretim kalemlerinin bir farkı bulunmamakta olup ihracat imkânları dikkate alındığında ülkeler açısından önemli bir gelir getirici unsur olarak dikkate alınabileceği açıktır. Bir diğer ifade ile barış şartları altında savunma harcamalarını yapan ülke gelişmekte olan ve kaynakları sınırlı olan bir ülke değil ise artan ihtiyacı kendi iç kaynaklarından temin etmesi durumunda askeri endüstriyel kompleksin hem doğrudan hem de dolaylı yoldan ekonomik büyümeye olumlu katkı yapabileceği söylenebilir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

"Bir ulusu fethetmenin ve köleleştirmenin iki yolu vardır. Birisi KILIÇLA diğeri BORÇLA" Amerikalı Siyasetçi John Adams (1735-1825)

Savaş ekonomisi bölgesel çatışma dinamiklerinin bir parçası olup bu kavram salt savaş öncesi ve savaş dönemi kapsamamaktadır. Bu terim esasen, savaş sonrası dönemde savaşın verdiği zararları telafisi yönünde yapılan harcamaları kapsayan bir mahiyete sahiptir. Bir diğere ifade ile savaş denince akla öncelikle operasyonel nitelikteki maliyetler gelse de uzun vadeli yarattığı sosyal, finansal borç maliyetleri de dikkate alınmalıdır. Savaş ekonomisinin barış ekonomisine dönüştüğü bu dönemlerde yapılan harcamalar dikkat çekici boyutlardır. Afganistan örneğine bakıldığında savaşın sadece A.B.D.'ye (Afganistan savaşı:7 Ekim 2001-28 Aralık 2014) maliyetinin 686 milyar dolar (George W. Bush dönemi:171,7 milyar dolar, Obama döneminde ise bu rakam 2012 sonu itibariyle 385,6 milyar dolara ulaşmış olup 2013'den itibaren 128,7 milyar dolar) olduğu görülmektedir.⁴⁷⁶ Irak ve Afganistan savaşlarının maliyetinin ise 4-6 trilyon dolar arasında olacağı tahmin edilmekte olup bu hesaplamada askerlerin ve ailelerinin uzun vadeli tıbbi bakımları, gazilik maaşları, askeri ikmal ve diğere sosyal maliyetler de dikkate alınmıştır. Her iki savaşın maliyet hesaplamalarındaki bu önemli artışın temelinde savaş sonrası dönem gazilere sağlanacak yardımların kapsamı ile birlikte buna ilaveten pentagon personelinin sağlık hizmet maliyetleri, savunma bakanlığının taahhütleri, savaşın finansmanı için uzun vadeli borç ödemeleri vb. harcamalarda yer almaktadır. Bu tutarın içinde personel ücretleri, ilişkili sivil yüklenici ücretleri de bulunmaktadır. Her iki savaşın büyük ölçüde borç ile finanse edildiği dikkate alındığında faiz maliyetinin de hesaplamalara dâhil edilmesi gerekliliği görülmektedir. 2013 itibariyle sadece alınan krediler için ödenen faiz 260 milyar dolar olup potansiyel faiz maliyetinin trilyon dolar mertebesine ulaşılacağı tahmin edilmektedir (Harward Kennedy School, 2013). 31.12.2017 tarihi itibariyle göre Afganistan'ın Yeniden İnşası Genel Müdürlüğü (SIGAR) verilerine göre Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için, 2002

⁴⁷⁶ <http://aa.com.tr/tr/dunya/afganistan-savasi-abdye-pahaliya-mal-oldu/88401>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yılından bu yana toplamda 122.09 milyar dolar harcanmıştır.⁴⁷⁷ 2013 yılı verilerine göre ise Irak'ın yapılandırılması için 61 milyar \$'a ihtiyaç olduğu belirtilmekle (Harvard Kennedy School, 2013;19) beraber DEAŞ sonrası dönem için bu tutarın 88.2 milyar \$ olduğu ifade edilmiştir⁴⁷⁸. Brown Üniversitesi Watson Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü 2001-2011 dönemine ilişkin Irak, Afganistan ve Pakistan'daki savaşların maliyeti şu şekildedir.⁴⁷⁹

1. PARASAL MALİYET:

- a. Savunma Bakanlığına Kongre'den verilen savaş ödeneği: 1.3 trilyon dolar
- b. Bakanlık bütçesine ek: 362 - 652 milyar dolar arası
- c. Bakanlığın savaş ödeneklerinin faizi: 185 milyar dolar
- d. Savaş gazileri ve malullerinin tıbbi bakım giderleri: 3 milyar dolar
- e. Savaş nedeniyle yapılan dış yardımlar: 74 milyar dolar
- f. Yurtiçi güvenlik bakanlığına ek ödenek: 401 milyar dolar
- g. Savaş gazi ve malullerinin 2050 yılına kadar tahmini bakım ve tedavi taahhütleri: 589 - 934 milyar dolar arası
- h. Savaş gazileri ve asker ailelerine yapılan sosyal yardımlar: 295 - 400 milyar dolar arası

2. İLERİYE DÖNÜK HARCAMA TALEPLERİ:

- a. 2012 savunma bakanlığı harcamaları: 118 milyar dolar
- b. 2012 dış yardım: 12 milyar dolar

⁴⁷⁷

[https://www.sigar.mil/quarterlyreports/fundingtables/index.aspx?SSR=6&SubSSR=25&WP=Interactive Funding Tables](https://www.sigar.mil/quarterlyreports/fundingtables/index.aspx?SSR=6&SubSSR=25&WP=Interactive+Funding+Tables)

⁴⁷⁸ <https://www.cnbc.com/2018/02/12/88-point-2-billion-us-dollar-price-tag-for-rebuilding-iraq-after-islamic-state-war.html>

⁴⁷⁹<http://gazeteport.com/haber/index.php?id=39991>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

c. 2012 -2015 tahmini savaş giderleri: 168 milyar dolar

d. 2016 - 2020 tahmini savaş giderleri: 155 milyar dolar

Watson Enstitüsü bu rakamları kasım 2016'da güncelleyerek A.B.D.'nin Afganistan, Irak ve Pakistan'da yürütülen savaşlar için toplamda ödenen paranın 4.8 trilyon dolar olduğunu, bu rakamın gazilerin bakım masrafları, ulusal iç güvenlik bütçesindeki artışlar, Pentagon'un esas bütçesindeki artışlar, dış yardımlar, doğrudan savaş borçlanmasına ilişkin faiz ödemeleri ve gazilerin gelecekteki bakımlarına ilişkin tahmini bakım masraflarını kapsadığını, belediyelerin ve yerel hükümetlerin savaşlar nedeniyle yaptıkları harcamaları ise kapsamadığını, buna ek olarak 2053 yılına kadar faiz ödemelerinin 7.9 trilyon doları bulabileceğini belirtmiştir.⁴⁸⁰

Tablo 3: 2002-2017 Yılları Arasında Afganistan'ın Yeniden İnşası İçin Harcanan Tutarlar

Güvenlik	Yönetişim ve Kalkınma	İnsani Yardım	Sivil Operasyonlar
74.83 milyar \$ (Uyuşturucu ile mücadele için 4.44 milyar \$ dâhil)	32.99 milyar \$ (Uyuşturucu ile mücadele için 4.25 milyar \$ dâhil)	3.39 milyar \$	10.88 milyar \$

Kaynak:[https://www.sigar.mil/quarterlyreports/fundingtables/index.aspx?SSR=6&SubSSR=25&WP=Interactive Funding Tables](https://www.sigar.mil/quarterlyreports/fundingtables/index.aspx?SSR=6&SubSSR=25&WP=InteractiveFundingTables)

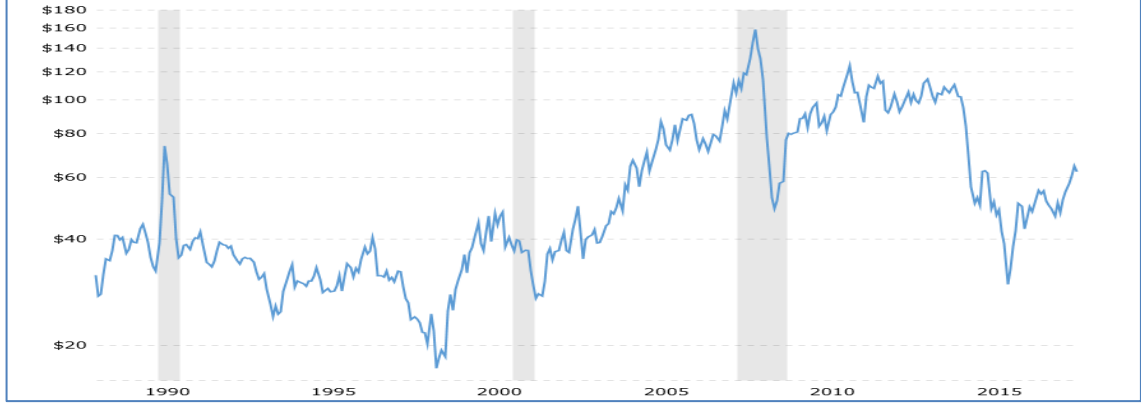
2001 yılında Afganistan'ın işgali ve 2003 yılında Irak'ın işgalinin yukarıda özetlenmeye çalışılan muazzam mali boyutlarının A.B.D. ekonomisinin 2008 yılında yaşadığı ekonomik krizde hiçbir payının olmadığı söylenemez. Her ne kadar 2008 krizinin başlangıç noktası yüksek riskli ipotekli konut kredileri (*subprime mortgage loan*) olarak görülse de Afganistan ve Irak savaşlarının yarattığı ekonomik maliyetlerin dolaylı etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bölgesel çatışmaların dolaylı maliyetleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Örneğin ham petrol fiyatları incelendiğinde Eylül 2001'de 32.58 \$ olan varil petrolün Irak'ın işgali olan Mart 2003 41.91 \$, 2008 'de Lehman Brothers'ın batışı ile 158.57 \$'a çıkmıştır. 2008

⁴⁸⁰ <http://watson.brown.edu/costsofwar/costs/economic>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

krizinin bu bağlamda Afganistan ve Irak savaşlarının ekonomik bir artçıl etkisi olduğu söylenebilir.



Şekil 5: 1990-2016 Dönemi Dünya Ham Petrol FiyatlarıKaynak: <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>

Çatışmaların gerçekleştiği bölgede devlet kurumlarının etkisiz hale gelmesi beraberinde ekonomik sıkıntıların yaşanması ilgili coğrafyada yaşayan insanların yaşam biçimlerini ve ekonomik gelir kaynaklarını değiştirmektedir. Goodhand (2004;164-165) Afganistan bağlamında bu durumu uyuşturucu üretimi ile açıklamıştır. Goodhand (2004;164-165) 1930-1960 döneminde yaşanan sekiz peştun isyanına dikkate çekerek Afganistan'daki ekonomik bozulma ve yaşanan Sovyet işgali sonrasında halkın uyuşturucu ve kaçakçılık ekonomisine yöneldiğine işaret etmiştir. Ona göre sınır bölgeleri gölge ekonomisindeki stratejik düğüm noktaları olup birer yoksulluk bölgesidir. Çatışma coğrafyası ulusal sınırları fırsat ve sömürü alanlarına çevirmekte, çatışmaların dinamik niteliği nedeniyle yasa dışı faaliyetlerin yarattığı gölge ekonomiler ülkenin kalkınma sürecini destekleyebilmektedir. Söz konusu yasa dışı faaliyetlerin sadece anarşi ve kaostan beslenen ve çatışma coğrafyasında yaşayan halkların istemi dışında geliştiğini söyleyebilmek ekseriyetle pek güçtür. Zira Afganistan örneğinde olduğu gibi devlet iradesinin bulunmayışı toplumdaki sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkileri yeniden tanımlayarak yapısal bir dönüşüme neden olmaktadır. Afganistan'da bugün ekonominin büyük ölçüde uyuşturucu ticaretine dayandığı, uyuşturucu üretim ve ticaretinin Afgan halkı tarafından normal bir ticari faaliyet olarak görüldüğü, uyuşturucu ticaretinde önemli bir geçiş noktası olan Afganistan-Pakistan sınırının kapatılması durumunda bunun ticareti engellemeyeceği ve zincirleme bir etki yaratarak Pakistan'da da



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sosyo-ekonomik patlamalar yaratacağı söylenebilir. Sınır bölgeleri bazen ilgili ülkelerin bilinçli olarak kontrol etmedikleri yada sınır kontrollerinin kasıtlı olarak gevşek tuttukları sahalar olarak şekillenmektedir. Bu durumun temelinde kaçakçılığın bölge ekonomisindeki rolü ve yarattığı istihdam gibi başka faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bölgesel güvenliğin önemli bir boyutunu hiç şüphesiz çatışma bölgesinde ekonomik kalkınmanın temin edilmesidir ki bu uzun vadeli ve oldukça çözümü oldukça güç bir meseledir. Gölge ekonominin yasal bir ekonomiye dönüştürülmesi devletin salt güvenliği ve toplum düzenini temini ile gerçekleşemez. Yoksulluğun azaltılması, toplumdaki sınıflara arasındaki gelir dağılımındaki eşitliğin sağlanması, uluslararası ticari sisteme uyumlu liberal kurum ve sistemlerin kurulması, ulusal kaynakların kullanımında etkinliğin ve verimliliğin esas alınması, alternatif istihdam ve geçim kaynaklarının yaratılması, pro-aktif bir devlet müdahalesi gibi birçok değişkenin orta ve uzun vadeli olarak bir program dâhilinde tatbik edilmesi gerekir. Bölgesel güvenlik bağlamında çatışma coğrafyasını yaratan nedenlerin yeni çatışmaları yaratmaması adına ortadan kaldırılması teoride kolay olsa da pratikte tatbiki zor bir meseledir. Savaş dönemlerinde çatışma bölgesinde devletin çeşitli fonksiyonlarını yerine getiren çevrelerin savaş sonrası dönemde yaşayacakları ekonomik ve politik güç kayıpları yeni devlet iradesinin tesisi önündeki engellerden bir diğeridir. Savaş ekonomisinin barış ekonomisine dönüştürülmesi esasen sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmaya bağlı olup çok boyutlu bir meseledir.

Günümüzde özellikle son otuz yıl içinde Ortadoğu ve Kafkaslarda yaşanan bölgesel çatışmaların iç savaş şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Collier ve Hoefler (1998;571-572) 1960-1992 dönemine ilişkin olarak yaptıkları çalışmalarında iç savaşların süresini ve olasılığını üzerinde kuvvetli olan dört değişken olduğu belirtmişlerdir. Dikkate alınması gereken ilk değişken uluslararası karşılaştırılabilir bir ölçüt olan kişi başına düşen milli gelir olup kişi başına düşen milli gelirin artması iç savaş olasılığını düşürmektedir. Collier ve Hoefler (1998) bunu fırsat maliyeti ile açıklamakta ve devletin yönetimini ele geçirmeye çalışan grup veya grupların göreceli düşük kişi başına milli gelir düzeyli bir ekonomide ayaklanmanın fırsat maliyetini yükselttiğine işaret etmişlerdir. İkinci bir değişken ise doğal kaynaklardır. Collier ve Hoefler'e (1998) göre artan doğal kaynak zenginliği başlangıçta savaş riskini arttırmakla birlikte yüksek düzeydeki bir zenginliğin hükümetlerin artan askeri



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

harcamaları ile egemenliği arttırarak belirli bir noktadan sonra savaş riskini azaltacağını ifade etmişlerdir. Üçüncü bir unsur ise nüfustur. Onlara göre artan nüfus bölünmeyi cazip hale getirmekte ve savaş olasılığını arttırmaktadır. Son unsur ise potansiyel isyancıların karşılaştığı koordinasyon sorunu olup Collier ve Hoefler (1998) bu sorunun boyutunun savaş riskini etkileyebileceğini varsaymışlardır. Collier ve Hoefler (1998) çalışmalarında koordinasyon maliyetlerini, 0-100 arasında bir derece içeren endeks gösterimli etno-dil bilimsel bölümlere bağlantılı olarak ele almışlardır. Onların bu incelemeleri, etnik bölünmenin iç savaşlar için en yaygın olan politik açıklaması ile bağlantılıdır. Collier ve Hoefler (1998) Easterly ve Levine'e (1997) benzer şekilde yüksek etno-dil kesirine sahip olmanın daha homojen ülkelere kıyasen ilgili ülkenin daha fazla savaşa eğilimli olmadığını ancak toplumdaki iki grupların kutuplaşması durumunda iç savaş tehlikesinin artacağına işaret etmişlerdir. Onlara göre yüksek derecede etnik olarak parçalanmış toplumda olası bir iç savaşta yüksek iletişim maliyetleri ile karşılaşılacağından potansiyel isyancılar açısından da bir bölümlenme söz konusudur. Bir diğer ifade ile bir ülkenin etnik yapısının çeşitliliğinin artması bir iç savaşın ortaya çıkması için tek başına yeterli değildir zira iç savaş esnasında gruplar arasında iletişimin maliyeti yüksek olacak olup burada önemli olan gruplar arasında kutuplaşmanın mevcudiyetidir.

Ülkelerin iktisadi büyüme ve refahlarında sahip oldukları doğal kaynakların önemli bir yeri ve önemli bir fonksiyonu olduğu bir gerçek olmakla birlikte tarihsel süreç incelendiğinde söz konusu doğal kaynakların (örneğin Ortadoğu, Kafkaslar, Afrika gibi) hem çatışmaları finanse etmekte kullanıldığı hem de çatışmaları motive ettiği görülmektedir. Roos (1999) ve Collier (2000) yapmış oldukları çalışmalarla bu yaygın görüşün aksine ekonomileri belirli bazı emtiaların ihracatına kuvvetle bağlı olan ülkelerde siyasi istikrarsızlığın mevcudiyeti sebebiyle iç savaş gibi sıcak çatışma risklerinin yüksek olduğuna işaret eden ampirik kanıtlar sunmuşlardır. Bu değerlendirmeler sadece doğal kaynaklar için değil coğrafi esaslı Pazar üstünlüklerine dayanan, kahve, muz, kakao, kauçuk, fındık vb. tarımsal emtia için de geçerlidir. Billon (2001;580-581) silahlı çatışmaların şiddetini ve izlediklerin süreci kaynakların taraflar açısından önemi ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Kaynak istismarı olarak da görülebilecek bu durum, tüm kaynak zengini ülkeler geçerli değildir. Zira silahlı çatışmalar, toplumsal ilişkilerin belirlendiği tarihi ve sosyal sürecin bir sonucu olup doğal



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kaynaklarla bağlantılı çatışmaların belirleyicilerinin çok boyutluluğu sosyolojik ve antropolojik analizler yapılmasını gerekli kılar. Kaplan (1994) gelirlerdeki kıtlığın ve yönetimin yozlaşmasının "*gelen anarşi paradigması*" olarak tanımlamıştır. Onun bu tanımlaması aslen başarısız devlet kavramını betimleyen kötü yönetim ile bağlantılı olup, söz konusu ülkedeki gelir adaletinin sağlanıp sağlanmadığı konusuna dayanmaktadır. Doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülkede sıcak çatışmaların ortaya çıkmasında toplumsal bir dinamik olan dengeli gelir dağılımının önemli bir faktör olduğu açıktır. Buna göre eğer bir ülkede doğal kaynaklara iktisadi bağlılık yüksek düzeyde ise ve buna ilaveten kötü bir yönetim sonucu dengesiz bir gelir dağılımı mevcut ise bu durumun silahlı bir çatışmanın riskini arttırdığı söylenebilir. Bu bağlamda bölgesel güvenliğin salt sosyolojik belirleyicileri dikkate alınmakla kalınmamalı ekonomik bir tetikleyicilerin niteliği ve niceliği de göz önüne alınmalıdır.

Merkezi Beyrut'ta bulunan BM Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCWA) tarafından hazırlanan "Arap Bölgesindeki Ekonomik ve Sosyal Gelişme" adlı araştırmaya göre, iç savaş öncesi Gayrisafı Yurtiçi Hâsıla (GSYH) rakamları dikkate alındığında, Suriye'deki iç savaşın 5 yıllık maliyeti 259 milyar dolara ulaşmış olup söz konusu kayıp tutarı Suriye'nin 2010 yılındaki GSYH'sinin 3 katına karşılık gelmektedir. Benzer şekilde Arap Baharının beraberinde getirdiği istikrarsızlık sürecinin 2011 yılından bu yana bölge ülkelerine getirdiği maliyetin 600 milyar doların olduğu bu tutarın bölge ülkelerinin beş yıllık toplam GSYH'sinin yüzde altısına tekabül ettiği belirtilmektedir.⁴⁸¹World Vision ve Frontier Economics şirketlerinin yaptıkları bir araştırmaya göre savaşın 5 yıllık maliyeti 275 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. Buna göre Suriye'de kişi başına düşen milli gelir % 45 azalmıştır. Araştırmaya göre Suriye'nin kendine gelmesi için 10 yıllık bir süreçte 700 milyar dolara yakın bir paraya ihtiyaç bulunmaktadır. Savaşın 2020'ye kadar uzaması durumunda bu tutarın 1.3 trilyon doları bulabileceği ifade edilmektedir. Aynı çalışmada 2012-2014 döneminde Suriye'li mülteciler nedeniyle iç savaşın Lübnan'a maliyetinin ise 1.1 milyar dolar olduğu belirtilmiştir.⁴⁸² 2016 verileri dikkate alındığında silahlanmaya dakikada 3.2 milyon

⁴⁸¹<https://www.yenisafak.com/dunya/ortadogudaki-savaslarin-maliyeti-aciklandi-2562689>

⁴⁸² <http://www.hurriyet.com.tr/1-3-trilyon-dolarlik-savas-suriye-savasinin-maliyeti-ne-kadar-40065517>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dolar harcandığı görülmektedir. 2012 verilerine göre A.B.D’de savunma endüstrisi ile doğrudan veya dolaylı yoldan 3.5 milyon istihdam edildiği tahmin edilmektedir. ⁴⁸³Suriye’deki iç savaş nedeniyle Türkiye’ye gelen 3 milyonun üzerindeki mültecilerin Türkiye’ye maliyeti 8 milyar doları bulmaktadır. ⁴⁸⁴ Söz konusu tutar Türkiye’nin iç savaş öncesi Suriye ile artan dış ticaretindeki gerileme de dikkate alındığında Türk ekonomisinin kaybının 10 milyar doları aştığı söylenebilir. Brown Üniversitesinin yapmış olduğu "*Savaş Projesi Maliyet*" adlı çalışmaya göre 2018 itibariyle 11 Eylül sonrası dönemde Irak, Afganistan, Pakistan ve Suriye’deki çatışmalarla bağlantılı olarak, A.B.D.’nin yapmış olduğu harcamalar 5.6 trilyon dolara ulaşmış olup buna göre ortalama bir Amerikan vergi mükellefinin 2001’den bu yana ödediği tutar 23,386 \$ olarak hesaplanmıştır. ⁴⁸⁵ 2016 yılı verilerine göre A.B.D.’nin 2016 GSYH’sı 18624.48 milyar dolar olup (bu tutar 2001 yılında 10621.82 milyar dolardı) söz konusu savaşların toplam GSYH içindeki payı % 3 düzeyinde olduğu görülmektedir. A.B.D.’nin 2016 yılı itibariyle 4999 askeri tesisi mevcut olup bunun sadece 4269’u A.B.D. toprakları içinde yer almakta geri kalanı 36 farklı ülkede bulunmaktadır. ⁴⁸⁶

Ekonomi ve Barış Enstitüsünün (IEP) 163 ülkeyi kapsayan 2017 yılı Global Peace Index (Küresel Barış İndeksi) raporuna göre, 2016 yılında dünyada meydana gelen savaş ve çatışmaların küresel ekonomik etkisi 14.3 trilyon dolar olup bu tutar küresel gayrisafi yurt içi hasılabın % 12.6’sı tekabül etmektedir. Söz konusu rapora göre bu tutar kişi başına günlük 5.4 dolar olup, barışın sağlanması için harcanan her 1 dolara karşın silahlı çatışma maliyeti 16 dolar olarak hesaplanmaktadır. IEP’nin 2017 yılı Global Terrorism Index (Küresel Terör İndeksi) raporuna göre, terörün küresel ekonomiye olan etkisi 84 milyar dolardır (söz konusu rakam 2014 yılında 104 milyar dolar olarak hesaplanmıştı). TÜİK verilerine göre Türkiye’nin 2017 yılı GSYH cari fiyatlarla 234550 milyon dolar olup buna göre terörün maliyeti 2345.5 milyon doları bulmaktadır.

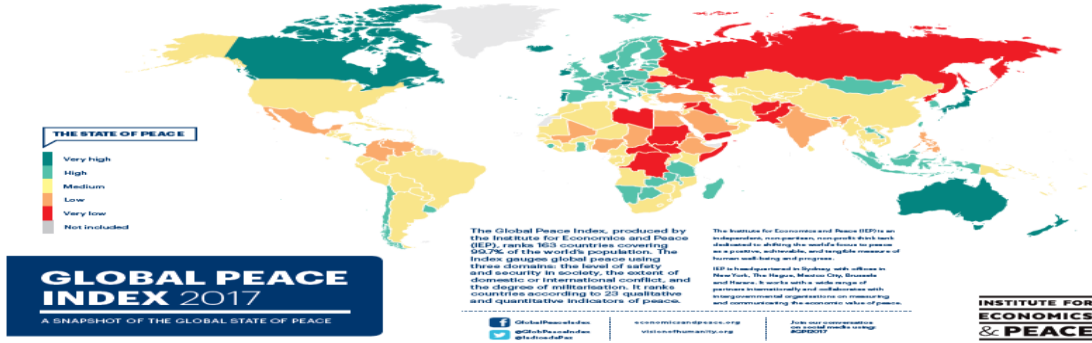
⁴⁸³<https://siteselection.com/issues/2012/sep/sas-military-economy.cfm>

⁴⁸⁴<https://www.aydinlik.com.tr/savaslarin-maliyeti>

⁴⁸⁵ <https://news.brown.edu/articles/2017/11/costsummary>

⁴⁸⁶<https://www.mepanews.com/analiz/2616-abd-ekonomisi-savaslarin-maliyetini-tasiyamayabilir.html>

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI VE BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Şekil 6:23 Nitel ve Nicel Ölçüte Göre Küresel Barış

Kaynak:IEP

IEP yukarıda belirtilen hesaplamaların terörizmin dolaylı etkilerinden dolayı özellikle terörden daha yüksek oranda muzdarip olan ülkeler için oldukça muhafazakâr bir tahmin olduğunu, gerçek tutarın bundan daha yüksek olduğunu belirtmektedir. [Bandyopadhyay, Sandler ve Younas](#) (2015) 1970-2011 dönemine ilişkin 122 ülkeyi kapsayan çalışmalarında terörizme maruz kalan söz konusu ülkelere yapılan doğrudan yatırımların GSYİH'ya olan oranlarının ortalamasının % 2.9 olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, anılan dönemde Türkiye'nin oranı % 0.72 olduğu ifade edilmiştir. Buna göre Türkiye, terör ile en çok karşı karşıya kalan söz konusu 122 ülkenin ortalamasının bile dörtte biri kadar direkt yatırım çekebildiği görülmektedir. T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın 2016 Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Raporuna (2016;10) göre 1975-2014 döneminde Türkiye'ye yapılan doğrudan yatırımların toplam tutarı 175.2 milyar dolar olup bu rakamlar dikkate alındığında Türkiye'nin terör nedeniyle yaklaşık 530,5 milyar dolarlık bir yatırımdan mahrum kaldığı görülebilir. GAP projesinin maliyetinin 32 milyar dolar olduğu (Demir,2003;190)(Akış)⁴⁸⁷ hatırlandığında bu rakamın 16,5 GAP anlamına geldiği görülmektedir. 2014 yılı verilerine göre Türkiye'de bir kişiye istihdam sağlayabilmek için gerekli yatırım miktarı ortalama 429 bin TL ⁴⁸⁸ olup yaklaşık olarak 163.740 \$ hesaplandığında 3.239.680 kişiye istihdam olanağı

⁴⁸⁷ <http://www.hakimiyet.com/akis-gap-projesinin-maliyeti-32-milyar-dolar-45734h.htm>

⁴⁸⁸ <http://www.dunya.com/ekonomi/ekonomi-politikalari/bir-kisiye-istihdam-in-maliyeti-429-bin-737-lira-254655h.htm>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sağlayacağı anlaşılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) mayıs 2017 verilerine göre 15 yaş ve üzerindeki işsiz nüfus 3 milyon 225 bin kişi olup işsizlik oranı % 10,2 seviyesindedir. Genç nüfus olarak adlandırılan 15-24 yaş aralığında işsizlik oranı %19,8 olup kayıt dışı çalışanların oranı % 34,2 ile hesaplanmıştır.⁴⁸⁹ Duruel (2017;216) Suriyeli mültecilerle ilgili olarak yapmış olduğu bir araştırmada Birleşmiş Milletler (BM) standartlarına göre Türkiye 12.1 milyar dolar harcamış olup, Türkiye'deki mültecilere yönelik kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlarca yapılan yardımlar, 25 milyar doları bulmuştur. Bu konuda uluslararası toplum Türkiye'ye sağladığı yardım ise 526 milyon dolarla sınırlı kalmıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği dünyadaki Suriyeli sığınmacıların yarısından fazlasını tek başına ağırlayan Türkiye'yi "*dünyanın en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkesi*", UNICEF de "*dünyanın en fazla sığınmacı çocuğa ev sahipliği yapan ülkesi*" ilan etmiştir.⁴⁹⁰ Göç İdaresi verilerine göre 2017 haziran ayı itibariyle Türkiye'deki Suriye'li mülteci sayısı 3.049.879 olup mültecilerin 246.720'si 10 ilde bulunan 22 barınma merkezinde arta kalan 2.803.159'u ise Türkiye'nin diğer illerinde bulunmaktadır. Bunların % 53,4'ü erkek % 46,6'sı kadın olup çalışma çağı olarak adlandırılan 15-64 yaş aralığında olan 1.853.500 kişi (%60.77) mevcuttur.⁴⁹¹ Suriye'li mültecilerin Türkiye'ye yasal ve yasal olmayan yollardan beraberlerinde getirdikleri birikimin 3 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (Sağiroğlu, 2016;136). 2015 verilerine göre 2015 yılında Türkiye'ye yapılan toplam 918 milyon TL'lik yatırımın 205 milyon TL'sinin 11.429 şirket ile Suriyeler tarafından getirildiği görülmektedir.⁴⁹²

Tablo 4: 2016 Yılı İtibariyle Terör Nedeniyle Ekonomik Olarak En Çok Etkilenen Ülkeler

Ülke	GSYİH'nın %'si
------	----------------

⁴⁸⁹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24630>

⁴⁹⁰ <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyedeki-suriyelilere-25-milyar-dolarlik-yardim/782973> 30.03.2017

⁴⁹¹ <http://www.goc.gov.tr>

⁴⁹² <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyeye-en-fazla-sermaye-getiren-yabancilar-suriyeliler/504554>
13.01.2016



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

	Irak	% 24
	Afganistan	% 13
	Güney Sudan	% 9
	Suriye	% 6
	Libya	% 3
	Nijerya	% 3
	Yemen	% 2
	Orta Afrika Cumhuriyeti	% 2
	Burundi	% 1
	Türkiye	% 1

Kaynak: IEP, 2017 Global Terrorism Index, s.81

IEP'nin 2017 Küresel Barış İndeksi raporuna göre terörün Türkiye'ye doğrudan maliyeti 197 milyar 388 milyon dolar olup Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bu rakamı 350 milyar dolar olarak açıklamıştır. Her ne kadar bu hesaplamalar çeşitli nedenlerle (örtülü ödenek, MİT harcamalarının hesaplamalara dâhil edilmemesi, hesaplamaların GSYİH üzerinden ortalamalarla bulunması vb.) farklı olsalar bile terörün dolaylı maliyetinin bu rakamlar içinde yer almadığı görülmektedir.⁴⁹³ Marmaray'ın maliyetinin 8 milyar dolar⁴⁹⁴, Yavuz Sultan Selim köprüsünün maliyetinin 3 milyar dolar⁴⁹⁵, Osman Gazi köprüsünün maliyeti 2.5 milyar dolar⁴⁹⁶, İstanbul'a yapılan üçüncü hava limanının maliyetinin 35 milyar

⁴⁹³ <https://www.haberler.com/30-yillik-savasin-turkiye-ye-maliyeti-350-milyar-7019073-haberi/>

⁴⁹⁴ <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/95130.aspx>

⁴⁹⁵ <http://t24.com.tr/haber/yavuz-sultan-selim-koprusunun-maliyeti-bogazici-koprusunden-143-kat-fazla,357743>

⁴⁹⁶ <http://t24.com.tr/haber/ulastirma-bakani-yanitladi-hangi-kopruden-kac-arac-geciyor,412194>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dolar⁴⁹⁷ olduğu göz önüne alındığında bu yatırımlardan 7'şer adet yapılabileceği görülmektedir. Türkiye'nin 2018 bütçesi 762.8 milyar TL'dir.⁴⁹⁸ TCMB'nin 2018 yılı sonu dolar kuru beklentisi 4.097 TL olduğu düşünüldüğünde⁴⁹⁹ yaklaşık 3.92 TL'lik bir dolar kuru üzerinden bu rakamın 194 milyar 592 milyon dolara tekabül ettiği söylenebilir. Bir diğer anlatımla buna göre Türkiye'nin terör nedeniyle doğrudan yaşadığı kayıp Türkiye bütçesinin 1.8 katıdır. Kültür Bakanı Numan Kurtulmuş terörün Türkiye'ye verdiği toplam zararın 2013 verilerine göre 1 trilyon doları bulduğunu ifade etmiştir. Kurtulmuş *"Terörün savunma ve güvenlik harcamalarına etkisi 358.1 milyar, borçlanma maliyetine etkisi 161.4 milyar, turizm gelirlerine etkisi 120.6 milyar, doğrudan yabancı yatırıma etkisi 52.6 milyar, büyükşehirler göçünün maliyeti 78 milyar, istihdama etkisi 22 milyar, ödenen tazminatlar 3 milyar, elektrik kayıp-kaçaklara etkisi 46 milyar lira. 1986–2012 yılları arasında savunma ve güvenlik harcamaları toplamı 162 milyar liradır. Bu rakam TÜFE oranları kullanılarak 2012 değerine getirildiğinde 495 milyar lira olarak hesaplanmıştır. Terör olmasaydı ve savunma harcamaları yüzde 50 daha az gerçekleşseydi, bu tasarrufun 2012 değeri 247.6 milyar liradır (129 milyar dolar). Terör olmasaydı, savunma harcamalarının yüzde 50'sinin faiz giderinin 2012 değeri 110 milyar liradır (58 milyar dolar). Türkiye o yıllar boyunca yüzde 0.25 daha fazla büyümüş olsaydı 1.144 trilyon, yüzde 0.50 daha fazla büyümüş olsaydı 2.345 trilyon lira"* olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁰

Barış dönemlerinde olursa dahi politik, ekonomik ve siyasi çatışmaların bir sonucu olan terörizm bölgesel güvenliği etkileyen önemli bir unsurdur. Terörizmin üzerinde uzlaşmış ortak uluslararası bir tanımının olmayışı söz konusu kavramın sübjektivitesinden kaynaklanmaktadır. Bir diğer anlatımla terörizmin ortak bir tanımı yapılamamıştır çünkü kişiden kişiye, ülkeden ülkeye değişen tanımlamadır. Küresel ölçekte meydana gelen terör

⁴⁹⁷ <https://www.airlinehaber.com/3-havalimani-maliyeti-35-milyar-dolar/>

⁴⁹⁸ <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/2018-butce-buyuklugu-762-8-milyar-lira-oldu,MvVvHAWXWE-xxut0jQQ1UA>

⁴⁹⁹ http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/yil-sonu-dolar-kac-tl-olur-merkez-bankasi-beklenti-anketi-aciklandi_ID1444031/

⁵⁰⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25163610.asp>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

vakaları incelendiğinde bazılarında göre terörist olan kişi veya grupların başkalarının özgürlük savaşçısı olarak anlaşıldığı görülmektedir. Wilkinson (2011) terörizmi “*muhtelif siyasi taleplerin karşılanmasını temin amacıyla; bireyleri, grupları, toplumu veya hükümetleri yıldırım için, cinayet veya imha hareketlerinin sistematik olarak uygulanması veya bu maksatla tehdit oluşturulması*” olarak tanımlamıştır. Her faaliyette olduğu gibi terör faaliyetlerinin finansmanı oldukça önemli bir konudur zira para olmadan terör faaliyetlerinin sürekliliğinin temini mümkün değildir. DAESH örneğine bakıldığında örgütün finansal kaynaklarının bir dizi gayri resmi faaliyetten kaynaklandığı görülmektedir. Hansen-Lewis ve Shapiro (2015) bu kaynakları örgütün kontrol altına aldığı topraklardaki petrol, doğalgaz vb. yer altı ve yer üstü kaynaklarının satışından elde edilen gelirler, adam kaçırma-fidyeler, gasp-hırsızlıktan elde edilen gelirler ve bölgeden aldıkları vergiler olarak özetlemektedir. Bunlara ilave olarak uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, örgüte yapılan bağışlar gibi başka kalemlerde sayılabilir. DAESH mart 2015 sonrasında Irak ve Suriye’de, el-Ömer, Jafra ve Suriye’de Jeribe ve Irak’taki Ajil dahil olmak⁵⁰¹ üzere birçok önemli petrol sahasını ele geçirmiş olup buradan günlük 80.000 varil petrol çıkararak günde tahminen 3-8 milyon dolar gelir elde etmiştir.⁵⁰² DAESH’in Irak petrolünün % 17’si kontrol altına almıştır.⁵⁰³ Söz konusu tahmini hesaplama Suriye’nin savaş öncesi dönemi petrol üretim rakamlarını baz aldığından göreceli olarak geniş bir aralık ile ifade edilmektedir. DAESH söz konusu petrolü bölgedeki kürtler üzerinden Türkiye’ye ve Lübnan’a yasadışı yollarla varil başına 20-100 dolara sattığı tahmin edilmektedir.⁵⁰⁴ Örgütün bir diğer önemli gelir kaynağı ise fidye olup örgütün bu yolla

⁵⁰¹ Johnson, Keith. 2014. “The Islamic State is the Newest Petrostate.” *Foreign Policy*. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/07/28/the-islamic-state-is-the-newest-petrostate/>; Levitt, 2014.

⁵⁰² Abdelaziz, Salma. 2014. “Group: ISIS Takes Major Syrian Oil Field.” URL: <http://www.cnn.com/2014/07/03/world/meast/syria-isis-oil-field/>

⁵⁰³ <http://www.sozcu.com.tr/2014/yazarlar/soner-yalcin/o-sirket-bilinmeden-bu-isis-anlasilmaz-602961/>

⁵⁰⁴ Belli, Onur Burcak, Andrea Böhm, Alexander Bühler, Kerstin Kohlenberg, Stefan Meining, Yassin Musharbash, Mark Schieritz, Ahmet Senyurt, Birgit Svensson, Michael Thumann, Tobias Timm and Fritz Zimmermann. 2014. “The Business of the Caliph.” *Die Zeit* No. 50. URL: <http://www.zeit.de/feature/islamic-state-is-caliphate>

2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

2014 yılında 20 milyon dolar elde ettiği düşünülmektedir.⁵⁰⁵ Örgütün insan kaçakçılığının yanı sıra Irak'taki buğday silolarını işlettiği, tarımsal ürün ticareti ile de uğraştığı bilinmektedir



Şekil 7: Irak ve Suriye’de Yer Alan Petrol ve Doğalgaz Sahaları

Kaynak: Anadolu Ajansı

DAEŞ için yukarıda yer alan tespitler PKK-KCK-PYD gibi diğer terör örgütleri içinde geçerlidir. Terör örgütlerinin finansman kaynakları bunlarla da sınırlı değildir. Örneğin A.B.D. resmi bütçe verilerine göre geçen yıl PYD’ye 430 milyon dolar bu sene ise 550 milyon dolar mali destek verilmekte olup bu tutarlar A.B.D. ve Avrupa ülkeleri tarafından PYD’ye sağlanan silah, teçhizat ve mühimmat yardımlarını kapsamamaktadır. Terör örgütlerine diğer ülkelerin kayıt dışı verdikleri finansman da dikkate alındığı sadece söz konusu terör örgütünün yıllık gelirinin milyar dolar düzeyinde olduğu söylenebilir.

Bölgesel güvenliğin önemli bir diğer aktörü “özel askeri şirketler“ (Private Military Contractors-PMC)’dir. Özel askeri şirketleri, geniş bir askeri ve güvenlik alanı içerisinde sözleşmeli olarak çalışan ve vurucu operasyonlara katılacak şekilde donatıldıkları için özel güvenlik şirketlerinden farklılaşan bir gruptur (UK Government Green Paper, 2002). Bu şirketler müşterileri olan özel şirketlere ve hükümetlere lojistik destek, taktik saldırı operasyonları, stratejik planlama, gizli istihbarat edinme ve analiz etme, operasyonel destek,

⁵⁰⁵FATF. 2015. “Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL).”
URL: <http://www.fatf-gafi.org/topics/methodsandtrends/documents/financing-of-terrorist-organisation-isil.html>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çatışma bölgelerinde savaşma ve savunma, askeri güçlerin ve kolluk kuvvetlerinin eğitimi ve askeri teknik yardım gibi askeri becerilerin tedarik edilmesi gibi hizmetler vermektedir (Zabcı, 2013;4). PMC endüstrisi özellikle son 20 yıllık süreç içinde hızla artan gelirleri ile önemli bir büyüme yaşamıştır. Thomas (2014) özel askeri sözleşmelerinin küresel değerinin 218 milyar dolar olarak tahmin edildiğini ifade etmiştir. Irak savaşının söz konusu endüstri açısından çığır açıcı bir hadise olduğu söylenebilir. Irak savaşında PMC endüstrisinin yapmış olduğu sözleşmelerin mali boyutu 50 milyon dolar iken 2006 yılında bu rakam 563 milyon dolara çıkmıştır (Scahill, 2007; 45). Koalisyon verilerine göre Irak'ta bulunan özel askeri şirketlere bağlı askeri güç 10.000 personeldir. Bu rakama Birleşik Krallık'ın Irak'taki asker sayısının 9.900 ve her 10 A.B.D. askerine karşılık olarak 1 şirket personeli oranı olduğu dikkate alındığında PMC'lerin ne denli önemli bir kuvvet çarpanı olduğunu göstermektedir (Traynor, The Guardian, 2003). 2007 yılında A.B.D. Savunma Bakanlığı verilerine göre Irak'taki A.B.D. asker sayısı 160.000 kişi iken PMC'lere bağlı personel sayısı 180.000 kişi idi.⁵⁰⁶ 2007 yılında önde gelen bir petrol inşaat holdingi olan Halliburton'a Irak'taki operasyonlar nedeniyle ödenen para 151 milyar dolar olup Halliburton'un PMC'si durumunda olan alt şirketi Brown&Root Services (BRS)'nin gelirinin 6 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰⁷ Halliburton'un Kellogg Brown and Root (KBR Engineering & Construction) adıyla da anılan şirket 2013'te A.B.D. Savunma Bakanlığı'nın en büyük PMC'si olmuştur. Son on yılda Irak ile bağlantılı 39.5 milyar dolarlık sözleşme imzalamıştır.⁵⁰⁸ 11 Eylül saldırıları sonrası 2012'ye olan kadar dönemde A.B.D. hükümetleri PMC'ler ile 3.3 milyar dolarlık sözleşme imzalamışlardı. A.B.D. 2013'te PMC'ler Afganistan'daki toplam gücün % 62'si oluşturmaktaydılar. Dünyanın en büyük PMC'si olan G4S 2004 yılında kurulan bir İngiliz firması olup 2016 verilerine göre 620.000 kişi ile dünyanın en büyük üçüncü işvereni konumunda⁵⁰⁹ (bu rakam 2012 yılında 625.000 kişi idi ve Walmart'tan sonra ikinci sırada yer

⁵⁰⁶ <https://www.haberler.com/suudi-arabistan-ordusu-ndaki-kiralik-asker-7124048-haberi/>

⁵⁰⁷ <http://www.sozcu.com.tr/2014/yazarlar/soner-yalcin/o-sirket-bilinmeden-bu-isis-anlasilmaz-602961/>

⁵⁰⁸ https://www.sourcewatch.org/index.php/Kellogg_Brown_and_Root

⁵⁰⁹ <https://www.quora.com/What-is-the-largest-private-military-company-in-the-world-and-how-big-is-their-arsenal>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

almaktaydı⁵¹⁰) olup 10.24 milyar dolarlık⁵¹¹ gelir elde etmiştir. Dünyanın en büyük PMC'lerinin bir kaçı şunlardır:⁵¹²⁵¹³⁵¹⁴Academi, Andrews International, Engility Corporation, Cubic Corporation, DynCorp International, GardaWorld, L-3 Communications, Olive Group, Pacific Architects & Engineers, Triple Canopy, Vinnell Arabia(yıllık 800 milyon dolarlık bir sözleşme ile 1500 asker çalışmaktadır)⁵¹⁵, Defion Internacional, Aegis Defense Services, Titan Corporation (2005 yılında önde gelen bir PMC olan Titan, L-3 Communications tarafından alındığında 1.97 milyar dolar ödenmiştir.⁵¹⁶), Thule Global Security Int. ve Triple Canopy.

Machiavelli'nin (1513) Prens adlı eserinde belirttiği, günümüzde “*sıfır toplamlı iktidar*“ olarak tanımlanan kavram gereği, bir kişinin mutluluğu diğer bir kişinin mutsuzluğudur. Bölgesel güvenlik sadece politik ve siyasal içerikli bir mesele olmayıp esasen özünde ekonomik bir hadisedir. Bölgesel güvenliğin tesisinin, ilişki ve hadiselerin iktisadi boyutu göz önüne alınmaksızın yapılmaya çalışılması beyhude bir çabanın ötesine geçemeyeceği aşikârdır. Bu nedenle bölgesel güvenliğe yönelik çözüm önerilerinin geliştirilebilmesi için iktisadi neden-sonuç ilişkilerinin çok iyi anlaşılması gerekmekte olup, güvenliğin ancak ilgili aktörler arasında bir Nash dengesi sağlanması ile yapılabileceği söylenebilir. Bölgesel güvenliğin sıfır toplamlı bir oyun olduğu akıllardan çıkarılmamalıdır.

Savaş pahalı bir iştir, fakat barışa paha biçilemez.

⁵¹⁰ <http://www.businessinsider.com/worlds-most-powerful-mercenary-armies-2012-06#security-giant-g4s-is-the-second-largest-private-employer-on-earth-1>

⁵¹¹ <https://www.forbes.com/companies/g4s/>

⁵¹² http://www.privatemilitary.org/private_forces.html

⁵¹³ <https://mic.com/articles/40307/5-of-the-world-s-most-elite-mercenary-armies#.h2z7vFxUM>

⁵¹⁴ https://www.sourcewatch.org/index.php/Private_Military_Corporations/list_of_PMCs

⁵¹⁵ <https://www.haberler.com/suudi-arabistan-ordusu-ndaki-kiralik-asker-7124048-haberi/>

⁵¹⁶ https://www.sourcewatch.org/index.php/Titan_Corporation



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kaynakça

Le Billon, Philippe (2013), Wars of Plunder: Conflicts, Profits and Politics of Resources, New York: *Columbia University Press*, 2012.

Chomsky, Noam, (1993), The Pentagon System, http://www.thirdworldtraveler.com/Chomsky/PentagonSystem_Chom.html

Bilişli, Kürşat (2012) Askeri Keynesçilik, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, Temmuz 2011, Cilt: 3, Sayı: 2, s.7-22

Öztürkler, Harun (2015), Savaş Ekonomisi Ve Ortadoğu'da Savaşın Ekonomisi-I, [Ortadoğu Analiz Mart-Nisan, cilt:7, sayı:67](#), s.88-89.

Öztürkler, Harun (2015), Savaş Ekonomisi Ve Ortadoğu'da Savaşın Ekonomisi-I, [Ortadoğu Analiz Mayıs-Haziran, cilt:7, sayı:68](#), s.79-81.

Helman, Gerald B. ve. Ratner, Steven R, (1992) Saving Failed States, Foreign Policy, No:89, 1992-1993-Kış Sayısı

Milliken, Jennifer ve Krause, Keith, (2002) State Failure, State Collapse and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies, Development and Change, Cilt:33, Sayı:5, Kasım- 2002, s.770

Clapham, Christopher (2002) The Challenge to the State in a Globalized World, Development and Change, Cilt:33, Sayı:5, Kasım-2002, s.775

Öğüt, Selman (2013) Başarısız Devlet Kavramının İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 19, Sayı 3, s.163-177

Buzan, Barry (1991) International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 67, No.3 (Jul., 1991), pp. 431-451

Stone, Marianne (2009) Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis, Security Discussion Papers Series 1, s.1-11.

Benoit, E. 1973. Defense and economic growth in developing countries. Boston: D.C. Heath & Co.

Kennedy, G. 1974. The military in the third world. New York: Scribner.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Whynes, D. K. 1979. The economics of third world military expenditure. London: Macmillan.

Deger, S., and S. Sen. 1983. Military expenditure, spin-off and economic development. Journal of Development Economics 13, 67-83.

Leontief, W., and F. Dutchin. 1983. Military spending: Facts and figures New York: Oxford University Press.

Faini, R., P. Annez, and L. Taylor. 1984. Defense spending, economic structure and growth: Evidence among countries and over time. Economic Development and Cultural Change 32, 487-98.

Chowdhury, Abdur R.(1991) A Causal Analysis of Defense Spending and Economic Growth, The Journal of Conflict Resolution, Vol. 35, No. 1 (Mar., 1991), pp. 80-97.

Fredericksen, P. C., Looney, R. E. (1982). Defense expenditures and economic growth in developing countries: Some further empirical evidence. Journal of Economic Development 7, 113-24.

Biswas, B., Ram R. (1986) Military expenditures and economic growth in less developed countries: An augmented model and further evidence. Evidence Development and Cultural Change 34, 361-72.

Lim, D. (1983) Another look at growth and defense in less developed countries. Economic Development and Cultural Change 31, 377-84.

Joerding, W. 1986. Economic growth and defense spending: Granger causality. Journal of Development Economics 21, 35-40.

Deger, S. 1986. Economic development and defense expenditure. Economic Development and Cultural Change 34, 179-96.

Hartley, K. ve Sandler, T. (eds.) (2007), *Handbook of Defense Economics*, Elsevier, Amsterdam.

ISARD, W. (1988), *Arms Races, Arms Control and Conflict Analysis*, New York, Cambridge University Press.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

INTRILIGATOR, M. D. (1990), On the nature and scope of defence economics, *Defence and Peace Economics*, 1 (1), 3-11.

BECKER, G. S., MURPHY, K. M., TAMURA, R. (1990), Human capital, fertility, and economic growth, *Journal of Political Economy*, 98 (5), II, 12-37.

BARRO, R.J. (1991), Economic growth in a cross section of countries, *Quarterly journal of economics*, 106 (2), 407-443.

ARROW, K. J. (1992), The basic economics of arms reduction, in W. Isard and C.H. Anderton (eds.), *Economics of arms reduction and the peace process*, 57-67, Amsterdam, North Holland.

HERRERA, R. (2010), Dépenses publiques et croissance économique – Pour sortir de la science (-fiction) néoclassique, L'Harmattan, Paris

CHU, K. Y. Ve HEMMING, R. (1991), *Public Expenditure Handbook – A Guide to Public Policy Issues in Developing Countries*, government expenditure analysis division, fiscal affairs department, international monetary fund, Washington D.C.

ANDERTON, C. H. ve CARTER, J. R. (2007), A survey of peace economics, in K. Hartley and T. Sandler (eds.), *Handbook of Defense Economics*, 2, 1211-1258, Amsterdam, Elsevier.

Herrera, Rémy ve Gentilucci, Eleonora (2013) Military spending, technical progress, and economic growth: A critical overview on mainstream defense economics, *Journal of Innovation Economics & Management*. 2013/2 no.12, s.13-35

Lebovic, J. H. and Ishaq, A. (1987) Military burden security needs and economic growth in the Middle East. *Journal of Conflict Resolution* **31**(1) 106–138.

Mintz, A. and Huang, C. (1990) Defense expenditures, economic growth and the peace dividend. *American Political Science Review* **84** 1283–1293.

Scheetz, T. (1991) The macroeconomic impact of defence expenditures: some economic evidence for Argentina, Chile, Paraguay and Peru. *Defence Economics* **3**(1) 65–81.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ward, M. D. and Davis, D. (1992) Sizing up the peace dividend: economic growth and military spending in the United States, 1948–1996. *American Political Science Review* **86**(3) 748–755.

Asseery, A. A. (1996) Evidence from time series on militarising the economy: the case of Iraq. *Applied Economics* **28**(10) 1257–1261.

Dunne, J. P. and Vougas, D. (1999) Military spending and economic growth in South Africa. *Journal of Conflict Resolution* **43**(4) 521–537.

Dunne, P., Nikolaidou, E. and Smith, R. (2002) Military spending, investment and economic growth in small industrialising economies. *The South African Journal of Economics* **70**(5) 1–27.

YILDIRIM, JÜLIDE, SEZGIN, SELAMI ve ÖCAL NADIR (2005) Military Expenditure and Economic Growth in Middle Eastern Countries: A Dynamic Panel Data analysis, *Defence and Peace Economics*, Vol. 16(4), August, pp. 283–295.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), Trends in World Military Expenditure, 2016, Hazırlayanlar: Nan Tian, Aude Fleurant, Pieter D. Wezeman ve Siemon T. Wezeman.

Zaman, K., Shah, I.A., Khan, M.M. ve Ahmad M. (2013) Impact of Military Expenditure and Economic Growth on External Debt: New Evidence from a Panel of SAARC Countries, *Journal of Economic and Social Studies*, Volume 3, Number 2, Fall, s.131-146

Kollias, C.G., Makrydakis, S., 1997. Defence spending and growth in Turkey 1954–1993: A causal analysis. *Defence and Peace Economics*, 8, 189–204.

Dunne, P., Nikolaidou, E., Vougas, D., 1998. Defence spending and economic growth: A causal analysis for Greece and Turkey. *Defence and Peace Economics*, 12(1), 5–26.

Karagol, E., 2006. The relationship between external debt, defence expenditures and GNP revisited: The case of Turkey. *Defence and Peace Economics*, 17(1), 47-57.

Sezgin, S., 2001. An empirical analysis of Turkey's defence–growth relationships with a multi-equation model (1956–1994). *Defence and Peace Economics*, 12 (1), 69–86.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Topcu, M., Aras, I., 2013. Economic impacts of military expenditures: a comparative analysis on superpowers of the world. *Actual Problems of Economics*, 142 (4), 495-506.

Dunne, P., Nikolaidu, E., 2001. Military spending and economic growth: A demand and supply model for Greece, 1960-96. *Defence and Peace Economics Special Issues*, 12(1), 47-67.

Korhan, K., Gokmenoglu, K.K, Taspınar, N. ve Sadeghieh, M. (2013) Military Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey, 16th Annual Conference on Finance and Accounting, ACFA Prague 2015, 29th May 2015, *Procedia Economics and Finance* 25 (2015) 455 – 462

Goodhand, Jonathan, (2004) From War Economy to Peace Economy? Reconstruction and State Building in Afghanistan, *Journal of International Affairs*, Vol. 58, No. 1, State Building (FALL 2004), pp.155-174

Harvard Kennedy School (2013) The Financial Legacy of Iraq and Afghanistan: How Wartime Spending Decisions Will Constrain Future National Security Budgets, Faculty Research Working Paper Series, Hazırlayan: Linda J. Bilmes

Easterly, W. and Levine, R. (1997). 'Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions, *Quarterly Journal of Economics*, 112, 1203

Collier, Paul ve Hoeffler, Anke (1998) On economic causes of civil war, *Oxford Economic Papers*, Vol. 50, No. 4 (Oct., 1998), pp. 563-573

Collier, P. (2000). *Economic causes of civil conflict and their implications for policy*. Washington, DC:World Bank.

Ross, M. L. (1999). The political economy of the resource curse. *World Politics*, 51, 297–322.

Kaplan, R. D. (1994). The coming anarchy. *Atlantic Monthly*, February, 44–76.

Billion, Philippe Le. (2001) The political ecology of war: natural resources and armed conflicts, *Political Geography*, 20, 561–584

Institute For Economics & Peace (IEP) Global Peace Index 2017



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Institute For Economics & Peace (IEP) Global Terrorism Index 2017

[Bandyopadhyay, S., Sandler, T. ve Younas J.](#)(2015) The Toll of Terrorism, *Finance & Development*, June 2015, Vol. 52, No. 2

Demir, Ekrem (2003) Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Ülke Ekonomisine Katkısı ve Bölge Yerleşim Alanlarına Etkisi, *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 189-205

Sağiroğlu, A.Z. (2016). “Not Only A Burden But Also A Contribution: Impacts Of Syrians On Turkish Economy”, Eroğlu, D. Cohen, J.H., Sirkeci, I. (eds.) (2016). *Turkish Migration 2016 Selected Papers*. London: TPL.

Duruel, Mehmet (2017), Suriye’li Sığınmacıların Türk Emek Piyasasına Etkileri Fırsatlar ve Tehditler, *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, s.207-222

Acemoğlu, Daron ve Robinson, James (2012) *Ulusların Çöküşü*, Doğan kitap

Wilkinson, Paul (2011) *Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response*, Third Edition, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York

Hansen-Lewis, Jamie ve Shapiro, Jacob N. (2015) *Understanding the Daesh Economy*, *Perspectives on Terrorism*, [Vol 9, No 4](#),

UK Government Green Paper (2002): *Private Military Companies: Options For Regulation 2000-2001* (www.fco.gov.uk/Files/kfile/mercenaries.0.pdf)

Zabcı, Filiz Çulha (2013) *Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler*, Stratejik Rapor No: 56

Scahill, Jeremy (2007) *Blackwater: The Rise of the World's Most Powerful Mercenary Army*. New York: Nation Books.

Thomas, Jedd. (Reporter). (2014) “Superpower for Hire: Rise of the Private Military.” *Canada: VICE*. [Documentary] (2014) Canada: VICE. Web. 29 Sept. 2014.

Traynor, Ian (Writer) (2003) “The Privatization of War”, *The Guardian* (10 Aralık 2003)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ekonomik İşbirliği Örgütlerinin, Bölgesel Güvenlik İle İlişkisi

*Kurtuluş Yılmaz GENÇ**

Özet

Bu çalışmanın amacı, bölgesel güvenlik kuramlarını ortaya koymak ve konunun bir bileşeni olan ekonomik işbirliği örgütlerini ‘bölgesel güvenlik’ işlevleri çerçevesinde analiz etmektir. Eser, literatür taraması şeklinde oluşturulmuş, kişisel değerlendirmelerle geliştirilmiştir. Konu, bölgesel güvenlik kavramının açıklanması ve bileşenlerinin ortaya konulması, ilgili kuramların verilmesi, ekonomik işbirliği örgütlerinin sıralanması ve bu örgütlerin bölgesel güvenlik ile ilgili işlevlerinin açıklanması ve özellikle Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütünün bu kapsamda değerlendirilmesi alt başlıkları ile ele alınmıştır. Buna göre, özellikle ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’ üzerinde durulmuş, Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği (NAFTA), Güney Doğu Asya Güvenlik İşbirliği Örgütü (ASEAN), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi örgütler ‘bölgesel güvenlik’ işlevleri çerçevesinde değerlendirilmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Bölgesel Güvenlik, Ekonomik Örgütler, AB, KEİÖ.

* Doç. Dr., Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kyilmazgenc@gmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI THE RELATIONSHIP OF ECONOMIC COOPERATION ORGANIZATIONS WITH REGIONAL SECURITY

Abstract

The aim of this study is to put forth regional security theories, and to analyze the economic cooperation organizations in the frame of their regional security functions, as elements of this topic. The paper is formed as a literature research, and it was developed with assessments. The topic was examined with the following steps: the explanation of regional security theories and the presentation of its components, the position of economic cooperation organizations, and their regional security functions, especially the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSECO). Accordingly, this study focuses on ‘Regional Security Complex Theory’, and also, European Union (EU), North American Free Trade Association (NAFTA), Association of South East Asian Nations (ASEAN), Shanghai Cooperation Organization, Organization of Economic Cooperation and Development (OECD) were analyzed for their ‘regional security’ functions.

Key Words: Regional Security, Economic Organizations, EU, BSECO.

GİRİŞ

Avrupa Birliği'nin oluşturulma kararının temel gerekçesi, Avrupa Kıtası'nda güvenliğin sağlanmasıydı. Halil İnalçık'ın da belirttiği gibi yaklaşık 500 yıl önce başlayan, Avrupa'da bir siyasi birlik oluşturma yönündeki tartışmalar, ‘Avrupa'da savaş nasıl önlenir?’ sorusunun yanıtını arama sürecinde ortaya çıkmıştı (İnalçık, 2010). Bu siyasi birlik, bilindiği gibi, öncelikle ikinci büyük savaşın hemen sonrasında, 1950'lerin başında, bir ekonomik işbirliği, hatta ‘kömür ve çelik birliği’ şeklinde başlatılmış, daha sonra çok yönlü bir ekonomik birliğe ve nihai olarak da bir siyasi birliğe dönüşmüştür. Bu noktada dikkat çekici olan, 500 yıllık ‘Avrupa Siyasi Birliği’ tartışmalarının ekonomik temeller olmadan oluşturulmamış ya da oluşturulamamış olmasıdır. Diğer taraftan da, oluşturulan siyasi birlik ekonomik işbirliğini daha güçlendirmiş, ekonomik faaliyetlerin güvenlik içinde gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Bir ülkenin iç ve dış güvenliği ile doğrudan ilişkili olduğundan, ‘bölgesel güvenlik’ kavramı, askerlerin, diplomatların ve diğer devlet yetkililerinin, akademik çevrelerin en çok



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

üzerinde durdukları konulardan biridir. Kavram, insanın varlığıyla bağlantılı olduğundan, insan ile ilişkili her konuyu etkiler.

Uluslararası ilişkiler yazınında, bölgesel güvenlikle ilgili çalışmalarda konu farklı boyutları ile ele alınmıştır (Ör.: Bakan (2007), Baysal ve Lüleci (2015), Birdişi (2017), Elma (X), Fidan (1996), Gapparova (2012), Hettne (2008), İşyar (2008), Örki (2016), Özarslan (2012), Şilibekova (X), Şir (X), Yandaş (2005), Vural (2010), Yorulmaz (2014)).

Bu çalışmada öncelikle ‘bölgesel güvenlik’ kavramı üzerinde durulacak, sonra, ekonomik işbirliği örgütleri – bölgesel güvenlik ilişkisi ele alınacaktır. Çalışma, bir genel değerlendirme ile sonlandırılacaktır.

I. Bölgesel Güvenlik Kavramı – Bölgesel Güvenlik Kuramları

“Temel değerlere karşı tehdidin yokluğu” (Baysal ve Lüleci, 2015: 65) olarak tanımlanan güvenlik kavramı bireyler ve toplumlar için temel ihtiyaçlardan biridir. Toplumlar, kimliklerini oluşturan değerlerinin yanı sıra, fiziksel varlıklarını sürdürmelerinde esas olan temel unsurlar için de güvenlik arayışı içerisindedirler. Bu anlamda, kültür ile birlikte vatanın korunması, barış, refah ve gelişme koşullarının korunması gereği güvenlik ile ilgili kaygıların odağındadır.

Günümüzde, güvenlik ile ilgili kaygıların kaynakları uluslararası ve bölgesel terörizm, uzun menzilli füzeler ve kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel istikrarsızlıklar ve çatışmalar, ülkenin siyasi istikrarını ve bütünlüğünü tehdit eden ekonomik ve sosyal sorunlardır (Bakan, 2007: 35). Bu tehditlere karşı önlem alınması ile güvenlik sağlanabilecektir (Baysal ve Lüleci, 2015: 65).

Literatürde, Soğuk Savaş sonrasındaki tehditlerin, askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevreye dönük olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla, güvenlik kavramı ve nihai olarak bölgesel güvenlik de bu tehdit alanları ile ilişkilidir. Bir ülkenin ekonomik güvenliği, devletin gücünü ve vatandaşların refahını korumak ve kabul edilebilir bir yaşam seviyesi sağlayabilmek için gerekli kaynaklara, finansmana ve pazarlara etkin bir şekilde



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

erişebilmektir (Bakan, 2007: 40; Buzan, 1991). Dolayısıyla, ekonomik güvenlik ya da ekonomi ile güvenlik bir bütündür.

Literatürde ‘güvenlik sektörleri’ olarak adlandırılan askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel unsurları bölgesel güvenlik kuramlarının en önemli okullarından ‘Kopenhag Okulu’nun üzerinde çalıştığı temel konulardandır. Kopenhag Okulu, Buzan, Waever, Wilde, Kelstrup, Lemaitre ve Tromer gibi araştırmacıların çalıştığı, merkezi Kopenhag’da bulunan, Centre for Peace ve Conflict Research’ü ifade etmektedir.

Kopenhag Okulu, uluslararası güvenlik literatürüne üç temel kuram kazandırmıştır. Bunlar: ‘güvenlikleştirme/güvenlik-dışlaştırma teorisi’, ‘sektörel güvenlik yaklaşımı’ ve ‘bölgesel güvenlik kompleksi teorisi’dir.

Güvenlikleştirme Teorisi

Güvenlikleştirme, uluslararası konuların söz-edimler yolu ile güvenlik sorunu olarak sunumuna denir. Buna göre, Kopenhag Okulu, bir sorunun gerçek bir tehdit olup olmadığı ile ilgilenmez. Bu kurama göre, güvenlik “söz-edim”dir ve güvenlik konuları “söz-edim”ler sayesinde birer güvenlik tehdidi şeklinde oluşturulmakta ve sunulmaktadır. Aktörler, sorunu tartışmaya açık güvenlik alanından tabularla ve acil önlem tasarılarıyla dolu güvenlik alanına aktarmaktadırlar. Böylece, sözü edilen güvenlik tehditlerine karşı olabilecek her türlü olağandışı önleme yöntemi meşrulaştırılmaktadır. Kopenhag Okulu’na göre, güvenlik kavramı sadece devlet-temelli askeri güvenlikle sınırlı değildir. Yine bu okula göre, kişilerin varoluşunu ve durumunu tehdit eden her şey güvenlik tehdidi olamaz (Bakan, 2007; Baysal ve Lüleci, 2015: 63-66).

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı

Ekonomik güvenlik konusu ile ilişkilendirilebilecek temel kuramlardan biri, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı’dır. Bu kuram, ülkelerin uluslararası anlamda değil, bölgesel olarak güvenlik koalisyonları doğurabileceğini ifade etmektedir. Adı, Barry Buzan ile anılan ve Barry Buzan’ın Ole Waever ile birlikte kaleme aldığı 2003 tarihli Regions and Powers:



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

The Structure of International Security (Buzan, Waever, Wilde, 1998), Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi'nin ele alındığı en önemli eserdir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Kuramı'na göre, bölge ülkelerinin bir güvenlik sistemi oluşturmasını sağlayan dört faktör söz konusudur:

- Ülkeler coğrafi yakınlığı;
- Devletlerin güvenlik konusunda yakın işbirliği içerisinde olmaları;
- Ekonomik yapı, kurumsallaşmış faktörler sınıfını oluşturan ekonomi ve stratejik vizyon;
- Kültürel faktörler (dil, din, etnisite, ideoloj, vb.),
- Tarihsel faktörler.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Yaklaşımı'nın esasını, süper güçler dışındaki devletlere yönelik tehditlerin büyük ölçüde komşularından ve komşuları üzerinden geliyor olmasıdır. Bu kuram çerçevesinde, ülkelerin ortak ekonomik çıkarlarını bölgesel birliklerle savunabilecekleri öngörülebilir (Örki, 2016; Şir, X; Vural, 2010). Bu bağlamda, yaşamın tüm alanlarını etkileyen ekonomik güvenliği sağlamanın bir diğer yolu da bölgesel ekonomik topluluklar ve ekonomik birliklerdir. Siyasal ve askeri güvenliğin güçlü bir ekonomik altyapı olmadan sağlanması neredeyse olanaksızdır. Ekonomik birliklerin, bölgesel aktörleri güçlendirme yoluyla daha caydırıcı konuma getireceği açıktır. Bu durum, küresel egemenlerin müdahale olanaklarını kısıtlayabilir. Diğer taraftan, ekonomik güvenlik, siyasal ya da askeri güvenliğin sağlanmasını kolaylaştıracağı gibi, siyasal ve askeri güç de ekonomik güvenliğin sağlanmasında belirleyicidir. Bir başka ifade ile bu iki kavramın birbirlerinden ayrılması olanaksızdır.

II. Ekonomik İşbirliği Örgütleri – Bölgesel Güvenlik İlişkisi

Uygulamada, güvenlik örgütleri ile ekonomik örgütlerin bütünleştiği görülebilir. Bu duruma en iyi örnek, Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi'dir. 10 Haziran 1999'da kurulan bu pakt, Avrupa Birliği, OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) gibi ekonomik örgütleri de kapsamaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Avrupa Birliği, bir ekonomik örgüt olduğu kadar da bir güvenlik örgütüdür. Avrupa Birliği, ekonomik ve siyasi birliği sağlayarak, öncelikle Avrupa ülkelerinin kendi aralarında çatışma yaşamalarını önlemektedir. Bu durum, ilgili ülkeler arasındaki ekonominin önünü açmaktadır. Avrupa'nın ekonomik olarak güçlenmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece, üye ülkeler arasında askeri bütünleşme de sağlanabilmektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), bölgesel işbirliğine dayalı bir uluslararası güvenlik örgütü durumundadır. Şangay Paketi olarak da bilinen örgüt 1996 yılında, Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılımıyla kurulmuştur. Örgüte sonradan Özbekistan da katılmış ve üye sayısı altıya çıkmıştır. Bu oluşum, bölgesel barış ve bölgesel ekonominin bütünselliğini yansıtan iyi bir örnektir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi çerçevesinde ele alınabilecek temel konulardan biri de 'enerji güvenliği'dir. Enerji güvenliği, ekonominin tamamını etkilemesi dolayısıyla ekonomik güvenliğin en önemli unsurlarındandır.

1950'lerde ortaya çıkan bütünleşme politikaları görünüşte ekonomi ile ilişkili olsalar da, gerçekte bölgesel barışın sağlanmasına yöneliktir. Bu politikalar, ulus-devleti çözüm değil sorun olarak görmekteydiler. Konu ile ilgili kuramlar "federalizm", "işlevselcilik" ve "yeni-işlevselcilik"tir. "Federalizm" yaklaşımı Avrupa Birliği'nin de temelini oluşturmuştur. Bu bakış açısı bir "kuram" niteliği kazanmamıştır. David Mitrany ile birlikte anılan "işlevselcilik" te yine barışın bölgesel oluşturulması konusunda "bir yaklaşım biçimi" özellikleri göstermekteydi. İşlevselciler, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında ulus-devletin ötesine geçmeyi gerekli görüyorlardı; ancak, onlara göre "bölgeselleşmek" zorunlu değildi. Yeni-işlevselciler ise bütünleşmeyi açık bir inşa süreci olarak ele almaktaydılar ve olabilecek güvenlikle ilişkili olumlu etkiler konusuna odaklanmışlardı (Hettne, 2008).

Bölgesel güvenlik bölgesel bütünleşmeye katkı sağlar (Özarlan, 2012). İşbirliği bölgesel çatışmaları en aza indirmektedir. Avrupa Birliği'nin kuruluş nedeni ekonomik olduğu kadar, Avrupa'da savaşların önlenmesidir. Avrupa ülkeleri yaklaşık 500 yıldır bu amaçla böyle bir birliğin oluşumunu amaçlamışlardır (İnalçık, 2010). Bu noktada ilginç olabilecek bir durumu şudur: 500 yıl önce Avrupa Birliği'nin kurulması yönündeki



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

tartışmaların en önemli odaklarından biri yine: Osmanlı devleti bu birliğe alınacak mı? Rusya bu birliğe alınacak mı? şeklindedir.

Yine, 2009, 2010 yılları arasında Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında bir ekonomik işbirliği alanı oluşturma yönündeki girişimler de bölgesel güvenliği ekonomik güvenlik ve ekonomik işbirliği temelinde oluşturma çabalarını yansıtır.

Ekonomik işbirliği örgütleri, ekonomik mal ve hizmet akışını hızlandırarak ve artırarak, toplumların birbirleriyle olan ilişkilerini geliştirerek bütünleşmeyi kolaylaştırmaktadırlar. Dünya'daki bütün sosyal olayların güç, iktidar ve para odaklı olduğunu düşündüğümüzde, ekonomik birliklerin refah artışını beraberinde getirdiği, bunun da tarihsel sorunların gündeme getirilmesini engellediği ifade edilebilir.

Ekonomik birliklerin bölgesel güvenliğe bir başka katkısı, ekonomik güvenliğin sağlanması için güvenlik örgütlerinin kurulması, üye ülkelerin ordularının işbirliği içerisinde hareket etmeleridir. Bu durum, savaşların engellenmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Bu noktada bir başka boyut: Ekonomik işbirliği ve bütünleşmeler ile birlikte, bu birliğin ekonomik ve siyasi olarak daha güçlü ülkeleri ekonomik amaçlarına ekonomik bütünleşme yoluyla ulaşmakta, bu durum da askeri çatışmaların ortaya çıkmasını engellemektedir.

Yine, birlik üyesi ülkelerdeki refah artışının siyasi çalkantıları, isyan hareketlerini, terörü engellediği ifade edilebilir. Ancak, bu noktada vurgulanması gereken, gelişen ekonomilerin artırdığı refahın yasadışı göçü teşvik etmesidir. Yine buna en çarpıcı örnek, Avrupa Birliği'ne özellikle Afrika, Orta Doğu ve Asya ülkelerinden gerçekleşmekte olan yoğun göç hareketleridir. Bu noktada ilginç bir başka durum da, yine bu göçlerin en önemli nedenlerinden birinin insanların güvenlik arayışları ya da güvenli ülke arayışlarıdır. Suriye'den Avrupa'ya ve Türkiye'ye olan göçün esas nedeni elbette budur.

Ekonomik işbirliği örgütleri siyasal ve askeri alanlardaki işbirliğini de teşvik etmektedir. Bu noktada, elbette siyasal ve askeri işbirliğinin nedeninin de ekonomik güvenliği sağlamak olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu iki yönlü gelişme esasında birbirlerini desteklemektedirler.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ekonomik birliklerin getirdiği yeni işbirliği anlayışı ile örgütlü suçlar, uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi ve yasadışı göçle mücadele birlikte yapılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki işbirliği alanları incelendiğinde bu sözü edilen unsurların sürekli gündemde olduğu görülecektir.

Türkiye ve Rusya'nın birbirlerinden vazgeçememelerinin de temel nedeni ekonomik olarak birbirleri için önemleridir. Bu fiili ekonomik yakınlaşma, birçok siyasi sorunun ya da görüş ayrılıklarının bastırılmasını veya göz ardı edilmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum da, yapay da olsa bölgesel güvenlik açısından bir güvence oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Örgütü (NAFTA), Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) gibi örgütler benzer hedeflere sahiptirler. Savaşların en temel çıkış nedeninin ekonomik nedenler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bütün bölgesel ekonomik birliklerin aynı zamanda bölge güvenliğine katkıda bulunduğu açıktır. Diğer taraftan, ekonomik bütünleşme, güvenlikle ilgili algıların da bütünleşmesini sağlamaktadır.

Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği, başlangıçta, Almanya ve Fransa arasında bir 'kömür ve çelik birliği' olarak kuruldu. Öncelikli hedef, bu iki ülke arasındaki tarihsel çatışmalara son vermektir (İşyar, 2008: 7). Esasında, Avrupa Kıtası'nda bir siyasi birlik kurulması yönündeki çabaların 500 yıllık bir tarihi vardır. Bu yöndeki düşünceler ilk ortaya çıktığında da, bunun, Avrupa'da devam eden savaşları ortadan kaldıracak tek yol olduğu dile getiriliyordu. 1950'li yıllarda bu hayal gerçekleşti ve daha istikrarlı bir kıtanın temelleri atıldı. Burada dikkat çekici olan durum, bu gelişmenin yine esas olarak Avrupa gerçekleşen bir büyük savaştan sonra ortaya çıkmasıydı. Yine çok çarpıcı bir başka noktada, siyasi birliğe giden yolun temellerini ekonomik işbirliği ve ortaklığın oluşturmasıdır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1994' te örgütlenmesini tamamlamıştır. 1975'te oluşturulan AGİK – Helsinki Nihai Senedi'nin üç temel bileşeni vardı: İnsan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve ilerletilmesi; ekonomik ve çevresel işbirliğinin sağlanması; barış ve istikrarın korunmasıdır (İşyar, 2008: 7). Görüldüğü gibi, yine bir siyasal istikrarı sağlama çabası, ekonomik işbirliği ile ilişkilendirilmiştir.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN)

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), 8 Ağustos 1967 tarihinde Tayland'ın başkenti Bangkok'ta imzalanan ASEAN Deklarasyonu ile Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın kurucu üyeliğinde oluşturulmuştur (Okur, 2016). Örgüte sonradan, 8 Ocak 1984'te Brunei Krallığı, 28 Temmuz 1995'te Vietnam, 23 Temmuz 1997'de Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti ile Birmanya (Myanmar) ve 30 Nisan 1999'da Kamboçya katılmışlardır.

ASEAN'ın, kurulduğu tarihten itibaren üye ülkeler arasında barış ve istikrarın sağlanmasına çok önemli katkıları olmuştur (Okur, 2016). Bu oluşum, bölgesel entegrasyonun barışı destekleyici rolüne açık bir örnektir (Hettne, 2008). Bu örgütün kuruluş amacı da bölgesinde savaşların, çatışmaların önlenmesiydi. Soğuk Savaş sonrasında örgütün önceliği ekonomik işbirliğinin geliştirilmesiydi.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN), bu bölgedeki sosyalist olmayan ülkeler arasında bir güvenlik işbirliği örgütü olarak kuruldu. Buna karşın, aynı örgüt üyesi ülkelerin ekonomik işbirlikleri de gerçekleştirdikleri açıktır. ASEAN, güvenlik amacının ekonomik sonuçlar doğurabileceğine bir örnektir. Güneydoğu Asya ülkelerinde gerçekleşen hızlı ekonomik kalkınma bu durumu desteklemektedir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Kuzey Amerika Ekonomik İşbirliği Örgütü (NAFTA)

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Örgütü (NAFTA) örneği, bölgesel güvenliğin önemli bir bileşeni olan ekonomik güvenliğin sağlanması açısından son derece önemlidir. NAFTA'nın Kuzey Amerika kıtasının ekonomik güvenliğine katkısı şu şekilde özetlenebilir (Fidan, 1996):

- Meksika ekonomisini Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada'ya açıp, faaliyetlerin hukuka uygunluğunu sağlar;
- NAFTA kapsamındaki tüm yabancı sermaye yatırımlarının güvenliğini sağlar;
- Her bir üye ülke arasındaki farklılıkları dengeleyip, bu ülkeler arasında şeffaflığı olanaklı kılar.

NAFTA anlaşması, ABD, Kanada ve Meksika arasında dört yıl süren müzakereler sonunda imzalanmış ve 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bunun dışında ABD ve Kanada 1985 yılında bir serbest ticaret anlaşması imzalamışlardı. Diğer taraftan, Meksika ve ABD 1985-1989 yılları arasında, vergiler, ticaret ve yatırımlar konusunda gerçekleştirilen üç anlaşma vardır. Yine, Kanada ve Meksika, 1990 yılında, tarımsal sanayi alanında on farklı konuda anlaşma yapmışlardır. Bu örgüt, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleşmesini, yatırımların teşvikini, tarife dışı engellerin aşamalı bir şekilde kaldırılmasını öngören NAFTA, yatırım, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, rekabet ve işadamlarının pazara ulaşmalarına ilişkin düzenlemeleri konu alır (Arı, 2014; Fidan, 1996).

Kuzey Amerika ülkeleri arasında, özellikle özel sektörün bütünleşmesinin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlayan NAFTA, Avrupa Birliği (AB)'den farklı olarak, döviz kurları ve para politikalarını içermemekte, emeğin serbest dolaşımını konu almamakta, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını öngörmemekte, üç ülke arasında bir ortak merkez bankası kurulmasını amaçlamamaktadır (Arı, 2014; Fidan, 1996).

ABD'nin NAFTA'dan asıl beklentisi, özellikle Meksika'da istikrarın sağlanması ve demokrasinin gelişimine yapacağı katkıdır. Açıktır ki, Meksika ekonomisinin istikrara kavuşması, büyümesi, bu ülkede refahı artıracak, dolayısıyla iç barış ve huzur güçlenecek ve



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

özellikle ABD'ye yasadışı göçler önlenecektir. Yaklaşık 25 yıllık uygulamanın ne ölçüde bu beklentileri karşıladığı elbette çok tartışmalıdır. Güney Amerika'dan ABD'ye Meksika üzerinden ya da doğrudan Meksika'dan ABD'ye yasadışı göçler sürmekte, bölgede iç barış ve demokrasinin düzeyi konusunda ciddi kaygılar sürmektedir. Ancak, bizim açımızdan önemli olan, NAFTA'nın da üye ülkelerde ekonominin gelişimine dayalı siyasal istikrar amacıyla kurulmuş bir örgüt olmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri – İsrail Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması

Ekonomik güvenliğin bölgesel güvenlikle olan ilişkisine bir başka ilginç örnek ABD – İsrail Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'dır. Bu anlaşma için görüşmeler 1975 yılında başlamış ve 1985 yılında tamamlanmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen devlet ve hükümet başkanlı zirvesinde imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Örgüt Karadeniz Havzası'ndaki ülkelerin ekonomik işbirliğini amaçlamaktadır. Örgütün kurucu ülkeleri Türkiye, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan'dır. Sonradan katılan üye Sırbistan'dır. Üyelik başvurusu kabul edilmeye ülkeler Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Karadağ'dır. KEİÖ'nün gözlemci ülkeleri ise, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Beyaz Rusya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, İtalya, İsrail, Mısır, Polonya, Slovakya ve Tunus'tur (Erkan ve Batbaylı, 2017; Oktay, 2006).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), sadece bir ekonomik işbirliği örgütü değil aynı zamanda bir güvenlik işbirliği örgütüdür. Güvenlik ile ilgili dayanak, KEİÖ şartının 4. Maddesinde “örgütlü suçlar ve uyuşturucu, silah ve radyoaktif madde kaçakçılığı, her türlü terör hareketi ve yasadışı göçle mücadele” şeklinde oldukça kapsamlı ve ‘ekonomik güvenlik’ öncelikli bir ifade vardır (Oktay, 2006; Özarslan, 2012). KEİÖ'nün esas amaçlarında biri Karadeniz coğrafyasında barışı ve istikrarı sağlamaktır. Yine, KEİÖ şartında, örgütün en



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yetkili organı olan, KEİÖ Dışışleri Bakanları Konseyi'nin kararları doğrultusunda başka işbirliği alanları yaratılabilmektedir. Güvenlik alanındaki işbirliğinin dayanağı dördüncü maddedir.

Her ne kadar güvenlik konusu, resmen işbirliği alanları içerisinde henüz yer almasa bile, bu alanın yasal zemini vardır.

KEİÖ'nün güvenlik alanındaki işbirliğine ilişkin iki önemli alt kaynağı, uzlaşma belgeleri vardır. İlk kaynak, KEİÖ çatısı altında imzalanan belgelerdir. Bunlardan ilki, 25 Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da yapılan KEİÖ Dışışleri Bakanları Konseyi toplantısı sonrasında yapılan açıklamadır. İkinci belge ise geçici çalışma grubu tarafından hazırlanan çalışma raporudur Özarlan (2012: 321-322).

KEİÖ'nün doğrudan bağ kurmadığı, oluşumuna dolaylı olarak katkıda bulunduğu Karadeniz Bölgesi'nde güvenlik alanında işbirliği ile ilişkili ikinci grup faaliyetler şunlardır: Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu – Black Sea Naval Cooperation Task Grup (KADİGG – BLACKSEAFOR) ve Karadeniz Uyumu Harekâtı – Operation Black Sea Harmony (KUH – OBH).

KEİÖ Güvenlik İşbirliği Faaliyetleri

KEİÖ 'nün güvenlik işbirliği faaliyetleri ile ilgili ilk belge 25 Haziran 2004 tarihli açıklamadır. "KEİÖ'nün Güvenlik ve İstikrar Alanlarına Katkısı" başlıklı belgede vurgulananlar şunlardır (Oktay, 2006; Özarlan, 2012):

- Avrupa ve alt bölgelerinin istikrarı ve refahı ayrılmaz niteliktedir;
- Terörizm uluslararası barışa, güvenliğe, istikrara ve refaha yönelik bir tehdittir;
- Terörizm hiçbir dini grupla, etnisite ile bağdaştırılamaz;
- KEİÖ terörizmle mücadeleyi başından beri gündemine almıştır;
- KEİÖ Avrupa'nın bir parçasıdır ve bu konuda Avrupa'nın tecrübelerini önemser;
- Bu bağlamda, KEİÖ ile AB'nin siyasi, ekonomik ve kültürel bağları güçlendirilmelidir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

KEİÖ bünyesinde ortaya çıkan ikinci belge bir çalışma raporudur. Bir çalışma grubu tarafından hazırlanan bu rapor, 21-22 Mart 2005 tarihlerinde İstanbul'da Yüksek Düzeyli Memurlar Komitesi toplantısına sunulmuştur. KEİÖ'nün bölgedeki güvenliğe ve istikrara olan katkısını artırma amaçlı bu raporun resmi bir niteliği yoktur. Belgede üstünde durulan noktalar şunlardır:

- KEİÖ bütün işbirliği alanlarında istikrarın ve güvenliğin sağlanmasına odaklıdır;
- KEİÖ coğrafyasındaki risklerin bir kısmı geçmişe dayanırken, bir kısmı da günümüzde ortaya çıkmıştır;
- Güvenlik algılaması kavramı genişlemiş ve geniş/genişletilmiş Karadeniz coğrafyası da bundan etkilenmiştir;
- Sorunları çözümünde BM ve AGİT tarafından çerçeve KEİÖ tarafından da benimsenmiştir.
- AB'nin yaşadığı kurumsal yenilenme ve genişleme fırsatları ve tehlikeleri içinde barındırmaktadır;
- KEİÖ'nin işbirliği stratejisinde öncelikli alanlara ağırlık verilmiştir;
- Bölgesel istikrar ve güvenliğe yönelik olarak da “yumuşak güç araçlarına” öncelik verilecektir;
- Temel insan hakları ve hukuk devleti ilkesi esas alınır;
- Toplumlar arası diyalog teşvik edilecektir;
- İyi komşuluk ilişkileri özendirilecektir;
- Karadenizlilik kimliği önemlidir;
- Karadenizlilik çerçevesinde diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği gerçekleştirilecektir.

KEİÖ örgütü, AB ile aynı yönlü çalışmalar yapacağını ve ilgili coğrafyanın Avrupa'nın bir alt coğrafyası olduğunu açıkça ifade etmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla, Rusya'nın bölgedeki etkinliği geçici olarak azalmıştır. Türkiye, KEİÖ coğrafyası içerisinde Batı Bloku içerisinde yer alan tek ülkedir. NATO ve AB'nin genişleme politikaları



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Karadeniz'in önemini artırmıştır. Bu nedenle, bölge dışı güçler de bölge ile ilgili politikalarını değiştirmişlerdir (Oktay, 2006; Özarslan, 2012).

Karadeniz ile ilgili olarak Türkiye'nin geliştirdiği politikalarla ilgili örgütsel olarak iki temel sonuç vardır (Oktay, 2006; Özarslan, 2012): Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu – Black Sea Naval Cooperation Task Group (KADİGG – BLACKSEAFOR). Bu örgüt Karadeniz'in 'deniz alanı' olarak algılanmasının bir sonucudur. KEİÖ ise Karadeniz'in bir bölge olarak algılanmasının bir sonucudur. Ayrıca, yine deniz merkezli bakış açısının bir sonucu olarak, "Karadeniz Uyum Harekatı – Operation Black Sea Harmony" uygulaması ortaya çıkmıştır. KADİGG ve KUH uygulamaları, organik olarak KEİÖ ile ilişkili değildir. Ancak, bu örgütler KEİÖ'nün sağladığı yeni anlayışla ortaya çıkmışlardır. KADİGG, Karadeniz'de güvenliğin sağlanması için çok uluslu bir deniz gücüdür. KADİGG 2 Nisan 2001'de kurulmuştur. İlk olarak 1998 yılında, Bulgaristan'ın Varna şehrinde, 'İkinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı'nda Türkiye tarafından gündeme getirilmiştir. Kuruluş Anlaşması 5. Maddeye göre, Deniz Kuvvetleri unsurlarından oluşacak KADİGG güçleri, kendi ülkelerinde daimi üs bölgelerinde kalacaklar ve ortak olarak hazırlanmış programlara uygun olarak hazırlanmış tatbikat ve eğitim faaliyetleri ile taraflarca karar alınması halinde, beklenmedik durumlar için gerekli gücü oluşturmak için bir araya geleceklerdir. KADİGG başka bölgelerde de görev alabilmektedir. KADİGG kuruluşundan günümüze kadar önemli aşamalar sağlamıştır. Basit gemicilik eğitimleri ile başlayan faaliyetleri zamanla terörle mücadele, kuruluş amaçlarına uygun olarak, deniz denetim harekâtı ve arama eğitimleri de gerçekleştirilmiştir. KADİGG kapsamında gerçekleştirilen eğitimler sayesinde taraflar arasında askeri şeffaflık artmıştır. KADİGG girişimi bölge güvenliği ile ilgili önemli bir adımdır. Birbirleriyle çatışma olasılıkları olan ülkeler işbirliği içinde yaklaşmışlardır. ABD ile Yunanistan başından beri bu oluşumun içinde yer almak istemekte, ancak Türkiye buna karşı çıkmaktadır.

Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH)

Türkiye'nin öncülüğünde Karadeniz güvenliği için atılan ikinci adım, deniz merkezli 'Karadeniz Uyum Harekâtı' (KUH) uygulamasıdır. 1 Mart 2004 tarihinde başlatılan bu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

uygulamayla, Karadeniz’de belirsiz aralıklarla karakol faaliyetlerinde bulunarak, hukuka aykırı faaliyetlere karışan ticaret gemilerinin tespiti ve izlenmesi amaçlanmıştır. Bu faaliyet, NATO’nun Akdeniz’de devam eden ‘Etkin Çaba Harekati’ (Operation Active Endeavour) ile de uyumludur. BM Güvenlik Konseyi’nin 1373, 1540 ve 1566 sayılı kararları çerçevesinde yürütülen KUH uygulaması kapsamında birçok operasyon gerçekleştirilmiştir. Şüpheli gemiler, NATO Deniz Komuta-Kontrol-Bilgi sistemi ile NATO’ya üye devletlere bildirilmektedir. Bu harekâtle, yasadışı faaliyetlerin önlenmesi, caydırıcılık, deniz ticaretinin daha güvenli hale getirilmesi, İstanbul Boğazı’nın güvenliğinin artırılması, akaryakıt kaçakçılığı faaliyetlerinin azaltılması yönünde ilerlemeler sağlanmıştır (Özarslan, 2012: 333-334). Bu yönde, NATO ile Türkiye arasında eşgüdüm toplantıları gerçekleştirilmiş, Etkin Çaba Harekâtı ile KUH birbiriyle ilişkili hale getirilmiştir. Esasında KUH, Etkin Çaba Harekâtı’nın Karadeniz’e genişletilmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada amaç, Karadeniz’de denetimin bölge devletleri aracılığı ile gerçekleştirilmesini sağlamaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada, ekonomik işbirliği örgütlerinin bölgesel güvenlik işlevleri ele alınmıştır. Bu çerçevede, ekonomik işbirliğinin siyasal uzlaşma ve bütünleşmenin temelini oluşturduğu vurgulanmıştır. Bölgesel siyasal istikrarın ekonomik temellerle ortaya çıktığı görüşü savunulmuştur.

Sosyal olayların oluşumunda iktidar ve ekonomi ile ilişkili amaçlar önemli bir yere sahiptir. Askeri, siyasal, ekonomik yapılar birbiriyle son derece ilişkilidir, hatta bunları birbirinden ayırmak olanaksızdır. Bu yapılar oluşturulduktan sonra, biri diğerinin ortaya çıkmasını ve gelişimini desteklemektedir. Dünya’da kurulan ekonomik işbirliği örgütleri ya da bölgesel ekonomik birlikler siyasal istikrara önemli katkılarda bulunmaktadır. Ekonomik bütünleşme, karşılıklı çıkarlar ve refah artışı, çatışma olasılığını en aza indirmektedir. Bir başka ifadeyle, ülkeler, çatışma sonrasında elde edebileceklerine ekonomik işbirliği ile ulaşmaktadırlar. Bu şekilde, çatışmanın yaratacağı yıkıma katlanmadan, dostluk ve işbirliği ile refah düzeylerini yükseltebilmektedirler.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sonraki çalışmalar, güvenlik konusu ile ekonomi arasındaki ilişkiyi daha geniş bir tarihsel çerçevede ele almalıdır.

KAYNAKÇA

Arı, T. (2014). Onuncu Yılında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA). *Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 14(7).

<http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/Sayi14/70nuncuYilindaKuzeyAmerikaSTANAFTAMTurkerAri.pdf> (19.09.2018 Tarihinde Erişildi.)

Bakan, Z. A. (2007). Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları. *21. Yüzyıl*, Ekim, Kasım, Aralık, 35-50.

Baysal, B., Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri*, 11(22), 61-95.

Birdişi, F. (2017). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında Kırgızistan-Özbekistan İhtilafı. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 123-143.

Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: an Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*. Londra: Harvester Wheatsheaf.

Buzan, B., Waever, O., Wilde, J. (1998). *Security: a New Framework for Analysis*. Londra: Lynne Rienner.

Elma, F. (). Küreselleşme sürecinde Güney Kafkasya demokrasi, güvenlik ve işbirliği sorunu. II. *Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi*, Bişkek / Kırgızistan.

Erkan, B., Batbaylı, Ş. (2017). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) Üyesi Ülkelerin Küresel Pazardaki Karşılaştırmalı Üstünlükleri. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5, Özel Sayı (Nisan), 31-49.

Fidan, E. (1996). NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 29(2), 99-108.

Gapparova, R. (2012). Orta Asya Güvenlik Sorunları ve Dış Müdahalelerin Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Hettne, Björn (2008). Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 87-106.

İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar – Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, İstanbul: Timaş Yayınları.

İşyar, Ö. K. (2008). Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama. *Akademik Bakış*, 2(3).

Oktay, E. G. (2006). Türkiye'nin Avrasya'daki Çok Taraflı Girişimlerine Bir Örnek: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. *Uluslararası İlişkiler*, 3(10), 141-171.

Onur, B. (2016). Asya'da Ülkelerin Birliği ASEAN. Ankara: TOBB Yayını.

haber.tobb.org.tr/ipad/MansetResimleri/21234-20.docx (29.09.2018 tarihinde erişildi.)

Örki, A. (2016). Bölgesel Güvenlik Kompleksi çerçevesinden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sorunsalı. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2, 209-231.

Özarıslan, B. (2012). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şilibekova, A (X). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Sistemine Doğru: Perspektifler.

Şir, A. Y. (X). Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, enerji güvenliği ve Rusya. II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bildiriler Kitabı, 346-355.

Vural, E. (2010). The Middle East as a Regional Security Complex: Continuities and Challenges in Turkish Foreign Policy under the JDP Rule. *Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yandaş, O. G. (2005). Emerging regional security complex in Central Asia: Shanghai Cooperation Organization (SCO) and the challenges of the post 9/11 world. *Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yorulmaz, M. (2014). Değişen uluslararası güvenlik algılamaları bağlamında Türkiye – Yunanistan ilişkilerinde “değişmeyen” güvenlik paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 103-135.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Vural, E. (2010). The Middle East as a regional security complex: continuities and changes in Turkey foreign policy under the JDP rule. *Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Transkafkasya Bölgesel Güvenliğinde Şanghay İşbirliği Örgütünün Rolü

Gökhan EŞEL*

ÖZ: Şanghay İşbirliği Örgütü, 26 Nisan 1996 tarihinde Kazakistan ve Çin'in öncülüğünde Kazakistan, Çin, Rusya, Kırgızistan ve Tacikistan'ın, Çin'in Şanghay kentinde bir araya gelerek, beş ülkenin “*Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenliğin Derinleştirilmesi Anlaşması*”nı imzalamasıyla temelleri atılan ve bu nedenle de “Şanghay Beşlisi” olarak anılan uluslararası bir işbirliği örgütüdür. 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımıyla üye sayısını altıya çıkartmıştır. 9 Haziran 2017'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleştiren zirvede ise Hindistan ve Pakistan'ın örgüte katılması ile üye sayısı sekiz olmuştur. Örgütün kurucu üyeleri arasında bulunan Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi arasındadır. Hindistan ve Pakistan'ın da üye olması ile dünyada nükleer silahlara sahip olduğu bilinen dokuz devletin dördü Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi konumuna gelmiştir. İran'ın da örgütte gözlemci statüsünde olması, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü NATO'nun alternatifi konumuna getirdiği ifade edilebilir. Nitekim örgüt üyesi devletlerin ordularının toplamından hareketle, Şanghay İşbirliği Örgütü dünyanın en büyük ordusuna sahip hale gelmiştir.

Transkafkasya bölgesi ülkelerinden Ermenistan'ın 2015 yılında, Azerbaycan'ın da, 2016 yılı başında Şanghay İşbirliği Örgütü'ne “Diyalog Ortağı” olmaları, Transkafkasya Bölgesel Güvenliğinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün de uluslararası bir aktör olarak rol olmasına imkân tanımıştır. Bu bildiride, giderek büyüyen ve gelişen Şanghay İşbirliği

* Dr.Öğr.Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Örgütü'nün, genelde Transkafkasya Bölgesel Güvenliğinde, özelde ise Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sınır güvenliği ve uluslararası hukuk ihlalleri hususlarında çözüm odaklı ve efektif etkinliği üzerine, tarihsel perspektif ve uluslararası ilişkiler teorileri aracılığıyla çeşitli öngörülerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Transkafkasya, Şanghay İşbirliği Örgütü, Azerbaycan, Ermenistan, Bölgesel Güvenlik

THE ROLE OF SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION ON THE REGIONAL SECURITY OF TRANSCAUCASIA

ABSTRACT: On April 26, 1996, the Shanghai Cooperation Organization came together in Kazakhstan, China, Russia, Kyrgyzstan and Tajikistan, in Shanghai, China, under the leadership of Kazakhstan and China, signing the Agreement on Deepening Military Security in Border Areas and thus is an international cooperation organization called as "Shanghai Five". With the participation of Uzbekistan in 2001, the number of members increased to six. With the participation of India and Pakistan, the number of members became eight at the summit of Kazakhstan's capital city Astana on 9 June 2017. The founding members Russia and China are also among the five permanent members of the United Nations Security Council. With India and Pakistan becoming members, four of the nine nations known to have nuclear weapons in the world have come to the status of a member of the Shanghai Cooperation Organization. Iran is also an observer in the organization, it can be said that the Shanghai Cooperation Organization is an alternative to NATO. As a matter of fact, the Shanghai Cooperation Organization has become the largest army in the world, taking the sum of the armies of the member states.

Transcaucasia countries, Armenia became a "Dialogue Partner" in 2015 and also Azerbaijan in the beginning of 2016, these instances allows to act the Shanghai Cooperation Organization on Transcaucasia Regional Security as an international actor. In this paper, the effectiveness role of Shanghai Cooperation Organization as a growing and developing international organization and also as an international actor, generally on Transcaucasia



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Regional Security, and especially on border security and violations of international law between Azerbaijan and Armenia, will be prescience by a historical perspective and international relations theories.

Key Words: Transcaucasia, Shanghai Cooperation Organization, Azerbaijan, Armenia, Regional Security

Giriş:

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, 1991 yılı itibarıyla başlayan bağımsızlık girişimleri neticesinde Orta Asya'da, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan devletleri kurulurken, Transkafkasya bölgesinde de, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Ancak özellikle Ermenistan ve Azerbaycan arasında sınır sorunları devletlerin kuruluşlarını müteakip ortaya çıkmış ve Hocalı Soykırımı gibi insanlık dışı olayların yaşanmasına da neden olmuştur. Türkiye'nin gerek bölgesel güvenlik, barış ve gerekse Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin başladığı ve büyük hızla geliştiği doksanlı yılların henüz başında yaşanan bu katliam, bölgede barışın ve güvenliğin sağlanmasında bölgenin önemli uluslararası aktörlerinden biri olan Türkiye'nin rolünün önemini gösteren üzücü gelişmeler olmuştur. Türkiye özelde Ermenistan-Azerbaycan gerilimi, genelde ise Türkistan'ın ve dolayısıyla Avrasya'nın, yeniden inşasında beklenen performansı ne yazık ki gösterememiş ve bu rolünü FETÖ gibi taşeron örgütler kullanan ABD'ye kaptırmıştır. Nitekim, Richard Rosecrance ve Morton A. Kaplan'ın *Uluslararası Sistem Modelleri* arasında sıraladıkları *Güç Dengesi Sistemi* bu noktada Şanghay İşbirliği Örgütü'nün oluşmasını açıklar niteliktedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluşu:

Sınır sorunları sadece Ermenistan ve Azerbaycan arasında değil, başta Sovyetler Birliği'nin en büyük mirasçısı olan Rusya Federasyonu olmak üzere Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Orta Asya'da kurulan devletler ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında da yaşanmıştır. Nitekim, 26 Nisan 1996 tarihinde Sovyetler Birliği'nin mirasçıları ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında Soğuk Savaş döneminden kalma sınır sorunlarının çözümü amacıyla oluşturulan ve başlangıçta "Şanghay Beşlisi" adı ile anılan birlik, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir araya gelerek: "*Sınır*



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bölgelerinde Askeri Güvenliğin Derinleştirilmesi Anlaşması” hususunda görüş birliğine varmaları ile oluşturulmuş idi. Sınır sorunlarının çözümünü müteakiben, adı geçen ülkelerin olumlu yönde devam eden ilişkileri neticesinde, 14-15 Haziran 2001 tarihlerinde Şanghay’da yapılan altıncı zirvede Özbekistan’ın üyeliği ile birlik, salt sınır çözümü ve saldırmazlık antlaşmalarından öteye giderek bölgesel güvenlik noktasında yeni bir boyut kazanmıştır. Nitekim, 15 Temmuz 2001 tarihi itibarıyla adını; “Şanghay İşbirliği Örgütü” olarak değiştiren birlik⁵¹⁷, Özbekistan’ın üyeliği ile de, üye sayısını altıya çıkarmıştır.⁵¹⁸

Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri, 7 Haziran 2002 tarihine Rusya’nın Saint Petersburg kentinde düzenlenen zirvede örgütün idari yapısına dair önemli kararlar alarak, hazırlanan örgüt tüzüğünü ilan etmişlerdir. Bu tüzükte:

“Üye ülkeler arasında karşılıklı güven, iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi, bölgesel barış, güvenlik ve istikrarın korunması için ortak çaba sarf edilmesi, terörizm, köktencilik, ayrılıkçılık, örgütlü suçlar ve yasadışı göçle ortak mücadele edilmesi, ayrıca siyaset, ekonomi, bilim ve teknoloji, kültür ve eğitim, enerji ve çevre konularında işbirliğinin geliştirilmesi” gibi hususlara, tüzüğünün amaçlar kısmında yer verildi.⁵¹⁹

29 Mayıs 2003’de, bu kez Moskova’da yeniden bir araya gelen Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi devletlerin devlet başkanları, örgütün kurumsallaşması için yapılması gerekenlere dair önemli kararlar almıştır. Bu doğrultuda örgütün genel sekreterlik kurumu tesis edilmesi ve 2004 yılından itibaren bağımsız bir bütçesinin olması gibi konularda adım atılarak, 1 Ocak 2004 tarihi itibarıyla Şanghay İşbirliği Örgütü Genel Sekreteri olarak görev yapmak üzere de, o tarihte Çin Halk Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu nezdindeki

⁵¹⁷ <http://eng.sectsco.org/load/193054/> Erişim Tarihi: 18.01.2018.

⁵¹⁸ Selçuk ÇOLAKOĞLU, “Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Geleceği ve Çin”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 2004, s.173-197.

⁵¹⁹ <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 18.01.2018.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Büyükelçisi olan Zhang Deguang seçilmiştir.⁵²⁰ 17 Haziran 2004 tarihinde, Özbekistan'ın Başkenti Taşkent'te yaptıkları zirvede ise, Moğolistan örgüte gözlemci statüsündeki ilk devlet oldu. 5 Temmuz 2005 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da yapılan Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesinde ise, Moğolistan'ın ardından, Pakistan, Hindistan ve İran'da gözlemci statüsünü elde etmiştir. 2008 yılındaki Duşanbe zirvesinde ise, örgütün 2002 yılında kabul edilmiş olan tüzüğünün 14. maddesi uyarınca, örgüt toplantılarına belirlenecek olan örgüt üyesi olmayan bazı devletlerin de “*diyalog ortağı*” statüsünde katılmaları yönünde bir adım atılmıştır. Bu doğrultuda, 2009 yılında Rusya'nın Yekaterinburg şehrinde toplanan örgüt üyesi devletlerin temsilcileri, Sri Lanka ve Belarus'un diyalog ortağı olarak kabul edilmesi kararını almışlardır. 6-7 Haziran 2012 tarihlerinde Pekin'de yapılan zirvede ise, Afganistan'ın gözlemci statüsünde örgüte katılımı yönünde karar alınırken, Türkiye'nin de “*diyalog ortağı*” statüsünde örgüt toplantılarına katılımına, üye devletlerin oy birliği ile karar verilmiştir.⁵²¹

Örgütün, 9-10 Temmuz 2015'te Rusya Federasyonuna bağlı Başkurdistan Cumhuriyeti'nin başkenti Ufa'da gerçekleşen zirvesinde, Belarus'a gözlemci statüsü verilmesinin yanı sıra; Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'e “*diyalog ortağı*” statüsü tanınması kabul edilmiştir. Yine aynı zirvede, Hindistan ve Pakistan'ın tam üyeliğe kabul edilmesi de kararlaştırılmış, her iki devlette 23-24 Haziran 2016'da Özbekistan'ın Taşkent şehrindeki olağan zirvede mutabakat zaptını imzalayarak, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyelik sürecini başlatmışlardır. Nitekim bu zirvede bir yıl sonra 9 Haziran 2017'de Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenen zirveye, Hindistan ve Pakistan Şanghay İşbirliği Örgütü üyeleri olarak katılmışlardır. Hindistan ve Pakistan'ın örgüte katılması ile üye sayısı sekiz olmuş ve böylece dünyada nükleer silahlara sahip olduğu bilinen dokuz devletin dördü Şanghay İşbirliği Örgütü üyesi konumuna gelmiştir. Nitekim, örgüt üyesi devletlerin ordularının toplamına bakıldığında ise, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün dünyanın en büyük ordusuna sahip olduğu ifade edilebilir.

⁵²⁰http://globalsummitryproject.com.s197331.gridserver.com/archive/shanghai_cooperation_organization1/ipripak.org/factfiles/ff85.pdf Erişim Tarihi: 18.01.2018.

⁵²¹<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa> Erişim Tarihi: 18.01.2018.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Sınır Anlaşmazlıkları Noktasındaki Faaliyetleri:

1- Rusya, Çin ve bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri arasında, karşılıklı olarak sorun olabilecek başlıca husus, sınırların durumu ve güvenliği olmuştur. Sınır problemleri halledilmeden taraflar arası ortak görüşmelerin ve işbirliğinin yapılması imkânsız durumdaydı. Bu sebepten Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu sürecinde sınırların belirlenmesi ve güvenliğinin sağlanması önemli rol oynamıştır. Çin, Rusya ve bölge ülkeleri açısından sınırların güvenliği çok önemli bir konuydu. Çin'in, Rusya Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile olan sınırlarının toplam uzunluğunun 7000 km. olduğu düşünülürse, bu durumun önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bu açıdan bakıldığında Çin, 1996 Nisanında Şanghay Beşlisi çerçevesinde yapılan anlaşmalarla Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'la mevcut 3000 km uzunluğundaki sınırları için anlaşma yapmıştı. 3 Temmuz 1998'de Kazakistan'ın başkenti Almatı'da yapılan toplantıda, sınır sorunlarının çözümü için taraflar daha yakın işbirliği konusunda iradelerini ortaya koymuşlar, zirve sonrası Çin ve Kazakistan arasındaki 1000 kilometrelik sınır bölgesi taraflar arasında paylaştırılmıştır. Çin ve Tacikistan arasındaki sınır anlaşmazlığı da 2002'de nihai olarak çözüme kavuşmuştur.⁵²²

2- Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 2008 yılındaki Duşanbe zirvesinde, Afganistan'da ki gelişmelerin yanı sıra Rusya-Gürcistan arasında gerçekleşen Güney Osetya sorunu ele alınmıştır. Zirvede üyeler Rusya'dan yana olduklarını belirtmişlerdir. Gürcistan'a yönelik ise herhangi bir yaptırım içeren karar alınmamıştır.⁵²³

3- Çin'in başkenti Pekin'de 6-7 Temmuz 2012'de düzenlenen Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi'nde ise çok önemli kararlar çıkmıştır. Çin ve Rusya, eşitlik, stratejik işbirliği ve Suriye konusundaki tutumlarına kadar birçok alanda ilişkilerin derinleştirilmesine dair ortak bildiri yayımlamıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü ortak bildirisinde, "*Bağımsız bir ülkeye dış müdahalede bulunulmasına ya da rejim değişikliği*

⁵²² Halil AKMAN, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerin Problemleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2015, Cilt: 8, Sayı: 37, s.311-326.

⁵²³ Erdem EREN, "Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi", *Strategic Public Management Journal*, May 2017, Volume 3, Issue 5, s.77-94.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

dayatılmasına karşıyız. Suriye halkının bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasından yanayız. Suriye'de her türlü şiddetin sona erdirilmesi, siyasi diyalogun derhal başlatılması ve krizin dış müdahale olmadan, adil ve barışçı bir şekilde çözülmesi gerekmektedir.” yönünde ifadeler yer aldı.⁵²⁴

Sonuç:

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, 9-10 Temmuz 2015'te Rusya'nın Ufa kentindeki zirvesinde, Azerbaycan ve Ermenistan'a aynı anda “diyalog ortağı” statüsü tanınması, sınır sorunları meselesinde öteden beri iki ülke arasında kalmış olan Rusya'nın çözüm noktasında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün arabulucu rolü oynamasını planladığı ve bu noktada bir bakıma sorumluluğu uluslararası bir örgüte yüklediği ifade edilebilir. Zira, gerek Azerbaycan ve gerekse Ermenistan'ın komşusu olan bütün devletlerin, üye, gözlemci ya da diyalog ortağı statüsünde olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'nün, sınır sorunlarının çözümü noktasında daha rasyonel bir sonuca ulaşma olasılığı salt Rusya'nın iki devlet arasında hakemliğine göre daha geçerli olacağı açıktır. Bu doğrultuda, yakın bir tarihte Şanghay İşbirliği Örgütü'ne tam üyelik statüleri gündeme geldiğinde Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sınır sorunlarının çözüme kavuşturulmasına dair girişimlerin yapılacağına ve bu sorunun çözümünün iki ülkenin üyeliğe kabulü noktasında ön şart olacağına dair çeşitli ipuçlarına rastlanmaktadır. Azerbaycan ve Ermenistan'ın örgüte diyalog ortağı olduğu zirvede Şanghay İşbirliği Örgütü Genel Sekreteri olan Dmitry Mezentsev zirvede yaptığı konuşmada: “Şanghay İşbirliği Örgütü Dağlık Karabağ sorununu çözmek için yeni bir çerçeve olacak” ifadesini kullanan Mezentsev'e göre:

“Sorunun çözümü bölge açısından herkesin kazançlı çıkacağı sonuçlar doğuracaktır. Zira, bölgede barışın sağlanmasıyla birlikte, Azerbaycan hükümetinin her yıl askeri alanda harcadığı milyarlarca doların bir kısmı, Azeri halkına daha doğrudan yarar sağlayabilecek sosyal, ekonomik ve altyapı çalışmalarına yönlendirilebilir. Sadece bu değil, aynı zamanda Dağlık Karabağ'ın yeniden inşası ve 1990'lı yılların başında bölgeyi terk etmek

⁵²⁴ Taşkın DENİZ, “Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Doğu Coğrafya Dergisi (Eastern Geographical Review)*, Temmuz 2013, Cilt 18, Sayı 30, s.217-228.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

zorunda kalarak yerlerinden olmuş nüfusun yeniden yerleşimine yardım edilmesi için de kaynak sağlanabilir.

Ermenistan içinde olumlu gelişmeler olacaktır. Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı yirmi yılı aşkın bir zamandır süren ekonomik ablukanın ülkenin ekonomisini sakat bırakması ve kalkınmasını engellediği görülmektedir. Ablukayı kaldırdıktan sonra Türklerin Ermeni mallarını alması pek olası değilse de, en azından sınır ticareti bölgedeki ekonomiyi canlandıracak ve çöküşünü engellemek için ihtiyaç duyulan yaşam desteği sağlayacaktır.

Rusya'da kazançlı çıkacaktır. Dağlık Karabağ'da barışçıl bir çözüm Güney Kafkasya'yı istikrara kavuşturacak ve bölgenin stratejik olarak tasarlanmış bir kaosa sürüklenmesinde bölgede ABD'nin manipüle edebileceği son bir sorunu da ortadan kaldıracaktır. Bir savaş devam ederse, Rusya, batısındaki (Ukrayna), Kafkasya'daki (Dağlık Karabağ) ve güneyindeki (Orta Asya / Afganistan) güvenlik alanlarında eş zamanlı krizleri etkin bir şekilde yönetemeyecek ve böylece ABD'nin Moskova'nın savunmalarını asimetrik olarak kırmasına ve doğrudan Federasyonu istikrarsızlaştırmasına yol açabilir. Bu nedenle, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki barışa arabuluculuk, Rusya'nın en uzun vadeli güvenlik kaygıları arasındadır.”⁵²⁵

Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, Şanghay İşbirliği Örgütü sorunun çözümünde başarısız olan AGİT Minsk Grubunun görevini devralmayı ve sorunun çözümünde ciddi bir rol oynamayı hedeflemektedir.

NATO'ya karşı kurulan Varşova Paktı'nın çöküşünü müteakiben Bağımsız Devletler Topluluğu ya da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi çeşitli uluslararası birliktelik girişimleri olan Rusya Federasyonu'nun son gözdesi olan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün giderek büyüyen ve gelişen bir uluslararası örgüt olarak bölgesel bir örgütten dünya çapında

⁵²⁵ <https://orientalreview.org/2015/04/28/sco-will-be-the-new-framework-for-resolving-the-nagorno-karabakh-conflict/>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bir oluşuma doğru hızla yol aldığı görülmektedir. Bu noktada, Avrasya coğrafyasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi hususunda birincil çözüm alanı olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nün tek kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçiş sürecinde güçlü bir uluslararası aktör olduğunu söylemek kanaatimce yerinde bir tespit olacaktır.

Kaynakça:

ALTUNDAĞ, Zehra, “Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etüdları Dergisi 49/2016-1.

ADIBELLİ, Barış, Jeopolitik Ödül Avrasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

AKMAN, Halil, “Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerin Problemleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Nisan 2015, Cilt: 8, Sayı: 37.

BİRSEL, Haktan, Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya İmparatorluklardan İttifaklara İttifaklardan Kaoslara, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.

ÇOLAKOĞLU, Selçuk, “Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 2004.

DENİZ, Taşkın, “Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Doğu Coğrafya Dergisi (Eastern Geographical Review)*, Temmuz 2013, Cilt 18, Sayı 30.

EREN, Erdem, “Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi”, *Strategic Public Management Journal*, May 2017, Volume 3, Issue 5.

OĞAN, Gökçen, Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye İçin Bir Seçenek Mi? Zorunluluk Mu?, Aygan Yayıncılık, 2017.

<http://eng.sectsco.org/load/193054/>

<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>

[http://globalsummitryproject.com.s197331.gridserver.com/archive/shanghai_cooperati
on_organization1/ipripak.org/factfiles/ff85.pdf](http://globalsummitryproject.com.s197331.gridserver.com/archive/shanghai_cooperati
on_organization1/ipripak.org/factfiles/ff85.pdf)

<http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>

[https://orientalreview.org/2015/04/28/sco-will-be-the-new-framework-for-resolving-the-nagorno-
karabakh-conflict/](https://orientalreview.org/2015/04/28/sco-will-be-the-new-framework-for-resolving-the-nagorno-
karabakh-conflict/)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Haşdi Şabi Yapılanması ve Bölgesel Faaliyetleri

* *Abbas KARAAĞAÇLI*

Özet

Arapçada *Haşd* cemaat, grup, cemiyet anlamına gelmektedir. *Şab* ise ortak düşünlerle birlikte hareket eden halk anlamı taşımaktadır. Böylece Haşdi Şabi birlikte hareket eden bir grup anlamına gelmektedir. IŞİD 2013 yılında kurulduktan sonra 9 Haziran 2014 yılında Irak'a saldırdı. Ardından Müslümanlar için kutsal olan camileri, türbeler ve mezarları tahrip etmeye başladı. Kutsal mekânların tahrip edilmesi İslam dünyasında büyük bir tepki ile karşılandı. Irak Merkezi Hükümeti saldırılara son vermek ve IŞİD'i durdurmak amacıyla ordunun yanı sıra yeni bir paramiliter örgüt kurulmasını planladı. Irakta gönüllü grupların bir araya gelerek " El Şabi" adında bir milis gücü oluşturdular. Bu çalışmada IŞİD ve benzer örgütlere karşı bir araya gelen Haşdi Şabi hareketinin yapısı, oluşumu ve eylemleri araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Irak, Haşdi Şabi, Irak Parlamento

Giriş

Arapça El Haşd El Şabi adıyla anılan bu örgüt 2015 yılında IŞİD⁵²⁶ Irak kentlerine yaptığı saldırılara karşı Irak⁵²⁷ halkının direnişini örgütlemek için kurulmuştur.

* Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi Karadeniz Stratejik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Örgüt Irak devleti ve Iraklı Şiiilerin dini lideri ve en üst fetva makamı olan Ayetullah Ali Sistani⁵²⁸ çağırısı ile kurulmuştur. Bu örgüt Irak'ın silahlı kuvvetleriyle birlikte ülkenin toprak bütünlüğü için mücadele etmektedir. Irak'taki tüm etnik ve dini gruplar bu yapı içerisinde yer almaktadır.

Tunus'ta başlayıp bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran kimi uzman tarafından Arap Baharı bazılarının ise Ortadoğu'yu yeniden şekillendirecek Büyük Ortadoğu Projesinin bir yansıması olan olaylar zinciri Mısır'dan Yemen'e kadar olan coğrafyada birçok yönetimin devrilmesine, iç savaşlarla birlikte etnik ve mezhep savaşlarına zemin hazırlayan bir gelişme olarak değerlendirmektedir.

Esasen birçok ülkenin yönetiminin değiştirilmesinin yanı sıra bu coğrafyada sınırların yeniden çizilmesi ve batının çıkarlarına göre şekillendirilmesi hedeflenmektedir. Nitekim batılı devletlerin çok kısa sürede bölgeye askeri müdahale dâhil her türlü işgal girişimi ile karşı karşıya gelindi. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da egemen ve bağımsız ulus devletleri zayıflatmak iç savaş ve çatışmalarla istikrarsızlaştırmak hedefi doğrultusunda bölge çok kısa sürede mantar gibi çoğalan birçok selefi-vahabi cihadçı örgütünün faaliyet ve çalışma alanına dönüştürüldü.

Merkezi Irak ve Suriye hükümetini ortadan kaldırmak doğrultusunda İŞİD Suriye'deki hâkimiyet alanlarını genişlettikten sonra 10 Haziran 2014 yılında Irak'ın ikinci en büyük kenti olan kuzeydeki Musul kenti bu örgüt tarafından ele geçirildi. Kentin işgali sırasında Irak ordusu tarafından önemli bir direniş yapılmadı. İŞİD'li teröristler çok kısa bir

⁵²⁶İŞİD:İŞİD, 2003 yılında temelleri atılmasına rağmen El Kaide'nin Irak'taki yapılanmasından ayrılarak Nisan 2013'te kurulmuştur. O dönemlerden günümüze kadar Suriye devletinin güvenlik güçleriyle savaşan bir örgüttür.

⁵²⁷ Irak:Irak ya da resmî adıyla Irak Cumhuriyeti, Batı Asya'da bir ülkedir. Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, güneybatıda Ürdün, batıda ise Suriye ile sınır komşusudur. Başkenti ve en büyük şehri Bağdat'tır. Nüfusu 38,27 milyondur. Başkanı Berhem Salih'tir. Resmi dilleri Arapça, Kürtçe, Süryanice, Ermenice, Modern Standart Arapça, Türkmençe

⁵²⁸Ayetullah Ali Sistani: Ayetullah el-Uzma Seyyid Ali el-Hüseyni el-Sistani hâlihazırda Irak'taki en önemli Şii dini lider olup Necef kentindeki Havza'nın da kurucusudur. İran'da doğmuş olan Ayetullah el-Uzma İmamiye Şiası arasında taklit mercii olarak kabul edilen bir müçtehitir ve 1951 yılından beri Irak'ta yaşamaktadır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

zaman içerisinde bu önemli kente hâkim oldular. Ardından diğer cihadçı terör örgütleri ile birlikte güneye yönelerek Irak'ın diğer kentlerini bilhassa Şiiiler için kutsal sayılan Necef, Kerbela, Kazımein, Kufe ve diğer kentleri ele geçirmek için harekete geçtiler.

Bu çalışmada İŞİD ve benzer örgütlere karşı bir araya gelen Haşdı Şabi hareketinin yapısı, oluşumu ve eylemleri araştırılacaktır.

KURULUŞ AŞAMASI

Arapçada Haşd cemaat, grup, cemiyet anlamına gelmektedir. Şab ise ortak düşünlerle birlikte hareket eden halk anlamına taşımaktadır. Böylece Haşdı Şabi birlikte hareket eden bir grup anlamına gelmektedir. Irak Şam İslam Devleti yani İŞİD 2013 yılında kurulduktan sonra 9 Haziran 2014 yılında Irak'a saldırdı. Ardından Müslümanlar için kutsal olan camileri, türbeler ve mezarları tahrip etmeye başladı. İŞİD'li teröristler çok kısa sürede Yunus Peygamber, Cercis Peygamber, Şys Peygamber ve Yahya Bin Zeyd'in türbesini tahrip ettiler. (http1 2018)

Kutsal mekânların bombalanması ve tahrip edilmesi İslam dünyasında büyük bir tepki ile karşılandı. Özellikle Şii inancında olan Müslümanların bu saldırılar ardından saldırıların inanç ve dini değerlerine saldırılmış gibi kabullenmelerinden dolayı Irak'ta büyük bir tepki ve infial meydana geldi. Irak Merkezi Hükümeti saldırılara son vermek ve İŞİD'i durdurmak amacıyla ordunun yanı sıra yeni bir paramiliter örgüt kurulmasını planladı. Örgütün kuruluşu 3 aşamada gerçekleşti. Buna göre;

Terör Örgütü "IRAK İSLAM ŞAM DEVLETİ" (İŞİD) ve diğer Selefi-Vahabi Terör Örgütleri başta Irak olmak üzere diğer İslam Ülkelerinde terör eylemlerine girişip, Masum sivilleri katletmeye, kentleri ve köy yerlerini tahrip edip bölgeleri terörize etmeye başlamasıyla birlikte bu cani çetelere karşı ülkelerin güvenlik güçleri ve orduları karşı koymaya başladılar. Ordu ve güvenlik güçleri birçok nedenden dolayı söz konusu terör örgütleriyle mücadelede yetersiz kalınca devreye gönüllü milis güçleri girdiler. Irak'ta gönüllü grupların bir araya gelerek "Haşd El Şabi" adında bir milis gücü oluşturdu. Gönüllü birlikler anlamına gelen Haşd El Şabi gücü kısa sürede tekfirici teröristlerle mücadele eden en önemli birliğe dönüştü.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bildiğimiz gibi Irak'ta çarşılar, camiler, türbeler, köprüler, fabrikalar, atölyeler, enerji santralleri, barajlar, tarihi kalıntılar, müzeler, anıtlar ve eski yapılar, askerler, siviller yani bütün Iraklılar bu teröristlerin hedefine girdiler.

Paramiliter bir örgüt konumunda bulunan Haşdi Şabi Irak devleti emrinde ordu ve güvenlik güçlerinin yardımına koşan bir birlik olarak ortaya çıkmıştır.(http2 2018) Irak'ta İŞİD varlığı tehlikeli bir duruma yaklaşmış başta ülkenin en önemli ikinci kenti olan Musul'un İŞİD tarafından işgal edilmesi tehlikenin ne denli büyük olduğu ve bu ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlaması ile birlikte Irak halkı top yekün bu terör örgütlerine karşı mücadele etmeye başladılar. Esasen daha önceden kutsal Necef kentinde bulunan dini otoriteler İŞİD'e karşı cihad fetvası yayınlamışlardır.

Haşdi El Şabi'nin çekirdeğini oluşturan Şii ve Sünni araplar bu fetvalardan sonra birlikteliklerini güçlendirmişlerdir. Özellikle Selahaddin, Neyneva ve El Anbar illerinin İŞİD tarafından işgale uğramasından sonra binlerce müslümanın yanı sıra bölgedeki aşiretler ve Hristiyan, Türkmen ve Kürtler kısa sürede Haşdi Şabi ye katıldılar.

Haşdi Şabi'nin Misyonu: Iraklı büyük Şii din adamı ve fetva makamı Ayetullah Seyid Ali SİSDANİ Haşdi Şabi'nin kurucu manevi lideri olarak yirmi maddelik bir deklarasyon ile Haşdi Şabi'nin önceliklerini şöyle açıklamıştır;(http3 2018)

Haşdi El Şabi mensuplarının İslami değerlere bağlı olarak esir düşen İŞİD ailelerine insanca muamele etmeleri özellikle kadınlar ve çocuklara iyi davranmaları gerekli olmadığı sürece ağaçları kesmemelerini öngörmüştür. Aynı şekilde Müslüman olmayanlara karşı da her türlü saldırganlıktan uzak olmaları tavsiye etmiştir. Bazı uzmanlar Haşdi Şabi'yi Amerikadaki Navy SEAL bu birliğine Rusya'nın ALFA(AİBHA) ve Avusturya'nın İCO KIBRAY birliklerine benzetmektedirler.

HAŞD ŞABİ İLE İLGİLİ TEKNİK BİLGİLER VE SÖZLÜK ANLAMI:

Arapça da Haşdi grup cemaat veya cemiyet anlamındadır. Şab ise ortak değerlere sahip grup anlamına geliyor. Günümüzde ise HaşdiŞabi gönüllü birlikler olarak



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kullanılmaktadır.

Kuruluş sebebi:

Irak Şam İslam devleti terör örgütü 2013 yılında kuruldu. Bu terör örgütü 9 Haziran 2014 yılında Irak'a saldırıp başta ülkenin en önemli ikinci büyük kenti olan Musul'u işgal etti. Ardından Iraktaki kutsal mekânlara saldırdı. Öncelikle bu terör örgütü Yunus peygamber Cercis peygamber, Heys peygamber ve kutsal Kufe kentinin yanındaki Yahya Bin Zeyd Türbesini havaya uçurdu. Bu durumda Irak hükümeti ordunun yanı sıra halkıda örgütleyecek HaşdıŞabinin kurulmasına karar verildi.

Kuruluş Aşaması: Örgütün kurulması 3 aşamada gerçekleşmiştir.

1 Aşama: Irak'ın o dönemdeki Başbakanı ve Silahlı kuvvetler başkomutanı olan Nuri El Maliki Irak'ın bütünlüğünü korumak ve işid terör örgütünün başkent Bağdat'a saldırısını önlemek amacıyla Haşd'ıŞabi'nin kuruluşunu yayınladı.

2 Aşama: *Irak Şiilerinin dini lideri Ayetullah Ali Siyistani'nin fetvası:* Haşdı Şabi'nin kurulmasından 3 ay sonra Ayetullah Siyistan'i yayınladığı fetva ile işid'e karşı cihad çağrısında bulundu ve halkı Haşdı Şabiye katılarak direnişe davet edince örgüt önemli bir meşuriyet kazandı.

3.Aşama: Yasal meşuriyet 2015 yılında Irak bakanlar kurulu Haşdı Şabi'nin kuruluşunu onayladı. Başbakanlığa bağlı olan bu direniş örgütü Irak Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olarak Irak devleti ve parlamentosu emrinde görev yapacağını ilgili tüm bakanlıklar ve devlet dairelerinin örgüte her türlü yardımı yapmaları gerektiğini söyledi.

Nihayetinde Irak Meclisi yasal bir düzenleme yaparak Haşdı Şabi'yi bu ülkenin silahlı kuvvetlerinin resmi bir bölümü olarak tanınmasına karar verdi. Bu yasa tasarısı meclisin gündemine gelince bazı Sünni milletvekilleri yasa tasarısına karşı çıktılar. Onlara göre Kahir



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Akseriyeti Şii inancına mensup militanlardan oluşmuş bir askeri birliğin ülkenin milli ordusunun içinde yer alması çokta uygun bir eylem olmadığı yönünde idi. Bu muhalif milletvekillerinin karşı çıkmalarına rağmen yasa tasarısı mecliste onaylanarak Haşdı Şabi Irak Genelkurmay Başkanlığı emrinde bir birlik olarak faaliyet göstermesi kabul edildi. Ve böylece bu paramileter örgüt Irak Milli Ordusu şemsiyesi altında cihadçı gruplara karşı savaşmaya devam etti.(hhttp4 2018)

Haşdı Şabi'yi Oluşturan Güçler:

Tahminen bu ordu 50 civarında büyüklü küçüklü örgütten oluşmaktadır. Kuşkusuz bu gruplar içerisinde en önemlileri Esaip Ehl El Hak, Seraya Telie El Hurasani, Ketaip Seyit El Şüheda, Hereke Hizbullah El Necba

Haşdı Şabi içerisinde bulunan bazı silahlı gruplar;

- Bedir Tugayları
- Ehlil Hak Tugayları
- Ketaibi Hizbullah
- Gevvat Guvvat El Şehid El Sadr
- Hareket El Neciba
- Saray-el İslam
- Saray-el Cevad
- Liva Ali Aliekber
- Seriya El etebat
- Ketaip Seyi El Şhade
- Ketaip El Teyyar El Risali
- Ketaip El Tiyar El Salih
- Sıraya El Hurasani Tugayı
- Sıraya Aşura Tugayı



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- Guvat Vedallah
- Firgetil Abbas El Gatiliye Tugayı

Haşdı Şabi'yi oluşturan birliklerin mezhepsel yapısı:

Haşdı Şabi oluşurken başta Suudi Arabistan ve bazı diğer ülkeler bu ordunun Şii inancına mensup militanlardan oluştuğunu ve Irak'ta ki sunnileri hedef aldığını böylece Irak'ta sunnileri yok etmeye yönelik projenin parçası olduğu tezini ortaya attılar. Oysaki araştırmalara göre bu orduyu oluşturan milis birlikler ve komut akademelerinde önemli oranda sünni mezhebine mensup komutanların olduğu bilinmektedir. Irak çok etnik ve mezhepsel bir yapıya sahiptir. Araplar, Kürtler, Türkmenler, İzediler, Şiiler, Sünniler, Hristiyanlar, Süryaniler ve başka birçok unsurdan oluşan bir ülkedir.

Haşdı Şabi güçleri “Hedef gözetmeksizin saldırı düzenleme ve sivillerin ölümüne neden olma” iddiaları nedeniyle yeniden gündeme gelmiştir. İŞİD'in Musul'u ele geçirmesinden sonra, Şii din adamı Ayetullah Ali Es-Sistani'nin “cihat” çağrısı üzerine kurulan Haşdı Şabi, İran'a yakınlığı ve Sünnilere karşı mezhepçi yaklaşımıyla öngörülmüştür.

Söz konusu oluşum, başlangıçta Musul, Tikrit ve Anbar'da İŞİD'e karşı direniş göstermeyen Irak güvenlik güçlerine takviye olarak kurulmuştur. Ancak daha sonra Sünnilere yönelik Tikrit, Diyala ve diğer bölgelerde mezhepçi bir yaklaşım sergilediler. Özellikle Sünnilere ait ev ve iş yerlerini ateşe vermenin yanında, yağma gibi insan hakları ihlalleri ile suçlandılar. Irak'ta Felluce'yi terör örgütü İŞİD'den kurtarma operasyonuna katılan bu oluşuma bağlı milis güçleri, bu dönemde farklı siyasi ve etnik yapıyı temsil eden gruplarla işbirliği yaptı.

En az 15 ayrı silahlı grubu ve 43 Şii aşireti tek çatı altına toplayan Haşdı Şabi kuvvetleri arasında Şii, Kürt gruplarının da bulunduğu biliniyor. Haşdı Şabi ile bazı Türkmen tugaylarının İŞİD'e karşı bazı bölgelerde ortak hareket düzenledikleri öne sürülüyor. Son dönemde ise, oluşumun büyük bir bölümü doğrudan Irak İçişleri Bakanlığına bağlı hareket ediyor. Grubun yönetici kademesi ve komutanlarının maaşları Bağdat hükümeti tarafından ödeniyor.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İran'ın da açık şekilde yardım ettiği gruba ABD'de destek veriyor. Haziran ayında, Amerika'nın Bağdat Büyükelçisi Stuart Jone, bu grupla temas içerisinde olduklarını ve İŞİD'le savaştaki katkısına "saygı duyduklarını" belirtmiştir. Haşdı Şabi'nin 300 bine yakın silahlı taraftarı olduğu tahmin edilmektedir. Milis güçlerinin Musul'a yönelik operasyonda Irak ordusu ile birlikte hareket etmesi beklenmektedir.

Sünni mezhebine mensup Haşdı Şabi birlikleri:

- ✓ Amiriye el semudu ordusu komutanı Albay Hamiş el Eysavi
- ✓ Der El Felluce ordusu komutanı albay macid el Muhammedi
- ✓ Nehut el neşami tugayı komutanı Şeyh Rafi El Fehdavi
- ✓ El Nevadır tugayı komutanı Şeyh Abdurrahim el Şemeri
- ✓ Beyrak El Irak (Haşd el Sbeavi) tugayı komutanı Şeyh Migdat Fares El Abdulah El Sbeavi
- ✓ Ehrar el Fırat tugayı komutanı el cefreyfi
- ✓ Der El cezire tugayı komutanı Albay Mezher El Bylavi
- ✓ Kuzey el Remadi aşireteri birlikleri komutanı General Tarık El Esel
- ✓ Neyneva eyaleti el cebur aşiretleri birliği komutanı Muhammed el Ceburi
- ✓ El Tahi birliği komutanı Yasin Hüseyin El Mesleh El Ceburi
- ✓ El Tenaya birliği komutanı Şeyh Hamut El Meyah
- ✓ Abu Temehe grubu komutanı mehdi Salih el ceburi
- ✓ Selahattin ordusu komutanı Eşem El Sebhan El Ceburi
- ✓ Ehrar El Kereme birliği komutanı Albay Muhammed merzi el cemeyli
- ✓ Serhat El Hak birliği komutanı Albay Cemet El Cemali
- ✓ Haşdı şabi 30'uncu kol ordusu komutanı abu Abdullah el Fehdavi
- ✓ El Remadi aşiretleri birliği komutanı Albay Ahmet Abdullah El Biyallavi
- ✓ Kereme el felluce kol ordusu komutanı şeyh Cuma feze ali el cumeyli
- ✓ Ebna el Ğerbiye tugayı komutanı Cemal Şehap El Muhellavi
- ✓ Şeyh Ali el nemravi tugayları komutanı Ali Abd Feyh
- ✓ El Haşd el eşairi komutanı Albay Saddam Kerep el sermet
- ✓ Haşdı Cenup (Güney) Musul Tugayı komutanı şeyh nizhan el Seher el Lehibi
- ✓ Ugabani sehayı El retiyeye(El Retiye çölü kartalları) tugayı komutanı Şeyh şakir El Ebu Reyşh
- ✓ Haşd el Tahdi Tugayı komutanı Şeyh Metban El Remah
- ✓ Haşdı Aşiretel Cebur komutanı Şeyh Halit El Sebah
- ✓ Haşd eldim el muhamede tugayı komutanı Şeyh Kehlan El Hasud

Kuruluş Tarihi: 2014.06.05

Faaliyet Yeri: Irak

Faaliyet Alanı: Askeri



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Elde Ettikleri Bazı Başarılar:

Haşdı Şabi Birlikleri İŞİD Terör Örgütünün Irak'ın kentlerini ele geçirme girişimlerine karşı önemli başarılar elde etmiştir. Örneğin: Kutsal Samira ve Amerli kentlerinin ablukasını kırmak Cerf El Elseher, Musul, Felluce, Tuzurmatu, Selahaddin ilinin büyük kısmı, Enbar ve birçok ilin teröristlerden temizleme harekâtı.2015 yılının sonunda Haşdı Şabi kuruluşunun 550. Gününde 19 Irak kentini teröristlerden kurtarmıştır. Günümüzde ise işid vb. terör örgütlerinin Irak topraklarının %95'inden temizlenmesinde Haşdı Şabi'nin çok önemli rolü olmuştur.

Rolü: İŞİD ve benzer selefi-vahabi örgütlerle mücadele

İŞİD üye sayısı: 100.000-2.500.000 arasındadır.

Maaşları: 700,00 Irak dinarı + 125.000 yemek parası

Faaliyet Ettikleri Coğrafya: Irak'ın illeri(Bağdat, Babil, Diyala, Selahattin, El-Embar, El- Curume, Musul, Tusulmatu, Kuzey Irak)

Kullandıkları Silahlar: İran'dan gelen silahlar, Irak ordusunun verdiği veya Amerikalılardan alınan silahlar.

Komutanlık Yapısı: Bu askeri birlik yasal bir birlik olup Irak devleti ve parlamentosu emrinde Irak Silahlı Kuvvetleri, Irak İstihbaratı ve Irak dini Merceiyete (Fetva Makamı) bağlı olarak çalışmaktadır.

Başkomutanı: Aynı zamanda Irak Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı olanı Hayder El İBADİ Haşdı Şabi'nin de Başkomutanıdır. . Kimi Orta Doğu uzmanı ve özellikle batı yanlısı olanlara göre Haşdı Şabi Ordusunun manevi komutanının İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Ordusu komutanı General Kasım SÜLEYMANI olduğu tezini ileri sürmektedirler. Söz konusu komutan dönem dönem Irak, Suriye ve Orta Doğunun diğer çatışma bölgelerinde file bulunmuş ve haberlere konu olmuştur.

Haşdı Şabi'nin Yönetim Kurulu Başkanı: Faleh Feysel Fehet El FEYYAZ



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Faleh El FEYYAZ 1956 Bağdat doğumludur. 1980’li yıllarda Hizb Eldaveh katılmış daha sonra Saddam Hüseyin’in devrilmesi ile Başbakanlığa gelen İbrahim El Caferi’nin danışmanlığını yürütmüştür. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı yardımcı özel kalem müdürlüğünü yürütmüş en son Milli Güvenlik Bakanlığı yapmıştır.

Haşd Şabi İslami Direniş Komutanı: Hacı Abu Mehdi EL Muhendis

Cemal Cafer İbrahim kod adı Abu Mehdi El Muhendis 1954 Basra doğumludur. Babası Iraklı annesi İran asıllıdır. 1977 yılında Mühendislik fakültesinden mezun olduktan sonra Hizb Eldaveh partisine katılmıştır. Devrik Irak lideri Saddam Hüseyin zamanında Hizb Eldaveh partisi yasaklanınca kuveyt’e gitmiş. Kuveytin El Cabiriye kentinden Saddam Hüseyin lehine siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. 2003 yılında Irak da Baas partisi yönetimi yıkılınca ülkesine dönmüş.

2005 yılında Babil ilinin temsilcisi olarak parlamentoya girmiş ama işgalci Amerikalılar tarafından ülkeyi terk etmek zorunda kalıp İran’a gelmiştir. Amerikalıların Irak’ı terk etmesi ile birlikte Irak’a dönmüş halen Haşdı Şabi kuvvetlerinin Başkomutan yardımcı olarak görev yapmaktadır. Anti Emperyalist birisi olan Abu Mehdi ye göre işid terör örgütünün arkasında Amerikalılar ve Sudu Arabistan bulunmaktadır.

Haşdı Şabi’nin Sözcüsü ve Yönetim Kurulu Üyesi: Ahmed El Esadi

Haşdı Şabi bünyesinde faaliyet gösteren Aşura ve Ensar El Geyde komutanı:
Emmar Hekim

Haşdı Şabi bünyesinde faaliyet gösteren Bedir Tugaylar komutanı: Hadi El Amir

Ehlil-hak Tugayı komutanı: Gays El Hazali

El Selam Tugayı komutanı: MuktedaSadr



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İmam Ali Tugayı komutanı:Şabel El Zeydi

Irak Hristiyanları Birliği Genel Başkanı ve Babilyon Tugayı komutanı: Şeyh Reyyan El Keldani

Hadi Amiri: Bedir Örgütünün Genel Başkanı

Gays Hazeli: Eshaip Ehlil El Hak Teşkilatının Genel Başkanı

Ebucasin Nasiri:Guvat El Şehit Elsedr Örgütünün Başkanı

Ekrem Kebi: Hareket El Neciba İslami Direniş Teşkitinin Başkanı

SONUÇ

Kuşkusuz Haşdı Şabi'nin Irak Başbakanlığına ve Irak Genelkurmay emrinde görev yapan bir silahlı güç olmasından dolayı yasal bir konuma sahip olduğu gerçeği ortadadır. Özellikle dönemin başbakanı Hayder El İbadinin bu orduyu kendi komutasında çalıştırma doğrultusunda anayasanın 78 maddesi gereği milli ordunun emir komutası altında görev yapan bir birlik olarak yerini almıştır. Ayrıca Haşdı Şabi ordusu Irak Anayasasının 108 maddesi gereğince Irak Milli Savunma Bakanlığı bünyesinde yer almaktadır. Haşdı Şabinin faaliyetlerine bu çerçevede muhalif olan siyasilerin öne sürdükleri Irak Anayasasının 9'uncu maddesinin Haşdı Şabiyi kapsamayacağı tezi ileri sürülmektedir.

Irak Anayasasının 9'uncu maddesi paramiliter grupların faaliyetlerini düzenlemektedir. Öte yandan Irak hükümetinin ileri sürdüğü teze göre Haşdı Şabinin faaliyetleri milli muhafız birliğinin kurulmasıyla çelişkili bir durum oluşturmamaktadır. Bazı Iraklı siyasiler Haşdı Şabi'nin oluşumunu milli muhafız birliğinin oluşumuna karşı girişim olarak değerlendirmektedirler. Hatta bazı politikacılar Haşdı Şabi ordusunu İran'da 1979



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

devriminden sonra ortaya çıkan devrim muhafızlarına benzetmektedirler. Haşdı Şabinin faaliyetleri hakkında olumlu düşüncülerin yanı sıra bu orduyu mezhepçi bir politika gütmekle de değerlendirenler söz konusudur.

Önemli olan bu ordunun oluşum ve faaliyetlerinden sonra Musul vb onlarca kent ve kasaba İŞİD ve diğer cihatçı gruplardan temizlenmiştir. Öte yandan Haşdı Şabi ordusunun Irak'ın kuzeyinde İsrail, Suudi Arabistan vb batılı devletlerin zinni desteği ile kurulmak istenen bağımsız Kürdistan(Barzanistan) kurulmasını önlemek ve Irak'ın toprak bütünlüğünü sağlamak doğrultusunda çok önemli katkısı olduğu kanaatindeyim.

Muhtemelen bu ordu Irak askeri ve siyasi hayatında yer almasaydı bugün Irak'ın kuzeyinde bağımsızlığını ilan etmiş hatta kimi devletler tarafından resmen tanınmış bir Kürt devletinin varlığına şahit olacaktık. Bence Musul'un İŞİD istilasından kurtarılması başkente doğru ilerlemesinin önünün kesilmesi ve Barzani'nin bağımsız Kürdistan'ı kurarak Irak'ı parçalama girişiminin engellenmesi Haşdı Şabinin varlığı sayesinde gerçekleşmiştir yâda önemli katkısı bulunmuştur. Tarih bu konuda kararını verecektir.

KAYNAKLAR

- 1- <http://www.entekhab.ir/fa/news/173790/%D8%AA%D8%AE%D8%B1%DB%8C%D8%A8-30-%D9%85%DA%A9%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%B0%D9%87%D8%A8%DB%8C-%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D8%B2-%D8%B3%D9%88%DB%8C-%D8%AF%D8%A7%D8%B9%D8%B4-%D8%AF%D8%B1-%DA%A9%D9%85%D8%AA%D8%B1-%D8%A7%D8%B2-%DB%8C%DA%A9-%D9%85%D8%A7%D9%87> (erişim tarihi 22.12.2018)
- 2- <http://www.milliyet.com.tr/irak-cizgiyi-asti-hasdi-sabi-dunya-2351627/> (erişim tarihi 22.12.2018)
- 3- <http://peace-ipsc.org/fa/%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B9%D8%A8%DB%8C-%D9%88-%DA%A9%D8%A7%D8%B1%DA%A9%D8%B1%D8%AF-%D8%A2%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%D8%A8%D8%AD%D8%B1%D8%A7%D9%86-%DA%A9%D8%B4%D9%88%D8%B1-%D8%B9/>(erişim tarihi 20.12.2018)
- 4- <http://www.bbc.com/persian/world-38117460> (erişim tarihi 20.12.2018)
- 5- https://www.ntv.com.tr/dunya/tartisilan-guc-hasdi-sabi,ryZ2rXBL_kOZJstR11d6MA (erişim tarihi 21.12.2018)
- 6- <http://al-hashed.net/category/%D8%A5%D9%86%D9%81%D9%88%D8%BA%D8%B1%D8%A7%D9%81%D9%8A%D9%83/>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- 7- <https://www.alalamtv.net/news/1709295/%D8%A7%D9%84%D8%A8%D8%B5%D8%B1%D8%A9-%D8%A3%D9%88%D9%84%D8%A7-%D9%81%D9%8A-%D8%B9%D8%AF%D8%AF-%D9%85%D8%AA%D8%B7%D9%88%D8%B9%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B9%D8%A8%D9%8A%D8%8C-%D9%81%D9%83%D9%85-%D8%B9%D8%AF%D8%AF%D9%87%D9%85%D8%9F--%D9%81%D9%8A%D8%AF%D9%8A%D9%88>
- 8- <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/04/22/797044/%D8%B3%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%B1-%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D8%B4%D8%B9%D8%A8%DB%8C-%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82-%D9%85%D9%87%D9%85%D8%AA%D8%B1%DB%8C%D9%86-%DA%AF%D8%B1%D9%88%D9%87-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%AA%D8%B4%DA%A9%DB%8C%D9%84-%D8%AF%D9%87%D9%86%D8%AF%D9%87-%D8%A2%D9%86>
- 9- پایگاه اینترنتی نئیالاحشدالشعبی و مصاحبهباسراناالحشدالشعبی: مستند جدار الماء
- 10- https://www.youtube.com/watch?v=a5TCMy_BdMU



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Ortadoğu'da Savunma ve Güvenlik Harcamaları:

Suriye Örneği

Salem KHALAF ⁵²⁹

ÖZET:

2011 yılının ilk çeyreğinde başlayan Arap Baharı ve etkilerine bakıldığında, gelişmelere bağlı olarak her ülkede farklı sonuçlara yol açmıştır. En ağır maliyet ise Suriye'de gözlenmiştir. Bu kriz; ekonomik, sosyal, psikososyal, kültürel, göç ve beyin göçünün yanında askeri alanlarda yaşanan kayıplar ve bölünme, nüfus özelliklerinin değişmesi gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Suriye'nin savaş öncesindeki durumu incelendiğinde genel olarak; çok güçlü bir altyapı ve ekonomiye sahip olmadığı, yolsuzluklarla boğuşan ve yoksulluğun yaşandığı üçüncü dünya ülkesi olduğu söylenebilir. Altyapı ve ekonominin zayıf yapısından ötürü, bu krizin sonucunda bütün alanlar etkilenmiştir. Özellikle uluslararası kalkınma sıralamasında büyük düşüşler yaşanmıştır. Savaşla beraber, zaten zayıf olan altyapı ve ekonomi önemli ölçüde zarar görmüştür

Ekonomik maliyet ele alındığı zaman, ilk olarak tarım ve hayvancılıkta yaşanan kayıplar göze çarpmaktadır. Bunun başlıca sebebi ise devletin eskisi gibi tarımsal altyapı hizmetlerini sağlayamaması, ülkenin farklı güçler eline geçmesi, ekonomi politikalarını krize

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü. Eski görevi yeri Halep Üniversitesi
drskhalaf@otmail.com.tr - skhalaf@comu.edu.tr



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

göre düzenlemesi, savaş ekonomisine geçmesinden dolayı bölgeler bazında farklılıklar oluşması, tarım ve hayvancılıkta büyük zararlar yaşanmasıdır. Bu çalışmada Suriye’de yaşanan iç savaşın etkisi özellikle Küresel Barış Endeksi ve güvenlik-savunma harcamaları bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Ortadoğu, Güvenlik, Barış Endeksi

ABSTRACT:

DEFENSE AND SECURITY EXPENDITURES IN THE MIDDLE EAST: THE SYRIAN EXAMPLE

When we consider the The Arab Spring and its effects, which started in the first quarter of 2011, depending on the developments, it has led to different results in each country. The most severe cost was naturally observed in Syria. This crisis brought about downfall not only in the economic, social, psychosocial, cultural, immigration and brain migration context, but also a loss in military and caused separation in the society along with the change of demographics.

When the situation of Syria before the war is examined; It can be said that it did not have a very strong infrastructure and economy, and it was a third world country, struggling with corruption and poverty. As a result of the weak infrastructure and vulnerable economy, this crisis affected all areas. In particular, there has been a large decline in the international development rankings. With the war, weak infrastructure and fragile economy have been damaged significantly.

When the economic cost is taken into consideration, the losses in agriculture and farming stand out. The main reasons for this are that the state can no longer provide agricultural infrastructure services; that the country is controlled by different power groups; that crisis regulates the the economic policies; that huge differences arising between regions due to the transition to war economy and the great damages in agriculture and farming.

In this study, the impact of the civil war in Syria has been discussed especially in terms of the Global Peace Index and security-defense expenditures.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Keywords: Syria, Middle East, Security, Peace Index.

GİRİŞ:

Küresel Barış Endeksi, ülkelerin ve bölgelerin görece barışçıl konumunu ölçen bir girişim olup, Sydney (Avustralya) merkezli Ekonomi ve Barış Enstitüsü'nün bireysel bir çalışmasıdır. Ekonomi ve Barış Enstitüsü, genel olarak resmi kaynaklardan elde edilen bilgiye dayanarak yapılan bilimsel araştırmalara, yayınlanan raporlara ve akademik çalışmalara dayanarak, doğruya yakın bilgileri toplayan ve değerlendiren araştırma merkezidir. Bu enstitü, 2007 yılından itibaren yıllık olarak küresel barış endeksini de kapsayan bir rapor yayınlamaktadır. Bu raporun yanı sıra Küresel Terörizm Endeksi ve Pozitif Barış Raporu'nu da yayınlamaktadır.

Raporlarda ele alınan en önemli kavramlar ise; Negatif Barış ve Pozitif Barış'tır. Negatif Barış şiddet yokluğu veya şiddet korkusu yokluğu demektir. Fakat barış manasına gelmemektedir. Kısacası "Ne savaş ne barış" karşılığı vardır. Pozitif Barış diğerinden farklı olarak: Barışçıl toplumlarda barışı oluşturan ve sürdüren davranış, kurum ve yapıların varlığı ile ölçülmektedir. İnsanların gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Bu yapılar sayesinde insanî gelişim, âdil ekonomik faaliyet, bilim ve yenilik getirir. İyi yönetim daha etkindir ve temelinde devamlılık vardır.

Genel olarak Küresel Barış Endeksi, raporlarında şu göstergelere özellikle dikkat etmektedir; suç, şiddet, güvenlik personeli, cinayet oranı, hapisteki insan oranı, hafif silahlara kolay erişimi, iç çatışmanın yoğunluğu... vs. Göstergelere bakıldığında bazılarının ne kadar önemli olduğu göze çarpmaktadır; örneğin, iç çatışmanın yoğunluğu, cinayet oranı, şiddet içeren kitle hareketleri olasılığı, şiddet içeren suç, siyasi istikrar, siyasi terör eylemleri, iç çatışmalardan ölüm sayısı, komşularla ilişkiler ve sınır ötesi çatışmalardan ölümler gibi göstergelerdir. Bu etkenlere ve puanlarına detaylı olarak bakacak olursak şu şekildedir (Tablo 1'e bakınız:



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Tablo 1: Küresel Barış Endeksi Göstergeleri ve Endeks İçindeki Ağırlığı %'lik⁵³⁰.

	Göstergeler	Endeks içindeki ağırlığı %
İç Barış Göstergeleri (Yüzde 60)	Toplumda suç ve şiddet algısı	3,8
	100.000 kişiye düşen güvenlik personeli oranı	3,8
	Cinayet oranı	5
	Hapisteki insan oranı	3,8
	Hafif silahlara kolay erişim	3,8
	İç çatışmanın yoğunluğu	6,3
	Şiddet içeren kitle hareketleri olasılığı	5
	Şiddet içeren suç	5
	Siyasi istikrar	5
	Siyasi terör eylemleri	5
	Konvansiyonel ana silahların ülkeye girişinin	2,5
	100.000 kişi bazında oranı	
	Terörizmin etkisi	2,5
	İç çatışmalardan ölüm sayısı	6,3
	İç çatışmaların devam süresi	3,2
Dış Barış Göstergeleri (Yüzde 40)	Savunma bütçesinin GSMH'ye oranı	2,8
	100.000 kişiye düşen asker sayısı	2,8
	BM misyonlarına mali katkı	2,8
	Nükleer ve ağır silah kapasitesi	4,2
	Silah satışı ve transferi	4,2
	Mülteciler	5,7

⁵³⁰Oktaç BİNGÖL, 2017, Küresel Barış Endeksi 2017 ve Türkiye, Merkez Stratejik Enstitüsü, 24.06.2017.s. 1-2.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

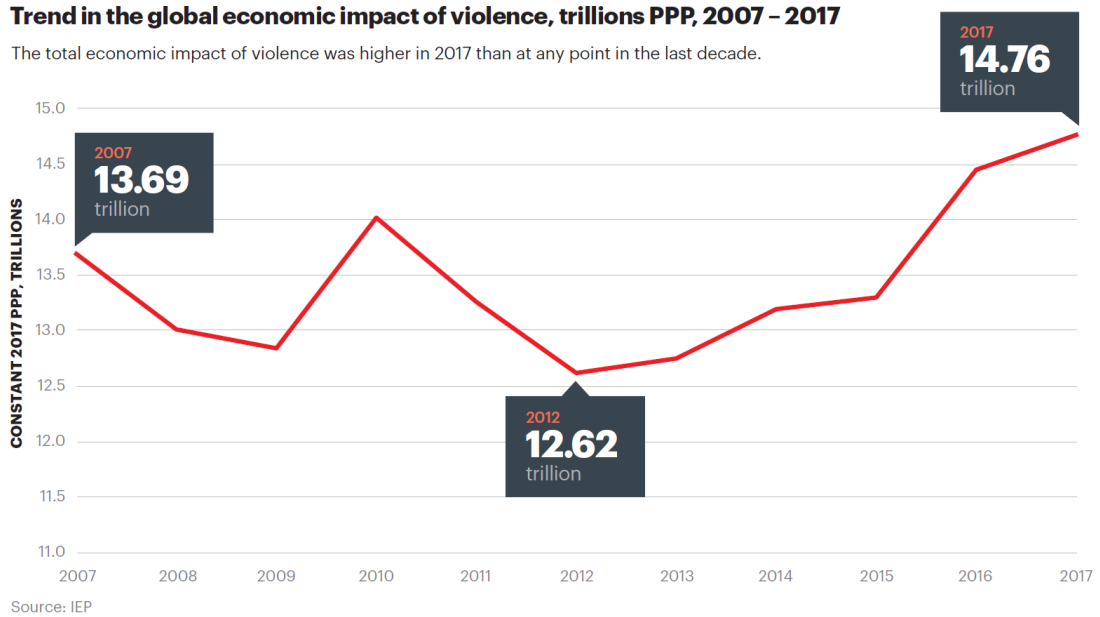
	Komşularla ilişkiler	7,1
	Sınır ötesi çatışmaların süresi	3,2
	Sınır ötesi çatışmalardan ölümler	7,1

Kaynak: Küresel Barış Endeksi 2017 ve Türkiye - (E)Tuğg.Doç.Dr. Oktay BİNGÖL

Güvenlik Meseleleri ve Ortadoğu Ülkelerinin Yeri:

Küresel Barış Endeksi Raporlarında ortaya konulan yıllar bazındaki rakamlar göz önünde bulundurulduğunda son yıllarda savunma ve güvenliğe yapılan harcamaların giderek artması göze çarpmaktadır. Özellikle 2012'den sonra bu rakamların daha da vahim bir hal aldığı görülmektedir. 2018 raporuna göre dünya genelinde bu alanlara (savunma, güvenlik, silahlanma, askeri harcama, suç ve şiddet) 14.76 trilyon dolar harcama yapılmıştır. 2007'den bu yana dünya genelinde yapılan harcamaları şekil 1'e bakınız.

Şekil 1: 2018 Küresel Barış Endeksi Raporuna Göre 2007-2017 yılları arasında yapılan güvenlik harcamaları.



Kaynakça: Global Peace Index 2018-2 s. 46



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

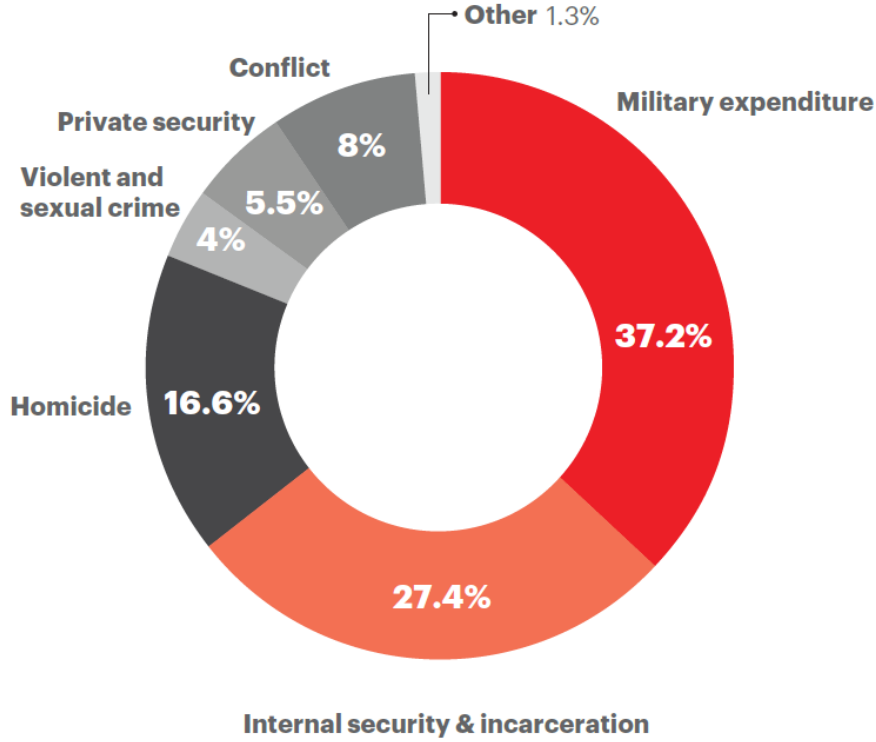
Bu harcamanın, dünyanın milli gelirinin yaklaşık olarak %12'sine tekabül ettiği görülmektedir. Dünya genelinde kişi başına ortalama 1988 dolar harcama yapılmıştır. Yapılan harcamalar 2012 yılından bu yıla %16 oranında artış göstermiştir.

2017 yılında yayınlanan rapora göre 2016 yılındaki toplam 14,3 trilyon dolar harcama yapılmıştır. Bu harcamanın 5.62 trilyon doları askeri harcamalar, 4.95 trilyon doları iç güvenlik harcamaları, 2.57 trilyon doları suç ve şahıslar arası şiddet harcamaları ve 1.04 trilyon doları ise silah satışı harcamalarından oluşmaktadır. Bunların yanı sıra aynı yıl içerisinde kişi başına ortalama 1953 dolar harcama yapılmıştır. Ancak yıllar bazında bu rakamlar dünya genelinde yaşanan olaylar ve krizlere göre değişkenlik göstermektedir. Şekil 2'ye bakınız.

Şekil 2: 2018 Küresel Barış Endeksi Raporuna Göre 2017 yılında yapılan güvenlik harcamalarının Dağılım Oranı.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI



Source: IEP

Global Peace Index 2018-2 s. 47

2012 yılından itibaren bu eğilim yükseliş durumundadır. Örneğin 2012 yılında 12.62 trilyon dolar harcama yapılmışken, 5 yıl içerisinde 2.14 trilyon dolarlık artışla 2017 yılında 14.76 trilyon dolara ulaşmıştır. Böylece güvenlik harcamaları, yıllık olarak ortalama 400 milyar dolardan fazla artış göstermiştir. Başka bir deyişle küresel bazdayılık olarak Türkiye gibi bir ülkenin milli gelirinin yarısı kadar güvenliğe eklenmektedir.

Bu rakamlar ülkeler bazında büyük farklılıkları beraberinde getirmektedir. Örneğin Suriye’de savaştan kaynaklanan durumdan dolayı ülke gelirinin 2/3’ünü güvensizlik ve şiddet ortamından dolayı bu alanlara harcama yapılmıştır. Büyük bir buhran içinde olan Suriye’de nüfusun %85’i açlık sınırının altında yaşamasına ve temel gereksinimlerini (beslenme, barınma, eğitim, sağlık vb.) karşılayamamasına rağmen, ülkenin 2016 yılı gelirinin %66.9’u



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

savunma ve güvenlik alanına harcanmıştır. Suriye’yi %57.6’lık oranla Irak ve %52.1’lik oranla Afganistan takip etmektedir⁵³¹.

Fakat 2017 yılı verilerine bakıldığında Suriye’de bu oran %68’e, Afganistan’da %63’e yükselirken, Irak’ta %51’e gerilemiştir. Türkiye ise bu alanda %13 harcama oranıyla 163 ülke içinde 36. Sırada yer almaktadır.⁵³²Yapılan harcamalardan dolayı Ortadoğu ülkelerinde genel olarak son sıralarda almayı başlamıştır. Bu ülkelerde toplam gelirin %50’sinden fazlası savunma ve güvenlik alanlarına harcanmaktadır. Diğer taraftan son sıralarda yer alan 3 Müslüman ülke (Suriye, Irak ve Afganistan) gelirin yaklaşık %60’ına yakınına güvenliğe harcadıkları ve yakın gelecekte bu yükten kurtulma şansları görülmemesinden dolayı bu tür sıkıntıları yaşamaya devam edeceği görülmektedir.

Bunun en önemli örneği ise Suriye ve Irak’ın son sıralarda bulunması veya Türkiye’nin 2008 yılında 119. Sıra iken 2013 yılında 134 ve 2017 yılında 149. sıraya gerilemesidir. Tablo 2’ye bakınız.2015 raporuna göre Türkiye bu alanlara 94 milyar dolar harcama yapmıştır ve bu rakam kişi başına 1255 dolara tekabül etmektedir. 2015 raporuna göre Türkiye’de bu alana yapılan harcamalar satın alma gücünü %6’sına karşılık gelmektedir. Bir yıla sonra ise, Türkiye’de bu alanlara 120 milyar dolardan fazla harcama yapmıştır.

Küresel barış endeksi raporlarına göre dünya nüfusunun %99.7’sini kapsayan araştırma, 23 farklı niteliksel ve niceliksel göstergeye dayanmaktadır. Dünya bazında bakıldığında huzura barışa en yakın olan bölgeler göz önünde bulundurulduğunda ilk sırada Avrupa, ikinci sırada Kuzey Amerika gelmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ise son sıralarda yer almaktadır.

Küresel barış endeksinin 2018 sıralamasına bakıldığında göze çarpan en önemli özellik ise bazı gelişmiş ülkelerin(İzlanda, Yeni Zelanda, Avustralya ve Portekiz gibi ülkeler) ilk sıralarda yer almasıdır. Bu ülkelere bakıldığında genel olarak komşu ülkelerle sorunu

⁵³¹Global Peace Index 2017.

⁵³²Global Peace Index 2018, s.93.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olmayan ve kendi iç meseleleri çözmüş ülkelerdir. Bundan dolayı Birleşik Krallık, Fransa, Yunanistan ve ABD gibi ülkeler ilk sıralarda yer almamaktadır. Hatta ABD gibi bir ülkenin 121. sırada yer almasına rağmen Malezya, Slovakya, Hollanda ve Romanya gibi ülkelerin bu ülkelerden çok daha önde olması dikkate değerdir.

Ortadoğu ve yakın coğrafya ülkelerine bakıldığında Kuveyt 42. sırayla başta gelmekteyken, Birleşik Arap Emirliği 45. , Katar 56. , İran 131. ve Türkiye ise 149. Sırada yer almaktadır. Küresel barış endeksinin en kötü değerler gösterdiği ülkelere bakıldığında Suriye'nin 163. ve son sırada yer aldığı anlaşılmaktadır. Suriye'nin önünde ise sırasıyla Afganistan (162), Güney Sudan (161), Irak (160), Somali (159), Yemen (158) ve Libya (157) gibi ülkeler bulunmaktadır. Böylece Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan tedirginlik ortamı ve güvenlik sorunu bütün bölge ülkelerini etkilemiş olduğu söylenebilir. Fakat Irak, Yemen, Libya, Mısır gibi ülkelerin bu sorunlardan daha fazla etkilendiği görülmektedir. Bu etkenler barış endeksi sıralamasında son sıralara kadar gerilemelerine neden olmuştur. Tablo 2'ye bakınız.

Tablo 2: 2017 Küresel Barış Endeksi Puanlaması, İlk ve Son Sıralarda Bulunan Ülkeler.

İlke	Ülke	Puan	Sıra	Ülke	Puan	Sıra
	İzlanda	096	1.	Mısır	.632	42
	Yeni Zelanda	192	1.	Venezuela	.642	43
	Avusturya	274	1.	Mali	.686	44
	Portekiz	318	1.	Kolombiya	.729	45
	Danimarka	353	1.	İsrail	.764	46
	Kanada	372	1.	Lübnan	.778	47



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

	Çek Cumhuriyeti	381	1. 48	Nijerya	.873
	Singapur	382	1. 49	Türkiye	.898
	Japonya	391	1. 50	Kuzey Kore	.950
0	İrlanda	393	1. 51	Pakistan	.079
1	Slovenya	396	1. 52	Ukrayna	.113
2	İsviçre	407	1. 53	Sudan	.155
3	Avustralya	435	1. 54	Rusya	.160
4	İsveç	502	1. 55	Orta Afrika Cumhuriyeti	.236
5	Finlandiya	506	1. 56	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	.251
6	Norveç	519	1. 57	Libya	.262
7	Almanya	531	1. 58	Yemen	.305
7	Macaristan	531	1. 59	Somali	.367
9	Butan	545	1. 60	Irak	.425
0	Mauritius	548	1. 61	Güney Sudan	.508
1	Belçika	560	1. 62	Afganistan	.585
2	Slovakya	568	1. 63	Suriye	.600



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Daha önceki yıllara bakıldığında özellikle Arap baharı öncesinde birkaç ülkenin daha huzurlu, istikrarlı ve barış içinde yaşadıkları endeks değerleri neticesinde görülmektedir. Buna en güzel örnek 2018 yılında 163. sırada yer alan Suriye'nin; 2007-2008 yıllarında 75.-77. sıralarda bulunması gösterilebilir. Hatta aynı yıllarda komşusu olan Irak'ta yaşanan krize rağmen, 2004 yılında Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde yaşanan ayaklanmalar ve sınır illerinde yer alan yerleşimlerdeki imar planlarında yapılan değişiklikler neticesinde yaşanan sıkıntılara rağmen Suriye endekste daha iyi bir yerde yer almaktaydı. Ülke, 2011 den sonra hızlı bir şekilde gerilemiş, özellikle 2011-2012 yılları arasında 30 basamaktan daha fazla kayba uğrayarak 2012 yılında 147. sıraya düşmüştür. 2013 yılında 160. sıraya ve son birkaç yılda son sıraya kadar düştüğü görülmektedir. Aynı yıllarda Suriye'nin yanı sıra komşu ülkelerinde yaşanan olaylardan etkilendiği görülmektedir. Bu ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Tablo 3'e bakınız.

Tablo 3: 2008-2018 Yılları Arasında Küresel Barış Endeksi Göstergelerine göre Türkiye ve Suriye' Karşılaştırılması.

Yıl	Türkiye ⁵³³		Suriye ⁵³⁴	
	Küresel Barış Endeksi	Küresel Barış Sıralaması	Küresel Barış Endeksi	Küresel Barış Sıralaması
2018	2.898	149°	3.600	163°
2017	2.777	146°	3.814	163°
2016	2.710	145°	3.806	163°

⁵³³ <https://countryeconomy.com/demography/global-peace-index/turkey>

⁵³⁴ <https://countryeconomy.com/demography/global-peace-index/syria>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Yıl	Türkiye ⁵³³		Suriye ⁵³⁴	
	Küresel Barış Endeksi	Küresel Barış Sıralaması	Küresel Barış Endeksi	Küresel Barış Sıralaması
016				
015 ²	2.363	135°	3.645	162°
014 ²	2.402	128°	3.650	162°
013 ²	2.437	134°	3.393	160°
012 ²	2.320	121°	2.869	149°
011 ²	2.386	124°	2.228	108°
010 ²	2.471	125°	2.198	105°
009 ²	2.538	124°	2.112	96°
008 ²	2.434	119°	1.989	77°

Türkiye 2008 yılında 119. sırada yer alırken ilerleyen yıllarda düzenli bir düşüş yaşayarak, 2010'da 126. , 2011'de 127. , 2013'te 134. , 2017'de 146. ve 2018 yılında ise 149.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sıraya kadar gerilemiştir. Bu gerilemenin nedenlerine bakıldığında Ege ve Akdeniz’de yaşanan anlaşmazlıklar, komşu ülkelerle yaşanan siyasi, ekonomik ve sınır sorunlarının yanı sıra Rusya, ABD, AB üyesi ülkeleri gibi birçok ülkeyle ilişkilerin bozulması da etkili olmuş olabilir. Türkiye’nin en kötü notlarına sırasıyla bakıldığında “komşu ülkelerle ilişkiler”, “siyasi terör”, “toplumsal güvenlik”, “iç ve dış anlaşmazlık” ve “militarizasyon seviyesi” başlıkları öne çıkmaktadır.

Böylece ülkeler bazda Küresel Barış Endeksi sıralamasına bakıldığında genel olarak birkaç ülke ilk sıralarda yer aldığını görülmektedir, bu ülkelerin aynı zamanda kalkınma göstergelerinde ilk sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Bu ülkeler ise, İzlanda, Yeni Zelanda, Avusturya, Danimarka ve Kanada gibi ülkeler. Ancak bazı ülkeler ve özellikle son yıllarda listelerin sonunda yer almaktadır. Örneği; Suriye, Irak, Yemen gibi ülkelerdir. Tablo 4’e bakınız.

Tablo 4: Küresel Barış Endeksi 2008-2018 Yılları Arasında İlk ve Son Sıralarda Yer alan Ülkeler

Ülke	018 Sıra	017 Sıra	016 Sıra	015 Sıra	014 Sıra	013 Sıra	012 Sıra	011 Sıra	010 Sıra	009 Sıra	008 Sıra
İzlanda											
Yeni Zelanda											
Avusturya											0
Portekiz				1	8	8	6	7	3	5	4
Danimarka											
Kanada									4		
Çek Cumhuriyeti				0	1	4	3		2	6	8
Singapor		1	0	4	5	6	3	4	0	8	1



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Japonya		0=									
İrlanda	0	0=	2	2	3	2		1		4	1
Mısır	42	39	42	37	43	13	11	3	9	8	4
İsrail	46	44	44	48	49	50	50	45	49	37	34
Lübnan	47	48	46	45	46	42	36	37	34	28	27
Türkiye	49	46=	45	35	28	34	30	27	26	24	19
Rusya	54	51	51	52	52	55	53	47	43	38	31
Libya	57	57	54	49	33	45	47	43	6	4	5
Yemen	58	59	58	47	47	52	43	38	29	21	11
Irak	60	61	61	61	59	59	55	52	49	43	38
Afganistan	62	62	60	60	61	62	57	50	47	42	35
Suriye	63	63	63	62	62	60	47	16	15	6	7

Sonuç olarak bölgede ve ülkede yaşanan olaylar göz önünde bulundurulduğunda savunma, güvenlik, şiddet, savaş, açlık ve göç gibi olaylardan dolayı bölge insanı üzerinde farklı yansımalar neden olmaktadır. Bunların en önemli göstergesi mutluluk raporuna yansımalarıdır. Yıllık olarak yayınlanan mutluluk raporuna bakıldığında ilk sıraları sırasıyla Finlandiya, Norveç, Danimarka, İzlanda ve İsviçre yer almaktadır. Ortadoğu ülkelerine bakıldığında Katar 32., Suudi Arabistan 33., Bahreyn 43., Kuveyt 45., Türkiye 74., Irak 117. ve Suriye ise 152. sırayla sondan 7. basamakta yer almaktadır. Ortadoğu aşırı güvenlik sorunu yaşayan ülkeler genel olarak mutsuz ülkeler arasında ve sıralamanın sonlarında yer



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

almaktadırlar. Böylece güvenlik sorunu olan ülkelerde nüfus genel olarak ilk başta istikrarını, mal varlığını, hayatını ve mutluluğunu kaybederler.

KAYNAKÇA

BİNGÖL, Oktay, 2017, Küresel Barış Endeksi 2017 ve Türkiye, Merkez Stratejik Enstitüsü.

Global Peace Index 2018

Global Peace Index 2017

Global Peace Index 2015

Global Terrorism Index 2018

HR17 World Happiness Report 2017

KARAHAN, Yılmaz, 2014, Türkiye’de Savunma Harcamalarının Denetimi, Aydın, Yüksek Lisans Tezi.

<https://countryeconomy.com/demography/global-peace-index/turkey>

<https://countryeconomy.com/demography/global-peace-index/syria>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

المذابح والمجازر الصهيونية خلال النكبة الفلسطينية 1948م⁵³⁵

د. عبد الحميد جمال الفراني⁵³⁶

ملخص:

ارتبط تاريخ الاحتلال الصهيوني لفلسطين منذ بدايته بارتكاب المجازر وأبشع الممارسات التي تنتهك حقوق الشعب الفلسطيني، وتحديداً حقه في الوجود على أرضه، وحقه في الحياة الكريمة.

ومعظم مرتكبي هذه المجازر أفراد أفلتوا من العقاب البشري، بل وتبوأ عدد منهم مناصب قيادية في دولة الاحتلال. إن تسليط الضوء على الممارسات الإجرامية بحق الشعب الفلسطيني، يمثل خطوة مهمة في معرفة الحقائق، وكشف الجناة، وفي تطبيق العدالة، وإنصاف أصحاب الحق وضحايا الظلم.

وفي هذه الدراسة قام الباحث بتسليط الضوء على المجازر التي ارتكبتها المنظمات والعصابات الصهيونية في سنة 1948م في المدن القرى الفلسطينية؛ لتطهيرها عرقياً من السكان العرب، في سبيل افراغها وإحلال السكان اليهود مكانهم.

Abstract:

The history of the Zionist occupation of Palestine has been associated since the beginning with the massacres and the worst practices that violate the rights of the Palestinian people, specifically their right to exist on their land and their right to a decent life.

Most of the perpetrators of these massacres were individuals who escaped human punishment and even took up leadership positions in the occupying Power.

⁵³⁵ 1948 Yılında Filistin Nekbe'sinde Siyonistler Tarafından Yapılan Katliamlar

⁵³⁶ الأستاذ المساعد في التاريخ الإسلامي- جامعة الأقصى بغزة- فلسطين - Doç. Dr. - İslam Tarihi - El Aksa Üniversitesi - Gazze – Filistin.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

The shedding light on criminal practices against the Palestinian people represents an important step in finding out the facts, uncovering the perpetrators, and in the application of justice and justice for the right holders and victims of injustice.

In this study, the researcher sheds light on the massacres committed by the Zionist organizations and gangs in 1948 in the cities and Palestinian villages to ethnically cleanse them from the Arab population in order to empty them and replace the Jewish population.

مقدمة

ارتبط تاريخ الاحتلال الصهيوني لفلسطين منذ بدايته بارتكاب المجازر وأبشع الممارسات التي تنتهك حقوق الشعب الفلسطيني، وتحديدًا حقّه في الوجود على أرضه، وحقّه في الحياة الكريمة.

ومعظم مرتكبي هذه المجازر أفراد أفلتوا من العقاب البشري، بل وتبوأ عدد منهم مناصب قيادية في دولة الاحتلال.

إن تسليط الضوء على الممارسات الإجرامية بحق الشعب الفلسطيني، يمثل خطوة مهمة في معرفة الحقائق، وكشف الجناة، وفي تطبيق العدالة، وإنصاف أصحاب الحق وضحايا الظلم.

لقد سعى الصهاينة بعد حصولهم على وعد بلفور يوم 2 نوفمبر/ تشرين الثاني 1917م إلى تصوير فلسطين على أنها أرض بلا شعب. ولكي يحققوا ادعاءهم هذا لجؤوا إلى أسلوب تقتيل أبناء الشعب العربي الفلسطيني لإفراغ فلسطين من أهلها وإجبارهم على ترك وطنهم. ولتنفيذ هذه الخطة الإجرامية اعتمد العدو الصهيوني على إنشاء العصابات الإرهابية المسلحة. وأشهر هذه العصابات: شتيرن والأرغون والهاغاناه. وهذه العصابات هي التي كونت فيما بعد ما يعرف بجيش الدفاع الإسرائيلي⁽⁵³⁷⁾.

أولاً: تعريف المجزرة

لا يوجد تعريف واحد متفق عليه للمجزرة، لكن التعريف اللغوي الأكثر انتشاراً لها يعرفها على أنها القتل الوحشي أو الذي لا يميز في استهدافه، وعليه فإن هذا التعريف لا يحدد المجزرة بعدد القتلى أو الضحايا، كما يمكن القول أن المجزرة هي الفعل الذي ينتهك قدسية الحياة البشرية، بطريقة القتل، بغض النظر عن هوية الضحية⁽⁵³⁸⁾.

حقيقة الصراع العربي الصهيوني

⁽⁵³⁷⁾ المجازر الإسرائيلية بحق الشعب الفلسطيني <http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d26b2a50-b09c-44da-ac50-96c8cfd5d748> .

⁽⁵³⁸⁾ علي، ياسر: المجازر الإسرائيلية بحق الشعب الفلسطيني، مركز الزيتونة- بيروت، ط1، 2009م، ص11،



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

كان الصراع العربي الصهيوني منذ بدايته-صراعا على الأرض والسكان، وما زال الهدف الأساس للحركة الصهيونية أولا والصهيونية لاحقا الاستيلاء على أكبر مساحة ممكنة من أرض فلسطين، واستعمارها بأكبر عدد ممكن من المستوطنين اليهود القادمين عبر موجات متلاحقة من المهاجرين، بل إن المقياس الأهم لرصد مدى نجاح الصهيونية في مشروعها الاستعماري في فلسطين يتلخص في نسبة الأراضي التي استولت عليها منذ بداية نشاطها، ومدى قدرتها على اجتذاب المهاجرين اليهود، ونجاحها في استيعابهم وتوطينهم في فلسطين. وعلى هذا الأساس فإن العامل الجغرافي-الأرض- يبقى له الكلمة الأخيرة في الصراع الذي تخوضه الصهيونية في فلسطين مسلحة بالعاملين الآخرين: السكان والمال (5).

إن قضية اللاجئين الفلسطينيين من القضايا الجوهرية في الصراع الفلسطيني الصهيوني، وهي من أدق قضايا الشرق الأوسط وأقدها بعامه، والشعب الفلسطيني الذي شنته الاحتلال الصهيوني بخاصة، فهي تستحوذ على أذهان كل قطاعات الشعب الفلسطيني وفنائه وتقض مضجع اللاجئين الفلسطينيين، كما تثير خوف الصهيوني فهي قضية محورية ومعقدة.

وسائل تهجير الصهاينة للفلسطينيين

إن دولة اليهود لم تقم إلا على القتل وسفك الدماء، وتشريد الأمنين العزل وترويعهم، هذه هي الوسيلة الأساسية المباشرة في إجبار الفلسطينيين على ترك بيوتهم، فاليهود مصدر الانحلال والشقاء والإرهاب في العالم.

وإذا ما أردنا أن نتحدث عن مشاهد وأحداث إجرامية للصهاينة، فإن أول ما يتبادر للذهن مذبحه "دير ياسين" التي كان لها أثر في تشريد عدد كبير من أهالي فلسطين، فهي تمثل قمة الإجرام والعريضة الصهيونية، حيث دخل الصهاينة فجر يوم 9/4/1948 م القرية والناس نيام في راحة واطمئنان.

"قامت طائرات العدو الصهيوني بقصف القرية بالعديد من القنابل، ثم تقدم الجيش من جميع الجهات تحميه خمس عشرة دبابة بينما المسلحون الفلسطينيون في القرية لا يزيد عددهم على خمسة وثمانين مجاهدا يحملون بنادق قديمة، ومع الفرق الواضح في ميزان القوى استمرت المعركة حتى الساعة الثانية والنصف ظهرا، وصمد أبناء القرية ونسأؤها اللواتي وقفن من وراء المجاهدين.

ولم تهدأ المعركة إلا بعد انتهاء الذخيرة من أيدي المجاهدين، بعدها دخل المجرمون كل بيت وشارع واستحلوا القتل والتمثيل، ولم يفرقوا بين شيخ وطفل وعجوز لقد مثلوا بالقتلى وأرغموا الأسرى على أن يدوسوا على جثثهم، وسلبوا حلي النساء وجردهن من الحجاب، واغتصبا بعضهن. تقول إحدى النساء اللواتي نجون من الموت:

رأيت يهوديا يطلق الرصاص على عنق زوجة أخي (خالدية) التي كانت موشكة على الوضع ثم شق بطنها بسكين، ولما حاولت إحدى النساء إخراج الطفل من أحشاء الحامل الميتة قتلوها أيضا واسمها (عائشة رضوان). وشاهدة أخرى على الحدث تقول: يهودي شق جسم جارتها (جميلة حبش) من الرأس إلى القدم، ثم قتل بالطريقة ذاتها على عتبة المنزل جارا آخر للأسرة تُدعى (فتحي)(539).

(539) وليد الخالدي: دير ياسين، بيروت، مؤسسة الدراسات الفلسطينية 1998م، ص 98.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

هكذا يعتقد اليهود حسب تعليمات تلمودهم وأسفارهم التي تعتبر قتل العربي من الواجب الديني، يقول تلمودهم: "فكل خير يصنعه يهودي مع أممي هو خطيئة عظمى، وكل شر يفعله معه هو قربان لله يثيبه عليه " أما التوراة فتقول: "أهلكوا جميع من في المدينة من رجل وامرأة وشيخ حتى البقر والغنم والحمير بحد السيف، وأحرقوا المدينة بمن فيها بالنار"⁽⁵⁴⁰⁾. وهكذا نجحت العصابات الصهيونية في فرض سياستها الإرهابية التي أدت إلى طرد حوالي مليون فلسطيني من قرابة اثنتي عشرة مدينة وخمسمائة وعشرين قرية في عام 1948م.

يقول الحاج ذياب العاور: "احنا طلعلنا من عاقر على أمل العودة إلى بيوتنا بعد توقف القتال، وفي تقديري كان أسبوعا أو أسبوعين، طلعلنا بعدما رأيت بأمر عيني آثار العدوان الوحشي من مئات القتلى من المدنيين العزل الذين لا حول لهم ولا قوة، وأنا عشت هذه المأساة-القتل والعذاب والتشريد والألم-اتمثلها في لوحة حية رسمها اليهود بالحديد والنار على لحمي ودمي.

إنني عشت المأساة وأعيشها لا كشاهد عليها، إنما كضحية ووقود لها، وأرى كيف أن الدول الكافرة -الإنجليز وأمريكا وفرنسا-تنفذ فصلا من جريمتها ضد شعبي الفلسطيني على يد آلة شيطانية من آلتها الإجرامية المجرمة وهي إسرائيل التي تمثل ذراعا من أذرعها"⁽⁵⁴¹⁾.

ما زالت الروح الفلسطينية فكرة وثقافة وانتماء وحنينا إلى تراب الوطن الذي ظلت رائحته تعبق فضاء الذاكرة الفلسطينية، وتحمل إضاءات الأمل في حلقة ليالي الاغتراب والشتات واضحة للعيان.

إن مأساة التهجير والإجبار على ترك البيت والأرض والوطن، وتوثيقها من معاصريها وبرمجتها، وترجمة أحداثها كقيلة بأن تنقل الشعب الفلسطيني من التباكي والأحزان والضعف إلى دور البناء والانطلاق ومواجهة الذات والآخرين بصورة حضارية تمكنهم من إيجاد أرضية صلبة يقف عليها الفلسطينيون، مما يزيدهم تمسكا بحقهم الشرعي والقانوني في العودة ولا شيء غير العودة"⁽⁵⁴²⁾.

شهادة حية على الاجرام الصهيوني الغاشم

"في منتصف شهر أكتوبر عام 1948م قصفت الطائرات الإسرائيلية قرية الجورة والمجدل وبربرة وغزة، وانتصرت على القوات المصرية في الجبهة الجنوبية. هذا العمل العسكري الإسرائيلي أدخل اليأس في نفوس الأهالي، فلم تكن تهدأ قرية من القصف الجوي حتى يبدأ قصف المدافع لها من المستعمرات، ولم يكن هناك رد حاسم من قوات الجيوش

⁽⁵⁴⁰⁾التوراة: سفر يوشع، الإصحاح الثامن.

⁽⁵⁴¹⁾الراوي: الحاج ذيب الشريف 75 سنة، تاريخ اللقاء 2007/3/1 م، مكان اللقاء بيت الرواي في مخيم رفح، نقلا عن: العاور، صلاح: الانتهاكات الصهيونية والصمود الفلسطيني، قراءة في الذاكرة الفلسطينية، مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات - فلسطين، عدد 17، 2009م، ص229.

⁽⁵⁴²⁾ العاور، الانتهاكات الصهيونية، ص230.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

العربية، مما أثر سلبا في نفوس سكان القرى التي لم تكن فيها أية ملاجئ للحماية من الغارات او القصف، وبدأت القرى والمدن تسقط في يد الصهاينة واحدة تلو الأخرى (10). وفي شهادة حية للأستاذ عايش يونس تحدث عن دفاع أهل قريته بربرة، فقال: "قامت في القرية معركة في 1948/3/24 م، وقد كمن المجاهدون لقافلة يهودية جاءت من الشمال متجهة إلى الجنوب، ووضعوا الألغام في طريقها، ولما مرت انفجر لغم تحت سيارة محملة بالبنزين فاشتعلت فيها النار، وبدأ الثوار في إطلاق النار عليها ورد اليهود وأخيرا فز اليهود تاركين وراءهم عددا من القتلى-يقال إنهم ثلاثة-وبعض الأسلحة واستشهد واحد من الثوار وجرح ثلاثة.

وفي اليوم التالي أرادت قافلة أخرى العبور فانفجرت الألغام تحت إحدى سياراتها وانقلبت، وتوقفت القافلة، وبدأ تبادل إطلاق النار مع الثوار وجاءت نجمات لبربرة من هربيا والجية وبيت جرجا فانسحب الصهاينة حاملين معهم قتلاهم وجرحاهم، وكانت خسائر الثوار جريحا واحدا لأنهم كانوا متحصنين واليهود مكشوفين" (543).

لم يكن فلاح ولا بدوي ولا مدني فلسطيني يفكر أو يخطر بباله يوما بأنه سيتترك أرضه ومسقط رأسه وموطن ذكرياته، ولكن تجمعت الأسباب ومنها: مجازر اليهود الرهيبة التي ارتكبوها في بعض القرى الفلسطينية، والتي بثت روح الفزع والخوف في نفوس الناس الأمنين، وبخاصة مع استمرار القصف الجوي والمدفعي على القرى والمدن الفلسطينية، هذه القرى والمدن لم تكن مجهزة لحالة حرب، فلم يكن بها ملاجئ أو خنادق لحماية سكانها. "إن 89% من القرى قد طرد أهلها بسبب عدوان اسرائيلي صهيوني مباشر عليها وليس بسبب ما تدعيه إسرائيل-في الغرب-أن الحكومات العربية طلبت منهم الخروج من ديارهم، 10% من القرى هجر أهلها بسبب الحرب النفسية اليهودية بالوعيد والتهديد، و1% من القرى تركها أهلها بقرار من المختار الذي قدر ما ينجم عن دخول اليهود قريته.

هذا الخروج من الديار كان دمويا للغاية تخللته مذابح رهيبة، بلغ عدد المسجل منها -من أهلها- 35 مذبحه، أشهرها دير ياسين، وأكبرها الدوايمة حيث قتل الصهاينة 500 شخص من أهلها، وبعض القرى تعرضت للمذبحة مرتين مثل قرية سعسع، وبعضها حرق أهلها أحياء مثل قرية الطيرة / حيفا.

كانت تلك المذابح ذات غرض واضح وهو طرد الأهالي، إذ كانت القوات الصهيونية تحيط بالقرية من ثلاث جهات وتترك الرابعة مفتوحة، ثم تقتل الأهالي وتحرقهم، وتترك فئة قليلة منهم لتخرج مذعورة، وتنتشر القصة المرعبة في القرى المجاورة... لقد ارتكب الصهاينة 25 مجزرة في الجليل إلا أن أغلبية الأهالي رفضوا مغادرة مساكنهم، ساد الوطن العربي صمت مطبق، ولم يعترف العرب بوجود هذه الكارثة إعلاميا إلا بعد خمسة شهور، خوفا من إثارة مشاعر الشعب العربي وغضبه، وبيان أبعاد الهزيمة" (544).

(543) الراوي: الأستاذ عايش يونس 73 عاما، مدرس متقاعد وخطيب مسجد ورجل إصلاح، تاريخ اللقاء: 8 / 8 / 2227 م، مكان اللقاء: ديوانه في مخيم بربرة برفح. العاوور، الانتهاكات الصهيونية، ص231.

(544) أبو ستة، سلمان: حق العودة مقدس وقانوني وممكن، بيروت المؤسسة العربية للدراسات والنشر،

عام 2228 م، ص124.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

حرق اهل الطيرة احياء:

"إن الكشف عن جرائم الصهاينة التي لم ينج منها لاجئ واحد عام 1948 م تبرزها التقارير الداخلية لمراقبي الهدنة التابعين للأمم المتحدة عام 1948م حيث ذكروا بالاسم والتاريخ قصص المذابح التي اقترقتها إسرائيل، وحكاها الناجون منها، ولم يصدقهم العرب ولا الغرب الذين لم يستمعوا لهم وبقيت ذكرياتهم الدامية في صدورهم، أو نقلوها لأولادهم، أو سجلت في كتب عربية محدودة الانتشار"⁽⁵⁴⁵⁾.

إن جرائم الحرب التي اقترقتها الصهاينة عام 1948م عديدة من بينها المذابح التي وصل عدد الموثق منها إلى 39 والرقم الحقيقي يزيد على المائة، ولكن لم تنتشر خبرها خارج نطاق القرية أو المجتمع الفلسطيني والسبب هو ضعف القدرة العربية على التوثيق والإعلام. ولكن الاهتمام بدأ يتزايد بسبب فتح الملفات الإسرائيلية وملفات الصليب الأحمر للباحثين، وظهرت كتب لمؤرخين إسرائيليين ولغيرهم تكشف زيف الرواية الصهيونية لحرب فلسطين، كما أن هناك شهود عيان-غير أهل فلسطين-هم مراقبو الهدنة الذين أرسلوا تقاريرهم الميدانية إلى الكونت برنادوت وخلفه الدكتور بنش.

يكشف ملف من أرشيف الأمم المتحدة عن واحدة من أفظع جرائم الحرب الإسرائيلية وهي حرق جماعة من أهل الطيرة-حيفا-أحياء. تقع قرية الطيرة على بعد 7 كم جنوب حيفا عدد سكانها عام 1948 م 6000 نسمة، بعد سقوط حيفا صمدت القرية للحصار لمدة شهرين، وأخيرا سقطت في 16/7/1948 م بعد هجوم من البر والبحر عليها ودخلتها قوات اللواء الكسندروني وذلك قبل يومين من إعلان الهدنة الثانية.

في يوم 16 تموز دخل اليهود القرية بعد أن سقط 13 شهيدا منها، فانسحب المقاتلون الشباب إلى خارج القرية وبقي كبار السن الذين استسلموا للجيش اليهودي، اعتقل اليهود حوالي 30 شخصا من متوسطي العمر واقتادوهم إلى معتقل في عكا، ثم نقلوا حوالي ثلاثمائة شخص في عشرين حافلة إلى منطقة اللجون وكانت ترافق كل حافلة مجموعة من الحراس اليهود يحملون مدافع رشاشة، حيث أنزلوهم وطردوهم في اتجاه المنطقة العربية وأطلقوا خلفهم زخات من الرصاص.

وفي يوم 1948/7/25م (19 رمضان) عاد اليهود إلى القرية فنقلوا ما تبقى من الأهالي، وهم من 60 إلى 80 شخصا في حافلات يهودية تحت الحراسة، ولما وصلوا إلى منطقة شرق اللجون حوالي الساعة الثامنة مساء. وقفت الحافلات على طريق العفولة، وأمر اليهود الأهالي بأن ينزلوا من الحافلات ويحمل كل منهم صرته، وأجلسوهم في دائرة تبعد حوالي 200 متر عن الطريق العام في حقل قمح محصود.

اشتد العطش بالأهالي بعد يوم طويل من السفر في رمضان، فطلبوا ماء ليشربوا، فجاء اليهود بغالونات من البنزين، وصبوه على الأهالي الجالسين على صررهم، وعلى الحصاد الجاف حولهم وأشعلوا فيهم النيران، وتركوهم يحترقون، وأطلقوا النار على من حاول الهرب منهم.

(545) أبو ستة، حق العودة، ص 83- 89 .



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

أصاب الأهالي الذعر والنار تأكلهم، ولم يعرفوا أين يتجهون في الظلام ومعظمهم عاجز عن الحركة لكبر السن والمرض، ومنهم عاجز عن الرؤية فصاروا يصرخون ويستغيثون.

نجا البعض وأخبر بما جرى، ولكن ليس من المعلوم كم نجا من المحرقة. وقد تمكن مراقبو الأمم المتحدة من تسجيل شهادة عشرة أشخاص من أصل 15 يعتقد أنهم نجوا، وكانت آثار الحروق واضحة عليهم. أما الأحياء الذين أحرقوا فيصل عددهم إلى خمسة وخمسين شخصا، واستقر رأي المراقبين على قائمة فيها 28 اسما⁽⁵⁴⁶⁾.

قال الشاهد يوسف عبد الفتاح سلوم: "إنه هرب من النار وأطلق عليه اليهود الرصاص فأصيب في فخذه، وظل يمشي لمدة ساعة ونصف في الظلام إلى ان نام تحت شجرة زيتون شمال قرية رمانة."

وذكر الشاهد الحاج حسن سلوم الوقائع نفسها وقال: "إنه هرب في اتجاه قرية زلفة وأمضى الليلة هناك" وأفادت الشاهدة رحمة إبراهيم الحاج لمراقبي الهدنة بالآتي: "عندما وصلنا شرقي اللجون قال اليهود انزلوا من الباصات، وكل واحد يجلس على صرة ملابسه على شكل دائرة، كنا في غاية العطش وطلبنا الماء، قال اليهود بالعربية انتظروا، وذهبوا في اتجاه الباصات وعاد كل واحد منهم يحمل تنكة وبدأوا يصبون محتوياتها على الناس والصرر، ثم أشعلوا النار فيهم وذهبوا. كنت أصغر واقوى من البقية فلما شممت أن السائل بنزين، وليس ماء هربت من الجهة البعيدة عن النار، وجريت واختبأت تحت صخرة الى الصباح، وكنت أرى النار مشتعلة والناس يصرخون ويستغيثون.

وفي الصباح ذهبت إلى مكان المحرقة، وعندما وقع بصري على عدة جثث متفحمة استبد بي الرعب، وجريت إلى أن وصلت إلى قرية زلفة حيث وقعت على الأرض من الخوف والتعب والإعياء فجاء أهل القرية وأخذوني إلى جنين"⁽⁵⁴⁷⁾.

وتوالت شهادات الشهود تروي القصة، وتكرر سرد أسماء الضحايا وطريقة حرقهم على رغم اختلاف الشهود والمحققين ومكان التحقيق ووصلت لجنة التحقيق في تقريرها الأولي المؤرخ في 12/9/1948 م إلى قناعة بأن الشهود أدلوا بالحقيقة، وأن هذا العمل -حرق الأهالي- عمل شبه حربي مخالف للهدنة. وسجل هذا الملف باسم حرق 28 من العرب الأحياء⁽⁵⁴⁸⁾.

أما رد الخارجية الإسرائيلية على الاتهام في هذه الجريمة البشعة فكان متناقضا فقد كتب والتر إيتان-مدير الخارجية الإسرائيلية إلى د. مون في 8/9/1948م "إن هذا الاتهام مفرز ولا يمكن تصديقه، وليس له أساس من الصحة، واختراع من وحي الخيال الشرقي... ولكي تثبت صحة هذا الادعاء الخرافي، فإنه يجب إعادة المحروقين أحياء!!"⁽⁵⁴⁹⁾.

- Alleged burning of 28 Arabs alive. F. N. DAG13/3.3.1.10. (546) أبو ستة، حق العودة، ص 83-89.

(547) أبو ستة، حق العودة، ص 83-89.

(548) نفسه، ص 132.

(549) نفسه، ص 132 - 133.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

وكتب أن الأهالي ربما خلطوا بين الجثث المتفحمة شرق اللجون، وأخرى في عين غزال، فالقوات الإسرائيلية قامت في 1948/7/25م، بعملية تمشيط أمنية فوجدت قرب عين غزال 30 جثة متعفنة، وقرر القائد إحراقها خشية على قواته من الوباء، ولأنه لا يوجد خشب كاف، كان الحرق غير كامل، لذلك امر القائد بعض الأسرى في اليوم التالي بدفن الجثث، وأدى انتشار هذا الخبر إلى الانطباع الخاطئ بأننا حرقنا الأهالي وهم أحياء⁽⁵⁵⁰⁾.

إن إشارة والتر إيتان إلى جريمة ثانية قرب عين غزال ذات مغزى، لأن الكونت برنادوت أبلغ مجلس الأمن عن هذه الجريمة الأخيرة في 1948/7/30 م ولهذا أراد والتر إيتان ان يخفي جريمتين في جريمة واحدة.

تدعي إسرائيل أن اللاجئين خرجوا طوعا أو بناء على أوامر عربية، لقد تم دحض هذه الخرافات بشكل قاطع. وبعد أن أكدت الدراسات المستندة على ملفات إسرائيلية-والتي قام بها مؤرخون إسرائيليون-كذب هذا الادعاء تراجعت إسرائيل وأصبحت تدعي أن خروج اللاجئين هو حادث عرضي ناتج عن الحرب، وليس ناتجا عن تخطيط.

إن شهادة خمسمائة وخمسين ألف لاجئ من الذين طردوا من ديارهم عام 1948 م والباقيين اليوم على قيد الحياة تؤكد عكس ذلك، وشهادتهم هذه أصبحت مشفوعة بالوثائق الإسرائيلية التي أصبحت متاحة للباحثين.

تعد ما فعله الصهاينة بأهل فلسطين من قتل وحرق وإبادة بغرض تشريدهم من ارضهم ووطنهم وزادوا على ذلك بأن قاموا بعقد اتفاقيات مع كثير من حكام العرب مثل: نوري السعيد في العراق، وإمام اليمين أحمد حميد الدين وغيرهم، لترحيل اليهود من بلادهم الى فلسطين، واستخدموا الوسائل والطرق الخبيثة لإجبار من لا يريد الهجرة الى فلسطين وقهره واجباره على ذلك.

هذا وقد شكلت خطة د (دالت) التي نفذها الصهاينة في حرب عام1948م عاملا مركزيا في عملية الترحيل فتوسيع رقعة الدولة والخروج عن حدود التقسيم التي نص عليها قرار الأمم المتحدة، وطرد الفلسطينيين من بين الأهداف الرئيسية لتلك الخطة، أعد هذه الخطة ايجال يادين ضابط الاركان الصهيوني عام 1944 م وافصح عن تفصيلاتها واهدافها، وفي مقدمتها ترحيل اكبر عدد من الفلسطينيين، فكانت المجازر والفضائع المتعمدة واجواء الخوف والارهاب المنظم، وسلب الاهالي كل ما يملكونه، واقتياد الشباب والنساء والشيوخ والاطفال الى الحدود، واطلاق الرصاص على مجموعات سكانية جزءا لا يتجزأ من مخطط الترحيل الجماعي⁽⁵⁵¹⁾.

المجازر التي ارتكبتها المنظمات الصهيونية سنة 1948م

1- مجزرة في حيفا

بتاريخ 1948/1/1م، هاجمت عناصر الهاغاناة إحدى القرى العربية في حيفا وقتلت 111 مواطناً فلسطينياً⁽⁵⁵²⁾.

⁽⁵⁵⁰⁾ صحيفة هعولام هزيه (هذا العالم) 15 / 5 / 1966 م

⁽⁵⁵¹⁾ العاوور، الانتهاكات الصهيونية، ص230.

⁽⁵⁵²⁾ السعدي، غازي: مجازر وممارسات 1936-1983م، دار الجليل للنشر-عمان، ط1، 1985م، ص51.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

-2 مجزرة في يافا

بتاريخ 1948/1/4م، أُلقت عصابة شتيرن قنبلة على ساحة مزدحمة بالناس في يافا فقتلت 15 شخصًا، وأصابت 18 بجروح⁽⁵⁵³⁾.

-3 مجزرة فندق سميراميس في القدس

بتاريخ 1948/1/5م، نسفت عصابة "أرغون" الإرهابية بالمتفجرات فندق سميراميس الكائن في حي القطمون؛ فتهدم الفندق على من فيه من النزلاء وكلهم عرب، واستشهد جزاء هذه المجزرة 19 مدنيًا فلسطينيًا على الأقل، وجرح عشرين آخرين. وكان من بين ضحايا التفجير الإرهابي نساء وأطفال أكثرهم من عائلة فلسطينية واحدة هي عائلة أبو صوان التي لجأ أفرادها إلى الفندق لأنه يقع في منطقة بعيدة عن المناطق التي يدور فيها القتال⁽⁵⁵⁴⁾.

-4 مجزرة بوابة يافا في مدينة القدس

بتاريخ 1948/1/7م، أُلقي أفراد من عصابة "أرغون" الإرهابية قنبلة على بوابة يافا في مدينة القدس؛ فقتلت 18 مواطنًا عربيًا وجرحت 41⁽⁵⁵⁵⁾.

-5 مجزرة السرايا العربية في مدينة يافا:

والسرايا العربية عبارة عن بناية شامخة تقع قبالة ساعة يافا المشهورة. وكانت البناية تضم مقر اللجنة القومية العربية في يافا، بتاريخ 1948/1/8م، وضعت العصابات الصهيونية سيارة ملغومة قرب مبنى السرايا العربية وسط مدينة يافا، وأدى انفجارها إلى استشهاد 70 عربيًا إضافة إلى عشرات الجرحى⁽⁵⁵⁶⁾.

-6 مجزرة السرايا العربية الثانية في مدينة يافا:

وضع أفراد من عصابة "أرغون" الإرهابية سيارة مملوءة بالمتفجرات بجانب السرايا القديمة في مدينة يافا؛ فهدمتها وما جاورها؛ فاستشهد نتيجة ذلك 30 عربيًا.

-7 مجزرة عمارة المغربي في مدينة حيفا:

⁽⁵⁵³⁾ المرجع السابق، ص 51.

⁽⁵⁵⁴⁾ السعدي، مجازر، ص 51. 70 عامًا على مجزرة العصابات الصهيونية في فندق سميراميس في القدس: صحيفة الحياة، 2018/1/6م، العدد 7964، ص 3.

⁽⁵⁵⁵⁾ السعدي، مجازر، ص 52.

⁽⁵⁵⁶⁾ المرجع نفسه، ص 48.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

بتاريخ 1948/1/16م، دخل إرهابيون صهاينة كانوا متخفين بلباس الجنود البريطانيين، مخزناً قرب عمارة المغربي في شارع صلاح الدين في مدينة حيفا بحجة التفتيش، ووضعوا قنبلة موقوتة، أدى انفجارها إلى تهديم العمارة وما جاورها، واستشهد نتيجة ذلك 31 من الرجال والنساء والأطفال، وجرح ما يزيد عن 60.

8- مجزرة شارع عباس في حيفا:

بتاريخ 1948/1/28م، دحرج الإرهابيون الصهاينة من حي الهادر المرتفع على شارع عباس العربي في مدينة حيفا في أسفل المنحدر- برميلاً مملوءاً بالمتفجرات؛ فهدمت بعض البيوت على من فيها، واستشهد 20 مواطناً عربياً، وجرح حوالي 50.

9- مجزرة الطيرة:

بتاريخ 1948/2/10م، أوقفت مجموعة من الإرهابيين الصهاينة عدداً من المواطنين العرب العائدين إلى قرية طيرة بني صعب (قرب طولكرم)، وأطلقوا عليهم النار، فقتلوا منهم سبعة، وأصابوا خمسة آخرين بجروح.

10- مجزرة قرية سعسع (557):

بتاريخ 1948/2/14م، هاجمت قوة من كتيبة "بالمخ" الثالثة التابعة لـ"هجاناه" قرية سعسع، ودمرت عشرين منزلاً فوق رؤوس أصحابها، بالرغم من أن أهل القرية قد رفعوا الأعلام البيضاء، وكانت حصيلة هذه المجزرة، استشهد حوالي 60 من أهالي القرية، معظمهم من النساء والأطفال (558).

11- مجزرة بناية السلام في مدينة القدس:

بتاريخ 1948/2/20م، سرقت عصابة "شتيرن" الإرهابية الصهيونية سيارة جيش بريطانية، وملأتها بالمتفجرات، ثم وضعتها أمام بناية السلام في مدينة القدس، وعند الانفجار استشهد 14 عربياً، وجرح 26 آخرون (559).

12- مجزرة قرية كفر حسينية (560):

شنت كتيبة البلماح مكونة من 50 مسلحاً هجومين عنيفين، حيث نسفوا 12 منزلاً في الهجوم الأول، وقتل 15 فلسطينياً وجرح عشرون؛ وبعد أن دخلت الشرطة البريطانية فرضوا حظر التجول وقاموا بترحيل السكان؛ وفي الهجوم

(557) تقع القرية في قضاء حيفا بالقرب من شفا عمرو في أقصى شمال فلسطين، وهي مبنية على هضبة مستديرة، وفيها منطقة آثار رومانية. كان عدد سكانها عام 1945 يبلغ 130 نسمة.

(558) موريس، طرد الفلسطينيين، ص212. السعدي، مجازر، ص53.

(559) السعدي، مجازر، ص53.

(560) تقع في الركن الجنوبي من سهل الحولة وتقع أيضاً في الجانب الشرقي من الطريق العام إلى صفد وطبرية. القرية كانت مبنية من الحجارة وفيها مدرسة وأرض غنية بالمياه الجوفية والينابيع، وكان 3388 دونماً مخصصة للحبوب و22 دونماً مروية وبساتين، إضافة للمواشي.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

الثاني (16-17 آذار) قتل 30 شخصاً، وقد لاحقت قوات البلماح الهاربين من المجزرة، وقتلت بعضهم ويقدر عدد الشهداء بما يزيد عن 60 شهيدا وفق المصادر الإسرائيلية. ويذكر أن أهل القرية عادوا بعد الهجوم الأول لكنهم هربوا بعد 20 آذار؛ أي بعد موجات متواصلة من القصف لمنازلهم⁽⁵⁶¹⁾.

13- مجزرة سوق مدينة الرملة:

بتاريخ 1948/3/30م، نفذت العصابات الصهيونية مجزرة بمهاجمة سوق مدينة الرملة، أدت إلى استشهاد 25 مواطناً عربياً.

14- مجزرة قطار حيفا- يافا:

بتاريخ 1948/3/31م، نسفت مجموعة من عصابة "الهجاناة" الإرهابية قطار حيفا - يافا، أثناء مروره بالقرب من أم الرشراش (نتانيا)؛ فاستشهد جراء ذلك 40 شخصاً، وجرح 60 آخرون⁽⁵⁶²⁾.

15- مجزرة حي أبو كبير في مدينة يافا:

بتاريخ 1948/3/31م، قامت فرق "الهجاناة" الإرهابية بهجوم مسلح على حي أبو كبير في مدينة يافا، ودمرت البيوت، وقتلت السكان الهاربين من بيوتهم طلباً للنجاة.

16- مجزرة دير ياسين⁽⁵⁶³⁾:

حاول بعض المؤرخون الإسرائيليون أن يقللوا من أهمية وحجم المجازر الصهيونية التي ارتكبت؛ فاعترفوا بمجزرة دير ياسين وبعض المجازر الصغيرة؛ ليحصرها جرائمهم فقط بدير ياسين ويغطوا على عشرات الجرائم التي ارتكبت وما زالت ترتكب بحق شعبنا.

في صباح يوم الجمعة التاسع من نيسان عام 1948، باغت الصهاينة من عصابتي "أرغون" و"شتيرن" الإرهابيتين الصهيونيتين القرية فتم تدمير القرية وقتل من فيها والإبقاء على احتلالها؛ وذلك بأمر من قائد "الهجاناة" بالقدس (دافيد شلتنيل)، الذي ابلاغهم أن هذه العملية جزء من مخطط "الهجاناة"، حيث شن مئة وعشرون رجلاً من شتيرن والأرغون هجومهم على القرية، وبعد عمليات القتل؛ جابوا شوارع القرية وهم يهتفون فرحاً بنصرهم وقتلهم النساء والأطفال والشيوخ الأبرياء. وقد مثل أفراد العصابات بجثث الضحايا، وألقوا بها في بئر القرية، وقد وصل عدد شهداء هذه المجزرة ما بين

⁽⁵⁶¹⁾ السعدي، مجازر، ص53.

⁽⁵⁶²⁾ السعدي، مجازر، ص54.

⁽⁵⁶³⁾ دير ياسين قرية عربية فلسطينية تبعد حوالي 6 كم للغرب من مدينة القدس. عدد سكانها عام 1948 كان 750 نسمة، وعدد منازلها 144 منزلاً. في عام 1943 كان فيها مدرسة للبنات وأخرى للذكور. انظر: سرطاوي، علي محمد: مذبحه الأبرياء في قرية دير ياسين، مجلة الرسالة، العدد رقم 775، 10 مايو 1948م، ص532.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

245-250 شهيداً⁽⁵⁶⁴⁾، كان من بينهم 25 امرأة حاملاً، و 50 امرأة مرضعة، و 60 امرأة أو فتاة ذبحن ذبح الخراف في أفطع ظاهر القسوة، ثم جمعوا 150 امرأة مزقوا ثيابهن واعتصبوهن ثم أركبوهن شاحنات مكشوفة طافوا فيها الأحياء اليهودية، ليتم شتمهن وبصقهن ورجمهن وسب دينهن⁽⁵⁶⁵⁾.

17- مجزرة قرية قالونيا⁽⁵⁶⁶⁾:

بتاريخ 12/4/1948م؛ هاجمت قوة من "البالمخ" الإرهابية قرية قالونيا بجوار مدينة القدس، وبقيت طوال يومين تنسف بالبيوت. ويقول هاري ليفين (اليهودي الانجليزي الذي رافق البلماخ أثناء دخوله القرية): إن القرية بدت كبركان تائر مدافع وإطلاق نار عشوائي. ويقول أنه أحصى 14 قتيلًا، ويقول: كانوا أكثر من ذلك العدد من القتلى⁽⁵⁶⁷⁾.

18- مجزرة قرية ناصر الدين⁽⁵⁶⁸⁾:

انتقى الصهاينة القرية لتدميرها؛ لإشاعة الرعب لدى مدينة صفد والقرى المجاورة؛ فكانت أول قرى لواء صفد تعرضًا للتدمير.

في 12-13 نيسان قامت فصيلتان من "لواء جولاني" بتدمير معظم المنازل وإحراق الباقي، حيث إن عشرة من سكان القرية استشهدوا وجميعهم من النساء والأطفال. وبعد المجازر بقي بعض سكان القرية في منازلهم؛ لكن العصابات الصهيونية أجبرتهم على الرحيل في 23 نيسان / إبريل، وبعد ذلك وبتاريخ 14/4/1948م، أرسلت عصابات "أرغون" و"شئيرن" قوة يرتدي أفرادها الألبسة العربية إلى قرية ناصر الدين جنوب مدينة طبريا، وفتحوا نيران أسلحتهم على السكان؛ فاستشهد جراء ذلك الهجوم 50 شخصاً، علماً بأن عدد سكان القرية آنذاك كان 90 نسمة.

19- مجزرة طبريا:

⁽⁵⁶⁴⁾ انظر للمزيد: سرطاوي، مذبحه الأبرياء، ص532. موريس، بني: طرد الفلسطينيين وولادة مشكلة اللاجئين، ترجمة دار الجيل، الأردن، دار الجيل، 1992م، ص112-113. العارف، عارف: مأساة دير ياسين، العربي، العدد77، 1 أبريل 1965م، ص21. الكلوت، حمدي: من دير ياسين إلى صبرا وشاتيلا اختلف أسلوب المذابح والهدف واحد، مجلة الدوحة، العدد رقم 11، 1 نوفمبر 1982م، ص84. السعدي، مجازر، ص58. شاكر، محمود محمد: جمهرة مقالات الأستاذ محمود محمد شاكر، جمعها وقرأها وقدم لها: الدكتور عادل سليمان جمال، مكتبة الخانجي، القاهرة - جمهورية مصر العربية، الطبعة: الأولى، 2003م، ص27 وقد ذكر أن عدد القتلى 400 شخص.

⁽⁵⁶⁵⁾ سرطاوي، مذبحه الأبرياء، ص532.

⁽⁵⁶⁶⁾ كانت تقع على الطريق العام للقدس - يافا عام 1931. عدد سكانها 632، عدد منازلها 156. فيها مسجد، وبيوتها من الحجارة، وفيها مدرسة ابتدائية. وعام 1945 كان 846 دونماً مخصصة للحبوب و1022 دونماً مرويا أو بساتين و200 دونم للزيتون.

⁽⁵⁶⁷⁾ السعدي، مجازر، ص62.

⁽⁵⁶⁸⁾ كان عدد سكانها عام 1945 كان 90 مواطناً، وعدد منازلها عام 1931 بلغ 35 منزلاً. تقع على تلة تشرف على بحيرة طبريا، وكان سكانها يربون الماشية ويزرعون الحبوب على مساحة تصل إلى 4172 دونماً.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

بتاريخ 1948/4/19م، نسفت العصابات الإرهابية الصهيونية أحد منازل مدينة طبريا؛ فقتلت 14 شخصاً من سكانها⁽⁵⁶⁹⁾.

20- مجزرة مدينة حيفا:

بتاريخ 1948/4/22م، هاجم الغزاة الصهاينة، بعد منتصف الليل، مدينة حيفا، قادمين من هادار الكرمل (الحي اليهودي في أعالي جبل الكرمل)؛ فاحتلوا البيوت والشوارع والمباني العامة، وقتلوا 50 عربياً وجرحوا 200 آخرين. وقد فوجئ العرب فاخرجوا نساءهم وأطفالهم إلى منطقة الميناء؛ لنقلهم إلى مدينة عكا، وفي أثناء هربهم؛ هاجمهم المواقع الصهيونية الأمامية؛ فاستشهد 100 شخص من المدنيين، وجرح 200 آخرون⁽⁵⁷⁰⁾.

21- مجزرة قرية عين الزيتون⁽⁵⁷¹⁾:

في 3 كانون ثاني أُلقت مجموعة صهيونية عدة قنابل على عدة منازل في القرية وقتلت أحد أبنائها. وضمن عملية "يفتاح"؛ تقدمت قوات البلماح في اتجاه الطريق نحو عين الزيتون من جهة الشمال، وذلك بتاريخ 1948/5/4م، حيث استخدمت البلماح 12 مدفع هاون لتدمير القرية.

وبعد اشتباكات مع سكان القرية ونفاذ الذخيرة؛ احتلت القرية وتم تجميع أهاليها في أخدود قريب من القرية، وتم قتل 70 منهم، ومعظمهم من النساء الأطفال، وكان جميعهم مكبلي الأيدي. وبعد قتلهم أمر قائد الكتيبة بفك قيودهم؛ خوفاً من معرفة الصليب الأحمر. وتم القتل بأوامر من قائد كتيبة البلماح (موشيه كلمان). وتروي اليهودية "نتيبا بن يهودا" في كتابها "خلف التشويهاات" عن مجزرة عين الزيتون فتقول: "في 3 أو 4 أيار 1948 أعدم حوالي 70 أسيراً (عربياً) مقيداً"، وحاول جزء من سكان القرية العودة، لكن عصابة البلماح طاردتهم بإطلاق النار عليهم ومنعتهم من العودة.

22- مجزرة مدينة صفد:

بتاريخ 1948/5/13م، هاجمت عصابة "الهجاناة" الإرهابية الصهيونية مدينة صفد، وذبحت حوالي 70 شاباً من شباب المدينة.

23- مجزرة قرية أبو شوشة⁽⁵⁷²⁾:

⁽⁵⁶⁹⁾ السعدي، مجازر، ص63.

⁽⁵⁷⁰⁾ السعدي، مجازر، ص63.

⁽⁵⁷¹⁾ عام 1945 بلغ عدد سكانها 820، ومنازلها 127 منزلاً. تقع على الطريق العام المؤدي إلى صفد، وتعتبر من ضواحي صفد، فيها منازل حجرية وعيون ماء. عام 1944 كان 280 دونماً مخصصة للحبوب و477 دونماً مروية، أو مستخدم للبيساتين.

⁽⁵⁷²⁾ تقع القرية جنوب شرق مدينة الرملة، على السفح الجنوبي لتل جازر، لتلتقي مع السهل الساحلي أسفل تلال القدس، وكان يسكنها عام 1945، 870 نسمة. وكانت بيوتها مبنية من الحجارة والطين، وفيها مسجد ومدرسة ابتدائية. أما المزرعات؛ فكانت 2475 دونماً مخصصة للحبوب و54 دونماً مروية أو مستخدمة للبيساتين.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

في الأشهر الأولى من الحرب؛ تعرضت "أبو شوشة" لهجوم "الهاغاناة" بتاريخ 14/5/1948م؛ إذ حاصر جنود صهاينة، من "لواء جفعاتي" ضمن "عملية براك" القرية من كافة الجهات، وأمطروها بزخات الرصاص وقذائف المورتر، ثم دخلوا القرية، وأطلقوا الرصاص في جميع الاتجاهات، حيث قصفت القرية بالهاونات وتم تلغيم العديد من البيوت وأبار المياه.

وبعد اشتباكات مع المدافعين الفلسطينيين من سكان القرية والقرى المجاورة؛ تم تدمير معظم بيوتها وتهجير سكانها. وقد أسفر ذلك عن استشهاد 60 شخصاً من أهل القرية⁽⁵⁷³⁾.

24- مجزرة بيت دراس⁽⁵⁷⁴⁾:

بتاريخ 1948/5/21م، وصلت قوة صهيونية من "لواء جفعاتي" معززة بالمصفحات، إلى قرية بيت دراس، شمال شرقي مدينة غزة، وطوقتها لمنع وصول النجدة إليها، ثم بدأت تقصفها بنيران المدفعية وقذائف الهاون بغزارة كبيرة؛ فشعر أهل القرية بحرج الموقف وقرروا الصمود والدفاع عن منازلهم مهما كلف الأمر؛ لذلك فقد طلبوا من النساء والأطفال والشيوخ مغادرة القرية عبر الجانب الجنوبي من القرية، ولم يكونوا على علم بأن القرية مطوقة من مختلف الجهات؛ فما إن بلغوا مشارف القرية الخارجية حتى تصدى لهم الصهاينة بالنيران، رغم كونهم نساء وأطفالاً وشيوخاً عزل، وكانت حصيلة المجزرة 260 شهيداً.

25- مجزرة الطنطورة⁽⁵⁷⁵⁾:

جاءت تلك المذبحة بعد شهر تقريباً من مذبحه دير ياسين استكمالاً للهدف الصهيوني الرئيسي والمتمثل بعملية التطهير العرقي للبلاد بقوة السلاح والترهيب للسكان تمهيداً لتهجير أكبر عدد من المواطنين الفلسطينيين، وقد تركت مذبحه طنطورة أثراً بالغاً على الفلسطينيين في القرى المجاورة ومهدت لتهجيرهم بالفعل⁽⁵⁷⁶⁾.

وتختلف مذبحه الطنطورة عن سائر المذابح السابقة في فلسطين ليس لحجم الضحايا فقط ولكن كونها جريمة ارتكبت على يد جيش إسرائيل بعد أسبوع واحد من إعلان قيام دولة إسرائيل. وقد اختار جيش الاحتلال هذه القرية بالذات بسبب

⁽⁵⁷³⁾ السعدي، مجازر، ص63.

⁽⁵⁷⁴⁾ تقع شمال شرقي مدينة غزة. كان عدد سكانها عام 1945، 2750 نسمة، أما عدد المنازل عام 1931؛ فقد بلغ 401 منزلاً. كانت القرية محاطة بجدران وبساتين الزيتون، ومنازلها من الطوب، وفيها مدرسة ابتدائية يؤمها 234 طالباً أواسط الأربعينيات. عام 1945؛ كان ما مجموعه 832 دونماً مخصصة للحمضيات والموز و14436 مخصصة للحبوب و472 مروياً أو للبساتين، ويعمل بعض سكانها بالتجارة والصناعة.

⁽⁵⁷⁵⁾ قرية فلسطينية تقع جنوب مدينة حيفا، على بعد 24 كم تقريباً، تحيط بها قري كفر لام والفريديس وعين غزال وجسر الزرقاء وكبارة، تبلغ مساحتها 14,520 دونماً، وبلغ عدد سكانها في عام 1945 حوالي 1,490 نسمة. تميز موقعها باعتباره ممراً إلى حيفا وبعض المراكز الأخرى كون جزء من أراضيها يصلها بالطريق الساحلي السريع، ووجود محطة قطار للخط الساحلي. الدباغ، بلادنا فلسطين (الناصره وعكا وحيفا)، ج7، ق2، ص605.

⁽⁵⁷⁶⁾ علي، المجازر الإسرائيلية، ص45.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

موقعها على ساحل البحر المتوسط وسهولة مهاجمتها ومنتزعين أن القرية تمثل تهديدا لهم واتهموا أهلها بتحويلها لمرفأ يصل منه السلاح للفلسطينيين⁽⁵⁷⁷⁾.

في 9- أيار اتخذ القرار الصهيوني بطرد السكان وإخضاعهم، وفي ليل 22- 23 أيار 1948م؛ نفذ القرار إذ هاجمت الكتيبة الثالثة والثلاثون من "لواء الكسندروني" في "الهاغاناة" القرية. وبعد معركة قصيرة سقطت القرية وقد هجر 1200 من سكانها إلى قرية الفرديس المجاورة، والبعض إلى المثلث.

يؤكد الإسرائيلي "تيودور كاتس"، بأن ما حدث في الطنطورة، جنوب مدينة حيفا كان مذبحه على نطاق جماعي. ويذكر أن القرية سقطت في يد الجيش الإسرائيلي، وانهمك الجنود لعدة ساعات في مطاردة دموية في الشوارع، وبعد ذلك أخذوا يطلقون النار بصورة مركزة على السكان، وفي المقبرة التي دفنت فيها جثث الضحايا، والذين وصل عددهم 200، أقيمت لاحقاً ساحة لوقوف السيارات كمرفق لشاطئ مستعمرة "دور" على البحر المتوسط جنوب حيفا. وقد تم الكشف حديثاً على المقبرة الجماعية في قرية الطنطورة، وهي تضم أكثر من 200 جثة⁽⁵⁷⁸⁾.

26- مجزرة مدينة الرملة:

بتاريخ 1948/6/1م، خير الضباط الصهاينة أهالي مدينة الرملة بين النزوح من المدينة، أو السجن الجماعي، وكان ذلك بمثابة خدعة تمكنوا خلالها من قتل الكثيرين من أهالي المدينة، وقد ألقى القتلة بجثث الضحايا على الطريق العام (الرملة اللد)، ولم يبق في مدينة الرملة بعد هذه المجزرة سوى 25 عائلة⁽⁵⁷⁹⁾.

27- مجزرة قرية جمزو⁽⁵⁸⁰⁾:

بتاريخ 1948/7/9م، تقدمت قوة من لواء "يفتاح" التابع للجيش الإسرائيلي، في إطار "عملية داني" وانقسمت إلى قسمين: أحدهما توجه نحو الجنوب واحتل قرية عنابة ثم احتلت قرية جمزو، قرب مدينة الرملة. بعد ذلك بقليل طرد المهاجمون أهل القرية، وكان القتلة يطلقون النار عليهم وهم هاربون، فاستشهد منهم عشرة أشخاص. وبعد شهرين من المذبحة (13 أيلول) سمى "رئيس الحكومة الإسرائيلية بن جوريون" قرية جمزو من القرى الـ 14 المدرجة على قائمة القرى المنوي تدميرها.

28- مجزرة مدينة اللد:

⁽⁵⁷⁷⁾ <http://www.dontforget.alnomrosi.net/Tantora.html> .

⁽⁵⁷⁸⁾ الطنطورة (تحقيق حول مذبحه منسية)، الكرمل، العدد رقم 63، 1 أبريل 2000م.

⁽⁵⁷⁹⁾ علي، المجازر، ص44.

تقع القرية على مرتفع. وتصل إلى اللد عبر طريق فرعية. كان فيها عام 1920 مدرسة ابتدائية فيها 175 طالبا. عدد سكانها عام 1945 بلغ ⁽⁵⁸⁰⁾ 1510، وعدد المنازل 268 وعام 1945 كان ما جموعه 77 دونماً مخصصة للحمضيات والموز و5577 دونماً مخصصة للحبوب و1605 دونمات مروية و400 دونم مزروعة بالزيتون.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

بتاريخ 1948/7/11م، نفذت وحدة كوماندوز بقيادة موشيه ديان المجزرة بعد أن اقتحمت مدينة اللد مساءً تحت وإبل من القذائف المدفعية وإطلاق النار الغزير على كل شيء يتحرك في شوارع المدينة، وقد احتفى المواطنون العرب من الهجوم في مسجد دهمش، وما أن وصل الإرهابيون الصهاينة إلى المسجد، حتى قتلوا 176 مدنياً حاولوا الاحتماء فيه؛ ما رفع عدد ضحايا المذبحة الصهيونية إلى 426 شهيداً⁽⁵⁸¹⁾.

29- مجزرة الدوايمة⁽⁵⁸²⁾:

في 29 أكتوبر 1948 كانت القرية مسرحاً لمجزرة كبيرة وقعت خلال "عملية يؤاف" التي نفذها الجيش الإسرائيلي. في موجة الهجوم الأولى قتل الأطفال بضربهم على رؤوسهم بالهراوات (كما ذكرت صحيفة تل همشمار الإسرائيلية). ويذكر أن ضابطاً وضع امرأتين في غرفة وبينهما لغم وقام بتفجيرها، كما ذكر أيضاً أن أحد الجنود اقتخر باغتصاب امرأة وقتلها، كما أخرج نحو 75 مسناً من مسجد الدراويش في القرية وتم قتلهم جميعاً. وقد أبيت عائلات بأكملها في المجزرة التي أسفرت عن مقتل 200 من أبناء القرية⁽⁵⁸³⁾.

30- مجزرة عيلبون:

بتاريخ 1948\10\30 وقعت مجزرة قرية عيلبون، التي أعدم فيها 14 شهيداً من خيرة شباب القرية، وهجر أهلها شمالاً إلى لبنان، ثم عادوا بعد مدة ليعمروا قريتهم من جديد، وليرووا أحداث قريتهم الصغيرة والتي تحكي قصة عذابات النكبة وجرائم الاحتلال.

لقد قرر أهالي عيلبون البقاء في قريتهم بالرغم من المجازر التي ارتكبت بحق الشعب الفلسطيني، والتطهير العرقي الذي ارتكبته العصابات الصهيونية بحقهم، وبحق أبناء العديد من القرى الفلسطينية؛ ففي صباح 30 تشرين الأول دخلت العصابات الصهيونية القرية، وأخرجت سكانها من الكنائس وأطلقت النار لتخويف السكان وإرغامهم على التجمع في ساحة القرية.

لم يستمع الجنود إلى نداء أهل القرية بالرغم من أنهم أعلنوا استسلامهم لكي يسلموا في بلدتهم. بعد أن اجتمع أبناء عيلبون في ساحة القرية اختار الجنود 18 شاباً من خيرة شباب القرية، اختاروا 6 منهم ليكونوا درعاً بشرياً، وأجبروهم

⁽⁵⁸¹⁾ انظر للمزيد: موريس، طرد الفلسطينيين، ص205. السعدي، مجازر، ص64.

⁽⁵⁸²⁾ كانت القرية تنتشر على قمة تل صخري في الجهة الغربية من جبال الخليل، وكانت مساحة البلدة تقدر ب60560 دونماً والأراضي المزروعة تقدر 30397، أما عدد سكانها عام 1945؛ فيبلغ 3710. وبلغ عدد المنازل عام 1931، 559 (وتشمل أربع خرب بالجوار)، وكانت 21191 دونماً مخصصة للحبوب و1206 مروية.

وفي القرية 27 عشيرة وكل عشيرة تملك بين 200 إلى 300 رأس من الغنم. بالإضافة إلى مدرسة ابتدائية..

⁽⁵⁸³⁾ السعدي، مجازر، ص64.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

على قيادة مركبة عسكرية في مقدمة الجيش حيث استطاعوا بعدها الفرار من الجيش والنجاة بأرواحهم من موت محتم، أما الـ 12 شاباً الذين بقوا في القرية؛ فقد تم إطلاق النار عليهم وإعدامهم. حيث استشهد كل 3 شبان في مكان مختلف من القرية.

وحين علمت الأمم المتحدة بما حدث؛ توسّطت للسماح لأهالي عيلبون بالعودة، فأرسل مبعوث من أهالي القرية إلى لبنان؛ للبحث عن لاجئي عيلبون؛ لإخبارهم بقرار السماح بالعودة؛ فبدأت عندها مسيرة العودة التي استغرقت عدة أشهر، وقد تم اعتقال ونفي العديد من العائدين، وصل الأهالي إلى قريتهم منهوبة وخالية؛ فدفنوا شهداءهم، وأعادوا تعمير القرية، وانطلقوا للحياة من جديد⁽⁵⁸⁴⁾.

31- مجزرة قرية الحولة:

بتاريخ 1948/10/30م، احتلت "فرقة كرميلي" التابعة للجيش الإسرائيلي القرية، وجمعت حوالي 70 مواطناً فلسطينياً من الذين ظلوا في القرية وأطلقت عليهم النار؛ فأردتهم قتلى.

32- مجزرة عرب المواسي⁽⁵⁸⁵⁾:

بتاريخ 1948/11/2م؛ ألقت قوات جيش الاحتلال الإسرائيلي القبض على 16 شاباً من عرب المواسي بتهمة التعاون مع جيش الإنقاذ العربي، ثم أطلقت عليهم النيران وقتلتهم على الفور.

33- مجزرة مجد الكروم⁽⁵⁸⁶⁾:

استولت المنظمات الصهيونية المسلحة على القرية في 1948/10/29، وشردوا بعض أهله، وأقاموا على أرضها مستعمرة (يسعور) عام 1949.

بتاريخ 1948/11/5م، دخلت قوة من الجيش الإسرائيلي قرية مجد الكروم؛ بحجة البحث عن أسلحة وجمعت السكان في إحدى الساحات، ثم أعدمت ثمانية منهم⁽⁵⁸⁷⁾.

34- مجزرة قرية أم الشوف⁽⁵⁸⁸⁾:

⁽⁵⁸⁴⁾ موريس، طرد الفلسطينيين، ص 211-212.

⁽⁵⁸⁵⁾ عرب المواسي هي إحدى القبائل العربية الفلسطينية، كانت منازلهم تنتشر في كل من قضاء عكا وقضاء طبرية وقضاء صفد.

⁽⁵⁸⁶⁾ مجد الكروم تعني "برج العنف" بالكنعانية، وكان اسمها "الشاغور". تم دمجها مع البعنة ودير الأسد، وفي سنة 2009 تم فك الدمج. تقع إلى الشمال الشرقي من مدينة عكا، وتبعد عنها 16 كم. وترتفع 220 م عن سطح البحر. وتبلغ مساحة أراضيها 20042 دونماً تشتهر القرية بالعنب والزيتون، أضيفت الكروم إلى جزئها الأول..

⁽⁵⁸⁷⁾ موريس، طرد الفلسطينيين، ص 210.

⁽⁵⁸⁸⁾ أم الشوف: قرية عربية فلسطينية في قضاء " حيفا " كان عدد سكانها 480 نسمة.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

في تاريخ 1948/12/30م، أجرت وحدة من فرق "إتسل" تفتيشاً في قافلة من اللاجئين في قرية "أم الشوف" فوجدت مسدساً وبنديقية، فأعدم أفرادها سبعة شبان اختيروا بشكل عشوائي.

35- مجزرة قرية الصفصاف⁽⁵⁸⁹⁾:

ضمن "عملية حيرام" الصهيونية؛ اقتحم "لواء شيفع" القرية بمجنزرات ومصفحات، وبعد مقاومة من سكان القرية ومجموعات من جيش الإنقاذ؛ سيطرت العصابات الصهيونية على القرية.

ووفق ما رواه رئيس أركان "الهاغانة" (يسرائيل جاليلي) فإنه تم وضع قائمة بالجرائم التي ارتكبتها الجنود الصهاينة على النحو التالي: (52 رجلاً ربطوا بحبل وطرحوا في بئر وأطلق الرصاص عليهم، وقتل عشرة من النسوة بكبير مسترحمات دون جدوى، و3 حالات اغتصاب) فتاة في الرابعة عشرة من عمرها اغتصبت) وأربع نساء قتلن؛ وروى الذين بقوا في القرية أن العصابات الصهيونية حاصرت القرية من ثلاث جهات، وبعد السيطرة عليها، جمعت سكانها وأخذت أربع فتيات.

دخلت العصابات الصهيونية إلى القرية بتاريخ 1948/12/30م، وأخذت 52 رجلاً من أهلها، ثم أطلقت عليهم النار، فاستشهد منهم عشرة. وعلى الرغم من مناشدة النساء وطلب الرحمة، إلا أن الإجابة جاءت بثلاث حوادث اغتصاب، وقتل أربع فتيات أخريات⁽⁵⁹⁰⁾.

36- مجزرة جيز⁽⁵⁹¹⁾:

احتلت القرية ضمن الهجوم الأول والثاني للطرون، وبسبب المقاومة الفلسطينية من أهالي القرية والقرى المجاورة؛ فشل الهجوم الصهيوني في احتلال القرية والقرى المحيطة، ثم تكرر الهجوم الصهيوني في 28 أيار ضمن خطة "بن نون" حيث سيطر على القرية "لواء شيفع" الصهيوني. وفي تاريخ 1948/12/31م، تمكنت العصابات الصهيونية من السيطرة الكاملة على قرية جيز، ونفذت مجزرة؛ فقتلت ثلاثة عشر شخصاً، بينهم امرأة وطفلاً رضيعاً من أهل القرية.

37- مجزرة وادي شوباش

قتل فيها العشرات وكانت القوة الإسرائيلية بقيادة رحبعام زئيفي الوزير المقتول في الانتفاضة الثانية المباركة.

38- مذبحه يازور

⁽⁵⁸⁹⁾الصفصاف قرية عربية فلسطينية، تقع في قضاء صفد. عدد سكانها عام 1945 كان 910. فيها 124 منزلاً. عام 1945 كان ما مجموعه 2586 دونماً مخصصة للحبوب، و769 دونماً مروية أو مستخدمة كبساتين. فيها مدرسة ومسجد وبعض بناييع المياه.

⁽⁵⁹⁰⁾ مورييس، طرد الفلسطينيين، ص212.

⁽⁵⁹¹⁾تقع ضمن قضاء الرملة، وكان عدد سكانها قبل المذبحة والتهجير (عام 1945) نحو 550 نسمة، و عام 1945 كان ما مجموعه 6525 دونماً مخصصة للحبوب، و36 دونماً مروية، وبساتين، وجزء من الأرض مشجرة بالغابات، وفيها مدرسة ابتدائية ومسجد ومجموعة دكاكين.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

كُتف الصهاينة اعتداءاتهم المتكررة على قرية يازور الواقعة على بعد 5 كم إلى الجنوب الشرقي من مدينة يافا، وتكرر إطلاق حراس القوافل الإسرائيلية على طريق القدس/تل أبيب للنيران وإفنائهم القنابل على القرية وسكانها. وعندما اصطدمت سيارة حراسة تقل سبعة من الصهاينة بلغم قرب يازور ولقي ركابها مصرعهم؛ وجّه ضابط عمليات منظمة "الهجاناة" (بيجال يادين) أمراً لقائد "البالمخ" (بيجال ألون) بالقيام بعملية عسكرية ضد القرية وبأسرع وقت، ونسف وإحراق المنازل واغتيال السكان. وبناءً عليه؛ نظمت وحدات "البالمخ" ولواء جبعاتي مجموعة عمليات إرهابية ضد منازل وحافلات يستقلها فلسطينيون عُزل. وتوجت العصابات الصهيونية نشاطها الإرهابي في 22 يناير 1949، أي بعد 30 يوماً من انفجار اللغم بالدورية الإسرائيلية، فتولى "إسحق رابين" (وكان آنذاك ضابط عمليات "البالمخ") قيادة هجوم مفاجئ وشامل على القرية عند الفجر، ونسفت القوات المهاجمة العديد من المنازل والمباني في القرية. وأسفر هذا الاعتداء عن مقتل 15 فلسطينياً من سكان القرية لقي معظمهم حتفه وهم في فراش النوم. وتكمن أهمية ذكر مذبحه يازور في أن العديد من الشخصيات "المعتدلة" بين أعضاء النخبة الحاكمة في إسرائيل اشتركوا في هذه الجريمة، كما أن توقيت تنفيذها يأتي عقب قيام الدولة. ولم يُكشف عن تفاصيل هذه المذبحة إلا عام 1981م⁽⁵⁹²⁾.

الخاتمة

- بلغ عدد المجازر التي ارتكبتها العصابات الصهيونية سنة 1948م أكثر من 38 مجزرة، ناهيك عن مجازر مجهولة لم يتم الكشف عنها.
- تركزت المجازر الصهيونية في سنة 1948م فيما يسمى بعام النكبة أو الهولوكوست الفلسطيني، وتركز أكثرها في شهر نيسان/ أبريل من العام نفسه.
- كانت دير ياسين المجزرة الأعنف والأشهر من بين المجازر الصهيونية وترتب عليها الكثير من النتائج التي ساعدت الصهاينة في مواصلة مجازرهم بحق المدنيين العرب الفلسطينيين.
- كانت مجزرة الدوايمة الأكبر عدداً من حيث الضحايا؛ ولكنها لم تحز شهرة دير ياسين إعلامياً.
- ارتكبت العصابات الصهيونية أكثر من مجزرة في آن واحد.
- استخدمت المنظمات والعصابات الصهيونية شتى أنواع الأسلحة، وشتى الوسائل ومنها الحرق بهدف التطهير العرقي وتهجير السكان وتفريغ المدن والقرى الفلسطينية من سكانها، من أجل خلق واقع جديد يقوم على التصفية والإحلال.

المراجع

- التوراة: سفر يوشع، الإصحاح الثامن.
- الخالدي، وليد: دير ياسين، بيروت، مؤسسة الدراسات الفلسطينية 1998م، ص 98.

⁽⁵⁹²⁾ السعدي، مجازر، ص47..



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- الراوي: الحاج ذيب الشريف 75 سنة، تاريخ اللقاء 2007/3/1 م، مكان اللقاء بيت -الدباغ، مصطفى مراد (ت:1409هـ/1989م): "بلادنا فلسطين"، منشورات دار الطليعة لبنان، ط1، 1965م.
- الراوي في مخيم رفح، نقلا عن: العاوير، صلاح: الانتهاكات الصهيونية والسمود الفلسطيني، قراءة في الذاكرة الفلسطينية، مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات - فلسطين، عدد 17، 2009م.
- الراوي: الأستاذ عايش يونس 73 عاما، مدرس متقاعد وخطيب مسجد ورجل إصلاح، تاريخ اللقاء: 8/8 /2227 م، مكان اللقاء: ديوانه في مخيم بربرة برفح.
- أبو ستة، سلمان: حق العودة مقدس وقانوني وممكن، بيروت المؤسسة العربية للدراسات والنشر، عام 1998م.
- سرطاوي، علي محمد: مذبحه الأبرياء في قرية دير ياسين، مجلة الرسالة، العدد رقم 775، 10 مايو 1948م.
- السعدي، غازي: مجازر وممارسات 1936-1983م، دار الجليل للنشر-عمان، ط1، 1985م.
- شاكرا، محمود محمد: جمهرة مقالات الأستاذ محمود محمد شاكرا، جمعها وقرأها وقدم لها: الدكتور عادل سليمان جمال، مكتبة الخانجي، القاهرة - جمهورية مصر العربية، الطبعة: الأولى، 2003م.
- الطنطورة (تحقيق حول مذبحه منسية)، الكرمل، العدد رقم 63، 1 أبريل 2000م.
- العارف، عارف: مأساة دير ياسين، العربي، العدد 77، 1 أبريل 1965م.
- علي، ياسر: المجازر الإسرائيلية بحق الشعب الفلسطيني، مركز الزيتونة- بيروت، ط1، 2009م.
- الكلوت، حمدي: من دير ياسين إلى صبرا وشاتيلا اختلف أسلوب المذابح والهدف واحد، مجلة الدوحة، العدد رقم 11، 1 نوفمبر 1982م.
- موريس، بني: طرد الفلسطينيين وولادة مشكلة اللاجئين، ترجمة دار الجيل، الأردن، دار الجيل، 1992م.
- 70 عامًا على مجزرة العصابات الصهيونية في فندق سميراميس في القدس: صحيفة الحياة، 6/1/2018م، العدد 7964.
- صحيفة هعولام هزيه (هذا العالم) 15 / 5 / 1966م.

Alleged burning of 28 Arabs alive. F. N. DAG13/3.3.1.10 .-

http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d26b2a50-b09c-44da-ac50-96c8cfd5d748.المجازر الإسرائيلية بحق الشعب الفلسطيني

.http://www.dontforget.alnomrosi.net/Tantora.html .



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

ÇEVİRİSİ:

1948 Yılında Filistin Nekbe'sinde Siyonistler Tarafından Yapılan Katliamlar

Çevirmenler:

Abdulhamid ALFURANI⁵⁹³ ***Salem KHALAF***⁵⁹⁴ ***Caner ÇALIŞKANOL***⁵⁹⁵

Özet:

Siyonistlerin Filistin'e işgaline bakıldığında: Filistin halkının haklarını ihlal eden kötü uygulamalar, katliamlar, özellikle de topraklarında var olma ve iyi bir yaşam hakları ihlal edilmektedir. Bu katliamların faillerinin çoğu, cezadan kaçan ve işgalci kuvvetlerde liderlik pozisyonlarında yer alan kişilerdi. Filistin halkına yönelik uygulamalara ışık tutulması, gerçekleri bulmada, failleri açığa çıkarmada, hak sahipleri ve adaletsizliğin mağdurları için adalet açısından önemli bir adım teşkil etmektedir. Bu çalışmada araştırmacı, Siyonist örgütlerin ve çetelerin 1948 yılında şehirlerde ve Filistin'in köylerinde, bölgenin etnik bir biçimde Arap nüfusundan temizleyerek yerini Yahudi nüfusunun almasını sağlamak için yaptığı katliamlara ışık tutmaktadır.

Doç. Dr. - İslam Tarihi - El Aksa Üniversitesi - Gazze – Filisti

593

Yrd. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi- Fen Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü

594

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi - yüksek lisans Öğrencisi

595



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Giriş:

Tarihte Siyonistlerin Filistin'e işgaline bakıldığında: Filistin halkının haklarını ihlal eden kötü uygulamalar, katliamlar, özellikle de topraklarında var olma ve iyi bir yaşam hakları ihlal edilmektedir. Bu katliamların faillerinin çoğu, cezadan kaçan ve işgalci kuvvetlerde liderlik pozisyonlarını alan kişilerdi. Filistin halkına yönelik uygulamalara ışık tutulması, gerçekleri bulmada, failleri açığa çıkarmada, hak sahipleri ve adaletsizliğin mağdurları için adalet açısından önemli bir adım teşkil etmektedir. 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu'nun ardından Siyonistler Filistin'i hahsız bir toprak olarak göstermeye çalıştılar, iddialarını yerine getirmek için Filistinli Arap halkını öldürerek ve vatanlarını terk etmeye zorlamaya çalıştılar. Siyonistler bu planı uygulamak için silahlı terörist çetelerin kurulmasına güveniyordu. Bu grupların en ünlüsü: Stern, Argonne ve Haganah'tır. Bu çeteler daha sonra IDF(İsrail Savunma Ordusu) adı altında toplandı⁵⁹⁶.

Katliamın Tanımı

Katliam tanımıyla ilgili tek bir görüş ortaya konmamıştır. Ancak sözlük tanımına bakıldığında ve en yaygın tanımlara bakıldığında ise "insanları acımasızca öldürmek ve hedefler arasında ayırım yapılmaksızın acımasızca öldürmek" şeklinde tanımlanmıştır. Bir başka tanımda ise "katliama maruz kalan kişilerin kimliklerine ve sayısına bakılmaksızın ayırım yapmadan vahşice yaşamına son verilmesidir" şeklindedir⁵⁹⁷.

⁵⁹⁶المجازر الإسرائيكية بحق الشعب الفلسطيني-<http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d26b2a50-b09c-44da-ac50-96c8cfd5d748>

[.96c8cfd5d748](http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d26b2a50-b09c-44da-ac50-96c8cfd5d748)

⁵⁹⁷علي، ياسر: المجازر الإسرائيكية بحق الشعب الفلسطيني، مركز الزيتونة- بيروت، ط1، 2009م، ص11



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Arap-Siyonist çatışmasının gerçekliği

Arap-Siyonist çatışmasının nüfus yapısı ve toprak üzerine yapılmaktaydı. Siyonist hareketi, Filistin topraklarının çoğunun ele geçirilip, bu topraklara Yahudileri yerleştirerek Filistinlileri göç etmeye zorlamayı amaçlamaktaydı. Siyonistlerin başarı ölçütleri Filistin’de istila ettikleri alanın yüz ölçümüyle ve göç ettirilen kişi sayısı ile ölçülmekteydi. Siyonistlerin, Filistin’de girdikleri mücadele iki faktörle devam ettirmeye ve başarılı olmaya çalışmaktadır. Bunlar: nüfus ve paradır.

Arap-Siyonist çatışmasının en önemli sorunu Filistin mülteci sorunudur. Ortadoğu’nun en hassas ve karışık meselelerindedir. Siyonist işgalcilerin neden olduğu Filistin mülteci sorunu Filistinlileri zihinsel olarak yıpratarak tedirginlik ortamı oluşturmuştur. Bu ortamdan dolayı Siyonistlerde de korku duygusu ortaya çıkmış ve karışık bir hal alarak merkezileşmiştir.

Siyonistler Tarafından Filistinlilerin Göç Etmeleri İçin Kullanılan Yöntemler

Yahudi devleti kan dökerek ve katliamlar yaparak, savunmasız ve masum Filistinlileri evlerini terk etmeğe zorlamıştır. Bu sebepten dolayı Yahudiler dünyada çürüme, sefalet ve terör kaynağıdır.

Siyonistlerin yaptıkları vahşi olaylara veya katliamlara bakılacak olursa bunlardan en önemlisi Deir Yasin’dir. Bu katliamdan dolayı Filistin halkının önemli bir kısmı göç etmek zorunda kalmıştır. Bu katliamda Siyonistler 09/04/1948 tarihinde şafak vaktinde köye girip uyumakta olan tüm insanları katletmişlerdir.

Düşman Siyonist uçakları bu köyü bombardıman altında bırakmıştır. Ordu dört bir yandan köyü çevrelemiş ve 15 tank desteğiyle köyü basmıştır. Siyonist güçlere karşı sadece 85 Filistinli militan ellerindeki eski tüfeklerle karşı koymaya çalışmıştır. İki güç arasındaki denge farkına rağmen bu savaş öğlen saat 14:30’a kadar devam etmiştir. Bütün köy halkı(kadınlar dahil olmak üzere) militanlara destek vermiştir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu savaş militanların mühimmatı bitene kadar devam etmiştir. Mühimmat bitiminden sonra Siyonistler ev ev, sokak sokak dolaşarak yaşlı, kadın ve çocuk ayırt etmeksizin herkesi katletmişlerdir. Ayrıca cesetlere eziyet edencesine zulmetmişlerdir. Olaylar sonunda sokaklar cesetlerle dolmuştur. Bu yüzden esirler ve Siyonistler ancak cesetleri ezerek yürüyebilmişlerdir. Bunların yanı sıra kadınların mücevherleri çalınmış, tesettürleri zorla açılmış ve tecavüze maruz kalmışlardır. Katliamdan kurtulan kadınlardan birinin(Görgü tanığı) sözlerine yer verecek olursak şu şekildedir:

“Bir Yahudi’nin, benim kardeşimin eşine(Halidiye) kurşun yağdırırken gördüm. Ölen kişi yakında doğum yapacaktı. Öldükten sonra Yahudiler karnını bıçakla keserek açtılar. Başka bir kadın(Ayşe Rızvan) karnındaki çocuğu almaya çalıştı. Bu sırada hem kadını hem de çocuğu öldürdüler.” Olay için başka bir görgü tanığı olayı şu şekilde ifade etmiştir: “ Bir Yahudi, komşumu(Cemile Habeş), başından ayağına kadar vücudunu ikiye ayırarak öldürdü ve aynı yöntemle başka bir komşumu(Fetih) kendi kapısının önünde öldürdüğünü gördüm.⁵⁹⁸”

Talmud’da(Yahudilerce kutsal bir kitap) yer alan emirlere göre “Bir Arap’ın öldürülmesi dini bir vazifedir.” Talmud şöyle buyuruyor: “Bir Yahudi başka bir kişiye iyilik yaparsa büyük bir günah işlemiş olur. Başka bir kişiye kötülük yaparsa Tanrı’ya kurban vermiş gibi olur ve ödüllendirilir.” Tevrat buyuruyor ki: “Bir şehirde yaşayan bütün erkek, kadın ve yaşlıları hatta inek, koyun ve eşekleri kılıcın keskin tarafıyla öldürüp şehri ateşe verin”⁵⁹⁹

Böylece, Siyonist çeteler, terörist politikalarını dayatmayı başardılar; bu da yaklaşık bir milyon Filistinlinin 1948'de yaklaşık on iki şehirden ve beş yüz yirmi köyden kovulmasına yol açtı.

HajDiab al-Awar tanıklık ettiği olayı şu şekilde anlatıyor: “Biz Akır’dan (evinin yer aldığı köy) geri dönmek üzere çıktık. İki üç hafta içerisinde döneceğimizi düşündük. Fakat

⁽⁵⁹⁸⁾وليد الخالدي: ديرياسين، بيروت، مؤسسة الدراسات الفلسطينية 1998م، ص 98.

⁽⁵⁹⁹⁾التوراة: سفر يوشع، الإصحاح الثامن.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

çıktıktan sonra gözlerimle gördüğüm o vahşi saldırıların yüzlerce sivili öldürmesi nedeniyle ve bende bu vahşeti (ölüm, işkence, göç ettirme, zulüm) canlı bir tablo gibi demir ve ateşle üstüme resmedilmesini yaşadım. Bu sebeplerden dolayı geri dönmenin mümkün olmadığını anladım. Bu trajediyi yaşadım ve yaşamaya devam ediyorum.

Bir kurban olarak yaşadığım bu acılardan dolayı kendimi sanki ateşe atılan bir odun gibi hissetmekteyim. Gavur devletlerin (İngiltere, ABD ve Fransa) İsrail'i bir suç aleti gibi Filistin milletine karşı kullandıklarını görüyorum ve İsrail bu devletlerin maşalarından bir tanesidir.”⁶⁰⁰

Filistin ruhu, kültürü, aidiyeti ve vatan toprağına özlemi nostaljik hatıraları güzelleştirmektedir. Kara geceleri ve gurbeti aydınlatan umutlar geçmişe açılan bir kapı gibi önlerinde duruyor.

Göç ettirme, zorunlu olarak evinden ve vatanından olmak gibi olayların görgü tanıkları ve o dönemde yaşayanlardan edinilen bilgilerin düzenlenmesi, olayların aktarılması sonucunda Filistin halkının üzülmeye, yas tutma gibi duygularından ve zaaflarından kurtulmasını sağlamak gerekir. Durumun yapıcı ve ilerleyici bir hal alması sonucunda Filistinlilerin başkalarına karşı dik durması ve Filistin'e dönmek için gerekli yasal zemini güçlendirecektir⁶⁰¹.

Acımasız Siyonist Suçlarla İlgili Canlı Tanıklık

"Ekim 1948'in ortasında İsrail uçakları Majdal, Berbera, Gazze ve Jura köyünü bombaladı. Güney cephesinde Mısır kuvvetlerini yendi. İsrail askeri harekâtı, yerleşim yerlerine yapılan hava bombardımanı durulmadan top atışlarına başlıyordu. Buna karşılık Arap ordularının kuvvetlerinden belirleyici bir tepki gelmedi. Bu durum köy sakinlerinde

(⁶⁰⁰) الراوي: الحاجذيا الشريف 75 سنة، تاريخ اللقاء 2007/3/1 م، مكان اللقاء بيت الروايفي مخيم رفح، نقلا عن: العاوير، صلاح: الانتهاكات الصهيونية والصمود الفلسطيني، قراءة في الذاكرة الفلسطينية، مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات - فلسطين، عدد 17، 2009م، ص 229.

(⁶⁰¹) العاوير، الانتهاكات الصهيونية، ص 230.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

umutsuzluk yarattı. Baskın ve bombalara karşı korunacak sığınakları bulunmayan köy sakinleri olumsuz yönde etkilendi. Bundan dolayı köyler ve kasabalar birer birer Siyonistlerin eline geçmeye başladı. Hoca Aiş Yunus (Görgü tanığı) Barbarahköy halkı savunmasına şöyle dedi: “Köyde 24.03.1948’de, kuzeyden güneye doğru giden bir Yahudi konvoyunun güzergâhın amilitaların mayınları döşedi ve bir mayının benzin yüklü bir arabanın altında patlamasıyla birlikte militanlar ateş açmaya başladı. Yahudilerin karşılık vermesiyle çıkan çatışmada 3 kişi öldü. Militanlardan ise 1 kişi şehit oldu ve 3 kişi yaralandı. Yahudiler çatışma sonucunda ölümlerini ve bazı silahları bırakarak kaçtılar.”

Ertesi gün, başka bir konvoy geçmek istedi. Mayınlar arabalardan birinin altında patladı ve devrildi. Konvoy durdu ve militanlarla çatışma başladı. Herbiea, Jiyyeh ve Beit Jirga’dan Barbarah’a yardımlar geldi. Militanlardan 1 kişi yaralandı fakat Siyonistler ölü ve yaralıları taşıyıp çekildiler⁶⁰².

Hiçbir Filistinli çiftçinin, bedevinin veya şehirlinin bir gün bile toprağını ve vatanını bırakacağına bile gelmezdi. Ancak bütün saldırılar bu yönde yoğunlaşmıştı: Yahudi tarafındaki Filistin köylerine yapılan korkunç katliamlar nedeniyle masum insanların ruhunu korku salmıştı. Özellikle Filistin köy, kasaba ve şehirlerine yapılan hava saldırıları ve top bombardımanlarına rağmen bu yerleşimler savaş durumuna hazır değillerdi. Çünkü sivillerin sığınabileceği sığınak, hendek gibi yerler bulunmuyordu.

İsrail’in Batı ülkelerinde “Arap hükümetleri onlardan evlerini terk etmelerini istedi.” şeklindeki iddialarına rağmen, köylerin %89’u İsrail-Siyonist saldırganlığı nedeniyle yaşadıkları yerden göç etmek zorunda kaldı. Köylerin %10’u Yahudi psikolojik savaşı nedeniyle terk edildi. Köylerin %1’i ise Yahudilerin köylere girmesiyle yaşanabilecek olumsuzluklardan dolayı muhtarların kararlarıyla terk edilmiştir.

(602) الراوي: الأستاذ عايشيونس 73 عاما، مدرس متقاعد وخطيب مسجدور جلاصلاح، تاريخ اللقاء: 8 / 8 / 2027 م، مكان اللقاء: ديوانه في مخيم بربر فح. العاور، الانتهاكات الصهيونية، ص 231.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Bu kaçışlar sırasında büyük katliamlar yaşanmış ve çok kanlı geçmiştir. Kaynaklarda bu katliamların sayısı 35 olarak geçmektedir. Bu katliamlardan en meşhur olanı Deir Yasin, en büyüğü ise El Dawaima'dır. El Dawaima katliamında 500 kişi öldürülmüştür. Hatta bazı köyler (Saasa köyü gibi) iki defa katliama maruz kalmıştır. Bazı köylerde (Attairah, Hayfa) yaşanan katliamlarda ise halkı canlı olarak yakmışlardır.

Bu katliamların net bir amacı vardı: sakinleri kovmak. Siyonist güçler köyleri üç taraftan sarardı ve dördüncü tarafı açık bırakırdı. Sakinleri öldürüp, yakıp ve birkaçını dehşete düşürüp yaşanan korkunç hikayeleri yaymaları için komşu köylere doğru salarlardı. Siyonistler Celil bölgesinde 25 katliam yaptı. Ancak halkın büyük çoğunluğu evlerini terk etmeyi reddetti. Arap dünyası yaşananlara sessiz kaldı. Araplar, bu felaketin varlığını yenilginin boyutu nedeniyle Arap halkının duygularının kışkırtılması korkusuyla tanımadılar. Beş ay boyuncagörmezden geldiler. Ancak beş ay sonra medyada yer vermeye başladılar⁶⁰³.

At-tairah Halkının Canlı Canlı Yakılması

1948 yılında Siyonistler tarafından işlenen suçlar neticesinde zarar gören Filistinlilerin yaşadıklarının araştırılması için BM bölgeye gözlemci yolladı. BM'ye bağlı gözlemcilerin tuttuğu raporlara göre 1948'de gerçekleşen katliamlar tarihleri ve isimleriyle yazılmıştır. Aynı zamanda katliamlardan kurtulularda bu olayları anlatmışlardır. Ne Araplar ne de Batı bu kanlı anılara inanmadılar ve dinlemediler. Halk bu kanlı hatıraları içinde sakladılar ve çocuklarına aktardılar. Fakat az yayılmış olan Arapça kitaplarda bu olayları yazılı olarak kaydetmişlerdir⁶⁰⁴.

Siyonistlerin 1948'de işlediği savaş suçları (39 katliamda dahil olmak üzere) 100'den fazladır. Ancak, olaylar köyün dışında veya Filistin halkının dışına yayılmadı. Bunun ana nedeni Araplar tarafından düzgün belge tutulmaması ve eldeki bilgileri medya yoluyla ilan

(603) أبو ستة، سلمان: حق العودة مقدس وقانوني ممكن، بيروت المؤسسة العربية للدراسات والنشر،

عام 2228 م، ص 124.

(604) أبو ستة، حق العودة، ص 83-89.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

edememesidir. İsrail ve Kızıl Haç dosyalarının araştırmacılara açılması neticesinde olaylara dikkat artmaya başlamıştı. İsraili tarihçiler tarafından bazı kitaplar gün yüzüne çıkmaya başladı. Filistin savaşına dair Siyonist rivayetlerinin ne kadar boş olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Filistin halkı dışındaki görgü tanıkları ve ateşkes zamanında faaliyetler yürüten BM'nin barış gözlemcilerinin gönderdikleri raporlarda yaşanan olayları göstermektedir. Özellikle BM'de yetkili olan kişilerden Bernadotte ve Dr. Ralph Bunche'ye gönderilen raporlarda durum açıkça belirtilmekteydi.

Birleşmiş Milletler arşivlerinden bir dosya İsrail'in en korkunç savaş suçlarından birini ortaya çıkardı: Bir grup Attairah-Hayfa sakininin yanması. Hayfa'nın 7 km güneyinde yer alan Attairah köyünün 1948 yılındaki nüfusu 6000 kişiydi. Hayfa'nın düşmesinden sonra, köy iki ay direndi, son olarak da 16/7/1948 tarihinde (ateşkes ilan edilmeden iki gün önce) kara ve deniz saldırısından sonra Tuğgeneral Alexandroni köye girdi.

16 Temmuz günü 13 şehit düştükten sonra Yahudiler köye girdiler. Genç savaşçılar köyden çekildi ve sadece Yahudi ordusuna teslim olan yaşlılar kaldı. Yahudiler yaklaşık 30 orta yaşlı kişiyi tutukladı ve onları Akka'deki bir gözaltı merkezine götürdü. 20 araçla 300'e yakın kişiyi Elcon bölgesine taşımaya başladılar. Her bir araca makineli tüfekli bir grup Yahudi muhafız eşlik ediyordu. Onları indirip Arap bölgesine doğru sürdüler ve arkalarından ateş açtılar.

25/7/1948 (19 Ramazan), Yahudiler köye geri döndü ve kalan 60 ila 80 kişi Yahudi araçlarına bindirildi. Bu kişiler Doğu Lajoun'a ulaşıldıktan sonra araçlar Afula yolunda durdu, Yahudiler insanlara otobüslerden çıkmalarını ve yürümelerini emrettiler. Ana yoldan yaklaşık 200 metre uzakta buğday tarlasında oturdular ve daire oluşturdular.

Ramazan ayında uzun bir yolculuktan sonra susayan insanlar su içtiler, Yahudiler galon galon benzinle geldiler. Oturan insanlara ve etrafındaki kuru hasatlar benzin döktüler ve yakarak kaçtılar. İnsanlar ateşten kaçmaya çalıştılar.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

İnsanlar dehşete düştüler. Sanki ateş onları adeta yiyordu. Karanlıkta nereye gittiklerini bilmiyorlardı. Çoğu yaşlılık ve hastalıktan dolayıkoşamadı, göremedi, çılgık atıp ağlayamadı bile.

Bazıları hayatta kaldı ve neler olduğunu anlattı, ancak bu vahşice yaşanan yanma olayından kaç kişinin kurtulduğu bilinmiyor. BM gözlemcileri, yanıkların etkilerinin görülebildiği için, hayatta kaldığına inanılan 15 kişiden sadece birinin ifadesini kaydedebildi. Canlı olarak yananların sayısı 55'ti. Ancak gözlemcilerin rakamlarına göre bu sayı 28'di⁶⁰⁵.

Tanık Yusuf AbdelFattahSalloum şöyle dedi: "Ateşten kaçtı ve Yahudiler onu uyluk bölgesinden vurdu. Rummaneh köyünün kuzeyindeki bir zeytin ağacının altında uyuyana kadar karanlıkta bir buçuk saat yürüdü." dedi.

Haj Hassan Saloum, "Lajoun'nun doğusuna geldiğimizde, Yahudilerin otobüslerin dışına çıktıklarını ve herkesi bir daire şeklindeki oturttüğünü" söyledi. Zilfa köyü yönünde kaçtık ve geceyi orada geçirdik. Çok susadık ve su istedik: Yahudiler Arapça olarakbekleyin dediler ve otobüslerin olduğu yöne doğru gittiler. Döndüklerinde her askerin bir teneke taşıdığını gördük. Benzinleri insanların ve hasatların üzerine döküp ateşe vermişlerdi. Benzin kokusu aldığımında bunun su olmadığını anladım ve ateşin tersi yönünde kaçtım. Kaçtıktan sonra yangını ve insanların bağırıp ağladığını görebiliyordum.

Sabaha kadar bir kayanın altında saklandım. Sabah, vahşice yaşanan yanma olayının bölgesine gittim. Birkaç kömürleşmiş ceset gördüğümde dehşete düştüm. Korku, ve yorgunluktan yere düştüğüm Zilfa köyüne gittim. Köylüler gelip beni Jenin'e götürdüler."⁶⁰⁶

Görgü tanıkları ifadelerinde katliama maruz kalan kurbanlarının isimlerini ve yanma şeklini aynı şekilde anlatmıştı. Bu sebepten dolayı görgü tanıklarının, soruşturmayı yürütenlerinin ve soruşturma yerinin farklı olmasına rağmen aynı olayları anlatmalarından dolayı soruşturma komisyonu 12/9/1948'de ön rapor yazmıştır. Bu raporda görgü tanıklarının

⁽⁶⁰⁵⁾ أبو سنة، حق العودة، ص 83-89. F. N. DAG13/3.3.1.10. 89 - Alleged burning of 28 Arabs alive.

⁽⁶⁰⁶⁾ أبو سنة، حق العودة، ص 83-89.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gerçekleri söylediği kanaatine varmışlardır. Halkın yakılması olayının ateşkes kurallarına aykırı olduğu ve bunun savaştan farkı olmadığına kanaat getirildi. Bu dosyada 28 Arap'ın canlı canlı yakılmış olduğu kaydedildi⁶⁰⁷.

İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın bu korkunç suçla suçlanmasına verdiği yanıt çelişkiliydi. İsrail Dışişleri Müdürü Dr.WalterEitan(8/9/1948) "Bu suçlama iğrenç, inanılmaz, temelsiz ve Doğu'nun hayal gücü ile icat edildi ... Bu akıldışı iddiayı ispatlamak için, yanarak ölenlerin yeniden canlandırılması gerekir!"⁶⁰⁸.

Halk,Lajoun'un doğusundaki kömürleşmiş cesetleri EinGhazal'da olanları karıştırmış olabileceğini iddia etti. İddia şu şekildedir:"İsrail kuvvetleri 25/7/1948 tarihinde bir güvenlik taraması yaptı ve EinGhazal'da 30 çürüyen beden bulundu. Komutan, cesetlerde olabilecek salgın hastalıkların kuvvetlerine bulaşmasından korktuğu için yakmaya karar verdi. Yakma işlemi yeterli ahşap bulunamadığı için tam olarak tamamlanamadı, bu yüzden komutan bazı mahkumlara cesetleri gömmek için ertesi gün emir verdi. Bu haberin yanlış yayılması insanları canlı canlı yaktığımızın izlenimine yol açtı."⁶⁰⁹

WalterEitan'ınEinGhazal yakınlarındaki ikinci bir suça atıfta bulunması önemlidir. Çünkü Kont Bernadotte bu son suç hakkında Güvenlik Konseyi'ne 30 Temmuz 1948'de bilgi verdi: "WalterEitan, bir suçla iki suçu gizlemek istedi."

İsrail, mültecilerin gönüllü olarak veya Arap emirleri ile geldiklerini iddia ediyordu. Bu efsaneler kategorik olarak reddedildi. İsraili tarihçiler tarafından yürütülen İsrail dosyalarına dayanan çalışmaları neticesinde, bu iddianın yalan olduğunu söyleyen İsrail, mültecilerin çıkışının planlamanın sonucu değil, savaştan kaynaklanan kazara bir olay olduğunu iddia etti.

(607) نفسه،ص132.

(608) نفسه،ص132 - 133 .

(609) صحيفة هعولامهزيه (هذا العالم) 15 / 5 / 1966 م.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

550 bin mültecinin tanıklığıyla Filistinlilerin 1948 yılında kendi memleketinden kovulmuştur ve bir kısmı hala daha hayattadır. İsrail'in iddialarının tersini ispatladıkları ve yaptıkları tanıklıklar, İsrail belgeleriyle doğrulanmıştır. Bu belgeler araştırmacılara açık olan belgelerdir.

Siyonistler Filistinlileri topraklarından ve vatanlarından gitmeleri için öldürerek, yakıp ve yok ederekkovmaya çalışmışlardır. Yaşananlar bunun ilerisine gitmeye başlamıştı. Birkaç Arap lideriyle anlaşarak o ülkede yaşayan Yahudilerin İsrail topraklarına göç etmesi sağlanmıştır. Çirkin yöntemler kullanarak bu Yahudiler Filistine zorla göç ettirilmiştir. Bu Arap liderlerinin başında Irak'ta Nuri el-Said, Yemen'de İmam Ahmad Hamid el-Din ve diğerleridir.

1948 yılında Siyonistler, İsrail'in sınırlarını (özellikle BM'nin çizdiği sınırları) genişletmek için en önemli planlardan birisi olan D Planı'nı(Dalt) açıklamıştır. Bu plan 1944 yılında Siyonist Kurmay Subayı EgalYadin tarafından ayrıntıları ve hedefleriyle açıklanmıştır. Bu hedeflerden en temeli Filistin halkını göç ettirmektir. Filistinlilerin çoğunu katliamlarla, korkunç olaylarla, düzenli terör faaliyetleriyle, halkın tüm mal varlığına el koymayla ve genç, kadın, yaşlı, çocuk ayırt etmeksizin zorla sınır bölgesine gönderip ateş açmakla yapmayı planlamışlardı⁶¹⁰.

Siyonist örgütlerin 1948'de yaptıkları katliamlar

1 - **Hayfa'daki Katliam:** 1948'de, HaganHayfa'daki bir Arap köyüne saldırı 111 Filistinlinin öldürülmesiyle sonuçlandı⁶¹¹.

2 - **Yafa'daki Katliam:** 4/1/1948'deStern Gang tarafından, Yafa'daki kalabalık bir meydanayapılan bombalı saldırı sonucunda 15 kişi öldü ve 18 kişi yaralandı⁶¹².

⁽⁶¹⁰⁾ العااور، الانتهاكاتالصهيونية، ص230.

⁽⁶¹¹⁾ السعدي، غازي: مجازر وممارسات 1936-1983م، دار الجليل للنشر-عمان، ط1، 1985م، ص51.

⁽⁶¹²⁾ المرجع السابق، ص51.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

3. **Kudüs'teki Semiramis Otel katliamı:** 5/1/1948 tarihinde, "Argun" terör çetesi, El Katamoun semtindeki Semiramis Otelini patlayıcılarla havaya uçurdu. Otel bir grup tarafından tahrip edildi, oteldekilerin herkes Arap'tı, en az 19 Filistinli sivil öldürüldü ve 20 kişi yaralandı. Terörist saldırının kurbanları arasında, çoğu tek bir Filistinli aile üyeleri olan kadınlar ve çocuklar (savaşın gerçekleştiği bölgelerden uzakta olduğu için otele sığınan Ebu Sawan ailesi) vardı⁶¹³.

4. **Kudüs'teki Yafa Kapısı katliamı:** 7 Ocak 1948'de, Argun terör çetesi üyeleri Kudüs'teki Yafa Kapısı'na bombalı saldırıda bulundu. Saldırı sonucunda 18 Arap vatandaşı öldü ve 41 kişi yaralandı⁶¹⁴.

5 - **Yafa kentinde ki Arap Saraya katliamı:** Arap Saraya, Yafa'nın ünlü saatinin hemen dışında bulunan yüksek bir binadır. Arap Ulusal Komitesinin genel merkezi bu binada yer alıyordu. Bina, 8/1/1948 tarihinde Yafa'daki Siyonist çeteler, şehir merkezindeki Arap Saraya binasının yanına arabayla bombalı saldırıda bulundu. Saldırı sonucunda 70 Arap öldü ve düzinelerce kişi yaralandı⁶¹⁵.

6 - **Yafa kentindeki ikinci Arap Saraya katliamı:** Argonne terör çetesi üyeleri, Yafa kentinde eski Saraya'nın yanına patlayıcılarla dolu bir araba yerleştirdi. Arabanın patlatılması sonucunda 30 Arap şehit oldu.

7- **Hayfa'daki al-Maghrabi Binasının katliamı:** 16 Ocak 1948'de, İngiliz askerlerini gözetleme bahanesi ile Hayfa'daki Salaheddin Caddesi'ndeki al-Maghrabi binasının yanındaki bir depoya girerken gizlenen Siyonist teröristler, binanın ve çevrenin tahrip olmasına neden olan bir saatli bomba yerleştirdiler. Gerçekleşen bombalı saldırı sonucunda 31 kişi öldü ve 60'tan fazla kişi yaralandı.

(613) السعدي، مجازر، ص51. 70 عامًا على مجزرة العصابات الصهيونية في فندقسميراميسفياالقدس: صحيفة الحياة، 2018/1/6م، العدد 7964، ص3.

(614) السعدي، مجازر، ص52.

(615) المرجع نفسه، ص48.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

8- **Hayfa'daki Abbas Caddesi Katliamı:**28 Ocak 1948'de, Siyonist teröristler Hayfa kentinde bulunan Abbasi El Arabi'nin yüksek irtifalı El-Hadır semtinden yokuş bir noktadan patlayıcılarla dolu bir varil yuvarladılar, bazı evler yıkıldı, 20 Arap vatandaşı öldü, 50 kadar kişi yaralandı.

9- **Attairah katliamı:**10/2/1948 tarihinde, bir grup Siyonist terörist Tira Bani Saab (Tulkarem yakınındaki) köyüne dönen birçok Arap vatandaşı tutuklayıp ateş açtılar. Yedi kişiyi öldürdü ve beş kişiyi yaraladılar.

10 - **Saasa köyünün katliamı**⁶¹⁶:14 Şubat 1948'de, "Haganah" ın üçüncü taburundan gelen Palmah alayı, Saa'nın köyüne saldırdı. Köylüler beyaz bayrak çekselerde, yirmi evi yıktılar. Bu katliamın sonucunda yaklaşık 60 kişi (Çoğunlukla kadınlar ve çocuklar) öldü⁶¹⁷.

11- **Kudüs'teki Selam(Barış) Binası Katliamı:**20/2/1948'de Siyonist terör çetesi Stern İngiliz ordusunun bir aracını çaldı ve patlayıcılarla doldurdu. Daha sonra Kudüs'teki Selam Binasının önüne yerleştirdi, patlama sırasında 14 Arap öldü ve 26 kişi yaralandı⁶¹⁸.

12 - **KafrHüseynieh köyünün katliamı**⁶¹⁹:Palmahalayından 50 saldırgan iki şiddetli saldırı gerçekleştirdi. İlk saldırıda 12 evi havaya uçurdu. Bu saldırıda 15 Filistinli öldü ve 20

Hayfa kazasında yer alan bir köy, Filistin'in en kuzeyindeki ŞefaAnruyakınlarıda, ⁶¹⁶ daire şeklinde bir plato üzerine inşa edilmiştir ve Roma kalıntılarını barındırmaktadır.

تقع القرية في قضاء حيفا بالقرب من شفا عمر وفي أقص شمال فلسطين، وهي مبنية على هضبة مستديرة، وفيها منطقة آثار رومانية. كان عدد سكانها عام 1945 يبلغ 130 نسمة.

(1945'teki

nüfusu

130'dur.

⁽⁶¹⁷⁾ مورييس، طرد الفلسطينيين، ص 212. السعدي، مجازر، ص 53.

⁽⁶¹⁸⁾ السعدي، مجازر، ص 53.

⁽⁶¹⁹⁾ تقع في الريف الجنوبي من سهل الحولة وتقع أيضا في الجانب الشرقي من الطر يقالعاما بالنصف وطيرية.

القرية كانت مبنية من الحجارة وفيها مدرست وأرض غنية بالمياه الجوفية والينابيع، وكان 3388 دونما مخصصة للحبوب و 22 دونما مروية وبساتين، إضافة للمواشي.

Hula ovasının güneydoğusunda bulunur. Ayrıca Safed ve Taberya karayolunun doğu tarafında bulunur. Köy taşlardan inşa edilmiştir. Bir okula sahiptir. Yeraltı suyu ve su kaynakları bakımından zengin bir toprağı vardı.

Hayvanlara ek olarak 3388 dönüm tahıl, 22 dönümü sulu toprak ve meyve bahçesine sahipti.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kişi yaralandı. İngiliz polisi sokağa çıkma yasağı ilan edip nüfusu sınır dışı ettikten sonra, ikinci saldırıda (16-17 Mart) 30 kişinin öldüğü ve kalan kişiler kaçarken Palmah alayının kovalaması sonucunda açılan ateşle birlikteölü sayısının 60'dan fazla(İsrail kaynaklarına göre) olduğu tahmin edilmektedir. Köylüler ilk saldırıdan sonra geri döndü, ancak evlerini bombalayan dalgalardan 20 Mart'tan sonra kaçtılar⁶²⁰.

13-Ramle Kent Pazar Katliamı:30/3/1948'de Siyonist çeteler, 25 Arap vatandaşının ölümüne yol açan Ramle kentinin pazarına saldırarak bir katliam gerçekleştirdi.

14-Hayfa-Yafa tren katliamı: 31/3/1948'de, bir grup Hagan terörist çetesi, Umm al Rashrash (Netanya) tarafından geçerken Hayfa-Yafa trenini havaya uçurdu, 40 kişi öldü, 60 kişi yaralandı⁶²¹.

15-Yafa kentindeki Ebu Kabi semtinin mahallesinin katliamı: 31/3/1948'deHagan terör örgütüYafa kentindeki Abu Kabir semtine silahlı saldırı düzenledi, evleri yıktı ve hayatta kalmak için kaçan kişileri öldürdü.

16-Deir Yassin katliamı⁶²²:Bazı İsraili tarihçiler, işlenen Siyonist katliamların önemini ve büyüklüğünü en aza indirmeye çalıştılar.Sadece DeirYassin katliamını ve bazı küçük katliamları tanıdılar. Suçlarını DeirYassin ile sınırlandırdılar. Filistin halkınakarşı işlenmiş suçlar ve halen işlenmeye dedevam onlarca suç vardır.

(620) السعدي، مجازر، ص 53.

(621) السعدي، مجازر، ص 54.

(622) ديرياسينقرية عربية فلسطينية تتبع حوالى 6 كلم غرب مدينة القدس. عدد سكانها عام 1948 كان 750 نسمة، وعدد منازلها 144 منزلا.

في عام 1943 كان فيها مدرسة للبنات وآخر للذكور. انظر: سرطاوي، علي محمد: مذبح الأبرياء في قرية دير ياسين، مجلة الرسالة، العدد رقم 775 ، 10 مايو 1948م، ص 532.

DeirYassin, Kudüs'ün yaklaşık 6 km batısındaki bir Filistin Arap köyüdür. 1948'de ev sayısı 144'tü ve 750 kişi yaşamaktaydı. 1943'te kızlar için bir okul, erkekler için başka bir okul vardı. Bakınız: Sartawi, Ali Muhammed: DeirYassin köyündeki masum insan katliamı, Mektubu Dergisi, No. 775, 10 Mayıs 1948, s. 532.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

9 Nisan 1948 Cuma sabahı Argon ve Stern çetelerine mensup Siyonistler köye saldırdı, köy yıkıldı, işgalciler halkı öldürüldü ve köyü işgal ettiler. Kudüs'teki Hagan komutanının emri üzerine, David Shaltiel, Stern ve Argun'dan yüz yirmi erkeğin köye saldırılarıyla başlattığı "cinayetler" planının bir parçasıydı. Masum kadınları, çocukları, yaşlıları öldürdüler ve bunun mutluluğuyla şehirde yürüdüler. Çeteler, mağdurların cesetlerine eziyetler etmiş ve onları köyün içine atmıştır. Bu katliamın kurbanlarının sayısı, 25 hamile kadın, 50 emziren kadın ve 60 kadın veya kız da dahil olmak üzere 245-250'ye kişiye ulaşmıştır⁶²³. Bu insanı kurban keser gibi en vahşi şekilde insanları öldürmeye başladılar. 150 kadının elbiselerini yırtıp tecavüz ettiler ve kamyonlara bindirdiler. Bu kişiler Yahudi mahallerinde dolaştırılıp, kendilerine ve dinlerine hakarete maruz kalmışlardır⁶²⁴.

17. **Kalunya köyünün katliamı**⁶²⁵: 12/4/1948'de terörist Palmah'tan bir kuvvet Kudüs şehri yakınlarındaki Kalunya köyüne saldırdı. İki gün boyunca evleri yıktılar. Harry Levin (Palmah köye girerken eşlik eden İngiliz Yahudileri), köyün silah sesleri ile bir volkan gibi görüldüğünü söylüyor. 14 ölü saydığını ve şöyle diyor: “ölü sayısı daha fazlasıydı”⁶²⁶.

(623) انظر للمزيد: سرطاوي، مذبحه الأبرياء، ص532. مورييس، بني: طرد الفلسطينيين وولادة مشكلة اللاجئين، ترجمة دار الجيل، الأردن، دار الجيل، 1992م، ص112-113. العارف، عارف: مأساة دير ياسين، العربي، العدد77، 1 أبريل 1965م، ص21. الكحلوت، حمدي: من دير ياسين إلى صبرا وشاتيلا اختلاف أسلوب المذابح والهدف واحد، مجلة الدوحة، العدد رقم 11، 1 نوفمبر 1982م، ص84. السعدي، مجازر، ص58. شاكور، محمود محمد: جمهرة مقالات الأستاذ محمود محمد شاكور، جمعها وقرأها وقدم لها: الدكتور عادل سليمان جمال، مكتبة الخانجي، القاهرة - جمهورية مصر العربية، الطبعة: الأولى، 2003م، ص27 وقد ذكر أن عدد القتلى 400 شخص.

(624) سرطاوي، مذبحه الأبرياء، ص532.

(625) كانت تقع على الطريق العام للقدس - يافا عام 1931. عدد سكانها 632، عدد منازلها 156. فيها مسجد، وبيوتها من الحجارة، وفيها مدرسة ابتدائية. وعام 1945 كان 846 دونماً مخصصة للحبوب و1022 دونماً مروياً وأوبساتينو 200 دونماً لزيتون.

1931 yılında Kudüs - Yafa ana yolunda bulunuyordu. Nüfusu 632, ev sayısı 156'ydi. Cami, taş evler ve ilköğretim okulu vardı. 1945'te arazilerin 846 dönümü hububat, 1022 dönümü sulu tarım ve bahçeler, 200 dönümü tahıl için ayrılmıştı.

(626) السعدي، مجازر، ص62.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

18 - **Nasser el-Din köyünün katliamı**⁶²⁷:Siyonistler terörist faaliyetler için, Safadlıvasını ve köylerini yok etmekteydiler.

12 ve 13 Nisan'da, Golani Tugayı'nın iki kuvveti evlerin çoğunu yıktı ve geri kalanını yaktı. Hepsi de kadınlar ve çocuklar olmak üzere on köylü öldürüldü. Katliamlardan sonra bazı köylüler evlerinde kaldılar, ancak Siyonist çeteler 23 Nisan'da onları evlerini terk etmeye zorladılar. 14 Nisan 1948'de Argun ve Stern çeteleri, Arap giysileri giyen bir kuvveti Taberiyakentinin güneyindeki Nasser el-Din köyüne gönderdi. 90 kişilik nüfusa sahip köyden saldırı sırasında 50 kişi öldü.

19-**Taberiya katliamı**:19/4/1948'de Siyonist terörist çeteleri Taberiya şehrinde bir evi havaya uçurdu ve 14 kişiyi öldü⁶²⁸.

20-**Hayfa Şehri Katliamı**:22/4/1948'de Siyonist istilacılar gece yarısından sonra HadarCarmel'den (Carmel Dağı'nın tepesindeki Yahudi mahallesi) Hayfa kentine saldırdı. Evler, sokaklar ve kamu binalarını işgal ettiler. 50 Arap'ı öldürdüler ve 200 kişiyi yaraladılar. Araplar çocuk ve kadınlarını liman bölgesine götürüp Akka şehrine götürmeye çalışırken o sırada öncü Siyonist birlikleri saldırıya geçtiler. Bu saldırıda da 100 sivil öldü ve 200 kişi yaralandı⁶²⁹.

(627) كان عدد سكانها عام 1945 كان 90 مواطناً، وعدد منازلها عام 1931 بلغ 35 منزلاً. تقع على تلة تشرف على بحير عطر، و كان سكانها يربون الماشية ويزرعون الحبوب على مساحة تتصل إلى 4172 دونماً.

1945'teki nüfusu 90 kişidir. 1931'deki ev sayısı ise 35'dir. Celile Denizi'ne bakan bir tepenin üzerinde yer alır ve sakinleri 4172 dönümlük bir alanda sığır ve tahıl yetiştiriyorlardı.

(628) السعدي، مجازر، ص 63.

(629) السعدي، مجازر، ص 63.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

21-**EinZeytun köyünün katliamı**⁶³⁰: 3 Ocak'ta bir Siyonist grup köyün çeşitli evlerine birkaç bomba attı ve köyün bir gencini öldürdüler.

Yiftah Operasyonu sırasında, Palmah kuvvetleri 4/5/1948'de kuzeydeki EinZeytun'a doğru ilerlerken, köyü yıkmak için 12 havan kullandı.

Köylülerle çatışmalar ve köylülerin mühimmatının bitmesinden sonra köy işgal edildi. Sakinlerin hepsi kelepçelendi ve köye yakın bir uçurumda toplandı. Çoğu kadın 70 kişi öldü. Katliamdan sonra, taburun komutanı Kızıl Haç'ın bilgi edinmesinden korkarak ölümlerin kelepçelerinin çıkarılmasını emretti. Cinayete Palmah Taburu (Moshe Kalman) komutanı emri verdi. Netiba Ben Yahuda'nın Bozukluklar Arkasında adlı kitabında şöyle bahsetti: "3 ya da 4 Mayıs 1948'de yaklaşık 70 Arap idam edildi." Köyün sakinlerinin bir kısmı geri dönmeye çalıştı, ancak Palmah çetesi onları dönmelerini için kovaladı ve geri dönmelerini engelledi.

22- **Safed şehrinin katliamı**: 13/5/1948'de Siyonist "Haganah" çetesi Safed şehrine saldırdı ve şehirden yaklaşık 70 genci öldürdü.

23- **Abu Şuşa köyünün katliamı**⁶³¹: Savaşın ilk aylarında, "Abu Şuşa", 14/5/1948'de Hagan tarafından saldırıya uğradı. Siyonist askerler köyü her yönden çevreledi.

(630) 1945 yılında 820 kişi ve 127 evi barındırmaktaydı. Safad'a giden ana yol üzerinde bulunur, taş evler ve su kaynaklarına sahip bir Safad banliyösüdür. 1944'te, tahıl için 280 dönüm tahsis edildi ve 477 dönüm sulu tarım ya da meyve bahçesi olarak kullanıldı.

(1945), 820 nüfusluydu ve 127 evi barındırmaktaydı. Safad'a giden ana yol üzerinde bulunur, taş evler ve su kaynaklarına sahip bir Safad banliyösüdür. 1944'te, tahıl için 280 dönüm tahsis edildi ve 477 dönüm sulu tarım ya da meyve bahçesi olarak kullanıldı.

(631) 1945 yılında 870 kişi ve 2475 dönüm tahsis edildi ve 54 dönüm tahsis edildi ve 477 dönüm sulu tarım ya da meyve bahçesi olarak kullanıldı.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Her yere ateş açtı. Köye havan toplarıyağırdılar. Ayrıca birçok ev ve su kuyusuna bombalı tuzak kurdular.

Köy ve çevre köylerden Filistinli militanlarla çatışmaların ardından evlerinin çoğu tahrip edildi ve yerlileri yerlerinden ettiler. Bu olaylar köy halkından 60 kişinin ölümüyle sonuçlandı⁶³².

24- **BeitDaras katliamı**⁶³³:21/5/1948'de, zırhlı araçlarla takviye edilen Cevati Tugayı'ndan bir Siyonist güç, Gazze Şehri'nin kuzeydoğusunda bulunan BeitDaras köyüne ulaştı. Hayatta kalanların gelmesini engellemek için topçular ve havanlarla bombalamaya başladılar. Köyün güneyinde yer alan köyü terk etmeleri istendi, köyün etrafının çevrili olduğunun farkında değillerdi. Siyonistler kendilerine ve çocuklarına ateş açmaya kadar, dış köyün eteklerine ulaştılar. Yapılan katliamın sonucunda 260 kişi şehit oldu.

25- **Tantura katliamı**⁶³⁴:Katliam, DeirYassin'in katledilmesinden yaklaşık bir ay sonra, Siyonistler silah zoruyla ülkeyi etnik olarak arıtmaya çalıştılar. Nüfusun en yoğun sayıdaki

Köy, Tel Gazer'in güney eteğinde Kudüs'ün tepelerinin altındaki kıyı ovasını sahipti. Ramla şehrinin güneydoğusunda yer almakta ve 1945'te 870 kişi yaşamaktaydı. Evler taş ve çamurdan inşa edilmiştir; cami ve ilkokulu vardı. Ekinler 2475 dönümdü, 54 dönüm sulu tarım veya meyve bahçesi olarak kullanıldı.

(⁶³²) السعدي، مجازر، ص 63.

(⁶³³) تقع شمال شرق قية مدينة غزة. كان عدد سكانها عام 1945، 2750 نسمة، أما عدد المنازل لعام 1931؛ فقد بلغ 401 منزلاً. كانت القرية محاطة بحدائق وبساتين الزيتون، ومنازل لها من الطوب، وفيها مدرسة ابتدائية تخدمها 234 طالباً وأسطلاً أربعينيات. عام 1945؛ كان مجموعها 832 دونماً مخصصة للحمضيات والموز و14436 مخصصة للحبوب و472 مروياً ولللبساتين، ويعمل بعض سكانها بالتجارة والصناعة.

Gazze il merkezinin kuzeydoğusundadır. 1945'teki nüfusu 2.750 iken 1931'deki ev sayısı 401 idi. Köy, 1940'ların ortalarında 234 öğrenciyi barındıran bir ilköğretim okuluyla, bahçeler, zeytinlikler ve tuğladan evlere sahipti. 1945'te, turuncgiller ve muzlar, 14436 dönüm tahıl tarımı, 472 dönüm sulu tarım ve meyve bahçeleri için toplam 832 dönüm araziye sahipti.

(⁶³⁴) قرية فلسطينية تقع جنوب مدينة حيفا، على بعد 24 كم تقريباً، تحيط بها قرى كفر لاماو الفرديسو عين غز الزرقاء وكبارة، تبلغ مساحتها 14,520 دونماً، وبلغ عدد سكانها في عام 1945 حوالي 1,490 نسمة.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olduğu bölgelerden Filistinli vatandaşları korkutarak yerinden edilmesi amaçlandı. Bu hedeflerine Tantura'nın katliamıyla ulaştılar ve Filistinlilerin köyü terk etmelerine yol açtılar⁶³⁵.

Tantura katliamı, yalnızca mağdurların sayısı açısından değil, İsrail ordusunun İsrail Devleti'nin kurulmasının ilanından sadece bir hafta sonra işlenen bir suç olmasından dolayı diğer katliamlardan farklıdır. İşgal ordusu köyün Akdeniz kıyılarındaki konumu, o köyden saldırıya uğramasının kolay olması ve köyün kendileri için tehdit oluşturduğunu iddia etmesi nedeniyle bu köyü seçti. Köy deniz kıyısında yer aldığı için “diğer ülkelerden silah ve mühimmat yardımı gelebilir” diyerekten bu köye saldırdılar⁶³⁶.

9 Mayıs'ta Siyonistler nüfusun sınır dışı edilmesi için karar aldılar. 22-23 Mayıs 1948 gecesini Alexandroni Tugayı 33 Taburu ile birlikte köye saldırdı. Kısa bir savaştan sonra köy düştü ve nüfusunun 1.200'ü komşu Fardis köyüne, bazıları sürgüne.

İsraili Theodore Cats, Hayfa'nın güneyinde Tantura'da olanların toplu bir katliam olduğunu doğruladı. Köy İsrail ordusunun eline geçti. Askerler sokaklarda kanlı bir kovalamaca başlattı. Birkaç saat geçirdiler ve sonra köy halkına ateşe ateş açıldı... 200 kurbanın cesetlerinin gömülü olduğu mezarlıkta, daha sonra bir sömürge plajına ait bir park

تميز موقعها باعتبار هممرأ الحيفا وبعض المراكز الأخرى تكون جزءاً من أراضيها يصلها بالطريق الساحلي السريع، ووجود محطة قطار للخط الساحلي. الدباغ، بلادنا فلسطين (الناصر و عكا و حيفا)، ج 7، ق 2، ص 605.

Hayfa şehrinin güneyinden yaklaşık 24 km uzaklıktaki Filistin köyüdür. Kafr Lam, Fraidis, EinGhazal, Zarqa ve Kabara köyleriyle çevriliydi. 14.520 dönüm araziye sahipti. 1945'te 1.490 nüfusu barındırmaktaydı. Kıyı karayolunun bir parçası olan, Hayfa ve diğer bazı merkezlere ulaşılması açısından önemli bir konuma sahipti. Ayrıca kıyı şeridi için bir tren istasyonu vardı. Dabbagh, ülkemiz Filistin (Nasıra, Acre ve Hayfa), C7, S 2, s. 605.

(635) علي، المجازر الإسرائيلية، ص 45،

(636) <http://www.dontforget.alnomrosi.net/Tantora.html>



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yeri kuruldu. Güney Hayfa'ya ait Dur yerleşim yerine ait otopark haline gelmiştir. 200'den fazla cesedi bulunan Tantura köyündeki toplu mezar yakın zamanda ortaya çıkarılmıştır⁶³⁷.

26- **Ramla şehrinin katliamı:**1/6/1948'deSiyonist subayları Ramla halkına iki seçenek sundular: Şehiri terk etme veya toplu olarak cezaevine atılma. Böylece şehir ahalisinin önemli bir kısmını kandırıp öldürmüşlerdir. Katiller, mağdurların cesetlerini ana yola attı (RamlehLed) Bu katliamdan sonra Ramla kentinde sadece 25 aile kaldı⁶³⁸.

27-**Jamzu köyünün katliamı**⁶³⁹:9/7/1948'de, IDF'nin "Yiftah" tugayından bir kuvvet, Dani Operasyonu'nun bir parçası olarak ilerledi ve iki bölüme ayrıldı: biri güneye yöneldi.Anaba'yı işgal etti ve sonra Ramle yakınlarındaki Jamzu köyünü işgal etti. Kısa bir süre sonra saldırganlar köylüleri sınır dışı etti.Askerler kaçmaya çalışan 10 kişiyi öldürdü. Katliamdan iki ay sonra (13 Eylül), "İsrail Başbakanı Ben-Gurion" imha edilecek köyler listesindeki 14 köyden biriJamzuköyüdü.

28- **Led şehrinin katliamı:**11/7/1948'deMoshe Dayan'ın önderlik ettiği bir komando birimi, Led şehrine akşama doğru bir topçu bombardımanı altında akın ettikten sonra katliamı gerçekleştirdi. Arap halkı Dahmash camisine saldırı düzenlemekle tehdit edildi. Siyonist teröristler camiye ulaştıktan hemen sonra camiye girmeye çalışan 176 kişiyi öldürdü.Led şehri katliamındaki ölenlerin sayısı 426'ya ulaşmıştır⁶⁴⁰.

(637) الطنطورة (تحقيق حول مذبحه منسية)، الكرمل، العدد رقم 63، 1 أبريل 2000م.

(638) علي، المجازر، ص44.

(639) تقع القرية على مرتفع. وتصل إلى اللد عبر طريق قفرية. كان فيها عام 1920 مدرسة ابتدائية فيها 175 طالبا. عدد سكانها عام 1945 بلغ 1510، وعدد المنازل 268 و عام 1945 كان مجموعها 77 دونما مخصصة للحمضيات والموز و 5577 دونما مخصصة للحبوب و 1605 دونما مروية و 400 دونما مزروعة بالزيتون.

(640) انظر للمزيد: موريس، طرد الفلسطينيين، ص205. السعدي، مجازر، ص64.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

29- **Dawaimeh katliamı**⁶⁴¹:29 Ekim 1948'de köy, İsrail ordusu tarafından yürütülen "Savunma Operasyonu" sırasında gerçekleşen büyük bir katliama maruz kaldı.

Saldırının ilk dalgasında çocuklar coplarla dövülerek öldürüldü (İsrailli gazete Tel Hameshmar'da bildirildi). Bir subay, mayın da dahil olmak üzere bir odaya iki kadın koydu ve patlattı. Ayrıca, askerlerden birinin bir kadını tecavüz etmekten ve öldürmekten gurur duyduğunu söyledi. Köydeki Darwish camisinden yaklaşık 75 yaşlı kişinin de öldürüldüğünü söyledi. 200 köylünün ölümüyle sonuçlanan katliamda bütün aileler yok edildi⁶⁴².

30. **Eilabun katliamı**: 30\10\1948'de, köyün en iyi gençliğinden 14 kişinin ölümüyle sonuçlanan Eilabun köyünün katliamı sonucundasakinleri kuzeye Lübnan'a gitti. Bir süre sonra köylerine yeniden yerleşmek ve tamir etmek için geri döndüler. Onlar köye geri geldiğinde geçmişte maruz kaldıkları acı olaylar tekrar gözlerinde canlandı.

Filistin halkına yönelik katliamlara, Siyonist çetelerin kendilerine yaptıkları etnik temizlik ve pek çok Filistin köyünün gençleri yaşadıkları acılara rağmen, Eilabun halkı köylerinde kalmaya karar verdi.30 Ekim sabahı Siyonist çetelerin köye girmedi. Halkı kiliselerden çıkarıp üstlerine ateş açıp zorla köy meydanında topladılar.

Askerlere köyü teslim edeceklerini beyan etmelerine rağmen, köylülerin çağruları dinlememişti. Eilabaun'un halkı köy meydanında bir araya geldikten sonra askerler, köyün en

(641) كانت القرية تنتشر على قمة تل صخرى في الجهة الغربية من جبل اللخيل، وكانت مساحة البلدة تقدر بـ 60560 دونماً والأراضي المزروعة تقدر بـ 30397، أما عدد سكانها عام 1945؛ فيبلغ 3710. وبلغ عدد المنازل لعام 1931، 559 (وتشمل أربع بيوت الجوار)، وكانت 21191 دونماً مخصصة للحبوب و 1206 مروية. وفي القرية 27 عشيرة وكل عشيرة تملك بين 200 إلى 300 رأس من الغنم. بالإضافة إلى المدرسة الابتدائية..

Hebron dağlarının batı kesiminde kayalık bir tepenin üzerinde bulunan bir köydür. Köyün alanı 60560 dönümdür. Ekili alan 30,397 dönümdür. 1945'teki nüfusu 3710 olarak tahmin edilmektedir. 1931'de hane sayısı 559 ve içinde dört harabe Tahıl için 21.191 dönüm tahsis edilmiş ve 1206 sulanan vardır. Köyde 27 kabile vardı ve bir ilkokula ek olarak her kabile 200 ila 300 baş koyuna sahipti...

(642) السعدي، مجازر، ص 64.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

iyi gençliğinden 18 genci seçtiler. 6'sını canlı kalkan olarak kullandılar ve ordunun önünde askeri bir araç kullanmaya zorladılar. Bu gençler ordudan kaçıp kaçınılmaz ölümden canlarını kurtarmışlardır. Ancak köyde kalan 12 gencin üzerine ateş açıl ve her 3 genci farklı farklı yerlerde öldürmüşlerdir.

Birleşmiş Milletler olanları öğrendiğinde, Eilabun halkının geri dönmesine izin vermek için arabuluculuk yaptı. Eilabun mültecilerinin geri dönmelerine izin verme kararını bildirmek için köye bir elçi göndererek geri dönüş süreci başladı ve geri dönme süreci birkaç ay sürdü. Birkaç kişi tutuklandı ve sürgüne gönderdiler. Kalan halk ise köye geri döndü. Şehitlerini gömdüler, köyü yeniden inşa ettiler ve tekrar hayata döndüler⁶⁴³.

31. **Hula köyünün katliamı**:30 Ekim 1948'de İsrail ordusunun "Carmeli Tugayı" Hulaköyünü işgal etti. Köyde kalan yaklaşık 70 Filistinli sivil topladı ve onları öldürdü.

32.**Mavasi Arapların katliamı**⁶⁴⁴:2/11/1948'de, İsrail işgal kuvvetleri, Al-Mawasi'den 16 genç Arap'ı Arap Kurtuluş Ordusu ile işbirliği yaptıkları için tutukladı ve olay yerinde öldürdü.

33. **Majd el-Krum katliamı**⁶⁴⁵:Silahlı Siyonist örgütler, köyü 29/10/1948'de ele geçirdi ve halkın bazılarını yerinden etti. Aynı yere 1949'da bir yerleşim kurdu.

(643) موریس، طرد الفلسطينيين، ص 211-212.

(644) عربالمواسیهبإحدبالقبائلالعربيةالفلسطينية،كانتتمناز لهمتنتشر فيكلمنقضاء عكاوقضاءطبريةوقضاءصفد.

(645) مجدالکرومتعني "برجالعنف" بالکنعانية،وکاناسمها "الشاغور". تدمجهامعالبعنةودیرالأسد،وفیسنة 2009 تمفکالدمج. تقعبالشمالالشرقیمنمدینةعکا،وتبعدها 16 کم. وترتفع 220 معنسطحالبحر. وتبلغمساحةأراضيها 20042 دونماًتشتهر القریةبالعنبوالزیتون،أضيفتالکرومإلجزئهاالأول..

Majd el-Krum, Canaanizm'de "şiddet kulesi" anlamına geliyor ve buna "chagor" deniyordu. Al-Annna ve Esad Manastırı ile birleştirildi. 2009 yılında birleşme bozuldu. 16 km uzaklıktaki Acre şehrinin kuzeydoğusunda yer almaktadır. Deniz seviyesinden 220 metre



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

5/11/1948'de bir IDF kuvveti Majd al-Krum köyüne girdi. Silah arama bahanesiyle köy halkını meydanda topladılar ve 8 kişiyi idam ettiler⁶⁴⁶.

34. **Umm al-Şuf köyü katliamı**⁶⁴⁷:30 Aralık 1948'de, bir Etzel birimi Umm al-Şuf köyünde bir mülteci konvoyunu aradı. Bir tabanca ve bir silah buldu. Bu sebepten dolayı rastgele seçilen yedi genci idam ettiler.

35 - **Safsaf Köyü katliamı**⁶⁴⁸:"Hiram" Siyonist operasyonunun bir parçası olarak, "Shiva Tugayı" zırhlı araçlarla köye girdi. Kurtuluş Ordusu'nun gruplarının ve köylülerin direnişinden sonra, Siyonist çeteler köyü kontrol etti.

Haganah Genelkurmay Başkanı'na (Yisrail Galili) göre, Siyonist askerler tarafından işlenen suçların bir listesini şu şekilde hazırlandı: 30 Aralık 1948'de köye girdiler. 52 kişi iiple bağlanıp kuyuya atıldı ve daha sonra ateş açıldı. 10 kadın ağlamalarına ve merhamet dilemelerine rağmen öldürüldü. 14 yaşındaki bir kıza tecavüz edilip dört kadın öldürüldü. Köyde kalanlar Siyonist çetelerin köyü üç taraftan sardığını söylediler. Köy kontrol altına alındıktan sonra köylüler toplandı ve dört kızıldılar⁶⁴⁹.

yüksektedir. Arazi alanı 20.042 dönüm olup, köy üzümleri ve zeytinleri ile meşhurdur. Arazilerin önemli kısımlarında üzüm bağları vardır.

⁽⁶⁴⁶⁾ Mوریس، طرد الفلسطينيين، ص210.

⁽⁶⁴⁷⁾ أمال شوف: قرية عربية فلسطينية في قضاء " حيفا " كان عدد سكانها 480 نسمة.

⁽⁶⁴⁸⁾ الصفا فقريّة عربية فلسطينية، تقف قضاء صفا. عدد سكانها عام 1945 كان 910. فيها 124 منزلاً. عام 1945 كان مجموعها 2586 دونماً مخصصة للحبوب، و769 دونماً مروية أو مستخدمة كبساتين. فيها مدرستة ومسجد وبعض بنايات المياه.

Safsaf, Safad ilçesinde bulunan bir Filistinli Arap köyüdür. 1945'te nüfusu 910'du ve 124 evi vardı. 1945'te 2586 dönüm tahıllara tahsis edilmiş, 769 dönüm sulanan ya da meyve bahçesi olarak kullanılırdı. Bir okulu, bir camisi ve bazı su kaynakları vardır.

⁽⁶⁴⁹⁾ Mوریس، طرد الفلسطينيين، ص212.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

36. **Giz katliamı**⁶⁵⁰: Köy tarafından birinci saldırı ve ikinci saldırı sırasında işgal edildi. Bu köyün ve çevresindeki köylerin direnişinden dolayı Siyonist işgali başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 28 Mayıs'ta "Ben Nun" planı çerçevesinde tekrar Siyonist saldırısı gerçekleşmiştir. Siyonist Şefa Tugayı köyü kontrol altına almıştır. 31 Aralık 1948'de Siyonist çeteler Giz köyünü tam olarak kontrol altına aldı ve bir katliam gerçekleştirdi. Köyden bir kadın ve bir çocuk da dahil olmak üzere 13 kişi öldürüldü.

37. **WadiShubash katliamı**: Bu katliamda onlarca kişi ölmüştür. Bu katliam İsrail kuvvetlerinin öncülüğünü yapan bakan RahbanZeifi liderliğinde gerçekleşmiştir. Bu kişi daha sonra ikinci başkaldırıda öldürülmüştür.

38. **Yazur Katliamı**: Siyonistler, Yafa'nın 5 km güneydoğusunda bulunan Yazur köyüne tekrar tekrar saldırılarını yoğunlaştırdılar. Kudüs / Tel Aviv yolundaki İsrail konvoyları, köy ve sakinlerine defalarca ateş açıp ve bombalar yağdırdılar. Haganah hareket memuru YigalYadin, Palmah komutanına (YigalAlon) köye karşı askeri bir operasyon yapmalarını ve mümkün olduğunca çabuk bir şekilde evleri havaya uçurup sakinlerini öldürmelerini emretti. Buna göre, Palmah birimleri ve Giv'ati Tugayı, silahsız Filistinlilerin evlerini ve otobüslerini işgal etmek için bir dizi terörist operasyon düzenledi. Siyonist çeteler, mayınların İsrail devriyesinde patlamasından 30 gün sonra, 22 Ocak 1949'da terör eylemleriyle sonuçlandı. İzhak Rabin (Palmah Operasyon Subayı), şafakta köyün üzerine ani ve kapsamlı bir saldırı düzenledi. Köye yapılan saldırı, çoğu uyurken ölen 15 Filistinli köy sakininin ölümüyle sonuçlandı. Yazur katliamının önemi, İsrail'in yönetici seçkinleri arasında birçok "ılımlı" kişinin bu suçta yer almasıdır. Ayrıca saldırının zamanlaması devletin

⁽⁶⁵⁰⁾ تقع ضمن قضاء الرملة، وكان عدد سكانها قبل المذبحة والتهجير (عام 1945) نحو 550 نسمة، و عام 1945 كان مجموعها 6525 دونماً مخصصة للحبوب، و 36 دونماً مروية، وبساتين، وجزء من الأرض مشجرت بالغابات، وفيها مدرسة ابتدائية ومسجد ومجموعه عتداكين.

Ramla kazası içinde bulunur ve nüfusu katliamı ve yer değiştirme öncesinde (1945 yılında) yaklaşık 550 kişiydi. 1945 yılında hububat için ayrılmış alan 6525 dönümdü. 36 dönüm sulanmalı ve meyve bahçeleri ve arazinin bir parçası ormanlık alanı idi, bir ilkokul, cami ve birkaç dükkan vardı.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kurulmasından sonra olmasdır. Bu katliamın detayları ancak sadece 1981'de ortaya çıkmıştır⁶⁵¹.

Sonuç

- Siyonist çeteler tarafından 1948'de işlenen katliamların sayısı, (açıklanmayan ve bilinmeyen katliamların dışında) 38'den daha fazladır.

- Siyonist katliamları 1948 yılına yoğunlaşmıştır. Daha sonra Nakbe yılı ya da Filistin Holokost'u olarak adlandırıldı. Bu katliamların çoğu aynı yılda nisan ayında gerçekleşmiştir.

- DeirYassin katliamı, Siyonist katliamlar arasında en şiddetli olanı ve en bilinenidir. Siyonistlerin Filistinli Arap sivillere karşı katliamlarını sürdürmelerine yardımcı olan birçok olayla sonuçlanmıştır.

- Dawaimeh katliamı mağdurlar açısından en büyüğüdü, ancak DeirYassinkatliamı kadar bilinmemektedir.

- Siyonist çeteler, birçok katliamı aynı zamanda gerçekleştirmişlerdir.

- Siyonist örgütler ve çeteler, tasfiyeye ve değiştirmeye dayalı yeni bir gerçeklik yaratmak amacıyla; etnik temizlik, nüfusun yerinden edilmesi ve Filistin şehirlerinin ve köylerinin nüfusunun boşaltılması amacıyla çeşitli silahlar, araçlar ve yakma yöntemleri kullanmıştır.

(651) السعدي، مجازر، ص47..



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

KAYNAKÇA

- التوراة: سفر يوشع، الإصحاح الثامن.
- الخالدي، وليد: دير ياسين، بيروت، مؤسسة الدراسات الفلسطينية 1998م، ص 98.
- الراوي: الحاج ذيب الشريف 75 سنة، تاريخ اللقاء 2007/3/1 م، مكان اللقاء بيت - الدباغ، مصطفى مراد (ت: 1409 هـ / 1989 م): "بلادنا فلسطين"، منشور ائدار الطليعة لبنان، ط 1، 1965 م.
- الرواي فيمخيمر فح، نقلا عن: العاور، صلاح:
الانتهاكات الصهيونية والصمود الفلسطيني، قراءة في الذاكرة الفلسطينية، مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات - فلسطين، عدد 17، 2009 م.
- الراوي: الأستاذ عايشيونس 73 عاما، مدرستقا عدو خطييمسجدور جلاصلاح، تاريخ اللقاء: 2227 / 8 / 8 م، مكان اللقاء: ديوانه فيمخيمر بربر فح.
- أبو ستة، سلمان: حقا لعوده مقدسو قانونيوميكن، بيروت والمؤسسة العربية للدراسات والنشر، عام 1998 م.
- سرطاوي، عليمحمد: مذبح الأبرياء في قرية دير ياسين، مجلة الرسالة، العدد رقم 775، 10 مايو 1948 م.
- السعدي، غازي: مجازرو ممارسات 1936-1983 م، دار الجليل للنشر - عمان، ط 1، 1985 م.
- شاكرا، محمود محمد: جمهوره مقالات الأستاذ محمود محمد شاكرا، جمعها وقرأها وقدم لها:
الدكتور عادل سليمان جمال، مكتبة الخانجي، القاهرة - جمهورية مصر العربية، الطبعة: الأولى، 2003 م.
- الطنطورة (تحقيق حول مذبحه منسية)، الكرمل، العدد رقم 63، 1 أبريل 2000 م.
- العارف، عارف: مأساة دير ياسين، العربي، العدد 77، 1 أبريل 1965 م.
- علي، ياسر: المجازر الإسرائيلية بحق الشعب الفلسطيني، مركز الزيتونة - بيروت، ط 1، 2009 م.
- الكلوت، حمدي: من دير ياسين إلى الناصر اوشاتيا لاختلاف أسلوب المذابح والهدف واحد، مجلة الدوحة، العدد رقم 11، 1 نوفمبر 1982 م.
- موريس، بني: طرد الفلسطينيين ولادة مشكلة اللاجئين، ترجمة دار الجيل، الأردن، دار الجيل، 1992 م.
- 70 عامًا على مجزرة العصابات الصهيونية في فيندقسيمير اميسفيا القدس: صحيفة الحياة، 2018/1/6 م، العدد 7964.
- صحيفة هعولامهزيه (هذا العالم) 15 / 5 / 1966 م.

Alleged burning of 28 Arabs alive. F. N. DAG13/3.3.1.10 .-

http://www.aljazeera.net/specialfiles/pages/d26b2a50-b09c-44da-ac50-96c8cfd5d748. المجازر الإسرائيلية بحق الشعب الفلسطيني

.http://www.dontforget.alnomrosi.net/Tantora.html .



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Enerji Arz Güvenliğinin Temininde Özel Askeri Şirketlerin Rolü

Latif Onur KOŞU⁶⁵²

ÖZ

Dünya liderliği ile enerji kaynaklarına hâkim olmak arasındaki doğrudan ilişki geçtiğimiz asır boyunca Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Vietnam Savaşı, Arap-İsrail Savaşları, Süveyş Krizi, Birinci ve İkinci Körfez Harekatları gibi sonu çatışmaya varabilen krizlere neden olmuştur. Bu krizlerin bir yerinde muhakkak enerji kaynaklarına hâkim olma arzusu/mecburiyeti yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce başlayan enerji güvenliği tartışmaları günümüzde kapsam olarak potansiyel enerji kaynağının tükenme ihtimalinden ziyade var olan kaynağa ulaşamamayı güvenlik riski olarak ifade eden bir kavrama dönüşmüştür. Enerji arz güvenliği de bu açıdan bakıldığında iktisadi, siyasi, jeopolitik, jeostratejik ve askeri boyutları olan çok yönlü bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın sahip olduğu kapsam ve katmanların çeşitliliği ve tüm boyutlarının birbiri ile etkileşim içerisinde olması enerji arz güvenliğinin temininde kullanılan enstrümanların da çeşitlenmesine neden olmaktadır. Özel askeri şirketler de bu noktada enerji bağımlısı güçlü devletlerin enerjiye kesintisiz ulaşımını sağlayacak yeni vekilleri olarak ön plana çıkmaktadır. Özel askeri endüstri gücün ekonomik, askeri, siyasi, sosyal ve teknolojik unsurları ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkiler askeri harekatlara yönelik kamuoyu algılarının değişmesiyle birleşerek zamanın neoliberal ruhuna uygun bir şekilde vücuda

⁶⁵² Giresun üniversitesi, Espiye MYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü. E-posta: onur.kosu@giresun.edu.tr



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

gelmiştir. Yapısı itibarıyla bir neden değil, sonuç olan özel askeri şirketler en geniş kullanım alanını enerji arz güvenliğinin temini zemininde enerji havzalarında bulmuştur. Bu çalışmada özel askeri şirketlerin enerji arz güvenliğinin teminindeki rolünün Irak Harekatı örneği üzerinden ekonomi politik bir tahlili yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Özel Askeri şirketler, Savaş Müteahhitleri, Neoliberal Askeri Yapılanmalar, Güvenlik Sektörü

1.GİRİŞ

Sanayi inkılabı ile üretimde makinalaşmanın sağlanması devletler arasındaki güç mücadelesini hammaddelere dolaysız olarak ulaştırmaktan enerjiye kaynaklarına dolaysız ulaşmaya kaydırmış ve kömür çağı denilebilecek bir süreç bu vesileyle başlamıştır. On dokuzuncu asra gelindiğinde ise petrol bulunmuş ve bulunan bu yeni yakıt asrın sonlarına doğru makinalarda kullanılmaya başlanmıştır. Yirminci asrın ilk yarısında meydana gelen dünya savaşları ile kömür çağından petrol çağına geçişin sancuları yaşanmıştır.

Dünya liderliği ile enerji kaynaklarına hâkim olmak arasındaki doğrudan ilişki geçtiğimiz asır boyunca sonu çatışmaya varabilen krizlere neden olmuştur. Bu krizlerin bir yerinde muhakkak enerji kaynaklarına hâkim olma arzusu/mecburiyeti yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce başlayan enerji güvenliği tartışmaları günümüzde neredeyse sadece fosil yakıtları ifade eden ve kapsam olarak potansiyel enerji kaynağının tükenme ihtimalinden ziyade var olan kaynağa ulaşamamayı bir güvenlik riski olarak ifade eden bir kavrama dönüşmüştür. Bu çalışmada enerji güvenliği kavramı izah edildikten sonra enerji arzını enerji talep eden ülkeler açısından güvenli hale getirecek politikaların yapılmasında ekonomik bir aktör olarak özel askeri şirketlerin kullanımının ekonomi politik bir analizi yapılacaktır.

2.ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ

Bu bölümde enerji arz güvenliği ile ilgili kavramsal çerçeve ortaya konulacak ve konunun tarihsel süreç içerisindeki seyri açıklanacaktır.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

2.1. Tanım ve Temel Kavramlar

Enerji güvenliği kavramı, üzerinde fikir birliğine varılamamış, konunun çok boyutlu olmasından dolayı farklı disiplinlerin farklı şekillerde ele aldığı, tanımlanması zor ve muğlak kalmış bir kavramdır. Kavramın ortaya çıkışından bugüne tanım değiştiği gibi tanımlayanın odak noktası da buna etki etmiştir. Enerji güvenliğinin ekonomik, politik, sosyal, askeri ve çevresel boyutlarına istinaden yapılagelmiş muhtelif tanımlamalar olsa da bunları temelde iki ana eksenle ele almak olasıdır. Bu yaklaşımlardan biriyenerji/ekonomi diğeri de siyasi/güvenlik temellidir. Örnek vermek gerekirse; enerji fiyatlarındaki şokların yarattığı maliyet artışları ile bunun makroekonomik etkileri bir iktisatçı için incelenmesi gereken olgu iken meselenin siyasi/güvenlik boyutunda aynı şokun 1973 petrol krizinde olduğu gibi siyasi neden ve sonuçları ile buna karşı geliştirilecek yaptırım ve önlemler ön plana çıkmaktadır.

Enerji güvenliğine ekonomi odaklı yaklaşım, Uluslararası Enerji Ajansı-IEA'nın tanımına göre enerji kaynaklarının makul bir fiyattan kesintisiz bir şekilde ulaşılabilirliğini ifade etmektedir. Ekonomik büyüme ve performansın devamlılığının sağlanması için yeterli miktarda enerji arzının makul ve istikrarlı fiyatlarla sağlanması şeklinde yapılmış bir tanımlama da konunun iktisadi boyutuna ilişkindir.⁶⁵³Bu yaklaşımda fiyat istikrarı ve arz çeşitliliğinin hassas unsurlar olarak öne çıktığı görülmektedir. İktisadi yaklaşımın uzun ve kısa vadeli olmak üzere iki boyutu vardır. Uzun vadede enerji güvenliği enerji arzını ekonomik gelişim ve ihtiyaçlara uygun hale getirmek üzere yapılan yatırımlar anlamına gelirken kısa vadedeki tanımı ise arz talep dengesindeki ani şoklara karşı hızlı biçimde cevap verebilme yeteneğini ifade etmektedir.⁶⁵⁴ Ekonomik yaklaşımda taşınan risk, piyasa mekanizması içinde ekonomik aktörlerin davranışlarının önceden öngörülemesliğinden kaynaklanmaktadır. Piyasadaki bu belirsizlik ortamı ise görünmeyen el vasıtasıyla piyasa

⁶⁵³MitatÇelikpala, “Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s.85.

⁶⁵⁴ Hakan Sencer Peker, “Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği ve Ölçülmesi: Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Endeksine Yönelik Bir Uygulama”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2015, s,766.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

şartları içerisinde giderilememektedir. Böylece enerji güvenliğine siyasi/güvenlik odaklı daha geniş bir açıdan yaklaşmak mecburiyet arz etmektedir. Enerji güvenliği tanımı günümüzde ağırlıklı olarak petrolün kesintisiz akışının sağlanması ve çeşitlendirmeyi aşan bir içeriğe kavuşmuştur.

Enerji güvenliğine siyasi/güvenlik odaklı yaklaşım, küresel ekonomiyi besleyen enerji altyapısının tamamının güvenliğini içeren kapsamlı bir içeriğe sahiptir ve enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü tehdide karşı fiziki ve siber olarak korunması anlamını içermektedir. Bu çerçevede denizlerdeki petrol ve doğal gaz platformlarından petrol/doğal gaz taşımada kullanılan boru hatlarının korunmasına, petrol ve doğal gaz tankerleri ile bunların izledikleri rotaların güvenliğinden rafineri/depolama tesislerinin korunmasına dek geniş bir yelpazede, çok boyutlu, çok katmanlı ve kapsamlıdır. Ayrıca, gelişen iletişim teknolojisi ile enerji sektörünün teknoloji yoğun karakteri, sanal faktörleri de enerji güvenliğinin unsurlarından biri haline getirmiştir. Böylece, enerji güvenliği konusu bütün boyutlarıyla, özellikle de kritik enerji altyapısının güvenliği bağlamında tüm altyapının işleyişinin sağlanması adına yüzyılımızın öncelikli konusu olarak ön plana çıkmıştır.⁶⁵⁵

Görüldüğü gibi, enerji güvenliğini etkileyen birden çok değişkenden dolayı kavram iktisadi ve siyasi açılardan farklı ancak birbirini tamamlayan yaklaşımlarla tanımlanmıştır. Gerek enerji/ekonomi gerekse siyasi/güvenlik odaklı yaklaşımları içeren bir tanımlama, yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla ve adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi şeklinde yapılabilir.⁶⁵⁶ Bu şekilde yapılan geniş tanımlama, literatürde 4A olarak bilinen enerji kaynağının mevcudiyeti (Availability), ulaşılabilirliği (Accessibility), hesaplılık/ekonomiklik (Affordability) ve sürdürülebilirliği (Acceptability/Sustainability)

⁶⁵⁵Çelikpala, s.85.

⁶⁵⁶Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği”, **Journal Of Yaşar University**, Cilt:26, No:7, 2012, S.4386.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

şeklindeki dört ana faktör üzerine inşa edilmektedir. Bu dört temel unsurun varlığı, enerji arz güvenliğini sağlamaktadır.⁶⁵⁷

Sayılan faktörlerden ilki olan mevcudiyet, talep yönlü bir kavramdır ve enerji kaynağının talep edildiğinde var olup olmadığını ifade eder.⁶⁵⁸ Buradaki var olma durumu, kaynağın arz edilebilir, bir başka deyişle ulaşılabilir halde olmasını ifade eder. Dolayısıyla önemli olan enerji kaynağına sahip olmak değil onu piyasaya arz edebilme gücüdür.⁶⁵⁹ Anlaşılacağı üzere mevcudiyet, tüketicinin ihtiyacı olan enerjiye ulaşabilmesi anlamına gelmekle birlikte, ticarî, ekonomik, siyasi, stratejik vb. hangi nedenle olursa olsun, enerji arz ve talep eden tarafların üzerinde anlaşığı bir piyasa sistemini gerektirmektedir. Burada önemli bir nokta, piyasanın işlemesi için tarafların karşılıklı bağımlılığıdır. Ancak oyuncuların birbirleri karşısında sahip olduğu üstünlük ve zayıflıklar piyasanın ne şekilde işleyeceğini belirlediği için görünmeyen elden bahsetmek yine mümkün gözükmemektedir.⁶⁶⁰

Ulaşılabilirlik ise iki yönlü bir kavram olmakla hem rezerv veya kaynağa olan mesafeyi hem de tedarik edilen enerjiye ulaşımın kesintisiz olmasını kapsamaktadır. İletim için boru hatlarının inşası ve bunların güvenliğinin sağlanması veya özellikle Hürmüz ve Babülmendep Boğazları, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi ve Kızıldeniz gibi dar deniz yollarının ulaşımına açık ve güvenli olmasının sağlanması bu kapsamda değerlendirilebilir. Olası kriz dönemlerinin yaratacağı etkiyi minimize etmek için enerji kaynaklarının ve enerji üretim, iletim ve dağıtım kanallarının çeşitlendirilmesi de ulaşılabilirlik kavramının alt unsurlarındandır.

Hesaplılık/Ekonomiklik kavramı, konunun tamamen iktisadi boyutu ile ilişkilidir ve ekonomik bir unsur olarak enerji kaynağı rezervinin üretici açısından yatırım ve üretim maliyetini karşılayacak derecede kârlı olmasını; tüketici açısından ise enerji fiyatlarının, tüketicinin gelirine göre makul fiyatlarda olmasını ifade etmektedir. Bu anlamda

⁶⁵⁷Leman Erdal ve Etem Karakaya, “Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasive Coğrafi Faktörler”, **U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt 31, No1, 2012, s.111.

⁶⁵⁸Çelikpala, s.85.

⁶⁵⁹ Peker, s.767.

⁶⁶⁰ Erdal ve Karakaya, s.112.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

hesaplılık/ekonomiklik kavramı, tüketici ülkeler açısından enerji arzının güvenilir, yeterli ve makul fiyatlarla olması anlamına gelmektedir. Güvenilir ve yeterli arzdan kasıt, küresel ekonominin ihtiyacını bir bütün olarak karşılayan kesintisiz arzdır. Makul fiyat, enerjiyi tüketenler ve üretenler açısından farklı algılandığından daha muğlâk bir ifadedir. Talep yönüyle bakıldığında, makul fiyat, bir birim enerjinin marjinal maliyetinin marjinal faydasından düşük olması durumunu ifade etmektedir. Bu noktada enerji talep eden taraf, farklı alternatifler arasında rasyonel bir seçim yapabilecektir.⁶⁶¹Piyanın belirlediği arz/talep dengesine dayalı fiyat, genel olarak maliyet temelli olduğundan her iki tarafa doğru da yön değiştirebilir.

Enerji güvenliğinin arz yönüyle, daha da önemlisi tüketici ülkelerin iç piyasa tedariki ile karşılaştırıldığında, büyük çaplı bir kesinti, uzun vadeli bir güvenlik problemi olan petrol kriziyle eş değerdedir. Enerji fiyatlarının krizler ve spekülâtif nedenlerle dalgalanması, ülkelerin ekonomik kayıplara, sosyal zararlara, hatta siyasî istikrarsızlığa maruz kalmasına neden olabilmektedir.⁶⁶²Bu da bizi son faktör olan sürdürülebilirliğe götürmektedir. Sürdürülebilirlik, enerji tedarikinde devamlılık gibi çok genel bir tabirle ifade edilebilir. Bu anlamda talep edilen enerjiye minimum süre içerisinde ve herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmaksızın ulaşılabilmesi gerekmektedir. Enerji arzındaki kesintinin ekonomik, politik ve sosyal etkileri dolayısıyla sürdürülebilirlik kavramı çok büyük oranda negatif dışsallığa sahiptir.

Enerji güvenliği konusuna bu şekilde daha geniş bir perspektiften bakıldığında, politikanın merkezindeki güç ile ekonominin merkezindeki refah konularının kesişimi olarak görülebileceği açıktır. Ekonomik alanda bir aktör diğerine üstünlük kurduğunda bu ekonomik güçsiyasallaşır. Siyasallaşan bu güçdiğer aktörlerin siyasî ve ekonomik politikalarını kendi çıkarlarına uygun şekilde değiştirmeye çalışır. Dolayısıyla modern ekonominin politik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira devletlerin salt siyasal aktör olduğu yönündeki realist düşünce yerini çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütlerin de aktör olarak kabul

⁶⁶¹Çelikpala, s.86.

⁶⁶²Erdal ve Karakaya, s.113.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

edildiği kompleks karşılıklı bağımlılık kavramına bırakmıştır.⁶⁶³Çünkü tıpkı devletler gibi şirketler ve diğer organizasyonlar da aktörler üzerinde kontrol kurma amacındadır. Bu noktada hükümet ve piyasa ekonomisi arasındaki ilişkinin uluslararası boyutu uluslararası ekonomi politiğin merkezini oluşturmaktadır. Bu kapsamda düşünüldüğünde enerji güvenliği konusunun da ekonomik olduğu kadar politik bir konu olduğu açıktır⁶⁶⁴ ve enerji piyasalarını yönlendiren politikaların üst düzeyde siyasi olduğu ve modern ekonomik organizasyonunun merkezinde yer alan unsurlardan biri olduğu ifade edilebilir. Çünkü sadece ekonomik veya teknolojik etkenler değil, siyasi güçler de petrol, doğal gaz ve elektrik piyasasındaki sonuçları belirleme eğilimindedir. Enerji kaynakları ve enerji güvenliği sosyal, kültürel politik, ekonomik ve askeri gibi tüm güvenlik konularıyla yakından ilişkilidir.⁶⁶⁵

2.2. Tarihsel Süreç

Enerji güvenliği kavramı, tüketici ve transit ülkeler için arz güvenliği; üretici ülkeler için ise talep güvenliği olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde tüm uluslararası sistemi etkileyen bu kavramların doğuşu, dönemin Birleşik Krallık Donanma Bakanı olan Winston Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, 1911 yılında, Kraliyet Donanması'nı kendi ülkesinde bulunan zengin kömür yataklarına rağmen başka ülkelerde bulunan petrole bağımlı kılması, yani kömür yerine petrole dayalı gemilerden oluşan bir donanmaya dönüştürme yönünde aldığı son derece stratejik bir kararla olmuştur. Bu kararın altında yatan sebebinse Kraliyet Donanması'nı o dönemdeki rakibi olan Almanya'ya karşı daha hızlı, daha kuvvetli ve daha yüksek ateş gücüne sahip kılarak deniz, dolayısıyla dünya hakimiyetini sağlayabilmek olduğu ifade edilebilir. Bu kararla birlikte Ortadoğu ve Hazar Bölgesi jeopolitik ve jeostratejik olarak halen devam eden muazzam bir çıkar çatışmasının alanı haline

⁶⁶³ Arzu Al, "Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi", **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 1, 2015, s.146.

⁶⁶⁴ Şöhret, S.560.

⁶⁶⁵ Davut Ateş ve Gülizar Samur Gökmen, "Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, No: 1, 2013, s. 63.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

getirmiştir.⁶⁶⁶ Aynı dönemde, 1914 ila 1920 yılları arasında ABD’de meydana gelen bir diğer dönüşüm ise Fordist üretim devrimidir ki etkilerini sadece enerji ve sınai üretim alanlarında değil ekonomik yapılanmadan sosyolojik yapıya hatta askeri sistemlere kadar neredeyse tüm kurumlarda göstererek deyim yerindeyse ikinci bir sanayi inkılabı niteliğinde olmuştur.

1960 yılında uluslararası enerji piyasalarında dönüm noktası sayılan önemli bir gelişme yaşanmıştır. Petrol sahası işletmecisi şirketlerinin oluşturmuş olduğu fiyat karteline karşı dünya petrol ihracatının %80’nini kontrol eden Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt yönetim merkezi Viyana’da olan OPEC’i (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) kurmuşlardır. Sonraki dönemlerde OPEC’e Katar, Endonezya, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir ve Nijeryada katılmıştır. OPEC’ in jeopolitik olarak ilk hamlesi 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı sırasında Batı ülkelerine petrol ihracatını durdurması olmuştur. Bu durum uluslararası enerji piyasalarında ciddi dalgalanmalara yol açmıştır. Benzer şekilde 1973 yılında yaşanan Yom Kippur Savaşı’ndan sonra da OAPEC üyesi ülkeler Batılı ülkelere petrol ambargosu uygulamış ve petrol satış fiyatını dört katına çıkararak bu çok önemli enerji kaynağını bir silah olarak kullanmışlardır.⁶⁶⁷ Bu hamle karşısında İsrail, Birleşmiş Milletler’in arabuluculuğunu kabul etmek suretiyle geri adım atmak durumunda kalmıştır.⁶⁶⁸

Petrol Krizi olarak adlandırılan bu süreçte, petrolün stratejik bir enstrüman olarak nasıl kullanılabileceğini belirleyecek mekanizma olan Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (*Organization of ArabPetroleumExportingCountries-OAPEC*) oldukça etkindir. OPEC üyesi ülkelerin 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı’na karşı beklenen politik desteği vermemeleri üzerine Suudi Arabistan, Libya ve Kuveyt tarafından 1968 yılında kurulan OAPEC; özellikle Kaddafi’nin darbeyle Libya iktidarını ele geçirmesiyle birlikte radikalleşerek petrolü politik bir güç aracı olarak kullanma siyasetini benimsemiştir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶Çelikpala, s. 79.

⁶⁶⁷Sevim, s.4383.

⁶⁶⁸ Kemal Olçar, “Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi” **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 6, Sayı 11, s. 113.

⁶⁶⁹Çelikpala, s.80.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Yukarıda da değinilen Ramazan veya Yom Kippur Savaşı BM'nin baskılarıyla sonlandırılrsa da Arap dünyası, yükselen milliyetçilik akımının da etkisiyle elindeki tek araç olan petrolü, savaşa ticari ve ekonomi bir kulvarda devam etmek üzere kullanıma sokmuştur. Sonuçta dünya ekonomisi, 1973-74'te ham petrol fiyatlarının tek yanlı biçimde ve büyük oranda artmasıyla ağır bir durgunluğa girdi. Bu çerçevede, çoğunluğu OECD üyesi ülkeler olan gelişmiş Batılı ülkeler, 1973 Arap petrol ambargosu benzeri gelişmelere karşı güvenliklerini sağlamak amacıyla IEA'yı (International Energy Agency) kurdular. Ajans'ın kurulmasının nedeni enerji arzında yaşanan aksamalardan doğrudan etkilenen ülkeler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, ortak enerji politikalarının geliştirilerek uygulanmasını teşvik etmek, petrolün üretici ülkeler tarafından tüketicilere yönelik bir silah olarak yeniden kullanılmasının önüne geçmektir.⁶⁷⁰ Batı Avrupa ülkeleri petrole ve dolayısıyla Ortadoğu ülkelerine olan bağımlılıklarını azaltmak için, nükleer enerji santrallerine, yenilenebilir enerji kaynaklarına ve enerji yoğunluklarını azaltabilmek için enerji verimliliği projelerine yatırım yapmaya başlamışlardır. Kuzey denizinde offshore petrol üretiminin artmasıyla OPEC'in dünya petrolihracatındaki %80 oranındaki payı 1980'lerde %50'ye düşmüştür.⁶⁷¹ Bu durum Ortadoğu ülkelerinin petrol gelirlerinde önemli düşüşlere neden olmuştur.⁶⁷²

Enerji arzında kesintiler olması, 1973 petrol krizinde olduğu gibi ekonomik ve siyasi sisteme şok olarak yansıdığı için enerji arz güvenliği, uluslararası güç mücadelelerinde üstünde en çok durulan faktörlerden biri haline gelmiştir. Uluslararası sistemin küresel ve bölgesel aktörleri enerji arz güvenliğini sağlamak için hem enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafyayı hem bu kaynakların üretimini hem de bu enerji kaynaklarının uluslararası

⁶⁷⁰Çelikpala, s.81.

⁶⁷¹ IEA kuruluş maksadına başarılı bir şekilde hizmet ettiği görülmektedir. Yerel petrol üretimini artırmak, enerji verimliliği sağlamak ve enerji kaynaklarını çeşitlendirmek üzere kurulan bu örgütün politikaları ve koordinesinde alınan önlemler neticesinde OECD'nin net enerji talebinin %50 oranında azalması sağlanmıştır. Azalan bu taleple birlikte üretici ülkelerin artan petrol üretimleri petrol piyasasında bir arz fazlası oluşturarak 1986 yılında petrol fiyatlarının dibe vurmasına neden olmuştur. Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Çelikpala, s.75-99.

⁶⁷² Sevim, s.4384.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

pazarlara taşındığı güzergahları kontrol etmeye çalışmaktadırlar.⁶⁷³ Bu açıdan bakıldığında 1980’li yıllara damgasını vuran çatışma İran-İrak Savaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu savaşın görünürde sınır anlaşmazlığı, yani Şatt-ül-Arab’ın paylaşımı gibi sebeplerden kaynaklandığı ifade edilse de enerji kaynağı bölgesi ülkelerin birbirleri ile savaşması ve petrole yön vermede hegemonya mücadelesi olarak tanımlanabilir.⁶⁷⁴ Her ikisi de petrole dayalı bir kalkınma modeli benimsemiş ülkeler olan İran ve Irak, bu özelliklerinden dolayı petrol fiyatları karşısında kırılgan yapılarından dolayı oldukça zorlanmıştır. Netice olarak savaş sonunda savaşın görünürdeki nedeni olarak zikredilen Şatt-ül-Arab hattındaki sınırlarda herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte taraflar birbirlerinin petrol altyapılarına büyük zarar vermiş, özellikle İran’ın petrol altyapısı çok büyük zarar görmüş ve halen süren ambargolardan dolayı günümüzde de onarılamamış; az zarar gören tesisleri ise modernize edilememiştir. Irak ise savaş sonrasında silahlanma için aldığı borçları ödeyemeyince Kuveyt’i işgal ve ilhak ederek Birinci Körfez Harekatı’na sebebiyet vermiştir.⁶⁷⁵

Soğuk savaş sonrası dönemi ifade eden 1990’lı yıllarda yaşanan Kuveyt Krizi ve Körfez Harekatı gibi askeri ve çözülen SSCB yerine yeni yeni kurumsallaşma çabası içerisine girmeye çalışan eski Doğu Bloğu ve Sovyet ülkeleri ile bunların liberalizme entegrasyonu için dondurulan siyasi anlaşmazlıklar; Asya krizi ve azalan petrol arzından kaynaklanan yükselen petrol fiyatları gibi ekonomik; küreselleşme olgusunun ortaya çıkardığı yeni ticari ortam ve küresel ısınma gibi çevresel ve doğal faktörler özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren enerji güvenliği konusunu daha kapsamlı bir biçimde yeniden gündeme taşımıştır. Bu dönemden itibaren çeşitlendirme, rekabet ve arz güvenliği gibi hususlar önemini korumakla

⁶⁷³ Gökhan Özkan, “Enerji Arz Güvenliği ve “Yeni Büyük Oyun” Bağlamında Nabucco Projesi”, *Journal of Academic Studies* Yıl: 12, No: 45, 2010, s.32.

⁶⁷⁴ Mesut Şöhret, “Enerji Güvenliği’nin Ekonomi Politikası ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi”, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kocaeli, 2014, s.559

⁶⁷⁵ Şöhret, s.560



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

birlikte özellikle içerik ve çerçeve büyük ölçüde değişmeye ve enerji güvenliği tanımının yeni boyutlar kazandığı gözlenmektedir.⁶⁷⁶

Dolayısıyla Churchill'den günümüze, enerji güvenliğinin sadece petrole erişime dayalı bir olgu olmaktan çıktığı ve farklı boyutları da içeren bir tanım kazandığı görülmektedir. Bu çerçevede, yakın dönemde geleneksel kesintisiz petrol arzından doğal gaz dâhil olmak üzere muhtelif enerji kaynaklarının iletimini sağlayan kritik enerji altyapısının korunmasına, bio-enerji kaynaklarının durumundan yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine kadar ulaşan geniş bir yelpazede farklı unsurları önceleyen çok çeşitli tanımlara ulaşılmıştır. Bu bakış açısıyla, enerji güvenliğinin, ekonomik büyüme ve siyasi gücün korunması da dâhil olmak üzere çok çeşitli öncelikleri dikkate alan, enerjinin üretilmesi ve taşınmasını sağlayan kritik enerji altyapısının korunmasını da içeren şemsiye bir kavrama dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.⁶⁷⁷

3. ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİNDE ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLER

Soğuk Savaş dönemi boyunca, konvansiyonel bir savaş olası bir nükleer savaşın yaratabileceği yıkıma neden olabileceğinden dolayı çatışmalar blok liderlerinin doğrudan karşı karşıya gelmesi yerine üçüncü taraflar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çatışmayı sahada fiilen gerçekleştiren üçüncü taraflar çevreyi oluşturan müttefik ülkeler ile yerel güçler, paramiliter gruplar, terör örgütleri veya paralı askerlerden oluşan devlet dışı yapılar olabilmektedir. Soğuk savaş sonrası dönemde de vekiller ve motifler değişse dahi, enerji havzalarında vekaleten savaşların değişmediği bir gerçektir. Enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik yapılan ekopolitik hamlelerde, soğuk savaş sonrası dönemde bilhassa Birinci Körfez Harekatı'ndan itibaren merkez ülkeye güdümlü çevre ülkelerin çatışmasının yerine, bir tarafında kaynak sahibi zayıf devletler ile diğer tarafta muhtelif şekillerde karşımıza çıkan terör örgütleri ve özel askeri şirketlerin enerji kaynağı bağımlısı güçlü devletlerin yeni vekilleri olarak rol aldığı görülmektedir.

⁶⁷⁶Çelikpala, s.82.

⁶⁷⁷Çelikpala, s.82.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

3.1. Neoliberal Güvenlik Konsepti ve Özel Askeri Şirketleri Ortaya Çıkaran Faktörler

İkinci Dünya Savaşı sonrası ile SSCB ve Doğu Blokunun çözülmesi arasında geçen dönemi ifade eden soğuk savaş dönemi, iki bloğa ayrılan dünyada ABD ve SSCB etrafında oluşan güç temerküzüne dayanmaktadır. Bu güç temerküzü, temelde nükleer caydırıcılık olgusundan kaynaklanan hem konvansiyonel hem de nükleer silahlanma şeklinde gözlenmektedir. Zira konvansiyonel zayıflık çatışma riskini de beraberinde getireceğinden nükleer silahların kullanılması ihtimali vardır. Bu riski ortadan kaldırmak için Soğuk Savaş dönemi boyunca her iki kutbun başat aktörleri de birbirleri ile sıcak çatışmaya girmekten kaçınarak daha küçük aktörlerin muharebesini, yani vekalet savaşlarını kullanmışlardır.

Her ne kadar topyekûn savaş pratiği ortadan kalkarak NATO tarafından kabul edilen ve yapılan herhangi bir saldırıya nükleer düzeyde karşılık verilmesini öngören “kitlesel mukabele” doktrini yerini orantılı seviyede karşılık verilmesi esasına dayanan “esnek mukabele”ye bıraksa da⁶⁷⁸ ordu teşkilatlanmaları mevcut sermaye yoğun halini, bünyesindeki tüm ekonomik ve yönetsel sancılara rağmen Soğuk Savaş dönemi sonuna kadar muhafaza etmiştir.

Soğuk savaş döneminin son yirmi yılında, özellikle Vietnam Savaşı ile başlayarak batı kamuoyunda yükselen hareketlerle vatandaşlar, kendi vergileri ile finanse edilen ve kendi evlatlarının temel insan kaynağını oluşturduğu milli orduların, uygarlıklarına yönelik ontolojik bir tehdidin olmadığı durumlarda kullanılmasına muhalefet etmeye başlamışlardır. Esasında bu süreçte etkili olan unsurlar, konuya salt güvenlik temelli bir nazarla yaklaşıldığında gözden kaçabilecektir. Zira 1970’li yılların ilk yarısında yaşanan ekonomik birtakım gelişmelerin sonuçları, takip eden dönemdeki gerek iktisadi gerekse siyasi paradigma değişikliklerinin de nedenini teşkil edecektir.

BrettonWoods sisteminin çökmesi ve Petrol Krizi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Büyük Buhran’ın yaralarının sarıldığı koşullarda ortaya konan ancak İkinci Dünya Savaşı

⁶⁷⁸ Sami Eker, “Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği”, Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, s.39.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sonrasında uygulanabilen Keynesyen ekonomik model ve ilk kez 1914’de uygulanmasına karşın gelişimini İkinci Dünya Savaşıyla birlikte tamamlayan Fordist üretim modelinin getirdiği refah ekonomisi bu yeni durumları tolere edemezken yükselen yeni düşünce neoliberalizmdir.

Neoliberalizm, teorik kökenleri Adam Smith’in görünmeyen el metaforuna kadar uzanan ve esasında bireycilik temelli bir sav olan kendiliğinden düzen fikrinin tezahürlerinden biridir. Buna göre bireylerin kendi kişisel yararları için serbest mübadelede bulunarak, kendiliğinden ortak yararın da yaratılacağına inanılmaktadır. Kendiliğinden düzen, kural yönelimli bireylerin niyetlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan istikrarlı ve öngörülebilir ilişkilerden oluşmaktadır Yani bireyler önceden tasarlamamalarına veya niyet etmemelerine rağmen, kendi bireysel eylemleri, birtakım toplumsal sonuçlar doğurmaktadır. Bir taraftan bireyler rekabetçi piyasa içerisinde kendi çıkarlarını maksimize ederken, diğer yandan toplum için yaralı bir sonuç, yani kamusal yarar ortaya çıkmaktadır.⁶⁷⁹

Neoliberalizmle birlikte toplumların refahı, GATT gibi uluslararası ticareti düzenleyici antlaşmaların gelişmekte olan ülkeler lehine getirdiği himayeci ve ithal ikameci politikalar, gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ekonomilere kaynak aktarımı ve sosyal devlet anlayışı, yerini devletlerin iktisadi alanda sadece düzenleyici role sahip olarak, hatta onu da “görünmeyen el”e bırakarak, iktisadi ve siyasi sistemdeki rollerini uluslararası örgütlerin yanı sıra çok uluslu şirketlerle de paylaştığı yeni bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı ile birlikte uluslararası sistemin anarşik yapısının-özellikle ekonomik konularda karşılıklı bağımlılığın artmasından dolayı- uluslararası iş birliğini engelleyici nitelikte olamayacağı ileri sürülmüştür. Nitekim devletlerin, gücün askeri boyutundan ziyade ekonomik boyutuna önem vermeye başlamaları politika yapıcılarının iktisat ve güvenlik arasında alçak siyaset aleyhine geliştirdikleri durumu telafi ederek daha dengeli bir siyaset izlenmesini olanaklı kılmıştır.⁶⁸⁰ Bu sayede doğası gereği uluslararası olan kapitalizm yeniden bir dünya pazarı oluşturmuş,

⁶⁷⁹Bülent Evre, “Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 48, Sayı 4, Aralık 2015, s.9.

⁶⁸⁰Yücel Bozdağlıoğlu ve Çınar Özen, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004), s.69.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

hatta bu pazarın getirdiği diyalog ortamında kutuplar birbirine yaklaşmıştır. Yaratılan dünya pazarının sermaye ve malların herhangi bir sınırlamaya maruz kalmaksızın serbestçe dolaşımını öngörmesiyle ortaya çıkan sistem ise küreselleşmedir. Özellikle 1980'lerin başından itibaren uygulanan özelleştirme ve finansal deregulasyonlar yeni siyasi/sosyolojik değerlerle desteklenerek yeni bir yaşam tarzı ortaya konmuştur. Bu yeni yaşam tarzı ile toplum değil birey öne alınarak Fordizmin ileri derecede standartlaşmaya dayalı kitlesel üretim ve kitlesel tüketim anlayışı terk edilmiştir. Böylece tüketim ve bireysel ihtiyaçlar (esasinda arzular) ön plana çıkarılarak üretimde talepteki değişimlere çabuk tepki gösterebilen, esnek, ileri teknoloji kullanan, daha küçük ölçekli ve işçilerinin de birden fazla alanda uzmanlaştığı Postfordizm olarak ifade edilen yeni bir model ortaya konmuştur⁶⁸¹.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna, Fordist üretimden Postfordist üretime, ulus-devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya ve modern düşünceden post modern düşünceye geçiş, tabiidir ki gerek uluslararası gerekse ulusal seviyede yeni yönetim anlayışını zorunlu kılarak devletin fonksiyonlarını tartışmaya açmış, bir anlamda devletin rolünü yeniden tanımlamıştır. Devlet yönetiminde yaşanan değişim; katılıktan esnekliğe, tek boyutluluktan çok boyutluluğa ve çok aktörlülüğe, ayrıntılarda uğraşmaktan asli işlerde yoğunlaşmaya, bizzat hizmet sağlamaktan düzenleyici ve kolaylaştırıcı olmaya, kapalılıktan saydamlığa, sorumsuzluktan hesap verebilirliğe ve edilgenlikten aktif ve katılımcı olmaya doğru evrilmiştir⁶⁸²

Neoliberal paradigma ve tamamlayıcısı Postfordizmin esnek üretim ve istihdam modeli devlet işlevlerinde dahi dönüşüme neden olmuştur. Kamusal hizmet sunum mekanizmalarında dış kaynaktan tedarike dayalı böylesi bir dönüşüm, kaçınılmaz olarak kamu personel istihdamını etkileyen bir boyuta sahip bulunmaktadır. Hizmet alımı, özelleştirme, imtiyaz sözleşmeleri ve gönüllülük gibi personel istihdamını azaltıcı ve/veya destekleyici düzenlemeler kamu istihdamının, örgütlenme modellerinin, yani kurumların

⁶⁸¹Ali Rıza Saklı, "Fordizmden Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış-2013 Cilt:12 Sayı:44 s.117.<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70441> (Erişim Tarihi 18 Şubat 2018)

⁶⁸²Ibid., s. 122.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

bizatihi kendilerinin niteliğini değiştirme sonucunu doğurabilmektedir.⁶⁸³ Burada devletin asli işleri şeklinde kavramlaştırılan fonksiyon esas olarak adalet ve güvenliğin sağlanması olmasına rağmen özellikle Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra bu fonksiyon yeniden tanımlanarak güvenliğin de belli bir seviyede dış kaynaktan tedarikine yönelik kavramsal bir daralmaya uğramıştır.

İktisadi/siyasi alanda yaşanan böylesi bir dönüşümle birlikte bu dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkanlarının artması, müteakip dönemde yeni orduların konvansiyonel ordulardan farklılaşacağına ilk adımları niteliğindedir. Gerçekten de bu yeni dönemde sermaye yoğun konvansiyonel ordular, yeni askeri teknolojileri kullanabilen, fonksiyonel olarak uzmanlaşmış, işlevsel esnekliğe sahip, küçük birlik esasına dayalı⁶⁸⁴ teknoloji yoğun ve Postfordist bir yapılanma ile reorganizasyona tabi tutulmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından eski duruma göre tertip edilmiş ordular yeni şartlar karşısında çok büyük ve hantal kalmışlardır. Yaşanan teknolojik gelişmeler, yeni nesil silahlar ve harp doktrinlerinin Birinci Körfez Harekâtında test edilmesinin de buna eklenmesi ile büyük devletler ordularını küçültmeye başlamışlardır. Kendi hizmetini yine kendisi sağlayan ve her şartta kendi kendine yetebilecek şekilde tasarlanan ordular küçülerek hem daha esnek ve uzman olmuş, hem de yüksek teknoloji ürünü bir takım silah ve destek sistemlerinin işletilmesi, istihbarat toplanması ve lojistik hizmetler gibi bazı muharip ve muharebe hizmet desteği işlevlerini özel askeri şirketler vasıtasıyla görerek dış kaynaktan temin etmeye başlamıştır.

Güvenliğin sağlanmasında özel sektörün kullanımı zamanın neoliberal ruhuna uygun bir gelişmedir. Orduların yoğun ateş ve insan gücüne dayanan topyekûn taarruzuna dayalı eski doktrin yerini teknoloji yoğun ve bilgi odaklı bir anlayışın gelişmesi ile ordular nicelik olarak fazla sayıda olmayan ancak nitelik olarak uzmanlaşmış, işlevsel olarak esnek ve tecrübeli askerlerden oluşan yeni bir yapılanmaya sahip olmuştur. Böylece, çoğu eski Demir

⁶⁸³ Ibid., s.124.

⁶⁸⁴ Evren Balta Paker, “Küresel Güvenlik Kompleksi-Uluslararası Siyaset ve Güvenlik”, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.20.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Perde ülkelerinden olmak üzere sayıları milyonları bulan iyi yetişmiş eski asker ve istihbarat görevlisi açısından bir işgücü arz fazlası meydana gelmiş ve bu arz fazlası özel askeri şirketlerin hayata geçmesi ile dengelenmiştir.

Süper güçlerin Soğuk Savaş boyunca askeri olarak desteklediği zayıf ülkeler 1989 sonrasında ne kurumsallaşmış devlet yapılarına ne de deneyimli, yetenekli ve iyi donatımlı askeri güce sahip olmadıkları için etnik ve iç çatışmalara karşı hassas duruma gelmişlerdir. Benzer şekilde yerel savaş lordları, terörist ağları, uluslararası suçlular ve uyuşturucu kartelleri gibi devlet dışı aktörler de kargaşa yaratmaya başlamıştır. Bu tehditlere karşı kendilerini güvensiz hisseden devlet veya uluslararası kuruluşlar, yardım kuruluşları, şirketler, sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı aktörler, özel askeri şirketlerden hizmet talebinde bulunmuşlardır.⁶⁸⁵ Bilhassa muharip güç talebinde bulunan zayıf devletler ordularının muharebe yeteneklerini artırmak, personel mevcudunda bir yükselme sağlamak veya çatışmalar sonucunda uğradıkları yenilgiler neticesinde psikolojik olarak dezavantajlı duruma geldiklerinde özel askeri güç kullanımı pratik ve ucuz bir çözüm sunmaktadır.⁶⁸⁶

3.2. Özel Askeri Şirketleri Enerji Arz Güvenliğine Etkileri

Önceki bölümde ortaya konan şartlar altında aslında bir sonuç olan özel askeri sektörün ilk operasyonu, ExecutiveOutcomes şirketinin Angola'da hükümet adına icra ettiği operasyondur. Angola'daki iç savaşın aktörlerinden olan UNITA (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik) adlı paramiliter yapı Mart 1993'te Soyo şehrindeki petrol tesislerini ele geçirip de⁶⁸⁷ Soyo petrol sahası ile Chevron, Petrangol, Texaco ve Elf-Fina-Gulf ortaklığına ait olan bilgisayar destekli pompa istasyonu Angola Ulusal Ordusu tarafından isyancılardan geri alınamayınca, devlete ait bir firma olan Sonangol bu maksatla Apartheid

⁶⁸⁵ Peter W. Singer, "Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry", **International Security**, Cilt 26, No 3, 2001/2002, s.9.

⁶⁸⁶ Joanna Spear, "Market Forces: The Political Economy of Private Military Companies", **FAFO Report No.531**, Oslo, 2006., s.57.

⁶⁸⁷ Enes Gürçan, "Irak Savaşının Bilinmeyen Aktörleri: Özel Askeri Şirketler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s.25.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Dönemi sonrası işlerini kaybeden Güney Afrika Cumhuriyeti özel kuvvet personelinin kurduğu ve zırhlı personel taşıyıcıları, zırhlı muharebe araçları, amfibi araçlar, Sovyet taarruz helikopterleri ve helikopter gemileri, MIG savaş uçakları ve Boeing 727 kargo uçakları ile bir ordunun tüm yeteneklerine sahip olan⁶⁸⁸ExecutiveOutcomes ile bir anlaşma yapmıştır. Anlaşma sonrası şirkete ait küçük bir birlik, Angola ordusuna ait iki tabur kadar kuvvetle birlikte petrol sahasını isyancılardan geri almayı başarmıştır. Bu, özel askeri şirketlerin aldığı ilk zafer olması yönüyle önemli bir operasyondur. Şirket 1995 sonuna kadar ülkede kalmaya devam etmiştir.⁶⁸⁹

Askeri şirketlerin gelmiş geçmiş en yoğun kullanım alanı Irak Savaşı olmuştur. Hatta öyle ki, savaş müteahhitlerinden bahsetmeden özellikle İkinci Körfez Harekâtından bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Özel askeri şirketlerin bu noktada muharip, muharebe destek ve muharebe hizmet desteği alanlarında ihaleler aldıklarını söylemek gerekir. Faaliyet alanlarına göre yapılan bir tasnifte özel askeri şirketlerin beş alana yayıldıkları görülmektedir. Bunlar;

1. Lojistik destek

2. Silahlı koruma ve güvenlik hizmetleri, bina, bölge koruma ve güvenliği, konvoy koruma ve eskort sağlama, şahıs koruması

3. Silahsız koruma ve güvenlik hizmetleri, harekât koordinasyonu, istihbarat analizi, güvenlik eğitimi

4. Teknolojik silah sistemleri idame ve bakımı

5. Askeri eğitim ve danışmanlık gibi konulardır.⁶⁹⁰

Görüldüğü gibi özel askeri şirketler burada hem harekât öncesi hazırlık hem harekât esnasında muharip hem de harekâtı müteakip beka tedbirlerinin alınması ile kritik enerji

⁶⁸⁸Eugene B. Smith, “The New Condottieri and US Policy the Privatization of Conflict and Its Implications.” **Army War College** Carlisle Barracks Pa, 2002.s,108.

⁶⁸⁹The House of Commons, **Private Military Companies: Options for Regulation**, Londra, 2002, s,11.

⁶⁹⁰Gürcan,” Irak Savaşının Bilinmeyen Aktörleri: Özel Askeri Şirketler” s.59.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

altyapısının güvenliğinin sağlanması faaliyetlerinde aktif olarak yer almıştır. Özellikle pusuya en açık görevler olan ulaştırma ve konvoy emniyeti görevleri ile hassas ve kritik tesis koruması görevlerinin taşeronlara ihale edilmesiyle zayıf miktarında azalma sağlanarak hükümetler olası kamuoyu baskılarından kendilerini muhafaza etmişlerdir. Zira halk sadece resmi askeri kayıplar ile ilgilenmekte ve ölenler resmi üniformalı olmayan özel askeri şirket personeli ise hiçbir hassasiyet göstermemektedir. Kaldı ki özel askeri şirket zayıfları ne resmi istatistiklere dahil edilmekte ne de haber değeri taşımaktadır Bunun sonucunda hareketin farklı safhalarında özel askeri sektöre daha çok görev verilerek Amerikan halkının desteklemediği bir denizaşırı operasyonda özel askeri şirket kullanmak suretiyle enerji güvenliği temelli Amerikan çıkarlarının gerçekleşmesini sağlayacak yerinde bir karar olarak benimsenmiştir.⁶⁹¹

Burada dikkati çeken bir nokta da Irak Savaşı'nda ve devamında bölgede bulunan Koalisyon Kuvvetlerini oluşturan ülkelerin sıralamasında en fazla katkıyı Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra özel askeri şirketlerin yapmasıdır.⁶⁹²Faaliyetlerini 2011 yılı sonu itibarıyla sonlandırarak kendini fesheden Irak Özel Güvenlik Şirketleri Birliği (ThePrivate Security CompanyAssociation of Iraq) adındaki meslek örgütü kayıtlarına göre Irak'da 2006 yıl sonu itibarıyla 50'si birliğe üye toplam 177 özel askeri şirket faaliyet göstermektedir.⁶⁹³Körfez Harekatı'nda 541.000 askere karşılık 9200 özel askeri şirket personeli görev yapmıştır. Oransal olarak 1:58'lik bir orana karşılık gelmektedir. Bosna Savaşı'nda görev alan asker sayısı ise 20.000 iken özel askeri şirket personeli sayısı 1400'dür. Buradaki oran ise 1:15'dir. Özel askeri şirketlere bağlı olarak çalışan personel sayıları sadece tahminlerden ibaret olduğu için farklı çalışmalarda farklı oranlar olmakla birlikte, Irak Savaşı'nda görev yapan koalisyon askeri sayısı 140.000 iken özel askeri şirket personeli sayısı

⁶⁹¹Allison Stanger ve Mark Eric Williams, "Private Military Corporations: Benefits and Costs of Outsourcing Security", **Yale Journal of Foreign Affairs**, Fall / Winter 2006, s.10.

⁶⁹² Haldun Yalçınkaya, "Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 61 No. 3, 2006, s.247

⁶⁹³https://web.archive.org/web/20070919203917/http://www.pscai.org/Docs/latested_fulllist_update.pdf
(Erişim Tarihi: 10 Şubat 2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

21.000'dir ve bu 1:6 gibi büyük bir orana karşılık gelmektedir.⁶⁹⁴ Bu miktar savaş sonrası çok daha fazla miktarda artmış ve Geçici Yönetimin⁶⁹⁵ ihale ederek petrol sahalarının güvenliğinin sağlanmasından istihbarat görevlerine, genel kolluk hizmetlerinin temin edilmesinden istihbarat, ordu ve kolluk birimlerinin yeniden organize edilerek eğitilmesine, işgal güçlerine ait kışlaların lojistik hizmetlerinden silah sistemlerinin bakımına kadar farklı alanlarda görev alan özel askeri şirket çalışanı personelle birlikte bu oran 1:1'e yakın bir seviyeye çıkmıştır. Hatta öyle ki 2008 yılında istihdam edilen özel askeri şirket personeli sayısı bölgede görev yapan ABD askerlerinden fazla olmuştur.⁶⁹⁶ Fakat burada önemli olan sıcak çatışmaya giren özel personel miktarıdır ki görev aldıkları yerler itibarıyla düşmanla temas olasılığını dikkate aldığımızda koalisyon kayıplarının neredeyse tamamen anonimleşmesini sağlamaya yetecek bir oran hükümetler lehine oluşmuş olmaktadır.

Irak Savaşı'nda askeri hizmeti talep edenlere bakıldığında ise ABD hükümeti veya Geçici Yönetim'den ziyade bölgede farklı sektörlerde faaliyet gösteren büyük firmaların hizmet talebinde bulunduğu görülmektedir. Bu anlamda sağladıkları hizmetler Irak'ın yeniden inşasında çalışan şirketlere güvenlik hizmeti sunulması, petrol sahaları ile boru hatlarının güvenliğinin sağlanması, işgal güçleri ile iltisaklı kişi, kurum veya şirketlere ait konvoylar ile hassas binaların güvenliklerinin sağlanması üzerinde yoğunlaşmaktadır. 2008 Ekim tarihindeki bir rapora göre savaşın başlangıcından bu tarihe kadar sadece fiziki güvenlik sağlayan (petrol sahaları, rafineriler, üs bölgesi, devlet büyükleri ya da konvoy güvenliği vb.) 93 savaş müteahhidine 5,9 milyar Amerikan doları ödenmiştir.⁶⁹⁷

⁶⁹⁴Deborah D. Avant, "The Privatization of Security: Lessons from Iraq", *Orbis* Cilt 50, No. 2, 2006, s. 327-342.

⁶⁹⁵ Paul Bremer Başkanlığında kurulan Irak Geçici Koalisyon Otoritesi (Central Provisional Authority)

⁶⁹⁶Deborah D. Avant, "Pragmatic Networks and Transnational Governance of Private Military and Security Services", *International Studies Quarterly*, 2016, No 60, s. 331.

⁶⁹⁷Haldun Yalçınkaya, "Savaş Müteahhitleri ve Irak Savaşı", *Orta Doğu Analiz*, 2012, Cilt: 4, No 40, s. 78-85.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Yukarıda değinildiği gibi, İkinci Körfez Harekâtı sonrasında bölgede faaliyet gösteren yaklaşık 180 özel askeri şirketi tek tek ele almak bu çalışmanın maksadıyla uyumlu olmasa da bunlardan icra ettikleri operasyonlar itibarıyla bilinirliği fazla olan bazılarının faaliyetlerini kısaca özetlemek çalışmanın ana fikrini desteklemek açısından faydalı olacaktır.

Irak'ta ihale alan özel askeri şirketler içinde kamuoyunca en çok bilineni ve en kötü şöhretli olanı ABD merkezli *Blackwater* adlı şirkettir. Harekât esnasında eğitim ve muharip görev, harekât sonrasında ise gerek direnişin kırılmasında kontrgerilla gerekse kışla, elçilik ve konvoyların güvenliği ihalelerini alan bu şirket özellikle Necef Çatışması olarak bilinen olayda Amerikan Ordu Birliklerine emir komuta ederek Amerikan Ordusunun ne derece özelleşmiş olduğunu gözler önüne sermiştir.⁶⁹⁸ Şirket kötü şöhretinden ötürü adını önce *XE Services*, sonra da *Academi* olarak değiştirmiştir.

Temel yeteneği hizmet desteği olan askeri destek firmaları arasında ise en çok bilineni ve sektörü şekillendireni *Kellogg Brown & Root (KBR)* şirkettir. Enerji ve askeri alanlardaki çalışmaları neredeyse iç içe geçmiş olan şirket bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. *KBR* şirketi 1961 ile 2007 yılları arasında enerji, inşaat gibi sektörlerin yanı sıra Apollo 13 gibi projeler nedeniyle uzay çalışmalarında bile girişimlere sahip olan *Halliburton* grubu içerisinde faaliyet göstermiştir. Grup, Soğuk Savaş sonrası şekillenen dünyada ilk çıkışını 1990 yılında *Halliburton* ile Basra Körfezi'nde yanan 320 petrol kuyusunun söndürülmesi ihalesini alarak yapmıştır. Karada ve denizde her türlü kritik enerji altyapı tesisinin proje, inşa, yönetim, dağıtım, lojistik ve güvenliği hizmetleri⁶⁹⁹ ile özellikle savunma alanında kara, deniz hava ve siber uzayda kritik görev hizmetleri ile mühendislik, yeni teknoloji geliştirilmesi, savunma altyapısının oluşturulması, muharebe hizmet desteği gibi konularda hükümetlerle gerek müteahhit gerekse kamu/özel sektör ortaklığı şeklinde faaliyet icra etmektedir.⁷⁰⁰ Örnek vermek gerekirse; şirket, Halliburton çatısı altında 1995-

⁶⁹⁸Enes Gürcan, "Irak Savaşının Bilinmeyen Aktörleri: Özel Askeri Şirketler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2015, s.74.

⁶⁹⁹<https://www.kbr.com/markets/hydrocarbons> (Erişim Tarihi 13 Şubat 2018)

⁷⁰⁰<https://www.kbr.com/markets/government> (Erişim Tarihi 13 Şubat 2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

2002 yılları arasında bazıları gizli yerlerde olmak üzere çeşitli askeri üslerin inşa ve işletme faaliyetlerini içeren 2.5 milyar dolarlık ihale almıştır.⁷⁰¹ Harekatla birlikte alınan ihale miktarı ve parasal büyüklüğü de artmış ve şirket yaklaşık 40 milyar dolarlık sözleşme büyüklüğü ile İkinci Irak Harekâtı ve devamında en büyük sözleşme hacmine sahip olan şirket durumundadır.

Virjin Adaları kökenli *Erinys*, Irak'ta açılan en büyük ihalelerden biri olan petrol tesislerinin ve boru hatlarının korunması işini 104 milyon dolarlık bir sözleşmeyle üslenmiştir.⁷⁰² Bu iş için yaklaşık 16.000 Iraklı özel güvenlik görevlisi kiralayan şirket 285 petrol tesisinin koruma hizmetini sağlamıştır. Diğer verdiği hizmetler arasında sabit ve hareketli koruma hizmetleri, yakın koruma, özel uzmanlık eğitimleri, güvenlik danışmanlığı ile havaalanı ve liman güvenlikleri bulunmaktadır.⁷⁰³

İngiltere'nin Irak'taki en büyük özel güvenlik şirketi konumundaki *Global Risk Strategies* Birleşmiş Milletler ofislerinin ve petrol sahalarının korunması, VIP koruma hizmetleri ve Irak yönetimine yardımcı olmak gibi değişik hizmetler vermek için 500'ü Gurka, 300-400'ü Fijili olmak üzere 2000 civarında personeliyle ülkede çalıştığı tahmin edilmektedir.⁷⁰⁴

Bir diğer büyük ve dünya çapında-olumsuz da olsa-tanınırlığı olan askeri destek şirketi ise ABD menşeli *DynCorp* firmasıdır. Bu şirket her ne kadar askeri destek hizmetleri konusunda uzmanlaşmış olduğunu belirtse de geçmişte Angola'da lojistik faaliyetlerinin yanında kolluk görevi de icra etmiş; Afganistan'da ise devlet başkanı Hamit Karzai'nin korumalığı hizmetini vermiştir.⁷⁰⁵ Şirket, yeniden oluşturulan Irak Polis Teşkilatının eğitimi işini üstlense de aldığı ihalelerden en dikkat çekici olanı Katar'da konuşlu bulunan Amerikan Merkez Komutanlığı'nın (Centcom) güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu maksatla yapılan

⁷⁰¹<https://www.motherjones.com/politics/2003/05/soldiers-good-fortune/> (Erişim Tarihi 23 Şubat 2018)

⁷⁰²Güç, s.136.

⁷⁰³ www.erinysiraq.com

⁷⁰⁴Güç, s.138.

⁷⁰⁵ Gürcan, s.55.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

sözleşmede şirket çalışanlarına öldürücü silah kullanma yetkisi ve gizli bilgilere ulaşım yetkisi verilmiştir.⁷⁰⁶ Bu örnek, tıpkı istihbarat toplama ve konvoy güvenliği görevlerinde olduğu gibi işgalci ülke silahlı kuvvetlerinin risk taşıyan kışla güvenliği görevlerinden çekilerek bu hizmetleri siyasi sorumluluğu olmayan ve kayıplar yaşandığında anonimleşebilecek devlet dışı bir güce devrini göstermesi açısından önemlidir.

4.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzde enerji arz güvenliği, kısa ve uzun vadede, fiziksel anlamda enerji kaynağına ulaşılabilirlikten, arz fiyatının farklılığı ve her ülkenin yatırım eksikliği gibi kendi altyapı sorunlarının doğuracağı kesintiler, enerji altyapısına yönelik içerden veya dışarıdan gelecek her türlü tehdit ve terörist saldırılara kadar birçok tehde maruz kalabilen bir husustur. Ayrıca sel, deprem, kasırga, ağır kış koşulları gibi doğal afet ve engeller; grev, lokavt, ambargo, iç savaş, işgal gibi beklenmedik sosyal ve siyasî riskler gibi birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren geniş kapsamlı bir kavram olarak kabul edilmektedir. Sonuç olarak, enerji güvenliği kavramının yeni ve kapsamlı tanımı siyasi, finansal, teknolojik, sosyal ve askeri konuları içerecek biçimde ve sadece devletleri değil, özel sektör ve ulusal/uluslararası örgütler ile kamuoyunu da içerir/ilgilendirir biçimde genişlemiştir.

Enerji güvenliğinin ulusal güvenlikle iç içe geçmiş olması, hidrokarbon rezervleri açısından dünyadaki ispatlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 70'ini barındıran Orta Doğu ve Avrasya bölgelerini dünyadaki en hassas alan haline getirmiştir. Bölgedeki rekabet, zengin hidrokarbon kaynaklarının işletilmesi kadar bu kaynakların uluslararası piyasalara taşınması için kullanılacak güzergahlar üzerinde de yoğunlaşmıştır. Bölgedeki zengin doğal kaynaklarının uluslararası piyasalara taşınması için farklı projeler geliştirilmiş; küresel ve bölgesel aktörler, ulusal çıkarlarıyla örtüşen boru hatları projelerinin hayata geçirilmesi için çaba göstermişlerdir. Gücün ekonomik, askeri, siyasi, sosyal ve teknolojik unsurları ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkiler askeri harekatlara yönelik

⁷⁰⁶Yılmaz, Sait, “21nci Yüzyılda Güvenlik Alanının Yeni Sivil Aktörleri: Özel Askeri Şirketler ve Kontratçı Firmalar”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 3, No06, 2007, s. 49.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

kamuoyu algılarının değişmesiyle birleşerek zamanın neoliberal ruhuna uygun bir şekilde özel askeri endüstriyi doğurmuştur.

Yapısı itibarıyla bir neden değil, sonuç olan özel askeri şirketler en geniş kullanım alanını enerji arz güvenliğinin temini zemininde çatışma bölgelerindeki enerji havzalarındaki bulmuştur. Enerji güvenliğinde özel askeri şirket kullanımının ekonomi politikasını incelediğimiz çalışmada ulaştığımız ilk sonuç da buna ilişkindir. Özel askeri şirketler Dünya üzerindeki tüm petrol sahalarında değil karada siyasi olarak istikrarsız olan çatışma bölgelerinde, denizde ise çevreleyen kara parçalarındaki istikrarsızlıktan dolayı korsanlık olaylarına müzahir dar deniz yollarında görev yapmaktadırlar. Çatışma bölgelerinde tercih edilme nedeni ise orduların yaşadığı dönüşüme rağmen halen bu tarz operasyonlar için fazla bürokratik kalması ve bunun karar almayı geciktirmesi ile bundan daha da önemlisi resmi zayıflık rakamlarını önemli ölçüde düşürerek hükümetlerin hem ulusal hem de uluslararası alanda zor durumda kalma ihtimalini oldukça düşürmesidir.

Çalışma sonucunda özel askeri şirketlerin enerji güvenliğini sağlama anlamında iki ölçekte faaliyet icra ettiği görülmüştür. Özel askeri şirketler bu anlamda makro düzeyde enerji güvenliğini sağlamada hükümetlerin dış politika aracı olarak kullanılmaktayken mikro düzeyde ise özellikle kritik enerji altyapısı ile enerji kaynağının transferinde kullanılan araç, gereç, hat ve tesislerin fiziki güvenliğinde kullanılmaktadır. İncelenen tüm bölgelerde zaman ve mekândan bağımsız olarak bu faaliyetlerin icra edildiği görülmüştür.

Son olarak ulaşılan bir diğer sonuç da uluslararası şirketlerin merkantilist dönemde olduğu gibi hem kendi ticari hem de ana ülkenin siyasi hedeflerine ulaşmak için özel ordular oluşturabilmeleri olmuştur. Bu sonuç da sadece devletlerin değil çok uluslu şirketler ve uluslararası örgütlerin de siyasal aktör olarak kabul edildiği savını destekler niteliktedir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

KAYNAKÇA

Al, Arzu, “Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 1, 2015, s.143-159.

Ateş, Davut ve Gülizar Samur Gökmen, “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 15, No: 1, 2013, s. 63.

Avant, Deborah D., “The Privatization of Security: Lessons from Iraq”, **Orbis** Cilt 50, No. 2, 2006, s, 327–342.

Avant, Deborah D., “Pragmatic Networks and Transnational Governance of Private Military and Security Services”, **International Studies Quarterly**, 2016, No. 60, s, 330–342.

Bozdağlıoğlu, Yücel ve Çınar Özen, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 4 (Kış 2004), s. 59-79.

Çelikpala, Mitat, “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 10, Sayı 40 (Kış 2014), s. 79.

Güç, Çakıl, “Savaş Müteahhitleri”, **Akademik Ortadoğu**, No.4, s.117-157. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/cakil_guc.pdf (Erişim Tarihi 12 Şubat 2018)

Eker, Sami, “Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, s.31-66.

Erdal, Leman ve Etem Karakaya, “Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî Ve Coğrafi Faktörler”, **U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Cilt 31, No1, 2012, S.111.

Evre, Bülent, “Neo-Liberalizmin Teorik Açmazları ve Pratik Sonuçları: Bir Paradigma Krizi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 48, Sayı 4, Aralık 2015, s.1-18.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Gürcan, Enes,” Irak Savaşının Bilinmeyen Aktörleri: Özel Askeri Şirketler”,
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2015.)

Olçar, Kemal, “Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi” **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Yıl 6, Sayı 11, ss. 93 – 127.

Özkan, Gökhan, “Enerji Arz Güvenliği ve “Yeni Büyük Oyun” Bağlamında Nabucco Projesi”,**Journal of Academic Studies** Yıl: 12, No: 45, 2010, s.32.

Paker, Evren Balta, “**Küresel Güvenlik Kompleksi-Uluslararası Siyaset ve Güvenlik**”, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

Peker, Sencer Hakan, “Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Ve Ölçülmesi: Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği Endeksine Yönelik Bir Uygulama” **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 2, 2015, s.763-783

Saklı, Ali Rıza, “Fordizmden Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Kış-2013 Cilt:12 Sayı:44 (107-131) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70441> (Erişim Tarihi 18 Şubat 2018)

Sevim,Cenk, “Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği”, **Journal Of Yaşar University**,Cilt:26, No:7, 2012, S.4383.

Singer, Peter W., “CorporateWarriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry”, **International Security**, Cilt 26, No 3, 2001/2002.

Spear, Joanna, “Market Forces: The Political Economy of Private Military Companies”, **FAFO Report No.531**, Oslo, 2006.

Şöhret, Mesut, “Enerji Güvenliği'nin Ekonomi Politikası Ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi”, **Uluslararası Enerji Ve Güvenlik Kongresi Bildiriler Kitabı**, Kocaeli,2014, S.559

Stanger, Allison ve Williams, Mark Eric, “Private Military Corporations: Benefitsand Costs of Outsourcing Security”, **Yale Journal of Foreign Affairs**, Fall /Winter 2006.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

The House of Commons, PrivateMilitaryCompanies: OptionsforRegulation,Londra,
2002.

Yalçinkaya, Haldun, “Özel Askeri Sektörün Oluşumu ve Savaşların Özelleşmesi”,
Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 61 No. 3, 2006, s.247-277.

Yalçinkaya, Haldun, “Savaş Müteahhitleri ve Irak Savaşı”, **Ortadoğu Analiz**, 2012 ,
Cilt: 4 , No 40, s, 78-85.

https://web.archive.org/web/20070919203917/http://www.psc.ai.org/Docs/latested_full_list_update.pdf (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2018)

www.erinysiraq.com (Erişim Tarihi 13 Şubat 2018)



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Afrin ve Hocalı Özelinde Uluslararası İmaj Üstüne Bir Değerlendirme

Betül KARAGÖZ YERDELEN ve Doğacan BAŞARAN*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası boyuttaki imajı, sempozyum konusu çerçevesinde ele alınmaktadır. Öncelikle güncel bir konu olarak, Türkiye'nin Afrin'deki terör yapılanmasına yönelik başlattığı, Zeytin Dalı Harekâtı'na dönük imaj analizi yapılmaktadır. Sonra da, Azerbaycan'ın haklı davası olan Hocalı soykırımı ile ilgili imajının, uluslararası toplumdaki karşılığı değerlendirilmektedir. Bildiri biri güncel, diğeri çeyrek asırlık iki konu özelinde uluslar arası imaj sorununu analiz etmektedir.

Anatar Kelimeler: Uluslar arası İmaj, Azerbaycan, Hocalı, Bölgesel Güvelik, Afrin

An Assessment on International Image in the Context of Afrin and Khojali

Abstract

In this study, Turkey and Azerbaijan's image in the international level are discussed in the framework of the symposium topic. Primarily an image analysis is performed on Operation of Olive Branch, which started by Turkey towards terror structure in Afrin as a

*Prof. Dr., Giresun Üniversitesi, İİBF.Uluslararası İlişkiler Bölümü, drbetulkaragozyerdelen@gmail.com
Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, SBE. Uluslararası İlişkiler ABD. basarandogacan@gmail.com



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

current issue. Following that provisions of the image of Azerbaijan related to Khojali genosit, which is the just cause of Azerbaijan, in international society is evaluated. So it could be sad that the paper analyzes international image of two topics, one of which is current and the other is about two centuries old.

Key Words: International İmage, Azerbaijan, Khojali, Regional Security, Afrin

Giriş

Kesin bir tanımlaması olmayan imaj kavramı, kısa ve uzun vadede bir kişinin, kurumun, objenin veya ülkenin sahip olduğu tüm değerlerle ilgili simgelerin algılanışıdır.¹ Dolayısıyla psikolojik açıdan bakıldığında imaj, algılamalar ve algıların aralığıyla ilişkili bir kavramdır.²Bununla birlikte imaj kavramı, karşı tarafın algılamasını yansıttığı kadar, imaj yapıcının kendi algısal koşullarını da yansıtmaktadır.

Fransızca “image” sözcüğünden Türk diline geçmiş olan imaj sözcüğü, “imge” ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Kavram, gerçeğin tam bir ifadesi olmadığı gibi, genel kanıya varanın algısına göre de gerçeklikten uzaklaşabilmektedir.³ Kısacası imaj, imgeleme yoluyla zihinde canlandırılan nesne, kavram, durum, resim ve sembollerdir. Bu bağlamda imaj; kişi, örgüt ya da devletlerin isteyerek veya istemsiz bir biçimde birbirleri üzerlerinde bıraktıkları izlenimlerdir.⁴ Bu nedenle algı kavramının da bilinmesi gerekmektedir.

Algı, bir nesnenin çevresel faktörlerin de etkisiyle diğer kişi, kurum veya devletler üzerinde bıraktığı etki olarak tanımlanabilir. Elbette devletlerin imajının algılanışı son derece önemlidir. Ancak çeşitli uyarımlar devletlerin ve ulusların algılanışını etkileyebilmektedir. Devletler de, önemli bir çalışma alanı olarak diğer aktörler üzerinde olumlu imaj bırakmaya uğraşmakta ve buna yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Buna rağmen devletlerin, olumlu ve doğru politikaları bile, algı mühendisliği yoluyla çarpıtılarak, bir devlete ilişkin olumsuz imaj yaratılabilmektedir. Bu sebepten devletler, doğru bir imaj oluşturabilmek amacıyla çeşitli dış politika hamleleri yapmaktadırlar. Bir ülkenin uluslararası toplumdaki algısını belirleyen temel unsurlar dikkat çekicidir:

- *Sözünün dinlenir olması*
- *Belli konulardaki kamuoyu yaratma gücü*



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

- *Jeo-Stratejik önemi*
- *Etkili lidere sahip olması*
- *Kültür, sanat ve spor etkinliklerinde ciddi kazanımlarının olması*
- *Önemli uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapması*
- *İnsan faktörü*
- *Uluslararası toplumla olan diyalogu⁵*

Bunlara ülkelerin teknolojik ve askeri güçlerini de eklemek gerekir. Görünürde Türkiye, uluslararası toplum nezdinde olumlu imaj oluşturabilecek olanaklara sahiptir. Sempozyum konusu bağlamında ele alındığında, gerek henüz uluslararası hukukta ve algıda karşılığını bulmamış olan Hocalı soykırımı meselesi, gerekse Afrin Harekâtının önemi, imaj konusunu bir kez daha öne çıkarmıştır. Türkiye ve Azerbaycan'ın ve bir ölçüde tüm ülkelerin imajını belirleyen en mühim husus, söz konusu ülkenin uluslararası toplum içerisinde “şu anda” bulunduğu konumdur;⁶ yani bahse konu olan ülkenin imajını o ülkenin mevcut konjonktürel durumu şekillendirmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ve Azerbaycan'ın uluslararası boyuttaki imajı ele alınmaktadır. Öncelikle güncel bir konu olarak, Türkiye'nin Afrin'deki terör yapılanmasına yönelik başlattığı, Zeytin Dalı Harekâtı'na dönük imaj analizi yapılmaktadır. Sonra da, Azerbaycan'ın haklı davası olan Hocalı Soykırımı ile ilgili imajının, uluslararası toplumdaki karşılığı değerlendirilmektedir. Biri güncel olanı, diğeri çeyrek asırlık imaj meselesini işaret etmektedir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gerçekleştirmiş olduğu harekâtın isminin “Zeytin Dalı Harekâtı” olarak belirlenmesi bile, Türkiye'nin askeri operasyonunun bölgesel barışın sağlanmasına yönelik bir adım olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bu isim, bilinçli bir imaj inşasını da göstermektedir. Diğer taraftan Hocalı Soykırımı'na ilişkin davadaki haklılığın ve uğranan mağduriyetin ise, Azerbaycan açısından olumlu bir imaj oluşturması gerekmektedir. Ancak pratikte Türkiye ve Azerbaycan açısından, iki kardeş Türk devletinin imaj hususunda çok etkili olmadıkları dikkat çekmektedir. Bu nedenle bu iki devletin, daha doğru politikalar geliştirmesi ve haklı davalarında, uluslararası toplumda oluşan olumsuz algıyı bertaraf etmesi gerekmektedir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

1. Zeytin Dalı Harekâtı'nın Uluslararası Medyadaki Yeri ve Yansıması

Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Ocak 2018 günü Suriye sınırlarında yer alan ve terör örgütü Partiya Yekîtiya Demokrat/ Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) üstünlük kurduğu bir şehir olan Afrin'e yönelik Zeytin Dalı Harekâtı'nı başlatmıştır. Türkiye'nin bu harekâtı başlatması, terörle mücadele konusundaki kararlılığını kanıtlamasını sağlamış ve caydırıcılık kapasitesini göstermesi açısından, sözü dinlenen bir ülke olarak olumlu bir imaj oluşturmaya katkı yapmıştır.

Operasyonun başlamasıyla birlikte Türkiye, her fırsatta Suriye'nin toprak bütünlüğüne duyduğu saygıyı dile getirmiş ve bölgede etkinliği bulunan ülkelere, Türkiye'nin amacına yönelik bilgiler vermiştir. Bu süreçte Türkiye'nin, saldırgan bir ülke imajı vermemesi ve bölge ülkeleriyle birlikte hareket ettiğini göstermesi konusunda, dönemin Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar'ın attığı adımlar oldukça önemlidir. Akar, operasyonla ilgili Rus ve İranlı mevkidaşlarıyla telefonla görüşerek kendilerini bilgilendirmiş olup, Türkiye'nin Astana Süreci'yle başlayan ve Suriye'de kalıcı barışın sağlanmasına yönelik oluşturulan üçlü ittifakın hedeflerini sabote etmediğini göstermiştir. Benzer bir biçimde süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da, İran'a yönelik bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Öte yandan zaman zaman Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya ve İranlı mevkidaşlarıyla Suriye'deki duruma ilişkin telefon görüşmeleri yapmıştır. Genel olarak bu tutumun Türkiye'nin imajına olumlu bir etkisi olduğu ifade edilebilir. Zira Türk devlet yetkililerinin yaptığı açıklamaların temelinde Ankara'nın, Suriye'nin toprak bütünlüğüne duyduğu saygı yer almış ve Türkiye'nin söz konusu operasyonu Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması çerçevesinde, uluslararası hukuka uygun bir biçimde gerçekleştirdiği vurgulanmıştır.

Operasyonun diğer devletler üzerinde yarattığı Türkiye imajına ilişkin gelen tepkilere bakıldığında görülen tablo şu şekildedir:

1-)Rusya: Afrin Operasyonu'na ilişkin olarak, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye'nin operasyonunu destekleyen açıklamalarda bulunarak, operasyonun gereği konusunda net bir şekilde ABD'yi suçlamıştır. Lavrov açıklamasında, "ABD'nin tutumu Türkiye'yi çıldırttı."⁷ Diyerek, Ankara'nın hassasiyetinin Moskova nezdinde anlaşılmiş



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin gerçekleştirdiği operasyonun, Rusya nezdindeki imajının olumlu bir seyre sahip olduğu ifade edilebilir.

Zaten Afrin'le başlayan sürecin devamında da, Astan Üçlüsü'nün görüşmeleri sıklaşmış ve Türkiye'nin sahadaki kazanımlarına paralel olarak diplomasi masasındaki gücü artmıştır. Nihai aşamada İdlib'de varılan mutabakatta, Rusya'nın İran'a rağmen Türkiye'nin yanında konumlanması ve hatta İdlib Mutabakatı'nın işleyişi hususunda İran'ı da, Türkiye'nin tezlerine uyumlu bir çizgiye gelmek konusunda ikna etmesi bu durumun göstergesidir.

2-)İran: Suriye İç Savaşı'nın başından itibaren, bölgede etkinliğini en çok arttıran ülkenin İran olduğu açıktır. Zira Tahran, Şam rejimine sahada açık destek vermiş ve gerek Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) mensubu olan askerleriyle gerek Hizbullah gibi vekil aktörleriyle ve gerekse de DMO tarafından kurulan, eğitilen ve sahaya sürülen diğer milis güçler ile Suriye İç Savaşı'nın bir parçası olmuştur.⁸ Buna bağlı olarak İran, Esed rejimini ayakta tutarak, Suriye'nin geleceğine yön veren ülkelerden biri olmayı istemiştir. Bir anlamda Tahran, yayılcı politikalar uygulayarak Şam'ı kendisinin uydusu haline getirmeye çalışmıştır.

Yukarıda belirtilen durum, Tahran'ın Türkiye'nin Suriye'deki terörist unsurlara yönelik operasyonlarına bakışını da etkilemektedir. Nitekim Tahran yönetimi, Astana'yla başlayan Ankara-Tahran-Moskova ittifak durumunun geliştirilmesinden ve derinleştirilmesinden yana olsa da, Türkiye'nin bölgede artan nüfuzundan çekinmektedir. Bundan ötürü operasyona ilişkin Tahran'dan gelen mesajlarda, Türkiye'nin imajını zedelemeye yönelik ifadeler yer almıştır. Bu bağlamda İran, Afrin Operasyonu'nun ardından hem İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi⁹ aracılığıyla hem de en üst düzeyde İran Cumhurbaşkanlığı seviyesinde, Hasan Ruhani aracılığıyla yaptığı açıklamalarla, Türkiye'nin PYD'ye yönelik operasyonunu durdurmasına ilişkin çağrıda bulunmuştur. Bahse konu olan açıklamasında Ruhani şunları söylemiştir:¹⁰

Askeri bir müdahale, ev sahibi ülkenin ve halkının onayına dayanmalıdır. Bu sebeple Türkiye'nin, Suriye'deki operasyonunu en kısa zamanda sonlandırmasını diliyoruz.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Zeytin Dalı Harekâtı'na dair Tahran'dan gelen bu olumsuz açıklamalara rağmen, operasyon sürecinde İran-Türkiye ittifakının sürdürülmesi gerektiği de, hem Kasımı tarafından¹¹ hem de Ruhani tarafından açıkça dile getirilmiştir.¹² Siyasi açıklamaların yanı sıra, İranlı uzmanların değerlendirmelerine bakıldığında, Türkiye'nin imajı açısından Afrin Operasyonu'nun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Zira İranlı uzmanlar, devlet yetkililerinden gelen açıklamaların aksine, Türkiye'nin operasyonunun büyük ölçüde haklı olduğunu savunmuşlardır.¹³

3-Fransa: Fransa'nın operasyona ilişkin bakışının genel olarak olumsuz olduğu ve mevzu bahis ülkenin, Suriye'ye bakışında adeta eski sömürgesine karşı bakışının da yer aldığı ifade edilebilir. Bu kapsamda Fransa medyası, Türkiye aleyhinde haberlere yer vermiştir. *France 24* ve *Euronews* gibi küresel çapta etki kapasitesine sahip medya kuruluşlarının yaptığı haberler ve yer verdiği analizler, Türkiye'nin imajının olumsuz biçimde algılanmasına ve dünyada böyle bir algının karşılık bulmasına sebep olmuştur.

4-İngiltere: Türkiye'nin gerçekleştirdiği operasyonun, Türkiye'nin imajına olan etkisi bakımından İngiltere'nin tutumu oldukça anlamlıdır. Zira İngiltere'den gelen açıklamada, "Türkiye'nin kendi sınırlarının güvenliği konusundaki meşru çıkarını tanıyoruz."¹⁴ ifadesi yer almış ve operasyonun meşruiyeti vurgulanmıştır. Benzer bir şekilde operasyon ile ilgili olarak *The Guardian*'da yer alan haberlerde de, ağırlıklı olarak TSK'nın amacının Afrin'deki PYD unsurlarının temizlenmesi olduğunu vurgulamıştır.

5-ABD: Türkiye, Zeytin Dalı Harekâtı'yla birlikte, ABD'nin sahada kara gücü olarak kullandığı terör örgütü PYD'yi vurmuştur. Dolayısıyla bu operasyon, Türkiye'nin aslında ABD'nin Ortadoğu'yu şekillendirme politikalarına karşı gerçekleştirdiği bir askeri harekattır. Bu durum Afrin Harekâtı'nın gündeme gelmesiyle birlikte, Türkiye-ABD ilişkilerindeki gerginliğin artmasına yol açmışsa da, Türkiye'nin imajı açısından dikkat çeken husus, Ankara'nın kararlılığının sahaya yansması sonrasında, Washington'un gerginliği arttıracak adımlardan sakınması olmuştur. Söz konusu süreçte, ABD Başkanı Donald Trump'ın o dönemdeki Ulusal Güvenlik Danışmanı MacMaster ve dönemin ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson, Ankara'ya yönelik ziyaretler gerçekleştirerek, krizin dondurulmasına ilişkin adımlar atmış ve Münbiç Uzlaşısı örneğinde olduğu gibi; Washington, daha sonraki süreçte



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

başka hususlarda da, Ankara'yla çalışmaya başlamıştır. Bu bildirin yazımının tamamlandığı dönemde, ABD'nin Suriye'den çekilmesi gündeme gelmiştir.

6-)Azerbaycan: Azerbaycan genel olarak soydaş olduğu Türkiye'nin Afrin Operasyonu'nu desteklemiştir. Üstelik bu destek soyut anlamda kalmamakta, somut anlamda da Türkiye'nin imajının geliştirilmesine yönelik katkılar içermektedir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın, Avrupa Konseyi Delegasyon Başkanı Prof. Samed Seyidov'un, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nde (AKPM) yapmış olduğu Zeytin Dalı Harekâtı'na destek konuşması oldukça önemlidir. Bahsi geçen oturumda Seyidov şunları söylemiştir:¹⁵

Burada bazen çok tuhaf yaklaşımlar görüyorum. Hepimiz bugün terörden çektiğimizi biliyoruz. Sadece Türkiye değil, Hollanda, Belçika, İngiltere, Fransa, Azerbaycan... Terör, Avrupa sınırında bir kanserdir ve bir ülke, bu hastalığı engellemek için elinden geleni yapıyorsa, biz bu ülkenin girişimine raporumuzda 'istila' veya 'müdahale' diyemeyiz. Türkiye'nin yaptığı, iki terör örgütü olan DAEŞ ve PKK ile mücadeledir. Bunlar Avrupalı insanlar için de büyük tehditlerdir. Türkiye, işte bu tehdidi bertaraf etmek için harekete geçmiştir. Hayır Bayanlar ve Baylar, bu harekâta asla istila denemez; Türkiye'nin bugün bizim desteğimize ihtiyacı var. Terörle baş etmenin tek yolu budur ve Türkiye'nin bunu başaracağını umuyorum.

7-)Arap Basını: TSK'nin başlattığı Zeytin Dalı Harekâtı'na geniş yer veren Arap gazeteleri, harekâtın bölgedeki terör unsurlarını etkisiz hale getirmek amacı doğrultusunda yürütüldüğüne dikkati çekmiştir.¹⁶ Dolayısıyla operasyonun, Arap dünyasında da, Türkiye'nin imajına olumlu katkı sağladığı ifade edilebilir.

Sonuç olarak Afrin Operasyonu, Türkiye'nin güvenlik kaygısı doğrultusunda teröre karşı gerçekleştirdiği bir operasyon olmakla birlikte, caydırıcılık kapasitesini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Operasyon, bölgeye terör ihraç eden ABD'nin teşvik ettiği terör koridorunun ortadan kaldırılmasını amaçlayarak, tüm bölge halklarına bir "zeytin dalı" uzatmış ve Türkiye'nin olumlu imajına katkı sağlamıştır. Neticede bölgede gerçek anlamda barışın tesis edilmesinin, bölgede oluşturulmak istenen terör koridorunun parçalanmasından geçtiği açık hale gelmiştir. Türk Ordusu'nun da bu anlamda, bir kez daha tarihi misyonunu



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yerine getirdiği ortadadır. Bölgesel ve küresel düzeyde gelen mesajlara bakıldığında, Ankara'nın politikalarının Türkiye'nin olumlu imajına katkı sağladığına işaret etmek gerekir. Ancak buna rağmen, çeşitli ülkelerin Suriye'deki çıkarları doğrultusunda Türkiye'yi eleştiren açıklamalar yaptıkları ve uluslararası medya kuruluşları aracılığıyla Türkiye'nin haklı davasına hanel getirmek istedikleri de görülmüştür. Bu da Türkiye gibi ülkelerin olumlu imajlarını sürdürebilmek ve haklılıklarını dünyaya duyurabilmek; yani uluslararası toplumun desteğini alabilmek için güçlü medya kuruluşlarına ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

2. “Dağlık Karabağ Meselesi ve Hocalı Soykırımı” Olarak Anılan Haklı Davalarında Azerbaycan'ın İmajı:

1985 yılının Mart ayında Sovyetler Birliği (SSCB) Komünist Partisi Genel Sekreteri olan Mihail Gorbaçov, uygulamaya koyduğu *glasnost ve perestroyka* politikalarıyla SSCB'nin demokratikleşeceğini düşünmüş ve birliğin liberalize edilmesi yoluyla ayakta tutulabileceğine inanmıştır. Ancak yaşanan gelişmeler, Birlik'in reform ihtiyaçlarını karşılamak bir yana, liberalleşme söylemine tezat oluşturan bir biçimde gelişmiş¹⁷ ve yaşananlar da, aslında yeni bir Ruslaştırma faaliyetinin gerçekleştirildiğini göstermiştir. Buna bağlı olarak Gorbaçov politikaları¹⁸, Ruslaştırma faaliyetlerine karşı milliyetçiliği yükselterek, Birlik devletlerinin bağımsızlık sürecini hızlandırmıştır.

SSCB'nin dağılması sürecinde, Kafkasya coğrafyasında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletlerinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri hızlı bir süreç yaşanmıştır. Bu devletlerin bağımsızlıklarını ilan etme süreçleri, 1993 yılının sonlarına kadar süren bir savaş da başlatmıştır. Ermenistan, söz konusu savaş neticesinde Dağlık Karabağ ve onu çevreleyen Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir. İşin ilginç yanıysa, Ermenistan'ın Rusya desteği ile topraklarını işgal altında tuttuğu Azerbaycan'a kıyasla, ekonomik ve askeri anlamda çok daha güçsüz olmasıdır.¹⁹

Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıktığı dönemde, stratejik konumu nedeniyle saldırıların en vahşi noktasını Hocalı oluşturmuştur. Hocalı, bölgedeki tek havalimanının bulunduğu şehirdir. Jeopolitik anlamda öne çıkan bu önemi sebebiyle, 1992 yılında Şubat ayının 25'ini 26'sına bağlayan gece, Ermeni silahlı birlikleri, Sovyet döneminde Hankendi'ye



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

yerleştirilmiş olan bir piyade alayının desteğini alarak Hocalı'ya saldırmış ve şehri işgal etmiştir. Saldırı altındaki yerleşim yerinden kaçmaya çalışan Azerbaycan Türkü sivil halkı, çevreye pusu kuran Ermeni birlikleri işkenceler yaparak vahşice katletmişlerdir.

Karabağ meselesi, 1994 yılında imzalanan bir ateşkes antlaşmasıyla dondurulmuş bir çatışma bölgesine dönüştürülmüşse de, aradan geçen yıllarda Karabağ'daki Ermeni işgali sonlandırılmamıştır. Karabağ'daki işgalin sonlandırılmaması, Azerbaycan'ın haklı davasında gerekli uluslararası imajı geliştirememesiyle de yakından ilişkilidir. Azerbaycan ve Türkiye'den yükselen Türk Dünyası'na yönelik milli söylemlere karşın; İran ve Rusya ise, sorunun çözümü hususunda Ermenistan'ın desteklemesine fırsat vermişlerdir. Azerbaycan medya kuruluşları aracılığıyla, Hocalı ve Karabağ meselesinde, olumlu imaj oluşturamamış ve uluslararası toplumun desteğini alamamıştır. Oysa Ermenistan gerek bir kimlik grubuna sahip insanların topluca katledilmesi ve gerekse bir coğrafi bölgenin demografik yapısının değiştirilmesi gibi, iki önemli soykırım suçunu işlemiştir. Ancak sahadaki durum, devletlerin olumlu imaj geliştirmeye yönelik politika üretmelerinin ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğunu bir kez daha göstermektedir. Elbette burada, düşman saldırılarını alt edecek bir imaj oluşturmanın ne denli zor olduğunun altını çizmek gerekir. Tam da Albert Einstein'ın söylediği gibi, çoğu zaman toplumdaki önyargıları yıkmak, atomu parçalamaktan daha zordur. Ülke imajları, o ülkenin devletinin ve ulusunun kimliği ile özdeşleşebilmektedir. Bir ülkenin imajı, çoğu zaman görünürdeki konunun çok ötesinde daha derin yapılarla ilişkili olabilmektedir. Bir ülkenin geçmişinden gelen kodlar, şimdiki biçimlendiren kodlar ve geleceğe gönderme yapan kodlar, hep birlikte ülkenin imajını inşa etmektedir.

Hiç kuşkusuz Azerbaycan ve Türkiye, hatta bütün Türk Dünyası, Hocalı'da bir soykırım yapıldığını ve Karabağ'ın işgal edildiğini, var güçleriyle anlatmaya devam edeceklerdir. Nitekim bu konuda son derece ümitli olunacak gelişmeler yaşanmakta ve Hocalı'da soykırım gerçekleştiği her geçen gün artan sayıda ülke tarafından kabullenilmektedir. Ancak henüz uluslararası hukuk bu büyük mesele ile yüzleşmemiştir. Her geçen yıl büyüyen, güçlenen Azerbaycan ve Türk Dünyası, Hocalı soykırımını ve Karabağ'ın işgalini, uluslararası arenada bir hukuk ve diplomasi zaferine dönüştürecektir.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

Sonuç

Sonuç olarak uluslararası ilişkilerde güç ve haklılık kadar önemli bir konu da imajdır. Devletler imajlarını geliştirip, kendi haklı davalarında uluslararası toplumun desteğini alarak, daha güçlü hale gelebildikleri gibi, haksız oldukları meselelerde de imaj inşasına yönelik stratejiler geliştirerek, diğer aktörlerin algılayış biçimlerini etkileyebilmektedir. Bundan dolayı algı ve imaj kavramları, son dönemde uluslararası ilişkiler literatüründe hızla değer kazanmaktadır. Bu bağlamda devletler de, gereken özeni göstererek imaj üzerinden yumuşak güç politikalarına; özellikle de kültür diplomasisi politikalarına ağırlık vermektedirler. Bu çalışmada da, vurgulandığı gibi, devletlerin imajını şekillendiren en önemli konulardan birinin, siyasilerin söylemleri ve medyanın gücü olduğudur. Nitekim çalışmada incelenen Afrin Zeytin Dalı Operasyonu'nda, önemli bir medya desteği sağlayan Türkiye'nin siyasi ve askeri gücüne paralel olarak, imajını da geliştirdiği görülmüştür. Türkiye'nin imajına zarar vermeye çalışan ülkelerinse, bunu IRNA veya Euronews gibi büyük medya kuruluşları aracılığıyla yaptıklarına ve geniş kitleleri etkilemeye çalıştıklarına şahit olunmuştur. Diğer taraftan çalışmada incelenen bir başka konu da Azerbaycan'ın imajı olmuş ve Azerbaycan'ın, uluslararası toplumun desteğini sağlamaya yönelik daha fazla imaj çalışması yapması gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim Bakü yönetimi, gerekli medya desteğini dünyada sağlayamamış ve bu da bölgedeki güç dengelerinin de etkisiyle Rusya ve İran gibi önemli bölge devletlerinin, kendi çıkarlarına da uygun olarak Erivan yönetimini desteklemesi sonucunu doğurmuştur. Oysa oluşturulabilecek, bölgesel ve hatta küresel imaj ve elbette büyük medya desteği, Rusya ve İran'ı temkinli olmaya, Ermenistan'ı da ciddi anlamda uyarmaya ve uluslararası hukuku harekete geçirmeye yöneltebilir. Başta Azerbaycan olmak üzere, Türkiye ve Türk Dünyası, Hocalı soykırımı ve Karabağ sorununda daha dünya kamuoyunu etkileyecek ve hegemonik bir çekim alanı kuracak inşasını gerçekleştirememişlerdir. Bunun için çok yoğun olarak çalışılması gereklidir. İmaj kavramı, artık devletlerin üzerinde çalışması gerektiği bir alan olarak, 21. yüzyılda uluslararası ilişkilerin temel ilgi alanına dâhil olmuştur.



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

¹ Bilgehan Gültekin, “Türkiye’nin Uluslararası İmajında Yükselen Değerler ve Eğilimler” *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s.127

² Aurel Mircea Nita, “The Importance of Image Management for a Good Society”, *Revista De Cercetare Si Interventie Sociala*, Volume: 44, 2014, s.309.

³ Betül Karagöz Yerdelen, “Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türk İmajı”, *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s.44

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Bilal Karabulut, “Uluslararası İlişkilerde İmaj Yönetimi: Ulus Markalaşması Örneği”, *ANKASAM Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2

⁵ Gültekin, *a.g.m.*, s.129-130

⁶ Karagöz, *a.g.m.*, s.47

⁷ “Lavrov: ABD'nin Suriye'deki eylemleri Türkiye'yi çıldırttı”, *Aydınlık*, <https://www.aydinlik.com.tr/lavrov-abd-nin-suriye-deki-eylemleri-turkiye-yi-cildirtti-dunya-ocak-2018-1>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

⁸ Doğan Başaran, “ABD’nin Küresel İmparatorluk Tahayyülü ve Bunun Aracı Olarak “Büyük Ortadoğu Projesi””, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 6, Sonbahar 2017, s. 86.

⁹ İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Behram Kasımi’nin açıklamaları için bkz. “Iran Reiterates Necessity for Turkey to Stop Military Operations in Syria”, *Fars News Agency*, <http://en.farsnews.com/13961116000729>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

¹⁰ “Iran’s Rouhani urges Turkey to halt Afrin operation”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com/news/2018/02/iran-rouhani-urges-turkey-halt-afrin-operation-180206135338412.html>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

¹¹ “İran’dan Türkiye açıklaması! Yanlış anlaşılmalarda...”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/irandan-turkiye-aciklamasi-yanlis-anlasilmalar-40730479>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

¹² “Hassan Rouhani underlines importance of Iran's ties with Turkey”, *Trend News Agency*, <https://en.trend.az/iran/politics/2857973.html>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

¹³ “US Military Presence in Syria Intended to Thwart Russia, Iran – Experts”, *Sputnik News*, <https://sputniknews.com/analysis/201802091061494834-us-military-presence-syria/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).



2. ULUSLARARASI HOCALI SOYKIRIMI ve BÖLGESEL GÜVENLİK SEMPOZYUMU E-KİTABI

¹⁴ “Afrin hareketına İngiltere'den destek geldi!”, *Habertürk*, <http://www.haberturk.com/afrin-haraketina-ingiltere-den-destek-geldi-1806789>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

¹⁵ “Azerbaycan Milletvekili AKPM'yi inletti”, *Yeniçağ Gazetesi*, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/azerbaycan-milletvekili-akpmi-inletti-182672h.htm>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

¹⁶ “Arap basını Afrin operasyonunu böyle gördü”, *CNN Türk*, <https://www.cnnturk.com/dunya/arap-basini-afrin-operasyonunu-boyle-gordu>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

¹⁷ Ergun Göze, “Demir Perde Deliniyor mu?”, *Tercüman*, 21.12.1986, s.5

¹⁸ Gorbaçov’un devrim olarak tanımladığı glasnost ve perestroyka politikaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mihail Gorbaçov, *Glasnost Asıl Neyi İstiyorum?*, Çev. Tuba Tarcan Çandar-Hasan Cemal, Dönemli Yayıncılık İstanbul 1998

¹⁹ Göktürk Tüysüzoğlu, “Tarihin Rehin Aldığı Bir Devletin Serencamı: Ermenistan Dış Politikası’na Yön Veren Hususlar”, *25. Yılında Hocalı Soykırımı Uluslararası Sempozyumu e-Kitabı*, Der. Betül Karagöz Yerdelen, http://iibf.giresun.edu.tr/fileadmin/user_upload/Hocali/HOCALI_SEMPOZYUMU_pdf.pdf, Giresun 2017, s.134